

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

FARŞA - TÜRKE LÛGAT

GENCİNEİ GÛFTAR
FERHENGİ ZİYA

3

FARŞA - TÜRKÇE

LÜGAT

③

GENCİNEİ GÜFTAR
FERHENGİ ZİYA

İsmâîl emel
yehûdane

FARŞA-TÜRKÇE LÛGAT GENCİNEİ GÜFTAR FERHENGİ ZİYA

Yazan :
ZİYA ŞUKÛN

DEVLET KİTAPLARI

Atının dizginini tutayım diye
yolun başında oturdum; fakat
o süvari gelince iradem elden
gidecek.

(Şa'ir)

عِنَانِ اَمَلٍ سَبَكُ شُدَن ('inâni emel
sebuk şuden) = (k.) İsteddiği
şeyden ümidini kesmek.

عِنَانِ بَرِّعِنَانِ ('inân ber 'inân) =
Atbaşı beraberlik ki birbirine
denk olmaktır.

عِنَانِ تَافَتَن ('inân tâften) = (k.)
Mağlûp olup yüz döndürmek.

عِنَانِ دَادَن ('inân dâden) = Atı
koşturmak (Ğiyâs).

عِنَانِ دُزْدِيدَن ('inân duz dīden) =
(k.) Gerilemek.

عِنَانِ زَنَانِ رَفَتَن ('inân zenân ref-
tên) = (k.) Acele gitmek.

عِنَانِ سَبَكُ كَرَدَن ('inân, sebuk
kerden) = (k.) Aheste gitmek
= عنان کشیدن .

عِنَانِ رُو گِرِفَتَن ('inân furū girif-
ten) = Yavaş gitmek & İşleri
düşünerek yapmak.

عِنَانِ گِرَازِ کَرَدَن ('inân girân ker-
den) = (k.) Atının durması.
(Ğiyâs).

عَنْبَرِ لَرَزَانْ، عَنْبَرِ اَرَزَانْ ('anberi er-
zân, 'anberi lerzân) = (k.)
Hazreti Peygamber (سلم) in saç
bölüğü.

بوی کزان عنبر لرزان دهی
گرید و عالم دهی اَرزان دهی
نظای

Saç bölüğünden saçtığın kokuyu
iki âlem karşılığı verirsen ucu-
za vermiş olursun.

(Nizâmî)

عَنْبَرِ تَر ('anberi ter) = (k.) Dilberin
hattı ve zülfü & Gece.

عَنْبَرِ چَه ('anberçe) = Kadınların
misk ve amber gibi şeylerden
yapıp boyunlarına taktıkları
gerdanlık = 'anberine.

عَنْجَد ('unced) = Kuru üzüm çe-
kirdeği,

عَنْقَايِ فَرْتُوت ('ankâyi fertüt) =
Yer ve gecenin karanlığı.

شبا هنگام کاین عنقای فرتوت
شکم پرکرد ازین یکدانه یاقوت
نظای

Gece vakti yeryüzü bu bir ta-
ne yakuttan: güneşten karnını
doldurunca: güneş batıp gece
olunca.

(Nizâmî)

عَنْم ('anm) = Yaban narının çiçeği.

عَوَانِ فَلَک ('avânâni felek) = Ge-
zeğen yıldızlar.

‘UD DER MİCMER NİHÂDEN (‘ūd der micmer nihâden) = (k.) Gizli şeyi açıklamak,

‘UDİ SİMİN (‘ūdi sīmīn) = (k) Çin sabah.

‘UDİ KEMÂRİ (‘ūdi kemârī) = Hint şehirlerinden Kêmâr’da yetişen en iyi ödağacı.

‘UDİ TEHT (‘ūdī teht) = (k.) Gök.

‘YDİ FEKR (‘ydi fekr) = Halktan kesilip Hakka ulaşmak.

‘İSİ HÜRD (‘īsī hūrd) = (k.) Üzüm salkımı.

‘İSİ’İ DİHKÂN (‘īsī’i dīhkân) = (k.) Şarap.

‘İSİ’İ REH NİŞİN (‘īsī’i reh nişīn) = Güneş ve güneşin ziyası Ş Hazık, usta hekim.

‘İSİ’İ ŞEŞ MÂHE (‘īsī’i şeş mâhe) = (k.) Her meyva, hususiyle üzüm.

‘İSİ KEDE (‘īsī kede) = Dördüncü gök Ş Hazreti Meryemin evi, Hazreti ‘İsâ’nın ibadethanesi.

‘İSİ’İ NUH MÂHE (‘īsī’i nuh mâhe) = Şarap yapılan üzüm salkımı, üzüm şarabı.

‘İSİ’İ HER DED (‘īsī’i her derd) = (k.) Şarap.

آن شاهد رخ زرد کو
آن عیسیٰ هر درد کو
خاقانی

O sarı yanaklı güzel nerede,
o şarap nerede.
(Hākānī)

‘AYŞÂ (‘ayşâ) = Dölyatağı, meşime.

‘İŞ DE RŪZE (‘īş de rūze) = On günlük hayat: dünya hayatının azlığından kinayedir.

‘AYNULKEMÂL (‘aynulkemâl) = Nazar değme = اصابت عین ، چشم زخم

عین عیدست آنکه برگردون عیان شد یا مگر
حسن ماه ووز را عین الکمال آید بندید
سلیمان

Felekte görünen îdin aynı mıdır [*]? Yoksa ramazanın güzelliğine nazar mı değmiştir?
(Selmân)

دلغ عین الکمال چون نکند
ولنگ نبی که بروخ قرست
شاهر

Ayın yanağındaki çivit rengi, nazar değmeyi nasıl defetmez.
(Şāir)

[*] Şair, عید kelimesindeki (ع) yı yeni aya benzetmiştir.

غ

غ (ğ) = Arapça elifbenin 19 uncu harfidir. Ebcet hesabıyla 1000 rakamını gösterir. Arapça telâffuz şekli (غین) e kıyas ile (غین) ğeyn dir.

غاب (ġâb) = Yemek artığı.

زان همه وعده نیکو زچه خرسند شدی
ای خروند بدین نعمت پوشیده و غاب
ناصر

Ey akıllı! O kadar iyi vâdelere karşı bu eskimiş ve artık nimetlerle niçin kani oldun.

(Nâır)

§ Beyhude, faydasız söz.

گرایسان سخنه‌ای غاب آوری
همی چشم دانش بخواب آوری
اسدی

Eğer böyle faydasız sözler söylersen bilgi ve irfanın gözünü uyutursun.

(Esedl)

هرآن سخن که نه در مدح شاه بود
بود بآرد بزرگان روزگار چو غاب
فخری

Padişahın medhine dair olmyan her söz zamanın büyükleri nazarında beyhudedir.

(Fehrî)

§ İşe yaramıyacak bir hale gelen şey.

غابانک (ġâbânek) = İt menekşesi denilen nebat (Ar.) بنفج الکلاب.

غابی (ġâbîş) = Murdar ağacı ve kurt baharı denilen beyaz çiçekli yabancı bir ağaç.

غابوک (ġâbūk) = Keman gürühe denilen tüfeğin topraktan yapılmış mermileri. (ba.) کان گروحه.

غاتفر (ġâtfer) = Semerkand'de güzel selvi yetiştiren bir mevki.

پری ندارد رنگ گل شکفته مرغ
پری ندارد بالای سرو غاتفری
ازرق

Peri, açılmış kırmızı gül rengine malik değildir; peride Ġâtferde yetişen selvinin boyu yoktur.

(Ezreķî)

§ Bir pehlivan.

تکوی غاتفر نام سالار شان
بجنگ اندر آن نام بردارشان
فردوسی

Onların reisleri Ġâtfer adlı bir pehlivan. Harbde o, onların ünlüsü.

(Firdavsl)

ĠÂRETİDEN

(ġâretiden) = Yağma etmek. Gece baskını mânasına gelen Arapça ġâret kelimesinden yapılmış mastarı ca'li. (ġart کردن) de denir.

(ġârtger) = Yağmacı.

ĠÂRIC

(ġâric) = Sabah vakti içilen şarap (Ar.) مباح.

خوش آن نبیذ غاری بادیستان یکدله
کیق بآرام اندرون مجلس بیانگ وولوله
بوسلیک

Dünya sükûnet halinde, meclis ses ve velvele içinde iken sadakatli dostlarla sabah şarabı hoştur.

(Büşelik)

Ş Sâki mânasına da gelir.

غارجیت بدهد غارج وهم توبه کند
از شرابی که حرامست برو در همباب
نزاری

Sâki sana sabah şarabı verir, hem de ona her hususta haram olan şaraptan tövbe eder.

(Nizârî)

ĠÂRİĞEM

(ġâriğem) = Keder mağarası (k.) zindan Ş Günahkârların mezarı.

ĠÂRÜĞÜR

(ġârügür) = Karış muruş, hercü merc.

ĠÂZ

(ġâz) = Kaz dediğimiz hayvan = herbet. Küçüğü bet. Muarrebî تیر Ş Atılmış pamuk.

زهر تافق تار و بود مدحت تو
بود غاز سخن شاعران ز غورده من
سوزی

Senin medhin çözüğü ve atkısını bükmek için şairler söz pamuğunu benim kozamdan alırlar.

(Süzeni)

Ş Yarık, çatlak Ş Niyaz etmek, yalvarmak.

شود دی هم غاز و شود دی هم تار
شود دی هم تار و شود دی هم نور
هولانا

Bir zaman olur ki bütün niyaz ile, bir zaman olur ki bütün naz ile geçer; bir an olur ki bütün nâr; bir an olur ki bütün nurdan ibarettir.

(Mevlânâ)

Ş Elbise yaması Ş Kılık Ş Yemeği iştah ile yemek mânalarına da gelir.

ĠÂZĠZ

(ġâzġâz) = Ayrılmış, iki tarafa açılmış, yarılmış şey.

روی نشوی لکی یک تار
کافری ای کون زلت غازغاز
تاج بها

Aptes alıp bir namaz kılmazsın kâfir misin.

(Tâci Behâ)

ĠÂZ KERDEN

(ġâz kerden) = Pamuktan çekildiği ayırmak, yünü eğirmek için hazırlamak, hal-laçlamak.

ĠÂZE

(ġâze) = Allık, kızılık.

بی غازه و گلگونہ گل آن رنگ کجا یافت
کافرو خسته از پردهٔ مستور برآمد
مولانا

*Allık ve kızılıksız gül o rengi
nereden buldu ki gizlendiği
perdeden ziyadar olarak çıktı.*
(Mevlânâ)

عروسان املرا هست او
حقیقت چون سپیداجست و غازه
فخری

*Emel gelinlerine onun himmeti
hakikatte düzgün ve allık gi-
bidir.*
(Fehri)

Ş Sada, ses.

ای بسا گفتگوی و آوازه
که چو تنبور گشت پرغازه
آذری

*Nice dedikodu ve şöhret; tam-
bur gibi sesle doludur: kuru
gürültüden ibarettir.*
(Âzerî)

Kanad kökü ve kuyruk dibi
mânalarına purğâze, dumğâze
kelimelerinde geçmiştir (ba.).
Gâzenin bu mânada kullanıl-
masına bu iki kelimeden başka
yerde tesadüf edilmemiştir.

غازی (gâzî [*]) = Cambaz.

[*] Arapça, düşmana karşı harb eden
kimse; dilimizde düşmanı mağlûbeden bü-
yük komutan mânasındır. Farsça mânala-
rını yazdığımız gâziyi övgüyü bildiren bu
gaziden ayırdetmek için Farsçasından önce
bir geda kelimesi getirilmektedir:

جنش جان کی کند صورت گرما پی
صف شکنی کی کند اسب گدا غازی
مولانا

*Hamamdaki resim nasıl hayat göstere-
bilir! Cambaz atı nasıl harb safını bozar!*
(Mevlânâ)

غازی بسیر شونه بصورت که عشکبوت
غازی نگردد اوچه برآید بریسهان
میرالدین

*Siyrette cambaz ol, surette de-
ğil. Örümcek; ipin üstüne çık-
sa da cambaz olmaz.*
(Macîruddîn)

در رهنمای دو زلف کافرت پیچیده ام
غازیم غازی بجان خویش بازی می کنم
سلمان

*Senin iki kâfir zülfünün telle-
rine takılmışım; cambazım cam-
baz, hayatımla oynuyorum.*
(Selmân)

Ş Bumbar dolması ve et sucuğu
(ba.) گدا غازی.

غاز (gâj) = Ağzı büyük kimse Ş
Diken.

غاش (gâş) = Aşk ve muhabbeti
ziyade olan kimse.

حویشن دار باش وی پرغاش
هیچ کسرا مباح عاشق غاش
رودکی

*Kendini koru, kavga etme; hiç
kimseye fazla sevgi gösterme.*
(Rûdekî)

Ş Ahmak adam Ş Ağzı kokar,
murdar tabiatlı kimse Ş Kavga,
kargaşa Ş Koruk salkımı Ş To-
humluk hıyar.

عاک (gâk) = Karga sesi Ş Karı-
şıklık, ihtilâl.

غال (gâl) = Gâliden = yuvarlan-
mak, yuvarlamak tan (/smas.
emir.). Muzarii غالد gâleddir.

همچو آهوك جفت را غالد
من ترا دوروشب همی غالم
لطیف

*Eşini yuvarlıyan ahu gibi ben
seni gece gündüz yuvarlar, ya-
ni seninle oynasırım.*

(Leîfî)

کتمان (ba.) Ş Mağara, in, man-
dıra Ş Arı yuvası.

کسی که دو دل او جای کرد خصمی تو
بیجای خانه و کاشانه چرخ دادش غال
هماره مروتی

*Her kimin kalbinde sana karşı
husumet yer ettiyse felek ona
ev ve köşk yerine in yahut arı
yuvası verdi.*

(‘Umâre’i Mervezi)

غَالُوكْ (ġālūk) = Keman gürühe
mermisi = غابوك (ba.).

کمان گروهه زرين شده پيچر هلال
ستارگان هم غالوکهای سیم اندود
خسرو

*Felekte yeni ay, altından ya-
pılmış bir yay oldu; bütün yıl-
dızlar gümüş kaplanmış mer-
milerdir.*

(Husrev)

غَالِدَن (ġālīden) = Yuvarlanmak,
yuvarlamak غال (ba.).

غَالِيَه بَارْ (ġāliye bār) = Güzel koku-
lu şey. Asıl mânası ıtır yağdı-
rıcı demektir. Gāliye kelimesi
Arapça olup Farsçada da kul-
lanılır. Misk ve amber ve sair
kokulu şeylerden mürekkep si-
yah renkli bir ıtır ki eskiden
beri mevcuttur, kıymetli oldu-

ğu için ġālī = pahalı mânasın-
dan alınmıştır.

غَالِيَه سَاي (ġāliye sây) = Attar,
ıtır tertibeden.

غَام (ġām) = Konuşmada (sesli
osuruk).

غَامِي (ġāmī) = Zayıf, kuvvetsiz.

غَاو (ġāv) = Öküz = gāv Ş Mağara
ve hayvan yatacak yer.

غَاوُوش، غَاوُشُو، غَاوُش (ġāveş, ġāv-
şū, ġāvūş) = Tohumluk hıyar.

پنداشت دشمنت که باندیشه محال
تاند که آنشی بجهاند ز غاوشو
فخری

*Düşmanın; muhal bir hayal
ile tohumluk hıyardan ateş çı-
karacağını sandı.*

(Fehrî)

(Ġāvşū) müfrit, âşık, koruk sal-
kımı mânalarına da gelir.

غَاوُشَنگ (ġāvşeng) = Üğendire:
öküz sürdükleri ucu iğneli değ-
nek.

غُبَاد (ġubād) = Keyânîler silsile-
sinden (Kāvūs) un Keykubād
adiyle anılan babası Ş Sâsânî-
lerin on dokuzuncu padişahı ve
Nüşîrvân'ın babası Ş İbda'
yani bir şeyi nümunesi ve mi-
sali yok iken ihtira' etmek,
nevzemîn şiir söylemek mânâ-

larına da gelir. Her hususta hakkaniyeti iltizam eden kimse (Burhân).

غَبَاَزَه، غَبَاَز، غَبَاَرَه، غَبَاَز (ğibâr, ğibâre, ğibâz, ğibâze) = Üğendire = ğâvşeng § Kalender sopası.

ختم تو گواہ است خرنجاده که هرگز
نرم اگر دد مگر است غباز
ناصر

Senin hasmın eşek tabiatlı bir öküzdür, ancak sert üğendire ile yola gelir.

(Nâqır)

عَبْكَ (ġepək) = Hasır ördükleri kovalık denilen saz.

باد که دردمر دهد خاک بهت منزلش
مفرش اگر حریر شد سوختنیست از غنچه
عهد لومش

Baş ağrısı veren şarabın .opra-ğa dökülmesi iyidir. Sazdan örülmüş yaygı ipek gibi olsa da yanmağa lâyıktır.

(‘Amîd Lûmekî)

عَت (ġut) = Cahil, irfansız ahmak.

هست بافضل شیخ ابو اسحق
بیر گردون و راه دانش تحت
لغری

Şeyh Ebū Ishak'ın faziletine nispetle feleğin Utaridi bilgi cihetiyle cahil ve behresizdir.

(Fehri)

عَفْرَه، عَفْر (ġutfer, ġutfere) = ġut.

دومنت تواند چه زبرک چه لغفره
سوزی

Gerek zeki gerek ahmak sana karşı minnettardırlar.

(Sūzenî)

خاک بشهوت مسر چین ستور
تانه زلت غفره گیرد نه بود
آودی

Toprağı hayvan gibi şehvetle çiğneme; yeryüzünde hayvan gibi şehvetle gezme ki ne eşin ne de oğlun ahmaklığa mâruz kalsın.

(Enverî)

(Nâşirî) bu beyti (ġutfere) nin nikâhsız çiftleşen kimse mâna-sına geldiğini ispat için yaz-mıştır.

غَجْكَ (ġiçek) = Kemançe denilen saz. غجک gijek de denir.

عَدَاَرَه (ġedâre) = Küçük bil şek-linde büyük temren = bilek § Pirinçten yapılan bal ve yağ kabı. (D) nin şeddesiyle eskî harb aletlerinden iki ucu keskin bir silâh (Nîzâm).

عَدْر (ġeder) = Harb elbisesi, zırh. Ėedrek de denir.

عَسْر (ġer) = Orospu, fahişe.

ولی مراست جگر خون ازین که غرچه چند
زبابکان همه حیز و زمامکن همه غر
قائی

Fakat ben şundan müteessirim ki baba cihetiyle hep namert, ana cihetiyle hep orospu olan birkaç namussuz . . .

(Kâânî)

تا بدین گرز گران کوبم سرش
آن سری دانش مادر غرش
مولانا

*Bu ağır topuzla o anası kah-
penin malûmatsız kafasını ez-
mek için.*

(Mevlânâ)

Ş Korkak ve büyük mânalarına
da gelir.

عُشْر (ğur) = Boyunda ve alında
peyda olan ve ur denilen yum-
ru.

ای غر پیشانیت غر ماه صفر
غره با آن غر مشو دورکن این درو سر
تاشکندی

*Ey alındaki ur sefer ayının
gurresine benziyen! O ura mağ-
rur olma, bu baş ağrısını defet.*
(Tāşkendî)

Ş Fıtık hastası = debbe hâye
= زابنه (ba.). Türkçesi (kavlıç).

عُشْرَابِ زَمَین (ğurâbi zemîn) = (k.)
Karanlık gece

عُشْرَاچَه (ğerâçe) = Gerçe (ba.).

عُشْرَاوَه (ğerâre) = Ağızda suyu
çalkamak.

اگر گهی بزبان حدیث توبه رود
زب طهارتی انرا بمی غراوه کنم
حافظ

*Eğer dilimde bazan tövbe-
dair söz deveran ederse kirlen-
diğinden dolayı onu şarapla
çalkarım.*

(Hâfız)

عُشْرَاش (ğerâş) = Tırmalama = hırâş

غراشیدن Ş Kahr ve gazap. Mastarı
ğērâşiden = tırmalamak Ş Hid-
det etmek, darılmak.

تو کز عشق حقیقی لافی ای دوست
غراش سوزی بجای در پوست
خمر و

*Ey hakiki aşktan dem vuran
dost! Cildinde bir iğne yarası
göster.*

(Husrev)

چنان شد غراشیده از کینه اش
که آتش زمانه زد از صینه اش
شاعر

*Ona kininden öyle hiddetlendi
ki göğsünden ateş alevi çıktı.*
(Şâ'ir)

Ş Gam ve keder.

عُشْرَاغَر (ğerâğër) = Karın gurul-
tusu.

عُشْرَامَت (ğerâmet) = Ödek, taz-
minat = tâvân.

عُشْرَان (ğurrân) = Haykırıcı
(ba.).

عُشْرَاوَرَنَگ (ğerevrenğ) = Çok
büyük, (Ar.) اعظم (Cihāngirî).

گروگر بدو داده اورنگ و گروگر
زعرش و زکرمی غراورنگ و دیرتر
عماد زوزنی

*Cenabı Hak ona arş ve kürsü-
den daha büyük daha âli taht
ve serir vermiş.*

(İmâdî Zevenî)

Şarap renk vezninde büyük
taht mânasınadır (Câmi^c).
Ğer = büyük. Evrenğ = taht
(Nizâm).

غربال (ğirbâl) = Kalbur mânası-
na Muarrebidir.

قرار بر کف آزادگان نگردد مال
نه صبر در دل عاشق نه آب در غربال
سعدی

*Âşıkın gönlünde sabır, kalbur-
da su, karar etmediği gibi aza-
delerin elinde mal durmaz.*

(Sa'dî)

غربیب (ğerbîb) = Bir nevi siyah
üzüm.

غربیل (ğirbîl) = Kalbur.

غرتبان (ğertebân) = Kaltaban.

غرچه (ğerçe) = Namussuz = غر
(ba.) § Ahmak, nâdan.

دوگذر زین ببری غرچه فریب
ستانی

*Ahmak aldatan bu dünyadan
vazgeç.*

(Sen'âl)

Gercistan vilâyetine ve ahalisi-
ne denir.

غرد (ğerd) = Yaz evi.

غردیل (ğerdîl) = Korkak, ödleğ.
Mânayı terkibîsi kahpe yürekli
demektir.

غرده (ğerde) = Araba = gerdüne.

غرز (ğerez) = Çoban değneği

denilen bitkinin küçük ve dışı
kısım (Burhân).

عرس (ğeres) = Hışım, öfke.

گر نه بدبختی مرا که فکند
بیکی چاف چاف زود غرس
او مرا پیش شیر بدستند
من نتاوم برو لشسته مگس
رودکی

*Ben talihsiz değilsem beni ça-
buk öfkelenen bir orospuya kim
attı, o beni aslanın önüne lâayık
görür; ben ona bir sinek kon-
masına tahammül edemem.*

(Rüdekî)

عرسا (ğersâ) = Andız denilen bitki.

عُریش (ğurriş) = Bağırış, haykırış.
غُریدن (ğurrîden) = Öfke ile ba-
ğırarak, haykırmak, nara at-
maktan hâsılı mastar.

Rus ve Japon muharebesi sırasında
Hablûlmetinde neşredilen bir manzumeden:

از غرش قنابل و توپهای قلمه کوب
وز نعره سپاه و صدای تفنگ و توپ
گوش فلک گرفت و جهان بیقرار شد
عالم ز نو بفتنه عظمی دچار شد
شاعر

*Atların ve kale döğen topların
gürültüsünden ve askerin narası
ile tüfek ve top sesinden fele-
ğin kulağı sağır oldu, dünya
yerinden oynadı. Âlem yeniden
büyük bir fitneye duçar oldu.*

(Şâ'ir)

غرش (ğerş) = غراش (muğ.)

غرشیدن (ğersîden) = غراشیدن (muğ.)
(ba.).

چو غرغنده گشتی زختم و ستیز
گر لقی از وادو راه گریز
لیبی

Hiddetlenince öfke ve kavgasının dev kaçmanın yolunu tutardı.

(Lebîbî)

غرغره، غرغر (ğerğer, ğerğere) = Kuyu dolabının çıkardığı ses & Kuyu makarası, şimdi konuşmada gırgıre diyorlar & Boğazın ağız tarafından olan ucu.

غرغر (ğurgur) = Fıtık yani kasık yarıklığı hastalığına tutulup da hayası ses veren kimse; şimdi (gur) deniyor ki sesini hikâyeden kinayedir & Öfke ile dudak altından söylenen söz, homurdanma.

غرغشه (ğergşe) = Kavga, arbede = herşeşe.

غرغند، غرغن (ğergen, ğergend) = Sağrıdan maada köseleden yapılan ayakkabı.

غرغنجہ (ğergence) = Cinsî muameleyi pek özliyen kadın.

غرغنج (ğerfec) = Tutturuk yapılan yavşan kurusu.

غرغنج (ğurfenc) = Kasığı yarık kimse.

غرقاب (ğerqâb) = Derin su.

غرقاب (ğerqâb şuden) = Suda boğulmak.

غرقي پَرَّان (ğerqı perrân) = Dişiye birdenbire yanaşmak. Karşılığı میان پاچه (ba.).

غرقي چشمه سیماب (ğerqı çeşme'î sîmâb) = (k.) Dünya gösterişine aldanmak.

غرقي چشمه قیر (ğerqı çeşme'î kı̄r) = (k.) Dünyaya dalmak & Güneş batmak.

غرقد (ğerqed) = Sincan dikeninin ak ve büyük kısmı.

غرم (ğerm) = Öfke, kin.

غرم (ğurm) = Yaban koyunu.

شهریاری کز مبات عدل او در بیشه غرم
چون بخصبد سر نهاد در بجه شیرزبان
ازرق

Bir padişah ki adaletinin sebatından ormanda yabani koyun uyuduğu vakit başını kükreyici aslanın pençesine koyar.

(Ezrekî)

غرماسنگ (ğermâseng) = Gözleme : yağda kızartılan ince yufka.

غرمان (ğermân) = Öfkeli, kinli.

دشمن خویشرا بری فرمان
هر زمان دوست را کسی غرمان
نصیر ادیب

Her zaman düşmanının emrine itaat eder, dostu öfkelen dirirsin.
(Neşîri Edîb)

غَرْمَانُوس (ğermânūs) = Tarhun denilen sebze.

غَرْمَچ (ğermeç) = Et, mısır ve yağla yahut sebze ve sair hububat (tahıl) ile pişirilmiş yemek. (Ğ)nin ötresiyle de görülmüştür.

مَرَا غَرْمَچ اَر تُو یَغنی نَه ی
زهی شوخ دیده زهی روسی
فردوسی

Bana germeç pişirseydin olmaz mıydı? Ne aç gözlü, ne ahlâksız imişsin.

(Fırdevsî)

Ne bî, lisanı deride (ne bûdî) (çi mî şud): ne olurdu demektir. (M)nin esresiyle غَرْمَچ çöret otudur.

جوی زخرمن تو به زکشت خرمن هر
گدای دانه خال توام نه از غَرْمَچ
درویش سقا

Senin harmanından bir arpa, ömür harmanından daha iyidir. Senin beninin tanesinin dilencisiyim; çöretunun değil.

(Derişt Sekkâ)

غَرْمَندَه (ğermende) = Ğermân.

شه از کینه زالگو نه غرمنده شد
که شیراز نه پیش سر افکنده شد
جلال

Padişah öyle hiddetlendi ki onun korkusundan aslanın başı aşağı düştü.

(Celâlî)

عَرْمَه (ğurme) = Kış mevsimi için hazırlanan kızartılmış et, kavurma § Yaban koyunu etiyle pişmiş yahut çöretolu yemek. Şimdi (ğermeç) yerinde kullanılmaktadır.

عَرْمِیدَن (ğermiden) = Öfkelenmek, kinlenmek.

تَأَنی وآرام از عاقبت
که غرمیدن بی محل جاهلیست
شاعر

Her işte acele etmeyip ihtiyatlı hareket etmek akıllılıktandır; çünkü yersiz öfkelenmek cahilliktir.

(Şā'ir)

عَرَن (ğeren) = Ağlama esnasındaki nevha ve titrek ses, ağlamadan husule gelen tikanıklık.

اگر نه تربیت واصطناع شاه بدی
ملوک عصر شدند ی همیشه جفت غرن
فخری

Eğer şah Ebū Ishak'ın terbiye ve ihsanı olmasaydı asrın padişahları daima ağlar ve muztarip olurlardı.

(Fehri)

غُرْبَه ، غُرْنَب (ğurunb, ğurunbe) = Haykırtma, gürleme.

ز فضل و بخشش واز کوشش او
ممالک سرسبز دارد غرنبه
فخری

Onun fazl ve ihsanından ve çalışmasından memleketler baştan başa uğulduyor.

(Fehri)

غُرْبِلِيدَن (ğurunbīden) = Hiddetle haykırmak, gürlemek.

لشکر شاه بحر کین جنبید
نای دویین و کوس بفریبید
غنصری

Padişahın askeri kin ve intikam için harekete geldi, harb borusu ve davul gürledi.

(‘Unçurî)

غُرْبِدَه (ğurrende) = Haykırıcı. Ekseriya aslan ve kaplan gibi yırtıcı hayvanlara sıfat olur.

هایون سواری چو غرنده شیر
توانا و چابک عنان و دلبر
نظای

Mesut süvari kükriyen aslan gibi kuvvetli, çabuk gidici ve cesur.

(Niẓāmî)

ییزم اندرون ابر بارنده بود
برزم اندرون شیر غرنده بود
ابوالمؤید

Mecliste yağdırıcı bulut: çok vergili; savaşta kükreyici aslan idi.

(Ebūlmueyyed)

غَرَنَگ (ğereng) = Ağlarken boğazdan zuhur eden hüzünlü inleme.

به پیش خسرو روی زمین برآرم بانگ
چنانکه در دل گردون فتد غریو و غرننگ
ظهیر

Yeryüzü padişahının huzurunda öyle feryadedirim ki çığlıtı ve hüzünlü inlemem feleğin kubbesine akseder.

(Zehîr)

Boğazı sıkamak sebebiyle hulesule gelen hırıltı.

جهانگشای ابوالنصر ناصرالدین شاه
که ساخت کوسش گوش سپهر پرزغرنگ
قائی

Cihan fâtihi, nusret babası Nâşırüddîn şah ki onun kôsü hırıltı ve gürültü ile feleğin kuşağını doldurdu.

(Kāānî)

از حربگه غریو برآید چو خضر
از حلقه کند بخلق افکند غرنگ
سوزی

Savaş meydanından hasmın sesi çıkınca kemendin halkasından boğazı hırıldar.

(Sūzenî)

بازش دهان زعالم خاکي که روزوشب
چشمی پرآب دارد و جانی راز غرنگ
سراج الدین

Onu dünyadan kurtar ki gece ve gündüz gözü yaşla doludur; canı hırıltı ve azap içindedir.

(Sirācuddîn)

غَرْنِجِي، غَرْنِجِي (ğernîcî, ğerîcî) = Şiddetli soğuk.

غَرُو (ğerv) = Ney: üfledikleri içi boş kamış. (Kargı) (ğerv) den bozulmuş gibi görünür § Kalem = kilik.

بیالا چو سرو و میانش چو غرو
برخ همچو پرو و رفتن تذرو
فردوسی

(ba.) § Çiçek açılmak.

غَرَوَاشَه، غَرَوَاشَه (ğervâş, ğervâş) = (ğ) nin üstün yahut öt-

resiyle çulhaların beze ve ip-
liğe haşıl sürdükleri süpürge
biçiminde lif, pabuççuların sür-
gü dedikleri lif. (R) nin üstü-
niyle = غراش (ba.).

غُرْد، غُرْد (ğerūd, ğerīd) — Kız
diye evlendirip de kadın çıkan
hanım.

دختر افکار من در مدح شاه
هست عذرا نیست بی‌شبهت غرید
فخری

Padişahı medih hususunda fik-
rim kızları şüphesiz kız oğlan
kız (erden) dır.

(Fehri)

غُرْوِزَن (ğervīzen) = Elek = per-
vizen. Ğerizân, ğerizen de der-
ler.

غُرْيَاسَنَگ (ğeryâseng) = Yağda
kızartılmış yufka : gözleme.

غُرْدِیَن (ğurrīden) = (R) şeddeli
ve şeddesiz olarak haykırmak,
heybet ve vahşet verici ses
çıkarmak.

چنان بود غریدن باد نیز
که گلف برآمد همی رستخیز
شاهر

Keskin rüzgâr öyle çılgılık ko-
parıyordu ki kıyamet koptu
sanırdın.

(Şā'ir)

بغريد برمر که عقلت کجاست
چو دانی و برسی سؤالات خطاست
سعدی

Bana; aklın nerededir? bildiğin
halde sorman hatadır diye hay-
kırdı.

(Sa'di)

غریدن تاربان پر جوش
کر کرده سپهر و ماه را گوش
نطای

Cuş ve huruşa gelen Arap at-
larının heybetli sesi gök ve
ayın kulağını sağır etmiş.

(Niẓāmî)

غُرْبَزَنَگ، غُرِیَن (ğerījen, ğerī-
jeng) = Havuz diplerinde olan
siyah balçık. Ğerīfec, ğerīfej
de derler. Fakat Burhân ğerī-
fec ve ğerīfeji yapışkan çamur
ve çocukların üzerinden kay-
dıkları kaypak tepe ve bayır
mânalarına yazmıştır.

غُرِیَو (ğirīv) — Çığlıt, feryat, şa-
mata, mastarı ğirīvīden. Müş-
takları ğirīvân, ğirīvende, ğirī-
vīd, ğirīvīdedir.

غُر (ğuz) = Türkmenlerden bir oy-
maktır ki Sultan Senceribni
Melikşahı Selçuki zamanında
isyan edip padişahı bir kafese
hapsederek memleketi yağma
ettiler.

بهران تو شیر شمره وا سازدیز
با غارت تو عقالله از غارت غر
خاقانی

Senden ayrılık kükremiş aslanı
keçi yapar, senin yağmana nis-
petle Guz'ün yağmacılığını Al-

lah affetsin: yani Guz'ün yağ-macılığı pek ehemmiyetsizdir.
(Hākānī)

Hākānī vakayı şöyle naklediyor :

آن مصر مملکت که شنیدی خراب شد
آن نیل مکرمات که بدیدی سراب شد
گردون سر محمد یحیی بیاد داد
عنّت قرین سنجر ملاک وقاب شد
خاقانی

«Ümmüddünya» denilen Mısır'a benziyen memleket harap, o gördüğün sehavet nehri serap (pusarık) oldu. Felek, Muhammed Yahya'yı mahvetti. Milletleri idare eden Sencer mihnete düşer oldu.

(Hākānī)

(Bu kelime Türkçedir).

غَزَالَانْ (ğezâlân) = Hanende : gezelhuvân muhaffefi. Geyik mânasına gelen (ğezâl) in cem'i.

غَزَالُهُ فَلَكْ (ğezâle-i felek) = (k.)
Güneş § Hamel (Kuzu) burcu.

غَزَغَنْدُ ، غَزَغَنْ (ğezğen, ğezğend)
= Kösele § Kazan dediğimiz büyük tencere.

غَزُولَاوَزْ (ğuzlâlâver, ğuzyūr) = Pirinç dediğimiz maddeden yapılmış yağ, bal kabı.

غَزْمْ (ğuzm) = Öfke, heybet, kin.

غَزَنَكْ (ğuznek) = Çögen yerine kullanılan ve davut çögeni denilen nebat.

غَزَنِيْزْ ، غَزَنِيْزْ ، غَزَنِيْ (ğezne, ğeznî, ğeznîm) = Efganistanda bir şehir.

بنوی مرا گرچه خون شد جگر
زیباده آن شاه پیدادگر
فردوسی

O zalim padişahın zulmünden Ğezne'de ben her ne kadar müteessir oldumsa da.
(Firdavsi)

Ğeznenin nispetinde ğeznevî denir. Hekîmi Senâ'î ğeznevî mevkiinde ğeznîçî demiştir.

خاک غَزَنِيْزْ وَفَيْعْ تَرْفَلَكِيْست
عَرْشْ وَغَزَلِيْزْ بَنْشْ هَر دُو يَكِيْست
تَا رَا چَرْخْ شَاهْ غَزَلِيْزْ خَوَانْد
هَبْچْ غَزِيْجِيْ غَرْبْ مَانْدِ سَنَانِيْ

Ğeznî'n toprağı yüksek bir felektir; arş ile Ğeznî'n nakışta denktir. Sana felek Ğeznî'n şahı dediğinden beri hiçbir Ğezneli garip kalmadı.
(Senâ'î)

غَزْ (ğej) = Çocuklar ve kötürümler gibi kıştüstü sürünerek yürümek, emeklemek mânasına gelen ğejîden den (Emir, ismas).

چشم کز هرگز نبیند غیر کز
خواه کز غز پیش او یاراست غز
مولانا

Eğri göz eğriden başka görmez; onun önünde ister eğri ister doğru yürü.

(Mevlânâ)

بس زكنج آخوړ آمد غوږوان
دوى برپايش نهاد آن جلوان
مولانا

*O pehlivan ahırın köşesinden
sürüklenerek geldi, Cenabı Pey-
gamberin ayağına yüz sürdü.*
(*Mevlânâ*)

چون ابردى گریان شدم وزړوکه و برعربان شدم
خواهم که ناگه دوغزم خوش در قبای آشی
مولانا

*Dün bulut gibi ağladım ve var-
lığımдан sığırdım. İsterim ki
barış kaftanına hoşlukla anı-
zın sokulayım.*
(*Mevlânâ*)

Bir cinsten olan şeyleri birbiri
üstüne yığmak, istif etmek, yı-
ğılmak, istif edilmek mânaları-
na da gelir.

غُزْبُ (ğujb) = Üzüm tanesi.

تو گفتى - يه غُزْبُ ياشنگ بود
ويا در دل هب شباهنگ بود
اسدى

*Görseydin siyah taneli üzüm
çitmiği, yahut gece içinde seher
yıldızı derdin.*
(*Esedî*)

Cihāngirî sırası ve çekirdeği
içinde olan üzüm tanesi demiş
ve şu kıtayı yazmıştır.

بیار آنکه گواهی دهد ز جام که من
چهار گوهرم اندر چهار جای تمام
زمره اندر تا که عقیقم آندر غُزْبُ
سپهرم اندر خم آفتابم اندر جام
ابوالعلاء ششتري

*Tam dört yerde dört cevherim:
asmada iken zümrüdü, çekir-
deği içinde üzüm iken akiki,
küpte Süheyl yıldızını, kadehte*

*güneşi andıran benim, diyen
şarabı getir.*

(*Ebül'alâ'î Şuherî*)

غَرْگَاوُ، غَرْگَا، غَرْغَاوُ، غَرْغَا
(ğej-ğâ, ğejğâv, ğejğâ. ğejğâv)
= Kuyruğu ipek gibi yumuşak
bir cins öküzdür ki kuyruğun-
dan bayrak başlıkları ve at
gerdanlarına süs yaparlar.

Bir atı överken :

پلنگ هیئت و غرنادم گوزن سرین
های طلعت و عنقا شکوه و طوطی پر
انوری

*Kaplan kılıklı, öküz kuyruklu,
ceylan sağrılı, huma görünüş-
lü, anka mehabetti, dudukuşu
kanadlı.*

(*Enverî*)

غَرْجَكُ (ğljek) = غُزْبُ.

غُزْمُ (ğujm) = Üzüm tanesi.

دیده حاسد بنو چون غُزْمُ انگورست سرخ
درلگدکوب فنا بادا جدا آب ارفکس
سوزی

*Kıskancın gözü sana karşı kır-
mızı taneli üzüm gibidir. Yok-
luk mengenesinde suyu çekir-
değinden ayrılın: içi dışına
çıksın! kör olsun.*

(*Sâzenî*)

ناغرابین که چشم و دیده همه
منز بادام و غُزْمُ انگورست
مسعود

*Bağa bak ki gözü ve gözbebeği
hep badem içi ve üzüm tanesi-
dir.*

(*Me'sûd*)

غَمْ (ğejm) = Heybet, hiddet.

شیر غزم آورد و جـست از جای خویش
و آمد این خرگوش را الفندہ پیش
رودکی

Aslan hiddetlenip yerinden sıçradı da bu tavşanı yakalıyarak öne geldi.

(Rūdekî)

غَزِيدَن (ğejîden) = غَز (ba.).

غَسَا (ğesâ) = Hurma koruğu. Yani olmamış hurma.

غَسَاكُ (ğesâk) = Sarmaşık (Ar.)
غَسَاكُ. Ğesâk aşkeden Muarrebeye benzer (Nâşirî).

غَسَكُ (ğesek) = Tahta biti, tahtakurusu.

غَسْلَجُ (ğeslec) = Domuz ağırşığı denilen kök.

غَسَاكُ (ğesâk) = Koku.

از دهان تو بوی آید غساک
پیرگشتی ریخت مویت از هبک
طیان

Senin ağzından koku geliyor. İhtiyarladın tependen saç dö-küldü.

(Teyyân)

غَسَّةُ (ğeste) = آغشته (muḥ.) (ba.).

غَسَ (ğise) = Kanderi yahut kuvalık denilen yaban kamışının yaprağı, sepetçi sazı غِبَد (ba.).

غَضْبَانُ فَلَاكُ (ğezbâni felek) = (k.)
Güneş. Ğezbân, Arapça öfkeli mânâsınadır, Farsçada mancınıktan atılan taş mânâsına gelir (Nizâm).

غَفَّ (ğef) = Kıvrık saç.

مشاطه بود دست ظفر تابگشاید
در معرکه از باد صبا رایت تو غف
فخری

Savaş meydanında saba rüzgârı vasıtasıyla senin bayrağının kıvrımını açmak için zaferin eli düzeltici ve süsleyici olur.

(Fehrî)

غَفَّجُ (ğefç) = Parlak kılıç.

ابو اسحق بصر دلم دشمن
همی تاب رکشیده آبگون غفج
فخری

Ebû İshak, düşmanı def için parlak kılıcını durmadan çek-tikçe.

(Fehrî)

Ş Göl Ş Çukur Ş Hendek.

بهر تلی براز کشته گرویی
بهر غفجی پرازن حسنه بسیار
عنصری

Her tepe ölü ile dolu, her hendekte birçok yaralı.

(Unşurî)

Örs Ş Her doğru ve kalın şey.

غَفُودَةُ (ğufûde) = Hafta günleri (Burhân).

غَفَّةُ (ğuffe) = Gayet yumuşak kuzu kürkü.

روی هر يك چون دو هفته گرد ماه
جامه شان غفه سوریشان کلاه
رودکی

*Her birinin yüzü iki haftalık
ay çöreği gibi; elbiseleri kun-
duz kürkü; başlıkları samurdan
yapılmış.*

(Rūdeki)

غَكْ (ğek) = Kısa boylu, şişman,
biçimsiz kimse. Arka kemikleri
çıkık, kambur diyenler de vardır.

غَكْ (ğeke) = Hıçkırık.

غَلَالَه (ğulâle) = Zülûf=ğulâle.

جهان شد از تفجات نسیم مشاك افشان
چنانكه ازدم مجر غلاله چانان
کمال

*Sevgilinin kâkülü buhurdan
kokusundan nasıl misk saçıyor-
sa dünya lâtif rûzgârın esme-
lerinden öyle misk gibi koktu.*
(Kemâl)

غَلْبَكِينُ، غَلْبَكِينُ (ğelbekin, ğel-
bekin) = Kafesli kapı ve pen-
cere, kafes, çubuk ve sazdan
kafes gibi örülen bağ ve bahçe
kapısı.

غلبکین در چه باز شد چه فراز
ابو شکور

*Kafesli kapı ha açık olmuş, ha
kapalı.*

(Ebū Şekūr)

روح چرخ همچون غلبکینست
رصد گیران او اسرار بینست
اسدی

*Feleğin burcları kafes gibidir.
Onu gözetenler esrara vâkıftır-
lar.*

(Esedî)

غَلْبَه، غَلْبَه (ğulbe, ğulpe) = Sak-
sağan (Ar.) علق. Lûgatlerin bir
kısmı arı kuşu=sebzek demiş-
tir.

صه حاکمکند اینجا چون غلبه همه دزد
می خواره و زنیاره و ملعون و خیسند
منجیک

*Burada üç hâkimceğiz var.
Hepsi saksağan gibi hırsız;
sarhoş, zampara, melûn, al-
çaktırlar.*

(Mencik)

مگر آید زیر ظل دولت او
های آما شود مسعود غلبه
فخری

*Eğer saksağan onun devletinin
sayesine sığıntırsa huma gibi
mesut olur.*

(Fehri)

Mutlak delik, hususiyle bahçeye
su girecek delik (Burhân).

غَلْبِير (ğelbîr) = Kalbur, aslı ğelle-
bîz=ğellele eleyici.

غَلْت (ğelt) = Çeltiden=yuvarlan-
mak tan (/smas, emir) sıfatı
müşebbihesi ğeltân.

غَلْتَبَان (ğeltebân) = Damları top-
raktan olan yeni binaların üze-
rindeki çamur sıvayı pekiştir-
mek için kolaylıkla yuvarlanan
uzunca ve değirmi taş. Dilimiz-
de loğ taşı derler. Aslı (ğelten-

de berbân) dır. Ğeltende = yu-
varlanıcı bân=bâm = damdır.
Karısının elinde oyuncak olan
kişileri bu taş benzeterek ğel-
tende berbân muhafefi ğelte-
bân derler, bizde kaltaban de-
riz. قربان (ba.).

هرگز این زن بخزد را نرسد
که مرا خام غلتبان گوید
که اگر در سرای او بنخل
تیره کارند غلتبان و وید
انوری

*Bana ham kaltaban demek hiç-
bir vakit bu deyyusa düşmez;
çünkü onun evinde meselâ tere
ekseler deyyus biter [*]*

(Enverî)

غَلَّتْكَ

(ğelték) = Kuyu makarası,
çıkırığı § Araba tekerleği ğel-
tenk de derler.

غَلِجْ

(ğilç) = Kördüğüm, birbiri
üstüne vurulan düğüm.

شاهای توئی که دامن عمر ترا بجوم
بادامن ابد ببقا غلج کرده اند
فخری

*Ey padişahl Sen o zatı muhte-
remsin ki yıldızlar ömrünün*

[“]Nâsırı, aslı Farsça olarak keltebân

dır, kertebân ve keltebân Muarreptir diyorsa
da Okyânusta keltebân pezevenge denir, kelp
ve meklebeden mehuzdur ki pezevenklik ey-
lemek mânâsınadır; kertebân ise deyyus
mânâsınadır demesinden her ikisinin Arapça
olduğu sabit oluyor. Fazla olarak keltebân,
kertebân ikisi bir olmayıp aralarında fark
vardır: Kertebân = karısını kıskanmıyan
deyyus; keltebân=tavassut eden pezevenk-
tir. Mamafih Okyânüs kertebân maddesin-
de ikisini birleştirmiştir.

*eteğini ebedin eteğiyle bekaya
muhkem raptetmişlerdir.*

(Fehrl)

(L) nin üsüniyle de doğrudur.
§ (Ğ) nin üstüniyle kilit ve zincir
nev'inden kapı bağına da denir.

چنان این شد از عدل تو آفاق
که برکنند از دوما همه غلج
فخری

*Senin adaletinden âfak öyle
emin oldu ki kapılardan kilit-
leri kopardılar.*

(Fehrl)

غَلِجْ

(gelçe) = İt, uğursuz, kaba
saba şahıs.

غَلِمِجْ، غَلِجْ، غَلْمِجْ، غَلْمِجْ، غَلْمِجْ، غَلْمِجْ

(ğilğic, ğilğilîç, ğilğilîç,
ğilmic, ğilmîç) = Gıcıkla-
mak, kocunacak yerde el ve parmak-
ları hareket ettirmek. Türkçe-
den alınmıştır.

دیده بدخواه ملکات دائما در گریه باد
تا که بی شاه خنده آرد طفلکارا غالمج
فخری

*Çocukları gıcıkla-
mak, şüphesiz
güldürdükçe mülkünün fenalığı-
nı isteyenlerin gözü daima ağ-
lasın.*

(Fehrl)

چنان بدنام من جای غلغلیگهش
که اوزمالش اول می شود بی هوش
لیبی

*Ben onun gıcıklanacak yerini
öyle bilirim ki o ilk gıcıkla-
yıştta kendinden geçer.*

(Leblbi)

مکن غلجی مرا از جر خنده
که چشم از جر تو در گریه دارم
قریچ

Beni güldürmek için kıcıklama ki gözüm senin için ağlamak-tadır.

(Kerî')

غُلْغُلَهٗ، غُلْغُلَهٗ

(gulgul, gulgule) =

Bülbül ve kuşların feryat ve zemzemeleri Ş Bir yerden gelen ve ne söylendiği belli olmıyan çok karışık ses [*].

همی گفت غلغل کتان از فرخ
ومن دق باب الکرم انفتح
سمعی

Sevincinden bağırarak kerim olanların kapısını kim çaldıysa açıldı; diyordu.

(Sa'dî)

غُلْغُلَاجْ

(gulgulâc) = Bir şeyi zor ve kuvvetle havaya atmak.

غُلْغُلُونَهٗ

(gulgüne) = Allık = gülgüne = gâze = مرخاب (ba.).

غُلْغُلَفْجْ

(gelefc) = Eşek arısı.

زیم شه نیارد زد غلغلی
بیا بزی زبان برهیج صفجی
دختری

Padişahın korkusundan bir bostanda bir eşek arısı bir güle dilini değtremez.

(Fehrlî)

[*] Mütercim Âşım Efendinin «mestane yaranların kelle germ olduklarında perdebirunâne hezeyanlarına denir; ne söylediklerini kendileri bilir ve ne bir kimse fehmeder» izahatını metnin neresinden çıkardığı anlaşılamamıştır. Başka lügatler şur ve kavga, feryat, çok hay huy, demişlerdir.

Ferhengi Ziya

غُلْغُلْ

(gulek) = (Şeddesiz ve şeddeli) kumbara mânasına gelen gulle kelimesinin küçültülmüşüdür. غله (ba.).

لب غیبتگر نماز فراموش
دهش پرزور اگر ساخته همچو غلک
شاعر

Koğucunun ağzını kumbara gibi, altınla doldurursan gıybet eden dudağı kapanmaz.

(Şā'ir)

غُلُولْ

(gulul) = Boğazda kalıp güçlkle geçen yemek.

غُلُولَهٗ

(gulule) = Mermi gibi müdevver olan şeyler = کوله (ba.).

غُلَهٗ

(gule) = Telâş ve ıstırap.

غُلَهٗ

(gulle) = Şeddeli ve şeddesiz küçük ve ağzı dar bardak.

کیتی دعد بقله شدت مرا شراب
گردون نهد بسفرهٔ محنت مرا طعام
قامی حمید

Dünya sıkıntımı büyük şarap kadehiyle giderecekken küçük kadeh sunar; felek, yemeğimi mihnet sofrasına koyar.

(Kâzî Hemîd)

Üstünde para girecek kadar deliği olan yardım kutusu. Gulledân, gullekdân da derler.

خانهٔ غولند پرداز شان
در غلهدان عدم انداز شان
نظامی

Guliyabanilerin evleridir; onlardan feragat et; onları yokluk kutusuna at.

(Nizâmî)

غله دان عدم (ğulledâni 'adem) = (k.)
Yer, mezar.

غَلِيزَن (ğelîjen) = Balçık, çamur
غریزن (ba.).

نهانی بزورش غلیزن بدی
زور پوش او آب روشن بدی
اسدی

Altında balçık gizli idi; parlak su onun yüzünü örtmüştü.

(Esedî)

غِلِیْگَر، غِلِیْغَر (ğilîğer, ğilîger) =
Yapı ustası. Aslı gilger, gilkâr-
dır.

غِلِیْ (ğelîv) = Şaşkın, mütehayyir
= gâlîv.

غِلِیْوَاج (ğilîvâc, ğilîvâj) =
Çaylak = خاد = گورگرت (ba.).

غلیواژ را با کبوتر چه کار
بیاز ملک درخووست این شکار
نظامی

Çaylağın güvercin ile ne münasebeti var. Bu av padişahın toğanına lâyıktır.

(Nizâmî)

عَمَّاَزَك (ğemmâzek) = Balık olta-
sının ipine bağlanarak suyun
yüzünde bırakılan tahta parça-
sıdır ki suya dalınca balığın
tutulduğu anlaşılır. Arapça ko-
gucu mânasına gelen gammazın
küçültülmüşüdür. Balığın oltaya

tutulduğunu sanki kovalıyor,
haber veriyor, demektir.

عَمَام (ğemâm) = Sünger = ebrimür-
de = ebrikühen.

عَمْبَادَه (ğembâde) = Gam ve ke-
derden hâsıl olan hastalık.

غَمْهُوَار (ğemhuvâr) = Gam yiyen,
kederli kimsenin kederini pay-
laşan.

چيست اين بی عنایى بامن
چون تویی اهل فضل را غمخوار
کحل

*Fazilet sahibinin kederini pay-
laşırken bana bu yardımsızlığın
nın sebebi nedir.*

(Kemâl)

غَمْهُورَك (ğemhurek) = غمخور (ba.).
غَمْزِدَاي (ğemzidây) = Şemsî ayla-
rın sekizinci günü Ş Gamı izale
eden mânasına vasfı terkibi.
(Y) sizde kullanılır.

یاد تو روح پرور و وصف تو دل فریب
نام تو غمزا و کلام تو دلربا
سعدی

دَلِربَا (ba.).
غَمْزِدَه (ğemzede) = Gam ve keder
hastası.

از روز و شب دلشدگات خبری نیست
دوکار دل غمزدگات نظری نیست
یفما

دَلشَدَه (ba.).

[*] 'Osman vezinde Yemen'in San'a
gehrinde bir kasrı âli ismidir ki Yemen
mülûkünden Yegreh binakerdesidir. Acayibi
dehirden maduttur. Dört veçhi müstemildir
ki kırmızı, beyaz, sarı, yeşil idi. Derununda
yedi tavanlı bir kasır var idi ki her iki ta-
vanın aralığı kırkar zira' idi. Hazreti 'Os-
mân hilâfetlerinde hedmettirdi (Okÿânüs).

گمگار (gemgusâr) = Gam yiyen, gam çeken yahut gamı geçiren, kederi izale eden demektir. Sevgiliye ve sadık dostu vasfolur گمار (ba.).

گفتم غم منه بدل گفت بیاو غم طور
غم زدلت بدربره غمزه گمگار من
شیبانی

Kalbimi kederlendirme dedim. Gel, gam çekme, benim gamgusâr gamzem gönülden kederi çıkarır dedi.

(Şibânî)

گمند (gemende) = Gamlı = gem-nâk.

خداوند! تو آن شاه که باحد
ز نامت شادی جان غمده
فنجری

Ey hudavend ! Sen o padişah-sın ki kederli ruh senin adından şad olur.

(Feḥrî)

گمندان (gumdân) = Yemende vaktiyle mevcut mühim bir köşk.

غمزه (gemze) = Kaş ve gözle işa-ret etme.

غمزه'yi ehter = (k.) Sabaha karşı yıldızların lemanı.

غمزه'yi sertiz = (k.) Çok hoş tabiatlılık, şakacılık.

غمزه'yi gül = (k.) Çiçek açma.

غمزه'yi lâciverdi = Soğuk naz.

غن (gen) = Yağcı okunun üzerine ağır basmak için konulan taş.

هرکلی پزمرده ی کردد زده
هرک بشارد همه دوزر غن
رودکی

Vakti gelince her gül solar. Ölüm herkesi yağcı okunun taşı altında ezer: yok eder.

(Rûdeklî)

غناده (ġunâde) = Bir nevi saz & Bir nevi oyun.

غنابه (ġunbe) = غربه (muḡ.). (ba.).

غنچ (ġenc) = Naz, şive.

غنچ طاوسی رفتار تو گر پیشداز
دیگر اندیشه رفتن لگند کبک دری
بنما

Eğer toğan senin tavusâne ref-tarının naz ve edasını görürse artık keklığın yürüyüşünü ha-tırına getirmez.

(Yeğmâ)

& Hurc şeklinde çuval & Oturak yeri, uca & Bazı defa nâk gibi nisbet ifade eder: derdgenc = derdnak. (ġ) nin ötresiyle tortop mânasıdır.

کرده ضمغش ز بی نوائی غنچ
آذری

Yoksulluktan dolayı arıklık onu tortop etmiş.

(Âzerî)

غنجره، غنجره، غنجره (ġencâr, ġencâre, ġencere) = Allık denilen yüz boyası = surḡâb, gâze, gûlgüne.

غنجان (ġencâl) = Ekşi nar, ekşi ayva gibi her nevi ekşi meyva.

اگر میا سخن لطف او کند درباغ
نبات مصر شود بدوختها غنجال
فخری

*Eğer saba rüzgârı bağda onun
lûtfundan bahsederse ağaçların
üstündeki ekşi meyva mısır şeker
keri olur.*

(Fehri)

غَنجُمُوشْ، غَنجَمَرِشْ، عَجْرِشْ
(ğence-
riş, ğencmeriş, ğencmûş) =
Kurba (Ar.) ضفدع.

عَجْه
(ğunçe) = Yuğurmak, birik-
tirmek, top etmek. Yaprakları
toplu olup henüz açılmadığı-
ndan gül goncesine gunce de-
mişler.

شکفت از گفته فرهاد آن ماه
ایسان غنچه از یاد سحرگاه
وصال

*O ay seher vaktindeki rûzgâr-
dan goncanın açıldığı gibi Fer-
hâd'ın sözünden açıldı.*

(Veşâl)

الهی غنچه امید بگشای
گلگی از روضه جاوید بجای
جای

*Yarabbi! Ümit goncasını aç ;
ebedî bahçeden bir gül göster.*

(Cāmî)

غنچه'ی آب (ğunçe'i âb) = (k.) Su
yüzündeki kabarcıklar, hebab.

غنچه'ی ارغوان (ğunçe'i erġevân) =
(k.) Ateş kıyılıcı.

غنچه şuden) = (k.) Bir
araya gelmek, cemolmak.

غنچه'ی کبک (ğunçe'i kebki deri)
= Bârbedin icadettiği makam-
lardan biri. (ba.) سولن.

غند
(ğund) = Birikmiş, toplanmış,
cemolmuş.

نیغ وفا زنگ جفا سخت کند گشت
بزم بلای هجر و غم یارغند گشت
دقیق

*Vefa kılıcı cefa pasından çok
kör oldu; firkat belâsı meclisi
ile yârin elemi birleşti.*

(Deklî)

پیاده ز رفیق بماند کند
گر ایشان همیشه نباشند غند
شاعر

*Piyadeler daima toplu olmaz-
larsa gitmekten âciz kalırlar.*

(Şâtr)

غندۀ رُوْدُ، غُنْدِرُوْدُ
(ğundrūd, ğun-
derūd) = Harbde ve alayda
çalınan tunç boru, nefir. Bu
boru vaktiyle dağılmış askeri
toplamak için icadolunduğun-
dan nefir denilmiştir. Ğunderū-
dun terkipçe mânası.

رودی که سبب گرد شد است

Yani bir çalgı ki toplamaya se-
beptir, demektir.

غُنْدِشْ
(ğundiş) = Atılmış pamuk
külesi.

غندماش
(ğundmâş) = Böğrölce.

غندۀ
(ğunde) = غند ve غندش (ba.).

اروش کان سان شده پینیش چو مشتہ
وان ریش سپید آمده چون غندۀ پنبہ
قریم الدھر

*Kaşı yay, burnu hallaç tokma-
ğı gibi olmuş ve o beyaz sakal
pamuk külesi şekline gelmiş.*

(Kerî'uddehr)

*Örümcek hususiyle Arapça رتيلا
tâbir olunan zehirli örümcek.*

حلاوت عجبی در بدن بدید آمد
که از نی و لب مطرب شکر رسید بکام
هزار کزدم غم را بین کنون کشته
هزار غنده محنت شده کنون ربام
مولانا

*Mutribin ney ve dudağından
ağız tatlılanınca vücutta garip
bir tatlılık belirdi. Bak şimdi
bin keder akrebi ölmüş, bin
mihnet örümceği dama gitmiş:
uzaklaşmış.*

(Mevlânâ)

حسودت در کف ادبار محنت
بود همچون مگس در دام غنده
فخری

*Seni kıskanan; mihnet idbarının
elinde örümcek ağına tutulan,
sinek gibidir.*

(Fehri)

غنگ

(ğeng) = Üzerine ağır taş
konulan yağcı oku.

چند تویی چند ندیم ندم
گوش و برون آی ازین غنگ غم
منجیبک

*Ne vakite kadar nedametle
hemdem olacaksın; çalış da
gönlünü bu keder okundan kur-
tar.*

(Mencik)

§ Erkek eşek.

گوید که شر خایم خاید ولی چنانک
خایند علك ماده خران وخران غنگ
سوزی

*Şiir söylerim der, söyler; fakat
dişi ve erkek eşeklerin sakız
çiğnediği gibi.*

(Süzenî)

*Buradaki (ğeng) birinci mâna-
yadır, yoksa (ğeng) erkek de-
mek değildir (Reşîdî).*

§ Yüksek ses.

غنگ غنگی می زیم تانک غزل
آورد بیرون زارواح ازل
مولانا

*Ervahı ezelden bir gazel mey-
dana getirmek için feryat edi-
yorum.*

(Mevlânâ)

غُنُو

(ğunev) = Ğunüden = uyumak,
istirahat etmek, dinlenmek ten,
(Emir ismas).

از روان شرع را متابع شو
پس مرفه بکام دل بغنو
سنائی

*Ruhunla şeriata tâbi ol; sonra
gönlünün arzusu veçhile istira-
hat et.*

(Senâ'î)

غُنُوْدَنْ، غُنُوْدَنْ

**(ğunüden, ğune-
vîden) =** Uyumak, istirahat et-
mek, dinlenmek.

دیدہ گریان من یک دم غنودی کاشکی
مدی

*Ağlayıcı gözüm kâşki bir aza-
cık uyusaydı [*].*

(Sa'dî)

[*] İmızganmak = uyuklamak, henüz uy-
kuya varmak mânasına da görülmüştür. Nâ-
şirî خواب گران کردن = ağır uykuya dalmak
 demiş. Ğunüde'i hâk, tâbirine bakılırsa Nâ-
şirî'nin verdiği mâna muvafık görünür; çün-
kü habı ebediye dalanlara hafif uykuda de-
mek hafiflik olur; maamafih mânevi hayat
ile hay olanlara göre tevcihi mümkündür.

بآسایش توانا شدن شاه
غنود از اول شب تاسدحرگاه
نظای

Padişahın vücudu istirahatle kuvvetlendi. Gecenin iptidasından seher vaktine kadar uyudu.
(Nizâmî)

وان چشم سیاه مرمه سوده
درو خاک خطر بود غنوده
نظای

Ve o sürmeli siyah gözün haki helâkte uyumuş olması yazıktır.
(Nizâmî)

غنود (ğunvend) = Aht ve şart.

غنینه (ğenîne) = Bal arısı evi, petek.

غو (ğev) = Muharebede savaşçıların narası, gök, davul, boru gürültüsü gibi yüksek ses, şamata.

غو کوس کارامش دل و بود
در افکنند غلغل بجرخ کبود
خسرو

Davul sesi kalbin istirahatini selbeden; mavi feleğe gulgule saldı.
(Hüsrev)

بچنین روز بگوشش غو کوس
زارغنون خوشتر واز موسیقار
فرخی

Böyle günde davul sesi kulağa erganun ve musikardan daha hoş gelir.
(Ferrahlî)

(ba.). موسیقار

غوبنک (ğubinek) = Davut çöğeni

غننک (ğuznek) (ba.).

غوبنک رنگ شد لباس و نیست
ز صابون و سم اشنام
روسی

Elbisem davut çöğeni rengine döndü; halbuki sabun alacak altınım ve çöğen alacak gümüşürü yani param yoktur.
(Ruhlî)

غوت (ğūt) = Sapan = felâhen § Pamuk gibi yumuşak ve hafif bir nebat § Suya dalma = غوته (ğüte). Muarrebi غوته dır.

غوچ (ğūç) = Koç dediğimiz.

سباهی بکردار کوچ و بلوچ
سکالده جنگل مانند غوچ
فردوسی

Gūç ve Bulūç tayfası gibi bir asker; koç gibi döğüşmek fikrinde.
(Fırdevsî)

غوچی (ğevçî) = Çukur, hendek = gefçî.

غوز (ğūr) = Herat ile Gazne arasında dağlık ve sarp bir yer olup Gaznevilerden sonra İran ve Hint tarihinde ehemmiyet kesbeden Güriler buradan yetiştirilmiştir [*].

[*] Çini zarflar burada iyi yapıldığı için çay fincanlarına hâlâ guri denilmektedir. Çay demledikleri emzikli kaba da denir. Bugün İranda guri fincanlar türlü renk ve şekildedir. Bunların tühmi, şalgami, çeharper gibi adları vardır. Çini kısmı antika kabilindendir.

شنیدم که از پادشاهان غور
یکی پادشاه خرگرفت بزور
سعدی

*İşittim ki Ğūr padişahlarından
biri zulm ile halkın eşeğini
alırdı.*
(Sudî)

غوزمگس (ğürmeges) = At sineği.

غوزواشه (ğürvâşe) = غرواشه (ba.).

غوره (ğüre) = Koruk.

میوه گر کهنه شود تاهست خام
پخته نبود غوره گویندش بنام
مولانا

*Meyva eskise de ham oldukça
pişmiş olmaz. Onun adına ko-
ruk derler.*
(Mevlânâ)

غوره افشردن (ğüre efşurden) =
Koruk sıkamak (k.) ağlatmak &
Galebe etmek & Bir kimsenin
rahatını kaçırmak.

غوره‌با (ğurebâ) = Koruk aşı.

غوزه (ğūze) = Koza : pamuk ve
hashaş kabuğu. Ğūje, kūje de
derler. Muarrebî جوزق.

بادا چو غوزه دیده خصمت میبد دل
شاعر

*Hasmının gözü pamuk kozası
gibi beyaz içli yani kör olsun.*
(Şā'ir)

غوزه‌آب (ğūze'i āb) = Su kabar-
cığı, hebab.

غوزه (ğūje) = Gül goncası.

تاک از پس غوره می‌دمدل
شاخ از پس غوزه می‌دمدل
خسرو

*Asma koruktan sonra şarap ve-
riyor. Dal koncadan sonra çiçek
veriyor.*
(Husrev)

غوش (ğūḡ) = Kulak = gūş & Ka-
yın ağacının kerestesine denir
ki kuvvetli olduğundan ok,
mızrak ve başka şeyler yapılır.

اندازد ابروات همه ساله ببر غوش
آنگاه گویدم که خروشان مشو خوش
حکیم خسروی

*Kaşların bütün yıl kuvvetli ok
atar; hem de bana, sus, cuş ve
hūruşa gelme, der.*
(Kekimî Husrevî)

Ş Yedek atı,

آهانرا حلقه فرمانبری درگوش کن
برکیت ی‌لشین خنک طرب راغوش کن
نزاری

*Göğün kulağına emre itaat hal-
kasını tak; şarap atına bin,
zevk ve tarab atını yedeğe al.*
(Nizârî)

Ş Hayvan tersi.

آن روی اولنگر چو یک آغوش غوش خشک
آن موی اولنگر چو یک آغوش غوشه
نوسف عروضی

*Onun o yüzüne bak; bir kucak
kuru ters gibi; onun o saçına
bak; bir kucak karaltı beyazlı
ot gibi.*

(Yūsufî 'Arūzî)

Ş Bakma ve seyretme Ş Çıp-
lak.

غُوشَاك، غُوشَاد، غُوشَا
(güşâ, güşâd, güşâk) = Hayvan gübresi.

به پیش ناکسی نهم بخواری سرچو نادانان
نهد کس نافه مشکین به پیش گنده غوشائی
فریدالدین اسفرائی

*Cahiller gibi başımı zilletle
alçakların önüne koymam: on-
lara boyun eğmem. İnsan olan
misk nefesini kokmuş gübrenin
önüne koyar mı?*

(Ferîduddîni İsfere'ni)

کار خلقت نیاید از خصمت
کار عنبر نیاید از غوشا
فخری

*Senin huyunun işi hasımdan
gelmez: senin huyun gibi hare-
ket hasmın kârî değildir. Güb-
re, amber vazifesini görmez.*

(Fehrî)

§ Kurumuş arpa ve buğday
başağı, üzüm ve hurma salkımı.

خردگشته بیای گاوفنا
سدرکه از تو کشنده چون غوشاد
فخری

*Senden yüz çeviren baş fanilik
öküzünün ayağıyla başak gibi
ezilmiştir.*

(Fehrî)

§ Kervansaray, ağıl, mandıra.

ز پاس یاس تو اندر کتام شیر و بلنگ
کند شبان بشبان ازین گله غوشاد
فخری

*Senin muhafazanın şiddetinden
çoban geceleri aslan ve kaplan
yuvasında sürü için mandıra
yapar.*

(Fehrî)

(Nâşirî) bu lûgatlerde kendine mahsus eda ve salâhiyetle «hak olan bu kelimelerin aslı (h) iledir: zira hûşa, hûşâd, hûşe-den her üçü kuru gübre mânasına sahihtir; nitekim hûşîde hûşşîde mânasınadır; üzüm ve hurma salkımı mânasına ise daha doğru ve vazıhtır; ağıl ve mandıra mânasına da doğrudur; çünkü hû huvâb muhaffefidir» diyor. Güşânın mablûbu olan şûğâ ve şîğâ da mandıra mânasınadır.

غُوشْت (güşt) = Çıplak.

شد بگرمايه درون استاد غُوشْت
بود فری وکلان بسیار گُوشْت
رودی

*Üstat çıplak olarak hamama
girdi. Semiz, iri, çok etli idi.*

(Rûdeki)

Ebu Hefş Suğedî (t) siz yaz-
mıştır.

غُوشَه، غُوشَه، غُوشَه
(güşne, güş-
se, güşne) = Taze iken yenir,

kuruyunca el yıkanır, karalı beyazlı bir nebattır ki davut çöğeni denir = güşnek § Bir nevi mantardır ki kadınlar tatlısını yapıp semirmek için yerler. Köpürken ve yapağı sabunu denilen bir nevi ot diyenler de vardır.

غُوغَا (güşgâ) = Bir hâdisede, yahut halkın kalabalık olduğu zaman da zuhur eden gürültü ve çığ-

lık, ğev=feryat ve nara, ğa = gâh; feryat ve figan mahalli, gürültü ve çığıltının çok olduğu yer demektir. Şebgâ şebgâdan çevrilmiş olduğu gibi Ş Encümen, cemiyet, kurultay.

چون دران غوغا عراق را بدید
نام او سرفتنه غوغا نهاد
نخراالدين عراق

O cemiyette 'İraķı'yı görürnce onun adını cemiyetin fitne başısı koydu.

(Fehrüddini 'İraķı)

غَوْغَايِ هِرْاَسَنْدْگَنْ (ġevġâyî hirâsendġân) = (k) Tövbe ve istiğfar, ah ve nedamet.

غُوكْ (ġūk) = Kurbağa.

شدن غرقه در بحر مردن بسوك
ازان بكة زنهار بردن بئوك
هدايت

Denizde boğulmak ve gussa içinde ölmek kurbağaya iltica etmekten hayırlıdır.

(Hidāyet)

غُوكْ چُوبْ (ġūk çüb) = Çelik çomak Ş Dönek ve her gördüğüne dostluk gösteren kimse.

غُولْ (ġül) = Mağara, ağıl Ş Her şekilde görünen cin, dev.

گاهي چو گو سپندان درغول جای من
گاهي چو غول گرد بیابان دوان شوم
ابو شکور

Kâh koyunlar gibi yerim ağıldadır; kâh dev gibi çöl etrafında koşarım.

(Ebū Şekūr)

Ş Kulak. حَرْغُول ، اسبْغُول (ba.) Ş lkiz çocuk.

استاده دیدم آتجا دزد غول
روی زشت و چشمها همچون دو غول
وردی

Dev gibi hırsız orada durmuş gördüm; yüzü çirkin gözleri iki ikiz çocuk gibi.

(Rūdekî)

غولان دوزگار (ġulâni rüzgâr) = Zaman devleri (k) dünya talipleri ve dev tabiatlı, gidişi fena kimseler.

غُولْتَاشِ (ġūltâşî) = Zırh külâhı, tolga.

غُولَكْ (ġulek) = Kumbara = ġulek. Sapan taşına da denir.

مرا تا از سرگویت فلک آواره می سازد
فلاخن از هلال و غولک از سیاره می سازد
همزی

Felek beni senin mahallenin civarından uzaklaştırmak için hilâlden sapan, seyyareden sapan taşı yapıyor.

(Mu'izzî)

غُولْ (ġevle) = Tecrübesiz. (Ġ) nin ötresiyle = ġulek Ş gelle ambarı.

غُولِینْ (ġulîn) = Ağzı geniş testi = duesti.

غِیَاَزَهْ (ġeyâze) = Öğendire.

غِیْبَهْ (ġeybe) = Zırh üzerine konulan demir ve çelik pulcağızlar, kabara.

زخون غيبه ها لاله کردار گشت
ستان اوغوان ببر گلتار گشت
اسدی

Kandan zırhın pulları lâle gibi oldu. Mızrak, erguvan, kılıç nar çiçeğine döndü.

(Esedî)

طبع مقناطیس داره زخم اوکز اسب خیم
بر دو مزل بگسلاند غیبه برگستان
ازرق

Onun yarasında mıknatıs. hassası vardır; çünkü iki konak mesafeden düşman atının zırhının pullarını söker.

(Ezrekî)

§ Ok kuburu § Atılmış pamuk
§ Kalkan göbeğinin etrafındaki dairelere derler ki hezaran çubuğundan çevirip üzerini ibrisimle örerler.

غِدَاقْ (ġeydâġ) = Kapçak sahasında bir mevkidir ki orada çok metin ve düzgün ok yapılır. Tîri ġeydâġî meşhurdur.

غِيرْ (ġîr) = Kurdeşen denilen hastalık.

غِيرْ (ġîj) = Ġîjiden = çocuklar ve kötürümler gibi kış üstü sürünerek yürümek, emeklemek § Birbiri üstüne yığmak, istif etmekten emir = ġejiden.

لنگ ولوک وچفته شکل وی ادب
سوی او یغیز-واورا ی طلب
مولانا

Aksak, emekleyici, kambur biçiminde, edepsiz hasıtlı her ne

isen onun yani matlubun ci-hetine sūrūn ve onu ara.

(Mevlānā)

غَشْ (ġîġ) = Çok gam ve keder
§ Orman ve koru gibi çok kalabalık olan şey.

غَشْ (ġîġe) = Orman ve sazlık
§ Hasır ve saman çuvalı yapılan bir nevi ot.

راه جانباز است در هرغیشه
آفتی در دفع هرچان شیشه
مولانا

(Bu yol) can feda edecek yoldur; her sazlıkta her kalbi zayıf olanı menedecek bir âfet vardır.

(Mevlānā)

غِم (ġîm) = Sünger = ebrimürde geym (Burhānî camî').

غِیْ (ġîv) = Yüksek ses = ġiriv.

صدمة صور وغیو توگه جنگ
هر دو عمره چو رنگ باز رنگ
سنائی

Muharebe gününde surun sadmesiyle senin feryadın her ikisi reng ile erteng gibi yoldaştır.

(Senā'î)

(ba.) اوتنگ ، رنگ.

غِیْوَ رَانِ شَبْ (ġeyūrānî šeb) = (k.)
Keceyi ihya eden âbitler.

غِهْ (ġîh) = غیر (ba.).

ف

ف (f) = Arapça elifbenin yirminci Farsçanın on beşinci harfidir. Ebcet hesabıyla 80 rakamını gösterir.

فا (fâ) = Mef'ul edatı olan ba ve b yerinde kullanılır: فاوار = باور.

جادوی کبیر از قصه ببرد
روی وموی زشت فا مانک سپرد
مولانا

*Salhurde çadı kederden öldü,
şirkin yüzünü ve saçını malike
tevdi etti.*

(Mevlânâ)

Ş Utangaç, mahcup.

يك خادمش نگار مہی قد فای چشم
يك مسندش كبت سبکروح و بادبای
اشرفی

*Bir hizmetkârı, endamı düzgün
utangaç güzel; bir oturacağı yer
hafif ruhlu ve çabuk gidici at.*
(Eşref)

(vâ) mevkiinde de kullanılır
fâküy = vâküy = yine şöyle,
tekrar et.

فَاتِحَةٌ فِكْرَتْ (fâtîhe'î fikret) —
(k.) Sözü başlangıcı.

فَاتِرْسَينْ (fâtersâin) = Üzerlik tohu-
mu = fâtüsâin = میندان (ba.).

فَاتُولِيدَنْ، فَاتُورِيدَنْ (fâtūrīden, fâ-
tūlīden) = Uzaklaşmak, bir
tarafa gitmek, ürmek.

فَلَجَامْ (fâcâm) = Üzüm ve hurma-
dan geriye kalan başak.

فَلَحْتَهْ (fâhte) = Üveyk kuşu.

تاخته چهری تو وطاوس کرشمه
عشق تو چو بازست ودل من چو کبوتر
معزی

*Sen üveyk kuşu gibi çehresi
güzel tavus gibi nazlı oldukça
aşkın doğan, kalbim güvercin
gibidir.*

(Ma'izzî)

هم چره برآوود فرو برده نفس روا
هم فاخته بگشاد فرو بسته زبانا
انوری

*Hem cemre yuttuğu nefesi çı-
kardı: ortalığı ısıttı, hem üveyk
kapalı dilini açtı: ötmeğe baş-
ladı.*

(Enverî)

Fâhte (h) nın esresiyle Arapça-
dır. Feht ay aydını mânasına
olup üveyk mehtap renginde
olduğundan fâhte denilmiştir.

Farsçasında (h) sakindir. Sesi münasebetiyle ona kûkû de derler.

فَارَاب (fârâb) = Türkistanda Seyhun nehrinin ötesinde ve Belâ-sâgûna yakın bir nahiye.

فَارِد (fârid) = Yedi nevi tavla oyunundan bir nevi § Bir cins iri ve benekli geyik = gâvikûhî.

فَارِس (fârs) = بارس (ba.).

فَارْيَاب (fâryâb) = Eski Hırasanda Belh'e yakın bir şehir.

قانون سفر چو ساز کردی
آهنگ ره حجاز کردی
بردی سخنان کهنه و نو
از گفته انوری و خسرو
دیوان ظهیر فاریابی
در کعبه بدزدان گریبایی
بنایی

Sefer kanununu tertip ve tanzim ile Hicaz yoluna niyyet ettin. Enverî'nin ve Husrev'in sözlerinden eski ve yenilerini aldın; eğer Kâbede Zahîrî Fâr-yâbi divanını bulursan çal.

(Benâyi)

§ Çay ve ırmak suyu ile sulanan yer.

فَارَه ، فَاَرَه (fâj, fâje) = Esneme, mastarı fâjiden.

هر که دهن باز بود غافلست
فاز ز خواست و ملال دست
امیر خسرو

Her kimin ağzı açıksa gafildir;

esneme uykuya ve gönlün usancına delâlet eder.

(Emîr Husrev)

چنان بیخ تعدی کندالحق
مودی سرایت نیست قازه
فخری

Tecavüzün kökünü hakikaten öyle kopardı ki esneme de si-rayet etme tesiri kalmamıştır: insanların esnemesi bile birbiri ne geçmiyor.

(Fehrî)

فَاش (fâş) = Aşikâr, zahir.

فاش می گویم و از گفته خود دلشادم
بندۀ عشقم و از هر دو جهان آزادم
حافظ

Açık söylüyorum ve sözümden memnunum; yalnız aşkın kölesiyim ve her iki cihanla ilgimi kestim.

(Hâfız)

فَاشِرَا (fâşrâ) = Evren gülü, ak asma, ak sarmaşık, bin kulaç, hüsnî yusuf denilen ve sarmaşık gibi sarılan bir bitki. (Ar.) کرمة البيضاء. Bu kelime süryanidir (Burhân). (Reşîdî) de (fâşirsîn) şeklindedir ve yaprakları sarmaşıktan enli olup bir ağaca sarmaz denilmektedir.

فَاشِرِستین (fâşiristîn) = Kara asma denilen sarmaşık nev'inden bir bitki. Şîrâz'da siyah darû. Arapçada کرمة الاسود derler. Fâşirsîn, fâşiristîn altmış derde deva mânasına Süryani imiş.

فَاغِيرَ، فَاغِيرَه، فَاغِيرَ (fâğir, fâğire,

fâğiye) = Zambak şeklinde sarıya çalar güzel kokulu, Hindistana mahsus bir çiçektir. Okyanusta fâğire ağzı açık denilen tane. Bir söylentiye göre kebabe: karabibere benzer bir habbe yahut nilufer koku fâğiye kına çiçeği yahut kına bitkisinin çubuğu yere ters dikilerek hasıl olan asılından daha lâtif ve manzarası hoş bir çiçek diye târif edildiğinden her ikisi Arapça demektir.

فَاغُوش (fâğüş) = Türkçe serkele: şâhtere tâbir olunan bir nevi bitki.

فَافَا (fâfâ) = Güzel, bedîî.

فَاكُولْتَه (fâkûlte) = Üniversite şubesi Farsçası دانشگاه.

فَال (fâl) = Fal dediğimiz.

بروی هم دو عتاب لب او
برای درو مندان خوب فال دست
مخلص

Onun birbiri üstünde duran iki hunnabı andıran dudağı dertliler için fâli hayırdır.

(Muhliş)

فَالْكَبَز (fâlkbaz, fâlgû, fâlgîr) = Fala bakan kimse.

فَالَار (fâlâr) = Fûrat nehrinin Farsça adı.

فَالِج (fâlic) = Galip ve muzaffer.

فَام (fâm) = Renk, levn.

مرا همچنين چهره گلّام بود
بلوريم از خوبی اندام بود
سعدی

Benim yüzüm böylece gül renkli idi; bedenim güzellik ve letafetten billûr gibi parlaktı.

(Sa'dî)

Ş Ödünç.

آنکه از امضای حکمش یافت هر احکام کام
و آنکه میخواهد ز قدرش چرخ نیلی فام فام
فخری

Öyle bir zat ki her ahkâm onun hükmünün imzasıyla husul buldu ve çivit renkli felek onun kadır ve itibarından ödünç ister.

(Fehrl)

Ş Horasan'a bağlı bir kasaba. Edebiyat ve tarihte şöhreti olan Şihâbüddîni Fâmî oralıdır. Teşbih edatı da olur.

فَامُرَه، فَامُر (fâmur, fâmure) =

Ferhâr civarında bir kasabadır. Misk ahusu ona yakın bir sahada otlar ve miskini oraya bırakır.

فَانُوس (fânūs) = Fener mânasına Arapçadır. İranın her yerinde, bizde evvelce kullanılan muşamba fenere derler.

فَانُوسِ گَرْدَان، فَانُوسِ خِيَال (fânûsi

heyâl, fânûsi gerdan) = Halkın hayali fener dedikleri bürüncükten yapılmış fanustur ki mumun hararetiyle döndükçe türlü türlü resimler gösterir.

دهر فانوس خیال و عالمی خیران درو
مردمان چون صورت فانوس سرگردان درو
شاعر

*Zaman fanusu hayaldan ibaret-
tir ve bütün âlem ona hayretle
bakar, İnsanlar fanustaki re-
simler gibi onun üzerinde dev-
rederler.*

*(Şā'ir)

دانی چه بود آدم خاکی خیام
فانوس خیالی و چراغی دروی
خیام

*Hayyām! Topraktan halk olu-
nan insanın ne olduğunu bilir
misin? Bir fanusi hayal ve
içinde bir ışıık.*

(Heyyām)

فَانَه (fâne) = Kapı dayacağı, sürgü-
sü = pane.

دو بیشه خیران شو واز زخم میندیش
کادیش و ترس آن همه ز اشکال زمانه است
کاجانبود زخم همه وحت و مهرست
لیکن پس در وهم تو مانده فانه است
مولانا

*Aslanların ormanlarına gir ve
yaralanmaktan korkma; çünkü
bütün endişe ve korku zamanın
şekillerindendir; zira orada ya-
ra değil, hep rahmet ve muhâb-
bet vardır; fakat senin vehmin
kapı arkasındaki dayak gibidir.*

(Mevlânâ)

*Dülgerlerin biçtikleri ağaç ara-
sına soktukları kama.*

سر اورا نمند نجوان
در میانهای چوب چون فانه
فخری

*Onun başını dülgerler kama
gibi ağaç arasına koyarlar,*

(Fherî)

§ Küçük havuz.

به پیش رتبت تو چرخ مشکوب
پنزد همت تو بحر فانه
عمید

*Senin rûtbenin yanında felek
itibarını kaybetmiştir ; senin
himmetinin yanında deniz ha-
vuz gibidir,*

('Amîd)

§ Zefane muhaffefi فانه (ba.).

فَانِد (fânîd) = Kelle şekerî = پانید
(ba.). (Nāşirî), şekerin nevlərini
şöyle tarif ve izah ediyor; be-
yaz şekerî kaynadıp süzdükten
sonra dondururlarsa ona (nebati
sefit) tekrar tasfiye edilirse
(şekerî süleymani) üçüncü. de-
fa tasfiye edilip çam fıstığı ko-
zalağı şekilde kaba dökülürse
(fânîd) üçüncü kaynatışta mü-
balâğa edilirse (eblüc) derler ki
kandi mükerrerdur. Bir daha
pişirilirse (nebati senceri) de-
nir. Üçüncü kaynatışta onda
bir süt ilâve edilip katılaşınca-
ya kadar bırakılırsa (teberzed)
derler. Muarrebî فَانِد.

فَاوَا (fâvâ) = Mahcup ve rüsvay.

بسکه پششد کف تو در و گهر
بحر شرمنده گشته وفاوا
عمق

*Senin avcın o kadar inci ve
cevher bağışlar ki deniz utanır,
rüsvay olur,*

('Am'ak)

فاید (fâyd) = (Ta) gibi intihaya delâlet eden bir kelimedir.

خداوندست و میر و میرزاده است
ز عهد عصر آدم فاید اکنون
قطران

Ademin asrı zamanından şim-diye kadar Efendi, Bey, Beyzadedir.

(Keṭrân)

(Nâşirî), Ferheng böyle yazmış belki şair fâyed eknûn değil tâbe eknûn demiştir. demekle bu kelimenin mâruf olmadığını söylemek istiyor ki pek doğrudur.

فُتَادَن (futâden) — Düşmek, vaki olmak = uftâden.

چو رگزن ساعد سیمین او دید
بخود چون طسمه زین اندیشه پیچید
بصیرت پای درگل ماند فصاد
که آزاد گل از دستش نمی داد
زمزگان ناگهانش سایه بردست
فتاد وارغواش از سن جست
شغائی

Operatör onun gümüş bileğini görünce bu düşünceden kendi kendine tura gibi büküldü ve şaşkınlıktan ne yapacağını bilemedi, çünkü elinden gül gibi kanını bırakmaya müsaade etmiyordu, yahut operator kıyamıyordu, ansızın kirpiğinin gölgesi eline aksedince neşter gibi tesir ederek erguvanı : erguvan rengindeki kanı beyaz gülden: elinden fıskırdı.

(Şifâ'î)

Muhaffefi füteden dir.

چون تم از پای مرادست گیر
الت نصیری واليك المصير
جای

Âciz olunca elimi tut, bana yardım et; benim yardımcım ve müraciatgâhım, ancak sensin. (Câmî)

فِتَارِدَن، فِتَالِدَن، فِتَار، فِتَارِ (fitâl, fitâr, fitâlîden, fitârîden) = Koparmak, ayırmak, üzme, yırtmak, yarmak, dağıtmak, dökmek mastarından (Emir. ismas. isfa, muḥ. vas.).

نافهرا و مشک را و صمیرا و جامرا
بر فراز و بر فتال و بر فشان و بر گرای
منوچهری

Misk göbeğini aç, miski dağıt, gümüşü saç, kadehe meylet: şarap iç.

(Minūcihrî)

آتش و دود چو دنبال یکی طاوسی
که برانده بطرف دم او قاربود
وان شردگونی طاوس بگرد دم خویش
لؤلؤ خرد فتالیده ببتقاو بود
منوچهری

Ateş ile duman, kuyruk tarafını siyaha boyanmış bir tavusa ve o kıvılcım; sanki tavus kendi kuyruğunun etrafına gagasıyla küçük inci dağıtmışa benzer.

(Minūcihrî)

باد برآمد بشاخسار شکوفه
بر سر میخواره برگ گل بفتالید
عماره مروزی

Çiçek dalına rüzgâr esti, şarap içenin başına gül yaprağı dağıttı.

(‘Imāre’i Mervezî)

فِرَاكْ (fitrâk) = Terki: eğerin arkasında bağlanan şey.

حمل چرخ در شکار گمیش
باوها ایستاده بر فتراک
فخری

Onun avlağında çok defalar
feleğin kuzusunu (hamel burcu-
nu) terkiye bağlamışlardır,
(Fehri)

فِرَیْدَن، فِرَیْدَن (feterden, féteri-
den) = فتان، فتالیدن (ba.).

فِتْنَه رَا کَر گُشَادَن (fitnerâ kemer
guşâden) = (k.) Fitneyi bastır-
mak.

فِتَو (fetev) = Aldanmış, gafil,
Burhân kavgacı mânasına da
yazmıştır.

مملکت وا بتیغ کردی پاک
از حدود و مخالفان فتو
فخری

Memleketi kılıç ile gafil yahut
kavgacı ve könücülerle muha-
liflerden temizledin.
(Fehri)

(T) yerinde (n) ile de yazmış-
lardır.

فُج (fuc) = Sarkık dudaklı kimse.

فِجَام (fecâm) = فاجام (muğ.) (ba.)
(m) sizde görülmüştür.

فُجْجَه، فُجْجَه (fecfuc, fucfuce)
= Fısıltı. Puçpuçe den çevril-
miş yahut Muarreptir پیچجه (ba.)

چونکه این وا پیشه کرد او بردوام
فُجْجَه در شهر افتاد و عوام
مولانا

Çünkü o, bunu devam üzere
âdet etti; memlekete ve halka
bir fısıltı düştü.

(Mevlânâ)

فَهْت (feh̄t) = بخت (ba.).

فَهْرَاج (fehrâc) = Muhammed Şahı
Bâburi'den Nâdir şaha intikal
eden bir yakut. Bu yakut ile
beraber deryayı nur, gûhi nur
adında iki büyük elması da var
idi ki bunlardan deryayı nur
İranşahında olup gûh nur İn-
giliz İmperatorundadır. (Fehrâc)
Raca (نوحیت مذکبه) Efgan şahı Şu-
ca'ulmülk'ten almıştır (Nâşiri).

فَهْرِز (fehriz) = Semiz, kuvvetli.

شد فخرز و شد فخرز از داد تو مرعاجز
لاغر نشود هرگز آراکه تو پروردی
مولانا

Senin âdaletinden her âciz
kuvvetlendi; senin bellediğin
hiçbir vakit kuvvetten düşmez.
(Mevlânâ)

فَهْفَهْرَه (feh̄fere) = Kepek.

آن یکی می خورد نان فخره
گفت سائل چون بدینست شره
مولانا

Biri kepek ekmeği yiyordu; bu-
na nasıl hırs ve iştahın var
diye biri sordu.

(Mevlânâ)

گر شره و حرص ز دل گم شود
فخفیره نزد يك تو گندم شود
حكيم شطرنجی

*Gönlünde hırs kalmazsa senin
yanında kepek buğday olur.*
(*Haklmi Şetrenci*)

Reşidî (feh̄fere) ye arpa demiş-
tir.

فخری ممکن که تو بره و میدی می خوری
بابت باب در زده يك نان فخفیره
ناصر

*Sen kuzu ve fıncala yiyorum
diye öğünme, baban bir arpa
ekmeğini suya batırmış*

(*Nâşır*)

فخفوز (feh̄fūr) = فنفور (ba.).

فخلمه (feh̄leme) = Hallaç tokmağı.

فخهم (feh̄hem) = Cemiyetlerde para
serpilirken, yahut meyva toplı-
yanlar meyva silkerken altına
tutulan mendil ve çarşaf gibi
şeyler بفخهم (ba.).

فخمیدن (feh̄mīden) = Pamuğun
çekirdeğini ayırmak.

جوان بودم و پنبه فخمیدی
چو فخمیده شد فانه پرچیدی
خجسته

*Genç idim ve pamuktan çe-
kirdeği ayırırdım, ayrılınca ta-
nesini toplardım.*

(*Huceste*)

فخن (feh̄hen) = Bağın ortası. (H)
nin esresiyle de doğrudur.

فخیز (feh̄iz) = Çizme ökçesine ko-
nulan mahmuz.

فدزنجک (fedrenck) = فربجک (ba.)
§ Ağız çevresi = فتوز (ba.).

فدزنگ (fedreng) = Kapının açıl-
maması için arkasına dayanılan
kalın ağaç, kapı sürgüsü § Çır-
pıcı tokmağı § Kavga sopası.

پای بیرون منه از پایکه و دعوی خویش
تانیاری بدگون فراخت فدزنگ
شاعر

*Kendi derecen ve dâvanı teca-
vüz etme ki geniş kıcına sopa
yemiyessin,*

(*Şâ'ir*)

فدرونک (fedrūnek) = Düşman
kale dibine geldiği zaman ka-
leden atılan ufak taşlar.

فدزه (fedre) = Toprak damlarda
toprak dökülmemek için tava-
nın üstüne konulan hasır.

فر (fer) = Şan ve şevket, revnak
ve taravet, nur ve ziya.

دو قرص نان گر از گندمست و گر از جو
دوتای چاهه گر از کهنه است و گر از نو
بهار گوشه دیوار خود بمطر جمع
که کس نگوید از اینجا بغیز و آبجوار
هزار بار لکوتر بنزد این عین
زلف سلطنت کیقباد و کیخسرو
این عین

*Gerek buğday gerek arpa iki
dilim ekmek; gerek yeni gerek
eski iki kat elbise; zihin toplu
olarak kimsenin buradan kalk,*

oraya git, diyemiyeceği kendi
dört duvarı içinde yaşamak
İbni Yemîn'in nazarında Key-
kubâd ve Keyhusrev'in saltana-
tının revnakından bin kere da-
ha iyidir.

(İbni Yemîn)

Ş Sel suyu.

فَر (far) = Yahudi kütüphanesi.

فَرَا (ferâ) = Yakın, yüksek, ileri,
uzak, taraf canip, köşe, or-
ta, üzere, de mânalarında kul-
lanılır. Zait olarak bazı kelime-
lerin evveline gelir.

فَرَابُرْز (ferâburz) = İranlı bir cen-
gâver.

فَرَاپُوش (ferâpûş) = Bihuş, kendin-
den geçmiş.

فَرَاة (ferâte) = Üzüm suyu nişas-
ta, buğday unu kaynatılarak
kıvama geldikten sonra ipe
dizilmiş badem ve cevizi içine
batırıp mum şeklinde dondurul-
an sucuk.

فَرَاتِین (ferâtîn) = Kelâmı semavi.

فَرَاخ (ferâh) = Bol, vâsi, çok.

میوه تازه و تر شاخ بشاخ
روزی باغ روان کرده فراخ
جای

(ba.) شاخ بشاخ.

(ferâh âstîn, fe-
râh dest) = (k.) Cömert.

فراخ آستین، شوکرین سبز شاخ
فتد میوه در آستین فراخ
نظامی

Yeni geniş yani cömert ol ki
bu yeşil daldan meyva geniş
yene düşer: felek cömertlere
yardım eder.

(Nişâmî)

فراخ ابرو (ferâh ebrû) = (k.) Gü-
lec: yüzlü.

چو بخود شاه از سر نیکی
بدان تنگ چشمان فراخ ابروی
نظامی

Padişah o hasislere iyilik cihe-
tinden güler yüz gösterince.

(Nişâmî)

فراخ دهن (ferâh dehen) = (k.)
Geveze.

فراخ رفتن (ferâh reften) = (k.) Ace-
le gitmek.

فراخ رو (ferâh rev) = (k.) Acele
giden, vazifeden hariç iş gören,
müsrif ve sefih.

فراخ رو (ferâh rû) (k.) Beşuş ve
lâtifeci.

فراخور (ferâhûr) = Uygun ve mü-
nasip.

فراخ سال (ferâh sâl) = Bolluk yılı.

فَرَاخْنَا، فَرَاخَا (ferâhâ, ferâhnâ)

= Bolluk, genişlik, geniş yer.
Dar yere tenknâ derler, ferâh-
nây kelimesi ferâh = bol ile
nây = boğaz kelimelerinden mü-
rekkeptir. Geniş yer, geniş bo-
ğaza benzetilmiş demektir. Teş-
bihin yerinde olması için uzun
sokak ve uzun yerde kullanıl-
ması münasıptır. (Nişâm).

فراخی جهان برخود مکن تنگ

سوزنی

Cihan bolluğunu kendine dar etme.

(Süzənî)

سودی لکنند فراخای برو دوش
گر آدی 'هقل وهنر پردو وهوش
گاوا از من وتو فراختر دارد چشم
پیل از من وتو فراختر دارد گوش
مولانا

Göğüs ve omuzun genişliği fayda vermez, insan isen akıllı, hünerli, zekâlı olmaya çalış. Öküzün gözü benden, senden büyüktür, filin kulağı benden, senden geniştir.

(Mevlânâ)

(Ferhâ) da denir

فَرَاشَتَن، فَرَاخَتَن
(ferâhten, ferâş-ten) = Yukarı kaldırmak, yük-seltmek = efrâhten.

خاک شد در ره عشقت تن خاکِ 'ماد
وآنکه در پای غمت پست نشد سر نغراخت
ماد

Aşkın yolunda 'İmâd'ın topraktan yaratılan vücudu toprak oldu, kederinin ayağında alçal-mıyan kimse serfiraz olmadı.

('İmâd)

فَرَاخِیدَن
(ferâhîden) = Tüy ürper-mek & Ayırmak.

فَرَادَزْ
(ferâder) = Fedreng (ba.).

فَرَارُون
(ferârûn) = Günden güne geri giden şey ve kimse. Bu

münasebetle hamsei mütahay-yire denilen Utarit, Zühre, Mir-rih, Müşteri, Zuhale denir; çün-kü bunlar da ricat ederler; ay ve güneşte bu, yoktur.

ستاره شمر چون فرارون بیافت
فرید و بسوی فریدون شتافت
فردوسی

Müneccim ricatı bulunca koştı ve Ferîdûn'un huzuruna acele etti.

(Firdavî)

Ferîrûn da bu mânayadır. (Nâ-şîrî, Burhân, Kılzum) [*].

فَرَازْ

(ferâz) = Açık.

حضور مجلس السست و دوستان جمعد
وان یکاد بخوانید و در فراز کنید
حافظ

Ülfet meclisi hazır, dostlar toplanmışlardır. Nazar değmemesi için okunan (وان یکادالزین) ayeti kerimesini okuyup kapıyı açınız.

(Hâfız)

Ş Kapalı.

بروی خود در اطماع باز نتوان کرد
چو باز شد بدشوق فراز نتوان کرد
سعدی

[*] Ol hurda yıldızlara denir ki sema-da tartagan görünür, birbirinin ardınca seyredeler, eğer salâh yüzünden yürürlerse ferirûn, aksine yürürlerse terârûn derler. Badehu mecazen dembedem salâh üzere ve salâh artırmak üzere bulunan ferirûn, mü-kabiline ferârûn dediler (Burhân müterci-mi 'Asım Efendi).

Kendi tarafına tama' kapısını açmamalıdır; açılınca sertlikle kapamak lâıyk değildir.

(Sa'di)

ی خور و توبه کن ای دل که درمیکند و
باز کردند و نکردند در توبه فراز
ناصر بخاری

Ey gönüll! Şarap iç te tövbe et; çünkü meyhane kapısını açtılar da tövbe kapısını kapamadılar ya.

(Nāsırı Buhāri)

§ Yakın, huzur,

رسول مرگن بناگه بمن رسید فراز
که کوس کوچ فروگوشند کار پساز
کال

Ölüm elçisi; göç davulunu çaldılar, hazırlan diye ansızın bana yaklaştı.

(Kemāl)

§ Toplama, cem'

بارمان واروند مرد هنر
فراز آورد گونه گون سیم وزر
فردوسی

arman (ba.) § Yüksek, alçak.

آلکس که دست کینه کند سوی او فراز
خشکش کند بحدو ت خود گروگار دست
حمیدی

Her kim kin elini onun tarafına yükseltirse Cenabı Hak kendi kudretiyle onun elini kurutur.

(Hemidi)

خدا از هر انشیدی و فرازی
نبوشیده است بر من هیچ رازی
لغای

Cenabı Hak yüksek ve alçak hiçbir sırrı benden gizlememiştir.

(Nişāml)

§ Alt üst.

Peygamberimizi medihte:

گردون نهاده برده تو مدهزاو چشم
تاجز فراز دیده او گام نهمی
کال

O, gözlerden başkasının üstüne ayak basmamaklığın için felek senin yolunun üzerine binlerce göz koymuştur.

(Kemāl)

§ Eniş yokuş.

دل ازهر مکن ناله زانکه درعالم
غست و شادی و غاو و گل و نشیب و فراز
حافظ

Ey gönüll! Ayrılıktan müteessir olma; çünkü dünyada kederle meserret; gül ile diken; enişle yokuş beraberdir.

(Hāfız)

§ Bundan sonra.

براد دل تو بودم من دی دربر
براد دل خود باشم زامروز فراز
فرخی

Ben dün ve evvelki gün onun gönlünün arzusuna göre idim; bundan sonra kendi gönlümün arzusuna göre olacağım.

(Ferruḥl)

§ Efrāhten muhaffefi olan ferāhten den (Emir, isfa. muḥ. vas.) § Serkeş § Erkek aleti mânalarına da görülmüştür Za-it de olur. (Nūshai Vefāi) de kan mânasına geldiğini lûgatler naklediyor.

فَرَاَزْ آبَاد (ferâz âbâd) — Âlemi balâ (Nāşiri).

فَرَاَزْمَان (ferâzmân) = Hüküm ve ferman.

فَرَاذِنْ اَرَوْدَ (ferâzîn ervend) =
Âlemi ulvinin züpte ve hulâsası.

فَرَاذِنْ پَايَه (ferâzîn pâye) = Mer-
tebei âlâ. Zıddı furûdîn-pâye
(Nâşirî).

فَرَاشْتُوكَ (ferâstûk) = Kırlangıç.

فَرَا سُودَه (ferâsûde) = Eskimiş=
fersude.

فَرَا سِيَاب (ferâsiyâb) = Efrasyap
(muḥ.).

این گروه فرکه دیدم ارکان دولت را
افسانه می نمایند ملک فراسیاب
دعوی

Onun devleti erkânının gördü-
ğüm bu debdebesi yanında Ef-
râsyâb'ın saltanatı bana masal
görünür.

(Dehlevî)

فَرَا سِيُون (ferâsiyûn) = Yabani
pırasa § Arapça (مدى الاوض) de-
nilen bir bitki. Burhân birleştir-
miştir.

فَرَا شَا (ferâşâ) = Sıtma başlangıcı
olarak bedene ârız olan gerin-
me, ürperme.

فَرَا شْتُوكَ، فَرَا شْتُوكَ، فَرَا شْتُوكَ

(ferâşterû, ferâşterûk, fe-
râştuk, ferâştûk) = Kırlan-
gıç.

فَرَا شْتَن (ferâšten) = Yukarı kal-

dırmak, yükseltmek efrâştên
muhaffefi.

ز قدر و مکانی که دستور داشت
مکانش بیفزود و قدرش فراغت
سعدی

Vezirin haiz olduğu itibar ve
makamı bir kat daha arttı ve
itibarı yükseldi.

(Sa'dî)

فَرَا شِيدَن (ferâşîden) = Sıtma baş-
langıcı olarak gerinmek, tüy-
ler ürpermek.

فَرَاغ (furâğ) = Parıltı, ziya = furûğ

مه از نور گر چند شد بی فراغ
نه از گرم شبتاب خواهد چراغ
خسرو

Ayin her nekadard kendi ziyası
yoksa da yıldız böceğinden zi-
ya istemez,

(Hüsrev)

فَرَاغ (ferâğ) = Serin rüzgâr.

یکدم فراغ نیست ظفرا زدرگش
ازیم آنکه برصراو بگذرد فراغ
فخری

Başı üzerinde serin rüzgâr es-
mesi korkusuyla zafer onun
dergâhından bir lâhza ayrılmaz.
(Fehri)

§ Burhân fırsat ve sevinç mâ-
nalarına da yazmıştır.

فَرَاك (furâk) = Arka.

فَرَا گِرْد (ferâgird) = Bahrimuhit:
engin deniz (Nâşirî).

فَرَاغِرِیْتَن (ferâ giriften) = Öğ-
renmek, hatırdı tutmak.

فَرَاكَن (ferâken) = Yeni kazılmış
su cetveli § Suyun ve selin
kazıp yardığı yer = فرکن ve فرکند
(ba.). Ferâzkende = yüksek ka-
zılmıştan muhaffef olmasına na-
zaran dağ kemerleri gibi yük-
sek yerlerden akan ırmaklara
da denir. Mutlak yüksek mâ-
nasına da gelir (Burhân).

فَرَاَمَز (ferâmez) = Rüstem'in oğlu.
Aslı ferimerz = şukûhi zemin
yani yerin şan ve şerefi de-
mektir. Keyûmeız = yerin bü-
yüğü demek olduğı gibi. (Nâ-
şirî).

فَرَاْمُوش، فَرَاْمُوشْت، فَرَاْمُوش (ferâ-
muş, ferâmuşt, ferâmûş) =
Unutmā, nisyan.

یار اگر طعن فراموشکارم زد دور نیست
زانکه بایادش فراموش کرده ام اغیارا
جای

Yar eğer benim unutkanlığıma
târız ediyorsa şaşılmaz, çünkü
daima hatırımda o olduğı için
ağyarı unutmuşum.

(Câmî)

ای که هرگز فراموش نکند
هیچ از بنده یادی آید
-مدی

Yarabbi! Ben seni asla unut-
mam; sen kulunu hiç hatırlar
mısın.

(Sa'dî)

کسی کو یاد نآرد قصهٔ دوش
تواند کرد امشب را فراموش
نظامی

Dün geceki vak'ayı hatırlamı-
yan bu geceyi unutabilir.

(Niẓāmî)

فراموش کردن (ferâmûş kerdn) =
Unutmak.

من همان شب که تو از دست برفی گفتی
که سرم بی تو فراموش کند بالین را
عماد

Ben hemen senin elden gittiğın
gece sensiz; başım yastığı unu-
tur dedim,

(/mād)

Tahfif ile (fermuş) de denir
ba.).

فَرَاَنَك (ferânek) = Feridun'u Ma-
zenderan ormanında büyüten
anası.

فرانك بدوگفت ای نیکخوی
بگویم ترا هرچه گفتی بگوئی
فردوسی

Feraneke ona (oğluna) ey iyi
huylu! Her neyi söyle dedin
ise onu sana söyleyim, dedi.
(Firdevsî)

فَرَاَوَان (firâvân) = Çok.

فرآوان گنجها دوسته دارم
اگرچه مدعی بیند حقیرم
حافظ

Dâvacı beni hakir görür ama
sînemde çok hazineler vardır.
(Hâfız)

فَرَاَوَنْد (ferâvend) = (ba.).

فَرَاوِز (ferâvîz) = Elbise etrafına dikilen pervaz.

فَرَاة (ferâh) = Herat'a bağlı bir kasaba [*].

فَرَاهَان (ferâhân) = İranda Hemedan ile Kum arasında bir kasaba.

فَرَاهَت (ferâhet) = Şan ve şevket.

فَرَاهَمَ آمَدَن (ferâhem âmeden) = Toplanmak, cemolmak.

فَرَاهَمَ آوَرَدَن (ferâhem âverden) = Bir yere getirmek, cemetmek.

ساقی گل و مل بیار باهم
باشد که سنی دلم فراهم
دهلوی

Saki! Gül ile şarabı birlikte getir, belki dağınık gönlümü toplarsın.

(Dehlevî)

فَرَاهِیْتَن (ferâhîhten) = Silâhı kılıfından çıkarmak & Tedip etmek tahfif ile ferahihten, ferâhten, ferhihten de denir.

فَرَايَسَتَه (ferabiste) = Ziyade, ziyadelik.

[*] Nisabussıbyan nâzımı Ebu Naşr buralıdır. Nisab Arapçadan Farsçaya mühim ve manzum bir lûgat olup «چنین گوید ابو نصر فراهمی» diye başlar.

فَرَب (fereb) = Horasanda bir nehir.

فَرَبَارَه (ferbâre) = Şan ve şevket.

فَرَبَالَه ، فَرَبَال (ferbâl, ferbâle) = Yaz mevsimine mahsus etrafı pencereci köşk, çardak.

فَرَبُود (ferbūd) = Sağlam, dürüst. İtikadı sağlam ve mezhebi dürüst kimseye ferbūddin, ferbūd-giş derler.

فَرَبُودِی (ferbūdî) = Ferbūddin muhafhedir فربود (ba.).

فَرَبِی ، فَرَبِیَه (ferbih, ferbî) = Semiz.

تا شود جسم فرجی لاغر
لاغری مرده باشد از سختی
هدی

Bir semizin vücudu zayıflayınca kadar zayıf meşakkatten ölmüş olur.

(Sa'dî)

بدل بین که نه دیدن همی چشم بود
بدست بیند قصاب لاغر و فری
ناصر

Kalb ile bak; görmek daima gözle olmaz; kasap zayıfla semizi el ile görür: farkedir.

(Nâşirî)

فَرَبِیُون (ferbiyūn) = فریبون (ba.).

فَرَبِرَک (firperək) = Yarasa kuşu.

فَرْت (fert) = Kumaşın çözgüsü = tār. Örümcek ağına da derler (Helimî).

فُرت (furt) = Enır yahut ravend denilen bitki § Mûcahede ve riyazat.

فَرْتَاب (fertâb) = Vahy, keşf فَرْدَاب (ba.).

فَرْتَاش (fertâş) = Vücut ve kevn mânasmadır ki olmak ile tâbir olunur. Mukabili ademdir.

فَرْتَو (fertev) = Pertev.

فَرْتُوت، فَرْتُود (fertüt, fertüd) = Çok ihtiyar bunamış.

شاه آفاق شیخ ابو اسحق
عقل برای او شود فرتوت
فخری

Şahı âlem şah Ebû lşhak; akıl onun reyine nispeten bunaktır.

(Fehri)

Şarap hakkında :

بغاموش چیره زبانی دهد
بفرتوت زور جوانی دهد
اسدی

Epseme söylemek kudretini verir, çok ihtiyara gençlik kuvveti bahşeder.

(Esedî)

Nâşirî (fertüd) için ayrıca şu mânayı da yazıyor : fertüd kalbi aydınlatmak, tasfiye etmektir, meşakkat ve riyazat, Allaha ubudiyetle kalben Hudayı hatırlamaktır ki Arapça mûcahe-

de denir ve işrak lâfzının tercümesidir. Hâkîmî 'İşrâkî'ye Farşılar fertüdü derler.

فَرْتُور (fertür) = Aks.

بود نه‌دور رویت ماه چاوید
چو فرتور جال آست خوشید
شریف‌الدین

Ay; senin yüzünün daimî eciri yani hizmetkârıdır; güneş, cemalinin ziyasının aksi gibidir.

(Şerefuddîn)

فَرْتُوك (fertük) = Kırılmaç.

فَرَج (ferc) = Kadr ve kıymet § Had ve mertebe.

فَرَجَاد (fercâd) = Âlim ve fâdıl.

فَرَجَاز (fercâr) = Pergel. Pegrârın Muarrebidr.

فَرَجَام (fercâm) = Son ve âkıbet.

یکی را زشت خوبی داد دشنام
نعمت کرد وگفت ای نیلای فرجام
سعدی

(ba.).

فَرَجَامَگَاح (fercâmgâh) = Kabir ve mezar.

فَرَجَد (ferced) = Büyük baba yani dedenin babası, ceddi âlâ.

فَرَجَمَد (fercmend) = Ercmend § Yakışıklı, uygun.

فَرْجُود (fercūd) = Mucize «desa-
tirden naklen (Nāşırî).

دعوتش را هزار برهالت
فرهاتش را هزار فرجودست
نامری

*Dâvasına bin delil, şevket ve
rifatine bin mucize vardır.*
(Nāşırî)

فَرْح (ferḥ) = Mübarek, kutlu,
uğurlu: (fer) ile (ruḥ) tan mü
rekkep. Yanağı nurlu, yüzü ya-
kışıklı demektir Ş Pençei düz-
didenin ikinci günü. بچه دزدیده
(ba.).

چون گفته شد این حدیث فرخ
دادش پدر عروس پاسخ
نظامی

*Bu uğurlu söz söylenince geli-
nin babası cevap verdi.*
(Nizâmî)

بفصلی چنین فرخ و سازمند
به بستان شدم زیر سرو بلند
نظامی

*Böyle taravetli ve münasip
meusimde bostana yüksek bir
selvi altına gittim.*
(Nizâmî)

فَرْحَا (ferḥâ) = Genişlik. Ferâḥâ
(muḥ.).

بود چو چشمه سوزن بچشم اعدایت
ز بس پلا و عن عالمی بدین فرحَا
اختری

*Âlem bu kadar geniş olmakla
beraber düşmanının müptelâ
olduğu belâ ve mihnetlerden*

*dolayı gözüne iğne gözû gibi
yani dar görünür.*
(Fehri)

فَرْحَاد (ferḥâd) = Galip ve müstevli
(Burhân) Talip. Matlup muka-
bili (Burhânî Camî').

فَرْحَار (ferḥâr) = Türkistanda gü-
zelleriyle müştehir bir şehir.

کار اگر رنگ و بوی دارد پس
حیذا چین و مرجبا فرخار
سنائی

*İş eğer renk ve boydan ibaret
ise, Çin ne güzel, Ferhar ne
geniş ve şendir.*
(Senâ'î)

Ş Meşhur bir puthane. Süslü,
yakışıklı (Burhân).

فَرْحَاش (ferḥâş) = برخاش (ba.).

فَرْحَاكَ (ferḥâk) = Üzeri yumur-
talı kalye: fer=üst, ḥâk = yu-
murta.

روز عیدست دو قربانی قربه فرما
دو خورقلیه و فرخاکن و کباب و مرقه
سوزنی

*Bayram günüdür. Kalye, yu-
murtalı kalye kebab, çorba ol-
mıya lâıyk iki semiz kurban
emir ve ihsan et.*
(Süzenî)

فَرْحَال (ferḥâl) = Kıvrık olmayıp
düzgün ve sarkık olan saç.

هم را تابکر سلسله های فرخال
شاعر

*Hepsinin saçlarının örgüleri
bele kadar.*

(Şâ'ir)

فِرْخَتَار (firuhtâr) = Satıcı.

هرگز نبود خلق فرختار چو تو حور
ماناکه ترا رضوان بودست فرختار
حوری که فروخته آن رضوان باشد
آنرا نبود جز ملک راد خریدار
قطران

*Halk hiçbir vakit senin gibi
huriyi satmaz; zannederim ki
seni Rıdvan satmıştır. Satıcısı
Rıdvan olan hurinin cömert
padişah'tan başka alıcısı yoktur.*

(Keîrân)

فَرَحْج (ferehç) = Hayvan sağrısı.

Büraka dair:

دمش بد مانند گاو کشاورز
فرخچش چو پیلی و گردن فرس مان
ابن عمار

*Kuyruğu çift öküzü kuyruğu
gibi; sağrısı fil, gerdanı ata
benzer.*

(İbni 'İmād)

§ Rüşvet.

بد هم يك نگاه بهر و خش
گر پذیرد دل مرا بفرخچ
لیبی

*Yüzünü bir kere görmek için
rişvet olarak kabul ederse kal-
bimi veririm.*

(Lebîbî)

§ Çirkin.

دشمن ارغیب او کند چه عجب
عیب خوبان هم فرخچ کند
فخری

*Düşman onu ayıplarsa şaşıl-
maz. Güzelleri hep çirkin ayıp-
lar.*

(Fehri)

فَرَحْجَسْتَه (ferhuceste) = huceste.

لطافت سخن و فرخجسته طلعت تو
همه تو همه ساله دلم رهین دارد
امیر ممزی

*Sözünün letafeti ve cemalinin
yümn ve bereketi sebebiyle bû-
tün sene gönlüm senin muhab-
betine tutkundur.*

(Emîr Mu'izzî)

**فَرَحْ رُوز (ferruh rûz) = Barbedin
elhanından bir lâhın. (ba.).**

**فَرَحْ زَاد (ferruh zâd) = Uğurlu
evlât.**

**فَرَحْجَسْتَه (ferheste) = Ferhuceste
(muḥ.) § Hasta, mecruh, yere
uzanmış, serilmiş bir halde.**

اوی خورده بشادی و بکام دل
دشمن نزار گشته و فرخسته

أبو العباس

*O sevinç içinde gönlünün ar-
zusu veçihle şarap içemekte;
düşman zayıflamış ve yere se-
rilmiş.*

(Ebûla'bbûs)

فَرَحْجَش (ferehş) = فرخچ (ba.).

**فَرَحْجَسْتَه (ferheste, fer-
heste) = Bir nevi hamur tatlısı
= ferheste.**

بسا کاساک بره هست و فرخسته برخوانش
بسا کاساک جوین نان می نیابد - میر
رودکی

Nice kimselerin sofrasında kuzu ve tatlı vardır; nice kimse-ler vardır ki doycak kadar arpa ekmeğini daima bulmaz.

(Rüdeki)

فَرَحْشُور (ferēḥṣūr) = Peygamber.
Ferruḥ veḥeṣūr = mübarek peygamber muhaffefidir.

فَرَحْمِيدَن (ferḥemīden) = Pamuğun çekirdeğini çıkarmak.

فَرَحْمِيدَه (ferḥemīde) = Çekirdeği çıkmış pamuk.

فَرَحْهَن (ferḥenc) = Hissa ve nasip, fayda ve menfaat.

مرا از تو فرخنج جز دره نیست
چو من سوخته در جهان مرد نیست
اسدی

Benim senden nasibim dertten başka bir şey değildir. Dünyada benim gibi yanmış adam yoktur.

(Esedî)

Ş Naz ve şive Ş Abes ve bihude.

فَرَحْمُندَه (ferḥunde) = Kutlu, mübarek, uğurlu.

یکی کردم خراج روم و دریا
خریدم یوسف فرخنده پیوا
اسدی

(Rum) ve (Rey) in haracını birleştirdim. Ayağı uğurlu Yusufu satın aldım

(Esedî)

فرخنده سال (ferḥunde sâl) = Uğurlu sene.

فرخنده فال (ferḥunde fâl) = Talihli, uğurlu.

فَرَحْو (ferḥev) = Asma ve ağaç budama, kuru ve eğri büğrü dalları kesme, bahçenin çör-çöpünü temizleme.

شاخ رز لعل و گوه آر د بار
گر بنام گفت بود فرخو
فخری

Asma dalı senin elinin adına budanırsa mahsul olarak lâ' ve inci verir.

(Fehrî)

Mastarı fehmiden vezninde ferhevîden dir.

ز فرخویدنش چون پرداخ
چو گل جای خواب از چمن ساخ
عنصری

Onu budamayı tertip ve tanzim etmeyi bitirince yanağını gül gibi, çimenden yapardı.

('Unşurî)

فَرَحْو (ferḥūr) = Su yolu. (Tuhfetülâhbab) fakir ve gafil diye-rek şu beyti misal getirmiştir.

کسی کن در شاه مادیور باشد
خراب و لنگون بخت و فرخور باشد
شاعر

Bizim padişahımızın kapısından uzaklaşan harap, bedbaht, fakir kalır.

(Şā'ir)

فَرَحْو (ferḥūy) = Mübarek huylu mânasına ferruḥ ḥūy (muḥ.).

فَرْدَا (ferdâ, ferdây) =
Yarın.

بدین دو دیده که امشب ترا همی بینم
درین باشد فردا که دیگری نگریم
سعدی

*Seni bu iki gözümle gördüğüm
bu gece; yarın başkasına bakar-
sam yazıktır.*

(Sa'di)

فَرْدَاب (ferdâb) = Vahy, keşfe hu-
davendânı ferdâb = vahy ve
keşf sahipleri.

فَرْدَاه (ferdhâne) = Müsafir ve
gariplerin kondukları yer. Çile
haneye de denir.

فَرْدَرَه (ferder, ferdere) =
Fedreng فدرنگ

فَرْدَفَر (ferdfer) = Rebbünnev'î in-
sandır ki şeriat müntesipleri
nazarında insan üzere müvekkel
olan melektir.

فَرْدِین (ferdîn) = Ferverdîn (muḥ.).

فِرَز (firz) = Sulu yerlerde bitip
daima taze duran çayır ve çi-
men § Şatranç oyununda vezir
makamında itibar olunan taş.
Bu mânada (f) nin üstüniyle
meşhurdur. (F) nin ötresiyle
çimen mânasına geldiği gibi
liman ve çokluk mânalarına da
gelir.

فَرَزَام (ferzâm) = Lâyık = ezder.

مکن ای روی لکوزش باعاشق خوش
کز لکوی رویان ز عشق نبود فرزاما
دقیق

*Ey güzel yüzlül! Kendi âşıkına
çirkinlik etme; çünkü güzel
yüzlülere çirkinlik yakışmaz.*
(Değîkî)

فَرَزَان (ferzân) = İlim ve hikmet.

مواققان تو بی فرهنگ و بی فرهنگ
مواققان تو با فرهنگ و بافرزان

بهرام سرخسی

*Muhaliplerin şansız ve akılsız-
dırlar; muvafıkların şan ve
şevket, ilim ve hikmet sahiple-
ridir.*

(Behrâmi Sereşâi)

ندید چشم فلک چون تو شاه فرزانه
رواج یافت ازان روزمان تو فرزانه
فخری

*Feleğin gözü senin gibi hakîm
bir padişah görmedi. Onun için
senin zamanında ilim ve hik-
met revaç buldu.*

(Fehrî)

فرزانه (ferzâne) = Hakîm, ârif,
feylesof, mütefennin.

سخن گفتن نرم فرزانه گیت
دوشی نمودن ز بهر والگیت
نظای

*Yumuşak söz söylemek akıllılık,
sertlik göstermek deliliktir.*

(Nişâmî)

فَرَزْبُود (ferzbūd) = Hikmet. Mu-
hakkıkların nazarında efdali ilim
ile efdali malûmu idrak etmek
Tahfif ile ferzbu da denir.

فُرُزْدَ، فُرُزْدَ (furuzd, furze) = Dur-
gun su arasında bitip yaz ve
kış daima taze duran çayır ve
çimen, bilumum yeşillik husu-
siyle çayır.

از خانه چو وقت برسر کوی
چون فرزه نشست بر لب چوی
نظامی

*Evden mahallenin ucuna gidin-
ce ırmağın kenarına çayır gibi
oturdu.*

(Niẓāmî)

ز فیض کف کشتزار امید
ترو تازه دائم پسان فرزد
فخری

*Senin elinin feyzinden ümîd
tarlastı çayır ve çimen gibi da-
ima terü tazedir.*

(Fehri)

ز پشت منست این و نام آورزد
بر خشای لاله اندر فرزد
فردوسی

*Bu benim sulbündendir ve is-
mi Ürmüzdür; her dem taze
çayırın lâlesi gibi parlaktır,*

(Firdavsi)

§ liman.

فُرُزْدَ (ferzend) = Evlât.

خواهم بطریق مهر پیوند
فرزند تو از برای فرزند
نظامی

*Muhabbet ve karabet yoliyle
senin kızını oğlum için istiyo-
rum.*

(Niẓāmî)

Çok defa erkek evlâda denir.
فرزنداب (ferzendâb) = Suda ya-

şıyan hayvanlar § Su yüzünde
peyda olan kabarcık (Ar.) حباب.
فرزند آفتاب (ferzendi âfitâb) = Ya-
kut ve lâl ve sair madenî cev-
herler.

فرزند خاوی (ferzendi hâver) = (k.)
Güneş.

فَرَزَنشَادَ (ferzenşâd) = Mürakabe
ve istiğrak.

فَرَزینَ (ferzîn) = Şatranç oyunun-
da vezir makamında itibar olu-
nan taş.

میان عرصه شیراز تاچند آخر
پیاده باشم و دیگر پیادگان فرزین
سعدی

*Şîrâz arsası ortasında ne vaki-
te kadar ben piyade olayım da
başka piyadeler ferz olsun.*

(Sa'dî)

Muarrebi (f) nin esresiyle firzîn,
firzândır.

(Fersen nihaden) = فرزین نهادن (ba.).

فُرُجَ (furuĵ) = Çin'den gelen acı bir
bitki yahut enir yahut ravend
denilen bitki.

که دانست کاین تلخ و ناخوش هلیله
حرارت برآید ز ترکیب انسان
که فرمود اول که درد شکم را
فرژ باید از چین و از دروم والان
ناصر

*Kim bildi ki bu acı ve nahoş
(kara) halile insanın vücudun-
dan harareti izale eder; ilk
önce kim dedi ki karın ağrısı-
na Çinden gelen fûrûĵ, Rumda
çıkan rezene icap eder.*

(Nâşîr)

فَرَسَا، فَرَسَا (fersâ, fersây) =

Fersüden, fersâyiden = eskimek, bozulmak, yıpranmak. Aşınmak mastarından (*Emir, ismas., isfa. muh. vas.*). Muzarii fersâyed, tahfif ile fersed; ismi mefulü fersüde, fersâyidedir. Bu mânalardan müteaddi de olur.

را حله پای بیابان چا
قافله دیو دود چانفرسا
جای

Bineği çöl ölçen ayağı; kafiləsi can yıpratan dev ile vahşi hayvan idi.

(Cāmî)

سپاهی بوم کرد چون کوه قاف
همه سنگ فرسای و آهن شکاف
نظای

Kaf dağı gibi asker topladı. Hepsi taş aşındırıcı, demir yarıcı.

(Nizâmî)

ز تیغ گوهر دار اونیام فرساید
مراز تیغ زبان این نیام تن فرمود
کمال اسماعیل

Menevişli kılıçtan kın eskidiği gibi benim dilimin kılıcından bu vücut kını eskidi.

(Kemal İsmâ'îl)

چنان باد تاحضر لبس بقایت
که دست فسادامنش را نفرسد
فخری

Senin bekan elbisesinin eteğini haşre kadar desti fena eskitmesin.

(Ehîrî)

Muzarii fersüyed, suretinde de görülmüştür.

نیج را که خدا بافت آن نفرسود
مولانا

Allahın dokuduğu kumaş eskimez.

(Mevlânâ)

بدو گفتم ای سرور شیرگیر
که فرسوده کردت چور و باهیر
شاعر

Ona dedim; ey aslan tutan: aslana galebe eden! Seni ihtiyar tilki gibi kim yıprattı.

(Şâ'ir)

میر حاجت بنود يك توش روی
که از خوی بدش فرسوده گردی
سعدی

Ekşi suratlıya arzı ihtiyaç etme; çünkü onun fena huyundan muztarip olursun.

(Sa'dî)

فَرَسَان (fersân) = Göçegen: derisinden kürk yapılan kır sansarı.

فَرَسَب (feresb) = Çatı altına konulan kalın direk, kiriş.

سرایای چون آبوسى فرسب
فردوسی

Baştan ayağa kadar abanoz direk gibi.

(Firdavsi)

Bazı nushada serâpây yerine *seruhas* (surûhaş) görülmüştür, boynuzları demektir.

فَرَسْت (ferest) = Sahirlik, büyü-cülük. (f), (r) nin esresiyle firistâden = göndermekten emir.

برك عيشى بگور خویش فرست
کس نیاد زبس تو پیش فرست
سعدی

Hoş geçirmek hazırlığını kendi kabrine gönder. Kimse arkadan getirmes; sen önce gönder.
(Sa'dî)

فِرِسْتَادَه (firistâde) = Gönderilmiş: Peygamber, Resül, Elçi, hediye ve sair gönderilen şeyler, mas-tarı firistâden = göndermek tir.

فَرَسْتُوكْ، فَرَسْتُون (ferestū, feres-tūk) = Kır langıç = perestū.

فَرَسْتُون (ferestūn) = Büyük terazi, kapand oğrusu kerstunun (فرستون) dur ve kerestundan Muarrepdir.

خواهی بحسابش ده وخواهی بگزافه
خواهی بترازو ده وخواهی بفرستون
شاعر

İster hesaplı, ister hesapsız, is-ter terazi ister kapanla ver.
(Şâ'ir)

فِرِسْتَه (firiste) = Firistâde = elçi. Melek mânasına gelen (firişte) nin aslı; sin ile firistedi; çünkü Cenabı Hak tarafından gön-derilmiştir.

بدل پرزگین شد برخ پر زچین
فرسته فرستاد بر شاه چین
فردوسی

Kalbi kin ile doldu, yüzü ek-şidi. Çin padişahı tarafına bir elçi gönderdi.

(Firdeusî)

Firistenin pereste yani Cenabı Hakka ibadet eden mânasından

alındığını söyleyenler de vardır (Ğiyās).

فِرِسْكَ (firisk) = Şeftali (Ar.) خوخ.
فِرِسْنَاهَ، فِرِسْنَف (firisnâf, firis-nâfe) = Nevruz gecesi.

فرسناف بخت تو فیروزباد
شبان سیه بر تو چون روزباد
فردوسی

Senin talihinin nevruz gecesi gibi mesut, siyah geceler sana gündüz gibi olsun.
(Firdeusî)

Bu kelime firist, nâfe kelimele-rinden mürekkeptir. Eski za-manlarda Farşılar nevruz ge-celeri ev elbiselerine güzel ko-ku vermeleri için dostlara misk gönderdiklerinden «firist nafe» den muhaffef olarak firisnâf, firisnâfe denilmiştir.

شب قدر وصلت زفرخندگی
فرح بخش تراز فرسنافه است
رودکی

Kadir gecesi hissini veren bir-leşme gecesi saadet cihetiyle nevruz gecesinden daha ferah-lıdır.

(Rûdekî)

فِرِسْنَدَاج (fersendâc) = Ümmet.

فِرِسْنَنگ (ferseng) = Eski bir öl-çüdür üç mil ıraklıktır ki 1200 adımdır. Aşağı yukarı bir ki-lometrelik bir yoldur. Muarrebi tır.

قضا بشكل مهنو وكابدان [*] تو شد
عدو چرباد گریزه ازوبصد فرسنگ
ناصر بخاری

Kaza yeni ay şeklinde senin rikâptarın oldu; düşman rüzgâr gibi ondan yüz fersah kaçır.

(Nâşîrî Buhârî)

فرسنگسار (fersengsâr) = Yollarda mesafe tâyini için her fersah başına konulan nişan ve işaret. Aslı sâri ferseng = se i ferseng = fersah başıdır.

فَرَسَ نِهَادَن (feres nihâden) = (k.) Mağlûp etmek. Şatrançta atı çıkarak karşısındakini mağlûp etmekten alınmıştır.

فَرَسُودَن (fersûden) = (ba.) فرسا.

فُرُشَه، فُرُش (furş, furşe) = Ağz yahut ağız: yeni doğuran hayvanın ilk zamanlardaki südü ferşâd da derler. Nâşîrî ferşâd Mirrih yıldızı mânasına da yazmıştır.

فَرَشَادَش (ferşâd şîr) = Zerdüştlilerden meşhur bir hakîm. Ağz denilen südü sevdiği için bu isim verilmiştir. (ba.) فرش.

فَرِشَتَه (firişte) = Melek (ba.) فرسته.

آدی زاده طرفه معجونبست
ازفرشته سرشته وازحیوان

[*] = وکابدان = atın özengisini tutan hizmetçi.

گر کنند میل این شود کم ازین
ور کنند میل آن شوده ازان
شاهر

İnsan oğlu melek ve hayvandan yoğurulmuş garip bir terkiptir. Eğer buna meylederse bundan aşağı, ona meylederse ondan daha iyi olur.

(Şâ'ir)

فرشته تنان (firişte tenân) = Ruhaniler ve nüfusu mücerrede.

فرشتهٔ سحاب (firişte'î seḥâb) = Bulut üzerine memur olan melek: Hazreti Mikâil.

فَرِشِ دُونَنگ (ferşî dūreng) = (k.) Gece gündüz.

فَرِشِ عَاح (ferşî 'âc) = (k.) Kar.

فَرِشِک (ferişik) = Büyük üzüm salkımina bitişik olan küçük üzüm salkımı, çitmik.

فَرَشَوَادِ گَر (ferşevâd ger) = Pehlevî dilinde Teberistan hükümdarlarına verilen unvan (Nâşîrî).

فَرِشِد (ferşîd) = Pîrân Vîsenin biraderi; öteki biraderi (Lehak) dir, üçünü de (Gustehem) öldürmüştür.

فَرِشِم (ferşîm) = Kısım, cüz: Ferşîmi evvel = birinci cüz, ferşîmi duvum = ikinci kısım.

فَرِغ (ferğ) = Piliç.

فرغار (ferġâr) = Ferġârîden =
İslatmak, yoğurmak, mezcet-
mekten (emir, isfa. muh. vas.).

دل تو سخت و مرا نرم دل آری چه عجب
نرم باشد چو همه ساله بخون فرغارت
رضی الدین

*Senin kalbin katı benim yumu-
şak. Evet yumuşak olursa şa-
şacak ne var; çünkü bütün yıl
kanla yoğurulmuştur.*

(Reziyyüddin)

فرغانه (ferġâne) = Semerkant ile
Çin arasında bir vilâyet.

گفتم ز بجای تو دست زدوگفت ای جان
بیم ترکستان بیم زفرغانه
مولانا

*Sen nerelisin dedim; elini çıkar-
parak ey can! Yarı Türkistanlı
yarı Ferganalıyım dedi.*

(Mevlânâ)

Ş Musikide "nihavendek," adiy-
le anılan bir şube.

فرغر (ferġer) = Küçük çay Ş Kuru
çay Ş Göl.

فکندند چندان سران سرنگون
که هر شیب شد فرغری پر زخون
اسدی

*O kadar başları baş aşağı at-
tılar ki, her eniş, her çukur
kanla dolu göl oldu.*

(Esedî)

کرم دست تو نیاید زار
کار قلم نیاید از فرغر
فخری

Bulut senin elin kadar kerim

Ferhengi Ziya

olamaz, çay denizin yerini tut-
maz.

(Fehri)

فرغرده (ferġerde) = Islanmış,
yoğurulmuş, mezcedilmiş
(muh).

علم اندر نور چون فرغده شد
بس زعلمت نوو یابد قوم لد
مولانا

*İlim nurda yoğurulmuş ve nur
içinde perverişişab olmuş bu-
lunursa yolunu kaybeden kavm
senin bu türlü ilminden nurla-
nır.*

(Mevlânâ)

فرغن (ferġen) = Yeni kazılmış su
cetveli.

فرغنده، فرغند (ferġend, ferġen-
de) = Sardığı ağacı kurutan
bir nevi sarmaşık.

باغ عمر ترا مهاده خزان
شاخ بخت تو ایمن از فرغند
فخری

*Ömrün bağının hazanı olmasın;
talihin dalı kurutucu sarma-
şıktan emin olsun.*

(Fehri)

Ş Fena koku, kokmuş.

زکشته جهان گشت فرغنده زار
بجای وگر خیمه زد شهریار
شاعر

*Cihan ölüden ufunet yeri oldu;
padişah başka yere çadır kurdu.*

(Şâir)

معدور بود گرز تو با تو نسازد
زان گنده دهان تو وزان بدی فرغند
علاوه

*Senin kokar ağız ve burnundan
dolayı refikan seninle imtizaç
etmese mazurdur.*

(‘Ammāre)

(Cihāngīrī) feiğend den galat
demek istiyor فرغند (ba.).

فرغوز (ferğūr) = Çil kuşu. Kanar-
ya diyenler de vardır.

من بچه فرغورم و او باز سفیدست
بباز کجائاب برد بچه فرغور
ابوشکور

*Ben çil yavrusuyum, o beyaz
doğandır; çil yavrusu doğana
nasıl mukavemet eder.*

(Ebā Şekūr)

Reşidî ferfūr şeklinde yazmış,
ferhūr, ferğūr, ferķūr şeklinde
yazmışlar demiştir Ş Kurbağa.

فرغوک (ferğūk) = Epsem, sâkit.

گر کنم آغاز مرض حال خود برخاکباش
بشکور باخشم و گویدم مرن فرغوک باش
ابوالعالی

*Halimi onun hakipayine arza
başlarsam hiddetle bğkar da
sesini çıkarma, sus, der.*

(Ebūlme‘ānī)

فرغول (ferğūl) = Gaflet, tembel-
lik, üşenme, tehir.

بهرکار بیدار و بشکور باش
بدل دشمن خواب و فرغول باش
اسدی

*Her işde uyantık ve becerikli
ol. Kalben uyku ve gaflete dūş-
man ol.*

(Esedī)

اگر دولت ابد باید
مکن اندر دعای خه فرغول
فخری

*Eğer sana ebedî devlet lâzımsa
padişaha duada tehhur etme.*

(Fehri)

فرغوی (firğūy) = Atmaca cinsin-
den avcı bir kuş.

فرغیش (ferğīş) = Tüyleri dökülüp
bazısı uzayarak ötesinden beri-
sinden çıkan, bir kısmı yerlerde
sürünen eski kürk. Yahut böyle
uzayıp sarkan tüyleri. Mutlak
eski ve fersude mânasına da
gelir.

مرکب بود خرننگ و لباس فرغیش
معزی

*Bineğim topal eşek elbisem
eski idi.*

(Mu‘izzī)

Ş Gaflet ve tembellik.

فریفتن (firiften) = فریدن (muğ.) (ba.).

فرفت (ferfet) = Şahtere denilen
bitki.

فرفر (ferfer) = Acele etmek, acele
yazmak, okumak, söyle-
mek.

برداشت کلام و دفتر و فرفر فرافوت
فی الفور ابن چکانه مطبوع و آیداو
انوی

*Kalem ve defteri aldı, acele
acele derhal bu düzgün ve par-
lak kasideyi yazdı.*

(Enverī)

Ş Çocuk fırılдаğı.

ای برادر کار طفلانست فر فر داشت
قائمی

*Birader! Fırıldak sahibi olmak
çocukların işidir.*

(Kānī)

فر (ba.).

فر فر (ferfurūzân) = فر (ba.).

فر (ferfere) = Firfiri denilen
çocuk fırılacağı: değirmi bir de-
rinin ortasına bir delik açılıp
bir ip geçirilir, ip çekildikçe
fırfır diye ses verir. Ferfer,
badfer de denir.

فر (ferferūk) = Topaç oyunu:
ucu sivri demirli mahrutî şekil-
de bir ağaç parçasıdır ki üze-
rine sicim sararak düz yere
atarlar ve ipi şiddetle çekerek
döndürürler.

فر (ferfūr, ferfīr) = Çil
kuşu. Bazı lûgatler bildirçin
demişler ş Semiz koyun. Fer-
tur da derler. Fakir mânasına
da gelir.

کسی که زهر شاه ما دور شد
خراب و نگویند نخت و فر فر شد
شاعر

*Bizim padişahımızın kapısından
uzaklaşan kimse harap ve
talihi dönük ve fakir oldu.*

(Şā'ir)

فر (ferfūs) = Bir nevi kırmızı
taş ki ezilmiş i yaralara fayda
verirmiş.

فر (fer-
fe, ferfehen, ferfīn, ferfī-
ne) = Semizotu = perpehen.

فر (ferfiyūn) = İlâçlarda kul-
lanılan bir nevi zamk.

فر (furk) = Laristanda küçük bir
şehir (Nāşirī).

فر (ferkâmeh) = İhtilâflı bir
kelimedir. Cihāngirî küçüklük-
ten beri yolculara zarar veren
aslan demiş. Şerefname, Mec-
maulfürs, Müeyyidülfuzela ye-
mek üzerine dökülen süt demiş-
ler. 'Aşım Efendi bazı lûgat-
lerde şini noktasız bulmakla
yemek üzerine dökülen sarmı-
sak demegi noktai nazarına
muvafilek görmüştür

فر (ferkâh) = Hazret ve hu-
zur kelimelerinin Farsçasıdır.

فر (ferguft) = Ferman, buy-
ruk,

فر (ferken) = Yeni kazılmış
ırmak = فرغن، فراگن.

کسی که روشنی چشم او نه از رخ تست
همیشه باد دو چشمش بسان دو فرغن
فخری

*Gözünün aydınlığı senin yana-
ğından olmıyan bir kimsenin
daima iki gözünü iki çay gibi
aksın.*

(Fehrī)

فَرَکَنْد (ferkend) = Selin yarıp aşındırdığı yer, selin yolu. Aşl berkend = kazılmıştır.

وقت سبرش چه شیخ و چه دریا
پیش گامش چه کوه و چه فرکند
فخری

Yürüdüğü zaman katı yer ile deniz, adımının önünde dağ ile selin geçtiği yol müsavidir.
(Fehrî)

نهدروی آدی را راه رطین
نهدروی جویبارا جای فرکند
شاعر

Orada ne insanlar için gidecek yol ne ırmaklar için akacak mecca var.

(Şā'ir)

فَرَکَنْدَه (ferkende) = Çürümüş, yıpranmış, biribirinden ayrılmış şey. Eskimiş (Reşîdî)

فَرَگَوَهَر (fergevh) = Zat (Nā-şirî)

فَرَم (ferem) = (R) nin üstünü ve esresiyle gam ve keder.

دشمن درگه ترا باشد
بچه دائم بیتی وزن کالم
باد از حادثات گوناگون
مانده محروم و دلفکار و فرم
فخری

Dergâhına düşmanlık besliyenin çocuğu yetim; karısı dul olsun; türlü türlü hadiseler sebebiyle isteklerinden mahrum olarak kalbi yaralansın ve kederlensin.

(Fehrî)

فَرَمْگِنْ (feremgîn) = Kederli, ısıtırplı.

فَرْمَا، فَرْمَا (fermâ, fermây) = Fermûden = buyurmaktan (Emir, isfa. muh. vas.).

چان مراکه خسته تیغ بلای نیت
فرما مفرسی زلب نوش خند خویش
هصمت بخاری

Belâlı kılıcınla yaralanan canını tatlı gülüşlü dudağınla ferahlandır.

(İşmet Bahârî)

ی‌تد وی تازه دووان تراست
کار بفروما، که فرمان تراست
نظای

Koş, seğırt ki zaman senindir; iş buyur ki ferman senindir,
(Niẓâmî)

فَرْمَان (fermân) = Buyruk, emir.
فَرْمَان بُرْدَن (fermân burden) = Emre itaat etmek.

فَرْمَان رَسِیدَن (fermân resîden) = Ölüm emri erişmek.

فَرْمَان رِوَا (fermânrevâ) = Emri kabul edilen. Padişah.

گفت یارب مرفلاست این خسان
تجہی کردند فرمان در رسان
مولانا

Yarabbi! Bu alçaklar senin köleni löhmetlendirdiler. Emri ilâhini eriştir, onları öldür.

(Meulânâ)

فَرْمَرُست (fermerust) = Az yemekle zayıflayan adam. Ferhengi câmi^c (m) nin esresiyle yazmıştır.

فَرْمُوشْ، فَرْمُوشْ (fermuş, fermüş)
= Ferâmûş (muḥ.).

مبادا بهشیاری ویشی
کسی را زفرمان او فرمشی
نظامی

*Gerek akli başında gerek bi-
hûş olduğu zaman kimse onun
emrini unutmazın.*

(Nizâmî)

فَرْمَنگینْ، فَرْمَنگینْ (feremkend,
feremkin) = Kederli, gamlı.

فَرْمَنْدْ (fermend) = Mevki ve şe-
ref sahibi, nurlu simalı, pakize
siyret.

فَرْمُودَنْ (fermüden) = Buyurmak.
hükmetmek.

چون سفر فرمود مارا زان مقام
تلخ شد مارا ازان تحویل کام
مولانا

*Bize o makamdan seferi em-
redince o yer değiştirmeden ağ-
zımız acıdı; müteessir olduk,*

(Mevlânâ)

Türkçede olduğu gibi gelmek
mânasına da gelir.

تو مهمانی ومارا دیده ودل بییمان خانه
اگر این خانه دلگیرست فرما اندران خانه
جلال آذری

*Sen misafirsin ve bizim gönlü-
müzle gözümüz misafirhanedir.
Eğer bu ev gönül sıkıcı ise o
eve buyur.*

(Celâl Âzerî)

فَرْمُوكْ (fermük) = İğe sarılmış
iplik yumağı.

مشغول پنبه چرخ وندانسته کالتاب
فرموك اختراش بدزدزدوكدان
ایر آخسیكی

*Feleğin çarkı pamukla meşgul
ve güneş onun iy kutusundan
yıldızların yumağını çalacağını
bilmemiş.*

(Ezîrî Âhsiketi)

(ba.) فرموك

فَرْمُومَدْ (fermümed) = Tüsa bağlı
bir köy. Mecusilerin reisi Zer-
düş'tün dünyada diktiği selvi-
den biri bu köyde obürü Ter-
şize bağlı Kâşmer köyündedir.

خطه فرمودد اکنون شد ز زهت آجتان
کز خجالت کرد بنهان روی ازان خلد برین
ابن یعین

*Fermünd hıttası nüzhet cihetiye-
le o dereceye geldi ki cennet,
utancından yüzünü ondan giz-
ledi.*

(İbni Yemîn)

Şimdi Farmed adıyla meşhur-
dur. Bu kelime müteaddit lû-
gatlerde فرمود، فرمود، فرمود
şekil-
lerindedir.

فَرْمَهْ (ferme) = Menekşe,

فَرْمِنْ (fermîn) = Ferman kelime-
sinin imale şekli.

فَرْنَادْ (fernâd) = Dibine ayak eri-

şen yani piyadeye geçit veren
su = pâyâb.

گذار کرده بیابانهای بی انجام
سپه گذشته از آبهای بی فرنا
فرنی

*Nihayetsiz çölleri geçmiş, di-
bine erişilmemiş sudan asker
geçirmiş.*

(Ferruhî)

فَرْنَسْ (fernâs) = Gaflet, şaşkınlık,
gafil, şaşkın.

نشوم نیک و بد بینم زادت
من امروز مانده در فرناس
مسمود

*İyi dinlemem ve fenayı doğ-
ru görürüm. Bugün gaflette
kalmış benim.*

(Mes'ûd)

تو پاک باش و زنا پاک هیچ پاک مدار
اگر جهان همه فرناس شد مشو فرناس
نامر

= (ba.) فرناس.

Uykuya dalmış, az uykuda mâ-
nalarına da görülmüştür,

فَرْنَحْ (furunc) = Ağzın etrafı =
betfûz, pûz, fûz.

فَرْنَجْ (ferencək) = Uykuda ağır
basma. Nâşirî'de (f) nin ötre-
siyledir (Ar.) کابوس.

چنان انسان فرنجک فروگرفت مرا
که بود مردم آسان و دم زدن دشوار
مختاری

*Bana uykudaki kâbus gibi öyle
bastı ki ölmekliğim kolay, ne-
fes almaklığım güç idi.*

(Muhtârî)

فرنجک و آرشان بگرفته آن دیو
که سرالوست نامش خورخچیون
خاقانی

*O şeytan, onları sûryani dilde
denilen kâbus gibi tut-
muş.*

(Hakânî)

de فرنجک ، قدرنجک ، برخنج ، بختک ، بخت
derler.

فَرَنْجُمُشْكَ ، فَرَنْجُمُشْكَ (ferenc-
muşk, felencmuşk) = Karan-
fil yarpuzu ve miskotu denilen
bitki = بلنگمشک = muarrebidir =
berencmuşk.

فَرَنْدْ (ferend) = Kılıç cevheri.

فَرَنْگْ (fereng) = Ferans kelime-
sinden Farsçalanmıştır. Yeryü-
zünün batı bölümündeki parça-
sı = فرنگستان = Muarrebî dir.
Efrence de derler. İran'da mâ-
ruf olmıyan firengi hastalığı
her halde buradan zuhur etmiş-
tir (Nâşirî) ve (Niẓâm) ona
آبله de denir.

فرنگی meab = Fireng
mukallidi.

فَرَنْکْ (firnek) = Çocukların topaç
dedikleri oyuncak.

فَرَنْگِسْ (ferengîs) = Zühre yıl-
dızı Ş Keyhüsrev'in anası, Ef-
râsyâb'ın kızı, Siyâveş'in eşi
olan kadın.

فرنگیس بشنید و درخرا بخت
میآرا بزمار خولین بویت
فردوسی

Frengis hocasının katlini işitince yanağını yaraladı, beline kanlı zünnar kuşandı.

(*Firdevsî*)

فِرْنُود (fernūd) = Delil ve huccet.

فِرْنُود سَار (fernūd sâr) = Hikmete dair fenleri delil ve burhanlarıyla cemedan bir kitaptır.

فِرْنَه (ferne) = Söğme, lânet.

فِرْنِی (firnî) = Mahallebi.

فِرُو (furū) = Aşağı.

اگر زکوه فرو غلند آسیانگی
نه عارفست که از راه سنگ بر خیزد
سعدی

Eğer dağdan aşağıya bir taş yuvarlanırsa taşın yolundan kaçan arifi billâh değildir.

(*Sa'dî*)

§ Tekit ifade eder.

فرو کوؤت بردامش میخ کوه
سعدی

Yerin eteğine dağ çivisini kaktı.

(*Sa'dî*)

وجعلنا الجبال اوتادا

Ayeti kerimesine işarettir.

فِرُوبُورْدَن (furūburden) = Yutmak, batırmak, indirmek.

فِرُو (ferv) = Siyah tilki kürkü : neveleri içinde en ziyade sıcak tutarmış. Ferve mutlak kürk mânasına Arapçadır.

فِرَوَارَه، فِرَوَار (fervâr, fervâre) = Pervâr, pervâre = ferval, fervâle. Pervâr (ba.).

فِرَوَاز (fervâz) = Toprak damlara örtülen hasırın altındaki büyük direklerin aralarına konulan küçük direk parçaları. Yazlık yüksek köşk ve çardağa da denir.

فِرُوت (furût) = (F) ve (r) nin ötre-si yahut üstüniyle çok = بسیار.

فِرُوتَن (furūten) = Mütevazı, alçak gönüllü.

فروتن بود هوشمند گزی
نهد شاخ پر میوه سر بر زمین
سعدی

Seçkin, akıllı mütevazı olur. Meyva dolu dal başını yere koyar; eğilir.

(*Sa'dî*)

فِرُوسْدَه (furūtende) = Sıkılcı ve posası ayrılmak üzere sıkılan şey (Nâşiri).

فِرُوحَاَز (furūhtâr) = Satıcı. (*Muh.*)
فِرُوحَاَز (ba.).

فِرُوحَتَن (furūhten) = Satmak.

نادل دوستان بدست آری
بوستان پدر فروخته به
سعدی

Dostların gönlünü ele almak için babandan kalma bahçenin satılmış olması iyidir:

(*Sa'dî*)

فِرود (ferūd) = Siyaveş'in oğlu ve Keyhüsrev'in ana bir kardeşi.

گر ایست دیده خسرو وز تخت کیانی
فِرود شد که روان از تن فِرود برآمد
خاقانی

*Ferudun ruhu teninden çıktı
diye Keyhüsrev ağladı ve Key-
leremahsus tahttan aşağı indi.*
(Hākānī)

فِرود (firūd) = Aşağı, zebun, naçiz.

سِرود رود تو زان روگشاده می گردد
که آن زروح معالمت فی زجسم فِرود
مولانا

*Sen'in sazının nağmesi o cihet-
ten hoş olur ki o, ruhimuallâ-
dandır; zebun olan cisimden
değil.*

(Mevlânâ)

§ Aldanmış, aldanıcı § Mağrur
§ Kapı eşiği (Ar.) عتبة [*].

فِرود (furūd) = Kavrulmuş, püryan olmuş.

عناو رنج دل تو نهفته نتوان داشت
چنانکه نتوان خورشید را بگل اندود
اگرچه زین غم وزین رنج و درد ناگذران
دلت بر آتش حسرت کباب گشت و فِرود
سوزنی

*Her ne kadar bu kederle bu
geçmiyen dert ve elemnden kal-
bin hasret ateşinde kebab ve
püryan olmuşsa da güneşi bal-
çıkla sıvamak mümkün olma-
dığı gibi senin gönlünün elem*

[*] Bu birinci mânadan başka bir şey değildir.

*ve meşakkatini gizlemek müm-
kûn değildir.*

(Sâzenî)

Nâşirî ile Nizâm muhtelif hare-
ke ve mânalarda naklettığımız
furūd kelimesini yalnız (f) nin
ötresiyle yazmışlar ve aldanmış,
aldatıcı, mağrur mânâlasını şa-
hitsiz oldukları için kabul et-
mek istememişlerdir.

فِرود (ferved, ferve) =
Kapı sürgüsü, tırkaz.

فِروداشت (firūdâşt) = Nağme ve
ahenge son vermek ve işi ni-
hayete erdirmek. Firū guzaşt
da bu mânayadır.

فِرود آمد (firūd āmed) = (k.) Sert
idi yumuşadı.

فِرودست (firūdest) = Birkaç ha-
nendenin bir ağızdan usul ile
demsaz oldukları nağme.

فِروده (furūde) = Hasislik, alçaklık
§ Deni ve hasis § Kavrulmuş,
püryan olmuş,

فِرودی مایه (firūdī mâye) = Âlemi
süflinin maddesi ki dört unsur-
dan ibarettir.

فِرودین (fervedîn) = Fer verdin
(muḥ.).

همیشه تا که جهانرا سپهر پیر کهن
جوان و تازه بهنگام فِرودین دارد
معزی

Eski kocamış felek dünyayı baharın ilk ayında daima gençleşdikçe.

(Mu'izzî)

فُرُودِین (furūdīn) = Batı rüzgârı. Ş Aşağı ve altta bulunan şey aşağırak, eşik = āsitân.

پیش ماعید رسید و خبر فتح رساند
از جنائی که فرودینش بود چرخ برین
سوزی

Yüksek felek eşiği olan padişahın fethi haberini eriştiirdiği için bayram ettik.

(Sūzenî)

فُرُور (ferver) = Ayrılık.

فُرُورِد (ferverd) = Besledl = perverd.

فُرُورْدِین (ferverdīn) = Bahar mevsiminin ilk ayı.

صبا ز خاکِ درت بوی اگر برد باید
چهار فصل جهان اعتدال فرودین
ناصر بخاری

Eğer saba senin kapının toprağından koku alırsa dünyanın dört mevsimi baharın ilk ayı gibi mutedil olur.

(Nāşırı Buḥārî)

Her şemsi ayın on dokuzuncu günü ki mecusilerin yortu günlerindendir. O gün yeni elbise giymek koyun ve inek sürüsü seyretmek uğur sayılırdı Ş O gün ve ayı idareye memur sayılan melek (ba.) Ş Cennetin hazinedarı olan meleğin adı.

فُرُورْدِیَان (ferverdi-gân, ferverdiyân) = Pençe'i duzdide denilen beş gün. پنج‌دردیده (ba.). Bu günler İran mecusilerince pek muteber sayılarak süslenirler ve ziyafetler tertip ederlerdi.

فُرُورُفْتَن (furūreften) = Aşağı gitmek (k.) suya dalmak, bir fikre dalmak furūşuden de denir (ba.).

در نهر محیطم فرورفته چو گوهر
همچون خس و خاشاک شتارا افتادیم
فیضی

İnci gibi engin denizin dibine dalmışız. Çörçöp gibi yüzmeyi bilmeyiz.

(Feyzî)

فُرُوز (furūz) = Parıltı, ziya. Efrūhten muhaffeffi olan furūhten den (İsmas., emir, isfa. muḡ. vas.).

اندک اندک خوی کن بانور روز
ورنه چون خفاش مانی بی فروز
مولانا

Az az günün nuriyle ülfet et, yoksa yarasa gibi ziyasız kalırsın.

(Mevlânâ)

می رفت بیاغ و نفروزی
می کرد بغمزه خلق سوزی
نظای

Gönlü ziyadar eden bir dilber bağa gidiyor, gamzesiyle halkı yakıyordu.

(Nizâmî)

فُرُوزَان (furūzâ, furūzân) = Parlayıcı, parlak, şuleदार.

بچهره چو آتش بعارض چو لب
فروز انتر از ماه و از آفتاب
نظامی

*Âteş gibi çehresi, su gibi yana-
ğıyle ay ve güneşten daha par-
lak.*

(Nizâmî)

فُرُوزَانِ فَر (furûzânfer) = فرروزان
(ba.).

فُرُوزِش (furûziş) = Pariltı, nur &
Tarif ve taysif.

فُرُوزِشْگَر (furûzişger) = Nurlandı-
ran, medh ve tavsif eden.

فُرُوزَه (furuze) = Parlaklık & Sıfat.
Furûzehâ, furûzgân = sıfatlar.
Furûzemend = mevsuf.

فُرُوزِیْدَه (furûzîde) = Parlatılmış,
parlamış & Mevsuf; muttasıf
mânasına da gelir.

فُرُوزِیْنَه (furûzîne) = Çakmak &
Çalı çırpı ve kuru ot gibi ateş
tutturulan şeyler & Sıfat mâna-
sına da gelir.

فُرُوش (furûş) = Furûhten = satmak-
tan (Emir, isfa. muh. vas.).

من در خرم تو در فروشی
بفروش متاع اگر بهوشی
نظامی

*Ben inci satın alırım, sen inci
satıcısın, akıllı isen metat sat.*
(Nizâmî)

گفتم مرا دو بوسه فروش و بهانویه
گفتا یکی بجان بخری و یکی بقت
فرجی

*Bana iki öpücük sat, paha is-
teme dedim. Birini can, öbürü-
nü ten karşılığı satın alırsın
dedi.*

(Ferahî)

فُرُوشَانْدَن (furûşânden) = Uzaklaş-
tırmak & Sattırmak, aşağı oturt-
mak = furûnişânden.

فُرُوشْدَن (furûşuden) = Ölmek,
batmak,

خورشید که کس نیست از او بدل تر
ازیم فروشدن همی زود شود
کمال اسماعیل

*Güneşten daha bahadır kimse
yok iken batmak korkusuyla
durmadan sararır.*

(Kemâl İsmâ'il)

درین درطه کشتی فروشد هزار
که پیدا اشد سختی برکتاو
سعدی

*Bu tehlikeli durumda bin gemi
batttı da kenarda bir tahta
yani bir tahta parçası görün-
medi.*

(Sa'dî)

فُرُوشَك (furûšek) = Bulgur.

فُرُوشَه (furûşe) = Bir nevi tatlı =
(muh.) (ba.).

فُرُوغ (furûğ) = Pariltı, ziya.

وصف رخ خورشید فروغ تو بخامه
بگز بود اندیشه چون مهتاب
یغما

*Senin güneş parıltılı yanağını
vasfetmek arşınla mehtabı ölç-*

meyi tasavvur etmektir yani muhaldır.

(Yeğmā)

Parlatılmış mânasına efrûhte muhaffefi furûhte denildiği gibi furûhte, furûğde de denir.

فَرُوكْ (ferūk) = Henüz yumurtlamamış genç piliç. Türkçesi feriktir.

فَرُوكَاسْ (furūkâs) = Alçak ve himetsiz adam.

فَرُوكْزَاŞTEN (furūguzâşten) = İhmal ve mûsamaha etmek & Zayi etmek.

بجاء شوق فروماندہام خداوند
فروکذارمکن آفریدہ خود را
میر خسرو

Yarabbi ! İhtiyak kuyusunda kalmışım, kendi mahlûkunu zayi etme.

(Mîr Husrev)

فَرُوكْŞ KRDEN (furūkeş kerdên) = İnatla dâva etmek & tevakuf etmek.

دل گفت فروکش کنم این شهر بیوش
بجاء ندانست که باوش سفری بود
حافظ

Gönül onu elde etmek ümidiyle bu şehirde yerleşmeyi kurmuştu. Bîçare, sevgilisinin gideceğini bilmedi.

(Hâfız)

Furūkeş şuden de denir.

فَرُومَالِدَن (furūmâlden) = (k.)

Devşirmek, toplamak, bükmek, sıkmak.

فَرُومَالِدَن (furūmâlden) = Âciz olmak & yorulmak.

چون او ورق چشین فروخواند
نوفل بجواب او فروماید
انطای

O, böyle bir kâğıt okuyunca nefel ona cevapta âciz kaldı.
(Nizâmî)

ای رجوی دیدی دست و پای
فروماند در طاب و صنع خدای
که چون زندگانی بسر می برد
بدین دست و پا از کجای خورد
سعدی

Bir kimse elsiz ve ayaksız bir tilki gördü; nasıl yaşıyor, bu el ve ayakla nereden yiyip içiyor diye Cenabı Hakkın lûtf ve işine hayret etti.
(Sa'dî)

Muntazır olmak, beklemek mânasına da görülmüştür.

فَرُومَاہ (furūmâye) = Soysuz, aslı kötü.

ذفر واپه روزگار مبر
کزنی بو رویا شکر نغوری
سعدی

Soysuzu insan edeceğim diye zaman zayi etme; çünkü hasır kamışından şeker yemezsin.
(Sa'dî)

فَرُودَه ، فَرُود (fervend, fervende) = Kapı sürgüsü.

فَرُوهَر (furûher) = Cevher: biza-tihi kâim olan şey.

فُرُوهِلِيدَنْ (furūhilīden) = Bırakmak, salıvermek, yıkmak.

الا ياخيكي خيمه فروه
که پشاهنگ پيرون شد زمينزل
منوچهری

Ey çadırda oturan aklını başına al, çadırı yık çünkü öncüler karargâhtan çıktı. (Minūçihri)

فُرُوهِندَه (furūhende) = Melek.

فُرُوهِيدَه (furūhīde) = Akıllı, edip, kâmil.

بخت و اقبال معتكف باشد
بردر خسرو فروهیده
فخری

Akıllı padişahın kapısından talih ve uğur ayrılmaz. (Fehrî)

Ş Zâhir ve âşikâr.

هرکه فرهنگ از و فروهیده است
ایز مغزی از و نکوهیده است
عنصری

Her kimin akıl ve zekâsı belli ise ona hiddet ve şiddet yakışmaz.

(Unşurî)

Ş Şevket ve azamet sahibi.

فُرُوِيز (fervîz) = فراویز (ba.).

فُرُوِيش (fervîş) = İhmal ve müsamaha.

راه دیو وعین فرویشیت این
تا پنداری که درویشیت این
میر حسین

Bu, şeytan yolu ve ihmalinin

aynıdır; sakın bunu dervişlik sanmıyasın.

(Mîr Huseynî)

Ş Tembellik, unutkanlık.

هرکه که فلک دل ماریش کند
نمافکند مرا و فرویش کند
مسعود

Felek her ne vakit benim kalbimi incitirse beni yalnız bırakır ve unuttur.

(Mes'ûd)

Ş Kabalık, huşunet.

فَرِه (firih) = Çok, fazla Ş Güzel, hoş.

ور بگوید او نتواهم این فره
گو بگیر و هرکه را خواهی بده
مولانا

Eğer o, bu fazlayı istemem derse al her kime istersen ver, de. (Mevlânâ)

فَرِه (ferre) = Şan ve şevket.

فره شاهی خدای جلّه بتوداد
منوچهری

Cenabı Hak padişahlığın bütûn şeref ve şanını sana verdi. (Minūçihri)

پندار از فره ایزدی
نظامی

Cenabı Hakkın şan ve azameti ondan bellidir.

(Nizâmî)

فَرِهَانَج (ferhânc) = Başka dalların büyüyüp serpilmesi için ağaçlardan kesilen dal ve budak Ş Kalem aşısı için bir ağaçtan alınan kalem Ş Daldırılan asma

çubuğu (Ar.) عكيس § Ağzın dış
cihetinden etrafı § Uykuda ağır
basma.

فَرِهَت (ferhet) = Ferre.

فَرِهَيْتَن ، فَرِهَيْتَن (ferhehten,
ferhīhten) = Tedip etmek.

مرمرا عفوکن جوانردا
که انا ایست پیرا فرهخت
کمال

*Ey civanmertl Beni affet; çün-
kü ihtiyarı tedip ahmaktır.*
(Kemāl)

ریاضت تو بداع ادب فلهک فرهخت
عنايت تو بشیرکرم جهان پرورد
رفیع

*Senin riyazatın edep dağiyle
feleği tedibetti. Senin ibadetin
kerem südiyle cihanı besledi.*
(Refi')

فَرِهَسْت (ferhest) = Sihirbazlık ve
sihir.

هست را نیست کند تنبل او
نیست راهست کند فرهستش
ابونصر مرغزی

*Onun hiylesi varı yok eder;
onun sihirbazlığı yoğu var eder
yani öyle gösterir.*
(Ebū Neşri Mergezi)

فَرِهَمَنْد (ferhemend) = Yakın.

فرهمند بدکنش هرگز مشو
تا نگردی دردمند و آهمند
ناصر

*Fana tabiatlıya asla yaklaşma,
ki dertli ve yalancı olmıyasın.*
(Nāşır)

§ Akıl ve kemal.

فرهندی را بدل در جای ده
ناصری

*Akıllılık ve kemale kalbinde
yer ver.*

(Nāşırī)

Semerķend, nakşbent vezinle-
rinde de doğrudur. Nurani mâ-
nasına da gelir.

فَرِهَنْگ ، فَرِهَنْج (ferhenc, fer-
heng) = İlim ve edep, muarif.

فلهک زقدر تو اندوخته بسی رفعت
خرد زرای تو آموخته بسی فرهنگ
کمال

*Felek senin kadır ve itibarın-
dan çok yükseklik kazanmış;
akıl, senin reyinden çok malû-
mat kesbetmiştir.*

(Kemāl)

جوان کینه را شاید و جنگ را
کهن پیر تدبیر و فرهنگ را
اسدی

*Genç; düşmanlık ve savaşa,
eski ihtiyar, tedbir ve ilme ya-
rar; ihtiyarın ve tedbir bilgisin-
den istifade edilir.*

(Esedī)

§ Akıl ve muvazenet.

نه دانیش باشد آن کسرا نه فرهنگ
که وقت آشی پیش آورد جنگ
نظامی

فرهنگ (ba.) § Yalnız bir
dile hususiyle Farşçaya mahsus
Farsça lûgat kitabı.

نوشتست بخت از ی کام خویش
براوراق فرهنگ از نام خویش
سوزنی

*Talih kendi arzusuna nail olmak
için onun lûgat kitabının yap-*

raklarına kendi namını yazmıştı.

(Sūzenî)

کمال فضل و هنر و کلام او رهان
لغات دانش و دین را بیان او فرهنگ
قانی

Fadl ve hünerin kemaline onun sözü delildir; ilim ve din lûgatlerine onun beyanı lûgat kitabıdır.

(Kāānî)

سخن اینجا رسانیدم الہی
تو بخشیدی مرا توفیق و یار
زلطف و فیض انعام محبت
بپایان آر فرهنگ خیابا
ضیاء الدین

Yarabbi! Sözü buraya eriştir-meye beni sen muvaffak ettin ve telif kudretini sen ihsan ettin; umuma şamil olan nime-tinin lütüf ve feyzinden Fer-hengi Ziyayı bitirmeye de mu-vaffak et,

(Ziyâ'uddîn Şükân)

Ferhenc, tedip etmek mânası-na gelen ferhenciden den emir.

بفرمودش که خواهر را بفرهنج
بشغفانهج فرهنجش بر آهنج
دفتر گورگانی

Ona, kız kardeşini tedibet, onu edep haddesinden çek. Diye emretti,

(Fehri Gurgānî)

§ Keykāvüs'un anası § Daldırılan asma çubuğu. Ferheng su yolu mânasına da gelir, çünkü su yolunun ağzına deheni ferheng derler. فرهنگستان pehlevî dilinde medrese mânasına ge-

len (فرهنگ) i İran vezareti yeni kelimeler vazetmek için toplanan cemiyete ad vermiştir.

فرهنگ‌آه (ferhengâh) = Orta, vasat, mutedil.

فرهنگساز (ferhengsâr) = Tenasuhâ kail olanlara göre ruhun birkaç mertebeye intikali.

فرهودی (ferhūdî) = Din ve mezhebinde sabit olan kimse.

فره‌ومند (ferhūmend) = Nurani yüzlü, siyreti temiz kimse.

فرهی (ferrihî) = Debdebe ve şevket.

ای آنکه سایهات بجهان فرمی دهد
بجد

Ey sayen cihana şevket ve satvet veren zat!

(Mecid)

فری (ferî) = Aferin.

فری زان تیغوی هنگام هیجا
چنان دیبای بوتلدون ملون
منوچهری

Muharebe zamanında onun kılıcına aferin; nakışlı kumaş gibi rengârenk.

(Minūçihri)

کیست کاوری تو دیده‌است و نماده‌است شکفت
کیست کاوری تو دیده‌است و نگفته است فری
مزی

Senin rey ve tedbirini görüp de taaccüp etmiyen kimdir! senin

yüzünü görüp de beğenmiyen
kimdir.

(Mu'izzî)

فَرِيَادْ (feryâd) = Yüksek sesle ba-
ğırarak.

ی تو امشب هراسموم جدا فریاد داشت
هرگرم دو آستین صد لاشتر فولاد داشت
صاحب

*Bu gece sensiz her tüyümün ucu
feryadetti, benim de her dama-
rımın yüz tane çelik neşteri
vardı.*

(Şâ'ib)

Bu mânada (zeden) kelimesiyle
kullanılır Ş Asıl mânası görüp
gözetme, yardım olup residen
kelimesiyle kullanılır.

فریاد خوان (feryâd xuvân) = Tezal-
lüm ve istimdat. eden, adalet
istiyen.

تو بی یاری ده فریاد هرکس
بفریاد من فریاد خوان رس
نظای

*Herkesin feryadına imdadeden
sensin; ben mazlumun feryadı-
na eriş,*

(Nişûmî)

= فریادخواه .

فریادرس (feryâdres) = Feryada
yetişen, imdat eden.

فَرِیبْ (firîb) = Hiyle ve hud'a Ş
Firîften = aldatmak, aldanmak-
tan (Emir, ismas., isfa. muh.
vas.).

یاد تو روح پرور ووصف تو دلفریب

سمدی

(ba.).

بدان صیب چهران مردم فریب
همی کرد بازی چو مردم بسیب
لفظای

*O insanı aldatan elma çeneli-
lerle insanın elma ile oynadığı
gibi oynuyordu.*

(Nişâ'mî)

فَرِیبَا (firîbâ) = Aldatıcı, aldanıcı,
aldanmış.

هم حورچشت ناشکیبا از توست
هم جادو وهم پری فریبا از توست
بجد همگر

زیبا (ba.).

فَرِیْبْگَاهْ (firîbgâh) = Tılsım bağ-
lanan yer.

فَرِیْبْدَنْ، فَرِیْفْتَنْ (firîbîden, firîf-
ten) = Aldatmak, aldanmak.

آواز خوش از کام ودهان ولب شیرین
گر نقشه کند ورنکنند دل بفریبد
سمدی

*Tatlı damak, ağız ve dudaktan
çıkan hoş ses nağme etse de
etmese de gönlü aldatır.*

(Sa'dî)

مگر دل تو بجای دگر فریفته شد
مگر زعشق کسی برخمار داری سر
فرخی

*Galiba gönlün başka yere al-
dandı, galiba bir kimsenin aş-
kından başın humar ile doludur.*
(Ferruhî)

Firîft, firîfte, firîbîde, firîbiş
suretinde müştakları kullanı dı-
ğı gibi furûhtâr tarzında firîf-
târ da denir.

فَرِیْبْز (firînburz) = Keykâvus'un
oğlu.

فَرِيد (ferīd) = Avcı kuş § Donmuş, katılaşmış şey. (F) nin üstüniyle gerdanlığın ortasındaki iri taş yahut inci (Burhān).

فَرِيدُون (ferīdūn) = Pişdadilerin altıncı padişahı olup Cəmşīd sülâlesinden demirci Gâve'nin yardımıyla Zehhâki Mārî'yi öldürmüştür. Lâkabı Ferruh'dur § Sekizinci feleğin aklının adı : hükema feleklere akıl isnat ederler.

فَرِيدَة (ferīde) = Kendi reyile hareket eden mağrur kimse.

فَرِير (ferīr) = Öküz dili denilen bitki.

فَرِيرُون (ferīrūn) = فرارون (ba.).

فَرِيز (ferīz) = فرزد (ba.) § Esvap pervazı.

جاودان دولك ودولت زى كه باشد بى تو ملك
همچو تن بى جان و جان بى عقل و جامه بى فریز
قطران

Mülk ve devlette ebedî yaşa, çünkü sensiz mülk, cansız vücut, akılsız can, pervazsız elbise gibidir.

(Ketrān)

§ Pastırma, sucuk § Sac kazımak, yün yolmak.

فَرِيسْمِيَّوس (ferīsmiyūs) = Erkeklik aletin daimi surette hare-

kete gelmesi mânasınca Rumca-dan alınmıştır (Ar.) نموظ .

آنكه را رنج او فرامیوس
با حرم خود آشنا بكن
صبای لاشانی

Nūz illetine müptelâ olan kimseyi kendi mahremine tanıştırma.

(Şebāy Kāşānî)

Nehyî hazırların evveline bimekün şeklinde (b) getirilmesine eslâfın şiirlerinde tesadüf edil-memektedir.

فَرِيش (ferīş) = Çapul, yağma § Büryan olmuş et. Cihāngirî ve Burhān, aferin mânasına gelir demişlerse de Nāsirî aferin muhaffefi olan ferî ile (ş) zamiri gaibinden mürekkeptir ; yoksa ferīş başlı başına âferin mânasına bir kelime değildir. demek istiyor. Yâi mârufe [*] ile doğuralı yedi gün olan at ve eşek. Yeni doğmuş taya da denir. Burhān (f) nin esresiyle firîş darma dağan mânasına demişse de bunun da ferīş = perîş olması muvafıktır.

فَرِيشَة (firīşte) = Melek.

فَرِيفَتَن (firīften) = فریبیدن ، فریب (ba.).

فَرِیَوَر (firīver) = Doğru, sahih, dürüst. Firīverdīn=itikadı sahih, mezhebi doğru. Mastarı firīverīdendir.

[*] Şir maddesindeki nota (ba.).

فَرِیْکَ (ferīvek) = Kavun.

فِرْیَہ (firye) = Lânet ve nefrin.

فِرْیَہ طرار پردت زواہ
فِرْیَہ بران خائن طرارکن
نامر

*Yankesicinin hırsızlığı seni yol-
dan çıkardı ; o yankesici haine
lânet et.*

(Nâşır)

چوہ تو آفرین باشد ز سعد مشتری
قسم خصم از تحس کیوان فِرْیَہ و نفیرین بود
میزی

*Müşteri yıldızının saadetinden
senin nasibin tahsin ve takdir;
Zūhalin nuhusetinden hasmının
hissesi lânet ve nefrindir.*

(Mu'izzî)

فَز (fex) = Erkeklik aleti (Ar.) ذب.

فَزَا (fnzâ) = Efsun muhaffefi olan
fuzûden—artmak, artırmak tan
(Emîr, ismas., isfa. muh. vas.).
(F) nin üstünüyle meşhurdur.

دو گیسوش دل بند و رخ دلکشای
وصالش روان بخش و لب جانفروای
خواجو

*İki geysusu gönül bağlayıcı,
yanağı gönül açıcı, vuslatı ruh
verici, dudağı can artırıcı.*

(Huvcûc)

§ Esname.

فَزَار (fezâr) = (muh.) (ba.).

فَزَاک (fexâk) = Başın tepesi § Mü-
levves, murdar.

فَزَايِشَہ (fezâyışte) = Ziyade, fazla.

فَزَدَرَه (fezdere) = Kapı sürgüsü.

فَزَغَن (fezgen) = Sarmaşık yahut
bir nev'i (Nâşırî).

فَزُودَن (fuzûden) = (ba.).

فَزُون (fuzûn) = Ziyade: efsun
(muh.) (ba.).

فَزُونِی (fuzûnî) = Ziyadelik, faz-
lalık.

فَزُونِی فَزَايِشَکَر (fuzûnî bîfezâ
yışger) = Tercih bilâmureccih:
sebebi yokken bir şeyi bir şey-
den üstün tutma.

فَز (fej) = Kir, pas, irin § Çirkin.
(F) nin ötresiyle at yelesi.

فَزَاکَن، فَزَاکَن، فَزَاک (fejâk, fe-
jâgen, fejâgîn) = Kirli, paslı,
irinli, murdar.

فَزَدَرَه (fejdere) = (ba.).

فَزَر (fejej) = Enir, denilen nebat
ki yaban mersinidir = (ba.).

فَزَغَرَدَه (fejgerde) = Islanmış,
nemlenmiş.

فَزَغَنَدَه، فَزَغَنَدَه، فَزَغَنَدَه (fejgend, fejgende, fej-
genda)

gend, feygende) = Murdar, mülevves.

ملك دارى زدشمت نايد
بوى عنبر نيايد از فوغند
فجری

Senin düşmanın mülk sahibi olamaz, murdar şeyden amber kokusu gelmez.

(Fehrî)

فَجَم (fejem) = Keder, kasavet, gö-nül darlığı, aciz.

چه شود اودلت ای شاه کرم
برهاند دل مارا فوم
لطیف

Ey kerem şah! Gönlün bizi keder ve acizden kurtarırsa ne olur.

(Leîfî)

فَجِه (feje) = Fej.

باز داود پا ی اخلاق او
اهل بدعت را ز اخلاق فوج
فجری

Onun ahlâkının temizliği bid'at sahibini pis ahlâktan meneder.

(Fehrî)

فُجُولِدَن (fujüliden) = Tahrik etmek, kışkırtmak § Tard ve tebidetmek § Elbisenin eteğinden tozunu silmek. (F) nin esresiyle solmak, soldurmak, dağıtmak, karmakarışık olmak (Burhân). Reşîd Nâşirî, istemek, tahrik etmek, uzaklaştırmak; Cihāngirî, perişan ve karmakarışık olmak mânalarıyla iktifa etmişlerdir.

فَسَا (fesâ) = پا (ba.).

فَسَار (fesâr) = Yular, efsar (muḥ.).

هرچه زینسو داغ کرد ازسوی دیگر هدیه داد
شاعرانرا بالکام وزانرا را بافسار
فرخی

Ba cihetten damgaladığını öbür taraftan şairlere oynadı; ziyaretçilere yuları ile beraber hediye etti.

(Ferraḥî)

فَسَان (fesân) = Bileği taşı.

خنجر فتنه چو گشت کند درایام تو
خنجر خشم تو گشت خنجر اورا فسان
خاقانی

Senin adaletin günlerinde fitnenin hançeri körleştiği için hasmının boğazı onun hançerine bileği taşı oldu.

(Hākānî)

Tahfif ile (fesen) (sân) da denir.

دمدم غمزه تو بودی مایه ترست
راست مانند تیغی که زنی بر نفسی
سلطان

Senin gamzen aynıyle bileğiye vurduğun kılıç gibi zaman zaman kalbimize tesirini artırıyor,

(Selmân)

سان (ba.) § Efsane=masal.

فَسَانَه (fesâne) = Mal. Efsane (muḥ.).

برسید زحرمان خانه
گفتند بکایک این فسانه
نظای

Evin mahremlerinden sordu birer birer bu masalı, bu asıl-

sız hikâye ve şayiayi söylediler.

(Nizâmî)

فَسَايِدَنْ (fesâyiden) = Afsunculuk etmek § Sürtmek § Râm ve muti etmek. Yılan afsuncusuna mârefsâ derler ki (margîr) denmekle meşhurdur.

فُسُرْدَه (fusurde) = Donuk. Mastarı fururden, fururden = donmak.

کسی کز عشق خالی شد فسرده است
گرش صد جان بود بی عشق مرده است
نظامی

Aştan nasibi olmayan kimse donuktur. Eğer yüz canı olsa aşksız ölüdür.

(Nizâmî)

§ Üşümüştü, titremiş, soğumuştü mânalarına da gelir § Avcı kuş. فسرده بیان (fusurde beyân) = (k.) Soğuk ve tatsız sözlü.

فسرده پستان (fusurde pistân) = (k.) Doğurmayan kadın.

فسرده دل (fusurde dil) = Katı kalbli, şefkatsiz.

فسرده دلانرا دواؤد یکار
غم آلود کارا شود همگسار
نظامی

Kalbi donukları faaliyete getirir; kederlilerin kederini giderir.

(Nizâmî)

فَسِرَه (fîsere) = Soğuk ve korkudan üşüme, titreme.

فَسْفَسَه (fesfese) = Yonca.

فُسُوجَنْ (fusücen) = Bir nevi ye-

mek. Gıylân diyarına mahsus imiş.

فُسُوس (fusūs) = İstihza, lâtife.

غریب دین مرد غرنده کوس
همی کرد بروعد غران فوسوس
فردوسی

Cengâver şamatası, kôs gürültüsü, gök gürültüsüyle alay ediyordu.

(Firdevsî)

§ Teessüf.

فُسُوسِیدَنْ (fusūsiden) = İstihza etmek § Teessüf etmek.

رخش برمه و خور فوسود همی
پری خاک راهش بیوسد همی
فردوسی

Onun yanağı ay ve güneşle istihza eder; peri yolunun top-rağını öper.

(Firdevsî)

فُسُون (fusūn) = Afsun : sihirbazların ve bazı havas ehlinin okudukları kelimeler. Hileye ve mânasız şeye de denir = افسون (ba.).

بازد آمد بفسون و فریب
درویس مال شده ناشکیب
جلال

Mala heveste sabırsızlanıp tek-rar hile ve hud'aya teşebbüs etti.

(Celâlî)

Fusünkâr, fusünşâz = sehhar, sihirbaz.

فَسِله (fesîle) = Sürü, muhaffefi, siledir.

فَشْ (feş) = Gibi mânasına teşbih edatıdır = veş.

ای که به بد چون گو شیرفش
بیلا بلند و بدیدار کش
فردوسی

*Aslana benziyen pehlivan gibi
boyu mevzun, çehresi güzel, bir
çocuk idi.*

(Firdevsî)

§ Sarığın ucu : taylesan.

همی بود پیش بدستار فش
پر اندیشه دل دست کرده بکش
فردوسی

*Kalbi endişeli, eli böğründe,
taylesanlı sarığı ile daima hu-
zurunda idi.*

(Firdevsî)

§ İç elbisesini çözmekten husu-
le gelen fişiltı.

قلقل قرا به و چیچاب بوس
جز بر قلبه فشی شلوار بند
سعدی

*Şarap sūrahisinin kulkulū, öpüş
şapırtısı, kavurma cızbızı, iç
elbisenin çözme fişirtısı.*

(Sa'dî)

685 inci sayfada (چیچاب) madde-
sinde olup üstünde iki beyit
daha vardır.

چیچاب (ba.). At perçemi, yelesi.

خرامنده ختلی فش دم سیاه
لکاور تر از باد بر صیقلگاه
نقائ

*Yelesi ve kuyruğu siyah, yū-
rüyüşü edalı, sabah zamanın-
daki rüzgârdan daha seri bir
Hatlı atı.*

(Hişâmî)

خت (ba.). Burhân, perişan ve
ağzın çevresi mânalarına da
yazmıştır.

فَشَارْ (feşâr) = Feşârden ve fuşûr-
den = sıkmak, saçmak, dök-
mek, batırmak tan (İsmas.,
emir, isfa. muh. vas.).

چار وصفست این بشر را دل فشار
مولانا

*Bu insanda kalb sıkıcı dört
huy vardır.*

(Mevlânâ)

این چه کفرست و چه ژاژست و فشار
نبه اندر دهان خود فشار
مولانا

*Bu, ne küfür! Ne münasebetsiz
söz! Ne hezeyandır! Kendi
ağzına pamuk tıka.*

(Mevlânâ)

§ At perçemi.

فَشَافَشْ، فَشَافَافْ (feşâfâş, feşâ-
feş) — Birbiri ardınca atılan
ok sesi.

برآمد ز ناورد برنا و ببر
چکاچاک خنجر فشافاش ببر
هاتفی

*Genç ve ihtiyar kavgaından
hançer ve ok sesi yükseldi,*

(Hâtîfî)

فَشَانْ (feşân) = Eski harb aletle-
rinden ucu topuzlu demir ço-
mak = peşân, çeşân.

فِشَانْ (fişân) = Fişânden = saç-
mak, serpmek ten (Emir, isfa,
muh. vas.).

چنان استاد شد در هر معانی
که بحری بود در گوهر فشانی
نظای

*Her mânasiyle öyle üstat 'oldu
ki inci saçmakta sanki bir de-
nizdi [*].*

(Niẓāmî)

گفتم که روی تو از ی چو گل شکفت
قدری شکر فشان ز لب خویش ای پسر
قائمی

*Dedim ki yüzün şaraptan gül
gibi açıldı; ey oğul! Dudağın-
dan biraz şeker saç.*

(Kānî)

فشانَدَن (fişânden) = Saçmak.

نه يك شعر بشعرش کسی فشانده ماله
نه يك پشيز بشعرش کسی نموده نثار
نضای

*Ne onun şiirine bir kimse bir
arpa, sıla [*] saçmış; bir arpa
kadar bahşış vermiş; ne onun
nesrine bir kimse bir pul "saçı",
göstermiş [***].*

(Niẓāmî)

فشرَدَن (fuşurden) = Sıkma. Bir
şeyi avuçta kuvvetle tutmak
yahut bir şeye ayağını basıp
tazyik etmek. Sırâc, Mû'eyyed,
Keşf, Medâr'dan naklen (Çiyâş).

کلوی حتموا بد انسان فشرده
که دارا بدان داوری رشک برد
نظای

Zulmun boğazını öyle sıkı ki

[*] Böyle tercemeyi tercih ettim.

[**] Sıla: gairlere verilen atıyye, ihsan.
(Caize) de denir.

[***] Saçı: gelin başına serpilen para.

*Dârâ o hüküm ve adalete ha-
sedetti.*

(Niẓāmî)

فشار (ba.).

فَغْ، فَغْ (feg, fuğ) —Maverai Nehir
lûgatinde put' (k.) mahbup ve
dilber: lûgatlerin bir kısmı (f)
nin ötresiyle daha doğrudur, bir
kısmı (f) nin üstüniyledir, ö-
resiyle değil demişler. Ma'bud
mânasına (beğ) den alınmıştır.

گل از رویش برد گونه جنگام چهار اندر
فغ از چهرش برد صورت بشفغوری چهار اندر
منصری

*Gül, bahar mevsiminde onun
yüzünden renk alır; put, fağfura
mensup bûthaneye onun çehre-
sinin suretini götürür.*

('Unşurî)

گفتم فغان کم ز تو ای بت هزار بار
گفتا که از فغان بود اندر جهان فغان
منصری

*Ey dilber! Senden bin kere
figan ederim dedim. Dünyada
dilberlerden figan olur dedi.*

('Unşurî)

(F) nin esresiyle konuşmada
çok defa çocuklar gibi içini
çekerek ağlamaya derler. Tek-
rarlanarak fığ fığ denir.

فُغَاک (fuğâk) = Ebleh, ahmak,
kaltaban sonundaki (âk) nispet
edatıdır, put gibi demektir.

آنکت کلوخ روی لب کرد خوب کرد
زیرا لب گران نبود بردل فغاک
دلیقی

Sana kerpiç suratlı lâkabını

*veren iyi itti; zira kaltabanın
gönlüne lâkap ağır gelmez.*

(Değîki)

فُغِستان (fuğistân) = Putların ve
güzellerin çok olduğu yer (k.)
padişahların harem dairesi.

فرستش بسوی شبستان خویش
سوی خواهران و فغانستان خویش
فردوسی

*Onu, kendi ikametgâhı cihetine,
kendi hemşirelerinin ve harem
dairesinin bulunduğu tarafa
gönderdi.*

(Fırdevsî)

Sevgili kelimesi müfret olduğu
hâlde bazen ona da fuğistân
denir; ziyade güzellikten sanki
dilber ve güzellerin mecmâdır.

فغانستان درآمد بشکوی شاه
یکی تاج بر سر زمشک صیاه
فردوسی

*Sevgili, başında siyah miskten
bir taç olduğu halde padişahın
halvethanesine geldi.*

(Fırdevsî)

فغواره (fuğvâre) = Put gibi: utan-
dığından, şaşkınlığından yahut
kederinden dolayı söz söyle-
miyerek put gibi susup duran
kimse.

ای کرده جهانی بیفا غم خواره
تاروی تو دیدم شده ام فغواره
شاعر

*Ey bütün dünyayı çevr ve ce-
fasiyle kederlendiren kişi! Se-
nin yüzünü görünce donakal-
mışım.*

(Şâ'ir)

فغان (fiğân) = Nale ve feryat :

figan naleden daha yüksek
sestir.

فَغْفُور (feğfūr) = Çin padişahları-
nın lâkabıdır. (F) nin ötresiyle
Çin'de saltanat süren padişah-
ların lâkabıdır. Aslı Fûrifeğ =
putun oğludur. Fūr = būr =
püser. Baba ve anası puta nez-
rettikleri için bu lâkabı vermiş-
lerdir. İran padişahlarından (Eş-
k) e de (feğfūr) derler. (Eşkân-
yân) ona mensuptur.

بلرزيد گیتی زسم ستور
فتاد افسر از فرق فغفور و فور
هاتی

*Hayvan tırnağından cihan tit-
redi, Fagfūr ve Fūr'un başından
taç düştü.*

(Hâtîfî)

فَغْنَد (feğend) = Ahu ve tay sıç-
ramak, atılmak = zeğend.

هم آمو فغندست وهم یز گام
شاعر

*Hem ahu sıçrayışlı, hem çabuk
yürüyüşlü bir at.*

(Şâ'ir)

ذغند (ba.).

فَغْشُور (fuğenşūr) = Çin'de aha-
lisi güzel ve yakışıklı bir mem-
lekettir. Putlarla put yapanların
yeridir.

فَغْیَاز (feğyâz) = Bahşış ve ihsan
ş Ustaların çıraklarına verilen
bahşış, şerbetlik ş Müjde ş Şa-

irlere verilen, sıla ve calze denilen ihsan.

فغیازی (feğyâzi) = Müjdelik.

فُقَاعْ گُشُودَنْ، فُقْعْ گُشَادَنْ (fuqe' guşâden, fuqâ' guşûden) =

(k.) Ögünmek, tefahur.

فدع (fukka') = Arpa şarabı mânasına Arapçadır.

برقاب همی دهی تو مارا
مااز توقع همی گشایم
ستای

برقاب (ba.).

فِگَارْ (figâr) = Yara, ceriha اڭگار (muğ) (ba.). Fegâl de bu mânayadır.

گشته است پنج شاخ - بردست بهر آنک
زاسیب بار بخشش او شد فگار دست
کال

Onun ihsanı yükünün ağırlığı sadmesinden el yarıldığı için ucu beş bölük olmuştur.

(Kemâl)

دل خون و جان فگار و جگر ویش و سغه چاک
هم خود بگو که چون لکنم آه دردناک
جای

Gönül müteessir, can mecruh, ciğer yaralı, göğüs parçalanmış. Sen söyle, nasıl kaygılı ah etmiyeyim.

(Câmî)

فَگَاَنَ (fegâne) = Düşük (Ar.) سقط .

عجب گر دشمن ملکوت در ارحام
نگردد نیست مانند فگانه
فخری

Senin mülkünün düşmanı dü-

şük gibi rahimlerde sağ kal-mazsa şaşılır.

(Fehri)

فَكَزْ (fekz) = Baca.

زبسکه آتش فتنه بدل برافروزی
سیاه روی و غلبی چو فکز آتشدان
دقیق

Kalbinde o kadar fitne ateşi yakıyorsun ki ocak bacası gibi kara yüzlü ve yoğunsun.

(Değiki)

فِکَنْدَنْ (fikenden) = Bırakmak, atmak, düşürmek, devirmek, yıkmak mânalarına gelen efkenden muğ).

گریان شد ازین سخن سکندر
بفکند کلاه شاهی از سر
میرحسین

İskender bu sözden ağıladı, pa-dişahlık tacını başından attı.

(Mîr Huseyn)

فِکَنْدِ سِرْ (fikende ser) = Başı düşük (k.) mahcup, münfail ş Mürakabe eden.

فِکَنْدِ سَرِینْ (fikende surin) = Bağ-daş kuran kimse.

فُلْ (ful) = Nilüfer çiçeği ve kökü, yaseminin ful denilen daha ağır kokulu nev'i.

فَلَاةَ فَلَاتْ (felât, felâte) = Çöz-gü = tar = tan.

فَلَاَحَنْ، فَلَاَحَانْ (felâhân, felâ-hen) = Sapan.

شه از سنگی که دارد کوهش او خوانی چه سوداورا
که خواهد دست ترک آخر نهادن در فلاحش
جای

Şahın haiz olduğu vakar sebebiyle onu dağ saysan ve ölmün eli onu mademki sapana koyacaktır ; ne fayda.

(Cāmî)

آتشای که منم ذره او در طلبش
کعبه سرگشته تر از سنگ فلاخن باشد
صائب

Benim zerresi olduğum güneşi istemekte Kâbe sapan taşından sergerdandır.

(Şa'ib)

فَلَادَهْ ، فَلَاذْ (felâd, felâde) = Faydasız, beyhude, abes ve itibarsız mânâlarıdır. Söze ve söz söyliyene ve sair şeylere sıfat olur.

بجز ثنای تو باشد حدیث چله فلاذ
بجز دعای تو باشد همه سخن هذیان
فخری

Seni medihten başka söz faydasız, sana duadan başkası hep hezeyandır.

(Fehrî)

فَلَا سَنَگْ (felâseng) = (ba.) فلاخن

فُلَانُ وَبِهْمَانُ (fulânubehmân) = Falan festikiz. Tekdir ve tahkir mevkiinde de kullanılır.

دل خود طلب چه کردم ز تو نرگست مرا گفت
برو ای فلان و بهمان بر من چه کار داری
کال

Senden gönlümü istediğim zaman nergisi andıran gözün ba-

na hitaben, ey falanca, git benim yanımda ne işin var dedi.
(Kemâl)

جهان (ba.). Fulân, şahsı meçhul ve belli olmıyan şey mânâsına Arapça olup Farsçada çok defa behmân ile birlikte irad olunur. Aynı ayrı kullanıldıkları da vardır.

خبری کن ای فلان و غنیمت شمار عمر
زان پیشتر که بانگ برآید فلان نماند
صمدی

Ey falanca! Falan öldü, denilmeden önce ömrünü ganimet say da bir hayır işle.
(Sa'dî)

فَلَاوَهْ ، فَلِوَهْ ، فَلِوَهْ (felâve, felîv, felîve) = Sergeşte ve hayran.

بخوابش آید و چنین خوشتر از فلاوه ممکن
که اینست گوید کولست و آلت گوید دلگش
مولانا

Kendine gel, kendini böyle sergeşte ve hayran etme; çünkü bu, sana ahmak; o, sana şaşkın der.

(Mevlânâ)

جامی هسق شیخست ای فلو
کادو آبجا می لکنجد بول دیو
مولانا

Ey şaşkın ! Şarap kadehi, şeyhin varlığıdır ki oraya şeytan idrarı sıgmaz.

(Mevlânâ)

فَلَجْمْ ، فَلَجْ (felc, felceme) = Kilit, sürme, zincir gibi kapı bağı.

چنان ایمن شد از عدل تو آفاق
که برکنندند از دودها همه فلج
فخری

Senin adaletinden âfak öyle emin oldu ki bütün kapılardan kilidi söktüler.

(Fehri)

فَلَحْ (feleh) = İptida, başlangıç.

بضبط مؤن دگر ابتدای نهضت کن
که کاوه‌ای ترا پس مبارکست فلح
فخری

Başka memleket fethi için harekete başla; çünkü senin işlerine başlaman çok mübarektir.

(Fehri)

(L) nin sükûniyle felh çekirdeğinden ayrılaq pamuk.

فَلَحْمَه ، فَلَحْمُ (felehm, felehme) = Sapan. (L) nin sükûnu, (h) nin üstüniyle kilit & Hallaç tokmağı.

گر تو خواهی که ترا پنبه بفارند همی
من بیایم که ای فلحم دارم کاری
حکاک

Senin pamuğunu atmalarını istersen ben geleyim; çünkü müessir bir tokmağım var.

(Hekkāk)

§ Mecusi mezarı.

فَلَحْمَان (felehman) = Sapan.

فَلَحْمِيدَن ، فَلَحْمُودَن ، فَلَحْمِيدَن (felhemiden, felhüden, felhiden) = Pamuktan çekirdeği ayırtlamak, pamuk atmak.

فَلَحْمُود (felhūd) = Pamuk çekirdeği, çiğit & Felhüden den mazi & Pamuğu çekirdekten ayıklıyan kimse.

چشمش پشتدست بدین زحرف دینی
خرسند شود گاو بکنجاره فلخود
فخری

Onun hasmı dünyanın yalancı süsiyle uykudadır. Öküz pamuk çekirdeği posasıyla kanaat eder.

(Fehri)

فَلَرَزَنگ (felerz, felerzeng)

= Ziyafetten avdette çıkın yapıp götürülen yemek (Ar.) زده .

فَلَشْک (filişk) = Çocuklara mahsus, türlü renklerle nakışlı küçük bardak.

فَلَعْنَد (felğend) = İçeri girmeyi men için duvar üstüne konulan dikenli çalı = perçin, hârbest.

Ata dair:

چشمش شیب تازیانه چو دید
بشود از سردو ضد فلغند
فخری

Kamçının ucunun kımıldandığını görünce iki yüz duvar çalısının üstünden sıçrar.

(Fehri)

§ Denizin muhataralı olan yeri (Ar.) لم الامد .

فُلْفُل (fulful) = Biber mânasına pulpul dan muarreptir.

از هر که بداید طمع نیک مدارید
خاصیت کافور مجوبید ز فلفل
سلمان

Fenalık gelen kimseden iyilik tamında bulunmayınız; biberden kâfur hassası aramayınız.

(Selmān)

فلقل دراز (fulfuli derâz) = Kuyruklu biber denilen uzunca nev'i (Ar.)
دارفلقل.

فلقل در آتش افکندن (fulful der âteş efkenden) = Ateşe biber atmak (k.) sevgiliyi ele geçirmek için ateşe afsunla birkaç tane biber atarak sihir yapmak.

فلک (felek) = Gökyüzü ş Falaka : eski zamanlarda suçlulara tatbik edilen bir nevi işkence aleti. فلک اندازه کردن (felek endâze kerd) = Şan ve şerefe nail olmak.

فلک آواز (felek âvâze) = Felek şöhrətli (k.) mertebesi yüksek.

باغ صفارا چو فلک تازه کرد
مرغ سخن را فلک آواز کرد
نظامی

Safa bahçesini felek gibi tazeledi ; söz kuşunu felek gibi yükseltti.

(Nizâmî)

فلک سیر (felek seyr) = (k.) Süratli giden.

فلماهن (felmâhen) = فلاهن (ba.).

فلنجه (felence) = Misk yaprağı tohumu ve ağız miski denilen elma kokulu kırmızı bir tohum.

فلنچیدن (felenciden) = Kazanmak, toplamak.

این ترازوکه آتیه برسنجد
جز همه سود خواش نفلنجد
مختاری

Bu terazi, tarttığı şeyler içinde kendi faydasından başkasını toplamaz.

(Muhtârî)

فله (fule) = Hayvanların ilk südü, ağız=furşe.

گرتاب خشم تو بسوی گله بگذرد
در پشت گوسفند دگر خون شود فله
فخری

Öfkenin harareti sürü tarafına geçerse koyunun sırtında ağız tekrar kan olur.

(Feḥrî)

Şeddeli olduğu da vardır.

مسعد ساقیان داریم وساعدهای چون فله
منوچهری

Müsaadekâr ve bilekleri sût gibi sâkilerimiz var.

(Minūçihri)

فلوزه (fulûze) = Evin çatısını örten direkler.

فلیدن (feliden) = Fena kalbli olmak ş Bir şeyi zorla bir yere kakmak.

فلیق (felik) = İpek kozası, ipek kurdu.

فلوه، فلیو (feliv, felive) = فلاو (ba.).

فناروز (fenârûz) = Semerkant'ta şarabiyle meşhur bir mevki.

فَنَعَ (**fenc**) = Büyük Ş Kasığı yarık kimse.

امروز که شاهی دوم اندوز و میندیش
زیرا که نغاند ابدی شاهی و فنجی
ناصری

*Padişah olduğun bu günde dü-
şünme, para kazan çünkü pa-
dişahlık ve büyüklük ebedî
değildir.*

(Nâşırî)

عجب آید مرا ز تو که همی
چون کشی آن کلان دو خایه فنج
منجیک

*Şaşarım sana ki o büyük iki
hasta husyeyi mütemadiyen na-
sıl taşırırsın.*

(Mencik)

فَنَعَا (**fencâ**) = Kar=berf (Ar.) تلج
Sıtmadan evvel insana ârız
olan esneme, gerinme, tüyler
ürperme (Ar.) تلعطی.

فَنَجَر (**fencer**) = Erkeklik aleti iri
ve kalın olan şahs.

فَنَجْنُوش (**fencnüş**) = Demir boku
ile üzüm şarabı ve badem ya-
ğından yapılan kuvvet verici
bir nevi ilâç.

فَنَعِيدَن (**fenciden**) = Sıtma gel-
meden evvel esnemek, titremek,
gerinmek, tüyler ürpermek.

فَنَد (**fend**) = Hile ve desise, yalan.
Dilimizde de bu mânaya gelir.

فَنَدِرِسْكَ (**findirisk** = Esterabatta
bir kasaba.

ز فندوسک چه جرم آمد و چه زلت خاست
که کرد ایزد بیخون از آن جنابت دور
منیر

*Findiriskten ne kabahat ve ne
zelle sudur etti ki Hak Taalâ,
cenabını oradan uzaklaştırdı.*
(Munir)

فُنْدُقْ، فُنْدُقْ (**funduq, funduk**) =
Findık muarrebî فندق dur.

فندق زدن (funduq zeden) = Köçek-
lerin sol eli yumup sağ elin
şahadet parmağıyla sol elin
şahadet ve orta parmakları ara-
sına usul ile vurarak ses çıkarmalarından kinayedir.

فندق سنجاب رنگ (funduqi sincâb
reng) (k.) Yer, zemin.

فندق سیم (funduqi sim) = (k.) Yıldızlar.

فندق شکستن (funduq şikesten) =
Findık kırmak (k.) öpmek.

فَنَگْ (**feng**) = Ebuçehil karpuzu:
acı hıyar (Ar.) حنظل .

تلخی خشمش اربشمد و ...
باز نتوان شناخت شهداز فنگ
فرخی

*Öfkesinin acılığı bala erişirse
balı acı hıyardan ayırdetmek
mümkün olmaz.*

(Ferruhi)

Ş Perişanlık, geçinme darlığı.

فَنَگْ (**fencg**) = Karsak denilen

ve derisinden kürk yapılan hayvan ve kürkü.

اگر دارد کشف دردل وقامت ساعی پنهان
وگر دارد صدق دردل خلافت لحظه مضمر
بنری چون فنگ گردد کشفرا بریدن خارا
به تیزی چون خساک گردد صدقرا دردمن گوهر
عبدالواسع

Eğer kaplumbağa sana muvafakati kalbde bir dakika gizlerse, eğer sedef, sana muhalefeti içinde bir lâhza saklarsa, kaplumbağanın bedenindeki mermer, kürk gibi yumuşak, sedefin ağızındaki inci, demir çengel gibi keskin olur.

(‘Abduloâsi’)

Ş Sülük Ş Hırsız feneri.

فُنُون (funūden) = Aldanmak, mağbun olmak Ş Söz ve harekette teenni etmek, yahut söze ve harekete muktedir olmak. (ba.).

فُنُون (funūr) = Ayrılık.

فُون (fūn) = Yaban sümbülü denilen kök.

فَوَادَه (fevâde, fūde) = (Abkâme) denilen yemeğin mayası olan kuru hamur (ba.).

فُوت (fūt) = Üfürük = فبب (ba.).

فُوتِيع (fūtinee) = Yarpuz فودنه den muarrepitr (Ar.) حبیب.

فُور (fūr) = Hindistan şehirlerinden Kennūc padişahının ismi. Memleketine Fūrân, ahalisine Fūryân derler Ş Fıstıki ve hakisteri denilen renk.

دید خود را سبز و سرخ و فود و زود
خویش را برشغالان عرجه کرد
مولانا

Kendini yeşil, kırmızı, fıstıki, sarı gördü de çakallara gösterdi.

(Mevlânâ)

Ş Has olmıyan kırmızı boya.

فُورْدِيَان، فُورْدِيَان (fūrdekân, fūrdeyân) = Âbanmahm sonundaki beş güne: pençei duzdide denilen beş günün eklenmesiyle husule gelen on günün adıdır. Eski İranlılar bu günleri eğlence, zevk ve safa içinde geçirirlerdi. (ba.).

فُورْدِيْن (fūrdīn) = Bahar mevsiminin ilk ayı = ferverdīn.

خورد باید باد هم رنگ و بوی گل کنون
چون چمن خالی شد از گلهای ماه فوردین
عبدالواسع

Şimdi, gül ile renk ve kokusu bir olan şarabı içmelidir; çünkü çimen, bahar ayının çiçeklerinden boşaldı.

(‘Abduloâsi’)

فُوز (fūz) = Ağız dışarıdan etrafı,

çevresi = puz § Hücum ve ga-
lebe.

بحرو شاهان باشی تو آنگه
که اینجا لشکر سرما کند فوز
سوزی

*Buraya soğuk askeri hücum
ettiği zaman sen Merevi Şah-
canda olursun.*

(Süzənî)

§ Çiftleşirken çıkan ses. Bur-
hān geçirmek mânasına da yaz-
mıştır.

فُوزَه (fūze) = Füzunun birinci mâ-
nasıdır.

فُوزَان (fūjān) = Yüksek ses.

فُوشَه (fūşene) = Mantarın yenilen
bir nev'idir, delice mantarı der-
ler.

فُوكَان (fūkân) = Boza dediğimiz
meşrup.

زترس زهره صریح آب گردد اگر
برآسمان زندا ز صهم کین تو فوژان
چو نام تو شنود جان چنان جهد زتنش
حسود واکه کسی بر کند مرفوکان
فغری

*Senin kinin korkusundan fer-
yat göğе aksedince korkudan
Mirrihin ödü patlar. Bir kimse
bozanın ağzını açtığı zaman
nasıl fışkırırsa senin adını
işiten hasudun canı teninden
öyle sıçrar.*

(Fehri)

فُولَاد (fūlād) = Çelik — pulat.

تم گداخت چو موم از عنادین فکرت
که آتش از چه نهادند دودل فولاد
ظهر

*Çeliğin içine ateşi neden koy-
dular diye düşünmek meşak-
katinden vücudum mum gibi
eridi.*

(Zehir)

فِه (fih) = Kayık küreği § Çapa
§ Tarla sürgüsü. (F) nin üstü-
niyle kayık gönderi.

فِهَانَه (fehâne) = Bahane — pane.

فِهْرِست (fihrist) = Bir kitap bö-
lümünün başlıklarını göster-
mek ve sayfa rakamlarını bil-
dirmek için kitabın evveline
yahut sonuna konulan müfredat
cetveli. (Ar.) Fihrist muarrebi
fihristir. Müeyyed ile Reşîdî(f)
nin üstüniyle yazmışlardır.

فِهْن، فِهْل (feh, fehn) = Geniş
ve açık = pehn.

فِهْلَو (fehlev) = (ba.).

فِهْمِدَن (fehmiden) = Anlamak:
talebiden gibi ca'li mastardır.

فِیَاوَز، فِیَار (feyâr, feyâvâr) = İş
güc.

نیست فکری بنفیر یار مرا
عشق شد درجهان فیار مرا
رودی

*Sevgiliden başka düşüncem
yoktur. Dünyada işim gücüm
aşktır.*

(Rüdeki)

مهر ایشان بود فیاروام
غشان من بهر بگداوم
غصری

Benim meşguliyetim onların sevgisidir ; onların kederini sevgi ile gideririm.

(Unşurî)

فیاروز (feyārūz) = (ba.) فیاروز.

فیال (feyâl) = Önce, ekilen yer & Çatal temrenli ok.

فیر (fîr) = Teessûf ifade eden bir kelime & Lâtife ve istihza.

فیروز (fîrūz) = Yeğîn, muzaffer, piruz.

برکتدی ازغاق خیزد
فیروزی از اتفاق خیزد
نظای

Perişanlık nifakın muzaffer olmak ittifakın neticesidir.

(Nişâmî)

(Pençe'î deruzdîde) nin üçüncü günü & İran şahlarından birkaçının ismi.

آباد (fîrūz ābād) = İranın Fars eyaletinde bir kasaba.

گرد (fîrūz gird) = Erdebil şehrinin ismi: Nuşîrvân'ın cedi Fîrūz yapmıştır.

کوه (fîrūz kūh) = İranda iki vilâyet.

فیروزه (fîrūze) = (ba.) پیروزه.

فیروزه تاج (fîrūze tâc) = Keyhūrev'in tacı & Tarikat salikleri.

فیروزه سَقَف، فیروزه دَرِیَا، فیروزه تَحْت
(fîrūze teht, fîrūze deryâ, fîrūze sekf) = Cök.

فیروزه طَشت (fîrūze teşt) = (k.)
Gök & Keyhūrev'in tahtı & Gök, yediğer denilen yıldızlar ki müneccimler benatünnaş derler.

فیروزه مَرَقَنْد، فیروزه کَاح
(fîrūze kâh, fîrūze merķend) = (k.)
Dünya.

فیریدن (fîrîden) = Salınmak, hıraman olmak, kendini beğenmek,

شعر و شطرنج همی دانی و ایس
زین دوسه بازی وزین بیق پنج
نه دوان داری از حکمت بهر
نه در این داری از فکرت خنج
زین وزان چند بود برکه دمه
مهر ترا کشی و فیریدن و غنج
سوزی

Ancak şiir ve satranç bilirsin; bundan iki üç oyun, ondan beş beyit; ne onda hikmetten behren, ne bunda tefekkürden zevkin var. Senin büyüğe, küçüğe karşı gururun, salınma ve nazlanman ne vakte kadar.

(Sūzenî)

Burhân çok nimet sahibi olmak mânasını da ilâve etmiştir.

فِیسَا (fîsâ) = Tavus kuşu, Türkçesi tanrı kuşu, elâ kuşu, gelin kuşudur.

فِیلَسْتَه (fîleste) = (ba.) یِلَسْتَه.

فَيْلَك (fīlek) = بَيْك (ba.).

فَيْلْغُوش (fīlgūş) = بَيْلْغُوش (ba.).

Burhān bir nevi hamur tatlısı mânasına da yazmıştır.

فَيْمَان (fīmān) = Tefik ve hidayet.

فَيْمُون (feymūn) = 'Azrā'ya verilen

eğreti ad: 'Azrā, Vāmıķ'ın sevgilisidir.

فَيْن (fīn) = Kâşan'da bir kasaba (Nāşırî).

فَيْنَك (fīnek) = Senki hazefi denilen bir nevi taş سنك حرق (ba.).

فَيْيْدَن (feyīden) = Bir kimseden yahut bir şeyden kalb kırılmak.

ق (q) = Arapça elifbenin yirmi birinci harfidir. Bu harf Farsçada kullanılmaz [*]. Arapçadan alınanlar da {g} gibi okunur. Ebced hesabıyla (100) rakamını gösterir.

قَابِلِ اَمَانَتِ (qâbili emânet) — (k.) İnsan: (انا عرضنا الامانة) ayeti kerimesinden istinbat edilmiştir.

قَابُولُ، قَابُولُ (qâbūl, qâpūl) = Bir, yahut üç noktalı (b) ile bina duvarlarını muhafaza için yapılan saçak. Bina etrafındaki oluğa da denir qabūk, qapūlâd suretinde de görülmüştür. (Şemsüllüğa) birinci mânada üç noktalı, ikinci mânada bir noktalı (b) ile yazmıştır.

قَادِرِ اَنْدَازِ (qâdir endâz) = İyi ok atan ve attığı oku hedefe de-giren kimse.

[*] Kullanılanlarında aslı ya (g) yahut (ğ) dir. Bu harfi muhtevi olan kelime ya muarreptir yahut sonrakilerin kullanmalarından ileri gelmiştir. Çünkü sonrakilerin dili Arap diliyle ihtilât etmiştir (شمس).

کاندلوی که پی دهری بقتل می رسد پیرش
عجایب قادر انداز است رحمت باد بر پیرش
مشفق

Bir yay sahibi ki biribirî ar-dınca attığı ok beni öldürüyor. Ne şaşılacak bir ok atıcı! Piri-ne rahmet olsun.

(Musfikî)

قَارِ (qâr) = Bu kelime karşıtlar (ezdâd) dandır; çünkü Farsçada beyaz ve siyah şeyler ona nis-pet ederler. Türkçe kar bundan alınmış demektir, Arapçada kar ve kır, kara sakız, zifttir.

چشم این دائم سفید از اشک حسرت همچو قار
روی آن دائم سیاه از خاک محنت همچو قیر
انوری

Bunun gözü daima hasret göz yaşından kar gibi beyaz, onun yüzü daima mihnet toprağın-dan zift gibi siyah olsun.

(Enverî)

قَارَنِ (qâren) = Rüstemle bir asır-da yaşayan bir pehlivan.

قَازِ (qâz) = Kaz dediğimiz hayvan = gaz = beş. Fasihi gâzdır.

قَاصِدِ جَرَحِ (qâsîdi çerh) = (k.) Ay ş Güneş.

قَاضِي فَكْ، قَاضِي جَرَحْ
(kâzî'î çerh, kâzî'î felek) = (k.) Müşteri yıldızı.

قَاضِي كِيرَنَكْ (kâzî'î kîreng) = (k.) Şakacı, hoş sözlü: şakacılıkta Nasruttin Hoca gibi bir kimse.

قَاف (kâf) = Kafkas sıra dağlarının adıdır. Eskiden Kaf yer yüzünü çepçevre kaplıyan ve orada anka adlı mevhum bir kuş yaşıyan dağ telâkki edilirdi سِيرَغ (ba.).

بیر زخلق وزعتقا قیاس کارگیر
که صیت کوشت لشینان ز قاف قاقاست
شاعر

*Halktan kesil, ankadan ibret al
çünkü köşeye çekitenlerin şöhereti dünyaya yayılır.*

(Şâ'ir)

قَافِلَه (kâfile) = Sefere giden yol-daşlar.

قَافِلَه سَالَر (kâfile sâlâr) = Kafile reisi.

قَافِلَه گَاح (kâfilegâh) = Kafilenin konduğu yer.

قَافِلَه سُد (kâfile sud) = Kafile gitti: enbiya kafilesinin reisi Peygamberimizin. irtihalinden kinayedir.

قَاف وُدَال (kâfūdâl) = (k.) Boş lâkırda, hezeyan ş Kevl ve delil: kevlın (k) sı delilin (d) si alınmış demektir ş Tumturak ve debdebe ki (ravu dal) da derler.

قَافِيَه تَنَگ سُدَن (kâfiye teng şuden) = Kafiye daralmak (k.) bir söz yahut bir işte âciz olmak.

قَافِيَه سَنجَان (kâfiye sencân) = Kafiye tartanlar (k.) şairler.

قَافِيَه سَنجَان که سخن پرکشند
گنج دو عالم سخن درکشند
نظامی

*Söz tanzim eden şairler sözle
iki âlemin hazinesini sözle celbederler.*

(Nişâmî)

قَافِيَه شَايْغَان (kâfiye'î şâygân) = شَايْغَان (ba.).

قَاقْ (kâk) = Dilim dilim kurumuş et ki pastırmadır. (Ar.) قَدِيد ş Uzun boylu zayıf adam. Aslı قَاکْ dır (ba.). Dilimizde kak meyva kurusu mânasınadır.

قَاقُلَه (kâkule) = Kakule dediğimiz güzel kokulu bahar.

قَاقُلِي (kâkûlî) = Çöğene benzer bir bitki ki, bazı memleketlerde deve otu, misk otu denir.

قَاقُم (kâkum) = Dilimizde kaçum ve as denilen, derisinden kürk yapılır bir hayvan ki sansar cinsinden olup kuyruğu siyah kendisi beyazdır. Aslında boz renkli olup kışın ağarır ve beyazlanır ş Gündüzden kinayedir. Nitekim kunduz geceden kinayedir.

قائم نُمای (kâkum numây) = (k.)

Ak ve parlak.

قَالِب تَهی کردن، قَالِب اَز جَان تَهی کردن

(kâlib ez cân tihî kerden, kâlib tihî kerden) = (k.) ölmek.

نه صورت بردود یوار صورتخانه چینهست
ترادیدند خوبان و تهمی کردند قالیها
جایی

Çin resimhanesinin kapısı duvarındaki, resim değildir. Güzeller seni gördü de ruhtan tecerrüt ettiler.

(Câmî)

پیا ای جان هر قالب که تازه شده شونداز سر
یکویت عاشقان کز جان تهمی کردند قالیها
خسرو

Her kalıbın ruhu! Gel ki civarında canlarını feda eden âşıklar yeniden dirilsinler.

(Hüsrev)

قَالِی (kâlî) = Halî.

بقی بویا کنند گلهای تصویر نهالی را
پیا بیدار سازد خفتهگان نقش قالی را
طالب

(ba.) (ب) mânasına gelen (از).

قَاوَرْد (kâverd) = Bir nevi helva.

درره قلوورد گشتم خرد و مرد
دل بجان آمد ازین ناورد و برد
بسجانی

Helva yolunda perişan oldum. Bu mücadelede kalbim müteessir oldu.

(Bushâk)

قَاه قَاه (kâh kâh) = Kahkaha.

برق از شوق که می خندد بدینسان قاه قاه
ابراز هجر که می گریه بدینسان زار زار
قانی

Şimşek kimin şevkından böyle kahkah gülüyor; bulut kimden ayrıldığından böyle zari zari ağlıyor.

(Kāānî)

قَائِم اَنْدَاز (kâ'im endâz) = Tavla ve şatranç oyununda usta olan kimse.

من اور تو چرم بهنگام کین
شود قائم انداز روی زمین
مشقی

Eğer ben kin zamanında sana galip gelirsem yeryüzünün en maharetlisi olurum.

(Musfîkî)

Ş Zayıf ve âciz.

قَائِم بِجُم آسْمَان (kâ'imi pencum âsmân) = (k.) Mirrih yıldızı.

قَائِم رِیْثَن (kâ'im rîhten) = (k.)
Âciz olmak.

قَبَاسْگ سُدَن (kebâ tengşuden) = (k.) Sıkıntı içinde kalmak Ş
Maişet daralmak.

قَبَاحَه ، قَبَاحَی (kebâcây, kebâ-çe) = Entari.

قُبَاد (kubâd) = Nüşîrvân'ın babası
Ş Deve otu Ş = Kâkulî.

قَبَای کُخْلی ، قَبَای زَرْبَتْ (kebâyi zer beft, hebâyi kuhlî) = (k.) Gök.

قَبْلَةُ خَمْسِيَّةٍ (kible'i cemşid) = Şarap & Ateş & Güneş & Cemşid'in kadehi.

قَبْلَةُ كَاهٍ، قَبْلَةُ رَزْدُشْتِيَانِ، قَبْلَةُ دِهْتَانِ

مَجُوسِي (kible'i dihkân, kible'i zerduştıyân, kiblegâhı mecûsî) = (k.) Ateş.

قَبَّةُ آبٍ (kubbe'i âb) = Hebab : suyun yüzünde peyda olan kibarlık.

قَبَّةٌ عَلِيًّا، قَبَّةٌ زَرْبَتْ، قَبَّةٌ زَرْجَدِي
قَبَّةٌ مِينَا، قَبَّةٌ گَرْدَنَدَه (kubbe'i zebercedî, kubbe'i zerbeft, kubbe'i ulyâ, kubbe'i ger-dende, kubbe'i minâ) = (k.) Gök.

قَبَّةٌ زَرِّينِ (kubbe'i zerîn) = (k.) Güneş & 'amûdi şubh : sabah-leyin müstatil şekildeki aydınlık.

قَتِيقَ (ketik) = Türkçe katık dediğimizdir ki ekmekğe katılan şeylerdir. Cacık (eş'ime lûgati).

قُج (kuc) = Koc (muğ.) lisanımızda da koç dediğimiz koyun.

قُجَارَ (kuckâr) = Kurbanlık koyun.

قَد (ked) = Boy.

قَدَ الْفِ جُومِيمِ كَرْدَن (keddi elif çu mîm kerden) = (k.) Murakabe etmek.

قَدَحَ لَاحُورْدِي (kedeği lâcverdî) = (k.) Gök.

قَدَحَ مَرِيَمِ (kedeği meryem) = Saksı güzeli denilen çiçek.

قَدَرُ اَنْدَازِ (keder endâz) = Attığı ok boşa gitmiyen usta okçu = tirendaz = kâdir endâz.

زَانِ هَرِ تَرِكِه تَرَكْ قَدَرِ اَنْدَازِ مَنُشْت
بَحْتِ كُو تَابِوِي مَن قَدَرِي اَنْدَازِ
كَلَمِي

Benim sevgilimin attığı hedefe ulaşan oktan hani talih ki benim cihetime bir miktar isabet etsin.

(Kâtibi)

قَدَغَ (kedeğ) = Sığır boynuzundan yapılan şarap kadehi.

قُدْمِ (kudm) = İşin akıbeti ve sonu.

قَدَمَ اَزْ جَانِ بَرَاوَرْدَن (kedem ez cân berâverden) = (k.) Ölmek.

قَدَمِ اَفْشُورْدَن (kedem efşurden) = (k.) Sebat etmek.

قَدَمِ بَرِ سَرِي قِزِي نِهَادَن (kedem ber seri çizi nihâden) = Bir şeyin başı üzerine ayak koymak (k.) o şeyi terketmek (Muştellehât).

قَدَمِ بَرِ سَرِي كَارِي هُودِ نِهَادَن (kedem ber seri kâri hüd nihâden) = (k.) Maksat ve arzudan feragat etmek (Burhâni Kâtî) Paymal etmek, terketmek (Behâri 'Acem).

قدم خاك (kedemi hâk) = (k.) Yer.
قدم زدن (kedem zeden,
kedem şüden) = Yol gitmek.

قِرَا (kırâ) = Mancınık.

قَرَّابَه (kerrâbe) = (R) şeddeli ve şeddesiz olarak büyük şarap zarfı.

در عهد پادشاه خطابش و جرم پوش
حافظ قزابه کش شده مفتی پیا له نوش
حافظ

Hata bağışlıyan, suçu setreden padişahın zamanında Hâfız, surahi, müftü, kadehle şarap içmiş.

(Hâfız)

قَرَّابَه زَرین (kerrâbe'î zerîn) = (k.) Güneş.

قَرَّاجُور (kerâçür) = Kılıç, uzun kılıç.

قُرَّانِ حُوان (kurân huvân) = Kuran okuyan (k.) mâzul.

نعمی دانست در وقت عمل الحمد و شندنا
بحکم شاه قران خوان بحمدالله بحمدالله
محمدالدین

Memuriyet zamanında hamdetmeyi bilmiyordu; bihamdiltâh padişahın emriyle ansızın mâzul oldu.

(Amîdüddîn)

قَرَّانِیَا (kerâniyâ) = Kızılçık ağacı mânasına Arapçadır.

قَرَّایِ صَاحِبِ طَیْلَسَانِ (kerâyî şâ-

hib teşylesânî) = (k.) Müşteri yıldızı (Nâşirî ve Şems).

قَرَّایِ طَیْلَسَانِ (kerâyî teşylesânî) = Zuhâl yıldızı (Heft Ku zum ve Burhân).

قُرْبَان (kurbân) = Yay mahfazası (ba.).

قَرْتَبُوس، قُرْبَان، قَرْنَه، قَرْت (kert, kerte, kertebân, kertebûs) = Deyyus, pezevenk. Eşme'î'ye göre (kertebân) ın aslı keltebandır, pezevenklik mânasına olan (keleb) den alınmıştır. (T) ve (n) sonra ziyade edilmiştir. Eslâf tağyir edip kertebân onu da bozup kertebân demişler. (ba.).

قَرَّحُوال (kerhuvâk) = Et suyuna çorba, et suyu.

قَرْدَامَنِی (kerdâmenî) = Marsıma denilen bitki ki su teresi gibi daima sularda biter (Ar.)

قَرَّزَم (kurzum) = (ba.).

قُرْص (kurş) = Çörek.

قُرْصَه زَر، قُرْصِ زَر (kurşî zer, kurş'e'î zer) = (k.) Güneş.

قُرْصِ سِمْین (kurşî simîn) = (k.) Ay.
قُرْصِ گِرمُوسِرِد (kurşî germüserd) = (k.) Güneş ve ay.

قُرْصَه زَرِ مَغْرِبِی (kurş'e'î zeri meğribî) = Gurup halindeki güneş.

فرصة هفت دره (kırşe'i heft dere) =
(k.) Güneş.

قِرْغُوی (kırğūy) = Fırğūy (ba.).

قِرْفُرُون (kurfurūn) = Tobalak denilen kök.

قِرْقَف (kerkef) = Hristiyanlara mahsus bir kitap. Arapçada kerķūf ile beraber şarap mânâsınadır.

قِرْقُوبِ (kerķubī) = Iraklı Araba mahsus bir elbise ki Qerķūp'ta dokurlar. Qerķūp Nāşirî'ye göre (k) ların ötresiyle Gılân'da yün mensucatiyle meşhur bir şehirdir.

قِرْمِزِ (kırmız) = Küçük bir cins böcekten çıkan bir nevi boya mânâsına Rumcadır, Arapçası دود الصباغین . Ashı, Farsça کرم سر (kirmi keş) = ipek kurdu olsa gerektir. Dilimizde bir nevi küçük taneye de (kırbız) tohumu derler ki bu da boyamada kullanılır.

قِرْمِزِ رُوزِ (kırmızı rūz) = Güneş doğmadan evvelki kızılık.

قِرْنِ (kern) = 100, 80, 30 yıl mânalarına ihtilâfıdır. Milâdî yirminci karn, hicrî on dördüncü karn; yirminci yüz, on dördüncü yüz demektir.

قِرْنِفُل (kernful) = Karanfil dediğimiz çiçek. Ashı Hintçe (kern pehül) dir ki (guli şuâ'î âftâb) demektir. Çünkü beyaz olan çiçek güneşin ziyasından renk alır.

هر چند بیست در چمن گل
هست از همه به گل قِرْنِفُل
شاعر

*Her ne kadar çimende çiçek çok
ise de karanfil çiçeği hepsin-
den iyidir.*

((Şa'ir))

Farsça adına küçük çiviye benzediği için میخک mihek denilen bir bahar vardır ki kokusu bu çiçeğe benzer. (Çiyaş) hintçe kern = kulak, pehül = çiçektir. Hint kadınları kulaklarına taktıkları için bu isim verilmiştir diyor.

قِرْنِفُلِ بستانِ (kernfuli bustânî) = Misk otu, karanfil yarpuzu denilen bitki.

قِرْزَاگَنْد، قِرْزَاغَنْد (kezâğend, kezâğend) = کِرْزَاگَنْد، کِرْزَاغَنْد Muarrebidir (ba.).

قِرْزَاوَه (kezâve) = کِرْزَاوَه Muarrebidir (ba.).

قِرْزَه (keşih) = Murdar ve mülevves.

قِرْسَا (kesâ) = Hint ve Umman'da yetişen bir ağaç dallarının kabuğudur ve yedi nevidir amber kabuğu bunun kırmızı nev'idir (Ar.) سليخه .

قُسَالَاوَن (kusalâven) = Zift yağı.

قَصَابِ أَشْنَا جُوِيد (keşâb âşnâ cūyed) = (k.) Kasap aldatmak için bildik arar.

قَصَابِك (keşâbek) = dilimizde suna denilen yeşil başlı kıl, kuyruk, yaban ördeği.

قَصَبِ سَه دَامِي (keşebi se dâmenî) = En, boy ve derinlik itibariyle (k.) deniz & Yırtmaçlı esvap.

قَصَبِك (keşbek) = Kabuklu sümüklü böcek (Ar.) حَزُون .

قَصَبِ مِصْرِي (keşebi mışrî) = Mısır'da işlenen ince keten bezi & Güneşin zıyası ve şulesi & (k.) Şimşek.

قَصْرِ دَوَازْدَه دَرِي (keşri devâzde derî) = On iki kapılı köşk (k.) on iki burc itibariyle felekül-burûc.

قِصَّة دَرَا ز كَرْدَن (kışşe deraz kerd-en) = (k.) Sözü beyhude uzatmak, yavaşlık etmek.

قُطَابِي (kuṭâbî) = Tava böreği yahut içi fıstık ve bademli bir nevi hamur tatlısı.

قَطْرَةُ آب (keṭre'î âb) = (k.) Cilâh kılıç.

قطره دزد (ketrei duzd) = (k.) Güneş & Bulut: denizden su alması itibariyledir.

قطره زدن (keṭre zeden) = (k.) Acele etmek.

قطره زن (keṭre zen) = (k.) Ace e giden boş yere dolaşan, bir yerde durmıyan.

قَطَرِ زَن (keṭ zen) = Üstünde saz kalem ucu düzeltilen yassı kemik. Lisanımızda makta denir. Arapçası مقطه dir.

نمی بینی که قطزن زیر دست خامه می گردد
ز همواری ممکن برخود مسلط نیز مغز ترا
تا بید

Görmüyormusunki makta kaleme mahkûm oluyor; düzgünlük sebebiyle keskin fikirlileri kendine musallat etme.

(Teşîr)

قَفَا حَارِدَن (kefâ hârîden) = Ense kaşımak (k.) utanmak.

قَفَا حُورْدَن (kefâ hürden) = Tokat yemek.

ساز و نوای این جهان همچونوست يك دمه
بهر نوای يكدمه چند چودق قفاخوری
سلمان

Bu dünyanın saz ve sadası ney gibi bir nefesliktir. Bir nefeslik ses için def gibi ne vakte kadar tokat yersin !

(Selmân,

کرم کنند و ندارند بر کسی منت
قفاخوردند و نچویند با کسی برخاش
سعدی

Kerem ederler de kimsenin başına kakmazlar; dayak yerler de kimse ile kavga etmezler.

(Sa'dî)

قَفَا گِرَانِ (kefâ girân) = (k.) Mazlumlur.

قَافَهِير (kḡfâhîr) = Güzel çehre (Burhân). Nişâbuşşibyân (kefâhîre) yazmış, onu şerhedenler ayrı ayrı kelimeler zannederek tevellere kalkışmışlar (Firdevsüllûga) sahibi (kefahire) şeklinde yazmıştır. (Gıyâsullûga). kufâhîr, hilkat ve endamı güzel mânasınadır (Okyânus). 'Aşım Efendi Okyanusun kufâhîre maddesinde böyle dediği halde (kefâ) maddesinde kefa = ense, Farsisi hîre demiştir.

قَفَس (kefes) = Kafes (Ar.) قَفَس .

قُفْلِ آسْمَان (kufli âsmân) = (k.) Şirk ve küfr.

قُفْلِ بَرْدَرِ آسْمَانِ (kufli berderi âsmân zeden) = (k.) Namazı terketmek.

قُفْلِ بَرْدَرِ سُسْتِ كَرْدَن (kufli ber der sust kerden) = Kapının kilidini gevşetmek (k.) fakirlere kapıyı açık tutmak.

قُفْلِ رُمِی (kufli rûmî) = Firengi tâbir olunan kilit § Barbed'in icadettiği 30 makamdan 15inci makam.

قُفْلِ گِر (kufi ger) = Kilit yapan.

تادلم شد بسته زنجیر زلف قفلگر
دور بر آن درم نم چون قفل هر شب تا صبح
سین

Gönlüm kilitçinin zülfü zincirine bağlandığından beri her gece seher vaktine kadar kilit gibi yüzümü o kapıya koyarım. (Seyfi)

قَفِيز پُر آمَدَن (kefiz pur âmeden) = Kile dolmak (k.) ömür nihayet bulmak.

قَقْدَان (kekedân) = Attar kutusu, torbası.

قُقْنُس (kuknus) = Hind'e mahsus güzel sesli ve tüyü nakışlı (anka gibi adı olup kendi bulunmayan) bir kuştur ki gagasında 360 delik olup dağ tepesinde rüzgâra karşı oturur ve gagasından garip sesler çıkarır, hattâ her delikten bir türlü makam terennüm edermiş! Bu vesile ile etrafa birçok kuşlar toplanır, onlardan bir kısmını tutup yermiş. Güya bin sene yaşarmış ve ömrünün sonunda bir yere birçok odun yığarak üstüne çıkıp ötmeye başlar ve kendi sesinden mest olup kanadlarını şiddetle birbirine vurmasından peyda olan ateşle hem odunlar hem kendi yarmış, külleri üstüne yağın yağmurdan orada bir yumurta peyda olur, o yumurtadan kuknus yavrusu çıkarmış; çifti olmadığından yavrulması bu su-

retle imiş, musiki bunun sesinden istihraç edilmiş. Kûknûs, kâknûs da derler. He imî, bu efsaneye Leîfinin şu şiirleriyle istişhad ediyor:

همچو قفس بناله واقضان
سوخته خویش را بر آتش عشق
لطیف

Aşk ateşi üzerinde kûknus gibi kendimi nale ve efgan ile yak-tım.

(Leîfî)

اگر ماند هزاران سال قفوس
بسوزد زارزار آخر بافوس
لطیف

Eğer kâknus bin sene kalsa nihayet hasretle zari zari yanar.

(Leîfî)

بسوز و ناله ای شاه دل افروز
کنون چون توقوسم خویشش سوز
لطیف

Ey gönlü ziyadar eden padişahl! Şimdi kâknus gibi söz ve nâle ile kendimi yakıcıyım.

(Leîfî)

Farsçası آتش زده dir.

Kûknusu lûgatlerin bir kısmı semenderle bir sanmışlardır.

(ba.) سندر

قلاب (kellâb) = Kalpazan.

گر میسر شود که سنگ سیاه
زد خالص کنی بقلای
صمدی

Eğer kara taşı kalpazanlıkla halis altın yapmak sana mü-yesser olsa.

(Sa'dî)

قَلَاتِ کَازُرَان (kelâti kâzurân) = Şeyh Sa'dî'nin Şîrâz'da metfun olduğu yer.

قَلَاوُون (kelâzûn) = Askerlerin idare memuru.

قَلَاوَزَه (kelâzâre) = Saksâğan (Ar.) ع.

قَلَّاش (kellâş) = Hayasız, hovar-da, işsiz. Hilekâr. Dubaracı kim-selerden kinayedir (Okÿânûs). tesavvuf erbabına göre kelen-derdeki mânaya gelir.

قَلَّاشِيرَه (kelâşîre) = Kalye taşı.

قَلَاوُوز (kelâvûz) = Askeri dışa-rıdan muhafaza eden süvariler, karakol. Tecavûz vezninde de kullanılır. Farsça lûgatlere göre bu kelime Türkçedir. Fakat li-sanımızda (k) nın esresiyle yol gösterici mânasınadır. Mevlâna Celâluddîn bu mânada kullan-mıştır.

تو زمرستان قلاووزی عجو
چامه چاکارا چه فرمایرفو
مولانا

Sen sermest olanlardan rehberlik isteme. Elbisesi yırtık olan-lara niçin yama emredersin.

(Mevlânâ)

Burhân (kelevûz)u bundan tefrik etmiştir قلو ز (ba.).

قَلْتَبَانَ، قَلْتَبَان (kelt, keltebân) =
 غلتبان (ba.) = keltēbūs.

قَلْزَم (k̄alzum) = Mekke ile Mısır
 arasında Tur dağına yakın eski
 bir belde. Bahri Kulzum = Sü-
 veyş Denizi Arapça yutmak
 mânasına gelen (k̄alzume) den
 alınmıştır (Ok̄yānūs). Farslılar-
 ca deniz suyu ve suyu çok der-
 rin kuyu mânasındır. Rumca
 kapalı, mahsur demektir.

بارای تو ذره ایست خورشید
 باطبع تو قطره ایست قازم
 انوری

*Güneş, senin reyine nisbetle bir
 zerre, deniz senin tabiatının
 yanında bir katredir.*

(Enverî)

نام کفش قازم احسان کنی
 وصف بجز گهر افشان کنی
 جای

*Onun avucunun adına ihsan
 deryası der ve inci saçıcı deniz
 diye översin.*

(Çāmî)

قَلْزَمِ پَنج شَاخ (k̄alzumi penc şâh) =
 Beş dallı, beş girintili deniz.
 (k.) Cömert eli.

قَلْزَمِ نِیْغُون (k̄alzumi nigün) = (k.)
 Gök.

قَلْعَةُ كَهْرُبَاكُون (kel'at' i kehrubâ
 gūn) = (k.) Dünya,

قَلْکُل (k̄alkul) = Şişe ve surahiden
 bardağa su ve şarap dökülme-
 sesi.

قَلْل قَرَاه وچچاپ بوس

سمدی

چچاپ (ba.).

یارب چه جرم کرد صراحی که خون خم
 باقمهای قلقلش اندو گلوبست
 حافظ

*Yarabbil Surahi ne suç işledi
 ki kübün kanı kulkul nağme-
 leriyle boğazında düğümlendi.*
 (Hāfız)

قَلَم بَرْدَاشْتَن ، قَلَم بَزْگِرِفْتَن اَز کَسِی

اَز کَسِی (k̄elem bergiriften
 ozkesi, k̄elem berdâšten
 ez kesî) = Bir kimseden soru,
 sual kalkarak serbest olmak,
 her suçu bağışlanmaktan kina-
 yedir. Böyle olan kimseye ber
 filân k̄elem nîst = falanca her
 türlü tekliften âzadedir, denilir.
 قَلَم تَاک (k̄elem tâk, k̄elemçe)
 = Kök salmak üzere yere gö-
 mülen ağaç parçası, budağı,
 çelik.

چار خامه من سبز کرد عالما
 قلمچه چمن روزگار ملک مذست

ملا مفید

*Benim kalemimin çiçeği âlemi
 tazeledi, zaman çimeninin çe-
 liği benim mülkümdür.*
 (Mollâ Müflîd)

قَلَمْتِرَاش (k̄elemtırâş) = Kalem açan
 uzun saplı küçük bıçak.

بشگر قلمتراش چه باخامه ی کند
 از محمدان خانه یکی درامان میباش
 محسن

*Kalemtırâşın kaleme ettiğine
 bak da ev arkadaşlarının bi-
 rinden emin olma.*

(Muḥsin)

قلم جدول (ķelem cedvel) = Cetvel tahtası.

غیر حرفی واسطی درنامه من ثبت نیست
میرنوشتم از قلم جدول مگر تحریر شد
شاعر

Benim defterimde doğruluktan başka söz yoktur, galiba alnımın yazısı cetvel tahtasıyle yani doğru olarak yazılmıştır, (Şa'ir)

قلم جعد کردن (ķelem ce'd kerden) = (k.) Yazı yazmak.

قلمدان (ķelemdān) = Kalemlik : uzunlama bir mahtaza ki içinde bir mahfaza daha olup onun içinde hokka, kalem, kâğıt makası, kalemtraş, kaşık! bulunur. Kalem dan hep mukavvadan yapılır ve üzerinde birtakım nakışlar ve resimler vardır (Nizām).

قلم در سیاهی نهادن (ķelem der siyāhī nihaden) = (k.) Bir kimsenin sözü üzerine kalem çekmek: iptal etmek § Bir kimsenin talihsizliğini yazmaya hazırlanmak.

بزرگدیش سردر تباہی نهاد
عطارد قلم در سیاهی نهاد
سعدی

Onun büyüklüğü bozulmaya yüz tuttu. Utarit yıldızı betbahtlığını yazmaya hazırlandı. (Sa'di)

قلم در کشیدن (ķelem der keşīden) = (k.) Mahvetmek.

بکشور گشائی علم برکشید
تن آسودگی را قلم در کشید
هاتفی

Memleket fethinde bayrak çekti. İstirahati mahv ve selbetti. (Hatifi)

قلم در کش آیین بیداد را
کفایت کن از خلق فریاد را
نظامی

Zulüm kanununu mahvet; hal-kın feryadına yetiş. (Nizāmî)

قلم رفتن (ķelem reften) = Mukadder olmak.

می نویسد زخون من تموید
چه توان کرد چون قلم رفتست
خسرو

Benim kanımdan nusha yazıyor. Mademki mukadder böyledir ne yapılabilir. (Hüsrev)

قلمرو (ķelemrev) = Bir hükümdarın idaresi altında olan memleket: bir isimle bir emirden mürekkep olan bu kelimeden zarf mânası zuhur etmiştir. Bir kimsenin kaleminden çıkan yazıların geçtiği yer demektir. قلم زدن (ķelem zeden) = Yazmak § Yazmak zahmetine katlanmak.

(نثر)
فلان شب و روز قلم می زند
و آنچه پیدا می کند بر سرش بیجا خرج می کند
نظام

Falanca gece gündüz yazmak zahmetine katlanıyor, ele geçirdiği şeyi oğlu yok yere harcıyor. (Nizām)

قلم زن (ķelem zen) = Yazıcı, kâtip.
قلم کردن (ķelem kerden) = Bir vuruşta kalem gibi ikiye biçmek,

iki parça etmek § Kazımak,
yontmak, kesmek.

قَلَمَاسَنگ، قَلَمَاسَنگ، قَلَمَاسَنگ (kel-
ma, kelmâseng, kelâseng)
= Sapan = felâhen.

زبسکه دزک وشخ سَنگ را کند برتاب
گمان بری که سم اسب تست قَلَمَاسَنگ
قانی

Senin dtının tırnağı dağda ve
bayırda taşı öyle atar ki onu
sapan sanırsın.

(Kāāni)

قَلَمَاش (kelmâş) = Boş laf, saçma
sapan söz, beyhude lakırdı.
Her ne istersen söyle mânasını
ifade eden Arapça (قل ماشئت) tâ-
birinden alınmış diyenler de
vardır.

همی گفت از نسان کلام فضول
ز قَلَمَاش او چان طوطی ملول
ناصر

Bu neviden muttasıl malâyani
söz söylüyordu. Onun hezeyan-
nından dudukuşunun canı me-
lûl idi.

(Nâşır)

بندکن مشک سخن باعیت وا
وامکن انبان قَلَمَاشیت را
مولانا

Söz saçan tulumunu bağla,
hezeyan dağarcığını açma.

(Mevlânâ)

قَلَنَدَر (kelender) = İlişiksiz, dün-
yadan alâkayı kesmiş hak ile

meşgul olup halka ve âdetlere
ehemmiyet vermeyen kimse.

موی شدم ز فقر و فنا کو قلندری
کاین موی را بپاکی تجرید بستر
چای

Fakr ve fenadan bir kıl gibi
oldum, Hani bir kalender ki
bu kılı tecrit usturasıyla hak-
ketsin: fena fillah derecesine
eriştirsin.

(Cāmî)

قَلَوُز (kelevuz) = قَلَوُوز (ba,).

قَلْیَان (kelyân) = Nargile.

قَلْیَان ز لب تو هر دور می گردد
نی از دهنت چونی خُشکی گردد
بر گردد رخ تو دود قَلْیَان کو نیست
ابر نیست که بر گردد قری می گردد
شاعر

Nargile, senin dudağından na-
sibedar olur. Nay, senin ağzın-
dan şeker kamışı gibi olur.
Yanağının çevresindeki tönbeği
dumanı değil, ayın etrafında
dolaşan bir buluttur.

(Şâ'ir)

قَلْیَه حُوَار (kelye huvâr) = (k.)
Pezevenk.

قَلْیَه سُغْدِی (kelye'î suğdî) = Et-
den ve yağlı bumarla yumur-
tadan yapılan bir nevi kalye.

قَم (qum) = Tahran'ın güneyinde bir
memleket.

مجنون خفته بودم اندر خرابه قم
کز هاتقی شنیدم آواز لاتم قم
شاعر

Kum harabesinde mahmur uyumuştum ki Hâtîj'ten uyuma: kalk, sesini işittim.

(Şâ'ir)

زچه صلیت مروی زچه راضیت کی
مولانا

Meruli neden sünni, Kumlu neden rafızidir.

(Meulânâ)

قِمَار (qımâr) = Oyunda kazananın kaybedenden aldığı her şey.

خنک آن قار بازی که بیاخت هر چه بودش
مولانا

Her nesi varsa kaybeden kumarbaz ne kadar mesuttur.

(Meulânâ)

قُمری (qumrî) = Kumru: güvercin cinsinden, ondan daha küçük boz renkli kuş.

می بتازد بگل محمدالدین چون بگاورس گر - نه قمری
گر همه قیان چنین باشند قم رفقا و بر همه قمری
شاعر

ری (ba.).

قَنَادِيلِ جَرَح (qenâdîlî çerh) = (k.) Yıldızlar.

قَنَج (qenc) = Bir araya toplayıp sıkmak.

قَنَج (qunc) = Abes ve mânasız ş Kuyruğu kesilmiş posta eşeği.

قَند (kend) = Nebat şekeri mânasına gelen (kend) in muarrebidir (ba.).

قند مکرر (kendi mükerrer) = (k.) Dilberin iki dudağı.

قَندیلِ رَسَا (qındîlî tersâ) = Hristiyan kilisesinde daima yanan kandil ş (k.) Güneş ş Ay.

قندیل چرخ (qındîlî çerh) = (k.) Güneş ş Ay.

قندیل دُوسَرَا (qındîlî dūserâ) = (k.) Gök.

قندیل شب (qındîlî şeb) = (k.) Gece karanlığı.

قندیل عیسی (qındîlî 'îsî) = (k.) Güneş ş = Qındîlî tersâ.

قُنُود (qunūd) = İşde ve sözde mağrur ve cesur kimse.

قُوتِ مَسِیحِ یَکْشَبَه (qūti mesîhi yekşebe) = (k.) Hurma.

قُوح (qūc) = Koç dediğimiz koyun.

قُوز (qūz) = Taşak ş Âza, yahut sair şeydeki şişkinlik ve kabarıklık.

قُوقَه ، قُوقُو (qūkū, qūko) = Düğme.

قُولُج (qūline) = Kulunç denilen bağırsak hastalığı.

قَوْلِ کَاسَه گر (qevlî kâseger) = Musiki lâhinlerinden bir lâhin.

قَهْرَمَان (kehremân) = İş buyuran, hüküm sahibi (Burhân). Bu keli-

me Türkçedir (Giyâs). Bir kim-
senin işlerini gören, hazinedar,
vekil mânasına Farsçadır (Ni-
zâm). Helimî ve Ni'met buyruğu
yerine getiren demişler. Lisani-
mızda yiğit, bahadır mânasın-
da kullanılır.

قِيَامَتِ كَرْدَن (kiyâmet kerdên) =
(k.) Şaşıllacak şeyler yapmak.

قَيْدَافَه (keydâfe) = İranın Berda^c
şehrinde bir müddet hükümdar-
lık eden Nüşâbe adıyla meşhur
bir kadın.

قِر (qîr) = Zift, kara sakız : çok
siyah olduğundan ziyade siyah
olan şeyi buna nispet ederler,

هوا قیرگون شد ز برعقاب
نهان شد در ابرسیه آفتاب
هاتفی

Hava kartal kanadından sim
siyah oldu. Güneş kara bulutun
altında gizlendi.
(Hâtîfî)

قَبْرَوَان (q̄īrvân) = Bütün âlemin et-
rafı Ş Batı, doğu: از قَبْرَوَان تا قَبْرَوَان =
şarktan garbe kadar.

نمود باالله اگر هیبت تو شعله کشد
ز قَبْرَوَان یکشد تا قَبْرَوَان آتش
وطواط

Neuzubillâh, eğer senin heybe-
tin alev saçarsa doğudan batı-
ya kadar dünyayı ateş kaplar.
(Veṭvâṭ)

Ş Afrikada bir şehir. (د) nin
üstünü (ر) nin ötresiyle قَبْرَوَان
(keyruvân) = کاروان muarrebidir.

قَبْصَرَان (keyşerân) = Musikide bir
perde.

قِيلُ وَقال كَرْدَن (q̄īlūqâl kerdên) =
dedi kodu etmek.

ك

(k) = Arapça elifbenin 20 inci, Farsça elifbenin 16 ıncı harfidir. Ebcet hesabıyla 20 rakamını gösterir. Kelimenin sonuna getirilirse küçültme, azaltma, hor görme mânalarını ifade eder,

ای دویم چرانشینی بجای خویش
باشم پنجه کردی و دیدی سزای خویش
سعدی

Ey tilkeçiz! Niçin kendi yerine oturmazsın; arslanla pençeleştin ve kendine lâıyk olan cezayı gördün.

(Sa'dî)

Mecazen büyütmeye ve acımada kullanılır: mamekem=anacığım.

آن غلامک را چو دید اهل ذکا
آن دگر را کرد اشارت که بیا
کاف رحمت گفتنش تصغیر نیست
جد چو گوید طفلکم تحقیر نیست
مولانا

Zekâ sahibi o kölecîği görünce ötekine gel diye işaret etti. Ona gulâmek dediğimin sebebi acıdığımıdır, gulâmekteki (k) küçülmek için değildir. Dedenin tıflekem = çocucağım demesi hor gördüğünden değildir.

(Mevlânâ)

کابوک، کابک

(kâbuk, kâbūk) =

Kuş yuvası hususiyle evlerde yuva yapan ev güvercini yuvası, güvercinlik.

Bir mersiye de :

تو پرویده کابوک آسمان بودی
ازان قرار نکردی دواشیانه است
انوری

Sen gökyuvasının perverdesi idin; onun için âdi yuvada karar etmedin,

(Enverî)

Ş Yufka küreği = رقیده. (ba.) Ş Zembil şeklinde yapıp tavana asılan güvercin folluğudur ki güvercin oraya yumurtlayıp yavru çıkarır.

کابل

(kâbul) = Afganistanın paytahtı olan şehir. Etrafındaki küçük şehirlerle Kâbulistan da denir. Rüstemin validesi oralıdır.

یکی جشن کردند درگلستان
وزابلستان تا بکابلستان
فردوسی

Zabilistan'dan Kâbilistan'a kadar Gûlistan'da bir düğün yaptılar.

(Fîrdevsî)

آبست میان گل چکیدہ
شاه

*Gülün ortasına damlamış su-
dur.*

(Şa'ir)

Mısraından Kâbul çıkar; çünkü
gül kelimesinin ortasına âb ke-
limesi getirilirse Kâbul olur.

کابلج، کابلج (kâblīc, kâblīc) =
Küçük parmak (Ar.) خنصر .

چون بستم جفاک، شاهی ممالک زان اوست
خاتم ملک سلیمان دارد اندر کابلج
فخری

*Memleketlerin padişahlığı bil-
istihkak onun olduğu için kü-
çük parmağında Süleyman sal-
tanatının yüzüğünün taşır.*

(Fehri)

کابنه (kâbine) = Göz.

ای شهنشاهی که مهر چرخ را
هست روشن از وجود کابنه
فخری

*Ey padişahların padişahı! Fe-
lek güneşinin gözü senin vücu-
dundan aydındır.*

(Fehri)

کایدن (kâbīden) = Eşmek, kaz-
mak, yarmak.

خدائی که کوه صهند آفرید [*]
ترا داد بینی چو کوه مبراب [*]
نه کوهکن چند کابانش
نگهدار ادب یابز و گلان مکاب
خجندی

[*] Sehene, Serab Azerbaycan'da birer
dağ.

*Sühend dağıny yaradan Cenabı
Hak sana Serab dağı gibi bir
burun verdi. Dağ kazıcı değil-
sin, ne vakte kadar kazacak-
sın; büyüklere karşı edebi göz-
et, kazma.*

(Hucendî)

کابیشه (kâbīşe) = Aspor çiçeği.

کابيله (kâbīle) = Hububat döğülen
havan hususiyle eczacı havanı.

کاوین، کابین (kâbīn, kâvīn) =
Ağırlık, mihri muaccel. Türkçesi
(Kalin) dır.

دخترانی که بکر فکر مندند
هر یکبره بشوهری ددم
آنکه کابین نبود عین بود
فوقرغم بدیگری دادم
بنای

(ba.) شوهر

نثر

دختری داشت دو عقد نکاح من آورد بکابین صد دینار
سعدی

*Bir kızı vardı; yüz altın ağırlık
mukabilinde bana nikâhladı.*

(Sa'dî)

کات (kât) = Huvarzem'e bağlı bir
kasaba.

ای فتنه خوارزم که در اصل زکاتی
بشما بفرمان خود از وصل زکاتی
هدایت

*Ey aslı Kâttân olan Huvar-
zem güzeli! Kendi fakirlerine
visalinden zekât ihsan et.*

(Hidāyet)

Ş Şuşter'de yetişen bir nevi
pirinçtir ki yedi senede bir eki-

lir, mütemadiyen biçilirmiş §
Katre, damla.

کاتبِ جان (kâtibi cân) = Cenabı
Hakka işaret etti.

کاتوره (kâtüre) = Hayran, şaşkın,
sergerdan.

دوستش عاقلست و با برجا
دشمنش ابلهست و کاتوره
فخری

*Dostu akıllı ve sabit kademdir:
düşmanı ahmak ve şaşkındır.*

(Fehri)

(z) ile ağırlık mânasına
şu beyit ile istihsat etmiştir.

هیچ راحت ی نبینم در سرود و دوتو
غیر ازین فریاد کزوی خلق را کاتوره خاست
وردی

*Senin sazının nağmesinden ;
halka ağırlık veren bu feryat-
tan başka hiç rahat görmüyö-
rum.*

(Rüdeki)

Fakat bu şiir kafiye tahakkuk
ettiği surette şahit olabilir (Nā-
şiri).

کاتوزی (kâtuzî) = Cemşit şah hal-
kı dört kısma ayırmıştır: Birinci
kısım mensuplarına kâtuzî =
ibadet edenler, bilginler; ikinci
kısım nisari = askerler; üçün-
cü kısım nesüdi = ekinciler;
dördüncü kısım ehnûhuşî = sa-
natkârlar demiş; birinci kısmın
dağda yaşamalarını tensip et-
miştir.

گروهی که کاتوزیان خواندیش
برسم پرستندگان دانیش
فردوسی

*Kâtuziler dediğin topluluğu
ibadet edenlerin âdetleriyle
me'lûf bil.*

(Firdevsî)

کج (kâc) = Şaşı, yana bakan,
eğri göz.

اغ انی برداشی ای کج و کاج
تا که کالای بدت بگیرد رواج
مولانا

*Ey ahmak ve şaşı! Kötü meta-
ının revaç bulması için oh oh
diye hoşnutluk gösterdin.*

(Mevlânâ)

§ Tokat.

اگر هستی فروشد عقل مرا کش
بزن بر گردنش آنگه دو صد کاج
مولانا

*Eğer serkeş akıl varlıktasarsa
o vakit boynuna iki yüz tokat
vur.*

(Mevlânâ)

ز انتقام شیخ او اسحق رفت
از جهان ظلم و تعدی خورد کاج
فخری

*Şeyh Ebu İshak'ın intikamı se-
bebiyle zulüm ve taaddi tokat
yeyip dünyadan gitmiştir.*

(Fehri)

§ Kâş gibi temenni ifade eder.

فتاد بر سر حافظ هوای چون تو شی
کینه ذره خاک در تو بودی کاج
حافظ

*Hafız'ın başına senin gibi bir
şahın muhabbeti düştü. Keşki*

*senin kapının toprağının değer-
siz bir zerresi olsaydı.* (Hâfız)

§ Çam ağacının küçük nev'i.

از تف محنت دل اعدای او
شاخ شاخ آمد بسان شاخ کاج
فخری

*Gönül mihnetinin hararetinden
onun düşmanının kalbi çam
fidanı gibi lime lime oldu.* (Fehri)

§ Topraktan yapılma kâse ve
kavanozların yüzlerine ve içle-
rine sürülen sır, cilâ. Birinci ile
beşinci mânaya ج ile altıncı ile
yedinci ج, öteki mânalara hem
ج hem ج iledir § Şişe.

کاجان، کاجاز (kâçâr, kâçâl) = Ev
eşyası.

در طلب آنچه تیابد بدست
زیر و زبر کردی کاجار خویش
خیره بدادی پیشیز جهان
دو گرانمایه و دینار خویش
خسرو

*Ele geçmiyecek şeyi isteyerek
kendi evinin eşyasını tarumar
ettin; dünyanın kalp akçası
karşılığı olarak ağır pahalı in-
ci ve altınını beyhude verdin.* (Hüsrev)

ز ترک تاز حوادث درین فتن تمارا
نه خانه ماند و نه مانه نه رخت و نه کاجال
فخری

*Bu fitnelerde hâdiselerin hü-
cumundan bizim ne ev ve bar-
kımız, ne metaimiz, ne evimi-
zin eşyası kaldı.* (Fehri)

کاج خورذن (kâc hürden) = To-
kat yemek § Kaçmak.

کاجیره (kâcîre) = Aspor tohumu
(ba.).

کاشغر (kâçğer) = Kâşğar = Kâj-
ğar, کاشغر (ba.).

دگر بیاغ نمان شد بمهرگان گل سرخ
سرای باغ پر از گل رخان کاشغری
ازرق

*Kırmızı gül, güzün ilk ayında
bahçede yine gizlendi. Bah-
çenin sarayı Kâşğarlı gül ya-
naklılarla dolu.*

(Ezreki)

کاکجک (kâçek) = Başın tepesi.

زخم خوردن بکاکجک اندر دزم
خوشت از طمغه عدو صدبار
غریز

*Harbde tepeden yaralanmak
düşmanın tain ve teşniinden
yüz kere daha iyidir.*

(Aziz)

کاجول (kâçül) = Raks ve soytarı-
lık sırasında vücudu titretmek
göbeği çalkamak. Curcuna rak-
sı da derler.

کاجه (kâçe) = Çene=çâne § Se-
vinç.

چونامه نزد چکرنهچاه آمد
دلش در کاجه آمد
زواشت

(ba.).

کاجی (kâçî) = Bulamaç.

کاجی نتوان پشت ازین تخم که کشتم
بسحق

*Bu ektiğimiz tohumdan bula-
maç pişirmek mümkün değildir.*
(Buehek)

کاخ (kâh) = Köşk, yüksek bina.

دنیا که دو روزه کاخ و کوخست
دو راه محمدی کلوخست
خاقای

*İki günlük köçebe evine benzi-
yen dünya, Hazreti Muhamme-
d'in yolunda toprak topacı gi-
bidir.*

(Hâkânî)

ازان سرد آمد این کاخ دلاور
که ناجاگرم کردی گویدت خیز
نظامی

مرد (ba.).

Arapçada kâh ile kuş, sazdan
yapılmış üstü örgüçlü köçebe
evi mânasınadır Ş Yağmur.

(kâhi dadgusteri) =
Adliye sarayı.

(kâhi mâh) = Seretan
burcu.

(kâhi müşteri) = Kevs
ve Hut burcu.

کاخه، کاخج (kâher, kâhe) = Sa-
rılık hastalığı Ş Ekinlere âriz
olan hastalık, sarılık âfeti Ş
yağmur.

کاذ (kâd) = Hırs.

کاز (kâr) = İş güc, meşguliyet Ş
Savaş Ş Çok defa mühmeli
olan bar ile birlikte kullanılır.

ای زکار آمده وروی نهاده
نیغ نیز تودی سپر نگزیده زکار
فرخی

*Ey savaştan gelip ava yönelen!
Senin keskin kılıcın bir zaman
savaştan usanmamış.*
(Feruhî)

Ş Kışten=ekmekten (Emri ha-
zır isfa. muğ. vas.).

سرور برد زشاخ امیدم گل مراد
تای هوس بکارم وحسرت دورتم
فیضی

*Ümidim dalından arzu çiçeği
bitmedi. Ne vakte kadar heves
ekip hasret biçeyim.*

(Feyzi)

Ş Söz.

بدو گفت ملاح مغازای کار
که اینجا بود گرگدن بیشمار
امادی

*Kaptan ona sözü uzatma; çün-
kü burada hesapsız gergedan
var dedi.*

(Esedi)

Burada, işi uzatma demek de
mümkündür. Zaten Nâsirî söz
mânasını zayıf bulduğunu îma
ediyor. Kelimenin sonuna geti-
rilirse ismi fail mânasını ifade
eder: hidmetkâr=hizmet edici.
(kâr âzmüde) = Tecrü-
beli adam.

(kâr âmüz) = Sitajyer.
(kâr âgâh) = İşlere vâkıf,
eşyanın hakikatini bilir, basiret

sahibi kimse. Aslı agâhi kâr dır.
Tahfif ile kârâgeh de denir.

چه نیکو متاعیت کار آگهی
کزین نقد عالم مبادا نمی
نظامی

*İşlere vâkıf olmak ne iyi me-
tadır ki bu nakitten âlem hâli
olmasın.*

(Nizâmî)

جهان آن کسیراست کاندیر جهان.
شود آگه از کار کار آگهان
نظامی

*Dünya o kimsenindir yani ci-
hangirlik o kimseye müyesser
olur ki cihanda basiret sahibi
olanların yaptıklarından haberi
vardır.*

(Nizâmî)

Haberdar edici mânasına da
gelir ki yıldıza bakıcı, postacı
gibilere denir. Sivil polis (Fer-
hengistan)

(kâr ez kâr reften) = İş işten geçmek, bir işi ne-
ticelendirmek için çare ve ted-
bir kalmamak.

ای کار ساز خلق بفریاد من برس
زان پیشتر که کار من از کار بگذرد
صائب

*Ey halkın işini neticelendiren
Hak! İş işten geçmeden önce
benim feryadıma eriş.*

(Şâib)

(kâr bâlâ reften) = İş
terakki etmek.

(kâr besten) = İş işlemek,
iş güc edinmek.

گفتن زمن از تو کار بستن
بی کار نمی توان نشستن
نظامی

*Benden söylemek, senden amel
etmek; işsiz oturmak mümkün
değildir.*

(Nizâmî. 1)

(kâr bend şuden) =
İtaat ve inkiyadetmek.

(kâri bih) = İyi iş § Farz
ve vacip olmıyan ibadet. Şeri-
at dilinde nafile denir.

چلب سنت و نافله کار به
دوا نأروا دان حلال و حرام
ابونصر فراهی

(ba.).

(kâr perdâz) = Levazım
reisi.

(kârpîç) = Kumaş bohçası.

(kâr hâne'i felek) =
(k.) Dünya, felek.

(kâri heyır) = Başkaları-
na faydası olan iş § Dügün,
nikâh.

آن دم که دل به عشق دمی خوش دی بود
در کار خیر حاجت استخاره نیست
حافظ

*Aşka gönül verdiği zaman hoş
bir zamandır, hayırlı işte hiç
istihareye hacet yoktur.*

(Hâfız)

(kâri dest beste) =
Müşkül ve kimsenin yapamıya-
cağı iş.

(kâr dîde) = İş görmüş,
tecrübeli.

جوانش داد مردکار دیده.
که هم نیک بود بسیار دیده
نظامی

*Tecrübeli adam, ona, iyi ve
kötüyü çok görmüşüm diye ce-
vap verdi.*

(Nizâmî)

kârzâr (kârzâr) = Savaş. Kârzâr, iş mânasına olan kâr ile çokluk mânasını ifade eden zârdan mürekkep bir kelimedir; savaş, işin çok ve büyük olduğu yer olduğundan mecazen savaş mânasına kullanılmıştır.

چنین گفت رستم باسغدیار
که ای سیر ناگشته از کارزار
فردوسی

Rûstem, İsfendiyara, ey savaşa doymıyan kişi dedi. (Fırdevsî)

kâr şinâs (kâr şinâs) = Firasat ve tecrübe sahibi, hakîm.

حواجه چو شد باغم واندوه جفت
کارشناسیش دوان حال گفت
دهلوی

Efendi, gam ve kederle birleşince: mûteessir olunca, ona, bir tecrübe sahibi dedi. (Dehlevî)

kârgâh, kârḥâne) = Sanat sahiplerinin iş işledikleri yer, tezgâh, fabrika. (muḥ.) (ba.).

kârgâhi künfekân) = (k.) Dünya ve dünyada olan bütün şeyler.

kâr guzârî) = Alışverişe tavassut eden komisyoncu, kârger) = İş sahibi, işçi, ikinci, gündelikçi § Eser edici müessir. Bu münasebetle insan ve sair eşyaya şâmil olarak şahsi vasıflarda kullanılır.

از هر کتاره بپردما کرده ام روان
باشد ازان میانه بکی کارگر شود
حافظ

Dua okunu her yana attım, belki onların arasından biri müessir olur.

(Hâfız)

kâr muzd) = Ücret. حق العمل. کارمند (kârmend) = Âza (üye). کارنامه (kârname) = Herkesin meydana getiremeyeceği hüner ve sanat. Türkçesi kernamedir (Aşım Efendi). Bir şahsın yahut bir cemiyetin halinden, tarihinden bahseden eser (Niẓâm), dilimizde bir sanat sahibinin çizdiği örnek yerinde de kullanılır (ba.).

kâr vu jûl) = İş buyuran, âmir, amele başı.

kârî) = İşçi, elinden iş gelen kimse, savaşçı, cenkçi § Mûessir mânasına da gelir.

مرا کشفی متابان گوشه ابرو بپیار
کان بر من مکش چنانکه بیری خورده ام کاری
شاهی

Beni öldürdün, o kaş uciyle işve etme canım! Beni nişan alma; çünkü yediğim ok pek tesirlidir.

(Şâhî)

Kişten ve kaştan mastarlarından muzari muḥatap.

ای برادر هرچه کاری بددوی

Ey birader! Her ne ekersen onu biçersin.

Sonundaki (y) vahdet edatı olursa bir iş mânasını ifade eder.

دوکار علم کوش که کاربست کردی

*İlim işinde çalış ki çalışmaya
lâayık bir iştir.*

کارآب (**kâri âb**) = Çok şarap iç
mek.

من نکتم کارآب کان پبرد آب کار
صبح خرد چون دمید باد بود کارآب
خاقانی

*Ben şarap içmem; çünkü o,
hürmeti giderir. Akıl sabahı
belirince şarap içmek yok olur.*
(*Hâkânî*)

کارآسی (**kâr âsî**) = Hüzünlü yahut
hoş sesli bir kuşçağız. Bir söy-
lentiye göre kumru nev'inden
hak uran denilen kuş § Hakîm,
hekim, bilgin. Bazılarına göre
Maḥmûdî Ğaznevî huzurunda
geçmiş padişahların tarihe ge-
çen hallerini hikâye eden bir
hakîm.

قری ز تو پاری زبان گشت
کارآسی کارنامه خوان گشت
خاقانی

*Kumru, Fars dilini senden öğ-
rendi. Kârâsi denilen meşhur
tarihşinas tarihi senden okudu.*
(*Hâkânî*)

رسد بعضرت تو هر زمان گروهی نو
بسان بو علی و گوشیار و کارآسی
فلکی

*Senin huzurunda her zaman
Ebu Ali Sina, Küşyar, Kârâsi
gibi yeni bir zümre yetişir.*
(*Felekî*)

کاربا (**kârbâ**) = کامبا (*muḥ.*) (*ba.*).

کاربان (**kârbân**) = Kafile § Deve,
katır ve o gibilerin katarı.

بیادورد لشکر بکوه و بدشت
همی گویند از عدد درگذشت
شت بود بکوه صد کاربان
چهر کاربانی یکی ساربان
فردوسی

*Dağa ve ovaya asker getirdi.
Koyun sayılmak derecesini ge-
çiyordu. Dağda yüz katar deve
ve her katarda bir savran
vardı.*

(*Firdevsî*)

فیروان (*ba.*).

کارتنه, **کارتن** (**kârtene, kârtene**) =
Örümcek.

کارتنه (**kâretne**) = Şayeste veznin-
de boy otu denilen bitki (*Ar.*)

کارچوب (**kârçūb**) = Çulha tarağı.
منسج (*Ar.*)

کارد (**kârd**) = Bıçak.

کارد با شخوان رسیدن (**kârd beus-
tuḥvân resîden**) = Bıçak ke-
miğe dayanmak (*k.*) muztarip
olmak, helâke yaklaşmak.

نماید طاقت جور زمانه غدار
رسید کارد در آخر باستخوان مرا
عبدالحق

*Zalim zamanenin zulmüne ta-
katim kalmadı. Nihayet bıçak
kemiğe dayandı: helâk olaca-
ğım.*

(*Abdulhâlîk*)

کاردان فلک (**kârdâni felek**) = Ula-
rit (arızî tilek) yıldızı.

کاردان، کاردان، کاردان (kârdâr, kârdân, kârrân)=Vezir, vekil, maslahatgüzar.

نیک اختیار کرد خداوند ما وزیر
زین اختیار کرد جهان سرپرست منیر
کار جهان بدست یکی کاردان سپرد
تازو جهان چو خورق شدوسپرد
فرخی

Bizim padişahımız iyi bir vezir seçti ve bu seçimi ile dünyayı baştan başa nurlandırdı. Dünyanın işini bir vezire havale etti ki dünya onun himmetiyle hevernek ve sedir gibi oldu.

(FERRUHÎ)

(ba.) سدر، خورق

کارسان (kârsân)=Ağaç veya topraktan yapılmış, değirmi biçimde, ekmek ve o gibilerin kabı = kersân, çasekedan.

کازکیا (kârkîyâ)=Padişah, vezir. Yalnız kiyâ da bu mânaya geldiğinden (kiyâyî kâr) = işin reisi ve padişahı demektir. Burhân ile Kûlzum'de ikinci kelime (g) iledir Reşîdî keya demiştir ki (ک) e daha uygundur.

سرفرو بردیم تا برسروران سرور شدیم
چاکری کردیم تا کارکیای یافتیم
سنائی

Tevazu gösterdik, hattâ serverlerin serveri olduk. Kölelik ettik, hattâ padişahlığa nail olduk.

(Senâ'î)

عشق آن بگزین که چله انبیا
یافتند ازعشق او کارگیا
مولانا

Onun aşkını seç, çünkü bütün peygamberler onun aşkından yükseldiler [].*

(Mevlânâ)

Ş Dört unsurdan her biri.

کارنجک (kârencek) = Yeşil ve iri hiyar,

کارنگ (kâreng) = Şetaretli, tatlı dilli, güzel sözlü kimse.

کاردوان (kârvân) = کاربان (ba.).

کاروانک (kârvânek) = Gervan kuşu: su kenarlarına konar, boyunu uzun bir kuşçağız.

کاروکر (kârûker) = Sığınacak yer, melce Ş Meram ve maksat.

کاره (kâre) = Bir arkalık yük, bir insanın kaldıracabileceği yük, hususiyle ot ve odun yükü. Türkçesi şelek ve bendedir ('Aşım Efendi).

[*] Hazreti Mevlânâ'nın bu beytinden yükseklik ve riyaset mânası anlaşıldığı gibi, şu:

چون سفیانرا بود کارگیا
لازم آمد یقتلون الانبیا

Hüküm ve tasarruf sefihlerin olunca enbiyayı katletmeleri lâzım geldi.

nazmından da hüküm ve saltanat mânası anlaşılır. Mesnevi-i şerifin bazı nüshalarından da kâr ile kiya arasında bir de (v) vardır.

کارز (kârîz) = Geriz: su mecrası, lâğım. Aslı kâhrîzdir. Su yolcular suyun cereyanını tecrübe için saman ve talaş döktüklerinden kâhrîz denilmiştir.

کازه، کاز (kâz, kâze) = Ekincilerin bostan ve tarla kenarlarına yaptıkları çubuk ve sazdan çatılan gölgelik, kulûbe § Dağ ve sahralarda davarların ve yolcuların barınmaları için yapılan yer ki kesmelik denir = şevgâ, şevkâ. Bazı lûgatlerde dağ tepesinde yapılan Hristiyan papazlarına mahsus ibadethane diye yazılmıştır.

امید وصل تو نیست در وهم من که آخر
در کاره گداپان سلطان چه گونه باشد
مولانا

Benim hayalimde seninle birleşme ümidi yoktur; çünkü fakirlerin kulûbesinde padişah nasıl olur.

(Mevlânâ)

همچو درویشان مراورا کازه است
مولانا

Onun fakirler gibi bir kulûbesi vardır.

(Mevlânâ)

§ Kuşları ürkütüp tuzâğa düşürmek için tuzâğın bir tarafına yere çaktıkları ağaç dalları ki üzerine eski püskü şeyler asarlar.

چهر نیلگون باین همه قدر
سرای شاه عادل است کازه

بیای خود پدام آیند معجز
بنام او اگر سازند کازه
فخری

Çivit renkli felek bu yüksek mevkiiyle âdil padişahın sarayına nispet kulûbedir. Eğer tuzâğın müstemilâtını onun namına tesis ederlerse av, tuzâğa kendi ayağıyla gelir.

(Fehrî)

Kâz, çamdan yapılan direk mânasına da gelir.

ای چادری جوی پهن و دراز
بیاویز چادر بیالای کاز
ازرق

Enli ve uzun bir çadır ara, çadırı direğin üstüne as.

(Esreki)

§ Tokat, tekme, bağ bıçağı mânalarına da geldiği görülmüştür.

کازرون (kâzrûn) = İran'ın Fars eyaletinde meşhur bir şehir.

کار (kâj) = Karga gibi eğri bakan kişi, şaşı.

بیک پای لنگ و بیک دست شل
بیک چشم کور و بیک چشم کاز
شاعر

Bir ayağı topal, bir eli çolak, bir gözünü kör, bir gözünü şaşı.

(Şâ'ir)

از فصیحان و ظریفان پاک شد روی زمین
در جهان مشق بغیل و کور و کاز و لال ماند
سنائی

Yeryüzü fasih ve zariflerden boşaldı. Dünyada bir alay hâsis, kör, şaşı, dilsiz kaldı.

(Senâ'î)

§ Çam ağacı (Ar.) صنوبر § Turna kuşu § Tokat § Keşki.

کازیره (kājīre) = Aspur tohumu (Ar.) yahut espur çiçeği.

اشکم که زخون برنگ کازیره شده است
واز رفیق او دو چشم من خیره شده است
از دیده بیچاره نمی باید دید
کاین آب ز سرچشمه دل بهره شده است
کال

Gözümün yaşı ki kandan aspur çiçeğine dönmüş ve onun akmasından iki gözüm bulanık olmuştur. Bunu biçare gözüme atfetmemeli, zira bu su, gönül çeşmesi başından bulanmıştır. (Kemâl)

کاس (kâs) = Büyük davul. Kūs.

هو ریخت دوطاس حکمت زلال
هو کوفت برکاس دولت دوال
خسرو

Hem hikmet tasına zulâli o döktü. Hem devlet kôsüne turayı o vurdu; o zat hem hakim hem devletlidir. (Husrev)

§ Domuz. Bazı lûgatler erkeği-ne tahsis etmişler.

اندو کفشی آن تیغ درخنده شب داج
گفتی تو که بشاک از زفر کاس برآمد
عزالدین

Elindeki o parlak kılıcı karanlık gecede görseydin domuzun ağzından görünen azı dişi sa-nırdın.

(‘İzzüddin)

کاسانه (kâsâne) = Kız kuşu denilen rengi kumruya çalar yeşil

renkli bir küçük kuş: Huzistan'da çok bulunur, çok binici ve şehvetlidir; domuz, dört ayaklı hayvanlar arasında nasılsa kuşlar arasında bu da öyledir.

چند بونی بگرد عالم چند
چند گبری طریق بویائی
تا یکی بحر قوت و شمعوت نفس
همچو کاسانه ی نیاسائی
عمق

Âlemin etrafında ne vakte kadar koşacaksın ve koşmak yolunu ne vakte kadar tutacaksın. Azık ve nefsinin şehveti için ne vakte kadar kız kuşu gibi durup dinlenmiyeceksin. ('Am'ağ)

کاست (kâst) = Kâsten = eksilmek masterından mazi.

یکی مرغ برکه بنشست و خاست
نشستن چه افزود و رفتن چه کاست
نظای

Bir kuş dağa kondu ve kalktı. Konması ne artırdı, gitmesi ne eksiltti.

(Nizâmî)

هرچه از دوان بخت خواستی
در تن افزودی و از جان کاستی
سعدی

Alçaklardan minnetle her ne istedin ise vücutça arttın fakat candan eksildin.

(Sa'dî)

Bu münasebetle zayıflamak mânasını da ifade eder.

زلیخا همچو می کاست صالی
پس از صالی که بدوش شد هلالی
جای

Züleyhâ yıldan yıla ay gibi
zayıflıyor, tolun aya benziyen
çehresi yeni ay gibi inceliyor-
du.

(Cāmî)

مه مقام خاکبوس کعبه قدرت نیاقت
واجوبه آنکه در قطع منازل من بکاست
سلمان

Ay menzillerini katetmekte za-
yıflamakla beraber senin kadr
ve itibarın Kâbesinin toprağını
öpmek mevkiini ihraz edemedi.

(Selmân)

Yalan ve eğri mânasını da ifa-
de eder.

Yalan ve eğri = gerçek ve doğru söz.

سخن هر چه گوئی همه راست گوی
تمنای خود بی کم و کاست گوی
شاعر

Her ne söylersen doğru söyle;
kendi arzunu eksiksiz ve ya-
lansız söyle.

(Şâ'ir)

Kem ile aralarında şu fark var-
dır: kem, iptidadan noksan
oladır. Kâst eksiltmek yahut
eksilmek ile noksan bulandır.
Bîş ile efzûn da bunun gibidir.
(ba.) افزون

کاستار (kâstâr) = Yalancı.

کاستن (kâsten) = Eksiltmek, ek-
silmek, zayıflamak = کاهیده شدن.
Kem u kâst, eksik, noksan mâ-
nasıdır.

از کجی افق بکم و کاستی
از همه غم رست، اگر راستی
نظمی

Eğrilikten eksiklik ve noksan-
lığa düştün. Eğer doğru isen
bütün kederden kurtuldun.

(Nizâmî)

Ş Eğrilmek Ş Yalan söylemek.

کاستجوك، کاستج (kâsuc, kâscūk)

= Oklu büyük kirpi.

بروی صف شده از زخم یاسج
که اعناش همچون پشت کاستج
نزاری

Savaş saftı sırasında ok yara-
sından bütün âzası kirpi sırtı-
na dönmüş.

(Nizârî)

ازان پیچد دل من همچو ماری
که هجرات برو چون کاستجو کست
مولانا

Ayrılığın yüreğime oklu kirpi
gibi tesir ettiğinden yüreğim
yılan gibi buruluyor.

(Mevlânâ)

کاستکینه (kâskîne) = Arı kuşu
= sehzek (Ar.) شترق.

کاستموی، کاستمو (kâsmū, kâs-
mūy) = Domuz kılı ki keten
fırçası bundan yapılır. Pabuç
dikilen kısa iplik teli Ş Domuz
ve tilki bıyığı kılı mânasına da
görülmüştür.

کاستنی (kâsnî) = Hindiba denilen
bitki. Tahfif ile kesnî de denir.

خواجہ در بوستان انسانی
هست از روی ناخوشی کسی
خانه کاو درو بود تنها
خانه باشد اندرو کسی
فقیهی مروزی

Efendi, insaniyet bostanında hoş olmamak yüzünden hindi-baya benzer. Efendinin yalnız bulunduğu evde kimse yok demektir.

(Fekîhî'i Mervezî)

کاسه

(kâse) = Çanak, bardak, maşrapa, tas § Davul, kôs § (k.) Felek, yer, gök, dünya.

دھل وکاسه هاناکه همی ران نزنند
تا بخسبد خوش وکتر بودش بردل بار
فرشی

Zannolunur ki hoş uyusun ve gönlüne sıklet vermesin diye davul ve kôsü bir düzûye çalmıyorlar.

(Ferruhî)

Sofiyuna göre âşıkın kalbinden kinayedir. Hum, humhane, câm, sürahiden maksat da odur.

کاسه (kâsek) = Küçük kâse.

کاسه آتешین (kâse'i âteşin) = (k.) Güneş.

کاسه باز (kâsebâz) = Su dolu kâse ile birtakım oyunlar yapan kişi (k.) hilekâr.

از حریفان قمار برده ای
کاسه بازی چشین ندیده کسی
میر یعنی

Arkadaşlarıyla oynadığı oyun-da çok kazanmıştır. Böyle bir hilekârı kimse görmemiştir.

(Mîr Yehyâ)

کاسه بر سرشکستن (kâse ber serşiksten) = (k.) Bir kimsenin sırrı meydana çıkmak.

کاسه بر سرشکستن (kâse ber seri kesî şikesten) = (k.) Bir kimseyi rüsvay etmek.

کاسه تن (kâse ten) = İstidat ve kabiliyetsiz kimse.

کاسه درویشان (kâse'i dervîşân) = İklîlî şimalî denilen yıldızlar. Kâse'i yetimân da denir.

کاسه چشم (kâse'i çeşm) = Göz çukuru.

کاسه زانو (kâse'i zânū) = Diz kapığı.

کاسه سرنیگون (kâse sernigün) = (k.) Cömert. İzafetle (k.) gök.

کاسه سیاه (kâse siyâh) = (k.) Bahil, cimri = siyah kâse.

زرد گردد روی آن کاسه سیاه
چون بینند خوان او خوالیگرش
پور بها

O hasisin sofrasını sofracısı görürse benzi sararır: o kadar hasistir ki sofrasını hizmetçisine gösteremez.

(Pür Behâ)

سیاه دست (ba.).

کاسه şuden (kâse şuden) = Kambur olmak.

برآمن اگر دوش زند شیشه عهده
از صلی آن کاسه خود چلوی سندان
ظهوری

Benim ahdimin şişesi eğer demire çarparsa ahdimin sağlamlığından örsün yanı kambur olur.

(Zuhârl)

کاسه گاه (kâse gâh) = Davul çalınan yer, nekkarehane [*].

شاه بنظاره آن کاسه گاه
نرم ترک واند فرسرا براد
خسرو

[*] Nekkare: küp gibi, tunçtan yapılmış büyük davul.

Padişah o mehterhaneyi görmek için atı yavaş sürüyordu.
(Husrev)

kâse kucâ berem) = (k.) Dalkavuk, tufeyli. Mânayı ter kibisi kâseyi nereye götüreyim yani nereden istifade edeyim demektir.

kâse ger) = Çanak ve bardak yapan Ş Musikide bir makam ve bu makamı ihtira eden kimse Ş Cem'in kadehindeki yedi çizgiden altıncı çizgi Ş Davulcu.

kâse gerdân) = Kâse döndüren (k.) dilenci.

kâse'i germter ez âş) = Birinin işini görmek için ondan daha ziyade çalışan kişi.

kâse'i germter ez âş bûden) = (k.) Bir şeyin fer'i aslından üstün olmak Ş Muhal.

لند ز آتش چشمم سرشک دیده خنر
ندیده است کسی کاسه گرمتر از آتش
تا آید

Göz yaşım gözümün ateşinden çekinir. Kimse aşından, daha kızgın çanak görmemiştir. Çünkü çanağı ısıtan yemektir, çanağın, içindeki yemekten daha sıcak olması mümkün değil, muhaldir.

(Tezîr)

بعشق مرا سوخت دل از تلاش
بود گرمتر کاسه من ز آتش
و حمید

Yüreğim onun aşkıyle uğraştığından yandı, benim cüz'üm

olan kalbim kendimden daha hararetlidir.

(Vehid)

kâse gîr) = Çanak tutan (k.) dilenci.

kâse lîs) = Çanak yalayıcı: çok yiyici fakir, aç. Hırslı, tamahkâr, dalkavuk, alçak tabiatlı kimselerden de kinayedir.

حسد چه می بری ای کاسه لیس بر اسحاق
برنج زرد و عسل روزی خدا دادست
اسحاق

Ey çanak yalayıcı ! Bushâk'a neden hasedediyorsun; zerde ve bal Allahın ihsan ettiği rızktır.

(Bushâk)

دل برافروزان ازان نور جلی
چند باشی کاسه لیس بوعلی
بهاء الدین

Kalbini o parlak nurdan aydınlat, ne vakte kadar Ebû 'Alî Sînâ'nın dalkavuşu olacaksın: onun meslekini tutacaksın.

(Behâ'iddin)

kâse mînâ) = (k.) Gök. kâse nevâz) = Nekkare çalan kimse kâse ga, kâse (ba.). kâse'i hemsâyed) = Komşu kâsesinin dūpâ dâred) = Komşu kâsesinin iki ayağı vardır, yani bu evden eve gider demek olup komşuların birbirleriyle hediyeleşmelerinden kinayedir. Dilimizde er lokması er kursağında kalmaz, komşu çanağı dolu gelirse dolu gider yerinde kullanılır bir darbı meseldir.

کاسه رُود (kâse rūd) = Bir ırmak [*].

بـهـنـی گـذشت از در کاسه رود
چهارنـا یـخ و بری در کاسه بود
فردوسی

Dünya kâsesinde buz ve kar bulunduğ u mevsimde Kâse Rud geçidinden meşakkatle geçti.

(Fırdevsî)

کاش (kâş) = Kâşî gibi temenni edatıdır. Teessüf mevkiinde de kullanılır. (ba.).

آنکه دائم هوس سوختن ما می کرد
کاش می آمد و امروز تماشا می کرد
شاعر

Daima bizim yanmamızı arzu eden zat keşki bugün gelse de seyretseydi.

(Şâ'ir)

Ş Kâşân muhaffefi olur. Kâşân, İran'ın ortasında vaktiyle iyi şişe ve sair kıymetli kablara, tuğlalar yapılan, dokuma ve meyvasıyla meşhur bir şehir

گرچه کاشیست خانه باچین
دل نگیرد چو بیش بشین
اوحدی

Ev her ne kadar kâşi yahut çini olsa çok oturunca gönül usanır.

(Ev'edî)

Ş Şişe.

کاشانه (kâşâne) = Gece yatılan aydınlık oda (Esedî). Camlı

[*] Sistan'da bir ırmak (Burhânî Câmî), yeri belirsiz bir ırmak (Heft Kılzum).

kışlık oda (Reşîdî). Küçük ve hakir ev (Cihāngirî) Ş Kuş yuvası [**].

عالم بهشت گشته غنبر مرث گشته
کاشانه زشت گشته صبرا چو روی حورا
کسانی

Dünya cennet olmuş, amber kokuyor, aydınlık oda çirkin görünüyor ova huri yüzüne dönmüş.

(Kesâ'î)

چو خلوت در میان آمد نخواهم شمع کاشانه
تغای بهوشتم نیست چون دیدار می بینم
سعدی

Yalnızlık müyesser olunca ev ışığını istemem. Mademki cemali görüyorum, cenneti arzu etmem.

(Sa'dî)

از مزاج اهل عالم مردی کم جوی از آنکه
هرگز از کاشانه کرکس های برنخاست
خاقانی

Dünya halkının mizacından insaniyet arama. Hiçbir vakit gerkes yuvasından hüma çıkmadı.

(Hâkânî)

کاشتن (kâştan) — Ekmek, ziraat.

نیکوی بایدان وی ادیان
تخم در شوره زار کاشتنت
سعدی

Fenalara, edepsizlere iyilik, çorak yere tohum ekmektir.

(Sa'dî)

[**] Reşîdî'ye göre şişe mânasına gelen kaş ile nispet edatı olan âne den mürekkeptir. Cihāngirî küçük ve hakir olmasını kuş yuvası mânasından çıkarmış olmalı.

زباغی که پیشانیان کاشتند
بس آیندگان میوه برداشتند
نظامی

*Önce gelenlerin diktikleri bah-
çeden sonrakiler meyva topladılar.*

(Nizâmî)

کاشغر (kâşğēr) = Çine bağı şarki
Türkistanın merkezi bir şehirdir ki güzelleriyle meşhurdur.

بندشاندیش به پیش و می دادمش کرو
همردگ لاله شد رخ آن ماه کاشغر
قائی

*Onu yanıma oturttum ve bir
şarap verdim ki ondan Kâşger
ayının yanağı lâleye döndü.*

(Kāānî)

کاشکی (kâşkî) = Keşki suretinde
kullandığımız temenni edatıdır,
teessüf yerinde de kullanılır.

لغتم زانو خیالش را می بینم ب خواب
دیدم گریان من یکدم غنودی کاشکی
سعدی

*Uyumadığım için hayalini rü-
yada görmüyorum. Ağlıyan gö-
züm keşki bir zamancık uyuy-
saydı.*

(Sa'âdî)

خرد میدان پیشین راست گفتند
مرا خود کاشکی مادر نزاری
سعدی

*Evvелce yaşıyan akıllılar, beni
anam keşki doğurmasaydı diye
doğru söylediler.*

(Sa'âdî)

Muhaffefi kâşî dir.

کنون دردست ماند از دوست یادی
که کاشی هرگز از مادر نزاری
نزاری

*Şimdi sevgiliden elde bir hâtıra
kaldı, keşki anasından hiç doğ-
masaydı.*

(Nizârî)

کاشیم (kâşim) = Horoz gözü ve
mendek denilen bitki,

کاشمر (kâşmer) = Terşize tâbi bir
köy.

ترك نزايد چوتو بكاشغر اندر
سرو نبالد چو تو بكاشمر اندر
معزی

*Kâşger'de senin gibi güzel ye-
tişmez, Kâşmer'de senin gibi
selvi boy sürmez.*

(Mu'izzî)

= Keşmer, keşmir.

دوچیزت آرا بکیق ممال
یکی قد جانان یکی سرو کشمیر
قائی

*Dünyada ona benzer iki şey
vardır: biri sevgilinin boyu,
obürü Keşmir selvisi.*

(Kāānî)

کاشه (kâşe) — Hafif buz tabakası;
çünkü şeffaf şişeye benzer ve
kâş müradifi olan kâç gibi şişe
mânasına da gelir.

گرفت آب کاشه ز سرمای سخت
چو زرین ورق گشت برگ درخت
رودکی

*Su şiddetli soğuktan buz tuttu.
Ağaç yaprağı altın varaka dön-
dü.*

(Rûdeki)

کاشی (kâşī) = Kâşki (muḥ.) کاشی
(ba.) § Kâşan'da yapılan sırlı
kablار ve tuğla کاش (ba.). Kâşan-
lı mevkiinde kâşânî ve kâşî
denir. Muarrebî قاشان.

کاغ (kâğ) = Ateş.

از ابر بهره برق بشاید بروز پاک
چون صرخ زاغ دوشب بهره زدود کاغ
قطران

*Sâf günde kara buluttan şim-
şeğin parlaması karanlık gece-
de ateş dumanından görünen
kırmızı kargaya benzer.*

(Keṭrân)

§ Geviş = nuşhuvâr.

چندان برینخت ی بزمن ساق ربيع
مستسقيان باغ ازين فيض کرده کاغ
مولانا

*Bahar sâkisi yere o kadar şa-
rap dök-tü ki, suya doymıyan
bahçeler bu feyzden geviş ge-
tirdiler.*

(Mevlânâ)

§ Karga, kuzgun sesi.

جای از نطق زبان است چوکس نشاد
لکته طوطی شکرشکن از کاغ کلام
جای

*Cāmî söylemeden vazgeçti; çün-
kü kimse, şeker yiyen tutinin
nüktesini kuzgun sesinden ayır-
detmiyor.*

(Cāmî)

کاغ کاغ (kâğ kâğ) = Birbiri ardın-
ca çıkan karga ve kuzgun sesi.

شد ز لون مختلف چون خانه صباغ باغ
زاغ بیرون شد ز باغ و ماند اندر کاغ کاغ
برهان

*Bahçe, türlü renkten nakkaş ve
ressam atelyesine döndü. Kar-
ga, bahçeden çıktı ve bağırdı
durdu.*

(Burhân)

§ Tas ve o gibilerin içinde ce-
viz gibi şeylerin çakıldaması.

کاغاله (kâğâle) = کاجیره (ba.).

کاغذ (kâğoz) = Kâğıt. Kâğezi eṭfâl,
kâğez bâd = uçurtma [*].

گرنویسم شرح آن بی حد شود
مثنوی هفتاد تا کاغذ شود
مولانا

تا (ba.).

ز بس گداخته عشقم زور رشته آه
سبک چو کاغذ اطفال بر هوا رقم
بصیرا

*Aşktan o kadar erimişim ki ah
ipinin zoriyle uçurtma gibi ha-
valandım.*

(Beşîrâ)

چه حاجت بقاصد که نامهای کایم
بدست آه روان همچو کاغذ بادست
نکیر

*Postaya ne hacet, Kelîm'in
mektupları uçurtma gibi ah
ellile gidiyor.*

(Kellm)

کاغذ خشک کن (kâğızı huşk kun) =
Kurutma kâğıdı.

[*] Kâğez kelimesi aynıyle Arapçada
kullanılır, asıl Arapçası (Kırtâs) dır. Bu-
gün (d) ile telâffuz ettiğimiz kelimeler
eskiden (ğ) ile telâffuz edilirdi, telâffuz
şeklini kaybeden kelimelerden biri de kâ-
ğezdir. Araplar bunu kendi telâffuzlarına
uydurmışlar, biz tekrar onlardan alarak (ğ)
ile yazmışız. (Niẓâm), (Nâşîrî) ve (ṭarḥiṭ)
de (d) iledir

kağzı zer (kâgezi zer) = Kâğıt içine konulup verilen bahşiş, surre.

کاغذی برکنی از حشو و فرسقی بکسی
 پس برنجی که مرا کاغذ زو نرفتاد
 این نه خود حجت شرعی نه خط دیوانیست
 پس ازان خط بشو چیزیش چرا یاد داد
 الیرالدین

Bir kâğıdı haşviyle doldurup bir kimseye gönderirsin, sonra bana bahşiş vermedi diye müteessir olursun. Bu, ne şer'i huccet, ne de divânî bir yazıdır. Öyle ise o yazıdan sana niçin bir şey vermeli?

(Egîruddîn)

Ş Tahvil kâğıdı, maaş tahsis edilen kimselere verilen maaş cüzdanı, berat. Varak kâğıdı mânalarına da gelir,

kağzı karbun (kâgezi karbun) = Kopya kâğıdı.

kağzı (kâgezi) = Kâğıtçı Ş Kabuğu kâğıt gibi ince olan şey.

kağzın câme (kâgezin câme) = (k.) Aciz, biçarelik, tazallüm. Vaktiyle şöyle bir âdet vardı: hâkimlerin zulmüne mâruz kalan kimse kâğıttan bir elbise giyip padişah tarafından meydana dikilen ve ('alemi dâd) denilen sancağın altına gider, kâğıt elbiseyi yakardı ve bu suretle zulme uğramış olduğunu gösterirdi.

کاغذین جامه بخونابه بشوم که دلاک
 دهندو نیم بیای علم داد نکرد
 حافظ

Zulüm gördüğümü anlatan kâğıt elbisemi kanlı göz yaşlarımla yıkayayım, çünkü felek adalet isteyenlerin sancağı altına giden yolu bana göstermedi.

(Hâfız)

گر نه داد از لب شیرین تو دارد پس چیدست
 کاغذین جامه که برپیکر قند افتاده است
 ایضا

Eğer senin tatlı dudağının zulmünden şikâyet etmiyorsa şekerin kalıbı üzerindeki şikâyet elbisesinin sebebi nedir.

(Yeğmâ)

کَاغَکْ

(kâgek) = Neşat ve sürür, hal hoş olmak. Reşîdî bu kelimayı kâgnû, kâgne kelimeleleriyle bir saymıştır.

کَاغَنُ، کَاغَنُو

(kâgnû, kâgene) =

Kuduz böceği, banbul kurdu denilen zehirli böcek = خرمزمره
 (مؤیداللفظ) ateş böceği demiş.
 Kâgne Kandeher'da bir köy.

کَاَفْ

(kâf) = Kâften = yarmak tan (Emir, ismas., isfa. muh. vas.). (ba.).

بدان گونه زد امره کوه کاف
 که سیرغ لرزد در کوه کاف
 اسدی

Öyle dağ yarıcı bir nâra attı ki Kaf dağının üstünde anka titredi.

(Esedî)

(ba.). (kaf).

Ş Hurufi hecadan (k) harfi (ba.).

کَافِتْرَ

(kâften) = Yarmak, çatlatmak.

بران لشکر از کین بیارید مرگ

همی کوفت گرز و همی کافت ترک

اسدی

O askere kininden ölüm yağdırdı. Topuz vuruyor. ve miğfer yarıyordu.

.(Esedi)

Tahfif ile (keften) denir. Cihāngirī şikâften muhaffefi addetmiştir. Lügatlerin bir kısmı şikâften = uzunluğuna yarılmak ve ayrılmak diye kâften den ayırdetmişler § Aramak, teces-süs ve tefahhus etmek. Bu kelimenin kâfiden şeklinde geldiği de vardır. Kâfide kendiliğinden yarılmış, çatlamış demektir. Muhaffefi kefidedir.

کَافِرَانِ

(kâfirân) = Kadınların üreme (tenasül) aleti (Ar.) فرج.

کَافِ لَوْلَاکِ

(kâfi levlâk) = Cénap peygambere işarettir.

کَافُورَ

(kâfūr) = Hint ve Serendip civarında yetişir, defne cinsinden bir ağacın zamkı ki donuk yağdan ibarettir. Her beyaz şey'i ona nispet ederler. Kîr (ba.) § Zalim ve kan dökücü bir padişah.

زمنفر دشمن کافور داده گردونرا

که روزگار نبندد بفتن آهستان

کلیه

Zamanın fitneye gebe olmaması yani fitneyi tevlidetmemesi için feleğe düşmanın beyninden kâfur vermiş.

(Kelim)

بگسترد کافور بر جای مشله

گل ارغوان شد ببالیز خشله

فردوسی

Misk yerine kâfur döşedi, güz vakti erguvan çiçeği korudu.

(Fırdevsî)

kâfurbâr (kâfurbâr) = Kâfur yağdırıcı: çok soğuk ve çok hoş kokulu şeylerle kar yağdıran buluttan kinayedir.

برآمد ز کوه ابر کافوربار

مراج زمین گشت کافور خوا

نظامی

Dağdan kar yağdırıcı bir bulut yükseldi, yerin mizacı kâfur yeyici oldu.

(Nizâmî)

kâfuri cevdâne (kâfuri cevdâne) = Kâfurun en iyi ve ak, berrak olan kısmı.

kâfūr hürden (kâfūr hürden) = (k.) Şehvet zail olmak, küsnü (sh-vet) kalmamak.

kâfuri (kâfuri) = Papatya ve o neviden sığırgözü § kâur (ba.).

کَافُولَامَ

(kâfûlâm) = (k.) (gül - kel), (guzâf ve lâf), (kizb ve lehv) yani bu kelimelerin medlûllerine işarettir.

کَافِیدَنَ

(kâfiden) = کافتن (ba.).

کَافِشَه

(kâfişeh) = کاجیره (ba.).

کافیلو (kâfîlū) = Kolgan ve kan-
gal dikenini (Ar.) شکای .

کاک (kâk) = Erkek.

گریه برمن زدند دشمن و دوست
سوخت برحال من دل زن و کاک
فخری

*Düşman ve dost bana ağladılar;
benim halime kadın ve erkeğin
kalbi yandı.*

(Fehrî)

Ş Gözbebeği.

جهان همیشه بدو شاد و چشم روشن باد
کسی که دید نخواهدش کنده باشد کاک
ابوالمثل بخارائی

*Dünya daima onunla mcsrur
ve gözü aydın olsun. Onu gör-
mek istemiyenin gözü çıksın.*

(Ebûlmesel Buḥārā'î)

دو چشم مرا گشته کاک وار
مزاوار خواری نیم هوش دار
فردوسی

*Benim iki gözümün bebeği gibi
olmuşsun; hakarete lâıyk deği-
lim. Aklını başına al.*

(Fırdevsî)

Bu iki mânada imale ile (kik)
de denir Ş Her kuru şey husu-
siyle pastırma, peksimet, gev-
rek. (Ar.) کملک. Bu münasebet-
le zayıf ve kadid adam ve
hayvana da denir. Dilimizde
kak, meyva kurusu yani kakır
kakır olan kuru şey mânası-
nadır. Muarrebî (تاق) tır. Halk
kuru şey mânasına olan bu
kelimeyi kaf ile telâffuz edip
yanlış olarak (تاق) derler halbu-
ki Farsçada ق yoktur (Nizâm).

Ş Tolun ay yani 14 gecelik ay
(Ar.) در. Şiçi boş, kovuk mânası-
na kâvak muhaffefidir Ş Azer-
baycan'da bir kale.

کاکا (kâkâ) = Büyük birader Ş
Siyah köle Ş Kuru yemiş, hu-
susiyile çocuklara verilen kuru
yemiş.

دردکنارش نه آن زمان کا کا
تا شود مرغ چهره اش چولکا
سنائی

*O zaman kucağına kuru yemiş
koy ki yüzü kırmızı boya gibi
kızarsın: yüzü gülsün.*

(Senā'î)

کاکاو (kâkâv) = Çocuk oyunla-
rından şöyle bir oyundur: ço-
cuklardan biri ellerini yere
koyup ayaklarının ucuna basa-
rak bir vaziyet alır ve kâvkâv
diye haykırır. Etrafına toplanan
çocuklar elleriyle ve kamçı ile
arkasından ona vururlar; o va-
ziyette, çizilen daire dahilinde
çocuklardan birinin arkasından
koşup ayağı ile dokunabilirse
onu yerine geçirir.

بکاو چشمه دراز غیر صافی کن
باهر ولعب چه بازی چوکودکان کا کاو
آذری

*Gönül çeşmesini kazmakla ya-
bancu maddelerden tasfiye et,
çocuklar gibi kâvkâv diye oyun-
la ne uğraşıyorsun.*

(Āzerî)

کاکیره (kâkire) = İlâç için kullan-
dıkları, âkıriri kerhâ dedikleri

kök. Türkçe muharref olarak udulkahr derler. Akiri kareha Nâşirî'ye göre کاکره nin muarrebidir.

کاکن (kâkul) = Başın tepesinde yüze doğru sarkan saç bölüğü Ş Kızılca buğday Ş Çöğen dediğimiz kök.

کاکل شمع (kâkuli şem') = Mumun dumanı.

کاکلی (kâkil) = Su içinde biten çiçekler.

کاکن (kâgel) = Kalem kamışı ve saz.

کاکله (kâkule) = Ferîdün sülâlesinden bir cengâver.

کاکنج (kâkenc) = Kanbel otu denilen bitki.

کاکویه، کاکو (kâkū, kâkūye) = Dayı.

کاکو بچه حال و درچه کارست
بابو بچه روز و روزگارست
این حسام

Dayı ne halde ve ne işle meşguldür. Babanın günü ve zamanı nasıl geçiyor.

(İbni Hüsâm)

Çöl Arapları kâkū, bâbū kelimelerinde tasarruf edip kâkū-veyh; bâbūveyh demişler (Nâşirî).

کاکوتی (kâkūtī) = Kekik dediğimiz bitki = âvîşen. Arapçası معتر ve معتر dir ki dilimizde zâter denir. Zâter iki kısımdır, kırdâ

yetişene kekik, bahçede yetiştirilenine zâter denir. Nâşirî, bu kelimeyi Cihāngirî ve Burhân âvîşen = kekik otu mânasına yazmışlar ve yanlış olduğunu bilmemişler; aslı keklik otu yani علیف 'alif ve sebze' i kebkdir ve Türkçedir diyor. Nâşirî, Cihāngirî ve Burhân'ı yanlış bulurken ortaya bir keklik çıkarmıştır. Nizâm, Nâşirî'nin dediğini yazdıktan sonra neden yanlış olsun, belki Türkler (âvîşen) e keklik otu derler demiştir! Burhân mütercimi 'Aşım Efendi kekik otu kâkūtî muharrefidir, diyor. Fikrimce bizim kekik otu dediğimiz bitki İranlılara muharref olarak kâkūtî suretinde geçmiştir.

کاکوش (kâkūş) = Menekşe.

کاکلی (kâkī) = Kâku Ş Mazenderân ve Teberistân emirlerinden biri ماکان (ba.).

کال (kâl) = Eğri Ş Mekân Ş Sel suyunun yarıdığı yer = âbkend Ş Karış muruş = jülîde Ş Ham, kemale ermemiş meyva Ş Bir nevi çiçek Ş Pırasa Ş Kabak. Bozgunluk, hezimet mânasına kâlîden den (ismas.).

کالا (kâlâ) = Meta ve kumaş, ev eşyası.

چو کالا را بود جوینده ایستاد
فزون گردد بران میل خریدار
جای

Metâı arıyan çok olursa ona alıcının meyli ziyade olur.

(Cāmî)

راضی نمی شود بدل و دیده عشق او
این دزد در تنجمن کالای دیگرست
خسرو

Onun aşkı gönüle ve göze razı olmuyor, bu hırsız başka meta aramaktadır.

(Husrev)

Reşîdî şatranç mühreleri, Ci-hāngîrî zend den alarak feryat mânalarına da nakletmişlerdir.

کالار

(kâlâr) = Sel suyunun yar-dığı yer ki insan ve hayvan geçmesi müşkül olur, Türkçe yar denir = âbkend = ferkend § Suyolu ve kuyu üstüne örtülen ince yassı taş, kapak.

کالاشکن

(kâlâşken) = Bir nevi tatlı.

کالبد، کالِب

(kâlib, kâlbed) = Umumen kalıp dediğimiz şey hususiyle kerpiçi kalıbı.

از تن چو رود روان پاک من و تو
خشتی دو نمند بر مفاک من و تو
آنگاه برای خشت گوردگران
در کالبدی کشند خاک من و تو
خیام

Benim ve senin vücudumuzdan pâk ruhumuz gidince çukuru-muzun üzerine bir iki kerpiç koyarlar, ondan sonra başka-rının kabrinin kerpicisi için be-nim ve senin toprağımızı kalı-bına çekerler.

(Heyyâm)

Ruhun kalıbı olduğu için insan ve hayvan bedenine de denir.

چنان زدیرو ناچن نگره
که هم کالبد سفته شد هم زره
لقامی

Ona dokuz düğümlü mızrağı öyle vurdu ki hem vücut hem zırh delindi.

(Niẓāmî)

کالْبُوی

(kâlbūy) = Şaşkın, müte-hayyir, cahil. (B) yerine (p) ile de doğrudur. Hâmpūy=fayda-sız gezen mânasına da gelir (Nâşîrî).

کالْجَار

(kâlcâr) = Muharebe = kâr-zâr: Gîlân lûgatidir § Pirinç tarlası.

کالْجُوش

(kâlcūş) = Ufalanmış ek-mek parçaları üzerine suda yu-muşatılmış keş, yağ, baharat dökülerek ateşte biraz pişirilen bir nevi fakir yemeği = نیمجوش. Kâl, ham mânasına geldiğinden nîmcūş=yarı pişmiş demektir. Et'ime lûgatinde kâlbâ şeklin-de de bu mânayadır.

ما'یم سه چار شخص معهود
آزردۀ دور چرخ وایم
داریم هوای کالْجُوشی
از بی برگی نه از تنم
اسبایش جمله هست حاصل
جز روغن و کشک و نان و هیزم
قری

Biz felek ve yıldızların devir ve hareketinden müteessir belli başlı üç dört kişiyiz. Naz ve nimetle beslenmek için değil,

ylenecek şey bulamadığımızdan
bir fakir yemeği yapmak istiyoruz. Yemeğin yağ, keş, ekmek,
odundan başka her şeyi hazırdır.
(Kemerî)

= Kâlyūs.

کَالْفَهْ (kâlfte) = Dimağı bozuk,
perişan.

کَالْکَ (kâlek) — Türkçe kelek dediğimiz ham karpuz ve kavun, kabağa benzediğinden kabak mânasına da gelir § Hacamatçı şişesi.

لايد آن کس که مثل پشه او جاميدست
ساز او استره و کالک و نشتر باشد
دهلوی

Meselâ sanatı hacamatçılık olan kimseye lâzım olan seyler elbette ustura, hacamatçı şişesi, neşterdir.

(Dehlevî)

کَالَمَ، کَالَمَ (kâlem, kâleme) = Kocasız kadın, dul.

عروس مدح تو بکر آمد از سر ارجاء فکرم
نه همچو زان دگر شاعران مجوزه و کالم
ابن یمن

Senin medhin gelini benim fikrim evceğizinden bıkır olarak çıktı. Başka şairlerinkinden zühur eden gibi kocamış ve kulanılmış değil.

(İbnî Yemîn)

کَالَنْجَ (kâlenc) — Alıç denilen dağ yemişi.

کَالَنْجَ (kâlencer) = Hindistanda meşhur bir kale.

تو آن شاهی که برای غزات دایت تو
بسومنان برد گاهو که بکالنج
فری

Sen o padişahsın ki sancağın seni gaza için kâh Sumenata kâh Kâlencere götürür.
(Ferruhî)

کَالِنْجَه (kâlince) = Üveyk kuşu. Bu mânaya fâhte kelimesi Arapça olup Farsçada ekseriya (h) nın sükûniyle okunur. Saksığan (Reşîdî).

کَالُوجَ (kâlūc) = Güvercin § Küçük parmak.

کَالُوحَ (kâlūh) = Pırasa yahut fena kokulu bir bitki.

کَالُوسَ (kâlūs) = Ahmak, nâdan.

بزرگی او طلبد خصم شاه. داند عقل
که مروتی و بزرگی نیاید از کالوس
فخری

Şahın hasmı büyüklük isterse akıl bilir ki ahmaktan ululuk ve büyüklük gelmez.
(Fehrî)

کَالُوسْكَ (kâlūska) = Bakla.

کَالُوشَه (kâlūşe) — Tencere, çömlek. Gılân ve Diylem alfalisine mahsus bir nevi yemek.

کَالَه (kâle) = Meta, kumaş, ev eşyası.

ای ترش‌روکه کاله گرانست چون خرم
بگذر عذره مازخریدار فارغیم
مولانا

*Meta pahalıdır, nasıl alayım
diyen ekşi suratlı! Bırak alma
ki biz alıcıya muhtaç değiliz.*
(Mevlânâ)

§ Hallaçlanmış pamuk § Kabak
hususiyile kabaktan yapılan şa-
rap kabı.

کند قرايه گردون نجي زود شفق
شهکه زهره پيادش نشاط کاله کند
انوری

*Zühre onu yâd ile şarap kaba-
ğı eğlencesi tertibettiği gece
feleğin sūrahisini şafağın tor-
tusundan boşaltır.*

(Enverî)

§ Ham kavun ve karpuz, kelek.

آنکه پالیز اصطنا عشره
نبود مهرومه بجز کاله
فخری

*Onun ziyafeti bostanına güneşle
ay kelekten başka bir şey ol-
maz.*

(Fehri)

§ Nadas olmuş tarla.

کاله بَرخَر نِهَادَن (kâle berher ni-
hâden) = (k.) Bir kimseye
haddini bildirmek.

کاله دجال بنه برخرش
رو بیابان عدم ده سرش
جای

*Deccala haddini bildir; git,
başını adem sahrasına ver: öl-
dür.*

(Câmî)

کاله‌دان (kâledân) = Kadınların
pamuk ve eğrilmiş iplik koy-

dukları sele, sepet. Mutlak eş-
yalarını hıfzettikleri yere de
denir.

کالی (kâlî) = Hıfzeden, gözeten.
Veresi mânasına Arapçadır.

کالیدن (kâlîden) = Karışmak, her-
cümerc olmak, asker bozulmak,
hezimet.

زمرغان چون سلیمان قصه بشید
بنالید ویکالید و بیوشید
عطار

*Süleyman (ع) kuşlardan hikâye-
yi işitince nâle etti, müteessir
oldu, cuşuhuruşa geldi.*

(Atîâr)

Burhân, karıştırmak, kaçmak
mânalarına da yazmıştır. Kâlîde
= karmakarışık. Tozlanmış şey
mânasına da gelir.

کالیوه، کالیو (kâlîv, kâlîve) =
Şaşkın, sersem, bön.

برو از این سخنهاي پراز دیو
سرمارا مکن ای شیخ کالیو
عماد موسوی

دیو (ba.).

ناله بابل سحرگاهان و باد مشکبوی
مردم سرمست را کالیوه و شیدا کند
منوچهری

*Seher vakti bûlbûlün ötmesi ve
misk kokulu rûzgâr, sermest
olan insanı şaşkın ve deli eder.*
(Minûçihri)

شد سرم کالیوه عقل از سرمیست
خاصه این سرراکه مغزش کمترست
مولانا

Başım sersem oldu, aklım başımdan gitti; hususîyle bu bey-ni az olan başımdan.

(Mevlânâ)

§ Sağır.

چو کالیوه دانندم اهل نشست
بگویند نیک و بدم هر چه هست
اگر بد شنیدن نیاید خوشم
ز کردار بد دامن اندر کشم
سعدی

Meclis halkı beni sağır bilirler-se iyilik ve fenalığıma dair ne varsa söylerler. Eğer fenalığımı işitmek bana hoş gelmezse fena işten eteğimi çekerim.

(Sa'dî)

کالیوس (kâlyūs) = کالجوش (ba.).

کام (kâm) = Murat ve maksat, istek.

ساقی بشو باد برآفریز جام ما
مطرب بگو که کار جهان شد بکام ما
حافظ

Sâkil bizim kadehimizi şara-bın nuriyle parlat; mutrip! nağ-meperdaz ol, söyle ki dünyanın işi isteğimize uydu.

(Hâfiz)

§ Damak.

مدام از لذت شهد قناعت
زبان برکام چسبیده است مارا
سای

Kanaat balının tadından bizim dilimiz daima damağımıza ya-pışmıştır.

(Sâmî)

وفاداری بجوی از دهر خونتخوار
محالست انگبین هرکام ارم
سعدی

Kan içici zamanndan vefa ara-ma; çünkü yılanın ağzında bal bulunması muhaldir.

(Sa'dî)

کام بخش (kâm beḥş) = Herkesin isteğini yerine getiren cömert.
کام برداشتن (kâm berdâş-ten, kâm bergiriften) = Damak kaldırmak (k.) damak açmak.

یزمهرت دایه کامم برگرفتست
بشهاد دیگرانم رغبتی نیست
ظهردی

Taya benim damağımı senin zehr-inle açmıştır. Başkalarının balına rağbetim yoktur.

(Zuhûrî)

en) = (k.)

Bir şeye istek ve meyil göstermek.

کامرآن (kâmrân) = Arzusunu sü-ren, isteğine nail olan

بران کامی که ایام جوانی
بود وقت نشاط و کامرانی
جای

Muradınca yaşa; çünkü gençlik günleri zevk içinde, arzuya göre yaşanacak zamandır.

(Câmî)

کامروا (kâmrevâ) = İsteği yürür-lükte olan, emeline kavuşan.

کامکار (kâmkâr) = Devlet ve ikbal sahibi.

همه ساله نباشد کامکاری
گهی باشد عزیزی کا، خواری
لطای

Bütün yıl devlet ve ikbal ol-maz; insan kâh şeref ve izzete nail olur, kâh hakarete mâruz kalır.

(Niẓâmî)

کاموریز (kāmurij) = Murat ve mak-sat, hava ve heves: iki kelime-den terekkübden bu kelime-nin her biri ayrı ayrı da bu mânayadır.

کاموناکام (kāmūnākām) = İster is-temez, elbette.

قاصد چو شنید کام و ناکام
باز آمد و باز داد پیغام
نظامی

Postacı işitince ister istemez döndü ve tekrar haber verdi.

(Niẓāmî)

جهان کام و ناکام خواهی سپرد
بخود کامیت بی چه خواهی دشرود
نظامی

Cihantı ister istemez dürecek-sin; hodgâmlıkta neden ayak direyeceksin.

(Niẓāmî)

کامه (kâme) = Murat = kām,

کامه دل گرچه زجان خوشترست
عاقبت اندیشی ازان خوشترست
نظامی

Gönlün arzusu candan hoş ise de âkıbeti düşünmek ondan da-ha hoştur.

(Niẓāmî)

§ Ayrıla karışık süt § Turşu kabilinden ve Arapça bundan Muarrep olarak کخ denilen şey ki yarpuz-gibi bitkilerle, buğ-day, un, süttten tertip olunur ve çölde yaşayan göçebeler bunsuz yemek yemezler; hazmı kolay ve sinicidir (Ar.) (مری) § Mer-can § Dizgin § Kâbil civarında yüz parça köyü olan bir kasa-ba.

کامیاب (kâmyâb) = Arzusunu bu-lan.

کام فیروز (kâmi firûz) = Karsta bir vilâyet.

کامود (kāmūd) = Basit ki mûrek-kep mukabilidir.

کاموس (kāmūs) = کامود (ba.) § Sin-cab ülkesinin şahı meşhur bir cengâverdir ki Kāmūsî Keşânî adıyla anılır. Efrâsyâb'a imdad-etmek istemişse de Rüstem eliyle ölmüştür.

کان (kân) = Maden.

ما زوی کف رادادو کان گهر
گهر برآیدی کو کان دی میتین
فرخی

Elmas onun cömert elini özle-diği için elmas madeninden kazma ve gülünksüz çıkar.

(Ferraḥî)

§ Kânden = kazmak, koparmak tan (Emir, ismas., isfa. muḥ. vas.). Kânken = maden kazıcı, kühkân = dağ kazıcı. (k) Fer-had.

کانا (kânâ) = Cahil, ahmak, idrak-siz.

اگرچه بهترین مدعی و گرچه بهترین دنا
یعنودش کهترین سائل ز فضلش کهترین کاما
قطران

Gerek ihsan edenlerin en iyisi, gerek âlimlerin fevkalâdesi ; onun cömertliğine nispetle en

kûçûk dilenci, onun fazileti yanında çok cahildir.

(*Keṣrân*)

مهر ترا خصم دشمن دانا
بهتر از دوستان همه کانا
سنائی

Sana bilgin düşmanının hasım olması; hepsi idraksiz olan dostlarından daha iyidir.

(*Senâ'î*)

Ş Üzüm ve hurma salkımının küçük parçaları, çitmik.

کاناز (*kânâz*) = Üzüm ve hurma salkımlarının dip çöpü ki tanelerin aslıdır yahut taneye bitişik olan yeri.

عجب نباشد اگر از بیخوست طالع
مخالفان ورا زهر وويد از کاناز
فخری

Ona uymıyanlara talihlerinin uğursuzluğu sebebiyle üzüm salkımının dibinden zehir biterse şaşılmaz.

(*Fehri*)

من بدان آمدم بخدمت تو
تا برآید وطب ز کانازم
رودکی

Ben senin hizmetini bana hurma salkımının dibinden taze hurma gelsin diye kabul ettim.

(*Rûdekî*)

کان یسار (*kân yesâr*) = Servet sahibi. (N) nın esresiyle de doğrudur (*Burhân*).

کاند (*kând*) = Nebat şekeri.

کانوز (*kânūr*) = Hububat ambarı, sarbon.

کانون (*kânūn*) = Ocak Ş Kânun Ş Kıymetli ve sözü muteber zat. Kış ayları mânasına Süryanicedir.

کانپرو (*kânîrū*) = Kulapa denilen nebat = mâzeryün.

کاو (*kâv*) = Kazmak, eşmek, aramak mânalarına gelen kâviden den (*İsmas., emir, isfa. muḥ. vas.*). کایدن (*ba.*).

گم کرده تو ز تو برون نیست
دو خویش بکاو کادوبندین
ظهوری

Senin kaybın senden dışarıda değildir; kendinde ara ara da otur.

(*Zuhurî*)

هر کسی شد در خیالی رایش گاو
گشته در سودای گنجی کنج کاو
مولانا

Herkes bir hazine sevdasıyla köşe kazıcı olup bir hayal üzere riş kâv oldu.

(*Mevlânâ*)

کاو (*ba.*) Ş Bahadır Ş Boy bos sahibi.

کاوک، کاوک (*kâvâk, kâvek*) = içi boş şey, kovuk.

کاوک کند بتر دوم تر اولین
زان دست زیب باید چون تپنه کان
راجی

Yayın tutulacak yeri o elden
süslendikçe ikinci okla birinci
okun içini boşaltır.

(Râcl)

چوکیتربقی خاته کرده هر کاوک
چومار سفدی ره یافته هر کاوک
سوزنی

Tibet güvercini gibi her boşluk-
ta yuva yapmış, sugd yılanı
gibi her kovuğa girmiş.

(Süzenî)

(ba.) سفد، تبت

کاوړاڼ (kâverk) = Kuş yuvası §
(V) nin sükûnu (r) nin üstüniyle
gebre denilen bitkinin yemişi.

کاوښ (kâvns) = Temiz, lâtif, asil
§ Keyânilerden meşhur bir pa-
dishah.

کاؤ کاؤ (kâvkâv) = Arama, sor-
ma, tecessüs.

کاؤ کول (kâv kelul) = Tenasül
aleti. Harekesi belli değilmiş.

کاؤل (kâvul) = Kâbul (ba.) § Sof-
racı başı, çaşnigir § Yaban pı-
rasası.

کاؤنچک (kâvencek) = کارنجک (ba.).

کاؤنه (kâvune) = کاغزو (ba.).

کاوپدن (kâvîden) = Kazmak, eş-
mek § Aramak, teftiş etmek §
Derinliğine yarmak.

چون عاشق واکسی ښکاود
ممشوق از ورون تراود
نظای

Eğer bir kimse âşıkı yaralarsa
ondan dışarı mâşuk sızar.

(Nizâmî)

زمن فساد همه رگها که کاود
بجای خون غمت بیرون تراود
جای

Operatör hangi damarımı ya-
rarsa dışarıya kan yerine senin
gamın sızar.

(Câmî)

§ Bir kimseyi el ve dil ile in-
citmek.

کاوپش (kâvîş) = Külek : yoğurt
ve bal koymağa mahsus tahta
kulplu kab.

کاوین (kâvîn) = کابین (ba.).

کاوینک (kâvînek) = Şiraz'da sı-
ğircık kuşu nevilerine denir.

کاؤ (kâh) = Saman.

دویم بسوی غربت ودل چاہ وطن
افتاده کاؤ من بیان دوکهریا
شوکت

Yüzüm gurbete, gönlüm yurt
tarafına bakıyor; iki kehlîbar
arasına düşmüş saman çöpü
gibiyim: kendine çeken iki kuv-
vet arasında kaldım.

(Şevket)

§ کاستن = eksilmek, eksiltmek ten
emir.

خداات از پی جنگ آفرید وز پی جود
سبیح رزم کن وجنگجوی و دشمن کاؤ
فرخی

Allah seni savaş ve cömertlik için yarattı. Savaşa hazırlan, cenk iste, düşmanı eksilt.

(Ferruhl)

کاه پارینه بیاد دادن (kâhi pârîne

bebâd dâden) = (k.) Geçmişle övünmek. Dilimizde geçmiş harman savurmak denir.

مرهم شده پامال نیر خورده عشق
بزار زواحتت آزردۀ عشق
گو خضر بیا و کاه پارینه بده
صد جان بجوی نمی خرد مرده عشق
ظهوری

Melhem; aşk okunu yiyenin ayağı altında ezilmiştir, yani ona melhem tesir etmez. Aştan incinen rahattan usanmış demektir. Hızır gelsin, geçmişlerle öğünsün. Aşk yüzünden canını feda eden, yüz canı bir arpayaya almıyor.

(Zuhûrî)

(کاه کهنه بیاد دادن) de denir.

کاهربا (kâhrûba) = Kehlibar dediğimiz elektrik kuvvetini haiz sarı renkli kıymetli bir taş.

چون کاهربا دای کاهم
کو کاهکشان گذشت اہم
شاعر

Samanımı kehlibar gibi kap: beni kendine cebzet; çünkü ahım kehkeşandan geçti.

(Şa'ir)

کاهی (kâhiş) = Eksiliş, azalış.
کاهکشان (kâhkeşân) = Saman uğrusu, hacılar yolu (Ar.)
بحره: gökte parlak küçük yıldızların toplanmasından yol tarzında görülen beyaz ve uzunca şekil-

dir ki kuzey kutuptan güneye doğru uzar. Tahfif ile kehkeşân denir.

کاه کینه کان تو وکند ترا
نظیر ماه تو وجفت کاهکشان بینم
قانی

Kin zamanında senin yayını yeni aya benzetirim; kemendini şaman uğrusuna denk görmedim. (Kâ'ânî)

کاهگیل (kâhgil) = Samanlı sığa çamuru.

چون سبل خراب کرد بنیاد
دیوار چه کامگل چه پولاد
نظامی

Sel, temeli harabedince duvarın toprak ve çelikten olması müsavidir.

(Nişâmî)

کاه مکی (kâhi mekkî) = Mekke ayırığı denilen bitki.

کاهنکان (kâhenkân) = Kâhkeşân.

جال اهل وش خواجه دزهارى
چنانکه ماه رود در طریق کاهنکان
زجاجی

Efendinin gümüşten yapılmış mahfede la'le benziyen cemali kehkeşan yolunda seyreden aya benzer.

(Zucâcî)

کاهو (kâhū) = Marul (Ar.)
Tabut.

کاهوک (kâhūkub) = Tabut (Ar.)
تنوط.

بکاهوک زر و درمهد عاج
سوی پارس رفت آن خداوند تاج
فردوسی

*O taç sahibi altın tabut ve fil-
dişi beşikte Fars'a gitti.*

(Fırdevsî)

کاهیدن (kâhiden) = Eksilmek =
kâsten.

کامید هجر آن ماه جان و تن فگارم
بارعدهای بسیار رفت و عجب نیامد
پیشا

*O ay gibi güzelden uzaklaş-
ması yaralı canımı ve tenimi
eksiltti. Çok vaitlerle gitti de,
şasılacak şey! gelmedi.*

(Yeğmə)

کاینه (kâyine) = Bir şeyi mülâha-
za etmek ve nazarı dikkate al-
mak.

کب (keb) = Avurt, ağız.

کند دعای شه کامران ابو اسحق
دل حلاقی در-ینه وزبان در کب
فقری

*Halkın göğsünde yüreği, ağzın-
da dili arzusuna yaşıyan Ebu
İshâk'a dua eder.*

(Fehrî)

کباده (kebâde) = Talim yayı : ke-
mankeşlik. öğrenmek için kul-
lanılan yumuşak yay. Halk ke-
paze der.

کبار (kebâr) = Oduncu, otçu.

کباره (kebâre) = İçine meyva ve
o gibileri koyup hayvana yük-

letilen sepet ve küfe gibi şey-
ler § Arı gömeci § Toprak ça-
nak ve bardak.

کَبَاک (kebâk) = Hurma lifinden ya-
pılmış urgan, halat, palamar.
Kebâl da denir.

کِبت (kibt) = Bal arısı.

همچنان کِبتی که دارد الگین
رودکی

Bal yapan arı gibi.

(Rûdeki)

Molla Şeyd adındaki şahıs hıve dair :

ای شید کیتخانه برآشفی
با ابلهی و یخزدی جفتی
آردم کی یزید تا حشر
این کیتخانه را که برآشفی
سوزنی

*Ey Şeyd! Arıyuvasını kızdır-
dın. Ahmaklık ve akılsızlıkla
çiftsin, ahmak ve akılsızsın.
Bu kızdırdığın arı kovana haş-
re kadar nerede sükûnet bulur.*

(Süzene)

کَبْتَا (kebtâ) = کبیا (muḥ) (ba.).

کَبْتَر (kebter) = Güvercin کَبوتر
(muḥ.).

چو چشم تذروان یکی چشمه دید
یکی جام چون خون کَبتر کشید
فردوسی

*Sülünlerin gözü gibi bir çeşme
gördü. Güvercin kanı gibi bir
kadeh çekti.*

(Fırdevsî)

کَبَج (kebe) = Kuyruğu kesik eşek
§ Çenesinin altı şiş hayvan.

کَبَجَه (kebee) = کَبَج (ba.) § Bazine, aside gibi unlu şeyleri karıştıracak küçük ağaç tokmak.

کَبَد، کَبْدَا، کَبَد (kebd, kebdâ, kebed) = Semiz, etli. (Nizâm) bu mânayı kabul etmiyor § Lehim: yapıştırmak için kullanılan kalay, burak, tutkal.

ما بکار نیاید سریشم و کبد
دقیق

Benim lehim ve tutkal işime yaramaz.

(Deklîkî)

§ Acele (Burhân).

کَبَر (kebr) = Kaftan.

یکی کبر پوشید زال دلبر
فردوسی

Cesur bir pehlivan bir kaftan giydi.

(Firdavsi)

کَبَر (keber) = Kebre denilen turşusu yapılan dikenli bir bitki. Arapça bir adı da امف dır. Bu kelime Muarrep olup Farsçası v ile (kevr) dir, bundan yapılan yemeğe kevrbâ, kevrvâ derler (Reşîdî).

کَبَرک (keberk) = Demir dikenli
(Ar.) خَشک.

کَبَسْتَه، کَبَسُو، کَبَسْت (kebest, kebestü, kebeste) = Ebucehil karpuzu (Ar.) حَنْظَل.

خائیده دمان جهانم چو نیشکر
ای کاش نیشکر نبی من کبستی
خاقانی

Cihanın ağzında şeker kamışı gibi çiğnendim. Keşki şeker kamışı olmasaydım da Ebucehil karpuzu olsaydım.

(Hâkânî)

با این همی لطافت و شیرینی سخن
بام بکاه طعنه زدن چون کبسته
نزاری

Bukadar letafet ve söz tatlılığı ile beraber bana söğdüğü vakit Ebucehil karpuzu gibisin.

(Nizârî)

باغ آرزوی دشمنان
سراسر میوها بادا کبستو
فخری

Düşmanlarının arzusu bahçesinde meyvalar baştan başa Ebucehil karpuzu olsun.

(Fehrî)

Burhân bir kavle göre karga döleği mânasınadır demiş, (gebest) maddesinde bu mânayı ayrıca yazmıştır. Bu üç lûgatin doğrusu (b) yerine (v) ile dir, (Reşîdî) § Zehri helâhil: Çinde helâhil denilen dağda biten ve biş tâbir olunan bir bitki.

کَبک (kebk) = Keklik.

چمی دید وهوای خوش و پروازی کرد
کبک پیچاره ندانست که شبپازی هست
عرفی

Bir çimen ve bir hoş hava gördü de uçtu. Biçare keklik bir doğan bulunduğunu bilmedi.

(Urfl)

Büyük cinsine kebk derî derler ki öbürlerinin iki büyüklüğünde olur, kanadını çocukların başlığına nazarlık yaparlar. (Kebki derî) yi hem kendi, hem sesi güzel ehli keklik diye tarif edenler de vardır.

ترا شکار کند آخر ای نثار امیر
که چشم آمو دای خرام کیکه دری
هذات

E güzel! Emir nihayet seni avlar; çünkü ahu gözlüsün ve keklik salınışılsın.

(Hidāyet)

Kebki derî musikide bir makamın da adıdır.

ساعق سیوار تبر وساعق کبک دری
منوچهری

(ba.), Burhān, kebk kelimesinin ikinci (k) si Farsi olduğunu tasrih etmişse de Burhānî Cāmi' her ikisinin caiz olduğunu söylüyor. Kebk = el yahut el ayası mânasına da gelir demişlerse de kefk kelimesini yanlış okumuşlar (Sırāc). Kebkâni bezm (k.) güzeller, sâkiler, mutripler.

(kebk bîşikesten) = (k.) İzi kaybetmek.

ترا این کبک بشکستن چه سوداست
که باز عشق کبک ترا روده است
نظامی

Sana bu iz kaybetmekte ne fayda var; çünkü aşk doğanı senin keklüğünü kapmıştır.

(Nizāmî)

(kebkî rekḫâs) = (k.) Oynak at.

کَبْکِ گَر (kebkger) = Duraç denilen kuş.

کَبْکَنْجِر (kebkencîr) = Kebkger
§ Yüksek ve keskin uçan kuş
§ Sapan.

کَبَل (kebel) = Koyun derisinden yapılmış kürk.

کَبُوتَر (kebüter) = Güvercin,

ضعف تم رسید بجای که می توان
بستن بجای نامه بیال کبوترم
شاعر

Vücudumun zayıflığı bir derceye geldi ki beni mektup yerine güvercin ayağına bağlamak mümkündür.

(Şā'ir)

مسکین دلکم چون رهد از چنبر زلفت
در نیچه شاهین چه برآید ز کبوتر
قائمی

Bîçare gönülceğizim senin zulfünün çemberinden nasıl kurtulur; şahin pençesine düşen güvercin ne yapabilir.

(Kā'ânî)

(kebüter dem) = (k.) Gönülün arzusu veçhile seslice öpmek. (D) nin ötresiyle sarık ve bel kemeri uçları.

(kebūteri şelvârî) = Bir nevi paçalı güvercin.

کَبُوتَرَوَارَب (kebūtervârâb) = Çay ve ırmağın geçit veren yeri
= پایاب .

کبود (kebūd) = Gök ve mavi renk.

شنگری زاشک من ستاند
صورنگر این کبود ابوان
خاقانی

Bu mavi köşkün nakkaşı zincifreyi benim göz yaşımдан alır.
(Hākānī)

Ş İranda bir dağ.

کبود طشت ، کبود حصار ، کبود پشت
(kebūd puşt, kebūd hişār, kebūd teş) = (k.) Gök.

کبودی (kebūdī) = Mavi renkli Ş
Bazı memleketlerde kadın ve erkeklerin bedenlerine yaptıkları mavimsi şekiller.

این حکایت بشنواز صاحب بیان
در طریق وعادت قزوینیان
برقن و دست و کتفها بی درازگی
می زدند از صورت شیر و یلنگ
برچنان صورت پیایی می کردند
از سرخوون کبودها زنده
مولانا

Beyan sahibinden şu hikâyeyi dinle: Kazvînlilerin daima vücud, el ve omuzlarına aslan ve kaplan şekilleri yaparak o suretlere elemsizce iğne uciyle mavilikler işlemek âdetleridir.
(Mevlânâ)

Ş Gök kuzu derisinden yapılan acem kalpağı [*].

کبودی کبود (kebūdī kebūd) = Mas-mavi.

کبودان (kebūdân) = Nişabur'a bağlı bir köy.

بود آن قریه را کبودان نام
پیرزالی دوان، مگر که مقام
جای

O köyün adı Kebudan idi; orada bir kocakarı oturuyordu.
(Cāmī)

کبودر (kebūder) = Küçük balıkların gıdası olan küçük bir böcektir, suda tekevvün eder. Miyari cemali sahibi, balıkçıl = bütimâr mânasına almıştır.

تو همچون های بر اوج سعادت
حسود تو بر آب غم چون کبود
فغری

Sen evc-i saadette huma gibisin; hasudun keder suyunda balıkçıl gibidir.

(Fehri)

(Nāşırī), balıkçıl suda tekevvün etmez, belki su kenarında oturur diyorsa da âbı gam üzerinde demek onun yanında demek olduğundan itirazı pek doğru değildir, ihtimal ki nazmın aslı şöyledir:

حسود بر آب [*] غم چون کبود

کبودر آهنگ (kebūder āheng) = Hemedan'da bir köy.

کبوده (kebūde) = Efrās-yāb'ın çobanı Ş Söğüt nev'inden büyük bir ağaç. Sorgun ağacı, karaağaç, ak kavak, sultani söğüt diyenler de vardır.

کبوس (kebūs) = Eğri.

[*] Son mâna Şu'urîdendir.

[**] Beri âbı gam.

پروش قد دوستانت راست
چون کان قامت عدوت کبوس
بلغابادی

*Dostlarının boyu ok gibi doğru,
düşmanının yay gibi eğri ol-
sun.*

(Bulğāyādī)

کَبُوكْ (kebūk) = Atmaca büyüklü-
günde gök renkli bir kuş. Bunu
keklik yahut angıt kuşu diye
de tarif ederler. Kendi cinsin-
den olmıyan kuşlarla çifleşirmiş.
(B) nin şeddesiyle toygar de-
nilen kuş, çayır kuşu.

کُبّه (kubbe) = Şeddeli ve şeddesiz
hacamatçı şişesi ve boynuzu §
Her şeyin kabarması ve yukarı
kalkması. Muarrebî ne dir

کَبی (kebi) = Maymun, ağız mâna-
sına gelen keb ile nispet edati
olan (y) den mürrekkep bir ke-
limedir. Maymun, nohut ve o
gibi şeyleri ağzında sakladığın-
dan kebi denilmiştir,

کُبَيْتَه، کُبَيْت، کُبَيْتَا (kubeytâ, ku-
beyt, kubeyte) = Badem içi,
fıstık, ceviz susam ve o gibi-
lerden yapılan bir nevi helva.
Muarrebî ne dir, 'Aşım Efendi
Okıyânūs'ta kubeytâyı lisanımız-
da pişmani yahut fıstık ve ba-
demle tertip olunan ak helva
ve kırma helva diye tarif edi-
yor. Un, şeker ve susamdan
yapılan bir nevi çörek diyenler
de vardır. (B) nin esresiyle ek-

mek kadayıfı (Ar.) قطائف, tel ka-
dayınının Arapçası (کناف) dir.

کُبَيْتِکْ (kubeytek) = Değirmen
taşı düzliyecek demir alet, di-
şengl = âsyâzene.

کِبِیْچَه (kebîçe) = Boğazı veremli
hayvan § Kaşak: insanların
kendi sırtlarını kaşımak için
sapı uzunca, ucu kaşığa benzer
ve dişli, şimşir, bağa, fildişin-
den yapılmış alet.

کُبْدَ (kubîd) = Kibdâ.

کُبْدَه (kubîde) = Kavrulmuş buğ-
day ve arpa unu = pist § Kū-
bîde muhaffefi ki, hatırı kırıl-
mış demektir.

کَبِر (kebîr) = Ilgım, salgım, pu-
sarık = مراب .

در نظر آید جهان مثل کبیر
ی رود هر گرامی همچو کبر
فرزدق

*Dünya nazara serap gelir, kıy-
metli ömür ok gibi gidiyor.*
(Fıztıdık)

کِبِیْکَ (kebîkec) = Yırtıcılar aya-
sı, düğün çiçeği, kurbağa otu
denilen bitki (Ar.) شجر الشفادع
کف السبع. Bir söylentiye göre Sür-
yanice haşerat üzerine memur
bir melek adıdır. Bu kelimeyi
güve dokunmaması için kitap-
ların üstüne yazmalarının sebe-
bi bu olsa gerek.

کَب (kep) = Ağzın iç tarafı, avurt ākep (*muḥ.*). Berkep denilirse ağzın dışı, derkep denilirse içidir.

کَبَاک (kepâk) = Kuyruk salan kuşu.

کَبَان (kepân) = Şeddeli ve şeddesiz, kapan denilen büyük terazi, çeki.

چون بچو واه دانی چیست علم آموختن
چون بچو عدل دانی چیست کبان داشتن
سنائی

Yola gideceksen bilir misin gidecek yol nedir? İlim öğrenmek yolu; adalet ararsan, adalet nedir bilir misin? Mizana vurmak.

(Senā'î)

کَبچه (kepçe) = Keflîz, kefgîr (*ba.*).

کَبْرَاس (keprâs) = Lâtife, mizah, herzegülük.

کَبَنک (kipenek) = Fukaranın giydiği, yünden yapılma, kolsuz üstlük: ekseriya devcilerin büründükleri kalın keçeden yapılma kolsuz kebe, (k) nin üstüniyle kefene benzetildiği için kefenek de derler.

بهر از اطلس وسقرلاست
در بومردم خدا کینک
بابا کوهی

Allah adamının yanında kepenek, atlas ve çuhadan iyidir.

(Bâbâkühl)

کَبُوك (kepūk) = Kebūk; doğrusu (b) ile dir (Nâşirî).

کَبه (kuppe) = کبه (*ba.*). (K) nin üstüniyle terazi gözü = kefe.

کَبی (kepi) = Maymun = کبی (*ba.*).

دکبی هرجهان نابارسانو
زسنگ رسواتر و زان بی جهاتر
فخر گر گمانی

Dünyada maymundan daha iffetsiz, köpekten daha rûsvay ve değersiz.

(Fehri Gurgânî)

کَمَدَن (kepîden) = Kaptmak.

در خون جگر بسی طپیدم
تا بوسه از لبش کپیدم
عصری

Onun dudağından bir buse kapıncıya kadar keder içinde çok çırpındım.

(Unşuri)

کَت (ket) = Taht hususiyle Hint padişahlarının tahtı, kerevet.

حدیث سلطنت او اگر روند بهند
شهان هند یکایک در اوفتند ازکت
فخری

Eğer onun saltanatı sözünü Hindistana gütürürlerse Hint padişahları birer birer tahttan düşerler.

(Fehri)

خلافت جدا کرد چپیا لارا
زکتهای زرین وشاهانه زیور
اسدی

*Sana karşı gelmek Çibalîleri
altın tahttan ve şahane süsler-
den ayırdı.*

(Esedî)

§ Kereste, tahta § Ev = ked §
Yer altındaki su yolu, geriz.
Keriz kazana کتگن ketken denir.
کتگار (ketgâr, ketger) =
Dülger : Taht ve kerevet ya-
pan mânasından alınmıştır. Lâ-
ğımıcı mânasına da gelir.

کت

(kit) = Ki et, kitürâ muhaf-
fefidir (ک): rapt, (ت) hitap eda-
tıdır.

دی مرا حاجب امیر بختم
گفت روکت امیر ندهد لوت

انوری

*Dûn bana Emîrin perde çavuşu
hiddetle, git; çünkû sana
Emîr yemek vermez dedi.*

(Enverî)

کت

(kut) = Derî ve Teberi lû-
gatinde guft muhaffefidir.

بشهری بخنبر برکی روح
همی کت واعظک دهرهزه لائی

رازی

(ba.).

کتابخانه (kitâbhâne) = kütüphane,
kitâbdâr = kütüphanelerde
kitap verip alan kimse, hafızı
kütüp dediğimiz. Ki-
tabi duveraķı, کتابی kitâbine-
medî = kadınların tenasül aleti.

Kitâbe, 'Aşım Efendi (مؤید الفضلا)
müeyyidülfudalanın bu kelimeyi,
Farsçası lûgatler sırasında yaz-
dığını ve büyük kalemle, kâğıt

ve levhalara yazılan yazıdır de-
diğini söylüyor.

گردون بلاجورداد برکتبه اش
تحریر کرده دام لك العز والبقا
سلیمان

*Felek ebedî bir lâcivert ile onun
kitabesine senin şeref ve bekan
daim olsun diye yazmış.*

(Selmân)

کتاره

(ketâre) = Çok defa Hint-
lilerin bellerine bağladıkları kı-
lıca benzer bir hançer = cem-
der.

سران دو چشم گردم که چو هندوان رهن
همه را بنوک مرگان زده بر جگر کتاره
خسرو

*O iki göze kurban olayım ki
yol vuran Hindular gibi herke-
sin ciğerini kirpiklerinin uciyle
hançerlemiştir.*

(Husrev)

Şimdi İranda gaddare dedikle-
ridir (Nâşirî). Giyâs, Reşîdîden
naklen aslı ketaledir ki Arap-
çadır diyor. غداره. (ba.).

کتام

(ketâm) = Tahtapuş, balko-
numsu yer, divanhaneye de
denir.

کتان

(ketân) = Keten bezi dedik-
leridir. Arapça (t) nin şeddesi-
le kettân dan hafifletilmiştir,
ketentohumuna da derler. توی
(ba.).

کتایون

(ketâyûn) = İsfendiyyar
ve Bişüten'in anası ki Rum kay-

serinin kızı ve Kuştasb'ın karısıdır. Asıl ismi Nahîd olup Ketâyün lâkabıdır. Nâşirî bu namda bir de Hâkân'ın kızı ve Nerîmân'ın sevgilisi olduğu ve Fağfur'un kızı Humâyün'un bu nu kıskandığını söylüyor.

کتابون خاقان ترا یاریس
سخن از همایون مران زین پس
اسدی

Hâkân'ın ketayunu sana kâfidir. Bundan sonra humayundan bahsetme.

(Esedi)

کتابون چو آمد بنزدیک شاه
غوگوس برخاست از بارگاه
فردوسی

Ketayun, padişahın huzuruna gelince barigâhtan kôs gürültüsü yükseldi.

(Firdevsî)

کتخ (keteh) = Keş denilen yoğurt kuruşu, kurut.

چو شیر و روغن آمیخته است با احسان
به سخت دوی و ترش بود همچو ترب و کتخ
فخری

İhsan ile süt ve yağ gibi imtizacetmiştir. Turp ve keş gibi katı yüzlü ve ekşi değildir.

(Fehri)

Katık kelimesinden alınmış gibi görünür, o halde (t) esre olmalıdır.

(T) nin esresiyle yemeğe ekşi ve tatlı çeşnisi veren şey.

مدام تاکه بخاصوت اعل صفر را
موافقت همه مر ناردان و کتخ
عبد

Safralılara hasiyet cihetiyle bütün ömründe daima ekşi nar ve yoğurt kuruşu fayda verdikçe.

(‘Amîd)

کتخشیر (ketehşîr) = İçinde süt, yağ ve tuz koyup kurutulan süzme yoğurt ki keş gibi katık nev'indendir.

کتران (ketrân) = Katran.

کتره (ketre) = Parça parça, yırtık. Bu münasebetle birbirlerine irtibatı olmıyan mânasız sözlerle denir. Lâfız ve mâna itibariyle katre ile de münasebeti vardır, çünkü damla da ayrı ayrı parçalardır, belki katre ketre Muarrebidir.

براو کتره کرده آن زهرها بتیغ
ز زخمش همی جست راه گریغ
فردوسی

O zırhı onun üzerinde kılıçla parça parça etti. Onun darbesinden muttasıl kaçacak yer arıyordu.

(Firdevsî)

کتستو (ketestū) = Çöven.

کتیف برزدن (ketif herzedden) = (k.) Sevinmek.

کتیف شانه، کتیف ساره (ketif sâre, ketif şâne) = Atın omuz başı

ki eyerin ön tarafına gelecek yeridir.

كَتَكْ

(ketek) = Ayakları kısa bir nevi koyun (Ar.) نَعْد .

كَتَكْ

(kutek) = Kalender sopası, (v) ile كَوْتَكْ de derler. Gerek sopa gerek başka şeyle mutlak döğmek mânâsınadır (Nâşirî). Bu kelime Türkçeden alınmıştır.

كَتَلْ

(ketel) = Yedek atı.

مَرَكَبْ عَزَمْ تَرَا جَرَمْ هَلَالَتْ رَكَابْ
مَرَكَبْ چَاهْ تَرَا خَفَكْ سِهْرَتْ كَتَلْ
سَلَامْ

*Senin azmin bineğine yeni atın
cirmi özengi; senin mevkiine
nispette gök yedek atı gibidir.*
(Selmân)

Ş Yüksek tepe, tepeye giden yol, yığın. (r) ile كَوْتَلْ derler ki küh ve tel kelimelerinden mürekkep ve muhaffettir. (k)-nin üstüniyle dağ eriği, dağ elması (Helîmî).

كَتَلْجِيَانْ

(ketelciyân) = Padişah çadırı hizmetçileri.

كَتَمْتُوْ

(ketemtū) = Gıcıklama (Ar.) دَغْدَغَة .

كَتَبَرْ

(ketenber) = Tembel ve çok yiyen kimse = Ketenbel.

كَتُوْ

(ketev) = Bağirtlak kuşu
(Ar.) نَقَاة .

كُتُوْ

(kutū) = Pamuk kozası.

كِيْتُوْ

(kityer) = Hindistan civarında ateşperestlerden bir kısım.

وَسْفَارْ كَتُوْ بَجَانْ آمَدِمْ
بَدْرَاكْ شَاهْ جِهَانْ آمَدِمْ
هَاتِيْ

*Kitür kâfirlerinden usandık, ci-
han padişahının dergâhına gel-
dik.*

(Hâtîfî)

كُتْ وَتْ

(kutūmut) = Tıpkı, aynıyle yerinde kullanılır.

دَوِیْ زَشْتْ آنْ بِدَاخْتَرْ نَحْسْ وَشُوْمْ
رَاَسْتْ گُویْمْ كُتْ وَتْ مَانْدْ بَیُوْمْ
فِرَزْدَقْ

*O menhus ve meşum talihsizin
çirkin yüzü doğru söyliyeyim
tıpkı baykuşa benzer.*
(Ferezdek)

كَتَبَرَهْ

(ketire) = Bez dokurken pamuğunu çirışledikleri beyaz sakız ki gön ağacından husule gelir. Gön: dalları karpuz ve kavun gibi yerlere yayılır, dikenli bir ağaçtır, deve bunu mecbur olmadıkça yemez (Ar.) gönün yaprağını sıyırmaktan daha güç; Arapça bir darbimeseldir.

كَتِمْ

(ketim) = Dikiş yerlerinden asla su sızmayan tulum ve kırba.

کج

(kec) = Eğri.

دل نازک بنگاه کجی آزرده شود
خار در دیده چو افتاد کم از سوزن نیست
صائب

Nazik gönül eğri bir bakışla incinir. Göze düşen diken iğneden farklı değildir.

(Şa'ib)

§ Âdi ibrişim § Çengel, kanca. Kireç mânasına da görülmüştür.

کج بین (kecbîn) = Şaşı.

کج باز (kec bâz, kec pelâs) = Muamelesi kötü kimse.

کج داد و دریز (kec dârû merîz) = Eğri tut da dökme (k.) ifası müşkül ve muhal olan şey. Bir iş yap da belli etme yerinde kullanılır. Dilimizde, karda gez de izini belli etme denir.

کج

(kuc) = Çadır uşağı denilen zamkın nebatıdır ki onunla kırık ve çıkık âza sarılır ve yay kullananlar çıkan bileklerini onunla sararlar § İt boncuğu tâbir olunan kıymetsiz beyaz boncuk.

کجا

(kucâ) = Yer=câ § Kudâm-cây=hangi yerde muhaffefidir.

کجا بودی! امشب سوختی آزرده جانیرا
نظری

Bu gece neredeydin! Bir canı incinmişi yaktın.

(Nezîrî)

Her kucâ = her câ = her yer. Her kucâdan kısaltma da olur.

بغیر خدمت تو بنده انکارکنند
هر کجا که پژوهن وود زاصل و لژاد
کمال

Asıl ve neslin arandığı yerde kulun; senin hizmetinden başkasına intisap ve istinadetmez.

(Kemâl)

§ Ki lâfzı gibi edatı rabıtabdır.

دل چون نامه پر رنج و دردست
کجا عنوان آن این روی زودست
فخر گمرگانی

Kalbin ıstırap ve dert ile dolu mektup gibidir ki onun unvanı bu sarı yüzdür.

(Fehri Gürgânî)

برادرث چندانی برادر بود
کجا مرا برصرافسر بود
فردوسی

Biraderin senin başında taç oldukça biraderin olur.

(Firdevsî)

§ Çi mevkiinde bulunur.

بیزد سیاوش خرامید زود
براو برشمرده آن کجا رفته بود
فردوسی

Çarçabuk Siyāvūş'un yanına gitti; vukua gelen şeyi ona anlattı.

(Firdevsî)

§ Ki gibi istifhamî, zemanî ve inkârî de olur.

گر زسوی وصل تو باد آمدی
دل کجا از غم بفریاد آمدی
رودکی

Seninle birleşeceğimize dair bir söz gelseydi gönül kederden feryadetmezdi.

(Rûdeki)

کیارواست که من دور باشم از در دوست
بود رییب شب و روز شاد در بردوست
شاعر

Sevgilinin kapısından uzak olayım da rakîp gece gündüz yanında sevinç içinde yaşasın reva mıdır?

(Şâ'ir)

§ Çin vilâyetlerinden biri.

نریمان چو پرداخت زان بزمگاه
بگردد کجا خیمه زد باسپاه
اسدی

Nerimân o meclisten çekildikten sonra Kuca etrafında askerle çadır kurdu.

(Esedî)

کَجَاوَه، کِشَاوَه، کَجَابَه (**kecâbe**,

kejâve, **kecâve**) = Mahfe: devenin üstüne konulan bir nevi oturulacak sepet (Ar.) هودج.

کِجَاز (**kicâz**) = Keser ve balta gibi, demirden yapılmış aletler.

کِجَک (**kecek**) = Filcilerin kullandıkları uzun, ucu eğri ve sivri, sapı ağaçtan, kargaburnu denilen bir alettir ki filin dizgini yerindedir.

ایسال و ماه و روز و شب بود بدخواه جاهد را
کجک بر سر بزمیک در دل جسدک بالین خسک ایستر
قائی

Gece gündüz senin fenalığını istiyenin başı çengel, kalbi üzerinde balta; yastığı devedikeni, yatağı domuz ayağı olsun.

(Kāānî)

داد از پی ضبط پیل دستش
از قوس قزح کجک بدستش
هاتی

Onun sarhoş filini zaptetmek için eline kavsikuzah (eleğim-sağma) tan fil çengeli verdi.

(Hâtîfî)

§ Ucu çevgen şeklinde eğri ağaca derler ki meydana diki-len ve üzerine kabak geçirilen direğin ucuna bağlayıp üzerine altın ve gümüş avizeler asarlar, onu nişan alan okçulardan hangisinin oku rasgelirse avizeyi o alır (Ar.) برچاس § Davul çaldıkları ucu eğri tura.

کجک داد برکوس هر لحظه بوس
شده گوش گردون گراز بالنگ کوس
شهابی

Davul turası davulu her lâhza öpmüş, feleğin kulağı davul sesinden sağır olmuş.

(Şihâbî)

Genç kadınlar ve soytarıların başlarına taktıkları erkek kaz ve horozun kuyruklarındaki eğri tüyler ki horoz çelengi ve cığa denilir § Olta ve çengel § Sedef nev'inden kabuklu sü-müklü böcekten istihsal olunan bir nevi göz ilacı § İçine hurma doldurulan toprak kavanoz, küçük küp.

کِجَلَه (**kecle**) = Saksagan kuşu.

کِجُور (**kecūr**) = İlâçlardan zurunbat denilen kök. زونباد (ba:).

کِجُولُهر (**kecūk**) = Kalça sinirlerinin

şiddetle ağrımından ibaret çok ıstırap veren ve Arapça (عرق النسا) ırkunnesa denilen hastalık : Fransızcası «sciaticque» tir.

از درد بکوک آنکه گردد محزون
تادمدمش الم نگردد افزون
خلطی که بسبب شده است این عارضه را
باید که کند از بدن خود بیرون
یوسف طایبی

Irkunnesa hastalığından müteessir olan kimsenin eleme zaman zaman artmamak için bu ârizaya sebeb olan hiltı vücuttan çıkarmak lâzımdır

(Yūsufi Teblîbî)

Hilt: eski hekimlikte insanın beyinde farz olunan safra, seveda, kan, balgamdan mürekkep dört unsur.

کجُومَن (kecūmen) = Kanbel otu = kâkenc.

کجیل (kecîl) = Tebriz mahallelerinden eskî bir mahalle.

قادر نکشم آب چرنداب و کجیل
سرخاب ز چشم من روان خواهد بود
خجندی

(ba.) چرنداب
کجین، کجیم (kecîm, kecîn) = Muharebede atlara giydirdikleri, insanların da giydikleri zırh. Türkçe çokal, yancık derler.

ز آتش تیغ غضب گر شعله بر چرخ افکند
نقره خنک چرخ خاکستر شود بانه کجیم
کاجی

Gazabı kılıcının ateşinden feleğе şule salarsa feleğın beyaz

kır atı dokuz kat zırhla kül olur.

(Kâtibî)

از جهان منسوخ شد و رسم کز اغند و کیم
سلمان

Dünyadan zırh ve çokal âdeti kalktı.

(Selmān)

کجین (kicîn) = Yağlı undan tertibolunan her şey.

کُج (kuç) = Balık pulu.

کچری (kiçrî) = Pirinç ve hububatla pişirilen bir nevi yemek.

کچک (keçek) = Su tulum ve kır balarını yırtan bir böcek. (Meşker) de derler. (K) nin ötresiyle pire mânasınadır = kîk.

کچکول (keçkül) = (ba.) سچکول.

کچل (keçel) = Kel (Ar.) اقرع § Ayağı eğri büğrü insan ve hayvan.

از چل چل تو پای من زار شد کچل
خسرو

(ba.) کچک = § (ba.) چل

کچول (keçül) = Curcuna yani soytarılık rakısı = kâçül.

چندد باشی برای شهوت و حرص
پای بسته بطره مرغول
گاه از بهر خنده مردم
یا عاقل تمسخری و کچول
فخری

Şehvet ve hırs yüzünden ne vakte kadar kıvrıcık saç lülesinin meftunu, kâh halkı güldürmek için maskaralık ve soytarılığın makhurusun.

(Fehlri)

کچه

(keçe) = Kaşsız yani yalnız halkadan ibaret, parmağa takılan yüzüktür ki kadınlar ve çocuklar fincan altına saklamak suretiyle oynarlar, bu oyuna kecebâzi, oynıyana kecebâz derler Ş Çene.

کچه گل کزدن

(keçe gul kerdn)

= Gizli bir şeyi meydana çıkarmak. Asıl mânası, yüzüğü meydana çıkarmaktır; çünkü (gul kerdn) meydana çıkarmaktan kinayedir.

کچه

(keçir) = İlerigelen, reis (keçiri dih) = köy reisi, halkın ilerigeleni.

کحل

(kuhl) = Sürme mânasına Arapçadır.

(kuhlî perend) = (k.) Gece karanlığı.

(kuhlî-çerh) = (k.) Havanın bulanıklığı.

(kuhlî rüz, kuhlî seb) = Gece karanlığı.

کخ

(kuh) = Koğalık denilen hasır otu (Ar.) دى = duh, düh, luh, lüh Ş Çocukları korkutmak için bu ottan yapılan çirkin şekil, umacı, böcü.

جال دینی و دین خسروی که پیکر مهر بود بنسبت با او اسان یوسف و کخ فخری

Dünya ve dinin cemali, bir pa-dişaktır ki ona nispetle güneşin sureti Hazreti Yusuf'un cema-line nispeten korkunç bir suret gibidir.

(Fehlri)

(K) nin üstüniyle de görülmüş-tür.

کخ

(kih) = Acı, tatsız. Bu keli-meyi bazan çocukları nefret ettirmek yahut ellerindeki şeyi bıraktırmak için söylerler. Bu ve önceki kelimede (k) nin hare-kesi ihtilâfıdır.

کخ

(kuhç) = Süpürge otu.

کخ

(kehkeh) — Bu kelime çocukları bir şeyi yemeden men için tiksindirmek yerinde kullanılır. Biz bunun yerinde kaka diyoruz. Cenabı Peygam-berin bu kelimayı telâffuz bu-yurdıkları rivayet olunur. Fars-ça lûgatler de Peygamberi-mizin bu lâfzı Farsça olarak tekellüm ettiklerini müftehirane naklediyorlar [*].

کخ

(kihkih) = Gülme.

کخ اندر فکیر از خریدست
چاکچاک اندر چراغ از ترسب
مناوی

[*] Kamusi, bu kelime kafların üstünü ve esresiyle esvattandır, diyor.

Fakirin gülmesi eşeklikten, kan-dil fitilinin çıtırdısı rutubettendir.

(Sen'î)

کُحْکُحْ

(kuhkuh) = Öksürük se-sinden kinayedir.

خُرس نیز از خورد بناچارش
رود در کُحْکُحْ اوفتد کارش
اوحدی

Onu ayı da yemeğe mecbur olursa acele öksürmeye başlar.

(Evhedî)

کَدْ

(ked) = Ev § İptida = nuhust. İkinci mânayı ispata misal görölmediğinden nuhustile değil taht mânasına gelen کد ile müsavi olması icabeder. Zaten (Nâşirî) de de teht şeklindedir. کدبانو (ked bânü) = Evi idare eden kadın ki ev sahibinin karısıdır, aslı bânüyi ked = evin hanımıdır § Münecimler, çocuğun talihinde ruhun deliline kedhuda dedikleri gibi cismin deliline kedbânü derler, çocuğun ömrünün keyfiyet ve kemiyeti ve onun delilleri bu asıldan istihraç olunur, zira kedbânü cisim, kedüüdâ ruh menzilesindedir, kedbânü, kedhüdâsız kedhuda kedbânüsuz işe yaramaz. Bu iki asıldan biri bulunmazsa çocuk yaşıyamaz. Kedbânüya Yunanca hîlâc denir, mânası çeşmei zinde gâni = hayat çeşmesidir (Niẓâm).

کدخدا (kedhüdâ) = Ev sahibi, bir

evin büyüğü, evinin işini idare eden kişi.

نفسست کد بانوی من من کد خدا و شوی او
مولانا

Nefis benim kadınımdır yani benim idarem altındadır, ben evin efendisi ve onun kocasıyım.

(Mevlânâ)

§ Padişah.

کیو صحت شد درجهان کدخدای
نخستین بکوه اندرون داشت جای
فردوسی

Cihanda padişah olan Keyümers iptida dağda yerleşti.

(Firdavsi)

§ Bir meclisin büyüğü ve her hususu idare eden kimse § Yıldızlar ilminde ruhun delili.

کُدَامْ

(kudâm) = Hangi, hangisi, hangileri mânalarına. Bir, iki ve daha ziyade şeyi istifham için kullanılan bir kelimedir.

دو شهر کدام دله که در دام تو نیست
بی بال به آن مرغ که بر دام تو نیست
شاعر

Şehirde senin tuzağına tutulmuş olan hangi gönül vardır; senin damında yuva yapmayan kuşun kanatsız kalması iyidir.

(Şâ'ir)

انصای بده ای فلک مینا خام
تازین دو کدام خوبتر کرد خرام
خوشید جهانگرد تو از مشرق صبح
یاماه جهانتاب من از مطلع شام
نوائی

Ey lâcivert renkli felek! İnsaf et, bak, bu ikiden hangisi acaba daha güzel geldi; sabahın do-

ğusundan çıkan senin dünyayı
devreden güneşin mi? Yoksa
benim Şam'dan tulû eden ci-
hanı aydınlatıcı mahım mı?
Şam matlarından gelen mahi
cihantaptan maksat Hicazdan
dönen 'Abdürrahmanı Câmî
hazretleridir.

(Nevâ'î)

کِداِمِ (kidâmî) = Deniz kıyıların-
da bulunan bir cins koyu renk-
li taş.

کِدرُم (kudrum) = Darıcan: pirinç
tarlasında biten darı gibi bir
şey.

کِدیست (kudist) = Karış = بدست
(Ar.) شبر.

کِدفُت (kuduft) = Kafatası.

بیان دوست که گر صد هزار سال برآید
نه ممکنست که سودا بدر رود ز کدفوت
نزاری

Sevgilinin canına yemin ede-
rim ki eğer bin sene geçse ba-
şımdan sevdanın çıkmasına im-
kân yoktur.

(Nizârî)

(Ar.) حجه .

کِذْکِذَه (kedkede) = Çekiç ve örs
sesi.

کِیدِن (kidin) = Muharrem'in onunda
binlerce halkın toplanıp icrayi
matem ettikleri Tûs'a yakın bir
köy (!) § İbne.

کُدیَنه ، کُدیَن ، کُدیَنک (kudeng,
kudîn, kudîne) = Perdahçı
ve çamaşırcı tokmağı.

بداو چوب تو سر برهم کدنگ بزن
ز عشق روی تو یز اوم اریگویم آه
سوزی

Sen sopayı al, başımı koyayım
da, tokmakla; eğer ah eder-
sem senin yüzünün aşkından
usanmış olayım.

(Süzâni)

انگه دار اندری آشفته بازار
کدین کاران از طبل عطار
نطای

Bu karışık pazarda çamaşırcı-
ların tokmağını aktar tablasın-
dan sakın.

(Nizâmî)

Bazı şiirlerden çekiç mânası da
anlaşıyor

اگر پیشانی داری چو - دندان
نیچی از کدین امر ماروی
نزاری

Eğer örs gibi alnın varsa bi-
zim çekice benziyen emirleri-
mizden yüz çevirmezsin.

(Nizârî)

بر هر که زدی کدینه گرز
بشکستی اگر چه بودی البرز
نطای

Topuz tokmağı her kime vur-
saydı Elbürz dağı da olsa kı-
rardı.

(Nizâmî)

کِدُو (kedû) = Kabak § Şarap kabı:
içine şarap konan kuru kabak
§ Kafatası.

مرده خود پسند شد همچو کدو بلند شد
تا نشود زخود تکی بر نشود کدوی او
مولانا

Kendini beğenen kimse kabak gibi yükseldi. Kendinden boşalmadıkça yani benliğinden vazgeçemedikçe onun kabağı dolmaz: başı yüksek fikirleri almaz.

(Meylânâ)

کدوبا (kedübâ) = Kabak yemeği.
کدوبن (kedübun) = Kabak kökü.

نشدید که زیر چناری کدویی
برست و بردوید برو بر پروزیست
ناصر

Bir çınar altında bir kabak kökü bitti de yirmi gün zarfında acele onun başına çıktığını işitmemiş misin?

(Nâşır)

کدودانه (kedūdâne) = Midede tekevvün eden ve kabak çekirdeğine benzeyen bir nevi kurtçağız (Ar.) حب القرع .

در دفع کدودانه بدستور سلف
خرمای برونک و مغز جوزآر بکف

یوسف طبیبی

Mide kurdunu gidermek için geçmişlerin kaidesi veçhile hurma, berenk denilen kök ve ceviz içi ele geçir.

(Yūsufi Tebîbî)

کدونیمة (kedūnīme) = Şarap içilecek yatık, kabak, çotra.

کدوادۀ (kedvâde) = Temel ve esas.

باید تو گل نگار گشته دیوار چهارخانه جان
دروغده تو استوار مانده کدوادۀ عمرست چنان
سیف اسفرنگی

Seni hatırlamakla can bahar hanesinin duvarı gül nakışlı olmuş. Senin zamanında, ahit ve misakî gevşek olan ömrün temeli muhkem kalmıştır.

(Seyfi İsferengî)

کداده (Kedlâde) de evin temeli mânâsınadır, çünkü ked = ev, lâd = temel mânâlarıdır.

کدوح (kedūh) = Germâbe gibi hamamın Farsçasıdır.

بامدادان چشم آمد آن نگارین از کدوح
بادورخ ازباده لعل و بادو چشم از سرشوخ
رودکی

Sabahleyin o güzel iki yanağı bâdeden kızarmış, iki gözünü seherden işvelenmiş bir halde hamamdan yanıma geldi.

(Rûdeki)

Burhân kadeh mânâsına da geldiğini yazıyorsa da musahhihi reddediyor (Nâşırî).

کدوۀ (kudūh) = Tırmalama.

کدۀ (kede) = Ev, menzil, mekân. Meykede = meyhane. Bütkede = puta tapılan yer.

کدۀ (kude) = Küçük dil = melâze ş Boğaz, damak ş Kilit ve şeytanlı tâbir olunur bir nevi tah-ta dilli kilit.

آنکه طفلان امرا دایۀ کام و مراد
جز بشیر و شکر شکرش نه بگشاید کده
کشته این ساخت ملکش زودان آن چنانک
خانها این شدند از زحمت قفل و کده
فخری

Öyle bir zat ki arzu ve murat dâyesi, emel çocuklarının damagını ona teşekkür südü ve şekerinden başkasiyle açmaz; onun mülkû sahası, hırsızlardan öyle emin olmuş ki evler kilit ve tahta dilli kilit zahmetinden kurtuldular.

(Fehri)

در کایدان نبود سخت کده
باز کردم دروخدم بکده
طیان

Kilidin dili kuvvetli değildi.
Kapıyı açtım da eve gittim.

(Teygân)

Ş Memenin ucu.

همچو بلور سینہ وستان
کده او چودانه مرجان
لطیف

Gögüs ve meme billûr gibi; memenin ucu mercan tanesine benziyor.

(Leîfl)

Ş Tirmalama mânasına da görülmüştür.

کدزاد (kedizâd) = Evde doğup büyümüş insan ve hayvan = hanezâd.

کدزاد من بوده این دردوغم
که زائل نگشته است هیچ ازدم
ابوالعانی

Bu dert ve elem benimle birlikte doğup büyümüştür; çünkü kalbimden hiç ayrılmamıştır.

(Ebûlme'ânî)

کدیور (kediver) = Hane sahibi, kedhudâ Ş Zaman, dehr, cihan.

اگر گوش دای' عدلت نبود
دیگر در کدیور نبود کدیور
افخری

Eğer senin adaletini dinliyen olmasaydı artık dünyada iş başı kalmazdı.

(Fehri)

Ş Ekinci, bağcı.

مأنه سازد از بره برصفت تو انگران
برزگری کند بگاو از قبل کدیوری
خاقانی

Felek zenginler gibi kuzudan sofra tertibeder; ekincilik kabîlinden öküzle ziraat eder.

(Hākānî)

Bere, hamel = kuzu. Gâv, şevr = öküz burçlarına işaretir.

بدهقان کدیور گفت انگور
مرا خورشید کرد آبستن ازدور
میان مانه عقدی نه نگاشی
نه آیین عروسی بود و نه سور
منوچهری

Üzüm, bağcı köylüye, beni uzaktan güneş gebe etti, aramızda ne akit, ne nikâh, ne düğün merasimi, ne düğün vardı, dedi.

(Minūçihri)

کز (ker) = Sağır.

چون بدیوای بلا ناید سرش
نشود پند دل آن گوش کروش
مولانا

Başı belâ duvarına çarpmadıkça onun o sağır kulağı gönül nasihatini dinlemez.

(Mevlânâ)

تا تو دعوی زور و زو داری
دیده کور و گوش کرداری
سنائی

*Sen kuvvet ve para dâvasında
bulundukça gözün kör, kulağın
sağırdır.*

(Senâ'î)

§ Kuvvet ve kudret.

ملک آنست که اورا پسخن باشد دست
ملک آنست که اورا بهنر باشد کمر
فرخی

*Padişah, söz söylemede maha-
reti, hüner göstermede kudreti
olandır.*

(Ferruhî)

§ Meram ve maksat § Afsun
tesir etmez bir nevi yılan.

کُر

(kur) = Biri Şirvan öbürü Fars-
ta iki nehir.

چوزد یرلب آب کر بارگاه
سواران سوی آب بردند راه

هانجی

§ İnsan ve hayvan
yavrusu: meselâ bir yeri çekir-
ge istilâ edip mevsim dolayı-
siyle biraz sükûnet bulduktan
sonra tekrar belirince onlardan
yavrular zuhur etmiş yerinde
(kurkerde) denir.

شه بحر وتو شمزاده دران بحر دری
نی که صدف سار تو از در پری
گویم مثلی گرچه بظاهر خوش نیست
باشد چو پدر چنان چینیست کوی
شاعر

*Padişah deniz, sen şehzade o
denizde incisin; yok yok, sen
sedef gibi inci ile dolusun. Her
ne kadar görünüşte hoş değilse
de bir darbimesel söyliyeyim:
baba öyle olunca yavruyu böy-
le olur.*

(Şa'ir)

کِرَا

(kirâ) = Herkira muhaffefidir.
Her kimin, her kime, her kim-
de suretinde tercüme edilir.

اگر عشق کند گردون چه باید عشق لشکر
چه باید یاری مردم کرا دولت بود یار
قطران

*Eğer felek arkalarsa askerin
yardımına ne lüzum var; her
kime devlet yâr olursa halkın
yardımına ne hacet.*

(Keṭrân)

کرا شرع فتوی دهد رها لک
الا تاننداری زکشتش پاک
سعدی

*Şeriat her kimin katline fetva
verirse gözünü aç; onu öldür-
mekten çekinme.*

(Sa'dî)

به از گنج دانش بکیتی کجاست
کرا گنج دانش بود پادشاست
اسدی

*Dünyada ilimden daha iyi şey
nerede? Her kimde ilim hazi-
nesi varsa padişah'tır.*

(Esedî)

کِرَا

(kirrâ) = Berber, hacamatçı.

کِرَا جِدَن

(kerâciden) = Tavuk
yumurtliyacağı zaman bağır-
mak, gıdıklamak (c) yerine (h)
ile de yazmışlardır.

کِرَا خان

(kerâhân) = Efrâsyâb'ın
büyük oğlu. Türkler Karahân
derler (Nâşirî)

کِرَا دَه، کِرَا د

(kerâd, kerâde) =
Eski, yırtık elbise.

کُرَارَا، کُرَارَ (kurâr, kurârâ) =
Kapının alt eşiği Ş Ziraat için
sürülüp etrafı yükseltilmiş tarla.

کُرَاز (kurâz) = Ağzı dar bardak
ki sefer esnasında birlikte gö-
türülür. Arapçada bu mânaya-
dır Ş Kuş kursağı. Kârûre=sid-
dik şişesi mânasına da gelir.
(K) nin üstüniyle kadınların
doğurma zamanındaki hararet-
leri. Esresiyle kirâziden=sahn-
maktan (emir ve ismas.). Salın-
mak mânasına (k) nin ötresiyle
de görülmüştür.

کُرَاس (kurâs) = Kuyruk salan ku-
şu (Ar) . صوره .

کُرَاسَه (kurâse) = Kur'anı Kerim.

برنام من ارفال گشائی ز کُرَاسَه
یدی بخط اول قدمی الضم
سوزنی

Eğer Kur'anı Kerimden benim
namıma tefeül edersen birinci
yazıda (قد مسمى الضم) lâfzei celilini
görürsün ki mânayı münifi
bana renk ve meşakkat isabet
etti demektir.

(Süzenî)

Ş Mutlak kitap, defter mânası-
na da gelir. Arapça şedde ile
kitap cüz'ü mânasınadır.

گر آنچه درین کُرَاسَه گفتم
کس گفته خدا بر سه گفتم
خاقانی

Bu kitapta söylediklerimden

Allaha üç dediğimi söylemiş
var mı?

(Hâkânî)

کُرَاش (kerâş) = Dağılma: kerâ-
şiden = dağılıp saçılma, mahv-
olmaktan (İsmas., emir).

نو در میان دلی دل میان زلف تو دور
کُرَاش خود بخوه وزلف خود بشانه من
سوزنی

Sen gönül içinde, gönül senin
zülfünün arasında; kendi peri-
şanlığını isteme ve zülfünü ta-
rama.

(Süzenî)

رمیدگان و کُرَاشیده گشتگان زوطن
ترا خواهند زیردان بدعوت وآین
سوزنی

Vatandan ürkenler ve dağılan-
lar Cenabı Haktan seni dua ve
amin ile isterler.

(Süzenî)

بنا تاجدا گشتم از روی نو
کُرَاشیده و خبره شد کار من
آغاجی

Ey güzel! Senin yüzünden ay-
rıldığım günden beri benim
işim perişan oldu ve karıştı.

(Âgâcî)

Kerâş çulluk kuşu mânasına
da gelir.

کُرَاشَه (kerâşe) = Tarz ve reviş,
üşlûp.

کُرَاغ (kurâğ) = Çadırıuşağı deni-
len bitkinin zamkı.

کَرَاک، کَرَاکَا (kerâk, kerâkâ) =

Kuyruk salan kuşu = kuras.

چنان تندید او از دشمن خویش
که باز نیز چنگال از کَرَاکا
فخری

*Keskin pençeli doğan kuyruk
salan kuşundan nasıl korkmaz-
sa o kendi düşmanından öyle
korkmaz.*

(Fehrî)

Saksağan ve bıldırcın diyenler
de vardır.

کَرَاکَر (kerâker) = Karga & Kuz-
gun.

کَرَامَنَد (kerâmend) = Lâyık ve
münasip.

کَرَاه، کَرَانه، کَرَان (kerân, kerâ
ne, kerâh) = Kenar, uc, ni-
hayet.

دیدیم کَرَانه تا کَرَانه
غیر تو نبود دومیانه
نشاط

*Bir ucdan bir uca baktık; or-
tada senden başka kimse yok.*
(Neşâî)

دِریا کَرَانه دارد و دریای فضل او
نخوده هیچ وقت کسی را کَرَان خویش
شهاب‌الدین

*Denizin kenarı vardır; onun
fazileti denizi hiçbir vakit kim-
seye kendi kenarını gösterme-
miştir: onun fazileti denizinin
ucu bucağı yoktur.*

(Şihâbüddîn)

شراب لطف خداوند را کَرَای نیست
اگر کَرَایش نماید قصور جام بود
مولانا

*Cenabı Hakkın lûtfu şarabının
kenarı yoktur. Eğer kenarı gö-
rürürse kadehin kusurudur.*

(Mevlânâ)

کَرَانه گیر (kerânegir) = Kenara çe-
kilen, uzlet eden. Kerâne boyun
buran kuşu mânasına da gelir.

کَرَآوِیَا (kerâvyâ) = Tatlıca ot.

کَرَایَه (kerâye) = Boyun buran ku-
şu.

کَرَایَه (kirâye) = Kira ve ücret.

کَرْبَسَه، کَرْسُو، کَرْبَس، کَرْبَاسَه، کَرْبَاسُو
(kerbâsû, kerbâse, kerbes,
kerbesû, kerbese) = Alaca
keler (Ar.) سام ابرص.

ی کشد هم نهنگ را راصو
هرگز عَرَب بود ذکر بَاسو
آذری

Timsahı da gelincik öldürür.
Akrebın ölümü kelerdendir.
(Âzerî)

اژدها باش برخیزنه علم
کای بچنین جای جای کَرْبَسه نیست
سوزنی

*İlim hazinesinin ejderi ol; çün-
kü böyle mevki kelerin mevkiî
değildir.*

(Süzenî)

درکنج غصه و غم باشد زبخت و ارون
گامش ندیم عَقَرَب گامش حریف کَرایس
فخری

Bahtının dönüklüğünden dolayı keder ve gam köşesinde ona kâh akrep yoldaş, kâh keler arkadaş olur.

(Fehri)

کُرْبَال (kurbâl) = Farsta bir vilâyet.

کُرْبُز (kurbuz) = Karga döleği (Ar.) قنار الحیار.

کُرْبَش پَایَه (kurbeş pâyê) = Akrep ayağı denilen bitki.

کُرْبَه (kurbe) = Dükân.

هم از بامدادان در کربه است
به از سود و سرمایه دامن زدست
صدی

Kârı ve sermayeyi elden vermektен ise daha sabahтан dükânın kapısını kapamak iyidir. (Sa'dî)

Ş Kanderî, yakı otu denilen bitki (Ar.) حلف 'Aşım Efendi Oқыānūsta helpe böyle demişse de burada yaban kerevizi diye tarif etmiştir.

کَرَبَه (karbe) = Arı kuşu = sebzek
Ş Keler.

کَرْپَا (kerpâ) = Ribas nev'inden helendüz denilen bitki.

اگر زلفیض گفت وشعہ بدی درابر
شدی زبرجد و پیروزه پیکر کربا
مسجدی

Eğer senin elinin feyzinden bulutta bir damla olsa idi he-

lendüz; zebercet ve firuze şekline girerdi.

(‘Ascedî)

(B) ile de kullanılır.

کَرْپَاس (kerpâs) = Pamuk ipliğinden dokunan ham bez. Muar-rebi کرباس تیر.

لعلت دنیا چه باشد ای امین
نمکزی کرباس و یکبارہ زمین
عطار

Ey emîn! Dûnya nimetinin neticesi neden ibarettir? Dokuz arşın bez, bir parça yer. (‘Atfâr)

کَرْت (kert) = Sent ağacı, Mısır dikenini denilen sert bir ağacın yemişi (Ar.) قرط Sent: Mısırdaki yetişip odun yapılan meşe nev'inden bir ağaç.

کَرْتَاه (kertâh) = Azim ve himmet ki kalbin yüksek mertebelere teveccühünden ibarettir.

کَرْتَلَه (kertele) = İri ve yakışksız kart oğlan. Bundan muharref olarak kersele denir.

کَرْتُمَا (kertūmâ) = Farslı, meşhur bir hekim.

کُرْتَه (kurte) = Gömlek (Ar.) قیاس

خفاک کسی که ازین بوی کرتہ یوسف
دلش چو دیدہ یعقوب خسته و اشد زود
مولانا

Mesuttur o kimse ki Yusuf'un gömleğinin bu kokusundan gön-

*lū, hasta Yakub'un gözü gibi
çabuk açıldı.*

(Mevlānā)

Ş Eteği ve yenikısa elbise, Mu-
arrebi قرطی tır.

کَرَنَه (kerte) = Ekilmiş yer.

کَرَنَه (kirte) = Süpürge otu.

کَرَنَه دَشَبِی (kirte'i deştî) = Mekke
ayrığı denilen bitki.

کَرَج (kere) = Yaka düğmesi. (Ç)
ile de doğrudur Ş Gömlek ve
yakasının yırtmacı.

کَرَج (kurç) = Karpuz ve kavun
dilimi = bürîn.

ماند کرجی گفت این را من خودم
تاچه شیرین خربزست این سنگرم
مولانا

*Bir dilim kaldı, dedi; bunu
ben yiyeyim ki bakayım bu ne
tatlı karpuzdur.*

(Mevlānā)

کَرَج (kirc) = Yaka oyuntusu Ş Kar-
puz ve kavun dilimi کَرَج = kirc.
Nāşırı'de bu üç hareketli lügat-
ler yalnız (k) nin üstünüyledir.

کَرَجَه (kurçe) = Sazdan yapılmış
bağcı kulübesi.

کَرَجَفُو (kercefū) = Bildircin (Ar.)

سلوی

چه اسبوت بود دشمنیت را
تو بی شاهباز وعد و کرجفو
طیان

*Düşmanın sana nasıl nispet
edilir. Sen şahbazsın düşmanın
bildircindir.*

(Teyyān)

کَرَجَن (kercen) = Kıkırdak deni-
len yumuşak kemik (Ar.) غضروی.

کَرَحْت کَرَج (kerekh kereht) =
Hissiz ve şuursuz kimse, his ve
hareketten kalmış, uyuşmuş âza
(Ar.) حذر.

هر چاهی چنین مباش کرخ
زانکه چاهیت سر دورخ
آذری

*Kuyu başında böyle uyuşma;
çünkü cehennemin başı üstünde
bir kuyudur [*].*

(Āzerî)

کَرَح زِرَاه (kerekh zirâh) = Piyade,
yaya.

کَرَد (kerd) = Kerden = etmek, ey-
lemek, işlemek, kılmaktan mazi.

خدای خواست که بر عالی بجا شد
ز لطف خویش ترا پادشاه عالم کرد
سعدی

*Cenabı Hak âleme ihsan etmek
istedi de kendi lûtfunda seni
âlemin padişahı yaptı.*

(Sa'dî)

Ş İyi ve fenaya şâmil olan iş
ve hareket.

کرد بدش آرد گفت کردن کن
با چنین گفت کرد هر دو کن
سنائی

[*] (r) nin sükûniyle Kerh, Bağdad'da
bir mahalledir ki Mârufı Kerhî namıyla meş-
hur olan şeyh'ebu Maḥfûz oradadır.

İş meydana getir ve sözü kısalt; ya böyle söze hareketini yoldaş et.

(Senâ'î)

Farsii deride kerden ve kert kelimeleri (k) nin ötresiyle okunur.

مهتران جهان همه مردند
هرگرا سرهمه فرو کردند
از هزاران هزار نعمت وجاه
روز آخر یکی کفن بردند
رودکی

Cihanın uluları hep öldüler, hepsi ölüme baş eğdiler; öldükleri gün binlerce bin nimet ve izzetten son günde bir kefen götürdüler.

(Râdeklî)

هزینه چنان کن که بایست کرد
نباید افشاند و نباید فشرود
فردوسی

Lâzım olduğu kadar sarfet. Ne döküp saçmalı, ne sıkmalı.

(Fırdevsî)

کُرد (**kurd**) = Türkiye, İran ve Irak'ta yaşayan bir topluluk.

کرده وپوش مشك خرد وا
خرقه کردی هم عرب هم کردرا
مولانا

Küçük tulumu gizliyerek hem arabı hem kürdü siyrap eyledin.

(Mevlânâ)

Ş Ziraat için hazırlanıp etrafı yükseltilen yer, bahçede yapılan sebze ve çiçek ocağı, Kenarlarına merz denir.

هر حیویتی باشدش کردی دگر
درمیان باغ ازسیر وکبر

هر یکی باجنس خود درکرد خود
از برای پشتگی نیم می خورد
تو که کرد زعفرانی زعفران -
باش و آمیزش ممکن باد دیگران
مولانا

Bahçenin içinde sarmısak gübreden her sebzenin bir ocağı olur. Her biri kendi cinsiyle kendi ocağında pişmek ve erişmek için rütubet cezbeder. Sen ki safran ocağısın, safran ol ve başkalarıyla ihtilâl etme.

(Mevlânâ)

§ Göl.

نیشک آن به که بادریا ستیزد
کز آب کرد ماهی خرد خیزد
سعدی

Timsaha yakışan derya ile mücadele etmektir. Göl suyundan küçük balık peyda olur.

(Sa'dî)

§ Su hazinesi.

کرداد (**kerdâd**) = Temel ve esas.

کِرْدَار (**kirdâr**) = İş ve âdet, tarz ve üslûp.

اگر بد شلیدن نباید خوشم
ز کردار بد دامن اندر کشم
سعدی

(ba.) کالیو

یکی نامه نغز بیکر نوشت
بنغزی بکردار باغ بهشت
نظامی

Güzellikte cennet bahçesine benzeyen, şekli bedî bir mektup yazdı.

(Nizâmî)

مارا زمانه کردار کردی بنم گرفتار
از تو بنام ای یار یا نام از زمانه
شیبانی

*Sevgilim! Bizi zemanе gibi ke-
dere esir ettin. Senden mi nâle
edeyim zamandan mı ?*
(Şibānî)

کردز (**kerder**) = Toprağı katı
enişli, yokuşlu yer.

کردک (**kirdek**) = Bilmece, yanılt-
maç.

نام بت من اگر بخوای
سببست نشسته بر سر سرو
شاعر

*Eğer benim sevgilimin adını
öğrenmek istersen selvinin ba-
şına konmuş bir elmadır.*
(Şā'ir)

(sî) ile (bîst) ten maksat yirmi
kere otuzdur ki altı yüz eder,
ebcet hesabıyla 600 sayısını
gösteren (h) harfi (serv) keli-
mesinin başına konunca (Hus-
rev) olur.

از نیمة سنگ نام دریا
نام بت من شود مهیا
شاعر

*Taşın yâni mermerin yarısıyla
denizin bir adı olan (yem)
birleşince benim sevgilimin adı
olan (Meryem) meydana gelir.*
(Şā'ir)

(ba.) (خبریز).

کردکار (**kirdkâr**) = Hak Taalânın
isimlerindendir.

خدمتی کن برای کردگار
باقبول ورد خلقات چه کار
مولانا

Allah için bir hizmet et; in-

*sanların red ve kabuliyle ne
alâkan var.*

(Mevlânâ)

Ş Bilerek, kasdederek.

نه چون پور میر خراسان که او
عطارا نشسته بود کردگار
رودکی

*O, ihsan kasdiyle oturmuş olan
Horasan Beyinin oğlu gibi de-
ğil.*

(Rūdekî)

کردنگ (**kerdeng**) = Deyyus
meşrep ve şaşkın.

کردنگل (**kerdengel**) = Kerdeng.

کردو (**kerdū**) = Ağaçlardan kesi-
len dal ve budak: budantı.

کرده کار (**kerdekâr**) = Gezmiş,
dolaşmış, tecrübe sahibi, üstad.

کردپلن (**kerdilen**) = Horoz gözü
denilen bitki.

کرزه، کُرز (**kurz, kurze**) = Zira-
at için hazırlanıp etrafı çevril-
miş yer, tarla = kurd Ş Evlek
Ş Fide tahtası. (K) nin üstü-
niyle anadan doğma çükü ol-
mıyan kimse.

کرزمان (**kerzmân**) = Gök, arş.

تا بود درکان عقیق و جهرمان
تا بود خوشید و مه بر کرزمان
فخری

*Akik ve yakut madende; güneş
ve ay gökte oldukça.*

(Fehrî)

(R) nin üstünü (z) nin sükûniyle de doğrudur.

مه و خورشید با برجیس و جهرام
زحل با بزر و زهره بر کر زمان
همه حکمی بفرمان توراند
که ایزد مهر توادادست فرمان
دقیق

Ay, Güneş, Müşteri, Mirrih, Zuhâl, Utarit, Zühreden her biri gök yüzünde senin fermanınla hüküm şüerler, çünkü Cenabı Hak onları senin emrine tâbî kılmıştır.

(Değlîl)

کُرْزَه مَاه (**kurze mäh**) = Hoş kokulu bir bitki yahut kara kavuz denilen kökün bitkisi. Geyik ziresi yani yabani kimyon diyenler de vardır.

کُرس (**kurs**) = Cerahet, elbise kiri
Ş Kıvrıcık saç = kerib.

میرتاب از حسد و گفته پر مکر و فریب
برکش از گردنات این جامه پر کوس و کرب
ناصر

Hile ve hud'a ile dolu olan ha-set ve sözden başını çevir, boy-nundan bu kirle dolu elbiseyi çek çıkar.

(Nâştr)

کُرسَان (**kersân**) = Ekmek kabı.

هم از گندم نمی کنند و هم خالی زنان کُرسان
نژادی

Hem küpte buğday hem ekmek kabında ekmek yok.

(Nizûrl)

کُرسَف، کُرسَب (**keresb, keresf**)
= Kereviz dediğimiz sebze,

کُرسُون (**kerestün**) = Kapan denilen büyük terazi (Ar.) قَبان
مُارسُون .

کُرسَم (**kersem**) = Safran (Ni'metullâh).

کُرسَنج (**kersenc**) = Himmetten nasibi olmamak (Burhân). Mu-kabili tâh dır کرتاغ .

کُرسَنه (**kersene**) = Burçak.

کُرسَنه (**kirisne**) = Yara yüzünde düğümlenip katılaştan cerahat.

کُرسی (**kursiyy**) = Taht ve bu münasebetle iskemle mânasına Arapçadır, Arapçada bilgiye de denir. Farsçada bunlardan başka ısınmak için altına mangal konulan kısa ayaklı masa: tandır mânasına da gelir. Eski heyet ilminde sekizinci feleğin adıdır. **کُرسی** (kursî) دار، کُرسی خط، کُرسی حروف **هَرُوف**, **kersî heţ**, **kursî dâr**) = Yazıda harf ve kelimelerin bir çırpıda ve düzgün olmasından kinayedir.

هر که جد خود شناسدی شود محتاج غیر
خط چو کُرسی دار گردد بی نیاز مسطرت
عسن

Haddini bilen kişi başkasına

*muhtaç olmaz, yazı düzgün
olursa mistara ihtiyacı kalmaz.*
(Muhsin)

حاک (kursî'i hâk) = (k.) Yer.
kursî dâr mec-
lisi tür) = (k.) Hazreti Mūsā
(ع).

زر (kursîi zer) = (k.) Güneş.
(kursî zîridâr) = Ası-
lacak adamın ayağı altına ko-
nulan iskemle.

آن کز مال دولت دنیا است باخبر
kursî zîridâr şîrîr da
سایم

*Dünya devletinin mealinden
haberi olan kimse tahtı askı
iskemlesi sayar.*

(Sellm)

کوشه (kursî'i şeş küşe)
= (k.) Altı yön itibariyle dünya.
(kursî'i 'iḫdi guher)
= (k.) İncinin taneleri biribiri-
ne uygun ve muntazam olmak.

گرچه باشد صاف همچون کرسی عتد گهر
عتد رشی میان هر دو دل ناچار هست
وحید

*Her ne kadar inci dizisinin
taneleri gibi berrak olsa da her
iki gönül arasında haset düğü-
mü olması zaruridir.*

(Veḥid)

کرسیدن (kersiden) = Çalışmak,
idman etmek ş Kavgâ etmek.

کرشه، کرش (kereş, kereşe) =
Hile ve hud'a, aldatmak için
tevazu gösterme, yaltaklanma.

هر که بادولت تو کرده کرش
کرده درگردش زمانه کرش
پورجا

*Her kim senin devletine karşı
hiyle ve hud'a ederse zamane
onun boynuna kıl urgan takar.*
(Pār behā)

§ Dağdan düşen kar kümesi §
Kir § Aydınlık. (R) nin sükû-
niyle de doğrudur.

کرش (kuruş) = Kıldan örülmüş
ip, urgan. Kereş (ba.).

کرش (kirş) = Uyurken damaktan
çıkan mışılta.

کرشه (kirişte) = Çörçöp.

زمین و آسمانها پر فرشته است
تو کی بینی که چشمت پر کرشته است
عطار

*Yer ve gök meleklerle doludur.
Sen nerede görürsün, çünkü
gözün çörçöple doludur.*
(Aftār)

کرشه (kirişme) = Naz ve istiğna,
kaş ve gözle işaret.

(K) ve (r) nin üstünü ile de
yazmışlardır, (g) ile de görül-
müştür.

کند عشق او بکارت يك کرشه
ز چشم خون تراود چشمه چشمه
شاعر

*Aşk eğer senin hareketine bir
bakarsa gözünden göz göz kan
sızar.*

(Şā'ir)

کَرَشِدَن (kereşiden) = Hiyle etmek & Yaltaklanmak.

کَرِغ (kerğ) = کراغ (ba.).

کَرِغَسْت (kerğest) = Ermeniler hiyarı, sümüklü pancar adları ile anılan ispanağa benzer bir karış kadar, sâki ince bir nebat = برغست. Biri öbüründen bozulmuşa benzer (Reşîdî) (Ar.) بقلة المملول (ba.). کرفی اکرى . تنابرى

کَرِفت (kirift) = Murdarlık, kesafet & Murdar ve mülevves kimse.

کَرَفَس (kerefes) = Kereviz.

موجو وزده دوه مکر نفس
ی شناسیدند چون گل از کرفس
مولانا

Nefsin hiylesini inceden inceye, zerreden zerreye, gülü kerevizden farkettileri gibi anladılar. (Mevlânâ)

کَرَفَش (kerfeş) = Keler.

مبین آنکه مورست یا کرفشت
تو آن بین جان دادنش ناخوشست
فردوسی

Karınca yahut keler olduğuna bakma. Sen ona bak ki canını vermesi hoş bir şey değildir. (Fıtrdevâl)

کَرَفَه (kirfe) = Sevap, hayırlı iş.

کَرَفَه گر (kirfeger) = Sevap ve hayırlı iş işliyen.

کَرَك (kerak) = Bildircın yahut kuyruk salan kuşu: kerâk (muğ.).

تا نباشد همچو عقاب خاصه در عزالت غراب
تا نباشد همچو شاهین خاصه در قدرت کرک
جان خشم از تیغ سینرخ افکنت برشاخ هر
باد لرزان در برش چون جان بجشک از تفک
انوری

Karga hususiyle şerefte anka gibi olmadıkça; bildircın hususiyle kudrette şahine benzemedikçe; senin ankayı düşüren kılıcının huzurunda hasmının canı; ömür dalı üzerinde, serçenin canı tûfekten titrediği gibi titresin.

(Enverî)

& Mısırdâ bir köy.

ز کتمان واز ومله واز کرک
رسیدند گردنکشان يك بيك
زجاجی

Meokileriyle öğünenler kenan, remle, kerkden birer birer yetiştiler.

(Zaccâcî)

Buhara dilinde ev tavanı.

کَرَك (kerk) = Tavuk.

از شیر تارویه واز یوز تاپلنگ
از کبرک تابکرگس واز کرک تا کرک
دوزی خوران خوان پر از لعلت تواند
هر کوشه که یی لگرم صد هزار لک
کمال غیاث

Aslandan tilkiye, parstan kap lana, keklikten kerkese, tavuktan bildircına kadar her nereye baksam yüz binlerce mahlûk

*senin nimetinle dolu sofrandan
rızklarını yiyorlar.*

(*Kemāl Ğıyāğ*)

§ Keklik § Yengeç. Burhān bun-
lardan başka gözbebeği, dal
mânalarına da yazmıştır. Son
harfleri (g) ile kergedan mu-
haffidir.

هر زمان این پیرگرگ شیر خوی طفل خوار
آن کند با من که پیل و گرگ گاه کارزار

شهاب الدین

*Bu çocuk yiyen aslan huylu
ihtiyar kurt, bana her vakit fil
ve kergedenin kavga zamanında
yaptığını yapar.*

(*Şihābuddīn*)

كُرْكْ

(**kurek**) = Kel: saçsız baş,

كُرْكْ

(**kurk**) = Kuluçka olmuş ta-
vuk. Gurk olmuş derler ki bu
haldeki sesi hikâyeden alınmış-
tır.

که خوار چون خروسی و چون مایمان کرک
چون بوم' دزد و بددل و کوری چوشیبره
پورجا

*Horoz gibi pislik yeyici, tavuk
gibi gursun; baykuş gibi ha-
yırsız ve korkak, yarasa gibi
körsün,*

(*Pürbehā*)

§ Tiftik tâbir olunan yumuşak
yün Türkçe kürk bundan alın-
mış olmalı.

كُرْكَاں

(**kerkās**) = Çavdar yahut
yulaf.

كُرْكَاْمْ

(**kerkām**) = Kuvvet ve ce-
lâdet § Emel ve maksat.

كُرْكَاْهْ

(**kerghāh**) = İş işlenen yer,
fabrika: kârgāh muhaffefi.

شد بدل جولامه را کرگاه باجرخ بخار
نمجهای فیه شان بهتر زنج پرنیان
عندلبل

*Buharlı makinalı fabrika çulha
yerine kaim oldu; onların (ec-
nebilerin) pamuk mensucatı
ipekli mensucattan daha iyi.*

(*Andellb*)

كُرْكَاْدَنْ

(**kerghaden**) = Kergedan
denilen hayvan.

كُرْكَرْ

(**kerger**) = Sanii hakiki olan
Cenabı Hakkın isimlerindendir.

ملك دین را بقوت کرکر
گشت مسعود عاقبت اختر
فخری

*Hakkın inayetiyle din mülkū-
nūn talihi ākıbet mes'ut oldu.*

(*Fehrī*)

§ İkbāl sahibi padişah § Çam
ağacı.

كِرْكِرْ

(**kirkir**) = Suteresi. Muar-
rebi چرچر dir. Reşîdî'de (کرکر)
dir.

كِرْكِرَاْنَكْ

(**kerkerānek**) = Kırır-
dak. Nizām, katı bir şeyin
yerde sürüklenmesi demİştir.

كُرْكِرَكْ

(**kerkerək**) = Kuyruk sa-
lan kuşu = kerāk.

کَرِکُروْهِن (kerkerühin) = Bir nevi macun.

کُرِکُری (kurkurī) = Kerkerânek.

کَرِکُز (kerkuz) = Delil ve alâmet.

مگر ز حیوان به پیش آید بز
هست آن هم بشنود که مرکز
آذی

Eğer önüne hayvandan keçi gelirse o da tefrikaya alâmet ve delildir.

(Āzerī)

§ Yollarda mesafe tâyini için kullanılan ve çok defa taştan yapılan nişan.

کَرِگَس (kerges) = Kerkenz, kerkes denilen yırtıcı kuş.

هر کرگس سه هزار و پانصدست
مرکبوتر را چه باشد زان بدست
مولانا

Kergesin ömrü 3500 senedir. Güvercine ondan ne fayda.

(Mevlânâ)

کَرِکَسِی فَلَک (kerkesi felek) = Gök yüzünde şifrâ denilen iki yıldız.
کَرِگَسَانِی فَلَک (kergesâni felek) = Gök yüzünde iki yıldızdır ki biri uçan öbürü yere inen kerkes şeklindedir.

کَرِکُفِز (kerkefîz) = Gepçe,

کَرِکَم (kerkem) = Eleğim sağma, kavsi kuzah.

فَلَک مرچامه و مانند ازوق
مرادوا چون طراز خوب کرکم
بهرای

Felek mavi renkli elbiseye benzer. Kavsi kuzah onun güzel süsü yerindedir.

(Behrâmî)

کَرِکَمَا (kerkemâ) = Kuyruk salan kuşu.

کَرِکَمِیَا (kerkemīae) = Hoş kokulu bir çiçek.

کَرِکَن (kerken) = Ateşte alazlanmış taze buğday. Türkçesi ütüm, feriktir. Ferik Arapçadan alınmıştır. Kemalini bulmakla elde oğula bilen tane demektir.

کَرِکَنَد (kerkend) = Yakuta benzer kırmızı bir taş.

کَرِکُور (kerkūr) = (ba.) کرکر.

کَرِکِی (kurkī) = Turna kuşu = کلنگ.

کَرَم (kerem) = Lâhana = kelem. (R) nin sükûniyle su kenarlarında biten yeşillik,

فرزانه کجاست نه سرگشته عنا
آزاده کجاست نه دلگشته هوان
در روزگار هیچ ندان دیدی از کرم
جز در میان سبزه و اطراف بوستان
ایثارالدین

Meşakkattan sersem olmıyan akıllı nerede? Zillet ve haka-

retle gönlü hasta olmıyan bir
hür hani? Zamanda sebze ara-
smda ve bostan etrafından baş-
ka yerde (kerem) in nişanesini
hiç gördün mü?

(Eşiriddin)

کرم (kurm) = Keder ve sıkıntı &
Yara.

کرم (kirm) = Kurt: ayaksız ve sü-
rünerek yürüyen küçük hayvan,
کرمک (kirmek) = Kurtçagız.
کرم بادامه (kirm bâdâme) = İpek
kurdu.

کرم پيله (kirm pîle) = İpek kurdu.

چون کرم پيله ختم ترا جامه شد کفن
سلمان

İpek kurdu gibi senin hasmına
elbise kefen oldu.

(Selmân)

کیرمدانه (kirmdâne) = Kurt baha-
rından muharref olarak kurt
bağrı ve yaban leylâğı denilen
ağacın meyvası = مودانه mür-
dâne.

کیرمان (kirmân) = İran'da bir şehir
olup Kirman eyaletinin merke-
zidir.

خیال زیرکی باخود میر پیش خدادادان
نه بندد بار زیره آنکه باشد عزم کرمایش
جای

Allahı bilenlerin huzurunda
zekâvet iddia etme. Kirmana
giden kimyon yükü bağlamaz:
Kermana kimyon götürmez;
çünkü iyisi orada çıkar.

(Cânî)

کرمائیل (kermâil) = Dahhâk'm aş-
çıları olan iki şehzadeden biri.
Ötekinin adı (Ermâil) dir.

کرم دشتی (kerm deştî) = Ak as-
ma, ören gülü. & Çöğen: ağda
ve çamaşırı ağartan kök & Bil-
mece.

کرمند (kermend) = Acele eden,
ivici.

مکن امید دور و آزار دواز
گردش چرخ بین چه کرمندست
خسروای

Uzak ümitte ve uzun hırsta
bulunma; feleğin devrine bak
ne kadar süratlidir.

(Hüsrevânî)

(Ker) kuvvet mânasına oldu-
ğundan kermend = kuvvetli de-
mektir. Bu kelimenin yazdığım-
ız mânaya (g) ile (germmend)
muhaffefi olması daha mûna-
siptir.

کرمیخ (kurmîh) = Başı bakır, alt
tarafı demir çivi & Mutlak çivi.

کُرَن، کُرْدَن (kurden, kuren) =
Al tâbir olunan at.

سه روز ماند و سپه خواند و سپه روز افشاند
سپه سوی حصار هرات راند کُرَن
قائى

Üç gün kaldı, askeri çağırdı,
altın ve gümüş saçtı, ondan
sonra atı Herat kalêsine sürdü.
(Kâanî)

کرنب (kerenb) = Lâhana. (r) nin sükûnü, (n) nin üstüniyle karga bükên denilen ilâç. (Ar.) قاتل الكلب.

کرنبا (kerenbâ) = Lâhana yemeği.

کرنج (kurinc) = Çörek otu. (K) ve (r) nin esresi de doğrudur.

ملائی طبع عدوش از بکا
ریاحین باغش بود از کرنج
فخری

Düşmanın tabiatının usanması ağlamaktan; bağının süm-bülleri çörek otundan yani sim-siyah olsun.

(Fehrî)

§ Âsi hurma § Öldürücü zehir. Bazı lügatler ikinci ve üçüncü mânalarda (k) nin esresi (r) nin üstüniyle yazmışlar.

کرنجو (kerencû) = Uykuda ağır basma, kâbus,

بمهدت فتنه درخواست دالم
زسبنت بروی افتاده کرنجو
فخری

Senin zamanında fitne daima uykudadır; senin korkundan ona daima kâbus ârız olmuştur. (Fehrî)

کوزنگ، کرننگ، کرنذ (kurend, kureng, kûreng) = Al at.

زهر سم اسب الوان درطویلہ
سمند وابلق وکوزنگ ونیلہ
فخر گوردگانی

Tavлада her kısımdan rengâ-renk at vardı; kula, bakla kırığı, al, gök.

(Fehrî Gurgânî)

§ Tabur ve daire teşkil edilecek yer, meydan.

هم مهجه لوائی ترا آسان غلاف
هم لشکر علوترا لامکان کرننگ
کاجی

Hem senin bayrağının alemine gök, kılıf; hem senin ulviyetinin askerine lâmekân meydana-dır.

(Kâtibî)

ارواح اولیازده گرد دوت کرننگ
درویش

Velilerin ruhları senin kapının etrafında halka teşkil etmişler. (Derûîş)

جان شیرین زخیم گیرد از آن
فوج موران بدو زنده کرننگ
قانی

Hasmın tatlı canını alır; o sebeple karıncalar alayı etrafında halka teşkil ederler.

(Kâânî)

§ Boyacı kazanı.

دهنش همچو خم نیل پزی د
چشمها چون کرننگ رنگریزی
قریخ

Ağzı çivit kaynayan küp, gözleri boyhacı kazanı gibi.

(Kerî')

§ İşfehân'da bir ırmak.

کُرندَه (kurende) = Çulha fırçası (Ar.) شوكة المائد. Reşîdî'de kerinde şeklindedir.

کَرَنگانی (kerengânî) = Bir nevi üzüm.

کُرَنگه (kurunge) = Çulhaların haşıl sürdürdükleri fırça.

کِرَنه (kerne) = Bedehşân'ın nefis armudiyle meşhur bir köy.

کِرِنه (kirne) = Deve dikenini & Kene denilen böcek.

کِرَو (kerev) = Örümcek ağı (Ar.)
اسپیج العنكبوت .

کِرَو (kirev) = İçi kovuk dış.

بگرد سته کالت نمی رسد گردون
که هست دوزخ و ماه و سال دوزخ و دو
اگر زینبله یک چو کم آورد گردون
کشد خصومت عدلت ز کام نور کرو
آذری

Felek gece gündüz, ay ve yıl seyr ve harekette iken senin kemalinin künhüne varmaz, eğer felek başaktan tek arpa eksik yetiştirse öküzün ağzından çürük dişi senin adaletine husumet gösterir.

(Âzerî)

Ş Küçük gemi, çırnık, zanbuka, sunbuk Muarrebî olan sunbuktan muharrestir.

جوانی یاکباز و پاک رو بود
که بایکیزه روی دیکرو بود
سعدی

ba.). Mi'yârî Cemâlî'de kerv şeklinde yazılmıştır.

کِرَو (kervâ) = İki şeyi birbirine vasletmek, bitiştirmek & Gediklenmek, rahnedar olmak.

کِرَوَان (kervân) = Oğul otu & Kervan kuşu. Arapçası (r) nin üstüniyledir.

کِرَوْتَه (kerevtene) = Örümcek ağı. (R) nin ötresiyle doğrudur. Örümcek diyenler de vardır.

کِرَوْخَان (kurūhân) = Efrāsyāb'ın seraskeri, Pîrān Vise'nin kardeşi.

کِرَوْد (kurūd) = Çok derin kuyu (Cihāngîrî ve Burhān). Suyu az olan kuyu (Nāşîrî).

کِرَوْر (kurur) = Beş yüz bin.

کِرَوْر (kurūz) = Zevk ve neşat.

زفر دولت او بندگان درگاهش
اگرچه دارد اقبال و جاه و کام و کروز
فخری

Dergâhının bendeleri onun devletinin şaşaasından her ne kadar ikbal, mevki, arzu, zevk ve neşata malik iseler de,
(Fehrî)

Ş Gam ve gussa mânalarına da geldiğinden (ezdat) karıştırdandır.

با کروز و خری آهو بدشت
ی خرامد چون کسی کو مست گشت
رودکی

Ahu sahrada zevk ve meseretle sarhoş olan kimse gibi salınıyor.

(Rūdekl)

کُرُوش (kurūş) = İşkembe.

کُرُوکَر (kurūker) = Cenabı Hak-
kın isimlerinden *sani'* ve
hâlik sıfatları yerinde kullanılır.

تو بنداری که یزدان کروکر
جهانی تو برآورده است یکسر
عنصری

*Sani' ve hâlik olan Cenabı
Hak; zannedersin ki baştan ba-
şa, yeni bir cihan yaratmıştır.*

(Unşuri)

کُرُون (kurven) = Alât کرون.

کُرُونِیس (kurūnīs) = Azran'ın aşı-
kı, Vamık'ın yaşadığı ada.

کُرُوه (kurūh) = Bir fersahın yani
bir kilometre bir uzaklığın üçte
biri eski bir tâbir ile bir mili
berri.

داد نقیب صبا عرض سیاه چهار
کز دو گروهی بدید پاوه گیان خزان
خاقانی

*Saba nakibi, iki mil mesafeden
hazan hezeyancılarını görünce
bahar askerini arzetti.*

(Hâkânî)

Ş Yuva in.

پروش دمان تاالبرز کُوه
که بودش در اینجا کتاف و کُوه
فردوسی

Onu kükriyerek Elburuz dağına

*götürdü; çünkü orada yuvası
ve ini vardı.*

(Firdevsî)

کُرُوه (kerve) = İçi kovuk çürük
diş = کر (ba.).

کُرُوه (kereve) = Yılandan daha
müessir karamtık bir canavar.

کُرِه (kereh) = Tereyağı Ş Kir,
pas, el ve ayakta peyda olan
nasır Ş Ekmek ve meyva gibi
şeylerde zuhur eden küf ve çi-
çek. Bu mânaya Muarrebî کرع
Ş Höcre, oda Ş Örümcek ağı.

کُرِه (kurre) = (R) nin teşdid ve
tahfifiyle at ve o gibilerin yav-
rusu.

کُرِه (kure) = Kilit kovarı ve peri
Ş Çevgen ile oynanan top gibi
her yuvarlak şey kure'î âb=su
dalgaları.

کُرِهَن (kereten) = Gelemem vez-
ninde örümcek.

کُرِهَنَی (kerrenây) = Sesi dünya-
yı velveleye veren büyük boru.
Bunu icadeden İsfendiyar imiş.

ز شوریدن ناله کره نای
بر افتاد لب لرزه بر آفتاب
نظامی

*Kerrenayın feryadı heyecanın-
dan güneşin el ve aykığına tit-
reme arız oldu.*

(Nişāmî)

خروش چلان ودم کرده نای
چنان شده چرخ اندر آمد ز نای
فردوسی

*Bahadırların cuşu huruşu ve
boru sesi bir raddeye geldi ki
felek âciz oldu.*

(*Firdevsî*)

کری (kerî) = Örümcek ağı & sa-
ğırılık mânasına sonundaki (y)
masdariyet edatıdır.

کِرپاس (kirpâs) = Padişah ve ve-
zir evlerindeki divanhane ki
dergâh tabir olunur.

کریب (kerîb) = Kurs.
کُرپه، کُرپه، کُرپه، کُرپه (kurîç,
kurîçe, kurîz, kurîze) =
Bağ kulübesi salaş, küçük ev.
Tahfif ile kurçe de denir.

داشت لقمان یکی کرچه تنگ
چون کلواکه نای وسینه چنگ
سنائی

*Loğmân'ın ney boğazı ve cenk
sinesi gibi küçük bir evi vardı.*
(*Sûsenî*)

& Avcı kuşların tüylerini dök-
mesi, tülemesi. Birinci ve ikinci
kelime (c) ile de görülmüştür.

کُرِز (kurîz) = Hizmetkâr.

کُرِزِی (kurîzî) = Hali düşkün
beli bükük ihtiyar & Kendi ba-
şına sahrada tüleyen avcı kuş.

باز کرزِی بنام همی
اگر کبله لنگرِزد از من رواست
رودی

*Tüyünü dökmüş toğana benzi-
yorum; eğer keklik benden kaç-
mazsa revadır.*

(*Rûdekî*)

کِرِس (kirîs) = Aldatma, yaltak-
lanma. Kirîsiden = aldatmak,
hile ile inandırmak, yaltaklan-
mak mastarından (*İsmas., emir*).

کِرِشک (kirîşek) = Savaşçı, cen-
gâver & Kuş yavrusu & Çukur.

کُرِشْتَن (kurîştên) = Kaçmak =
giriştên (Burhân).

کِرِمَان (kerîmân) = Neriman'ın ba-
bası: meşhur Rüstem'in dede-
sinin dedesidir. Kirman şehrine
de denir.

وقت آن آمد که پروازی کنم
از کریمان عزم شیرازی کنم
نعمه الله کرمانی

*Uçarak Kirman'dan Şîrâz'a
azimet zamanı geldi.*

(*Nîmetulîâhi Kirmânî*)

کِرِیْدُوم (kerîvdüm) = Hiyanet
(Burhan).

کَز (kez) = (ki) ile (ez) den mü-
rekkep rapt edatıdır.

عزیزی که هرگز دوش مرآتت
بهرد که شد هیچ عزت نیافت
سعدی

*Bir azizdir ki kapısından yüz
çeviren kimse gittiği kapıda
şeref bulmadı.*

(*Sa'dî*)

کردم مزه دجله پرکران بحر
افتد چو تو ماهی بشستم
ینما

*Belki o denizden senin gibi bir
balık ağıma düşer diye kirpi-
gimi Dicle yaptım [*].*

(Yeğmâ)

کَزَابَه (kezâbe) = بکاره (ba.).

کَزَاد (kezâd) = Eski elbise.

کَزَار (kuzâr) = Hacametçi neşteri.

کَزَاغ (kuzâğ) = Çadır uşağı de-
nilen bitkinin zamkı. (muğ.)
kuzeğ.

کِزَايِش (kizâyîş) = Lâyık. Edatül-
fudelada (g) ile dir (Nâşirî).

کِزْبَا (kezbâ) = Kerbâ.

کِزْبُود (kezbûd) = Kâhyâ.

کِزْبِه (kezbe) = Suyu ve yağı alı-
nan şeylerden kalan posa.

کِزْد (kezd) = Budantı.

کِزْدِیْن (kezdîden) = Ağaç bu-
damak.

کِزْرَدَنْ (kuzerden) = Çare ve
derman aramak.

[*] Şairlerin büyük nehirlere deniz
dedikleri vardır. Deryayı Nil gibi.

کُزْرَه (kuzre) = Hoş kokulu bir
nebat. Bazı lûgatler kara kavza
yani yaban havuçu, bir kısmı
da geyik kimyonu demişler Fı-
ransızcası panican t § Suvarıl-
mış mezruat.

کُزَف (kezeft) = Kara sakız, zift.

رخ دوستان تو بادا سفید
رخ دشمنان تو بادا کُزَف
قُخْرِی

*Senin dostlarının yüzü ak,
düşmanlarındaki kara olsun.*
(Fehrî)

§ Kuyumcuların gümüş üzerine
işledikleri savat. Bazı lûgatler
yanmış kömür demişler (Reşî-
dî) lûgatlerin bir kısmı کُزَف
şeklinde yazmıştır.

کُزَلِک (kizlik) = Kalemtraş § Mut-
lak küçük bıçak ucu geriye
dönük bir nevi kalemtraş su-
retinde de tarif etmişler. Ci-
hangirî, Reşîdî ve Nizâm (g)
ile gezlik suretinde yazmıştır.
Nizâm şimdi (l) nin üstüniyle
okunuyor demek istiyor Ğıyâ-
şultûge; Müeyyed, Burhân, Keşf,
Medâr, Sûrurî'den yazdığımız
gibi naklile (k ve g) ile doğ-
rudur diyor.

حرى نوشته بدل طفل خرد
کُزَلِک نصیان نتواند سزرد
جای

*Küçük çocuğun kalbine yazılan
harfi nisyan kalemtraşı hâk-
kedemez.*

(Câmî)

تاقلا را نخست دست دبیر
 لقا شد بکزنگ تدبیر
 نرود بر مراد دل قلمش
 خوش نباشد بچشم کس و قش
 جای

*Kâtibin eli iptida kalemi ted-
 bir kalemtraşı ile kesmedikçe
 onun kalemi gönlün muradınca
 hareket etmez; yazısı kimsenin
 gözüne hoş görünmez.*

(Câmi)

تربجی پیش هر خاتون نهادند
 بدستش کز لکی بر نه دادند
 آذر

*Her hanımın önüne bir turunc
 koydular. Eline keskin bir çakı
 verdiler.*

(Āzer)

کزمن (kezm) = İrmak ve havuz ke-
 narında biten çayır çimen =
 kerm.

کزن (kezen) = کن (ba.)

کزندۀ (kizende) = Çulhaların ha-
 şıl sürdükleri fırça. =
 کردند (ba.).

کزنه (kezne) = Göçken denilen
 alaca kuş ki kanadından yel-
 paze yapılı: iri başlı bir kuş
 olup serçeleri avlar (Ar.) مرد
 [*] بدرا لا بجره (Ar.) یشیرگان tohumu

کزوا (kezvâ) = Kerpâ.

[*] Türkçe lûgatler kır sansarı diyor-
 lar, Helîmî ve Nîmet (kezne) yi ısırganotu
 mânâsına yazıp kökене kejne demişler,
 Nizâmî da (مرد) e kejne demiştir.

کزوان (kezvân) = Oğul otu.

کزوغ (kezûğ) = İnsanın gerda-
 nındaki fındıktan büyücek ke-
 mik.

بزخی کزوغ ورا خرد کرد
 چشین و زیم سازند مردان مرد
 عسجدی

*Bir darbeye onun boğaz kemi-
 ğini hurduhaş etti. Merdolan
 insanlar böyle cenkederler.*

('Ascedî)

کَر (kej) = Eğri.

آن خرمسکن میان خاک و سنگ
 کز شده پالان دویده پالهنک
 مولانا

*O biçare eşiğin toprak ve taş
 arasında palanı eğrilmiş, kus-
 kun yırtılmış.*

(Mevlânâ)

Ham ipek Muarrebî ن دیر.

کزآبه، کزآوه (kejâbe, kejâve)
 (ba.).

کزآته (kejâte) = İpek kurdu.

کزآز (kejâr) = Kejârîden = yırt-
 mak, yaralamaktan (Emir,
 ismas.).

کزآژ (kejâj) = Kuş kursağı.

چه طائرست های همت تو
 که هفت چرخ ورا دالة بود بکژاژ
 تخری

*Senin himmetinin huması ne
 mübarek bir kuştur ki yedi fe-*

*lek onun kursağında bir dane-
dir.*

(Fehrî)

کَژاگَند، کَژاگَند (kejâğend, ke-
jâğend) — Çokal: harbde vü-
cudu muhafaza için zırh altına
giyilen ve içine pamuk yerire
ipek doldurulan kaftan, hırka
(°Aşım Efendî). Başka lûgatler-
de (zırh altı) tâbiri yoktur,

کَژتَرجُون (kejterhûn) = (ba.) کَجر.

کَژخاطرَان (kejhâtırân) = Doğru
düşünmiyenler, zihni sakim olan-
lar.

کَژدُم (kej dum) = Akrep. Türkçesi
kuyruğu uru.

آدمی مهمار و کژدوم را چه کرد
کوهی خواهد مراورا مرگ درد
مولانا

*İnsan ağılu yılan ve akrebe ne
yaptı ki yılan ve akrep onun
ölümünü ve ıstırabını ister,*
(Mevlânâ)

خصمی کژدوم بتراز ازدهاست
کان ز تو پنهان بود این بر ملاست
نظای

*Akrebin husumeti ejderhadan
beterdir; çünkû o senden gizli,
bu meydandadır.*
(Nişâmî)

کَژدُم بَهری (kej dūmı behrî) — İskor-
pit denilen balık.

کَژدُم خَواو (kej dum hūvâre) = Hu-
zistan vilâyetine mahsus kuyru-

ğunu yere vurarak giden bir
hayvandır, kuyruğıyle her kime
vurursa hemen ölür (Burhân ve
Cihāngirî) vaktiyle Huzistan'da
kuyruğunu sürüyüp giden bir
nevi akrep پیدا olmuştu ki
ona akrebi cerare derlerdi.
Burhân kejdumi cerâreye; ke-
kerdum hūvâre unvanını ver-
miştir (Nâşirî).

کَژدُم نِیلُفری، کَژدُم گِردُون (kej dumi
gerdūn, gejdumi nîlūferî) = (k.)
Akrep burcu,

کَژدُم (kej dume) = Tırnak dip-
rinde çıkan et yaran ve kur-
lagan denilen hastalık (Ar.)
داحوس، داحس.

در کژدومه ات بیان گنم قاعده
کز خوان شفا رسد ترا مانه
بگشازک و ممیل خوز وی ساز طلا
از سرکه و الفیون که بری فائده
یوسف طبیبی

*Et yaran hastalığına dair sana
bir usul tarif edeyim ki sana
şifa sofrasından bir nimet eriş-
sin: kan aldır, mûshil iç, sir-
ke ve afyon sür ki fayda bula-
sın.*

(Yūsufai Tebbî)

Ş Küçük dil.

کَژرَف (kejref) = Fena kokulu bir
nebat, yer hadisesi; halk osu-
ruk otu derler.

کَژکَاو، کَژکَا، کَژرَاو، کَژرَا
(kejgâ, kejgâv, kejkâ, kej-
kâv) = (ba.) خَواو، خَوا.

کَرِه، کَرِهْ (kejek, keje) = Fili idare ettikleri ucu eğri demir vesair mânalarda kecek ile müsterektir. Konuşmada kecek denir.

ماظلمت شب* شکل مه چون ناخن شیر حبه
پایلوا زوین کَرِه برمرنگوناسار آمده
دهلوی

Gecenin karanlığına karşı ayın şeklini, kara aslan tırnağı; yahut filin başına ters gelmiş altından yapılmış fil çengeli gibidir-

(Dehlevî)

Keje bunlardan başka kasap çengeli, boğazdaki küçük dil, ağaç kilit mânalarına da gelir,

کَرْمَر زَبَان (kejmej zebân) = Yeni lâf etmeye başlayan çocukların çitır pıtır sözleri.

طفل چهل روزہ کَرْمَر زَبَان
پَر چهل سالہ برش درس خوان
نظای

Çitır pıtır söz söylemeğe yeltenen kırk günlük çocuğun yanında kırk yıllık ihtiyar ders okuyucu.

(Nizâmî)

کَرِهْ (kejne) = Yırtık esvaba vurulan yama.

کَرُور (kejūr) = Erdel kökü = زربند (ba.).

برکهن کردن همه نوها
ای برادر موکالت دهرور

عشش راه بهظلمت نسب
شکرشرا برادرست کزور
ناصر

Ey birader! zamanlar hep yenileri eskitmeğe memurdur, zaman balının aslı Ebu cehil karpuzu, zaman şekerinin kardeşi, erdel köküdür.

(Nâşîr)

کَرِیم (kejîm) = Kecîm (ba.).

کَس (kes) = Kimse, insan, hususiyle akıllı, ahlâklı, civanmerd adam.

او همی شد من غریب ز پس
در خلایق نبود باما کس
نظای

O gidiyordu, ben garip onu takip ediyordum ve bizimle mah-lûkattan hiçbir kimse yoktu.

(Nizâmî)

§ Yardımcı, muavin: bîkes = kimsesiz, yardımcısız.

ای کس مایکسی* مابین
نظای

Ey bizi himāye eden; bizim bîkesliğimize bak.

(Nizâmî)

کَس بیکسان (kesi bîkesân) = kimsesizlerin yardımcısı, کَسِ (kesî) = insanlık, mertlik, ناکسی (nâkesî) = namertlik, ناکس (nâkes) = namert, alçak, pinti.

ناکس بتربیت نشود ای حکیم کس
سعدی

Ey hakim! Alçak terbiye ile adam olmaz,

(Sa'dî)

Nâşîrî aşağıdaki beyit ile elçi mânasını ispat etmek istiyorsa da birinci mânadan başka bir şey değildir.

ای ترک من امروز لگویی که بجایی
تا کس بفهرستم و بخوانم و بیایی
منوچهری

Güzelim! Bugün nerede oturduğunu söylemezsin ki bir elçi gönderelim, davet edelim de gelesin.

(Minūçihri)

Cem'i kesândır.

از آن کس که خبری رسد بر کسان
داماد رسد رحمتش بر روان
صمدی

İnsanlara hayrı erişen kimsenin ruhuna daima Allahın rahmeti erişsin.

(Sa'dî)

کُس (kus) = Kadınların tenasül aleti.
زن (kusi zen) = (k.) Pek rezil kimse (Vehbî),
کس کش (kusi keş) = Pezevenk.

کِسا (kisâ) = Zili, cicim gibi yaygılar.

کُسَبَرَه (kusbere) = Kışniş : kara kimyon denilen güzel kokulu habbe (Ar.) کزبره.

کُسَبَه (kusbe) = Türkçe küsbe denilen posa = کزبه : kusub de bu mânayadır.

قوم گفتندش که هین اینجا غصب
تا لگوید جانساتات همچو کسب
مولانا

Kavm ona, sakın burada uyuma ki Azrail seni küsbe gibi döğmesin, dediler.

(Mevlânâ)

کُسَبَرَج (kesberec) = İnci = murvârîd (Ar.) لؤلؤ.

حقه پاکند بر از کسبَرَج
مگر ندیدی لب و دندانیش بین
رخسار الدین

İnci ile dolu yakut hokka görmedinse onun dudak ve dişine bak.

(Retiyuddîn)

کُسَاَر (kester) = Kara çalı.

کُستَل (kustel) = Bokböceği.

کُستَن (kusten) = Dövmek = gūften. Küste dövülmüş ve tanesi samandan ayrılmamış olan harman. Türkçesi malagma imiş Ş Çobandeğneği denilen bitki (Ar.) عصى الراعى .

کُستِی (kustî) = Güreş: dövmek mânasına gelen kusten den alınmıştır. İki kişi güreşirken galip mâğlûbu yere vurduğundan kustî denilmiş, zaman geçtikçe (s) (ş) ye kalbolunmuştur.

گردون که دائم آرد هر سختی بروم
آوده از طرفها درکار بنده رسق
از روی لاف گفتم ارم بذاك پشتش
هر چند این حکایت خود بود محض رسق
دستم گرفت و افکند ناگاه بر زبایم
بس گفت خیز و بیا آن چای و چسق
فریاد من رس اکنون کز دستهای بسته
بچون فلک حرمانی باید گرفت کسقی
کمال

Daima her meşakkati karşıma çıkaran felek benim işimi tesviyede her cihetten gevşek davranmıştır. Her ne kadar bu söz sırf şecaat göstermek maksadıyla ise de öğrenerek onun sırtını yere getiririm dedim. Ansızın elimi tutup beni ayak altına attı. Ondan sonra kalk ve o çabukluğu ve çevikliği göster dedi. Şimdi benim feriyadıma eriş; çünkü ellerim bağlı olarak felek gibi bir ortakla güreşmek, mücadele etmek lâzım.

(Kemāl)

§ Zünnar.

وایسان صبحه بگستند و کتی یافتند
گوهر فندیل بگستند و ساغر ساختند
خاقانی

Tespihin ipliğini kopardılar da zünnar ördüler. Kandilin cevherini kırdılar da kadeh yaptılar.

(Hākānī)

کستیبه (kestīme) = Devedikeni.

کسک (kesek) = Et kavurması
§ Saksığan.

کسمه (kesme) = Kadınların zülflerinden ayırıp uclarını keşerek ve parmaklarıyla kıvrarak yaptıkları lüleler, pürcük (ba.).

کسندور (kesendur) = Ehliyetsiz, insaniyetsiz.

مزد مرد را گرفت کبرکتند
چو غه نیکوئی با کسندور کند
عصری

Padişah ehliyetsize iyilik edince mert olan kibredirse lâyıktır.
(‘Unşurī)

کسک (kisnek) = Güvercin otu: hububat cinsindendir = اکود بران.

کسی (kesnī) = (muḥ.) (ba.) (k) nin esresiyle Arapça حلتیت denilen zamk.

کسوز (kusūr) = Faydalandırmak § Bir şeyi görüp gözetmek.

کسوز (kesūn) = Mecusi papazlarından bir şahıs.

کسه (kese) = Kolaylık ve sühulet.

کسیدا (kesīdā) = İlâç için kullanılan bir ağaç kabuğu = kesilâ.

کسپس (kesīs) = Püladın cevherini çıkardıkları şey, zaci eşved.

کسپل (kusīl) = Nişanlamak, namzet etmek § Yollamak, baştan savmak mânasına da gelir.

کش (keş) = Maveraünnehirde Neşeb’e yakın Şehri Sebz denilen bir memleket. Mukanna‘ namıyla meşhur, hulûl ve tenasühe kail Hekîmibni ‘Ata bu şehrin civarında Siyām dağının üzerindeki kuyudan sihirbazlıkla iki ay müddetle her gece bir ay çıkarır ve o ay dört fersah

mesafeyi aydınlatmış. Böylelikle bir müddet ülûhiyet-iddiasında bulunmuş, Abbasî halifelerinden Mehdi, vücudunu izaleye muvaffak olacağı sırada kendini kaynar katran kazanma atarak intihar etmiştir و سیام تختب (ba.).

سودا فتاده خیره سری را هم از خری
نا ماه و آفتاب برآود زچاه کش
دعوی کند خدائی و سرهیج خلق را
توان که دست گیرد از جوع و از عطش
سوزی

Bir şaşkın, eşekliğinden dolayı keş kuyusundan ay ve güneş çıkarmak sevdasına düşmüş. Ülûhiyet iddia eder de hiçbir mahlûkun açlık ve susuzluğuna çaresaz olamaz.

(Sûzenî)

§ Köşe bucak hususiyle butun bucağı ki kasıktır.

ی برزیر کش و سجاده تقوی بردوش
آه اگر خلق شوند آگه ازین تودیرم
حافظ

Şarap koltuğumun altında, takva seccadesi omuzumda, halk bu riyakârlığa vâkıf olursa vay halime.

(Hâfız)

§ Göğüs, koltuk.

جوانی بآیین ایرانیان
گشاده کش و تشنگ بسته میان
اسدی

Bir genç, İranlıların âdeti veçhile sînesi açık, kemerini sırtı kuşanmış : hizmete hazırlanmış.

(Esedî)

§ Keşiden = çekmek ten (*Emir, isfa. muh. vas.*).

من لگویم که طاعتم بپذیر
قلم غفور بر گناهام کش
سمدی

Ben taatımı kabul et demiyorum. Günahım üstüne af ka-lemini çek.

(Sa'dî)

چمن لرخ خیز، چهار دلکش، اسم گل یز، شراب پیغش
چو هست فرست بین و درکش بروی ساقی مصفا
یغما

(ba.). Mecazen iç ve içici mânasına da kullanılır: bâde-keş, piyalekeş = şarap içici § Güzel ve hoş. Bu mânaya (g) ile de doğrudur.

آن مرغ کش خرام کدامت درچمن
از عنبرش سراغ واز مشک پیرهن
شمالی

O sorgucu amberden, gömleği miskten, refartı güzel kuş han-gi çimendedir.

(Şimâlî)

§ Naz ile salınış.

درشهد چه خوشیست که درگام توییست
باکبک چه کشیست که درگام توییست
سنائی

Balda ne hoşluk var ki senin ağzında olmasın; keklikte ne hoş salınış var ki senin adım atışında olmasın.

(Senâ'î)

§ Ki eş muhaffefi.

میر همه دلبران کشمیر تویی
خرم دل آن سپاه کش میر تویی
شاعر

Bütün Kışmır dilberlerinin beyi

sensin. Mesrurdur o askerin kalbi ki âmiri sen in.

(Şâ'ir)

Burhân'da bu mânaya (k) nin esresiyledir. Yazdığımız şiir ona delil olabilir yahut (k) nin esresi kafiye içindir Ş Bir yazıyı iptal için üzerine çizilen çizgi.

کش علوی کش بجرم کاجی
کاجی

Kâtibînin cürûm ve isyanına af çizgişini çek.

(Kâtibi)

Bu mânaya keşe de derler Ş Devenin el ve ayaklarında hâsıl olan ve ondan daima sarı su akan bir yarıdır. Hastalığın başka develere sirayetini önlemek için onları dağlarlar.

کیش (kiş) = Şatranç oyununda şahı harekete getirmek için söylenir bir lâfızdır. Tavukları kovalamakta da kullanılır.

کش (kuş) = Kuşten = öldürmek-ten (Emir. isfa, muh. vas.).

حیدر خیبر کشای مهدی دجال کش
موسی دریا شکاف عیسی گردون مکان
صبا کاشانی

*Hayberi fetheden Hayder, Dec-
cali öldüren Mehdî, Nil nehrini
yaran Musa, mekânı felek olan
İsa.*

(Şebâyi Kâşânî)

Söndürmekten kinaye olur.

استیش بگبر وشم بکش
سمدی

Yenini tut ta mumu söndür.

(Sa'dî)

کُشاخَل (kuşâhel) = Mısır buğdayı
= شاخَل (ba.) yahut fik dediğimiz
yaban böğrölcesi.

کُشا کُش (keşâkeş) = Elifi muka-
bele ile, peyderpey çekişme,
iki taraftan birinin bir tarafa,
öbürünün öte tarafa çekmesi,
birbiri ardınca verilen emir, ara
vermeyen iki güreşçi, kavga,
çok gam ve keder. (Nâşirî) bir
şeyi bir yerden bir yere çı-
karmak mânasına da almıştır.

کشان (keşân) = Bir direkli çadır
ki künbedî derler. Şimdi kalen-
derî adıyla anılıyor; çünkü fa-
kirler bayramda zenginlerin
kapısına çadır kurar ve bir şey
isterler (Nâşirî) Ş Maverâünne-
hir'de bir vilâyet: Efrâsyâb'ın
himayesine iltica eden Kâmûs
ve Eşkbûs oralıdır.

کشانی هم اندر زمان چان یداد
تو گفتی که هرگز ز مادر نژاد
فر دوستی

*Kâmusi Keşani derhal can ver-
di. Anasından hiç doğmamış
gibi oldu.*

:(Fırdevsî)

Vasfı terkibi halindeki (keş) in
cem'idir. Bâdekeş = şarab içen,
bâde keşân = şarap içenler.
Bârkeşân = yük çekenler Ş Çe-
kerek mânasına hal sıygasıdır.

من نه باختيار خود ى روم از قفاى او
آن دو كند عتبرين ى كشدم كشان كشان
سعدى

*Ben onun arkasından kendi
ihtiyarimle gitmiyorum; beni
o amber kokulu iki kement:
(zülfi) çeke çeke götürüyor.*
(Sa'dî)

كشاورز (keşâverz) = Ekinci.

باصيت معاليت قرچيست رسول
مر باغ اباديت زخل چيست كشاورز
فخرى

*Senin yüksek fikirlerinin şö-
retine nispetle ay nedir? bir
elçi; senin ihsanlarının bahçe-
sinde Zühal nedir? ekinci.*
(Fehrlî)

§ Ekinlik, mezrea.

دو كشاورز دين پيغمبر
اين فرو مايقان خس و خاوند
ناصر

*Peygamberin dini mezreasında
bu alçaklar çörçöptürler.*
(Nâsirî)

كشت (kişt) = Ekin, (k) nin üstü-
niyle de doğrudur.

تا غنيمت شمرى سايه بيد و لب كشت
حافظ

*Söğüt gölgesini ve ekin ken-
arını elbette ganimet sayasın.*
(Hâfîz)

§ Ekti mânasına kiştten = ek-
mek ten mazidir.

هر كسى آن درود عاقبت كار كه كشت
ماظ

*Herkes işin sonunda ektiğini
biçer.*
(Hâfîz)

Kiştü direv = ekip biçmek de-
mektir.

يکى كم شد و دیگری خاست نو
كه هست اين جهان جاى كشت و درو
دهلوى

*Biri kayıp, öteki yeni peyda
oldu. Bu dünya ekip biçme ye-
ridir.*
(Dehlevî)

كشتراز (kiştrâz) = Ekinlik, mez-
raa.

كشتراز دیو (kiştrâz dîv) = (k.) Dün-
ya.

كشتمند (kiştmen) = Ekinli yer.

دو منزل زمین تالاب هیرمند
بر آب خوش و میوه و كشتند
اسدى

*Hirmend kenarına kadar iki
konak yer; iyi su, meyva, ekin-
le dolu.*
(Esedî)

كُشتار (kuştâr) = Boğazlanmış,
= مذبوح (Ar.) . Mecazen et
mânasına da gelir..

هنوز پنج يكى پيش مير برده نبود
ازان شكاران كه مير شد كشتار
فخرى

*Mirin okiyle vurulan avlardan
henüz beşte biri huzuruna gö-
türülmemişti.*
(Ferruhî)

كُشتك (kuşte) = Bokböceği.

كُشتگان زنده (kuştegâni zinde)
= (k.) Şehitler.

كُشتن (kušten) = Öldürmek.

چو دیدش زدور آن نهنگ دمان
گرفتق هان بود وکشتن هان
فردوسی

*O coşkun timsah onu uzaktan
görünce tutmasıyle öldürmesi
bir oldu.*

(Firdevsî)

Ateş ve ışık ile kullanılırsa
söndürmek mânâsınadır.

تو مثال دوزخی او مؤمنست
کشتن آتش بمؤمن بمکنت
مولانا

*Sen cehennem gibisin, o mü'-
mindir. Mü'mine ateşi söndür-
mek mümkündür.*

(Mevlânâ)

کِشْتَن (kišten) = Ekmek.

ناید همه کشتن از بهر خواش
که روزی خوراند زاندازه پیش
نظامی

*Toprağın hepsini yalnız kendi
için ekmek lâyük değildir; çün-
kü rızık yiyiciler hadden aşırı-
dır.*

(Nişâmî)

کِشْتُو (keştū) = Yarı olmuş üzüm.

کِشْتُوك (keştūk) = Kaplumbağa =
لاک پشت.

کِشْتِه (kište) = Ekilmiş yer. Elma,
armut, şeftali kurusu ki çok defa
ikiye bölerek çekirdeklerini çı-
karıp kurutulur. Türkçe şak-
derler.

شاگویی ترا بی تو دل ازغم
بدو نیست چون امروز کشته
سوزنی

*Seni methedenin; sen yanında
olmadıkça yüreği teessürün-
den armut kurusu gibi ikiye
ayrılır, çatlar.*

(Süzânî)

کِشْتِی (kuştî) = Güreş. Giriten =
tutmak ve müştaklariyle kulla-
nılır کِشْتِی (ba.).

کِشْتِی گِیر (kuştigîr) = güreşçi, peh-
livan § Kušten = öldürmekten
mazii muhatap.

کِشْتِی (kiştî) = Ektin: kišten =
ekmekten mazii muhatap.

کِشْتِی (keştî) = Gemi.

Rüstem'in kadehinin büyüklüğüne dair:

یکی جام میخواست از می گسار
که کشتی بر او بر بکردی گنار
فردوسی

*Sâkiden üzerinde gemi yüzecek
kadar büyük bir kadeh istedi.*

(Firdevsî)

کِشْتِی بان (keştîbân) = Gemici ve
gemi idare eden kaptan.

دران مرغینه که آز وهواست کشتیبان
غریق حادثه را ساحل وپناهی نیست
پروین [*]

*Hırs ve havanın kaptan oldu-
ğu gemide hâdiselerden boğulan
için kıyı ve sığınak yoktur.*

(Pervîn)

کِشْتِی رِوندِه (keştî revendei şubh)
= (k.) Deve.

کِشْتِی زَر (keştî'î zer) = Kayık biçi-
mi yaldızlı kadeh § (k.) Yeni
ay. (k.) Güneş.

[*] (Kilit) lûgatindeki nota bak.

کشتی شدن (keştî şuden) = Yüzgeç olmak, yüzgeçlik.

کشتی غم (keştî'î ğem) = (k.) Dünya.

کشتیگاه (keştigâh) = Liman, tersane.

کشتیگر (keştî ger) = Gemi yapan, gemi mimarı.

کشتی keş = Gemi reisi. (k.) Meyhur, ayyaş.

کَش (keşeh) = Kişniş denilen pek küçük, hoşaflik, çekirdeksizüzümü dizip kuruttukları ince sicim. Kişniş, kuş üzümüne de derler.

کَشْهَان، کَشْهَان (keşhân, keşî-hân) = Karısının başkasiyle birleşmesine razı hattâ vasıta olan kimse.

کمی بقهقهه خندان که شه بهر مالی
چرا مبالغ چندان دهد بدین کَشْهَان
قَالَی

Kâh, padişah her sene bu kadar parayı bu âdi herife niçin verir diye kahkaha ile gülücüdür.

(Kâani)

Nâşirî, bu kelimenin fasihi کسن = gebe olmak için erkek isteyici mânasına olarak insan ve hayvana denir; Ferhengler birbirlerine bakarak tahkik etmemişler diyorsa da کَشْهَان (k) nin üstün ve esresiyle deyyus mânasına Arapça olduğundan Reşîdî'nin dediği gibi Muarrep olması hatıra gelebilir.

کَشْهَر (kuşher) = İklim: Eski usul üzere yerin yedi bölümünden biri = کشور kişver.

کَشِش (keşîş) = Çekiş, cezp.

رشته برگردنم المکنده دوست
ی کشد هر جا که خاطر خواه اوست
شاعر

Dost boynuma bir ip takmış, gönlü istediği yere çekiyor. (Şâ'ir)

Başka bir şairin cevabı:

رشته برگردن زنا فرمانیست
این کشش بی رشته مگر باشد لکوت
شاعر

Boyunda ip olmak söz dinle-memektendir. Bu çekiş; ipsiz olursa iyidir.

(Şâ'ir)

Ş Naz ve gamze Ş Durup dinlenmeden yürüme Ş Keşiden = çekmek ten hâsılı mastar Ş کشیش (muş.) (ba.).

کَشْه (keşef) = Kaplumbağa.

کفیده دل و رلب آورده کف
دهن بار کرده چو پشت کشف
نظای

Kalbi çatlamış, dudağı köpür-müş; ağzını kaplumbağa sırtı gibi açmış.

(Niẓâmî)

Ş Seretan burcuna da denir Ş Karlık yerinde kullanılan, kaplumbağa biçiminde, başı yassı, ağzı geniş su kabı.

کَشْف (kuşf) = Yanmış kömür Ş

Gümüşe vurulan savat : gümüş üstüne işlenen kara nakışlar.

كُشِفْتُ

(**kuşuft**) = Perakende, perişan کشفتن (ba.). (K) nin ötresi (ş) nin esresiyle Yahudi tapınağı, havra.

كُشِفْتُ

(**kuşuften**) = (K ve ş) nin ötre ve üstüniyle açmak, yarmak Ş Dağıtmak, perişan etmek, bu mânalarda lâzım da olur Ş Pejmürde olmak Ş Yok olmak.

دل بر گرفته ام زید و نیک روزگار
تا بردهای راز فلک را کشفته ام
کال

*Feleğin esrarlı perdelerini açtı-
ğımдан beri zamanın iyi ve fe-
nasını kalbimden çıkardım.*

(Kemâl)

دولت آنها فرتوت شد و کار کشفته
هرکه فرتوت شود هرگز برنا نشود
منوچهری

*Onların devleti kocadı ve işi
perişan oldu. Her kim ihtiyar-
larsa hiçbir vakit genç olmaz.*

(Minūçihri)

شکفته بدم چون بنیسان درخت
کشفته شدم چون بآن گیاه
عبدالواسع

*Ağacın nisanda açıldığı gibi
açılmıştım ; bitkinin ekim ayın-
da solduğu gibi soldum.*

(‘Abdülvâsi’)

كُشِفْتُ رُود

(**keşef rūd**) = Kenarın-
da Sāmibni Nerīmān’ın bir ej-
der öldürdüğü ırmak.

كُشْك

(**keşk**) = Keş dedikleri yo-
ğurt kurusu.

زن آقا دهد بمهان دوغ
چه کند نیستش جزاین درمشک
کهته مشکش مباد هیچ نمی
یارب از دوغ تازه یعنی کُشک
خاوری کاشانی

*Ağanın eşi misafire ayran ve-
rir. Ne yapsın tulumunda bun-
dan başka bir şey yoktur. Ya-
rabbi ! Onun eski tulumu taze
ayran yani keşkten boş olmasın.*
(Hāveri’i Kāşānī)

Ş Keşkek dediğimiz, et ve buğ-
day ile yapılan yemek. Arpa
çorbası mânasına Arapçadır.

كُشْك

(**keşek**) = Saksığan kuşu
Ş Çizgi yazı.

كُشْك

(**kuşk**) = Kūşk (muḥ.) =
köşk.

كُشْكَاب

(**keşkâb**) = Arpa çorba-
sı, arpa ekmeği.

گفته بودی که کاه وجو بدم
چون مدادی ازان شدم درتاب
برستوران واقربات مدام
کاه ، کهتاب باد وجو، کُشکاب
لنوری

*Saman ve arpa veririm demiş-
tin. Vermediğin için muztarip
oldum. Saman daima hayvan-
larına ilâç, arpa ekmeği akra-
bana yemek olsun.*

(Enveri)

Ş Arpa suyu. Hābibi İşfehānî-
nin ifadesine nazaran keşkâb
kâlcūş mânasına gelir کالجوش (ba.).

کَشْبَا

(keşkbâ) = Aşi halimdir ki süzölmüş yoğurtla yapılır. ('Aşım Efendi).

Habîbî İşfehânî dîvânî et'ame lûgatçesinde buna da keşk gibi keşkek denmiştir.

کَشْكَرَكْ

(keşkerek) = Saksâğan kuşu.

کَشْكَشَانْ

(keşkeşân) = Keşân keşân = çeke çeke muhaffefidir.

دست عشق آمد گریه‌ام گرفت
دست دیگر رشته جانم گرفت
کشکشانم برد نادرگاه دوست
در دلم بنشست و ایمانم گرفت
بابا لی گروہی

*Aşkın eli geldi, yakamı tuttu;
öteki eli canımın ipine sarıldı;
beni çeke çeke dostun dergâhı-
na kadar götürdü. Kalbimde
karar edip imanımı aldı.*

(Bâbâ 'Alî Gâhî)

کَشْكَلَهْ

(keşkele) = Postal dediğimiz ayakkabı.

کَشْكَنَجَرْ

(keşkencîr) = Ok atanların kemankeşlikte yani okun yayını çekmekte idman peyda etmelerine mahsus ağır bir alet.

که کشد در روش شعر کان چو من
من که باقوت بهرام وبا خاطر میر
من کانرا و خداوند کانرا بکشم
گر خداوند کان زال و کان کشکنجبر
سوزنی

*Şiir üslûbunda benim gibi bir
kimsenin yayını kim çeker:*

*bana kim denk olabilir. Ben
ki kuvvette Behram=(Mirrih),
fikirde tir = (Utarit) gibiyim.
Yayın sahibi Zal pehlivan, yay
keşkencîr de olsa ben yayı sa-
hibiyle birlikte çekerim.*

(Süzenî)

(K) nin ötresiyle köşk delici mânasına olup bu münasebetle büyük bal yemez topa derler = دِیْگ دِیْگ رخسندہ , دِیْگ = diğ, diğ-i rehşende. Bir söylentiye göre gülle denilen yuvarlağın adıdır.

نه منجنيق رسد برعرش نه کشکنجبر
انوری

*Onnn başına ne mancınık, ne
top erişir.*

(Enverî)

چنان شود سوی دشمن شهاب کینه‌ار
که تبر تاب گرفته جهد ز کشکنجبر
شاهی

*Onun kini şihabı, düşman ta-
rafına toptan kızgın, bir dane-
nin sıçraması gibi gider.*

(Şımâllî)

Cihāngirî ve Nâsirî'de iradedilen bu beyitteki kuşkencir top mânasına alınırsa (tir) ve dane-ye gülle demek lâzımdır, fakat ok şihaba yani ağar yıldıza daha ziyade benzer. Mancınık mânasına da gelir [*].

کَشْكَوْ

(keşku) = Arpa çorbası
Ş Saksâğan.

[*] Mancınık: topun icadından önce taş gülle atmakta kullanılan bir çeşit büyük sapan.

کَشْکُول

(keşkül) = Dilenci § Yüzünden bir kapak açılarak içi alınan büyük hindistancevizi- dir ki fakirler içine ekmek ve yemek koyarlar = خجکول .

دلم از قیل و قال گشته ملول
ای خوشا غرقه و خوشا شکول

بهاءالدین عاملی

Gönlüm dedikodudan usanmış.
Hırka ve keşköl ne hoştur.

(Behâ'uddini 'Amîlî)

کَشْکِه‌ای پَرْتَوِی

(keşekhâyi pertevî) = Hututî şuaî: Güneşin aydınlığında göze görünen çizgi ve iplik gibi şeyler. Keşek = yazı, çizgi; pertev = ziya ve şua' kelimelerinden terekkeb- etmiş.

کَشْکِه، کَشْکِنْ، کَشْکِه

(keş- kine, keşkîn, keşkine) = Arpa ekmegi § Arpa, buğday, bakla unundan yapılan bir nevi ekmek.

اگر نان میدہ دست نداد
نان کشکین بود بهر حال
نزاری

Eğer simit ekmegine muvaffak
olmazsam, herhalde arpadan
yapılmış ekmeğim olur.

(Nizârî)

§ Köylülerin kavrulmuş buğda- yı bir kaba koyup üzerine bal- lık salamurası, çiğ soğan, pan- car ve semizotu tohumu döküp karıştırdıktan sonra güneşte

ekşiterek yedikleri bir nevi katik diyenler de vardır.

کَشْمَر

(keşmer) = Kâşmer (ba.).

کَشْمَکَش

(keşmekeş) = کشاکش (ba.).

کَشْمِدَه

(keşmîde) = Bir yazıyı bozmak için üzerine çekilen çizgi § Yazı ve mutlak çizgi diyenler de vardır.

کَشْمِدَه گِرد

(keşmîde gird) = De- ğirmi çizgi, daire.

کَشْمِر

(kişmîr) = Hindistanın şî- mal bölgesinin sonlarında İngil- tere'ye bağlı imtiyazlı bir hükü- met ve geniş bir memleket.

کَشْن

(keşen) = Çok. (§) nin sü- kûnu ve esresiyle de doğrudur.

کَشْنَج

(keşnec) = Yerelması ya- hut mantarnev'inden bir bitki, keşne Muarrebidir.

کَشْنَه

(keşne) = Susamış = teşne § Yerelması yahut bir nevi mantar § Kolaylık.

کَشْنِی

(keşnî) = Orman, koruluk.

کَشْنِی

(kişnî) = Burçak § Orman.

کَشْنِی، کَشْنِیج

(kişnîc, kişnîz) = Kişniş denilen tohum (Ar.) كزبره

جلج ن § Lâcivert renkli bir nebat. کسیره (ba.).

کشیش دشی = oğulotu yahut koku fesleğene benzer o neviden bir bitki yahut nevrüz otu tohumu. Nevruz otuna (نوش گیا) derler.

کَشَو (keşev) = Keşif § İp urgan örülen ve kenevir denilen bitki. (§) nin ötresiyle keşû şeklinde de görülmüştür.

کَشَوَاد (keşvâd) = Meşhur Gâve'nin torunu ve Kûderz'in babası.

چو بشنید کودرز کشواد تفت
شب قبره از کوه سولش برفت
فردوسی

Keşvâd'ın oğlu Kûderz işitince karanlık gecede dağdan acele onun yanına gitti.

(Firdavsi)

کَشَوَد (keşved) = Ebcet vezninde fısk ve fûcur.

کَشُود (kuşud) = Bağ sarmaşığı denilen bitki.

کِشَوَر (kişver) = İklim: yedi parçaya ayrılan yerden bir parça. Her iklim yedi gezeğen yıldızdan birine mensuptur. Eski zamanlarda yedi tane sanılan gezeğen yıldızların sayısı bugün pek çoktur.

گوی اندر کشور ما بری خیزد وفا
یاخود اندر هفت کشور هیچ جای برنخاست
خاقانی

Zannedersin ki bizim iklimimizde vefa zuhur etmiyor, yahut yedi iklimin hiçbirisinde vefa zuhur etmedi.

(Hâkânî)

کشور خدا (kişver hüdâ) = Padişah. Ashî hüdâyî kişver = iklim sahibidir.

کشورکشا (kişver kuşâ) = Ülke fetheden.

کِشَوَرَز (kişverz) = Büyük, azîm. Kıyasa aykırı olarak kişverziyân suretinde cemilenir.

کِشَه (kişe) = Yazıyı bozmak için üzerine çekilen çizgi, eski tâbirle خط بطلان. Mutlak yazı diyenler de vardır. Bir kısım lûgatler (k) nin ötresiyle yazı, esresiyle bozma çizgisi mânasına demişlerdir § Karabaş denilen bitki § (k) nin üstüniyle eyer üzerine çekilen çember kolanı § Dilen-ci § Kolaylık. (K) nin üstünü (§) nin şeddesiyle [*] üzerine henüz eyer vurulmuş hayvan.

کِشَنَاز (keşîhân) = کشخان (ba.).

کِشِدَن (keşîden) = Çekmek, çekilmek mânasına müteaddi ve lâzımdır meselâ bir şeyi iradesi olmıyarak bir yerden bir yere götürmek, bir şeyi bir yerden bir yere celbetmek, çıkarmak.

میخ را از چوب بیرون کشیدیم

[*] Reşîdîde şedde kaydı yoktur.

Çiviği ağaçtan dışarı çıkardım.

İtmek, yazmak, nakşetmek, içmek.

دورزا باید کشیدن انتظار بشمار
تا که در جوف صدی باران شود درعدن
سنائی

Sedefin içinde yağmur Aden incisi olmak için günlerce çok beklemek lâzımdır.

(Senā'î)

کَشِده (keşîde) = Çekmiş, çekilmiş: keşîden = çekmek ten mazii naklî, ismi mef'ul. Çekmek kelimesinin lisanımızda kullanılan mânaları kısmen Farsçada kullanılır: meselâ zahmet çekmek gibi ki sanki zahmeti omuzuna alıp götürmektir, uzamak, tartmak, erkek hayvanı dişiye aşırmaq bu kabildendir. Keşîde ked = uzun boylu § Keşîde rû = söbü yüzlü. Keşîde riş = uzun sakallı. Keşîde zihâr = hayası çıkarılan hayvan, iğdiç.

یکی رخس بودش بکردار گمگ
کشیده زهار و بلند و سترک
فردوسی

Onun yüksek, iri kurt gibi iğdiç bir atı vardı.

(Firdevsî)

Horasan'da ipek ve sırma ile işlenen parçaya ve bir kimseye vurmak üzere hazırlanan yumruğa denir ki vurmağa ölçülenmek demektir.

کشیش (keşîş) = Papaz. Muarrebî قسيس tir.

کشیشانرا کشش بی و کوشش
بتعلیم چو من قسيس دانا
خاقانی

Papazların benim gibi âlim bir papazı talime sây ve ikdamlarını görürsün.

(Hâkânî)

کعبُ العزال، کعبُ عزال ke'bi ge-zâl, ke'bulgezâl) = Peynir şekeri, akide şekeri § Bir nevi helva: hekimlerin fânîdi senceri dedikleri helvadır ki arpa unu ve zencebin ile yaparlar ('Aşım Efendî) § Şarap.

کعبه، کعبه زهرهوان، کعبه جهانگرد
محرم نیشاز (ke'be'i cihânger, ke'be'i rehrevân, ke'be'i mehrem nişân) = (k.) Güneş.

کف (kef) = Köpük.

کف پلب آورده زمسق وجوش
برصفت صوفی ایشمیننه بوش
سلیم طهرانی

Sof giyen sofı gibi mestlik ve cuşu huruştan ağzı köpürmüş.

(Selimî Tehrânî)

§ Kefîden = yarılmak, yarılmaktan emir § Rastık § Arapça (f) nin şeddesiyle el ayası mânasına gelen (keff) in muhaffefidir. Farsça ile farkları Arapçada parmak uclarından başladığı halde Farsçasında parmak dipplerinden bileğe kadar olan yerdir.

کف آبگینه (kefi ābgīne) = Kum eritilip sırça haline geldiği zaman üzerinde hâsıl olan köpük yahut eritilip süzöldükte dilinde kalan ve yüze çıkan çökük ve köpük (Ar.) زبد القوارير .
Türkçeşi sırça suyu.

کف دریا (kefi derya) = Denizköpüğü: hafif ve beyaz bir taştır ki marangozluk gibi şeylerde kullanılır (Ar.) زبد البحر .

کف سفید (kef sefîd) = (k.) Cömert.

کف خنجه کردن (kef ğunce kerden) = Yumruklamak maksadiyle pençeyi sıkıp yumruklamak.
کفک (kefk) = Köpük.

یکی رسید ازان شیدای مجنون
که عالم چیست گفتا کفک صابون
عطار

Biri aklını kaybeden divaneden dünya nedir diye sordu. Sabun köpüğü gibidir diye cevap aldı.
(‘Alîâr)

شکفته لاله چو جام شراب ژاله دوو
چو کفک رخشان اندر میان جام شراب
قطران

Lâle, şarap kadehi gibi açılmış; içinde jâle, şarap kadehi içindeki parlak köpüğe benziyor.
(Keſrân)

کفگیر (kefgîr) = Kevgir dediğimiz kefgîr=köpük tutucu, bir şeyin köpüğünü alıcı demektir.
کف مس (kefi mis) = Bakır köpüğü ki bakır çiçeği derler, bakırı eritip boşalttıktan sonra üzerine soğuk su dököldükte

hâsıl olan köpüktür (Ar.)
زهر الححاس .

کفّا (kefâ) = Mihnet ve meşakkat.

جهان ببدل نوسد آن چنانکه ممکن نیست
که بر دلی رسد از جور روزگار کفا
فخری

Adaletin sayesinde dünya öyle bir hale geldi ki zamanın zulmünden hiçbir gönlün müteessir olması ihtimali kalmadı.
(Feſhrî)

Ş Boğaz sıkılmak mânasına خفه
den çevrilmiş olacak (ba.) خفه

کفّانه (kefâne) = Düşük (Ar.) سقط .

کفّانیدن (kefânîden) = Yarmak, yardırmak, çatlatmak.

هیبتش الماس سخترا بکفاند
چون بکفاند دو چشم مار زمررد
منوچهری

Zümrüt yılanın iki gözünü nasıl çatlatırsa heybeti sert elması öyle çatlatır.
(Minâcihrî)

کفّت (keft) = Keften=yarılmak, çatlamak, yarmak çatlatmaktan mazi.

چوزد تیغ بر فرق ان نانداد
سرش کفت ازان زخم همچون انار
دقیق

O ünlünün başına kılıcı vurunca o darbeden başı nar gibi yarıldı.

(Deſîlîki)

کفّگی (keftegî) = Yarıklık, çatlaklık.

کفتن (keften) = Yarılmak, çatlamak, yarmak, çatlatmak.

کفت (kefte) = Yarılmış, çatlamış, yarık, çatlak.

جمال الدین ابو اسحق کز غم
دل بدخواه چاهش کفته باشد
فخری

Cemaleddin Ebü İshâk'ın mevkiine kötülük istiyenin kalbi çatlasın.

(Fehri)

کُفت

(kuft) = Açıldı, vurdu, dövdü mânalarının ki birinci mânaya ikincisine göre küft muhaffefidir.

کِفت

(kift) = Omuz = düş, Arapça bu mânaya gelen (kitf) ten çevrilmiştir.

بیاورد گرز گران را بکفت
سپه ماند از کار او در شکفت
فردوسی

Ağır topuzu omuzuna aldı. Asker onun işine şaştı.

(Firdevsî)

کفتار

(keftâr) = Sırtlan.

ترا چون نیست عقل و دانش و فهم و خرد دلم
فریید مرترا گردون چو صیادان کفتاری
ابوالمعالی

Senin akıl ve iz'anım fehim ve idrakin olmadıkça felek sırtlan avcıları gibi seni daima aldatır.
(Ebülmeânî)

کفتَر

(kefter) = Güvercin = kebüter.

چو سرما شود سخت لاغر شوند
باواز مانند کفتَر شوند

فردوسی

Kış gelince çok zayıf olurlar. Sesleri güvercin gibi olur.

(Firdevsî)

کفتَری

(kefterî) = Çulha tarağı.

کَفْج

(kefç) = Kepçe.

ای شده همچو کدو چله شکم کفچ مکن
هر برکردن آن دست طمع سوی بسوی
جای

Ey kabak gibi bütün karından ibaret olan ! Onu doldurmak için tamah elini her tarafa kepçe yapma: ötekine berikine avuç açma.

(Câmî)

Ş Köpük.

فرو هشته لَفْج و برآورده کَفْج
همه لَفْج کَفْج و همه کَفْج لَفْج
فردوسی

Kalın dudağını sarkıtmış, ağzı köpürmüş, bütün dudağı köpük içinde, köpük dudağını tamamiyle kaplamış.

(Firdevsî)

کَفْچَک

(kefçek) = Eyer eteği.

از پی کَفْچَک زین فرست صاحب خلد
گر بخواهی دهد از چادر حوری اطلس
مرج

Atının eyerine mahsus etek için eğer cennetin hazinedarına müracaat eder isen sana huri çarşafından atlas verir.

(Sirâc)

کَفْجَل

(kefçel) = At sağrısı. Kef-

çel püş = at götlüğü : eyerin ve palanın arkasına dikilen meşin.

کَفْجَلِيزَه، کَفْجَلِيزَك، کَفْجَلِيز (kef-
çelîz, kefçelîzek, kefçelîze)
= Kepçe.

بکفچلیز شتر را کسی که آب دهد
بود هراینه از احق و شیدائی
مجیر بیلقانی

Deveye kepçe ile su veren kimse muhakkak ahmaklığından ve deliliğinden verir.

(Muciri Beglekânî)

Kefçelîzek, küçük kepçe mânasına da gelir. Araplar kefçelîzi bu mânada ta'rip edip keşşelil derler.

Ş Su içinde yaşıyan, başı ve bedeni yuvarlak, kuyruğu ince bir böcek. Lûgatlerin bir kısmı henüz kılıfından çıkmıyan kurbağa yavrusu demişlerdir, it balığı diyenler de vardır (Ar.)

[*] دغوس

کَفْجَه (kefçe) = Kepçe, büyük kaşık کچه (ba.) Ş Zülfün ucunun kıvrıcıkları Ş Başı kepçe gibi bir nevi yılan.

همچو مار کفچه این گردنده دهر
کفچه رنگینست اما پر زهر
سراج

[*] Kamus mütercimi kamusun دغوس maddesinde bir gûna siyah böcek yahut kurtçağıdır ki su göllerinin ve arkların suyu çekilmekle diplerinde ve kenarlarında peyda olur, Farside ona kefçelîz derler, bedeni ve başı müdevver ve gayet siyah olur ve küçük kuyruğu vardır. Çocuklar ona it balığı ve kurbağa yavrusu tâbir ederler demiştir.

Bu devreden zaman kefçe denilen yılan gibidir kepçesi nakışlıdır amma zehir ile doludur.

(Sirâc)

کَفْجَه نول (kefçe nül) = Kaşık burun denilen kuş.

کُفْرَا (kufrâ) = Hurma çiçeği yahut hurma çiçeğinin kabuğu, kapçık.

کَفْش (kefş) = Ayakkabı.

پیر مردی لطیف در بغداد
دختر شرا بکفش فوزی داد
سعدی

Bağdat'ta lâtif ihtiyar bir adam kızını bir ayakkabı dikicisine verdi.

(Sa'dî)

بخدمت منه دست برکفش من
مرا نان ده و کفش بر مر بزن
سعدی

Hizmet maksadiyle benim ayakkabıma el değdirmeyi; bana ekmek ver de ayakkabımı başıma vur.

(Sa'dî)

کَفْشِ پَاشَنَه بَهْوَاب (kefşi pâşne behvâb) = Ökçesi basık ayakkabı karşılığı kefşi pâşne nehvabdır. (kefş hūvâsten) = Kefş خواستن = Ayakkabı istemek (k.) yola gitmek, misafirlik.

کَفْشِ دَار (kefşdâr) = Ayakkaplarını muhafaza eden kişi.

کَفْشِ سُرْپَا'ی (kefşi surpâ'i) = Evde giyilen terlik.

کَفْشِ کَن (kefşken) = Ayakkabı çıkarılan yer.

کفش نهادن (keş nihâden) = (k.)
Sefere gitmekten vazgeçip oturmak.

کَفْشَن (kefşen) = Ova, sahra &
Evvelce ekilmiş yer.

کَفْشِير (kefşîr) = Lehim & Kalay,
lehimlenmiş kapkacak.

خره بشکستیم کنون شاید
که کنی این شکسته را کفشیر
مسموم

*Beni biraz kırdın, yahut kırıp
geçirdin, şimdi bu kırığı lehim-
ler yani tamir edersen lâyıktır.*
(Mes'ûd)

Lehimlenmiş mânasına mecaz-
dır.

سبوی مطبخ تو از طلاعت یکپاره
چو دیک بخت عدو نیست مریسر کفشیر
فخری

*Senin aşevinin testisi yekpare
altındandır. Düşmanının ezil-
miş tenceresi gibi baştan başa
lehimli, yamalı değildir.*

(Fehri)

Arapçası (الحام) Farsçada kulla-
nış şekli (الخیم) dir.

کَفَل (kefel) = Sağrı, kıç.

سرخ و سفید ولاغر و فربیش چارچیز
الحل و التراب و القدر و الکفل
انوری

*Onun dört şeyi kırmızı, beyaz,
ince, semizdir : yanağı, göğüs
tahtası, boyu, sağrısı.*

(Enverî)

Bu kelime Arapça ise de Nâşî-
rî'ye uyarak yazdım. Farsçası
سورindir.
کَفَل پوش (kefel pûş) =
(ba.).

کَفَلِيز (keflîz) = کَفْچَه (ba.).

زین دیک جهان یک دو سه کفلیز چو خوردی
باقی همه دیک آن حظه دارد که پوشیدی
مولانا

*Bu dünya tenceresinden ma-
demki bir, iki, üç kepçe yedin
bütün tencerenin geriye kalanı
tattığın lezzettedir.*

(Mevlânâ)

کَفَن پَارَه کَرْدَن (kefen pâre ker-
den) = Kefen parçalamak (k.)
hastalıktan kurtulmak.

کَفَنج (kefenc) = Kertenkele şek-
linde bir balık ki Sayda civa-
rında bir kuyuda bulunurmuş.

کَفَه (kefe) = Def, daire.

از نواب حادث پیوسته باشد درعنا
در حوادث دشمن همواره باشد در عذاب
که بگوید فرق این پای حوادث چون کفه
که بنالد گوش آن دست نواب چون رباب
عبدالواسع

*Sana hasededen kişi musibet-
lerden daima meşakkate; düş-
manın hâdiselerden azaba gi-
riřtar olsun. Kâh hâdiselerin
ayağı bunun başına def gibi
vursun; kâh belâ ve musibet-
lerin eli rebap gibi onun kula-
ğını bursun.*

(‘Abdalvâs’)

Ş Kesmik: harmandan artıp tekrar döğülen başak parçası.

کَفْيَارُ (kefyâr) = Hayırlı ve güzel işlere erişmek için zahmet çekmek.

کَفِيدَن (kefîden) = Yarılmak, çatlamak.

شکفت نیست دلم چون انار اگر بکفید
که قطره قطره خونش بنارون ماند
صعدی

Kanının katraları nar çiçeğine benziyen kalbim eğer nar gibi yarıldıysa şaşılmaz.

(Sa'dî)

کفیده دل و بر لب آورده کف
دهان باز کرده چو پشت کشف
نقائى

(ba.) kşf.

کَفِير (kefîz) = Ölçek Muarrebî

کُک (kek) — Kâk (muḥ.) Ş Bir nevi bitki. Şuûrî bunu kekik ile tefsir etmiştir

کُک (kuk) = Kuluçka olmuş tavuk, 'Aşım Efendi «ol tavuktur ki yumurtadan henüz kalkmakla mest ve sersem ola» suretinde tarif etmiştir. Burhanın Farsçasının ibaresi şöyledir: ماکیانرا گویند که از تخم بازمانده و هست شده باشد = Yumurtlamayı kesip gork olan tavuk.

کُکْجَه (kekce) = Pamuk çekirdeği (Ar.) حب القطن.

Ferhengi Ziya

کَکِشْ، کَکِشْ (kekij, kekiş) = Su kerdemesi.

کَکْمَک (kekmek) = İnsanın yüzünde peyda olan susam tanesi gibi kara benekler ki sis ve çığıt denir = taş = کَنجَدَک (Ar.) کاف.

کَکِی، کَکَ (keke, kekî) = Ka-ka, insan pisliği.

کَل (kel) = Kel: başı tüysüz kimse. İllete ve malûlûne yani kel hastalığına ve bu hastalığa tutulana denir. (Ar.) اقرع.

مال و زر سررا بود همچون کلاه
کل بود آن از کلاه سازد پناه
مولانا

Para ve altın başa giyilen kûlâh gibidir. Kûlâha sığınan keldir.

(Mevlânâ)

Ş Bütün hayvanların hususiyle su sığırının erkeği, boğa.

کُلْ (kul) = Eğri, kambur.

بدانکه که گبرد جهان گردد و مینغ
کل پشت چوکالت گردد و مستنغ
اه شکور

Dünyayı toz ve bulut kapladığı zaman; senin çevkeninin sırtının kamburu düz olur.

(Ebû Şekûr)

Ş Köy, karye. Kulî = köylü. Şehriye pehlevî derler Ş Kısa ve nakıs. (K) nin esresiyle kadınların düğün ve eğlence ye-

rinde nara atmalarına derler, Şîrâz düğünlerinde bir kadın evvelce (kul) sonra (lili) diye bir nara atar, işiten komşular onu taklidederler, hattâ mahalle ahalisine bile sirayet eder.

کلا (kelâ) = Kurbağa = bek = çeğz = gük = megel = vezeğ & Kal-ye taşı.

کلابه (kelâbe) = İplik ve ipek kelebi, turası & Elemye ve elem-yede halka şeklinde sarılı du-ran iplik ve ipek [*].

پس کلابه تن کجا ساکن شود
چون سر رشته ضمیرش می کشد
مولانا

Öyle ise vücut elemyesi nere-de durup dinlenir? çünkü onun zamir ve kalbi, vücut elemyesinin ipliği ucunu çeker.
(Mevlânâ)

کلابشته، کلابشت (kelâpuşt, ke-lâpuşte) = Çok defa Kîlân ve Mazenderanlıların giydikleri koyun tüyünden dokunmuş si-yah ve yeşil renkli elbise.

کلابسه (kelâpise) = Gözlerin ak ve karasının dönmesi, halinin değişmesidir ki çok hırslanmak-tan, öfkeden, zayıflıktan ileri-gelir.

گفت تا چشمش کلابسه شدن
کور گردد این دو روشن چشم من
مولانا

[*] Elemye = iplik ve ipek saracak ka-fes dolap.

Onun iki gözünün hali de-ği-şinciye kadar benim bu iki parlak gözüm kör olur.
(Mevlânâ)

کلاغ پیسه (kelâğ pîse) = Alaca kar-gadan alınmıştır.

کلات (kelât) = Bülûcistanın idare merkezi olan şehir & Dağ ve yüksek tepe üzerinde olan kale ve köy.

شیخ ابو اسحق آنک از ملک او کتر کلات
بر ملک فخر داود خاصه بر گرگانج و کات
فخری

Şeyh Ebû İshak ki onun mül-künden en âdi bir dağ köyü memleketlere hususiyle Gurgânc ile Kâte öğrenür.
(Fehri)

Dağ tepesi mânasına da gelir.

بیر تواز کلات فرود آورد هر
تبع تو از فرات برون آورد نهنگ
داغی

Senin okun dağın başından aslanı aşağı indirir, senin kılı-cın Fûrat'tan timsahı çıkarır.
(Dekîkî)

& Kandehar kalesi.

رحیل و خشم آنچه زان داشت باک
بمحسن کلات اندر آورد پالک
فردوسی

Kendilerine zarar gelmesinden korktuğu için taallûkatını ta-mamiyle Kelât kalesi içine ge-tirdi.

(Firdevsî)

& Bir nevi güleş.

کلاته (kelâte) = Küçük kale ve köy.

چو دیوار شهر اندر آیه زبای
کلانه نباید که ماند بجای
فردوسی

*Şehrin duvarı yıkılınca küçük
kale ve köy yerinde kalmaz.*
(Fırdevsî)

§ Dükkânı ve pazarı olan köy
§ Küçük tarla § Etrafında ev-
ler bulunan padişah köşkü.

کلاجو (kelâcû) = Kadeh.

هان تاندهی گوش با آواز دفونی
هان تانکی رای صراحی و کلاجو
عبید لومی

*Dikkat et, sakın def ve ney
sesine kulak verme; sürahi ile
kadehi düşünme.*
(‘Amîdi Lûmekî)

کلار (kelâr) = Taberistân’da bir
şehir § Kurbağa,

کلاره، کلای (kelâj, kelâje) = Şaşı
(Ar.) احوال.

بلی چشم کلاره يك دوبند
اسفرنگی

Evet şaşı biri iki görür.
(Esfirengî)

§ Saksâğan kuşu.

کلارآره (kelâjâre) = Saksâğan ku-
şu (Ar.) ع.

کلارآهه (kelâjeke) = Çengel hu-
suşiyle kuyu çengeli.

کلأسنگ (kelâseng) = Sapan =
felâhen, felâseng.

کلأش (kelâş) = Örümcek. Kelâş-
hane = Örümcek ağı.

کلأسك (kelâşek) = Kelâseng.

کلأسكه (kelâşeke) = کلأزگه.

کلأشکن (kelâşken) = Bir nevi
tatlı.

طفل رنج بین که هان برکنار خوان
لوح کلأشکن بکنارش نهاده اند
بسیحق

*Pirinç çocuğuna bak ki sofrâ
kenarında kelâşken levhasını
hemen kucığına koymuşlar.*
(Bushâk)

کلأغ (kelâğ) = Yaban kargası, kuz-
gun.

کلأغی تک کبک را گوش کرد
تک خویشتن را فراموش کرد
نظامی

*Bir karga, kekliğin reftarına
baktı da kendi yürümesini
unuttu.*
(Nizâmî)

هر کرا رهبری کلأغ کند
بی گمان دل بزخه داغ کند
عصری

*Kuzgun her kime rehberlik eder-
se şüphesiz kalbini yara ile
dağlar.*

(‘Unşurî)

کلأغه (kelâğçe) = Karga yavrusu.
Sonundaki çe tasgir edatıdır,
yahut kelâğ beçe muhaffefidir.
kelâğ zeden, (kelâğ giriften) = İstihza etmek.

زاغ کبرد همه از بلبل شوریده کلاغ
خنجر شوخ زند خنده و زرخس چشک
شاه طاهر دکنی

*Karga hep âşık bülbül ile alay
eder; şuh gonca güler, nergis
göz kırpar.*

(Şâh Tâhir Dekenî)

کَلَّافَه (kelâfe) = Kelâbe Ş Bir nevi
güreştir ki güreşçi her iki aya-
ğını rakibinin boynuna dolar.

کَلَّاك (kelâk) = Ziraat olunmamış
ova, yağış zamanında yeşil, ya-
zın kuru olan ova Ş Alnın
kıl biten yerinden tepeye ka-
dar olan kısmı, bingıldak.

کَلَّاك (kulâk) = Boş, hâli.

حاصل آن شب چنان بیالودم
که همه مغزها کلاک شدم
انوری

*Hâsılı o gece öyle süzüldüm ki
bütün içim boşaldı.*

(Enverî)

Ş Büyük dalga.

روزی که اکفوده دارد کلاک
نشدن بکرجیست بیم هلاک
هدایت

*Hazer denizinin dalgalandığı
gün ufak gemiye binmekte ölüm
korkusu vardır.*

(Hidâyet)

کَلَّاك (kilâk) = El yetişmiyen çi-
çeği, meyveyı koparmak için
kullanılan ucu kancalı ağaç.

کَلَّاك مَوْش (kelâk mûş) = Yaban
sıçanı.

کَلَّان (kelâl) = Başın tepesi.

نمد برای شرف خاکپای اورا چرخ
بجای اکلیل امروز برهراز کلال
فخری

*Bugün felek şeref kesbetmek
için tepesine taç yerine onun
ayağının toprağını koyar.*

(Fehrî)

Bu mânaya sonunda (l) yerine
(k) ile kelâk şeklinde de gö-
rölmüştür.

پازنمش یا کتمش ریشناک
پازندم سنگن یکی برکلال
حکاک

*Onu ya döver, ya yaralarım
yahut biri benim tepeme taş
vurur.*

(Hekkâk)

کَلَّل (kulâl) = Bardakçı, testici,
çanak çömlekçi.

هرکاسه که ساخت ندانم چرا شکست
گردنده آسمان که چو چرخ کلال گشت
خسرو

*Çömlek çarkı gibi dönen ve
çömlekçi çarkına benziyen felek
her yaptığı kâseyi bilmem niçin
kırdı, bozdu.*

(Hüsrev)

شرطه که در حکم خدا دم نزی
این حرف که تو گفتی نه مردی نه زنی
گلرا چه مجالست که پرسد ز کلال
کز بهر چه سازی و چرا می شک
ابو علی قلندر

*Allahın hikmetine karşı söz
söylememek lâzımdır. Bu sözü
söylemeye cûret ettiğin zaman
ne erkeksin ne kadın. Çanak
çömlek yapılmak üzere hazır-*

lanan çamurun çömlekçiden
niçin yapıyorsun, niçin bozu-
yorsun diye sormaya takati var
mıdır ?

(Ebū Ali Kelerder)

کُلَّالَه (kulâlê) = Kıvrıkcık saç, kâ-
kül.

گر از کلاه مشکین خنی بیعشانی
هزار جان دول یغیر فرو ریزد
رفیع لبانی

Eğer misk kokulu kâkül den bir
kırımı silkersen ne olduğunu
bilmiyen bin can ve gönül dö-
külür.

(Ref'i Lunbānî)

کُلَّالَه Kulâlek de derler.

کُلَّالِیَو (kelâlîv) = Şaşkın = کالیو (ba.).

کُلَّان (kelân) = Büyük, ulu.

عدو را بکوچک نباید شمرد
که کوه کلان دیدم از سنگ خرد
سعدی

Düşmanı küçük saymamalı, çün-
ki ufak taştan büyük dağ gör-
düm.

(Sa'dî)

§ Yüksek § Fazla § Başın te-
pesi = تارک سر = کلال
memeleketin büyüğüne kelânter
denir. (هجرى خمسى) 1319da yayımla-
nana (فرهنگستان) a göre kelânter
= komiser, (کلانترى) komiser
dairesi, (کلانترمرز) hudut komi-
seri mânalarına kullanılır.

کُلَّانِ رَوْضَه (kelân revze) = Rev-
zası büyük : Cenabı Peygambe-
re işarettir.

کُلَّانَه رُود (kelâne rûd) = Babek
ile Efşinin ; civarında muharebe
ettikleri büyük nehir.

کُلَّاوَه، کُلَّاوُو، کُلَّاوُز، کُلَّاو (ke-
lâv, kelâver, kelâvû, kelâ-
ve) = Kurbağa. (Kelâve) bun-
dan başka yumak ve şaşkın
mânalarına geldiği gibi (kelâ-
vû) da çöl sıçanı, ak tavşan
mânalarına gelir.

کُلَّاوَه چَرَه (kelâve'î çerh) =
(منطقه البروج) minteke-tul-burûc de-
nilen daire. (k.) Feleğin dön-
mesi.

کُلَّاه (kulah) = Kûlâh, başlık. Mu-
haffefi کلاه külehtir.

کلاه گروشه دهقان یا آفتاب رسید
که سایه بر سرش افکند چون تو سلطان
سعدی

Köylünün kûlâhının köşesi gü-
neşe yükseldi; çünkü senin gibi
bir sultan başına saye saldı
(Sa'dî)

کی برخ اورسد با همه تاب آفتاب
خاصه که طرف کلاه برمه تابان شکست
سلطان

Güneş bu kadar parlaklığıyla
beraber onun yanağına nereden
erişebilir; hususiyle serpuşunun
kenarını parlak ayın üzerine
eğdiği zaman.

(Selmân)

Kapçık mânasına da gelir.

در بزرگی باید افکندن زسرتاج غرور
میوه دوبالیدن اندازد کلاه خویشرا
رفیع

*Büyüklükte başından gurur ta-
cını atmak lâzımdır. Meyva
büyüme için kapçığını atar.*

(Refî')

Taç mânasına da kullanılır.

کلاه برانداختن ، کلاه انداختن ، کلاه افکندن
(kulâh etkenden, kulâh endâhten, kulâh ber en-
dahten, kulâh behevâ endâhten)
= (k.) Sevinmek, istek ve işti-
yak göstermek, acele etmek.

دیدن او را کلاه افکند ماه
بلکه فتادش که دیدن کلاه
خسرو

*Ay onu görmek için kûlâhını
attı yani iştiyak gösterdi; belki
bakarken kûlâhı düştü.*

(Husrev)

دل بسودات مهر براندازد
سر بهشت کلاه براندازد
خاقانی

*Gönül sana muhabette baş feda
eder; baş senin aşkına tehalük
gösterir.*

(Hâkânî)

Kulâh etkenden=tâzim etmek
mânasına da gelir. Bu mânaya
kulâh ber keşiden de denir.
کلاه بارانی (kulâhi bârânî) = Çok
defa çuhadan yapılan kukulete.

کلاه بر زمین زدن (kulâh ber zemîn
zeden) = (k.) Çok sevilen bir
kimsenin ölümüne kederlenmek.

کلاه بر سر نهادن (kulâh ber ser nihâ-
den) = (k.) Tâzim etmek, iti-
bar vermek, başına tahta kûlâh

geçirmek mânasına da gelir.
کلاه رنگه (ba.).

کلاه چرخ (kulâhi çerh) = (k.) Felek,
güneş, feleğin devri (Nâşirî).

کلاه‌داری (kulâhdârî) = Tacidarlık,
padişahlık.

کلاه زمین (kulâhi zemîn) = (k.) Gök,
güneş, ay. Benzetme yoluyla
mantara da denir.

کلاه رنگه (kulâhi zengule) = Suç-
luları rezil etmek için başlarına
giydirilen tahta kûlâh.

کلاه شکستن (kulâh şikesten) = (k.)
Başlığı eğmek, öğünmek.

کلاه‌هک (kulâhek) = Takke (Ferhen-
gistân).

کلاه ملک (kulâhi mulk) = (k.) Pa-
dişah.

کلاه نهادن (kulâh nihâden) = (k.)
Alçakgönüllülük, aciz ve tezel-
lül göstermek § Secde etmek.

قبای ملک برازیده دید برقدنو
نهاد فتنه کلاه از سروکر بگشاد
آه‌ری

برازیده (ba.).

کلاه‌هو (kelâhû) = Bir nevi boy-
nuzsuz ahu.

کلاه‌هور (kelâhûr) = Mazenderanlı
bir bahadır.

یغشرد چنگ کلاه‌هور سخت
فرو ریخت ناخن چو برگ درخت
فردوسی

*Kelâhurun pençesini şiddetle
sıktı; tırnağı ağaç yaprağı gibi
döküldü.*

(Firdevsî)

کلاه‌هون (kelâhûn) = Bir bahadır.

کَلْبَادْ (kelbâd) = Turan cengâver-
lerinden biridir ki Keykâvus'un
oğlu Firibûrz öldürmüştür.

کَلْبَاسُو (kelbâsū) = Alaca keler
= kerbâsū.

هچو غروب عدوی کلباسو
دشمن ماوعا بود داسو
اذری

*Akrep nasıl alaca kelerin düş-
manı ise gelincik yılanların
düşmanıdır.*

(Āḡāzī)

کَلْبِزَانْ (kelbitân) = Kerpeten, kıs-
kaç.

کُلْبَكْ (kulbek) = Harman bekçi-
sinin harmanı muhafaza için
üzerine kurduğu salaş Ş Bekçi
kulübesi.

کُلْبَهْ (kulbe) = Dar ve karanlık
küçük ev, dükkân. Köşeye de
derler.

کُلْبَهْ کلاندرو روز و شب
جای آرام خورد و خواب منست

انوری

*Bir kulübe ki gece gündüz be-
nim istirahat mahallim, yemek
ve yatacak yerimdir.*

(Enverî)

Demirei Gâve'ye dair :

از آهنگری دست و سالار شد
پس از کلبه‌داری سپه‌دار شد
اسدی

Demircilikten kurtuldu. Seras-

*ker oldu. Dükkâncılıktan kur-
tuldu. Kumandan oldu.*
(Esedî)

گوار (ba.). Konuşmada (p) ile
de okunur.

کَلَبْ (kelep) = Kuş gagası, ağzın
etrafı = کَلَفْ Burhân'da (b) ile-
dir.

کَلْبِطْرَهْ (kelpetre) = Saçma sapan
söz, herze ve hezeyan.

اوترا کی گفت کاین کلپتره‌ارا جمع کن
تا ترا لازم شود چندین شکایت گشتی
انوری

*Osana; bu kadar şikâyet se-
bebolacak saçma sapan sözleri
ne zaman topla, dedi.*

(Enverî)

ایصد کلیس برهم بسته عشق ژان و کلپتره
که این مذهب فلانرا بود و آن قولست بجمارا
پورجا

*Bir alay mânasız ve münasebet-
siz sözleri, herze ve hezeyanları
bu, falanın mezhebi; o, falanca-
nın sözüdür, diye yüz türlü
şeytanetle bir araya toplamış.*

(Pürbehā)

کَلْتَانْ (keltân) = Kapı sürgüsü.

کَلْتَبَانْ (keltebân) = Deyyus, ha-
miyetsiz = غلتبان (ba.).

کَلْتَهْ (kelte) = İşten ve hareketten
kalmış yaşlı hayvan Ş Nâkıs,
kısa, hakir. Bu münasebetle
kuyruğu kesik hayvana da de-
nir.

پشاه ددان کلتہ روپاء گفت
ابوشکور

*Kuyruğu kesik tilki hayvanla-
rın şahına dedi.*

(Ebū Şekūr)

معانی کلتہ همچون ریش اتراک
شاعر

*Mânalar Türklerin sakalı gibi
kısa .*

(Şā'ir)

Ş Harfleri mahrecinden çıkara-
mıyan ve sözü fasih söylemi-
yen kimse.

روز و شب هست در اطراف جهان سرگردان
تابی کلتہ زبان کاهل و احق یکجاست
فضل را چون بدل رزق نهادند زغیب
خسروا هر دو برابر طلبی ناید راست
خسرو

*Dünya devleti söz söylemeyi
beceremiyen tembel ve ahmak
nerededir, diye gece gündüz
dünyanın etrafında dolaşır du-
rur. Ey Hüsrev! Gayb âleminde
fazilet rızık karşılığı konduğun-
dan, her ikisini birlikte ararsan
doğru olmaz.*

(Hüsrev)

Ş Kısa ve kalın sopa. Kelte
asıl kesilmiş mânasınadır ki
yazdığımız birinci mânaya gö-
re hareketten kesilmiş, kalmış;
ikinci mânada kelte dum=kuy-
ruğu kesik, güdük. Üçüncüsün-
de kelte zebân=dili kesik yani
düzgün söz söyleyemiyen de-
mektir. Netice itibariyle kelte
her eksik ve noksan olan şey-
dir.

کلیج (kile) = Çöpçü ve hamamcı
küfesi.

حامیان دهر پلیدی' حادثات
از بهر ریش خصم تو در کلیج کرده اند
فخری

*Zaman hamamcıları hâdiselerin
pisliklerini senin hasmının sa-
kalı için küfeye koymuşlar.*

(Fehrî)

کلیجان (kilcân) = Çöplük, süprün-
tülük, mezbele.

کلیج (kelç) = Kir, pas.

کلیج (kulç) = İran'a Tibetten geti-
rilen bir nevi yünlü elbiselik Ş
Zülfün kıvrım ve bükümü.

عوی کاکل و آن زلف مشکین
فتاده سدهزاران کلچ در کلیج
ابوشکور

*O misk kokulu kâkûl ve zülfün
tellerinde yüz binlerce kıvrım
peyda olmuştur.*

(Ebū Şekūr)

Ş Ekmek kırıntısı.

کلچنگ (kulçeng) = Yengeç :
kul=eğri, çeng=pençe kelime-
lerinden mürekkeptir=herçeng
(Ar.) سلطان. Burhânî Câmî'de
herçeng veznindedir.

کلیج (kilh) = Kasnı = پیرزد ve پیرزه.
(ba.).

کلیج (kulh) = Yaban nohudu deni-
len bitki yahut çadırıuşağı de-
nilen samgın bitkisi.

کَلَحْج (kelehç) = Kir.

برکاخچست خصم ازان تیغش
زبان دفع آن کلخچ کند
فغری

*Hasım çok kirlidir. O sebepten
Ebu İshakın kılıcı diliyle o
kiri defeder.*

(Fehri)

بس کلخچ و بس فرنچ و بس سفیه و بس کره
پورجا

*Çok kirli, çok çirkin, çok idrak-
siz, çok iğrenç.*

(Pürbehü)

کَلَدِه (kelde) = Toprağı çok katı
yer Ş Büyüklerden bir zatın
adı.

کِلِرَا (kulirâ) = Kolera.

کَلْغَر (kelger) = Çok yumuşak yün.
Reşidî bu mânaya کلر yaz-
mıştır Ş Bir nevi odun.

کَلَفْت (keleft) = Kuş burnu (k) ve
(l) nin ötresiyle kaba ve biçim-
siz mânasındır.

کَلَفْهَشَنَکْ، کَلَفْهَشَنَکْ (kelfeh-
şeng, kelfehşeng) = Yüksek-
ten akarken şeker külâhı şek-
linde buz tutan su.

آب کلفهشنک گشته از قسردن ای شکفت
همچنان چون شیشه سیمین لگون آویخته
فرالادی

*Su soğuktan şeker külâhı şek-
linde buz tutmuş; ne kadar şa-*

*şılacak şey ki baş aşağı asıl-
mış gümüş şişeye benziyor.*

(Fırālāvi)

کَلْک (kelek) = Cerrah neşteri, bu
mânaya doğrusu (k) nın ötre-
siyledir (Reşidî).

در دل خیال غزه بخت چنان گذشت
گوی زدن بردل خونین من کالک
ضیائی

*Keskin gamzenin hayali gön-
lümde öyle geçti ki kanlı yū-
reğimi neşterlediler sanırsın.*

(Zigā l)

Ş Nehir geçmek için şişirilmiş,
tüysüz tulumlardan yapılan bir
nevi sal. Dilimizde de kelek
denir.

گر زجمله چوب وئی کاندز جهان
دست تقدیر خدا 'دد کله
ز آب چشم کی کند مرگز عبور
وحش و طیر و آدم و جن و ملاک
ابوالعلا

*Allahın takdiri ile dünyadaki
bütün saz ve ağaçlardan kelek
yapsa vahşi hayvanlar, kuşlar,
insan, cin ve melek benim gö-
zümün suyundan hiçbir vakit
geçemez.*

(Ebül'alâ)

Ş Dāmğān'a yakın çok güzel
buğday yetiştiren bir yer.

کندم بیار از کله از دانه‌ن بیار
انواع مروها و زاقام غله‌ها
منجیک

*Kelektan buğday getir; Dam-
gandan türlü meyva ve hububat
götür.*

(Mencik)

§ Baş ve karın ağrısı.

چند شوم صداع کش گردد بساط خسروان
کز در دست عالی رزق پذیر بی‌کاف
عید

Padişahların sofrası etrafında ne vakte kadar baş ağrısı çekeyim; zira bütün âlem başları ağrımadan senin kapından rızıklarını alırlar.

(‘Amîd)

خنده بر برق زند گری خا کس ترا
چه کله بسته ای آتش می بر سر ما
تأثیر

Bizim külümüzün sıcaklığı şimşekle alay eder. Ey şarap ateşi! bizim başımızı ne ağrıtıyorsun?

(Te’şîr)

Konuşmada (kelek ra kenden) denir ki baş ağrısını defetmek tir § Uğursuz. Bu münasebetle baykuşa da derler.

زین می خوری گردی ملک زان می خوری دیو کاک
زین می ابوبکری شوی گردی ازان می ابوالحکم
مولانا

Bu şaraptan içersen melek, ondan içersen uğursuz şeytan olursun; bu şaraptan Ebu Bekir, ondan Ebu Cehil olursun.

(Mevlânâ)

§ Kelek dediğimiz ermemiş karpuz § Açılmamış pamuk kozası § Genç boğa mânasına (کل) in küçültülmüşüdür.

کَلْک (kelk) = Koltuk.

کسی را که درد آیدی دست و کلاه
علاجش کنند می بدهین و داک
شاعر

Eğer bir kimsenin eli ve koltuğu ağrısaydı ona yağlamak ve oğmakla ilâç ederlerdi.

(Şa’ir)

کَلْک (kul̄k) = Keçinin tüyü dibinden ince tarakla alman ve örülüp şal dokunan yumuşak tüy = kurk = beşemibüz = kelger § Kucak mânasına da gelir.

کَلْک، کَلِک (kelik, kilik) = Şaşı.

طیج حکم شبهه کسی تواند بود
که چشم بختش نه کور باشد و نه کلاه
فخری

Padişahın hükmüne bir kimse itaat edebilir ki onun talihinin gözü ne kör ne şaşı olur.

(Fehri)

§ Küçük parmak.

کلیک و کلیچک کلاه راست نام
که خنصر بتواند بتازیش عام
فرهنگ منظومه

Arapça umumun (hınsır) dediklerinin adı kelik, keliçek kelik tir.

(Ferhengi Menzûme)

§ Karın ağrısı.

باد از نفخ همد باد حسد
دشمن شاه مبتلا، کلاه
فخری

Padişahın düşmanı, kin ve haset rüzgâriyle karın ağrısına müptelâ olsun.

(Fehri)

کَلِک (kilik) = Kamış nev’i.

نه هر کلکی شکر دارد نه هر زبری زبرد دارد
نه هر چشمی نظر دارد نه هر بصری گهر دارد
مولانا

Ne her kamyşın şekeri, ne her altın üstü vardır. Ne her göz nazara sahiptir. Ne her deniz inciye maliktir.

(Mevlânâ)

§ Kalem kamışı, kalem,

تا فرق بآب سبش در برد ایام
در عهدی آن کو دوزمان باشد چون کاک
آخری

Onun zamanında kalem gibi iki-dilli olan kimseyi zaman tepesine kadar kara suya, mürekkebe batırır.

(Fehri)

§ Kamıştan yapılmış ok.

که پیروز نامست و پیروز بخت
همی بگذرد کاک او از درخت
فردوسی

Adı ve talihi uğurludur. Onun oku daima ağaçtan geçer.

(Firdevsi)

§ Mangal.

چو نان نمود کاک اثری اثر بکوه
کاجزای او گرفت همه رنگ لاله زار
سنائی

Esîre mensup mangal yani harareti nakleden esîr dağa öyle tesir etti ki dağın parçaları hep lâlelik rengini aldı.

(Senâ'î)

§ Mızrak.

از شجاعت و از سخاوت خلقا حای شود
نوک کاک تو همی چون نوک کاک دوزین
ازرق

Şecaat ve sahavet cihetiyle hal-ki himayede senin kaleminin ucu Züyezen [] in mızrağının ucu gibidir.*

(Ezreki)

§ Anzarôt denilen acı bir pus-tur ki cehudane denilen ağaç-tan hâsıl olur جهورانه (ba.).

حاصل تو کاک و تو وطی
از قیاس رطب نباشد کاک
سوزی

Sana hasededen acı anzarot gibidir. Sen taze hurma gibisin. Anzarot taze hurmaya kıyas edilmez.

(Süzeni)

کَلْکَل (kelkel) = Yanşaklık, geve-zelik kelmekel de denir § Muḳl denilen pus.

کَلْکَم (kelkem) Mancınık.

کَلْکُم (kulkum) = Kavsikuzah.

کَلْ، کَلْکِ (kelekî, kelel) = Kuş kanadının yeleşinden yani bü-yük tüylerinden yapılan padişah sorgucu, çelenk. Bunu evvelce bazı bahadırlarla çavuşlar süs için başlarına takarlardı, Türk-çesi (cîgâ) dır.

سلطان شرق و غرب زخو شید پیش رو
که از کله حجاب کند گاه از کال
سوزی

Şark ve garbın sultanı güneşten sakınmak için yüzünün önüne kâh şerpuşunu kâh sorgucunu örter.

(Süz eni)

کَلْکَنَکْ، کَلْکَنَکْ (kilkenek, ki-

[*] Züyezen = Himeyr hükümdarların-dan birinin lâkabıdır.

leng) = Yahut kilink, semiz-
otu tohumu. Birincisi dilteng
vezninde görülmüştür.

کُلْکِید (kulkîd) = Kadife dediği-
miz kumaş.

کَلَم (kelem) = Lâhana.

کَلْمُرْغ (kelmurğ) = Akbaba deni-
len kuşun tepesinde tüy olma-
yan kısmı.

بیضه کلرغ زیرهای
از نسب خویش شود پخته زای
دعوی

*Humanın altına konulan Ak-
baba yumurtası kendi soyun-
dan yavru çıkarır.*

(Dehlevî)

کَلْمُورْ (kelmūj) = Alaca keler =
çelbâse.

کُلَن (kulen) = Ur denilen yumru
§ Bez denilen şiş, gudde §
Eğrilmek için hazırlanmış pa-
muk.

سخن نتیجه روحست وگر سخن نبود
بعلل و نفس یجز غم وکلن چه رسد
بورجا

*Söz ruhun neticesidir. Eğer söz
olmazsa akla keder, nefse şiş-
kinlikten başka ne erişir.*

(Pürbehâ)

Reşîdî gummeyi nağme şeklin-
de yazmıştır.

کُلُنْبِه (kulunbe) = İçerisine badem
ve fıstık içi doldurulan şekerli

çörek § Mutlak yuvarlak olan
şey. (k.) Kaba va münasebet-
siz şey (Naşîrî).

کَلْنَجَارْ (kilincâr, kulen-
cek) = Yengeç.

کَلَنْجَر (kelencer) = Hindistanda
bir mevki ve bir kale. Kelen-
cerî, Herat ta yetişen, salkımı
ve taneleri çok büyük olan
siyah ve tatlı bir nevi üzumdür.

کُلَنْد (kulend) = Taşçı kazması, kü-
lünk.

اگر بدیده من غیر آن خیال آید
بکنده باد مرا هر دو دیدگان بکنند
مولانا

*Eğer benim gözüme ondan baş-
kasının hayali gelirse her iki
gözüm külünk ile oyulsun.*

(Mevlânâ)

(K) nin üstüniyle kelidân da
denilen ağaç kilittir § Her yo-
nulmamış şey hususiyle kö-
peklere takılan boyun halkası
(Ar.) ساجور. Türkçe (kılâde) mu-
harrefi haltadır.

از هر چه بگفته اند بندی دارم
ور هر چه شنیده ام گزندی دارم
که برگردن چو سنگ گشندی دارم
روای گهی چو قیل بندی دارم
مسعود

*Her söylemiş oldukları şeyden
bir nasihat alırım. Ve her işit-
tiğim şeyden teessür duyarım.
Gâh boynumda köpek gibi hal-
ka var, gâh fil gibi «yağımda
bağ.*

(Mes'ûd)

کلندر (kelender) = Kapı açılma-
mak için arkasına konulan ka-
lın ağaca derler. Suçluların
ayaklarına geçirilen delikli kü-
tüktür ki dilimizde tomruk denir.

برگردن مخالف و برپای دشت
لکبت کند دو شانی و عشت کلندری
پورجا

*Sana muhalefet edenin boynuna
çatal ağaç musibet ırs etsin ;
düşmanın ayağına tomruk elem
versin.*

(Pārbehā)

Yonulmamış kuvvetli ağaca ve-
rilen bu isim bilmünasebe yo-
ğun ve biçimsiz adamlara de-
nilmiş iken yavaş yavaş dünya-
ya meyl ve rağbetleri olmadık-
ları cihetle fakirlik kisvesine
giren ulu kimselere verilmiş
ve yermeden alınarak övgüde
kullanılmıştır. Kelender bunun
Arapçalaştırılmışıdır.

کلندره (kelendere) = Kuvvet ve
kudret sahibi.

چرخ بلند قدوت نبوی او بیافت
بالک همت تند نهاد و کلندره
پورجا

*Kudreti yüksek olan felek sert
tabiatlı ve kudret sahibi olmak-
la beraber onun kuvvetini bul-
madı.*

(Pārbehā)

Kelender mânasına da gelir.

کلندن (kulenden) = Etek, halı ve

seccade gibilerin tozunu silk-
mek.

کلنده (kelende) = Değirmen ça-
kılacağı = leklek : değirmen ta-
şının deliği üstüne taneyi o
delikten dökmek için konulan
tahta parçası, çakıldak.

چون کلنده بر لب دولیم و تک تک می زیم
مولانا

*Değirmen çanağının kenarında
çağıldak gibiyiz ve tıktırıyoruz.*
(Mevlânâ)

کلندی (kelendî) = Toprağı katı
yer. = کله،

کلندیدن (kelendīden) = Kazmak,
yarmak, külünk vurmak.

کلنگ (kuleng) = Turna kuşu.

اندرو هوا قطار خروشان کلنگ بین
چون بر طریق تنگ یکی کشن کاروان
ازرق

*Dar yol üzerindeki kervan ka-
labalığı gibi havada çağıltı
eden turna katarına bak.*
(Ezreki)

Lüğez tarikiyle :

دورخ از مرغزاری کرده پراوز
بقصد صید شان آغاز کردم
یکی را یا بریدم گشتی سر
یکی را سر بردم لنگ کردم
ناصر

*Bir çayırdan iki kuş uçmuş.
Onları avlamak istedim. Biri-
nin ayağını kestim biser = baş-
sız oldu. Birinin başını kestim
topal ettim yani topal oldu.*
(Nâşır)

Bîsere zağnus denilen kuştur ki ayağı yani bîsre kelimesinin sonundaki (h) harfi kesilince bîser olur, öteki kuleng turnadır ki başı yani evvelindeki (k) kesilince leng = topal olur. Büyük horoz mânasına da gelir.

کِلَنگ (kileng) = Semizotu tohumu کاکک (ba.).

کِلَنگ (keling) = Şaşı, ahvel.

کُلَنگ (kulung) = Taşçı kazması ki dilimizde de külüng denir.

کُلَنگ (kulunkî) = Dilenci meşrepli, haris, tamahkâr (Burhân),

کُلُو (kulū) = Mahallenin büyüğü, reis, pazarbaşı, esnaf kâhyası.

ایرو گلو ایرو گلو کرده مرا درنگ و بو
هر که ازین هر دو بروت اوست انی اوست کلو
مولانا

Cinsî alet ve boğaz, yani açlık beni oraya buraya koşturmakta. Kardeşin! Her kim bu ikiden kurtulduysa büyük odur, o.
(Mevlânâ)

§ Yağlı büyük yufka.

کَلَو (kelvâ) = Bir gediği kapamak, bitiştirmek, vasletmek § Kurbağa.

کُلُوب (kulūb) = Kalıp, ceset. Türkçesi (cendek).

کُلُوبَنده (kulūbende) = Bendelerin reisi, başhademe. Tahfif ile kulvende de derler (Nâşirî).

کُلُوتِه (kulūte) = Ucları çene altından bağlanan içi pamuklu çocuk takkesi. Bazı sofular da giyer.

برهنی میزرو کلوته سر
دل دربی سیم و چشم دربی زو
او مدی

Başına sarık sarar, takke giyersen; gözün gümüş, altın peşinde.
(Evhedî)

§ Kızların başlarına örttükleri balık ağı şeklindeki örtü. Arapçası (شبه) dir, bundan alınıp yapılan (مشبك) bizim muşabak, ajur ve antika dediğimizdir, doğrusu (g) ile کلوته dir.

کُلُوح (kulūc) = Yağlı büyük yufka, çörek. Ekmek kırıntısına da denir, vavı meçhule [*] ve (ç) ile bedel ve ivaz mânasınadır § Nebat şekeri, gevrek gibi kırıltılı şeyleri çiğnemek ve ağız şapırdatmak mânasına gelen kulūçiden den ismi master da olur.

حدیث قند لبش درلسان عاشق زار
بوقت گفت خود از کلوچ او معلوم
ابوالمعالی

İnleyici âşık onun tatlı dudaklarından bahsedeceği zaman ağzının şapırtısından belli olur.
(Ebülme'ânî)

[*] (شیر) maddesindeki nota (ba.).

کَلُوج (kelūc) = Hamuru furun duvarından kor üzerine düşüp pişmiş olan pide § Kesilmiş yahut soğuktan düşmüş olan el ve ayak parmakları.

کَلُوح (kulūh) = Kesik : katı toprak topu, kuru balçık parçası (Ar.) مدور. Kerpiçe de denir. Kötü tabiatlı, anlayışı kıt, faydasız kimse (Burhān).

کَلُوحِی که با کوه سازد لید
بستگی توان زو برآورد کرد
نظای

Dağla kavgaya kalkışan kesiği bir taşla mahvetmek mümkündür.

(Nizāmi)

kulūh emrūd) = Ahlat denilen tatsız yaban armudu.

دوان طفلان زهر سوخت دویشت
بدنبالش کَلُوحِ امرود درمشت
خسرو

Çocuklar avuçlarında yaban armudu olduğu halde her yandan birbiri ardınca onu takib-ederlerdi.

(Husrev)

kulūh endāz) = Kale burçlarındaki tabya ve mazgal delikleridir ki oradan düşmanın başına taş ve toprak, ateş ve kül atarlar. (Seng endaz) da denir.

Hakiki mânası kesik atıcıdır.

چو کردی با کَلُوح انداز پیکار
مرخود را بنادانی شکستی
سعدی

Kesik atıcı ile kavgaya edersen cahillikle kendi başını kırarsın.
(Sa'di)

§ Bir kimsenin oğlunun çocuğu, torun § Sapan. Gemiciler arasında gemi nöbetçisi. Yapı işlerinde aşağıdan yukarıya kiremit atan amele mânalarına da görülmüştür.

(k.) Şaban ayı sonlarında tertibedilen gezinti, ziyafet, ayşunū = berğendān (ba.).

روژه نزدیکستی باید کَلُوح انداز کرد
صائب

Oruç yakındır. Ziyafet tertib etmek lâzımdır.

(Şa'ib)

kulūh ber leb zeden) = (k.) Bir şeyi gizlemek, yaptığını belli etmemek.

صدجام برکشیدی و بر لب زدی کَلُوح
لیکن دوچشم مست تو درمیدهد صلا
مولانا

Yüz kadeh içtin ve gizledin fakat iki mestane gözlerin açıklayıp ilân ediyor.

(Mevlānā)

kulūh ber leb nāliden) = کَلُوح . لب مالیدن

لبش تر برد از خون خورده شب
کَلُوح خشک را مالید بر لب
جای

Gece kan içmekten dudağı ıslak idi : gece çektiği ıstırap, yüzünden belli idi ; gizlemeye çalışıyordu.

(Cāmi)

kulūh kŭb) = Kesik ezen mânasına ikinci aletlerinden kesik döven bir alet.

كُوزَه، كُوز (kulūz, kulūze) = Pamuk kozası,

كُوس (kulūs) = Yüzü, gözü, ağzı beyaz olan at: biniciler arasında uğursuz sayılmış.

كُوك (kulūk) = Henüz yüzü tülenmemiş hayasız genç = keng. Hububattan burçak (Burhān).

كُوند (kelvend) = Bir dağ adı § Bir nevi hıyar § İncir, kayısı, ceviz, hurma gibi şeylerden tespih dizisi gibi yapılan meyva dizisi. Hediye (Mi'yarî Cemālî).

كُونده (kelvende) = Lügatler hıyar, bir nevi ince ve uzun hıyar, tohumluk için alıkonulan büyük hıyar, Rus hıyarı gibi muhtelif şekillerde yazmışlar § Ham karpuz ve kavun.

كَلَه (kele) = Yanak.

خنده که نیم درانر بنده نمود
صد دل بدو چاه که الکنده نمود
خود معن زبانی چه یک ماه
دو چه زبانی مه او که خنده نمود
خمر

Güzelim bana karşı gülünce
içine birçok gönül düşmüş iki

[*] چاه نخب [bn].

yanak çukuru gösterdi. İbni Mukenne' [*] bir kuyudan bir ay göstermişti. O güldüğü zaman bir aydan iki kuyu gösterdi.

(Husrev)

چون خنده دران لعبت دلخواه افتد
چه درکله افتد و مرا آه افتد
یک عکس مه اریچا افتد طرفه بدان
طرفه است دو چه که دربی ماه افتد
خسرو

O gönlün arzuladığı güzel güldükçe yanağında çukur peyda olur da bana ah etmek düşer. Eğer kuyuya bir ayın aksi düşerse şaş; asıl şaşılacak şey iki kuyunun bir aya düşmesidir.

(Husrev)

Husrev'in yazdığımız iki rubai-sinden Cihāngirî'nin istişhadi veçhile kelenin yanak mânasını ifade ettiği görülmektedir. Burhān ve Nāşirî'ye nazaran kele yanak çukuru mânasına geliyor ve Nāşirî bu iki şiiri yanak çukuru mânasını ispat için irad ediyorsa da yalnız yanak mânasına almak muvafık görünür § Ada ortasında bir şehir § Elbise dikerken iğneyi her batırıp çıkarmak mertebesi, teyel § Sacayak § Eski savaş aletlerinden demir çomak ki topuzdan büyük olur. Burhān, yüz, avurt, yay mânalarını da ilâve etmiştir. (L) nin şeddesiyle baş ve başın tepesi.

ی زد او دو دوست را برود و سر
کله را می کوفت بردیوار و در
مولانا

O, iki elini yüzüne ve başına,
başını duvara ve kapıya vur-
yordu.

(Mevlânâ)

کَلَهْ حُشْکْ (kele huşk) = (k.) Di-
vane mizaçlı, sersem, tiryaki.

کَلَهْ (kille) = Sinek ve sivrisinek-
ten korunmak için yapılan tül
örtü, cibinlik = peşşebend, peş-
şehane. Arapçada bu mânaya
şeddeesizdir.

توکی بشنوی 'ناله' داد خواه
بکسوان برت. کله' خوا بگاه
سعدی

Sen mazlumun iniltisini nerede
işitirsin? Yatağının cibinliği
Zühal yıldızının üzerindedir.
(Sa'dî)

Ş Mutlak perde. İçinde gelin
süsledikleri perdeye de denir.

عروس سهری چو کرد آشکار
وخ از کله' - سبز گوهر نگار
اسدی

Gök gelini yani güneş, inci ile
işlenmiş yeşil perdeden: gökten
yanağını gösterince.

(Esedî)

کله' (kille'i) hezrâ, کله' نیلوفرى، کله' خضرâ,
kille'i nilüferî) = (k.) Gök.

(kille'i duhânî) = (k.)
Gök Ş Siyah bulut Ş Karanlık
gece.

کله زده (kille zede) = Taht Ş Da-
yanıla Ş Sayeban.

کَلَهْ (kile) = Bir memleket. Meka-
Ferhengi Ziya

mati Hamidî sahibi (Hemîdüd-
dîn) mekâmlerden birinde
(بلغة اهل کله) = Kile ahalisinin lû-
gati ile, diyorsa da neresi ol-
duğu belli değildir.

کَلَهْ (kulle) = Top olup düğümlenen
kâkûl Ş Topuk.

کَلَهْ (kule) = Kısa, noksan husu-
siyle kısa boylu kimse. Mi-
nûçihri'ye şest kule denme-
sinin sebebi baş parmağı kısa
ve iğri olduğundandır. Buradaki
kuleyi gelle okuyup sürü mâ-
nasına alarak koyunlarının çok-
luğundan dolayı verilmiş bir
lâkaptır diyenler yanlışlardır
Ş Okunur (h) ile کُلَاهْ
(muḥ) Ş Çiftleşme vaktindeki
hareket. Sonraları erkeklik al-
ti mânasında kullanılmıştır.

کَلَهْ دَارْ (kulehdâr) = (k.) Azametli,
değerli padişah.

کَلَهْ گُوشَه بَرِ آسْمَانْ (kuleh gūşe ber
āsmân) = (k.) Azamet ve ser-
firazlık.

کله گوشه بر آسمان برین
هنوز از تواضع سرش بر زمین
سعدی

Bu kadar azamet ve ulviyetle
beraber tevazuundan başı yer
üzerindedir.

(Sa'dî)

کَلَهْرِ (kelehri) = Fare nev'inden

seğirtici bir hayvan, hurma sı-
çanı = perendemüş.

کَلَه سَائِلِي (kele sâ'ilî) = (k.) Bed-
bahtlık & Cife üzerine üşüşen
karga sürüsü. Aksel'areb, kele
sâyegî şeklinde yazıp bedbaht
olmaktan ibarettir ki humâ sâ-
yegî = bahtiyar olmak muka-
bilidir, kele (k) ve (l) nin üstü-
niyle murdar yiyen kargadır
diyor.

کَلِي (kulî) = Köylü.

چون تو صنم وچو من شمن نیست
خمری وکلی نوئی ومانیم
صنائی

*Senin gibi put yani mahbup be-
nim gibi putperest yani mah-
bup dost yoktur, sen şehirlisin,
ben köylüyüm.*

(Süzenî)

& Def, mazher.

من واین سادهدلی بیهدہ برہر سخنی
ہای می گویم چون گیلان برنای وکلی
فرخی

*Ben bu sadedillik ile beyhude
yere her söz üzerine gillerin:
gil denilen taifenin ney ve
defle raksettiği gibi raksede-
rim.*

(Ferruhî)

& Kaya balığı & Miskinlik has-
talığı (Ar.) جذام & Yağlı büyük
yufka. (K) nin üstüniyle kellik.

کَلَا (kilyâ) = Kalye taşı = eşhâr
(ba.).

کَلِیَّاس (kilyâs) = Ev kapısı & Evin
üst katındaki aptesane (Ar.)

کَلِیَّانِ (kilyânî) = Çadıruşağı de-
nilen yosun (Ar.) صمغ الطارثوث .

کَلِیَّاه (kelyâve) = Sersem, şaşkın.
Kâlîve maktûbu = کالیوہ .

ای طوطی عیسی نفس وی بلبل شیرین نوا
ہین زہرہ واسکلیاہ کن زین نفسہای جان فزا
مولانا

*Ey İsa nefesli dudul! Tatlı sesli
bülbül! Haydi bu canfeza nağ-
melerle ödün sersemlet: aklı
şaşırt.*

(Mevlânâ)

Cihāngirî, Reşidî ve Nâşirî bu
mânaya yazmışlar, Burhân ve
ona uyanlar sağır mânasına
almışlardır.

کَلِیْچ (kelîç) = Mağrur, kendini
beğenen & Kir ve cerahat,

کَلِیْچ (kuliç) = Yağlı büyük çö-
rek.

کریمی کہ بر سرفرہ عام دارد
کلیچ از مہ واز کواکب کلیچہ
ابوالعلا

*Öyle bir cömert ki umumi sof-
rasında aydan yapılmış büyük,
yıldızlardan yapılmış küçük
çörekler vardır.*

(Ebül ulâ)

& Hamuru, fırın üstünden atış-
koru üzerine düşüp öylece
şen pide.

کلیج (kilîç) = Ayakları iğri at: biniciler arasında it elli tâbir edilmiştir.

پیش خنک تو سبز خنک فک
لفک صکسک بود اسان کلیج
عسجدی

Senin atının yanında Feleğin turna kır atı ayakları iğri at, yan kalkıyan aksaktır, (Aseedî)

کلیجک (kilîçek) = Küçük parmak.

کلیجه (kelîçe) = Kilidi ağaçtan olan bağ ve bostan kapılarını açan ağaç anahtar.

کلیجه (kulîçe) = Küçük çörek, kurabiye, galeta.

سگن کلیجه کوفی دوزیر با
تخمه بودی گراک صبرا از نوا
مولانا

Köpek, çöregi ayak altında ezerdi. Sahranın kurdu yenecekten imtilaya uğramıştı.

(Mevlânâ)

§ Çerag.

شبست وجه راه تاریک دچاه
کلیجه میفکن که برسی راه
اسدی

Gecedir, bütün yol karanlık ve kuyudur, yolu bulmak için ışı-ğı bırakma.

(Esedî)

§ Yol yol dikişli pamuklu bırka. Kinaye tarikiyle güneş ve ayın çöregine derler. Ayın çö-

reğine kâk da denir. Reşîdî (kulîçe)yi güneşe (kâk) i aya tahsis etmiş کاک (ba.).

کلیجه سیم (kulîçe'î sîm) = Bedir halindeki ay kursu.

کلید (kilîd) = Anahtar.

غریب گشودن قفل سعادت پیچید
چه قرن گرزمرغ و گراهدست کلید
پرون [*]

Maksat sây ile saadet kilidi-nin açılmasıdır. Anahtarın kırmızı altın yahut demir olmasında ne fark var.

(Pervin)

نیست یک مشکل که انگشاید باآه نیم شب
راست می آید هر قفلی که باشد این کلید
صائب

Gece yarısının ahı ile çözülmeyen, halledilmeyen bir müşkül yoktur; bu anahtar her kilidi açar.

(Şâ'ib)

(kilîd efkenden) = Kilid afkenden Anahtarla fala bakmak.

کلیدان (kilîdân) = Kilit dediğimiz. Asıl kilit kovanı mânasıdır (Ar.) غلق.

دعان تو کلیدان نیست دیوار
زبان تو کلید آن انگهدار
محمد

Senin ağzın düzgün bir kilittir. Dilin onun anahtarıdır, muhafaza et.

(Mâhmüd)

[*] İranın yüksek şair ve ediplerini kıskandıracak derecede bir şairdir ki 1941 tarihinde, pek genç iken bedbahtane hayata veda etmiştir.

همه آويخته از دامن دعوى دروغ
چون کته از کس گاو وچو کليدان زمدنگ
قريب الدهر

*Kene ineğin tenasül aletinden ;
anahtar kilit damağından asıl-
dığı gibi hepsi yalan dâvanın
eteğinden asılmış.*

(Kerî uddehr)

(K) nin üstüniyle tomruk = کلندر
(ba.).

کلید ایمان (kilîdî iman,
kilîdî behîşt) = Kelimeî şaha-
det.

کَلِيز (kelîz) = Arı.

Karpuzu öğmeye dair :

آن میوه که درحلاوتش نیست بدل
یارب نرسد هیچ نوعیش خلل
هر دانه تخم آن کلید علمست
یک دانه ازان شود کدوهای عمل
شاعر

*Yarabbil Tatlılıkta dengi olmu-
yan o meyvanın hiçbir nev'i
haleldar olmasın. Onun her
çekirdeği bal arısı tohumudur.
onun bir tanesinden bal kabak-
ları olur : bal kabağı büyüklü-
ğünde ve tatlı karpuzlar olur.*

(Şâ'ir)

Kelîzdan = kömec.

کَلِيزَه (kelyeze) = Su destisi.

چند آرد آن کلید پر از آب جوی
باب میزه فروشت روی
ملک عزیز الله

*O destiyi ırmak suyile doldu-
rup suyile yüzünü yıkadı.*

(Melik A'izzallâh)

کَلِيسَا (kelîsâ) = Kelisiya (muḥ.) =

Hristiyanların ibadet ettikleri
yer.

کَلِیک (kelîk) = Gül tohumu (Ar.)
بذرالنورد

کَلِیک (kilîk) = Küçük parmak ş
Baykuş cinsinden kuğu ş Şaşı.
کاک (ba.).

چون بینیم ترا ز بیم حسود
خویشاقت را کلید سازم زود
مظفر هروی

*Seni görünce kıskançtan kor-
kumdan kendimi acele şaşı ya-
parım: Sana bakmıyor gibi gö-
rünürüm.*

(Muzâfferi Herevî)

کَلِیکَان (kelîkân) = It gülü denilen
fena kokulu bir nebat = ق (ba.).
(K) nin esresiyle tarhun deni-
len sebze.

کَلِیکَرَدَن (kelîkerden) = Hardalın
bahçede yetiştirilen kısmı. Ba-
zılarına göre su kerdmesi.

کَلِم دَسْت (kelîm dest) = Eli mü-
barekten kinayedir ki her hu-
susta kemalini gösteren zattır.

کَلِیَوَاج، کَلِیَوَاج (kelîvâc, kelîvâj)
= Çaylak kuşu = gelîvâj.

کَم (kem) = Az, noksan, eksik. Bir
şeyi terk etmeye de derler:
کَمِیَ (kemi ügîr) = Onu terk et
demektir.

بشهر این مثل شهره عالمست
که هر کس هنر پیش روزی گشت
سعدی

*Şehirde bu mesel âlemce meş-
hurdur: her kimin hünéri zi-
yade ise rızkı azdır.*

(Sa'dî)

کاست (kâst) (ba.). Yok ve menfi
mânasına da gelir.

بعذر از پی مرد یشتافتند
ببختند بسیار و کم یافتند
سعدی

*Özür dilemek için merdin (ha-
kîmin) arkasından koştular, çok
aradılar ama bulamadılar.*

(Sa'dî)

کما بیش (kemâ bîş) = Aşağı yukarı,
takriben.

کما اصل (kem âşıl) = Asaletsiz.

کما بها (kem behâ) = Kıymetsiz.

ببازار قدرت چه باشد فلک
یکی اطلس کوهه کم بها
کمال

*Senin kadr ve şerefînin revna-
kına nispetle felek kıymetsiz
eski bir atlastır.*

(Kemâl)

کمتر، کمترین (kemter, kemterîn) =
Başka şeylere nispetle daha az
olan. Bendeniz yerinde İranlılar
da kullanmaktadırlar. Kemte-
rîndeki (y) nispet edatıdır,
(n) nispeti tekit için getirilmiş-
tir.

کم حرف، کم سخن، کم زبان، کم حرف
(kem herf, kem zebân, kem suhen) = Az
söyliyen kimse,

کم حصه (kem hevşe) = Taham-
mülû az olan kişi.

کم زدن (kem zeden) = Bir kimseyi

yahut bir şeyi hor ve hakir
saymak.

بین بدو نیک همه زودم مزن
هیچ کسی را بجهان کم مزن
خسرو

*Her şeyin iyi ve kötüsünü gör-
de ondan bahsetme, dünyada
hiçbir kimseyi hor ve hakir
sayma.*

(Husrev)

کم زن، کم زده (kem zede, kem zen)
= Talihsiz.

بادو سه کزن مشو آرامگیر
مقبل، ایام شو آرام گیر
نظامی

*İki üç talihsizle düşüp kalkma,
zamanın talihlisi ol, rahatına
bak.*

(Nizâmî)

Kem zede (k.) munafık, kâfir[*].

کم ظرف (kem zerf) = Az bahane
ile muztarip olan ve hiddetle-
nen kimse.

وحشی آزار حریفان کند از کم ظرفی
دفع بدمستی از رطل گران باد کرد
وحشی

*Vehşi, ıstırabından arkadaşla-
rını incitiyor. Onun geçkin ser-
hoşluğunu ağır ölçekle defetmeli.*

(Vehşi)

[*] کم زده، کم زن، Kumarbazlar beyinde
nakşını eksik çalan oyuncuya derler. Miya-
nelerinde olan huslûn tamamına cesaret
edemeyip eksikliğine vara (Burhân tercemesi).

[**] Barbut denilen kumar oyununda
ol korkak zar atan ki karşısındaki ku-
marbazın koyduğu meblâğı istiksar ile ya-
rısına, rubuna zar atılmasını rica ile mızık-
lanmağa başlar. Tekmil tutulan meblâğın
eksikliğine zar atan, az meblâğa zar vuran
mânasına vasfî terkididir (İzzet Paşa).

[***] Huşl = öndül: bir yarışta, bir
bahiste kazanana verilen şey.

کمه (kem kâse) = (k.) Pinti, bahil, himmetsiz.

تمت کم کا سگی از خبث کافر امتان
پیش من جہتر بود در بند مہمانی مہاش
یحیی

Benim nazarımda hasislikle müttehem olmak nimet hakkını inkâr edenlerin alçaklığından daha hayırlıdır; konukluğa o kadar merbut olma.

(Yūhyā)

کم قائم (kem qâ'im) = Anlayışsız.
کم گرفتار (kem giriften) = Terketmek, vazgeçmek, olmamış addetmek.

نہ کا بی تو درین طور کہ کبری کم تہ
بہ غریزی تو درین مہر کہ کبری کم چاہ
انوری

Sen bu Turda Kelim değilsin ki Tîh sahrasını terk edesin; sen bu Mısırdaki aziz değilsin ki mevkiden vazgeçesin.

(Enverî)

چون نداری ناخن درندہ نیز
بایدان آن بہ کہ کم کبری ستیز
سعدی

Keskin, yırtıcı tırnağın yoksa kötü kimselerle uğraşmayı terk edesin.

(Sa'dî)

کمی (kemî) = Azlık, az & kemîn (muḥ.) کمین (ba.).

کمیاب (kemyâb) = Az bulunan şey.

کُم (kum) = Kum denilen şehir & Gön ağacı; kitre denilen zamk bundan hâsıl olur. (Ar.) حَجَرَةُ الْقَدَسِ

کَمَا (kemâ) = Bez parçalarından değirmi yastık şeklinde yapılan yufka küreğine, yine bez parçalarından esvap yeni biçiminde eklenmiş küçük kol gibi şeydir ki pişiriciler ateşten korunmak için ellerini içine sokarlar. Arapça کُوم (kūm) = yen mânasına geldiğinden ondan alınmışa benzer = âstîni refîde. رَید (ba.).

کِمَا (kimâ) = İlâç için kullanılan ve besbase denilen sarı yaprak.

کِمَا (kumâ) = Kimâ & Yer hadisesi denilen fena kokulu bitki; sonunda (y) ile kumây da derler.

ہست باخلفش بہ نسبت گل چنانکہ
فی المثل در جنب بوی گل کما
نزاری

Gül onun tabiatıyla mukayese edilecek olurse gül kokusu yer hadisesi gibi kalır.

(Nizârî)

کُمَا (kumâc) = Bazlamaç: kalın sac gözlemesi & Çadır ağırşacı: çadır direği üstüne geçirilen ortası delik, değirmi tabla.

Bir hasisin kuru ekmeğini tarif ederken :

کاج خیمہ رماندہ نتوان
زوی کنند بدندان نیم ذرہ
جای

Çadır direği ağırşacına benzer ki ondan dişle yarım zerre koparmak mümkün değildir.

(Câmî)

کَمَاسَه، کَمَاس (kemâs, kemâse) =
Boynu kısa, değirmi ve yassı
kab, yatık. (ş) ile de bu mâna-
yadır.

رود روی عدم برکتف نهاده جراب
دود برآه فنا در بغل گرفته کماس
فخری

Omuzuna dağarcığını koymuş
yokluk tarafına gider; koltu-
ğunda yatığı tutmuş yokluk
tarafına koşar.

(Fehri)

Ş Keşkül.

دردست کاسه و بدرها
گر دیده و جمع کرده زرها
طیان

Elde keşkül kapıları dolaşıp pa-
ralar toplamış.

(Tegyan)

Kemū kâst (muḥ.). Kemâsî =
eksiklik, azlık.

آب این چشمه از ابتدای وجود
نه کاسی کند نه بفراید
راجی

Bu çeşmenin suyu var olalı ne
eksilir ne artar.

(Râci)

کَمَاسَه (kumâse) = Geriz kazan, lâ-
ğımçı, kuyucu § Mahbup §
Fahişe § Hünsa § Hırasân'da
bir dağ (Cihāngîrî).

کَمَاشِر (kemâşîr) = Dağ kerevizi
pusu.

کَمَآله (kemâle) = Eğri.

باز قوی شد بیاض دختر ترکش
دست شده پای دست گشته کاله
ناصر

Nergis kızının bahçede kökü
gevşemiş, eli eğrilmişken gene
kuvvetlendi.

(Nâşir)

Ş Ham ipek (Burhân).

کَمَان (kemân) = Yay. Aslı hemîden
= eğrilmekten müştak olan he-
mân dir.

گرچه ایرازکان همی گذرد
از کانداز بیش اهل خرد
سندی

Ok yaydan geçiyorsa da akıl
sahibi onu keman tutandan gö-
rür.

(Sa'dî)

Ş Kavis burcu.

کَمَان بَهْمَن (kemân behmen) = Kav-
sikuzah, eleğimsağma.

کَمَانِ دَان (kemân cüle, ke-
niandân) = Yay zarfı: İranlılar
kurban da derler, kurban Türk-
çesi sadaktır ترکش (ba.) [*].

زهر جنگ دشمن دست نابرده یزه گردد
غلامان تراهمان کمان اندر کمان جوله
فرخی

Düşman elini cenge götürmeden
senin kölelerinin yayı her za-
man yay kabında iken kirtşe
geçmiştir.

(Ferrûhi)

Bunu yalnız Nâşirî (ç) ile yaz-
mıştır.

کَمَانْچَه (kemânçe) = Mühürücü ve
çıkırıkcı yayları gibi küçük yay.
§ Bu adla anılan saz § Ferman-
ların başında yay şeklindeki

[*] Terkeş maddesinde yanlışlıkla sa-
vak yazıldığı halde yanlış-doğru cetvelinde
düzeltilmemiştir.

yazı ki sah ve kuyruklu denir
Ş Hallaç yayı.

کمان شیطان ، کمان سام ، کمان وستم
rustem, kemâni sâam, kemâni
şeytân) = Kavsikuzah. Şeyta-
nın bir ismi kuzaktır.

آنجا که دوزخ آرد دست کمان بخشش
ایر از حسد پیرد زه بر کمان رستم
انوری

*Senin elin bahşış yayını kirişe
geçirdiği yerde bulut hasedin-
den kavsikuzahın kirişini ke-
ser.*

(Enverî)

کترین طاق حشمت خسرو
دوعلو چون کمان سام بود
فخری

*Padişahın en âdi haşmeti ke-
meri yükseklikte kavsikuzah
gibidir.*

(Fehri)

(kemâni zünbûrî) =
Tüfek.

(kemâni gerdün) = Ka-
vis burcu Ş Kavsikuzah.

(kemân gurûhe) = Top-
raktan yapılmış mermiler atan
eski harb aletlerinden bir yay.
(Ar.) قوس البناتق .

کمان گروهه زرین شده بپرخ هلال
ستاره جله چوغالوکهای سیم اندود
میرمهره

*Felekte hilâl altın yaldızlı bir
yay olmuş; bütûn yıldızlar gü-
müş kaplamalı mermilere ben-
zıyor.*

(Mîr 'I-märe)

(Ġâlûk) kemân gurûhenin
mermisidir. غلوله Ġelûle, گروهه gu-
rûhe, گلوله gulûle de bu mâna-
yadır.

کمانگیر (kemângîr) = Usta ok atı-
cı Ş Ok atıcılıkta benzeri gö-
rülmiyen meşhur Areş. ارش (ba.).
کمان گروهه (kemân muhre) =
(ba.).

(kemâne) = Yay — kemân
Ş Dülger, demirci ve çıkırkçı-
ların kullandıkları matkap (del-
gi) yayı.

بر مثقب لطق درفشانه
از قوس از ح کشم کمانه
خاقانی

*İnci saçan nutuk matkabına
kavsikuzaktan yay yaparım.*

(Hâkânî)

Ş Kemançe oku denilen, yay
şeklinde, keman çalacak şey Ş
Kuyucu, keriz kazıcı (Ar.)
نقاب الارض .

چنانکه چشم پدید آورد کانه زسنگ
کف تو ازلد کان زر پیدی آرد
دقیق

*Kuyucu nasıl taştan su çıkarır-
sa senin elin öylece madenden
altın çıkarıyor.*

(Değîkî)

Ş Suyu tecrübe için kazılan
kuyu Ş Kadeh.

کمان من بشراب سخای تو آنست
که چرخ پر شود از جرعه کانه من
مختاری

*Senin cömertliğinin şarabı sa-
yesinde Felek benim kadehimin
tek yudumundan dolar sanı-
rım.*

(Muhtârî)

Reşîdî, kadeh mânasına gelen kemâne değil cumâne olmalı, ihtimal ki Cihāngirî cumâneyi kemâne okumuş. Suyu tecrübe için kazılan kuyu mânasına da kemâne değil (g) nin ötresiyle gumâne zannolunur; kuyucu su zuhur edinciye kadar su bulun masından şüphe ettiği birkaç yeri kazar demiştir.

کُمَاهَه (kumâhe) = Nazarlık.

کُمَائِی (kumây) = با. (ba.).

کُمَائُوک (kumâyūk) = رنبد. (ba.).

کُمَبَار (kembâr) = Hurma lifinden örölmüş urgan, halat.

کُمَبِیر (kempîr) = Bunamış, yaşlı, ihtiyar, hususiyle ihtiyar kadın.

جادوی کمپیر از غصه ببرد
روی و خوی زشت با مالک سجده
مولانا

*İhtiyar cadı kederden öldü.
Çirkin yüz ve huyunu Malik[*]e
teslim etti.*

(Meulânâ)

کُمَبَاب، کُمَبَا (kembâ, kembâb) = Havfî az mânasına türlü renklerde dokunmuş ipekli kumaş.

کَمَر (kemer) = Deri ve o gibiler-
[*] Malik: cehenneme memur olan
melek.

den yapılan bel bağı, kuşak.
Bel mânasına da gelir.

آن کمر بازکن بتازمیان
زین غم و سوسه مرا برهان
من دوران اندهم که رنج رسد
بر میان تراز کشیدن آن
فرشی

*Ey güzel! O kemeri belinden
çöz de beni bu keder ve vesvese-
den kurtar. Ben, onu kuşanmak-
tan belin incinir diye tasalanı-
yorum.*

(Feruhi)

Ş Dağ kemeri, bel, bılan.

بر کمرهای کوه مردان تاخت
تابنازند ز لشکرا ز کمر
فرشی

*Mertler, ceylanı tepeden avla-
mak için dağın tepelerine sal-
dırırlar.*

(Feruhi)

کَمَرِ آفِتَاب (kemerî âfitâb) = Güne-
şin merkezinden geçtiği farz
olunan hat.

کَمَرِ بَرِکَمَر (kemer berkemer) = Ke-
mer üstüne kemer: yüksek bir
duvarın sıkletini azaltmak için
ikinci kemeri birinci kemerin
şakulünde koymak mühendis-
lerce âdet imiş.

کَمَرِ بَسْتَن (kemer besten) = Bir işe
hazırlanmak, azim ve ihtimam
göstermek, emre muntazır ol-
mak.

مرا لیز بایست بر خاصق
کمر بستن و لشکر آرسن
نظامی

*Bana da kalkıp hazırlanmak,
asker tertibetmek lâzımdır.*

(Nişâmî)

جز کمر بند و زمین بوس تو نیست
هر که بر روی زمین تاج و تاجورست
بند گانند چو در خدمت شاه
آدم است و جگر اش کمرست
-وزنی

*Yeryüzünde her kim taç sahibi
yani padişah ise senin hizmet-
kârından başka değildir. Ma-
demki padişahın hizmetinde
bende gibidirler; padişah gök,
samanuğrusu onun kemeri ye-
rindedir.*

(Süzenî)

چون ستان از فرازی باشد در صدر جای
هر که اندر خدمت چون تیغ در بند کمر
کال

*Her kim hizmetinde kılıç gibi
kemer kuşanır yani hazır olur-
sa serfirazlık cihetiyle mızrak
gibi mevkiîyükselir.*

(Kemāl)

§ Harbde karşı karşıya gelmek,
mukabele etmek.

(kemer bes-
te, kemer bend, kemer dâr) =
Hizmete hazır ve amâde, hiz-
metkâr, köle. (ba.)

چه بندم کمر در مصاف کسی
که من چون کمر بسته دارم بی
نظای

*Bir kimseye savaşta nasıl karşı
geleyim ki benim gibi birçok
hizmetcilei vardır.*

(Niẓāmî)

همیشه کلک تو باشد ازان کمر بسته
که از معایش اهل هنر کند تقرر
کال

*Senin kaleminin kemerbeste ya-
ni hazır olması hüner sahip-*

*lerinin geçincelerini kararlaş-
tırmak içindir.*

(Kemāl)

خیز نظامی که نه بر بسته
از بی خدمت چو کمر بسته
نظامی

*Ey Nizami! Mademki hizmet
için hazırsın, kalk; çünkü cemad
değilsin.*

(Niẓāmî)

Kemer bend kemer besten den
emri hazır da olur.

(kemer besteni āb) =
توس مزج = کمر و ستم (k.) Su donmak. کمرگاه
Kemergāh, کمرگاه . کردون
kemergeh = bel.

تیغ اسیر برزدی بفرق سوار
تا کمرگاه شکافی چو خیاب
نظامی

*Süvarinin tepesine kılıç vursay-
dı hıyar gibi beline kadar ya-
rardı.*

(Niẓāmî)

(kemerkeş) = (k.) Şccî,
bahadır.

(kemer guşâden, کمرگشادن,
kemer guşûden) = (k.) Vazgeç-
mek, nazarı kat'etmek, önle-
mek, terketmek, işten kesilmek.

چو من زین ولایت گشادم کمر
تو خواهی ستان افسر وخواه سر
نظامی

*Mademki ben bu vilâyetten
vaz geçtim; sen ister taç al, is-
terbaş.*

(Niẓāmî)

گشاده هیبت او از میان قتنه کمر
نهاده حشمت او بر سر زمانه کلاه
انوری

Onun heybeti fitneyi önlemiş,

onun haşmeti zamanı yükseltmiştir.

(Enveri)

کمره (kemerî kūh) = Dağın beli, bılan § (k.) Güneş § Dördüncü felek § Hazreti İsa § Beytül-mâmur yani melâikei kiramın ibadet yerleri

کمر (kemrâ) = Ağıl, mandıra.

چو گرگ ظلم را کشی بزور بازوی عدالت
ز ابوهی شده بخرای اقلیم تو چون کمر
معنی

Adaletin kolu kuvetiyile zulüm kurdunu öldürünce memleketinin sahrası kalabalıktan ağıla dönmüş.

(Am'ak)

§ Padişah ve ümera saraylarının çok defa mihrap şeklindeki kemerlerine ve köşk kemeri gibi yüksek ve eğri kemerlere denir § Mecusi ve nasranilerin bellerine bağladıkları zünнар.

نه طرفه گرز عشق روی آن بت
ببندم بر میان کمرای کشفار
خسروانی

O putun (güzel) in yüzüne aş, kımdan belime kafirlerin zünنارını bağlarsam şaşılmaz.

(Husrevânî)

کست (kemest) = Rengi kırmızıya çalar, gök renkli, kıymetsiz bir taş. Muarrebî جست (ba.).

کسک (kemesk) = Farsça lûgatler

نان خورشی باشد مرکب از شیر و دوغ . چیریکه
از شیر و دوغ دوم آمیخته سازند که آرا ناختورش
Aşım Efendi کوبند و بعضی شیراز خوانند

Burhân tercümesinde Arapçada Şiraz denilen katık ki sütle ayrı karıştırıp badehu ekşitirler, buna bazıları hoşmeze muharrefi hoşmerim derler diyorlarsa da bizim bildiğimiz hoşmerim taze, tuzsuz peynirden yapılan bir nevi yemektir, Şuûrî'nin göremez denilen çoban yemeği demesi daha muvafıktır, çünkü göremez lehçeye göre sütte yoğurdun ezmesidir. (Şîrâz) a kamus süzme yoğurt deniştir.

ککم (kemkâm) = Yemende yetişir palamut nev'inden bir ağaç, Türkçe bankaş derlermiş,

کم کم (kum kum) = Yer kazılırken, duvar ve dağa delik açılırken çıkan ses. Altın sayılırken çıkan sese denir ki ona (kum kumi âfîtab) da derler § Safran § Kumsal yer = ریگ: روان (ba.).

کملکان (kemelkân) = Kalemnden vezninde çay ve ark.

یگریزی از بشه دو کزدی
یگریزی از کملکان درمی
مولانا

Sivrisinekten akrebe, çaydan denize kaçıyorsun.

(Meulânâ)

کمله (kumle) = Ahmak, nâdan.

کملی (kemlî) = Aba, kebe gibi kaba ve kalın elbiselik.

در از کار بود گر بکسوت کلی
بتاج و تخت کند میل رای پیرگدای
رضی الدین

(ba.) در از کار.

kemend — Uzakta bulunan herhangi bir şeyi tutup çekmek için atılan ucu ilmikli uzun ip; eskiden savaşlarda ve idamlarda kullanılmış, Türkçesi (uğruk) tur.

بندیدر رسم در آید به بند
که اسفندیارش نبست از بکند
سعدی

Kemendinden İsfendiyaarın bile kurtulamadığı Rüstem tedbir ile tutulup bağlanabilir.

(Sa'dî)

kumeyti nişât (kumeyti nişât) = Sevinç atı (k.) şarap.

kemîçe (kemîçe) = Kemançe.

یکی کرپاس چرخ داد کاروا
نبو شد هیچ چنگی و کیچی
سوزی

Ona âdi bir bez verdi ki onu ne çengi ne kemençeci giyer.

(Süzenî)

Ş Ateş böceği.

kumîz = Sidik. (K) nin esresiyle de doğrudur. Nâsirî temiz vezinde yazmıştır.

kemîn = Pusu (Ar.) قمرومس. Kemîn Arapça pusuya gizlenmiş asker mânasına geldiğinden mecazen pususu mânasına

kullanılması mümkündür. کینگه Kemîngâh = pususu yeri.

دیو و هزن در کین نفس و هوا اعدای دین
زین همه باسایه لطف پناه آورده ام
جای

Yol kesici düşman pusuda; nefis ve hava din düşmanları, bunun hepsinden lûtfunun sayesine sığınmışım.

(Câmî)

تیغ بران بر نیاید روز پیکار از غلای
خبر مردی را که باشد مرگ پنهان در کین
سعدی

Aslan gibi bir bahadırın ölümü pusuda gizli ise harb günü keskin kılıcı kınından çıkmaz.

(Sa'dî)

چو خواهی بریدن بشب راهها
حذر کن نخست از کینگاهها
سعدی

Gece yollar ıkat'etmek yani yollardan geçmek istersen ilkönce pususu mevkilerinden sakın.

(Sa'dî)

هزار بار بگفتم که کوشه گیر ای دل
ز چشم او که کین شیوه اش کین باشد
سلطان

Ey gönül! onun gözünden geri çekil diye bin kere söyledim. Çünkü onun en küçük şivesi pusudur.

(Selmân)

Kem, kemterin mânasına da gelir.

اندر سپاه اوست تکیں بنده کین

Onun askeri içinde Tekin. âciz bir bendedir.

Kemîne de bu mânayadır. Furumaye mânasını da ifade eder.

کینه چاکر. عادت هزار الماطون
کهنه بنده فضا هزار اسکندر
انوری

*Bin Eflâtun senin ilminin âdi
bir kölesidir; bin İskender se-
nin faziletinin küçük bir ben-
desidir.*

(Enverî)

کُمین (kumîn) = Şirazlılarca karnı
büyük ekûl kimseye denir,
Bushâk, işkembe mânasına da
yazmıştır.

صباحی در دکانی شیردانی
رسید از دست کبابی بدست
بدو گفتم که بریان یا کبابی
که از بوی دلاویز تو هستم
پگفتا پاره اشکنبه بودم
ولیکن بارنج و نان لثمن
کمال همنشین بومن اثر کرد
و کر نه آن کینم من که هستم

[بحاق *]

*Sabahleyin bir dükkânda bir
şirdencinin elinden bir şirden
elime geçti. Ona bryan mı
sın? kebab mısın? Çünkü senin
gönül alıcı kokundan bayıldım
dedim. Bir işkembe parçası
idim; fakat pirinç ve ekmekle
oturдум. Arkadaşımın kemali
bana tesir etti; yoksa işkembe-
den başka bir şey değilim, diye
cevap verdi.*

(Bushâk)

[*] Şeyh Sa'dî'nin :

کلی خوشبوی در جام روزی

kıtasını taklidetmiştir. Bir gün Hâfız Ni-
metullâhı Neşcevanî hazretlerine şiirlerini
Bushâk'ın tahrîz ettiğinden şikâyetle bulun-
muş, Bushâk da, onlar güzelleri övüyorlar,
ben de Ni'metullâh'ı övüyorum diye zarifa-
ne cevap vermiştir.

کن (ken) = Kenden kazmak, ko-
parmak tan (Emîr, isfa muh.
vas.).

هان بیاقا آیا ترک طمع کن از مهان
نیشه همت بیار و نیشه ذلت بکن
قآنی

*Ey Kāānî ! mütenebbih ol, gel,
büyüklerden tamahını kes ;
Himmet keserini getir de zille-
tin kökünü kaz, kopar.*

(Kāānî)

کن (kun) = Kerden, eylemek ten
(Emîr, isfa. muh. vas.).

نگه کن بر این گنبد زولنگار
که سقش بودی ستون استوا
عطار

*Altınla nakışlanmış bu kubbeye
bak ki çatısı direksiz olduğu
halde muhkem ve metindir.*

(Aftâr)

خسرو دین پرور کیتی فروز
شکده ویران کن اسقام سوز
عقاد

*Dünyayı nurlandıran dinperver
Hüsrev; putları yakıp puthane-
yi viran eden zat.*

(Imâd)

کُن (kūn) = Kod (ba.).

کُنّا (kunâ) = Yer, hususiyle etra-
fı çevrilerle ziraat edilen yer.

کَنّا (kenâbed) = Horāsân'da bir
memleket ve dağ. Nâşirî'ye
göre (k) nin ötresi (b) nin es-
resiyledir. Burada İranlılarla
Turanlılar arasında دوازده رخ
denilen büyük mu

harebe olmuştur. İranlılar Kenabed dağı, Turanlılar Reybed ovasını tutmuşlardı.

یکی سوی کوه کنابد برفت
یکی سوی ریبد خرامید تفت
فردوسی

Biri Kenabed dağı tarafına, öbürü acele Reybed cihetine gitti.

(Firdevsî)

کناد (kenâd) = Yabani güvercin = murğî ilâhî (Ar.) ورغان .

کنار (kenâr) = Uc, kıyı ki orta karşılığıdır. Kerân da denir.

بدربا درمنافع پیشمارت
اکر خواهی سلامت درکناروت
سعدی

Denizde menfaatler çoktur. Eğer selâmet istersen kıyıdadır.

(Sa'dî)

Ş Kucak.

که وداع مرا یارمن کنار گرفت
ازان کنار دلم ساقی قرار گرفت
مسعود

Sevgilim veda ederken beni kucakladı; o kucaklamadan yüreğimin çarpıntısı bir müddet-çik yatıştı.

(Mes'ûd)

خود حدیث عشق را نبود کنار
گیر دایم عشق را اندر کنار
سلطان ولد

Aşk sözünün ucu bucağı yoktur. Aşk daima kucakla.

(Sultân Veled)

Ş Uzaklaşmak mânasına da gelir.

من دامن آن نگار گفتم
وزهر دو جهان کنار گفتم
سامان

Ben o güzelin eteğini tutar, iki cihandan uzaklaşıyorum.

(Selmân)

Ş Hurma salkımının dibi Ş Muz.

کنار (kunâr) = Arap kirazı denilen, hünnap gibi bir meyva (Ar.) Trabzon hurması bu nevidendir.

مفسد ارا ناده گردد دو سیه شدزان غیب
مفسدانرا طعمه گردد سرخ روشد زان کنار
خسرو

Müfsitlere şarap olduğu için üzümün yüzü kara, müflislere yiyinti olduğu için arap kirazının yüzü kırmızı oldu.

(Husrev)

کنارنگ (kunâreng) = Hâkim, vali; kunâ=yer reng = vali ve hâkim kelimelerinden murekkeptir.

کنارنگ یا پهلوان هر که هست
چو داد جویند باز دوست
فردوسی

Gerek vali, gerek şehir muhafızı her kim varsa hepsi ahalîye adalet isterler.

(Firdevsî)

شکستم بنوع چه بدخواه بود
بینگم ارکنارنگ اگر شاه بود
اسدی

İster vali, isterse padişah olsun sana fenalık isteyenlerle cenkleşip mağlûbettim.

(Esedî)

کناره (kenâre) = Kenar & Kasapların koyun astıkları demir çengel; bu münasebetle salhaneye de derler. Muarrebî olan قناره ile meşhurdur.

کناز (kenâz) = Hurma salkımının dibi = کانااز.

کُناغ (kunâğ) = İpek böceği,
گرنه از مهر مجلس تو بود
تشد رشته از اهاب کناغ
مجد همگر

Eğer senin meclisin için olmazsa ipek böceği salyesinden tel örmez.

(Mecdi Hemger)

İplik ve ibrişim teli, örümcek teli.

ای بجاری سرو ترا کرده کناغ
پس چنگ ابل نهاده بر جان توداغ
سنائی

Ey hastalık selvi gibi boyunu iplik gibi ettikten sonra ecel pençesi canını dağılıyan kimse!
(Senâ'î)

کناغ چند ضعیفی بخون دل بستند
بمجلس آری کاین اطالست و آن سیفور
ظهیر

Birkaç zaıfın meşekkatle ördükleri teli bu atlas, o seyfur diye meclise getirirsin.
(Zehîr)

(ba.) سیفور

(کناغ چند ضعیفی که بخون دل بستند) lbare takdirindedir. Zehîr'in şiirindeki kunâğı ipek böceği mânası-

na almak da mümkündür & Uc, kenar.

میان آ بگیری بهنای راغ
شناور شده ماغ از مهر کناغ
اصدی

Ortada çayır genişliğinde bir havuz; suyun her kıyısından karabatak yüzmekte.

(Esedî)

Nâşirî, ikinci mısraı:

شناور دران آب هرگونه ماغ

O suda her renkte karabatak yüzmekte;

şeklinde yazmıştır. Fekat kenar mânasını ispata misal olamaz. Zaten kenar mânası lûgatlerde pek yoktur.

کناک (kenâk) = Buruntu, karın ağrısı.

کُنام (kunâm) = İnsan ve hayvanlarla kuşların barındıkları yer.

سیوم روز کردند داراب نام
کز آب روان یافتندش کنام
فردوسی

Üçüncü günün adını Dârâb koydular, çünkü yerini akar sudan buldular.

Firdevsî

درین بدشه زین بدش مگذاز گام
که بپر بیان دارد آنجا کنام
اصدی

Bu ormanda bundan ileriye adını atma; çünkü orada «hebr-beyan» ın ini vardı.

Esedî

زعدل شامل او بوی آن همی آید
که در کینه شیران کتاف سازد رنگ
ظهر

*Onun umuma şâmil olan ada-
letinden hissolunuyor ki aslan-
ların pusu kurduğu yerde ceylan
yuva yapar.*

(Zehîr)

§ Orman.

مرغ دمایه امن تو پردگرد هوا
وحش از نعمت فضل تو پرد گرد کتاف
انوری

*Kuş, senin eminliğin sayesinde
hava çevresinde uçar; vahşi, se-
nin faziletinin nimetinden or-
man etrafında otlar.*

(Enverî)

§ Otlak = çeragâh.

صحن فلک کتاف ستور سپاه آست
اوج چهر صطح ستون خيام آست
ابوالفرج

*Feleğin sahnesi senin asker-
lerine ait atların merasıdır.
Gökyüzünün en yüksek yeri, se-
nin çadır direklerinin sathıdır.*

(Ebûlferec)

کنانه (kenâne) = Eski, köhne §
Peygamberimizin. dedelerinden
birinin adı.

کنب (keneb) = Kabuğundan ip
ve kâğıt yapılan kendır ve ke-
nevîr tâbir olunan bitki ki; ba-
zılarına göre keten denilen
bitkide istihsal olunan kuvvetli
ip (Ar.) قنب. Türkçe sicim mâ-
nasına bundan muharref olarak
kınnap denir.

دختر وز که تو بر تاوم تا کش دیدی
مدتی شد که بر آونگ سرش در کتبست
انوری

*(ba.) § Benk denilen bit-
kinin tohumu : esrar.*

گرچه الشیخ کالنی گویند
کالنی نیست شیخ ما کنیبست
خجندی

*Her ne kadar şeyh nebi gibidir,
derlerse de bizim şeyhimiz nebi
gibi değil bengî yani esrar-
keştir.*

(Hucendî)

کنب (kunb) = Konuşmada Kum
denilen şehir § Bir nevi hıyar.

کنب (kenebet) = Bal arısı =
kibt.

کنبوره، کنبور (kenbūr, kenbū-
re) = Hile ve hud'a. Mastarı
kenbūrîden.

خود نداد غایبی ای ناچو
تنبیل و کنبوره و دستان او
شاعر

*Ey bahadır onun kile, hud'a ve
desisesinin sonu yoktur.*

(Şâir)

*Nâşirî, guftugu, kavga, hiddet
ve galebe mânalarını da ilâve
ederek şu beyit ile istidlâl edi-
yor*

ز کنبوره لذید آوای کس
که از پیش تازان گماهی ز پس
فردوسی

*Kâh önden kâh arkadan hücum
ederek kavga ve gürültüden kim-
senin sesini işitmedi.*

(Firdavî)

کن بهن (kin behn) = Çitlembik
(Ar) حبة الخضر (Burhān).

کنیدن (kenbiden) = Bir şeyi
yerinden çekip çıkarmak.

کنیدن (kunbiden) = Sıçramak,
doğrusu (g) ile dir (Nāşirî).

کنبیره (knnbize) = Bir nevi hıyar-
dır ki ham iken tatlı, kemale
erince çok tatsız olur ve yen-
mez. Bazı lügatler ham karpuz,
kelek demişler. Nāşirî, birinci
mânayı kabul etmiyor ve dölek
dediğimiz ufak yemiş demek
istiyor.

کینتو (kinetū) = Gene otu tohu
mu (Ar.) حب الخروع. Nāşirî'de (k)
üstün, Nizām'da (k) esre (n)
sakindir. Reşîdî'de yoktur. Türk-
çeden alınmıştır.

کنج (kenc) = Küçük dil.

همی تادایه کنج و کام کردش
بدو فرزانه هرمن نام کردش
زادی

Taya onun damağını kaldırıncā
babası adını Ferzane Hürmüz
koydu.

(Nizārî)

کنج و کام کردن (kencūkām kerdn) =
کام برداشتن (kām berdāšten) = da-
mak kaldırmak: ebe kadın yeni
doğan çocuğun ağzına parma-

ğını sokup çenesini kaldır-
mak [*] § Ahmak, mağrur.

باهمه میران میرو باهمه کچان کنج
باهمه دزدان دزدو باهمه شنگان شنکن
خسرو

Bütün beylerle bey, bütün ah-
maklarla ahmak, hep hırsızlar-
la hırsız, hep haydutlarla hay-
duttur.

(Husrev)

§ Yoğurt kuruşu [**].

کنج (kun = Köşe.

اگر تند بادی بر آید زکنج
خاک افکند نارسیده ترج
فردوسی

Eğer köşeden bir kasırga çıkarsa
ermemiş turuncu toprağa düşü-
rür.

(Firdevsî)

§ Beden, elbise ve kilim gibi
şeylerde hâsıl olan buruşukluk,
kıvrım § Kambur.

بگنج خانه ام دارم یکی کنج
دشته تند و افکنده فرولنج
مراج

Evimin köşesinde öfkeli otur-
muş ve dudağını sarkıtmış bir
kambur var.

(Sirāc)

§ Ev altında, bodrum gibi açıl-
mış yer.

[*] Fakat lügatlerde yazılan bu (کنج) kenc kelimesinin küçük dil mânasına gel-
diğini ispat etmiyor (ba.) بنا کوش کردن.

[**] Reşîdî haklı olarak yoğurt kuru-
su mânasına کنج (keteh), ahmak mânasına
کیج (kie) dir, diyor.

کِنَج (kinc) = İri vücutlu ve heybetli savaş fili.

ابا کوس و بامای و دین و سنج
ابا تازی اسبان و پیلان کنج
فردوسی

Büyük davul, cenk borusu ve zil ile ; arap atları iri ve heybetli savaş filleriyle.

(Fırdevs)

کِنَج کِنَج (kine kinc) = Az az, parça parça, ufak ufak (Burhān),

کُنْجَالَه، کُنْجَال، کُنْجَارَه، کُنْجَار

(kuncâr, kuncâre, kuncâl, kuncâle) = Susam posası.

توصاف فطریق و خسروان دیگر درد
تواصل سلطنتی و دیگر شہان کُنْجَال
فخری

Sen sâf fîtratlısın ; başka padişahlar tortudur. Sen saltanatın aslısın, başkaları posadır.

(Fehri)

کُنْجِد (kuncid) = Susam.

کنجد که ز کام آسیا جست
هم در لکد جواز شد پست
دملوی

Değirmenin ağzından sıçrayan susam gene dibeğin tekmesi altında ezildi.

(Dehlevî)

کُنْجِدَه، کُنْجِدْک (kuncidek, kuncide) = Leke ve çil = ککله § Ben (Ar.) § Anzorot § Panzehir.

کَنْجَز (kencer) = Büyük fil.

کَنْجَک (kencek) = Kara ağaç.

کُنْجَک (kuncək) = İnsanın hoşlandığı çok tuhaf ve bedi' şey.

کُنْجَل (kuncel) = Büzülmüş, çekilmiş, kıvrılmış şey hususiyle parmakları büzülmüş el ve ayak § Hamuru furun üzerinden ateş koru üstüne düşüp öylece pişen pide.

کُنْجَلْک (kuncluk) = İnsanın çehresinde ve kâğıt, kilim gibi şeylerdeki buruşukluk, kıvrım.

Mogolların zemmine dair :

چهره شان دنیه نم یافته
جای بجا کُنْجَلْک و خم یافته
خسرو

Onların çehreleri yer yer büzülmüş ve kıvrılmış rutubetli kuyruğa benzer.

(Husrev)

Bu mısradaki (kuncluk), (kuncuk) şeklinde de rivayet edildiğinden vezne daha müsaittir. Şu halde کُنْجَلْک، کُنْجَلْک muhaffefi demektir.

کُنْجَه (kunce) = Çenesinin altı ırlu, veremli eşek. Kıyruğu kesik eşeğe de denir. Dilimizde güdük denir. Kence şeklinde de görülmüştür.

کُنْجِدَه (kuncide) = کنجاره (ba.).

کَنْتْ (keneht) = Kılıç cevheri.

کَنْد (kend) = Şeker. Kendâbe = şerbet = nüşâbe & Kenden, kazmak koparmaktan mazi & Kâş-ger yolunda bademi ile meşhur bir köy.

کی چو دو جزع تواند گر بقلم در کشند
زیر دو مشکین کان نقش دو بادام کند
وزی

*Miskli iki keman yani kaşları-
nın altında kendin iki bademi-
nin nakşını kalem ile tasvir
etseler senin iki gözüne nerede
benzer.*

(Süzeni)

& Yara & Kaçma : فلان کندی زد =
filânca kaçtı demektir & Şehir :
Taşkend. Fakat bu mânaya
Türkçedir & (N) nin üstüniyle
(kenden) den muzari. Kenden
(ba.).

کَنْد (kund) = Kör: keskin olma-
yan & Cesur, bahadır.

نه شمشیر کند آوان کند بود
که کین آوری ز اختر تند بود
صعدی

*Bahadırların kılıcı kör değildi;
belki kin ve adavet makûs ta-
lihten idi: bizim muvaffakı-*

*yetsizliğimiz talihsizliğimizden
ilerigelmisti.*

(Sa'dî)

& Bukağı.

که بر تو یکی کند سازند سخت
بگفتار اهریمن شور بخت
فردوسی

*Uğursuz şeytanın söziyle sana
şiddetli bir bukağı vururlar.*

(Firdevsî)

پای در کند و دست در زنجیر
نظامی

Ayağı bukağıda eli zincirde.

(Nizâmî)

(N) nin üstüniyle (kenden) =
eylemek ten muzaridir.

کُنْدَاوَر، کُنْدَاگَر، کُنْدَا (kundâ,
kundâger, kundâver) = Ba-
hadır, cesur & Bilgin, hakîm,
fen sahibi. Kund (ba.).

آفرین باد بران مرکب خوش و فطارت
که دل زیرک و اندیشه کندا داد
عبدالرزاق

*Senin o hoş reftar atına aferin
ki onun uyanık yüreği, cesaretli
düşüncesi vardır.*

(Abdurrezzâk)

برای و بتدبیر کند آوری
چگونه ستاره بتند آوری
فردوسی

*Hakîmane rey ve tedbir ile
yıldızı nasıl teshir edersin.*

(Firdevsî)

بصودنگری دست بردی زمانی
بکند اگری گوی بردی زآذر
فرشی

*Nakkaşlıkta Maniye, mütefen-
nin olmakta yani heykeltıraş-
lıkta Azere tefevvuk ettin.*

(Ferruḥî)

کُندامُوبه

(**kundâmūye**) = Çocuk
doğduğu zaman başında olan
tüy = (موی مادر زاد) .

کُندُر

(**kundur**) = Günlük denilen
pus (Ar.) لبنان Kundurı
rumi = sakız.

کُندَر

(**kunder**) = Şehir, belde. (D)
nin ötresiyle topraktan yapılmış
büyük küp gibi zahire ka-
bı, sarbun.

کُندُرُو

(**kundurū**) = Dahhak'ın
veziri. Niẓām bunu kundrev
şeklinde harekelemiştir.

پکاخ اندر آمد روان کندرو
بابوان یکی تاجور دید نو
فردوسی

*Kunduru acele köşke girdi;
köşte yeni bir tacdar gördü.*

(Fırdevsî)

Ş Sakız.

کُندَرُوش

(**kenderūş**) = Yamrı
yumru sarp yer.

کُندَرَه

(**kendere**) = Suda yaşayan
küçük bir kuş.

کُندُز

(**kunduz**) = Cemşîd'in Tür-
kistanda kurduğu şehirdir ki
onu Ferîdün imar ettikten son-
ra Baykent = büyük şehir namı-

nı almıştır, sonraları Efrāsyāb
payitaht ittihaz ederek tevsi
etmiştir, şimdi dünyanın büyük
şehirlerinden olup Pekin adıyla
meşhurdur. (D) nin esresiyle
kuhendiz = eski kale, muhaf-
fefidir.

کُندیڭ

(**kundiş**) = Hallaçlanmış
pamuk yumağı Ş Hallaç çubu-
ğu Ş Çögen.

کُندَک

(**kundek**) = Ekmek kırıntısı.

گریکوه و دشت ریزند کندکی از خوان او
می کند مرغان فراغ از جستجوی دانها
ابوالعالی

*Eğer onun sofrasının ekmek
kırıntısını sahrağa dökerlerse
kuşlar taneleri aramaktan vaz-
geçerler.*

(Ebülme'ânî)

کُند گُوش

(**kundgūş**) = Sağır.

کُندُلَان

(**kundulân**) = Padişah der-
gâhı yahut şehir kapısı önüne
kurulan büyük çadır. Lügatlerin
bir kısmı padişah ağalarına
mahsus çadır suretinde tarif
etmişler, bir kısmı da Türkçe
olduğunu söylemişlerdir.

کُندَلَه

(**kundule**) = Bir yere top-
lanmış, düğümlemiş mânasına-
dır.

کُندَمَند

(**kendmend**) = Harap ve
perişan, darmadağan.

چند ردم گردی ای خیمه بلند
چند تازی روز شب همچون نوند
مادر بسیار فرزندی ولی
بازدار یشان همیشه کند بند
ناصر

*Ey yüksek çadır! Ne vakte ka-
dar etrafımda dolaşırsın ; ne
vakte kadar gece gündüz at
gibi koşturursun. Çok evlât
anasısın ama onları yine dai-
ma perişan bir halde tutarsın.*

(Nâşır)

کَنْدَن (kenden) = Kazmak, yık-
mak, koparmak.

ناره جوی آمد و جو دجله شد و دجله بحیط
سبل عشق تو عجب کرکند. بنیادم
یغما

*Damla ırmak, ırmak Dicle, Dic-
le engin deniz oldu. Senin aşkı-
nın seli temelimi kazmaz yani
beni harabetmezse şaşılır.*

(Yeğmâ)

Ürkmek mânasına da göröl-
müştür.

کَنْدُولَه ، کَنْدُوك ، کَنْدُو (kendü,

kendük, kendüle) = Toprak-
tan yapılan büyük küp, zahire
kabi, sarbon = کندر (ba.).

فریاد بلالاه الا هو
زین بدمی زمانه بدشو
زین فاحشه کنده پیرزاینده
بشسته میان نیلگون کندو
ناصر

«[*] لاله الا هو»
diyerek bu kötū
huylu mânasız zamandan, çivit
renkli küpün ortasında oturan,

لا حول ولا قوة الا بالله، لاله الا هو Buradaki

yerindedir.

*hâdiseler doğurucu kokmuş ko-
ca fahişeden feryadededim.*
(Nâşır)

هم از کندم تهمی کندوک هم خالی زنان کمرسان
تزادی

*Hem küp buğdaydan boş, hem
kavatada ekmek yok.*

(Nizârî)

(Kendü) koğan mânasına da
gelir.

آن پیر کندو دار را گویم که پدین آور عمل
بینم که کاهل جنبداو من چست برکندو زرم
مولانا

*O kovan sahibi ihtiyara önüme
bal getir derim ; bakarım ki ya-
vaş davranıyor, acele kovana
yanaşırım.*

(Mevlânâ)

کَنْدَوَالَه ، کَنْدَوَالَه (kundvâle, kun-
dâvâle) = Uzun boylu, kavi
vücutlu kimse § Yakışksız ; bi-
çimsiz genç irisi oğlan.

چاکرات بگه رزم وگه رزم بودند
کندواله چو تهمین چو فلاطون کندا
شهاب الدین

*Kölelerin, harb zamanında Te-
hemten gibi kuvvetli ; mecliste
Eflâtun gibi fâzıl ve feylesof
olurlar.*

(Şihâbuddin)

کَنْدُورِي ، کَنْدُورَه (kendüre, ken-
dûrî) = Deriden yapılmış bü-
yük sofra § Peşkir.

برای خوان شمشه فلک بدست قضا
کشد زاطلس والای چرخ کندوری
فخری

Felek padişahın sofrası için

كَنِستُو (kenestū) = Çöğen.

كَنِشْ (kuniş) = İş, amel Kunişkâr
= iş gören.

كَنِشتْ (kunişt) = Kunist.

از چه سعید او فتاد وز چه شقی شد
عابد عمرای و کشیش کنشقی
ناصر

*Mıhrapta ibadet eden imam ne-
den sait; mecusi papazı ne-
den şakî oldu.*

(Nāşir)

Havraya da denir.

كَنِشتُو (keneştū) = Çöğen. Ke-
neştū, keneştük; koruk mânası-
na da gelir.

تو خوش بشین که اعدای تو شدند
ز ملک دل بیا بون و کنشتو
فخری

*Sen rahat otur ki düşmanların,
senin mülkünden kalblerini sa
bun ve çöğenle yıkadılar.*

(Fehrî)

كَنِشْكَ (kinişk) = Sancı, veca'.
Nāşirî'de (k) nin ötresiyledir.

كَنِشُو (kenşū) = Koruk.

كَنِگَالَه، كَنِگَالَه، كَنِغَالَه (kenğâl,
kenğâle, kengâle) = İstemek,
istek hususiye kadın istemek[*]
Ş Fahişe.

[*] Burhân mütercimi 'Aşım Efendi
merhumun kadın istemek mevkiinde «Has-
saten tezevvuç için dubter istemektir ki

احساب نفاذ تو برداشت
از جهان نام گنگ و کنقاله
فخری

*Senin nafiz ve müessir olan
muahezen dünyadan oğlan ve
fahişe namını kaldırdı.*

(Fehrî)

Reşidî diyor ki: gingâl ve
kingâle lûtî (oğlancı) mânası-
nadır. Aslı (king gâl) dır ki
oğlanı yuvarlayıcı ve altüst edi-
ci demektir. Binaenaleyh ken-
ğâli, fahişe, kenğâlegîyi, iste-
mek mânasına almak yanlış-
tır. Burhân bundan başka hasis,
pinti mânasına da yazmış, (k)
nin ötresiyle kunğâl ahababı giz-
lice ziyaret etmek demiştir.

كَنِفْ (kenef) = كَبْ (ba.).

كَنِفَلِيلْ (kenfelîl) = Büyük ve enli
sakal.

كَنِگْ (keng) = İnsanda kol, kuş-
ta kanad, ağaçta dal budak.

آن خمیس از نهایت خست
کنگ کنجشکگی بکس نهد
شاعر

*O hasis son derce cimriliğın-
den kimseye bir serçecik kanadı
vermez.*

(Şā'ir)

(N) nin üstünü, ikincisi (k) ile
kendir ve kenevir denilen bitki.

كَنِگْ (kung) = İri gövdeli.

dünürlük, dünür olmak tâbir olunur» şek-
lindeki ifadesi maksattan uzaklaştığını gös-
termektedir.

ههان كنگه مردان چو شيرينه
اباطوق زرين و دمشكین كله
فردوسی

*İri gövdeli mertler tıpkı tokalı
ve misk kokulu perçemli aslan
gibi.*

(Fırdevsî)

§ Genç irisi oğlan.

ناچه آید بر من از حمدان من
وز بیلای نفس من بر جان من
گه گریبانم بدرد فحیه
گاه کنگی بشکند دندان من
سعدی

*Bakalım himdânımdan bana,
nefsimin belâsından canıma, ne
gelecek! Kâh yakamı bir kahpe
yırtar, kâh bir oğlan dişimi
kırar.*

(Sa'dî)

Himdân = erkek tenasül aleti §
Hurma salkımı yahut hurma
salkımının dibi § Farsta eski
bir şehir § Kısım ve nevi.

کینگ (king) = Hayâsız, geveze,
hasis, leim.

قاضی تو اگر بند برادر بپذیری
گیرى ز طلب کردن این کنگه کنار
انوری

*Kadı! Sen eğer biraderin nasi-
hatini kabul edersen bu hayâ-
sız talepten uzaklaşırsın.*

(Enverî)

Bu şiirdeki kink'i genç irisi mâ-
nasına almak da mümkündür.

کینگ (kinek) = lçi güçlkle çıkan
ceviz ki çetin tâbir olunur.

بانان و شیر خود قناعت میکن
تا ناز رمی ز جوور کردوی کنگه
بسیج

*Çetin cevize benziyen feleğini
cefasından kurtulmak için
kendi ekmek ve peynirin ile
kanaat et.*

(Busheğ)

(K) ve (n) nin esresi ve üstü-
niyle de görülmüştür.

کینگاش، کینگاج (kingâc, kin-
gâş) = Danış, meşveret. Kin-
gâş Türkçedir (Behârî 'Acem).

دین مصالحه کینگاج رفت باصحاب
زاری

*Bu barışta arkadaşlarla müşa-
vere edildi.*

(Nizârî)

هیچ رخصت نمی دهد عقلم
هر چه بادی همی کنم کینگاش
زاری

*Her ne olursa olsun onunla
meşveret etmeyi aklım hiç tec-
viz etmiyör.*

(Nizârî)

Kengâc yengeç mânasına da
gelir. Yengecin bundan muhar-
ref olması mümkündür.

کینگاز (kengâr) = Yeni kavlamış
olan yılan. Kavlamak = yılanın
derisi kabarıp soyulmak, parça
parça dökülmek.

کینگز (kenger) = Bu adla anılan
yaban enginarı dedikleri bitki
ki pişirip yoğurtla yerlermiş.

کنگر چو برآورد سر از خاک زمین گفت
خورما نتوان خورد ازین خارکه کشتم
بسحق

Yaban enginarı topraktan başını kaldırınca beni ektiğin bu di-kenden hurma yemek mümkün değildir, dedi.

(Busheke)

کُنْگُر (kungur) = Dilencilerden taciz ve tehdideden bir kısım (ba.) § Baykuş.

و-ط کارها نگه می دار
نه ضعیفی و نه تهور کن
نه چو طاوس مجلس آراشو
نه بویران وطن چو کنگر کن
ابن یمن

İşlerin ortasını seç ne yavaşlık, ne saldırganlık göster; ne tavus gibi meclis bezeyici ol, ne baykuş gibi viranede yerleş.
(İbni Yemin)

§ Kale bedenleri, yüksek duvarlar üzerindeki şürfe ve kemer, köşklerdeki çıkma, balkon, cumba.

کنگر ایوان شه کز کاخ کیوان برترست
رخنما دان کش بدیوار حصار دین درست
جای

Köşkünün şurfesi Zühalin kasrından daha yüksek olan padişahın - bil ki - din hisarının duvarında gedikler vardır.

(Cāmi)

§ Utanmaz, edepsiz kimse § Taze ağaç dalı. کنگر کبریا = şevket ve azamet âlemi.

کِنْگِر (kingir) = Hint çengilerine mahsus bir türlü saz.

رنگ جانم چو کنگر می توان زد
نه ظاهر بلکه دوسر می توان زد
روز بهان

Canımın damarını kingir gibi çalıyor. Açıkça değil belki gizlice çalıyor.

(Rüzbehān)

کِنْگِرِی، کِنْگِرِزِد (kengerzid, kengeri) = Kenger zankı dedikleri kenger sakızı (Ar.) صیغ الحرف.

کِنْگِر کِرْدَن (kenger kerdan) = Menfaati az meşakkati çok iş işlemek.

کِنْگِرَه (kungure) = Her şeyin tabaka tabaka ve derece derece yüksek yerine denir. Hususiyile kale duvarlarının üzerindeki şüfredir.

ازین خرابه کنگر مقام اگر گذری
فرار کنگره هرس مستقر پای
سلمان

Baykuş ikametgâhı olan bu harabeden eğer geçersen, arşın tabakası üstünde yer edinirsin.
(Selmān)

کُنْ مَکُن (kun mekun) = Yap yapma: muhayyer olma mevkiinde söylenir bir söz § (k.) Mütereddit kimse § Emir ve nehiy sahibi olan zat.

کَسَنَدَ (kenend) = Kazma, külünk, bahçe beli § İki başlı balta.

کَسَنَدَه (kenende) = Kazıcı, kazma. (K) nin ötresiyle, edici, işliyen, yapan.

کَنَو (kenev) = Ban denilen bitki = بَنَج، بَنَک (ba. = tohumuna kenendane denir.

کَنَوُر (kenūr) = Toprakdan yapılmış zahire küpü, sarbon = کَنَدو (ba.).

از تو دارم مرچه درخانه خنور
وز تو دارم ایز گندم در کَنَوُر
رودک

Evde her ne eşya varsa sendendir. Küpümde olan buğday da sendendir.

(Rūdeki)

§ Hile ve aldanma. Bu mânaya mastarı kenūridendir. کَنَوُر kenūre = hilekâr, aldatıcı § Gök gürlemesi = tundūr, tunder = âsmân gurriş, âsmân ğıriv.

بلرزید صحرأ وکوه از کَنَوُر
نوگفتی که برق آتشی زد بطور
علی فرقدی

Ova ve dağ, gök gürültüsünden titredi. Görseydin, şimşek Tur dağına tutuşturdu sanırdın.

(‘Alıytı Ferkedı)

Son mânada (k) nin ötresiyle de doğrudur.

کَنَوَزَه (kunūze) = Atılmış pamuk.

کَنَوُن (kenūn) = Topraktan yapılmış zahire kabı, sarbon = kendū, kenūr.

کَنَوُن (kunūn) = Şimdi, el'an mânasına eknūn muhaffefidir. Tahfif ile (nun) (ekūn) da derler.

کنون آن چنان گشته ام بای بند
که هرگز نیام خلاص از کَنَد
خواجو

Şimdi öyle ayağım bağlı ki kementten kurtulmamın imkânı yoktur.

(Huvücū)

کَنَوُنَه (kunūne) = Hal çi kunūne dârî = ne haldesin, şimdi ne fikirdesin demektir (Nâşırî).

کَنَه (kene) = Lisanımızda da kene dediğimiz, hayvanlara yapışan ufak böcek (Ar.) قزاد.

کَنَه (kunne) = Şemsiye = âfitab-ğır, çetr.

کَنَهَزَه (kenheze) = İnsana sıtma nöbetinde ârız olan esneme, gerinme.

کَنَیت (kunīt) = Ediniz, işleyiniz mânasına kunīd müradifidir.

کَنَیز (kenīz) = Cariye. Sonuna (k) eklenerek kenīzek کَنَیزِک daha çok kullanılır.

روی کنیزی بجان دوست گشت
که ناگاه روزی رو برگذشت
اسدی

*Bir gün ansızın yanından ge-
çen bir cariye'nin yüzüne can-
dan âşık oldu.*

(Esedî)

از کنیزانش کین کارگذاری دولت
وز غلامانش کین خواجه سرایست سرور
سلطان

*Devlet, onun cariyelerinden
âciz bir işçi; sevinç, onun kâ-
lelerinden küçük bir hare-
ağasıdır.*

(Selmân)

Evlenmemiş kız mânasına da
gelir.

کُ (kev) = Akıllı, zeyrek.

کو نبود هرکدن پرستد هرگز
دن که پرستد مگر جاهل و کودن
ناصر

*Küpe tapan : durmadan şarap
içen hiçbir vakit akıllı değildir.
Küpe cahil ve ahmaktan başka
kim tapar?*

(Nâşîr)

کُ (kū) — Hani, ne oldu, nereye
gitti gibi istifham ifade eder.

کو کرم کوسترپوشی کو حیا
صد هزاران عیب پوشند انبیا
مولانا

*Hani kerem, hani setretmek,
hani hayâ; enbiya' yüz binlerce
ayıbı setrederler*

(Mevlânâ)

İşlek yol mânasına کو (muḥ.)
(ba.) § (K) ile (o) dan mürek-
kep olur.

سخن کو برابر دو آود گره
اگر آفرینست ناگفته به
نظای

*İnciniş veren sözün aferin de
olsa söylenmemesi iyidir.*

(Nizâmî)

حرص بهل کو ره طاعت زند
کردن حرص تو قناعت زند
نظامی

*Hırsı bırak ki o, taatin yolunu
vurur. Senin hırsının boynunu
ancak kanaat kırar.*

(Nizâmî)

کُودَه (kivâde = Kapı eşiği ağacı
§ Kapı zıvanası ve ökçesi.

کُوارَا (kuvârâ) = Kapı eşiği ağacı.

کُودُون (kuvârûn) = Temreği de-
nilen cilt hastalığı.

کُودَاَه (kevâre) = Meyva ve üzüm
küfesi, sepeti (Ar.) دوخله .

ام پیر هنت کُودَه گل
روی تو گل سرکُودَه

سید احمد

*Ey gömleği gül zarfı olan !
Senin yüzün sepet üstüne konan
güle benzer.*

(Seyyid Âhmed)

§ Bal arısı gömeci.

آن رخ پر نشان آبله بین
گر ندیدی کُودَاَه زنبور
روحی شارسازی

*Eğer bal arısı gömeci görme-
dinse o kabarcık nişaniyle dolu
olan yanağa bak.*

(Rûhî'î Şâristânî)

§ Yaz geceleri havada peyda olan bulut § Sis, pus. Birinci ve üçüncü mânalara (h) siz (kevâr) da denir. Kevâr bir de pırasa mânasına gelir.

کَوَارَه (**kuvâre**) = Toprakta ya-
mış kablur: çanak, çömlek
ve o gibiler.

پیش مستان بزم وحدت نو
چه کواره چه کاسه زرین
فرید خراسانی

*Senin vahdet meclisinin mest-
leri yanında ha toprak çanak
ha altın kâse [*].*

(Ferîdi Hürâsânî)

کَوَازَه، کَوَاز (**kevâz, kevâze**) =

Yolcuların yanlarında taşıdıkları
ağız dar, boğazı kısa testi,
yatık. Doğrusu (kerâze) dir,
ağaçtan yapılma keşkûl mâna-
sına da gelir.

بانمست تمام بدرگاہ آمد
امروز با کوازہ چو بین همی روم
فاخری

*Dergâhına mükemmel nimetle
geldim. Bugün keşkûl ile gidi-
yorum.*

(Fâhîrî)

کَوَازَه، کَوَاز (**kevâj, kevâje**) =
Başa kakma, serzeniş. İstihza
yerinde de kullanılır.

[*] Burhân'ın burada ibaresi şudur :

خزفرا کویند و برترین خزفها پوست خرچنگ است و خرچنگ
Nâşîrî bu lâfzın hiçbir vechile akıl
kabul edecek bir mânası yoktur demiştir ki
hakikaten doğrudur. Mütcerim 'Aşım Efendi
merhum tercümede کویند خزفرا هم (sakıya
da derler) den maadasını yazmamıştır.

کند طبعه او بحر را سرزنش
زند جود او در معادن کواز
فاخری

*Onun tabiatı denize serzeniş
eder, onun sehaveti madenlere
ta'nezen olur.*

(Fehri)

شه شاهان که بر سلطان اجرام
زند رأی مثیر تو کواز
فاخری

*Padişahların padişahı ki onun
parlak reyî güneşle alay eder.*

(Fehri)

کَوَاسَه، کَوَاس (**kuvâs, kuvâse**)

= Sifat, nevi, tarz, kaide. Bazı
lûgatlerde (§) ileidir.

کَوَاشِمَه، کَوَاشِمَه، کَوَاشِمَه، کَوَاشِمَه
(**kuvâsime, kuvâsime, ku-
vâşime, kuvâşime**) = Kolay
ve kolaylık. Nâşîrî (ن) ile
yazmıştır.

کَوَاشِیر (**kuvâşîr**) = Kûre'î Erde-
şîr'in eski adı: hükema Farsı
beşe ayırmıştır. Onlardan Er-
deşîrî Bâbkân'ın tahtı kuruldu-
ğu yere اوردهشیر Kûre'î Erdeşîr
demişler ki şimdi Kirman ve
o tarafların arazisidir. Kuvâ-
şîr, bunun muhaffesidir (Nâşîrî).

کَوَالِ عَجَه (**kuvâl gence**) = Allık
= gâze = گزونه (ba.).

کَوَالِف (**kevâlîf**) = Akdiken, boğa
diken denilen dikenlik.

کَوَالِدَن (kevâliden) = Kazanmak,
biriktirmek.

زرمغان گنج سیم و زر کوالد
تو از آزادی مردم کوالی
طیان

Büyükler gümüş, altın hazinesi kazanırlar. Sen hürriyetperverliğinden dolayı insan kazanırsın.

(Teyyân)

§ Mezruat boy sürmek, büyü-
yüp gelişmek. کوالید Kevâlîde
= kazanılmış, kesbedilmiş §
Büyüyüp gelişmiş ekin.

کَوَاؤُم (kūūm) = Mekke ayrığı de-
nilen güzel kokulu bitki.

کُوب (kūb) = Ayak, dövme, darbe.
Bir kimsenin taş ve değnek
darbesinden mâruz kaldığı eza
ve elem, sadme.

کان آلا شد این قد چو میرم
زبس کز صدمت دهرم د-د کوب
کنون پشتی بضم درکف عصایی
کالیدا همی مانم زه از چوب
این یمن

*Bu ok gibi doğru olan boyum,
zamanın vurup çarpmasından
erişen eza ve elemle yay gibi
eğrildi. Şimdi bükük belim,
elimde bir asâ ile, kirişi değ
nekten गया benziyorum.*

(İbni Yemin)

§ Kūften = dövme ten (Emir,
isfa. muh. vas. ismas.).

مگو یاید این مارکشتن پیوپ
چو سر زرمشنگن تو دارد بکوب
معدی

*Bu yılanı sopa ile öldürmeli
deme; mademki başı senin ta-
şının altındadır ez.*

(Sa'dî)

Bercî denilen sarı kaba hasır
§ Fili idare ettikleri kargabu-
run tarzındaki alet.

کُوبَل (kūbel) = Papatya cinsinden,
sığırgözü denilen çiçek.

کُوبَلَه (kūbele) = Tepede olan saç,
perçem.

کُوبَن (kūben) = Demirci çekici.
Dörtköşe olanına (putk), uzu-
nuna (kerîne) derler, kūben
her ikisine de şâmildir. Reşîdî
yuvarlağına putk, uzununa kū-
ben demiştir.

کُوبَه (kūbe) = کوب = Buyan = miyan
denilen tatlı bitki (Ar.) §
Yayık § Dümbelek § Su dal-
gası § Havan eli gibi dövecek
aletler.

هستم میان فرو شده زاسبیب کوبه ها
کز دست خویش زخم نپورند چو هاووم
کال

*Dövülmelerin ezasından belim
çökmüştür; çünkü havan gibi
kendi elimden darbe yeyiciyim.*

(Kemâl)

Buradaki kūbeyi kūb okuyup
darp = dövme mânasına almak

da mümkün belki daha muvafıktır.

کوبیدن (kūbīden) = Davul çalmak, bir şeyi havanda ezmek gibi, birbiri ardınca bir şeye vurmak, mecazen bir şeyi bir şeyin içine sokmak: mîh kūbīden = çivi çakmak.

کوبین (kūbīn) = Yağhane zembili [*] § Yağhane okuna asılan denk taşı, çamaşırcı tokmağı.

کوپ (kūp) = Dağ § Hasır. Şemsüllûge ve Şuûrî büyük kūp mânasına da yazmışlardır.

کوپال (kūpāl) = Gürz denilen topuz. Aslı kūbende bâl=kanad ve bâzu dövücü. Muhaffefi kūpal olmasına bakılırsa (b) ile (kūbāl) olması daha münasiptir.

زیزه نبدستان شده روی خاک
زکوپالها کوه گشته مناک
نظامی

Toprağın yüzü mızraktan sazlık olmuş, topuzlardan dağ çukurlaşmış.

(Niẓāmî)

§ Kalın ve iri boyun. Bu, birinci mânadan mecazdır.

کتون مرغ عیشم فردیخت بال
فتاد اختر بخت من درو بال
جوانی وکوپال و لبرو نمائد
زمن هیچ جز نام نیکو نمائد

فردوسه.

[*] Eski biçim yağhanelerde dövülmüş hububatı içine koydukları hasır torba.

Şimdi hayatım kuşunun kanadı döküldü. Talihim yıldızı kötüleşti. Gençliğim, boynumun iriliği ile kuvvetim kalmadı. Ben iyi addan başka bir şey bırakmadım.

(Firdavsi)

کوپل (kūpel) = Çiçek.

چو باغ عدل تو شد تازه زابر جود شدند
مهیل وزهره دران باغ لاله وکوپل
حکیم سعید

Senin adalet bahçen cömertlik bulutundan tazelenince o bağda Süheyl, Zühre; lâle ve çiçek oldular.

(Hakim Sa'îd)

§ Papatya.

کوپله (kūpele) = Bayram ve şenlik günlerinde kurulup içinde ayşu işret edilen süslü, eğreti kubbe ve çardaktır ki eğer yağmur yağarsa düşer, bozulur.

نیست آیین و طابت هیچ محکم آچنانک
روز باوان شهرها در قبه ودر کوپله
ظهیر

Yağmurlu günde kubbe ve çardaktaki şehrayinler nasıl muhkem değilse senin de vefa âdetin öyle muhkem değildir.

(Zehir)

§ Çiçek = kūpel § Demir kilit § Perçem ve kākül § Habab: su yüzündeki kabarcıklar

کوپه (kūpe) = Hacamatçı şişesi ve boynuzu.

کوت (kevt) = Savt vezninde oturak yeri, uça. Türkçesi (k) nin ötresiyle köttür.

کوتاز (kūtâr) = Üzeri örtülü çarşı. Aslı kūyitâr = karanlık yol yahut mahalle demektir.

کوتالان (kūtâlân) = Deve ve keçiyünü bükülen iğ & Kasap.

کوتاه (kūtâh, kūteh) = Kısa.

آن گل که هنوز نبودست آمده بود
اشکفته تمام باد قهرش بر بود
بچاره بسی امید دوخاطر داشت
امید دراز و عمر کوتاه چه سود
سعدی

Henüz yeni ele gelen o gülü tamamiyle açılmadan kahrır rüzgârı kaptı. Biçare, müfekki-resinde çok ümiş besliyordu; kısa ömre bağlı olan uzun ümitte ne fayda var.

(Sa'dî)

قصه کوتاه دوش چون خورشید گردون رخ نهفت
ماه من از دور آمد بارش خورشید وار
قالتی

Sözün kıyası, dün gece feleğin güneşi yüzünü gizleyince benim ay çehrelim güneş gibi yüziyle uzaktan göründü.

(Kānî)

کوتاه آستین (kūteh āstīn) = Gizli müfsit.

کوتاه بال (kūtâh bâl) = Boyu kısa, buradaki (bâl), bâlâ = boy muhaffefidir.

کوتاه بام (kūtâh bâm) = Damı kısa (k.) sırrını açıklıyan.

کوتاه بین (kūtâh bîn) = Görüşü kısa. Dürbîn karşılığıdır ki ileriyi görmiyen ve iyi düşünemiyen demektir.

بهود قامت، برکنده بادا چشم کوتاه بین
که چون رگی نظر بر سرو و بر شمشاد می دارد
خجندی

Senin boyunun devrinde nergis ve şimsire bakan kısa nazarlı göz kör olsun.

(Hucendî)

کوتاه پا (kūtâh pâ) = Sığın: iri geyiğe benzer, arkası onun gibi benekli, boynuzu geyik boynuzu gibi çatal bir hayvan. Kūtâh bâl, kūtâh lenk de derler. (L)-nin esresiyle ling, Farsii Teberide ayak mânâsınadır & Tavşan: tavşanın ayağı uzun, eli kısa olduğundan kūtâh dest denilmeli idi.

کوتاه پاچه (kūtâh pâçe) = Kūtâh pâ & Kısa boylu adam.

کوتاه دیوار (kūte dīvâr) = Duvarı kısa (k.) halk arasında muteber olmıyan.

گنبد چرخ که بالا و دواز آمد گشت
هست با هست عالی تو کوتاه دیوار
خجندی

Kubbesi yüksek ve çatısı uzun olan felek; senin âli olan himmetine nispetle itibarsızdır.

(Hucendî)

کوتاه نظر (kūtâh nezer) = Kısa görüşlü (k.) gafil & Hasis ve bahil kimseye de denir.

کُوتَر (kūter) = Güvercin, kebuter (muḥ.).

کُوتَنک (kūtenk) = Çırpıcı tokmağı.

کُوتَوَال (kūtvâl) = Kale muhafızı, dizdar.

بران درکه او رابت انگېختی
سرکوتوال از دژ آویختی
نظامی

Bayrak çektiği kalenin üzerine
dizdarın başını kaleden asardı.
(Niẓāmî)

کُوج (kevec) = Zamk ki ağaç ve otların pusudur § Zırh.

کُوج (kūç) = Şaşı § Kirmān etrafındaki dağlarda yaşıyan bir boy ki hırsız ve yol kesicidirler. Bulūc'de Sind taraflarında kân dökücü ve yol kesici başka bir boydur. Bu iki boyu birlikte anıp Kūç u Bulūc derler.

پاهی بکردار کوچ و بلوج
مگالنده چنگن مانند قوج
فردوسی

Kūç ve Bulūc gibi bir asker,
koç gibi döğüşme düşünücü.
(Firdevsî)

§ Bir yerden bir yere göç etmek.

شاهز انتظار زمانیکه دادیم
چشمان راست بین دعاگوی گشت کوچ
هستند اهل قارس هراسان زکارمن
زانانکه اهل کرمان ترسان زدره کوچ
کوچت مبارکت و ندامت هیچ
جز خیمه کهنه و دوترکی برای کوچ
قطران

Şahım! Bana verdiğiñ söze
intizardan duacının doğru gö-
ren gözleri şaşı oldu. Fars aha-
lisi, Kirman ahalisinin Kūç
şakilerinden korktukları gibi
benim işimden korkmaktadırlar.
Senin göcün bereketlidir. Benim
elimde iki eski çadır ile iki
çadır tepeliğinden başka şey
yoktur.

(Keṭrān)

§ Baykuş.

گورها از نظر همت او افتد دور
شوم ویرانه نشین گردد ماشده کوچ
فخری

Eğer huma onun nazarı himme-
tinden uzaklaşırsa baykuş gibi
uğursuz olur ve viranede oturur.
(Fehrî)

Çoluk çocuk, ehil ve ayal. Bu
mânaya hane göç de derler.

کُوجْگَاح (kūçgāh) = Çok göç edi-
len yer, göç edilecek zaman.
Mi'yar ve Nāşirî bu kelimeyi
(c) ile yazmışlardır.

کُوجْچَاندَن (kūçānden) = Göçürmek,
bir aileyi bir yerden bir yere
göç ettirmek, uzaklaştırmak.

کُوجْ بَکُوجْ (kūç bekūç) = Birbiri
ardınca göçmek § Hırsız ve
şakilerin atları.

کُوجْ و بُلُوجْ (kūç u bulūc) = کوچ
(ba.) § Lûgatlerin bir kısmı
(kūç u bulūc) i bir boy sayıp
(bulūc) etba' kabîlindendir de-
mişler § İşfehān ile Kirmān ara-
sında bir mevki diyenler de
vardır.

کوچ کردن (kūç kerdən) = Göç etmek § (k.) Kaçmak.

کُوجَکْ (kūçek) = Küçük.

کُوجَه (kūçe) = Dar sokak, ince yol, mahalle.

چند محوی که میا و مرو از کوچه ما
می روم راه منست این بشوکاری دارم
شاعر

*Ne vakte kadar bizim sokağı-
mızdan gelip gitme, dersin.
Giderim, bu benim yolumdur,
seninle alâkam var.*

(Şâ'ir)

ای که از کوچه معشوقه ما می گذری
با خبر باش که صر می شکند دیوارش
حافظ

*Ey bizim sevgilimizin sokağı-
ndan geçen! Dikkat et ki o so-
kağın duvarı baş kırar.*

(Hâfiz)

Aslı کوچه dir کوی (ba.).

کوچه'ی خطر، کوچه'ی پاسبان،
کوچه'ی هتەر (k.) Dünya.

کوچه'ی هموشان (kūçe'i hemūšân) =
Mezar. کوچه دادن Kūçe dâden =
Bir kimseye yol vermek.

کوچه فتادن (kūçe futâden) = (k.)
Gurbete düşmek.

کوچه گرد (kūçe gerd) = (k.) Gü-
zellerden ve sokaklarda gez-
mekten hoşlanan kişi.

کُوح (kūh) = Çalı çırpıdan yapılmış,
çatısı balık sırtı bahçıvan ve avcı kulübesi, kücuğüne
(kūhek) denir. Arapçada kâh ile

kūh ikisi bu mânaya olup fazla olarak penceresiz ve bacasız kaydı da vardır ک (ba.) § Hasır otu § Göz çapağı § Küçük kurt. Et'ime lûgati bunu kavun dilimi ve üzüm hevengi yapılan ip mânalarına da yazmıştır.

کُوحْک (kevehk) = Neferiye denilen küçük üzüm salkımı (Ar.)
خصله.

کُود (kūd) = Hububat yığını, harman § Mecmu, toplu.

نثر و شوق و پراکنده شعر مجموع کود
ابونصر فراهی

*Nesir ve şettayi perakende,
mecmuu kūd say.*

(Ebū Neşri Ferāhî)

کود (ba.). Ekinleri kuvvetlendirmek için köklerine dökülen gübre ve zibil, (k) nin üstünü (v) nin ötresiyle kebūd = gök, renkten tebdil edilen kevūd muhaffefi.

کُودَابْ (kūdâb) = Pekmez = duşab.

لنگره چون بود احوال عیش آن بدبخت
که شهید فائق او شد ز رواق کُوداب
فخری

*Bak âlâ bal yerine süzülmüş
pekmezle geçinen o talihsizna-
sıl yaşar.*

(Fehri)

کُودَر (küder) = Dağ eteklerinde olan ova. Nâşirî, bu kelimeye Burhân hata etmiştir, bu mânaya (g), (v), (r) ile گودر dir, diyor.

کُودَرَه (**kūdere**) = Balçığa çok girdiği için eti kokar bir nevi ürkek ördek (Nāşırî).

پیل از تو چنان ترسد چون کُودره از باز
شیراز تو چنان لرزد چون کبک ز شاهین
فری

Fil senden, ördeğin doğandan korktuğu gibi korkar; aslan senin sesinden, keklığın şahinden titrediği gibi titrer.

(Ferruhl)

کُودَک (**kūdek**) = Çocuk.

چو کودک لب از شیر مادر پشت
بگهواره محمود گوید نخست
فردوسی

*Çocuk memeden kesilince beşik-
te iptida Mahmud der.*

(Firdevsî)

(ba.).
کُودَکِستان (**kūdekistan**) = Çocuk mektebi.

کُودَک (**kū-** کودک منش، کودک مشرب، کودک مزاج
dek mizâc, kūdek meşreb, kū-
dek meniş) = (k.) Mevkilerine mağrur olan alçak tabiatlı kim-
seler.

کُودَن (**kevdn**) = Yolsuz beygir:
bu itibar ile idraksız, ahmak,
şaşkın kimse.

این جهان چون منزل بگذشتیست
دل نهادن در جهان از کُودنیست
سلطان ولد

*Bu dünya mademki geçilecek
bir konaktır, ona gönül bağla-
mak ahmaklıktandır.*

(Sultân Veled)

دَن که پرستد مگر جاهل و کُودن
ناصر

*Küpe kim tapar. Yalnız cahil
ile ahmak.*

(Nāşır)

بدکه هر دخت بداند قدر علم آموختن
تا نگوید کس پسر هشیار و دختر کُودلست
برون

*Kimsenin, oğlan zeki, kız ah-
maktır dememesi için her kızın
ilim öğrenmenin kadrini bilme-
si lâzımdır.*

Peru'n

(ba.). Araplar همع hemec
derler. Şaşkın mânasına همع di-
limizde de kullanılır.

کُودَه (**kūde**) = Ucu eğri anahtar
(Ni'met). Maymuncuk olacak
(Şu'urî)

کُودِیَان (**kūdiyân**) = Büyük tok-
mak.

کُودَز (**kūzer**) = Dana derisi.

کُور (**kever**) = (ba.). (V) nin
sükûniyle ekilmeye kabiliyeti
olmayan eğri büğrü, yarık yırt-
ık yer. Bu mânaya doğrusu
(g) iledir (Nāşırî) Ş Serap.

کُور (**kūr**) = Bir veya iki gözü
görmiyen kimse.

کُور بَاتِن (**kūr bâtin**,
kūr dil, kūr fehim) = (k.) An-
layışsız, basiretsiz kimse. کُور بَخت
basiretsiz, anlayışsız kimse. Kōr
baht = talihsiz, bedbaht.

روز خفاصست کور از کورینقی زانکاو
ادشمنی درخفیه باخورشید خاور میکند
سلطان

Yarasa, talihsizliğinden dolayı gündüz görmez, çünkü o, doğunun güneşine gizlice düşmandır.

(Selmân)

وصف حسرت باریب کوردل گفتن چه سود
آیت هر چه پیش چشم نابینا نیم
جای

Senin güzelliğinin vasfını basiretsiz rakibe söylemede ne fayda var. Aynayı niçin körün gözünü önüne koyayım.

(Câmî)

کورکش (kür keş) = Körün elinden tutup yola götüren. کورنمک
Kürnemek (k.) nimet hakkını bilmiyen.

(kürî'i çeşmi fulân) کوری 'چشم فلان'
= (k.) Falancaya rağmen. کوری
(k.) talih-sizlik, karagünlülük, gam ve keder.

کُورَاب (kürâb) = Çok susayıp az su içen kimse § Serap: ılgım-salgım, pusarık.

هر آب اردوی سوی کوراب
گم کنی جان وزان نیای آب
عنصری

Su için serap tarafına gidersen canını kaybeder ve ondan su bulmazsın.

(‘Unşurî)

کُورْدِی، کُورْدِی (kürdi, kürdîn)

= Aba ve kebe kabilinden yün elbise, kilim ve çul gibi şeyler.

حاجت گفتار نیست نیک شهادت فلک
شدس خضر زهلاس عبیری از کوردین
خاقانی

Söze hacet yok; felek yeşil atlastı çaputtan, kıymetli döşemeyi çuldan iyi tanı.

(Hâkânî)

کُورَزَه، کُورَز (keverz, keverze)

= Kebre denilen dikenli bitkinin yemişi. Bunun filizini ve yemişini turşu yaparlar ve ilaçlarda kullanırlar. Yahut keçiboynuzu ağacıdır ki harnup aksamından harnubi şami dedikleridir.

کُورَس (kuvers) = Kıvrıkcık saç § Vücut ve elbise kiri.

کُورِشَت (kürışt) = Çelik çomak.

کُورِک (keverk) = کور (ba.) § Hür-müz'e yakın bir yer § Hindistan müşriklerinden bir topluluk.

کُورِگَانِی (kürgâni) = Sahtiyan, (r) yerine (z) ile de doğrudur.

کُورِکُور (kürkür) = Çaylak kuşu.

کُورِکُورَانَه (kürkürâne) = (k.) Bir işi bilmeden, sonunu düşünmeden yapmaya kalkışmak, körükörüne dedğimizdir.

کُورِگِیَاه (kevergiyah) = Keçi-

böynuzu ağacı ve meyvası. Bazı lûgatler ayrık otu demişler.

کُورْمُوش (kürmüš) = Köstebek § Yarasa.

بود تادیکی شجای دیبجور
پیشم کورموشانی سرده نیور
میر خسرو

Karanlık gecenin karanlığı yarasa gözlülerin gözüne nur sürmesi olur.

(Mîr Husrev)

کُورْمِیْش (kürmîh) = At bağladıkları ağaç kazık.

کُورَه (kûre) = Kuyumcu ve demirci ocağı.. Arapçada (kûr) un bir mânası da çamurdan yapıma demirci ocağıdır, dilimizde de kullanılır.

گرمی جست بد انسان نفس خلق زحلق
که بنبروی دم از کوره حداد شرور
قائی

Körük kuvvetiyle demirci ocağından kıvılcım nasıl kızgın sıçrarsa halkın boğazından nefesi öyle sıçırıyordu.

(Kāānî)

§ Hisse ve kısmet. خره madde-sinde yazdığım veçhile hükema Farsı beş kısma ayırmışlardır : kûre'î istehr, kûre'î erdşîr, kûre'î dârâb, kûre'î şâpûr, kûre'î kubâd. کوره (ba.) خره Arapçada il ve vilâyet mânasına olup Muarrebî خوره dir. § Seylâbın yarararak çamur ve balçık çukurlar husule getirdiği yer.

باد باقی همیشه تا باشد

کوه و دریا و کودر و کوده
فخری

Dağ, deniz, ova, çukur mevcut oldukça daima payidar olsun.
(F. F. F.)

کُورِی (kūrî) = Körlük § Buğday aralarında bitip buğday kalburlandıkça düşen hüdai nabit yani ekilmeden biten kuş yemi.

کُوز (küz) = Kambur.

کُوزَر (kûzer) = Kesmik : harman-da toprağa karışıp bir daha döğülmeye muhtaç olan başak parçası,

کُوزْکَانِی (kûzkânî) = Kûrkânî.

کُوزَه (kûze) = Bardak, testi, Arapçada da bu mânayadır.

کُوزِیْنَه (kûzîne) = Çamaşırcı tokmağı.

کُور (kûj) = Kambur = kûz. Eğri görünüşü dolayısıyla feleğe de kûz puşt = kambur felek derler.

زکوزی پشت من چون پشت ایران
زمنی بای من چون بای بیار
فرخی

(ba.) پشت

کُور (kivj) = Aliç denilen dağ yemişi (Ar.) زعرور .

کُورَنُکْ، کُورَنُکْ (kūjānūk, kūj-nūk) = Kilit perisi: kilit kovanının içindeki dil ve dişler.

کُورَدَه، کُورَدَه (kūjed, kūjede) = Anzoret denilen zamk.

کُورَه (kūje) = Beyaz renkli eşek (Ar.) اتر.

کُوس (kūs) = Vurma, çarpma, döğme (Ar.) صدمه. İki kişinin birbirine çarpmasına ve müsademesine کوس زدن denir.

بشد طوس و دست تهنیت گرفت
بدو ماند پرخاشجویان شکفت
بزد تند یکدمت بردست طوس
توگفتی زبیل و یان یافت کوس
فردوسی

Tūs gitti ve Rüstem'in elini tuttu. Cengâverler buna taccüb-ettiler. Rüstem hiddetle Tūs'un eline öyle bir vuruş vurdu ki kükremiş fil çarptı sanırsın. (Firdavsî)

Kūsiden = küften den emir.

گیاهی که گویم تو باشی و مشک
پکوس و بکن هر دو در سایه خشک
فردوسی

Söyliyeceğim otu süt ve misk-le döğ de her üçünü gölgede kurut.

(Firdavsî)

Bu münasebetle büyük davula da denir.

کوس رحلت پکوفت دست اجل
معدی

Ecelin eli göç davulunu çaldı. (Sa'dî)

Dilimizde de hafif ötre ile kullanılır § Saf, sıra, tabur.

دو لشکر هم برکشیدند کوس
چو شطرنجی از عاج و از آبنوس
فردوسی

İki asker birlikte fildişi ve abanozdan şatranç mühreleri gibi sıralandılar. (Firdavsî)

§ Şatranç ve tavla oyununa benzer, iki sıra olarak tertib edilen bir oyun § Elbise ve döşeme gibi şeylerin bir köşesinden öbür köşesinin uzun olmasına denir § Mazenderan'da bir kasabadır, Kūsān da derler.

کُوسَان (kūsān) = Meşhur bir neyzen § Musikide bir nağme.

شهشه گفت با کوسان نای
زهی شایسته کوسان سرآی
فخر گرگانی

Padişah neyzen Kūsān'a Kūsān nağmesine çok liyakatin var dedi.

(Fehri Gurgānî)

کُوسْت (kūst) = Küsten = tokuşmaktan (ismas.).

مقلوب پارس بشعریف از نفت
دارم طمع که علت بامن زده است کوست
انوری

Senin elinden pars lâfzının maktûbunu tashif ile ümidederim; çünkü hastalık beni zede-

lemiştir: Pars lâfzının mablûbu serap, tashif ile şarap olur.

(Enverî)

§ Büyük davul.

دلبران تر صد از آواز کوست
که آنجا دو چو بند و یک پاره پوست
فرودوسی

Bahadırılar davul sesinden korkmazlar; çünkü davulda iki değnekle bir parça deri vardır.

(Firdevsî)

کُوست (kevest) = Ebucehil karpuzu = kebest.

کُوسُرُون (kūsūrūn) = Oturak yeri, uca = surin.

کُوسُ فُرُ کُوفْتَن (kūs furu kūften) = (k.) Bir yurttan bir yurda göçmek, nakletmek.

کُوسُک (kevisk) = Su teresi. Baklaya da derler.

کُوسَه (kūse) = Köse: sakalsız ve bıyıksız adam, yahut sakalı pek seyrek kimse. Muarrebi کوسج (Ar.) Remlin şekillerinden beşinci şekil § 28 dişi olan adam; Kamus şârihi köselerin dişi noksan olur demiştir.

کُوسَه برنشین (kūse berneşin) = Vakıtle Farşlıların güz mevsiminin son ayı iptidasında yaptıkları bayram. Bu bayrama kūse ber nişin denilmesinin sebebi; o gün Mecusiler gülünç, bir gözü kör köseye hararet verici ye-

mekler yedirip bedenine hararet verici şeyler sürdükten sonra bir eşeğe bindirerek eline yelpaze verirler; yelpaze-lenerek sıcaaktan şikâyet ettikçe üzerine kar ve buz atarlar; bu suretle uğradığı yerlerden bahşış almış. Şayet vermezlerse yanında bulundurduğu mürekkep yahut bulanık çamuru üzerlerine atıp kirletirmiş. Lûgatlerin Cihāngîrî'den naklettikleri bu hikâyenin sıhhati anlaşılamamıştır.

کُوسِیَاد (kūsyād) = Suya atıldığı vakit üzerine balıklar üşen bir nevi siyah renkli katı taş.

کُوش (kūş) = Kūşiden = çalışmak-tan (Emir. ismas., isfa muh. vas.).

تا کند دوست نظر شایسته
سی من وجه من و کوش من
نزاری

Dost nazar etmedikçe benim sây ve cehtim, çalışmam zayıdır.

(Nizârî)

گرچه وصالش نه بکوشش دهند
هر قدر ای دل که توانی بکوش
سعدی

Her ne kadar onun visalini çalışmakla vermezlerse de ey gönül; kudretin olduğu kadar çalış.

(Sa'dî)

§ Her şemsî ayın on dördüncü günü.

کوشاز، کوشا (kūṣâ, kūṣân) =
Çalışıcı, sây ve ikdam edici.

بهر کار کوشا بیاید شدن
بدانش نیوشا بیاید شدن
فردوسی

*Her işte çalışıcı olmalıdır.
İlimde dinleyici ve ikdam edici
olmak lâzımdır.*

(Fırdevsî)

کوشاب (kūṣâb) = Pekmez = dū-
şâb = kūdâb.

کوشاد (kūṣâd) = Bütün zehirleri
gideren bir kök.

کوشاسب (kūṣâsb) = Uyku & Düş
azma & Uykuda ağır basmak &
Henüz yüzü tüylenmemiş genç.

کوشیش (kūṣîş) = Çalışış: kūşiden
= çalışmak tan hâsılı master &
Cenk ve cidal.

که شکار فرود آرد و برون آرد
ز کوه تند پاشک و ز آب ژرف نهنگ
بگاہ کوشش استاند و فرود آرد
ز دست شیران زور و زردی مردان رنگ
فرخی

*Au zamanında yüksek dağdan
kaplanı indirir; derin sudan
timsahı çıkarır. Savaş zama-
nında aslanların elinden kuv-
veti alır, bahadırların yüzün-
den rengi uçurur.*

(Ferruḥî)

کوشک (kūṣek) = Küçük & Ufak
tefek adam, cüce. (Ş) nin sū-

kūniyle dilimizde köşk denilen
yüksek bina (Ar.) کسر = kasr.

کوشکان (kūṣkân) = Kâşan'a tâbi
bir köy. Muarrebî Coşkan (Nâ-
şirî).

کوشک شیرین (kūṣeki şîrîn) =
Acem şahı Husrevî Pervîz'in
refika ve mâşukası Şîrîn için
yaptırdığı fevkalâde bir köşk.

کوشکنجیر (kūṣkencîr) = کشکنجیر
(ba.).

کوشنه (kūṣne) = Güşne.

کوشه (kūṣe) = Çalışmış, sây et-
miş mânasına kūşide muhaffe-
fidir.

کوشیار (kūṣyâr) = Farslı yahut
Gîlân'lı bir hakim ki Ebu 'Alî
Sinâ'nın üstadı olup, künyesi
Ebülḥesen'dir. Burhânî Kâfî' ve
Câmi' (k) (g); Nâşirî ve Cihân-
gîrî yalnız (g) ile yazmışlardır,
daha doğrusu (k) ile (Reşîdî).

کوشیدن (kūṣiden) = Çalışmak,
sây ve ikdam etmek. Kavga
etmek mânasına da gelir.

کوغ (kūḡ) = İçeri gitmek.

کوف (kūf) = Baykuş.

نشاند بی هنرا را بجای اهل هنر
ندید هیچ تفاوت ز کوف تا بجای
ای عین

Hüner izleri hünerlilerin yerine oturttu. Baykuşla humayı hiç ayırdetmedi.

(İbnî Yemin)

Ş Çulha tarağı.

کُوفَت

(**kūft**) = Sopa, taş, tepme ve o gibilerden insana erişen elem ve meşakkat, incinme ve darbe Ş Rencide etme, incitme mânasına da gelir Ş Kūften = döğmekten mazi. Kūften = mutlak dövme, vurmak, çatmak mânalarına mastardır کوب (ba.) kūften, kûbîdene nispetle biraz daha kuvvetlidir.

کوس رحلت بکوفت دست اجل
ای دو چشم وداع سر بکیند
سعدی

Ecelin eli göç davulunu vurdu : çaldı. Ey iki gözüm ! Başa veda ediniz.

(Sa'dî)

همه شب زفریاد وزاری نخت
یکی بر مرش کوفت سنگی و گفت

سعدی

Bütün gece feryat ve figandan uyumadı. Biri başına bir taş vurdu da dedi.

(Sa'dî)

کوفته (kūfte) = Döğülmüş, vurulmuş, ezilmiş Ş Kıyılmış etten yapılan köfte dediğimiz yemek.

کوفته در سفره من گو مباح
کوفته را نان تخی کوفته است
سعدی

Benim soframda köfte olmayı-

versin; ezilmiş kuru ekmek köftedir.

(Sa'dî)

Ş Nâdan ve ahmak.

کوفته (kūfte biryân) = Kıyılıp kavrulmuş et, kıyma.

کُوفِعَ

(**kūfec**) = Kirman dağlarında yaşıyan bir oymak. Muarrebî قوفص.

کُوفِجَان

(**kūfcân**) = Kuş kafesi.

جز شاخسار زلف تو اش آشیان مباد
چون مرغ روح ما پرد از کوفجانب
سکونی

Bizim ruhumuz kuşu ten kafesinden uçunca senin zülfünün tellerinden başka yuvası olmasın.

(Sakânî)

کُوفِشَانَه

(**kūfşâne**) = Çulha.

نفردین کنم ز درد وبلا این زمانه را
کو داد کبر و مرتبه این کوفشانه را
شاکر بخاری

Dert ve belâdan bu zamaneye lânet ederim; çünkü bu çulha-ya büyüklük ve mertebeyi o verdi.

(Şakîrî Bahârî)

کُوک

(**kūk**) = Vavî mârufe [*] ile yüksek ses. Saz ve seslere ahenk vermek, saati kurmak. Sazı kök etmek lisanımızda da vardır. Vavî meçhule ile marul dediğimiz yeşillik = kâhū. (Ar.)

[*] Vavî mârufe, vavî meçhule için (و), (تو), (خور) maddelerindeki nota (ba.).

خس : kanı tasfiye eder, uyku getirirmiş.

جایی رسیده باس توکز بحر خواب امن
پگرفته فتنه را هوس کوك وکوکناور
انوری

Senin şiddetin bir dereceye erişmiş ki emniyetle uyumak için fitneyi marul ve haşhaş hevesi istilâ etmiştir : fitne senden korkusundan uykudan baş kaldırmamak için uyutucu şeyler yemek arzusundadır.

(Enverî)

§ İlinti: iki parçayı birbirine muntazam ilıştirmek için yapılan kaba dikiş § Yay kavsi.

پسر خواجه بر دست پکوک
خواجه اورا بر د پشیر تموک
عمارة مروزی

توک (ba.) § Öksürük § (k) nin üstüniyle Taberî ve Derî lûga-tinde keklik.

کوکا (kevkâ) = Kavga ve feryat. (g) ile daha doğrudur.

کوکان (kūkân) = Çamaşırcı aletleri.

کوک کردن (kūk kerdan) = Saza düzen vermek, akordetmek § Bir saati başka bir saatle ayar etmek.

کوکک (kūkelek) = Açılmamış pamuk kozası.

کوکله (kūkile) = İbik kuşu, çavuş kuşu (Ar.) همدد .

کوکما (kūkmâ) = Güneş mânasına Zend lûgatidir.

کوکن (kūk n) = Baykuş küçüğüne kükenek derler.

Sistânî hieve dair :

آواز نای وحسن کجا ، شیرگاه کو
ویرانها وخلق در و همجو کوکناک
حالی سبزواری

Ney sesi, güzellik nerede, mesire hani ; halk viraneler içinde baykuş gibi.

(Hâlî Sebzevârî)

§ Firik: yeşil ve sütlü buğdayın ütülenmiş.

کوکناز (kūknâr) = Haşhaş kozasının kabuğu: buradaki kūk öksürük mânasınadır (Ar.) زمان fakat Kamusta rümmannüssual ak haşhaştır; uyutmak ve uyuşturmak hassasmdandır denilmiştir.

زمانه خاصیت کوك وکوکناز دهد
ظهیر

Zamane marul ve haşhaş hassası verir, yani uyutur ve uyuşturur.

(Zehir)

§ Haşhaş tanesi.

یکی را چنان کوفت آن نامدار
که گشت استخوانش همه کوکناز
اسدی

O ünlü, birini öyle döğdü ki kemiği hep haşhaş tanesi oldu.

(Esedî)

Kūknârî = afyonkeş.

کوکو (kū kū) = Üveyk kuşu sesi.

آن خواجہ کہ خواشرا ہلاگو ی گفت
وز کبر سخن بچشم و ابرو ی گفت
برکنگرہ صرای او فاختہ
دیدم کہ نشستہ بود و کوکو ی گفت
شاعر

*Hulāgū'yum diyen ve kibrinden
sözū, gözū ve kaşıyle söyliyien
efendinin sarayının balkonu
üzerinde gördüm ki bir üveyk
kuşu konmuş kū kū diyordu.*
(Şā'ir)

Ş Yumurta, kaygana = hâgîne.

کوکوار (kūkvâr) = Arka yükü
(Nî'et).

کوکوز (kūkūz) = Bir nevi nefis
kumaş.

کوکوه (kūknve) = Gulgule vez-
ninde küçük baykuş = کوکنک، کوکن
(ba.).

کوکہ (kūke) = Baykuş. Türkçe,
sütkardeşe ve küçük ekmek
çöreğine derlermiş.

کوکل (kevel) = Fakirlerin giydik-
leri büyük koyun derisinden
yapılan uzun tüylü kürk.

میفکن کول گرچه خوار آیدت
کہ در وقت سرما بکار آیدت
نظامی

*Sana hor görünse de kaba kūr-
kū atma ; çünkü kış vakti işine
yarar.*

(Nizāmî)

Ş Eski kilim ve palas Ş Fars'ta
bir kasaba Ş Mahmuzlanmadan
gitmiyen eşkinsiz at.

کول (kūl) = Omuz.

کول باری زمعمیت برکول
کی تواند شدن بصدور قبول
شاعر

*Omuz üzerinde bir arka yükü
masıyet varken yüksek merte-
beye erişmek nasıl mümkün
olur.*

(Şā'ir)

کولار (ba.) Ş Türkçe göl dediği-
miz durgun su = âbgîr = tâlâb.
Naşîrî bu mânaya Türkçe olup
(g) ile telâffuz ettiğimizi söylü-
yor Ş Baykuş.

کولاب (kūlâb) = Göl dediğimiz
durgun su Ş Büyük dalga.

کولاک (kūlâk) = Büyük dalga =
کلاک (ba.). Tufan mânâsını da
ifade eder (Nâşîrî).

شود ز چشم پرآیم هزار کشتی غرق
دی که فلزم خواب دل زند کولاک
وحشی

*Yüreğimin kanlı denizi dalga-
landığı zaman su ile dolu olan
gözümünden bin gemi gark olur.*

(Vehşî)

کولان (kevelân) = Hasır otu,
kovalık.

کولانج (kūlânc) = Baklava Ş Ku-
lunç denilen şiddetli bağırsak
ağrısı.

کُولَبَار، کُولُ بَار (kūlbâr, kûle-
bâr) = Arka yükü.

آسوده کسی که عشق باری دارد
از محنت و غم کوله باری دارد
از قسم حجاد باشد آدم نبود
آنکس که بغیر عشق کاری دارد
کال

*Rahattır o kimse ki bir sevgi-
liye âşık olup sırtında mihnet
ve keder yükünü taşır ; aşktan
başka işi olan kimse cemad
kısmındandır, insan değildir.*

(Kemâl)

کُولُخ (kûleḥ) = Mangal. Kûlḥen
muhafeffidir (Nâşırî) کولخ (ba.).

کُولَک (kûlek) = Eski zamanda ka-
dınların eğirmek için içine
pamuk koydukları kabak.

کُولَم (kevlem) = Kara biber.

کُولُنْج (kûlunc) = Kulunç denilen
şiddetli bağırsak ağrısı.

کُولَنَک (kûleng) = Puşt.

آن مرد مردگای که کولنگ کنگ و
دو حین فرو برد بکلیدان کون مَدَنگ
کولنگ پیش او چو نهج سینه بر زمین
فریاد و نعره دارد چون بر هوا کلنگ [*]
سوزی

کُولَه (kûle) = Avcı kulübesi (Ar.)

رجبه

تا که آید بدام مرغ مراد
همچو صیاد مانده در کوله
نزاوی

[*] Edebe mugayir olduğundan tercü-
we edilmedi.

*Murat kuşu tuzağa ne vakit
gelecek diye de kulübede kal-
mış gibiyim.*

(Nizârî)

Ş Ahmak ve akılsız Ş Piç Ş
Kirpi Ş Horozların döğüşmesi
esnasında hasımlarını mağlûb-
etmek için yaptıkları hile. Böy-
le horozlara (kölerev) derler
(Nâşırî).

کُولِی (kevlî) = Çingene.

کُولِیْدَن (kûliden) = Kazmak ve
çıkarmak.

کُوم (kûm) = Mekke ayrığı deni-
len bitki (Ar.) انحر. Kanderî
otu. Sürülmüş tarlalarda biten
kökü kamışa benzer bir ot di-
yenler de vardır.

گل اگر برخلاف او روید
بیاین دان که کوم بردارد
فخری

*Eğer gül onun isteğine uymıyan
şekilde biterse ; iyi bil ki mah-
sulü âdi ot olur.*

(Fehrlî)

کُولَمَاج (kûmâc) = کاج (ba.).

کُومَر (kûmer) = Zend lûgatinde
armut Ş Hazreti Nuh'un ikinci
oğlu.

کُومِش (kûmiş) = Kuyucu, lâğımçı.

کُومَه (kûme) = Bekçi ve avcı ku-
lûbesi, salaş gibi muvakkat ve

ufak tefek ve eğreti meskenler
= kâze ş Zirh.

کُون

(**kuvin**) = Aşure gününde binlerce halkın birikip matem ettikleri bir köy. Nâşirî, böyle binlerce kişinin içtimagâhı olan köyün İranda olması lâzım geldiği halde bilinmemesi ve adının işitilmemesine şaşılır, diyor. Reşîdî کون şeklinde yazmıştır کون (ba.).

کُون

(**kuven**) = Ak kavak ağacı.

کُون

(**kūn**) = Göt. (Ar.) مقعد .
کون خاریدن (kūn hâ. İden) = (k.)
Pişman olmak.

زاوَلش هرک پشت پای نزد
آخر از دست او بخارَد کون
شاعر

Her kim onu ilkönce terk etmezse sonunda onun elinden pişman olur.

(Şā'ir)

کون هر (kūn her) = Eşek götü
(k.) kaba, idraksiz, nâdan kimse.

بود اقامت ارباب فضل کون خری
دران دیار که شاعر بود کم از بیطار
قائمی

Şairin baytar yani nalbanttan daha kıymetsiz olduğu bir memlekette fazilet sahiplerinin oturmaları ahmaklıktır.

(Kā'imî)

گرمی هنر بمال کند کبر بر حکیم
کون خرش شمار اگر سگاو عنبرست
سعدی

Eğer hünersiz kimse mal ile hakîme karşı kibrederse amber öküzü olsa da onu cahil say.
(Sa'dî)

کُونَج

(**kevinc**) = Çöreotu.

کَوْنَدَه

(**kevende**) = Ham karpuz ve kavun ş Hasır otundan ağ gibi örülmüş saman çuvalı.

مانند کسی که روز باران
بارانی پوشد از کونده
لیبی

Yağmur günü ağ gibi seyrek örülmüş şeyden yağmurluk giyen kimse gibi.

(Lebîbî)

کُونَه ، کُونَسَه

(**kūheste, kūne**) =
Oturak yeri, uca = surin.
Seğirmeleri nazmen tasvir eden :

چونکه کونسته ناگهان یجمد
مؤده دولت و مراد رسد
شاعر

Çünkü oturak yeri ansızın seğirirse devlet ve murat müjdesi erişir.

(Şā'ir)

کُونِیَان

(**kūnyân**) = Uyku.

کُونَه

(**kuvve**) = Pamuk, haşhaş, ipek kozası.

مستغرق خوابیم درین کوه خشخاش
شام اجل و صبح جزا را آشناسیم
خمسرو

Bu haşhaş kozasında uykuya dalmışız, ecel akşamını ahret sabahını tanımıyoruz.

(Husrev)

Bu kelimenin aslı koza mânası-
na kûze olup (z) düştüğünden
(v) ye şedde verilmiş olması
mümkündür. Süruri Mecme'ul-
fürste hacamatçı şişesi mânası-
sına da yazmıştır.

کوه

(kūh) = Dağ.

آه دهد پاسخم کوه بجای صدا
خاقانی

باسخ (ba).

کوهپاره (kūhpâre) = Dağ parçası
(k.) kuvvetli at.

کوهپایه (kūhpâye) = Dağ eteğinde
olan sahra ş Dağlık.

کوه پشت (kūh pušt) = Kambur =
kūz pušt.

کوه جگر (kūh ciger) = (k.) Şeci,
bahadır.

کوه جلیل (kūhi celîl) = Hazreti
Nuh'un evi üzerinde bulunan
tepe.

کوه رحمت (kūhi rehmet) = Mekkei
Mükerrerede bir dağ.

کوه رنده (kūhi revende) = (k.)
Heybetli at, deve, fil.

بکوه رنده در آورد پای
چو پلاد کوهی روان شد زجای
نظامی

Ata ayağı attı, çelik dağ gibi
yerinden hareket etti,

(Nizâmî)

کوهستان (kūhsâr, kūhistân)
= Dağlık, tahfif ile kūhsâr, kū-
histân da denir. Kūhistân İran
ve Orta Asyada birçok yerlere
alemler olup en meşhuru Horāsā-
n'ın cenup kısmından ibaret
olan büyücek bir kıtadır. Mu-
arrebî قریب است.

کوهکن (kūhkân, kūhken)
= Dağ kazan.

کوهکوب (kūhkūb) = (k.) At, deve
ş Ferhadın lâkaplarıdır.

کوهاموی

(kūhâmūy) = Çocukla-
rın toprağa gömmeye oyunları :
biraz toprağın içine bir kıl ko-
yup toprağı su ile çamur ya-
parak birkaç parça ayırırlar.
Kılın hangi parça içinde oldu-
ğunu kim bulursa ortaya konan
mükâfatı o alır. (At.) بقیری .

کوهان

(kūhân) = At eyeri. Me-
cazen deve ve sığır hörgücü
(Ar.) سنام .

هزار اشتر همه صاحب شکوهان

سراسر بشته پشت وکوه کوهان
جای

Bin deve, hepsi mehabetli; baş-
tan başa sırtları tepe, hörgüçleri
dağ gibi.

(Cāmî)

کوهانی sevr (kūhâni sevr) = Sığır
hörgücü ş Ülker denilen top
yıldız = pervîn (Ar.) ثریا. Bu bur-
cun müstemil olduğu şekil.
Öküzün hörgücüne benzediğin-
den kūhâni sevr denilmiştir.

کوه بر کوه

(kūh ber kūh) = Ta-
baka tabaka ve kabuk kabuk
birbiri üstüne bitişik olan bir
kısmı amber.

کوه تیغ

(kūh tîğ) = (k.) Çok ay-
dınlık.

کوهج (kūhic) = Alıç denilen dağ yemişi (Ar.) رعوور.

کوهکین (kūhkīn) = Sahip, malik, büyük.

کوهیم (kūhim) = کوم (ba.).

کوهنگ (kūheng) = Sıçramak, atılmak.

کوهه (kūhe) = Dağ Ş At eyeri.

ز کوهه باغوش بردارمش
پنزدیکی زال سام آرمش
فردوسی

*Eğerden kucağıma alır Zâl Sa-
m'in yanına getiririm.*

(Firdavsi)

Ş Eyerin kaşları.

آصرت از کوهه ریخت نه فروست و نه زرد
دولت از کوهه نجات نه فرارست و نه
نوجوهی

*Muzafferîyet senin eyerinin ka-
şından ne aşığı, ne altıdır.
Devlet senin tacının köşesin-
den ne yüksek ne alçaktır.*

(Minûçihri)

Ayırdetmek istenirse ön kaşa
piş kuhe, art kaşa pes kuhe
denir Ş Dalga = üstürek.

چنان کوهه بحر انعام نامت
که میدر او آفتاب است
شری شعرو

*Umumi olan in'amın denizi
öyle dalgalandı ki ümidin yüz-
me kuvveti kalmadı.*

Şeref Şejrah

Ş Deve hörgücü, sığır hörgücü,
dağ tepesi gibi her yüksek ve
yumru olan şey: kūhe'î kunbed
= kubbenin sakfı. Kūhe'î şu-
tur=deve hörgücü. Bu lügatte
asıl olan yüksek ve yükseklikler
Ş Cin.

از کوهه غم شکوه بگرفت
چون کوهه گرفته کوه بگرفت
خاقانی

*Kederin yükselip artmasından
korktu; kendini cin tutmuş
kimse gibi dağa kaçtı.*

(Hākānî)

Ş Saldırma, savlet.

چو در معرکه در کشم تیغ نیز
ز کوهه کتم کوهرا ریز ریز
نظامی

*Savaş yerinde keskin kılıcı çe-
kince saldırmamla dağı parça
parça ederim.*

(Nizāmî)

کوهی (kūhî) = Dağa mensup, dağlı.

کوهیج (kūhiç) = Kūhic.

کوهین (kūhin) = Kūm (ba.).

کوی (kūy) = Ulu ve işlek yol,
şāhrāh Ş Mahalle.

چو آیم جاب کویت دو صد منزل بی صادم
اگر بیرون روم در هر قدم صد جانم منزل
خاقانی

*Eğer mahallen tarafına gelir-
sem iki yüz durağı bir yaparım,
eğer mahallenden dışarı çıkar-
sam her adımda yüz yerde du-
raklarım.*

(Hākānî)

Küçültülmüşü کویه küycedir.

کوی هفتاد راه (kūy heftâd rāh) = Yetmiş yollu mahalle. (k.) Dinler ve muhtelif meslekleri ihtiva ettiği cihetle dünyadan kinayedir.

کوی یافت (kūy yâft) = Sokakta bulunan bebek.

کوپر (kevir) = Susuz, otsuz, çorak yer, serap.

بیابانی ازوی دمان دیو دفعه
همه خاک شیخ و همه ره کوپر
فردوسی

*Bir sahra ki ondan şeytan
ve aslan ūrkücü; bütûn toprağı
bor, bütûn yolları otsuz, susuz.
(Firdevsî)*

کوپر (kevir) = Köşe bucak.

کویژ (keviş) = Kile, ölçek. Muarrebî *kevir* dir.

کویستیدن، کویستان (kuvîsten, kuvîstiden) = Tahıl (hububat) ve o gibileri döğmek.

کویشه، کویش (keviş, kevişe) = Yoğurt ve ayran kabı.

کویل (kevil) = Papatya çiçeği.

کویله (kevil) = Kâkül, perçem.

کون (kuvîn) = Yağhane zembili = kûbin (ba.).

کویه (kūye) = Buyan ve meyan denilen tatlı bitki.

کهر (keh) = Saman mânasına kâh muhaffefi. Kehrubâ = saman kapan : bir yere hızlıca sürüldüğü zaman hafif şeyleri kendine çeken belgami taş (ba.). کهربا (kehrubâ) = Türkçe tahrif ile kehribar dediğimiz şey (ba.).

کهربا رنگ (kehrubâ reng) = Kehrubar renkli yani sarı § Kehrubar hassasını haiz § (k.) Kapıcı, yağmacı, eli çabuk kimse.

کهکشان (kehkeşân) = کاهکشان (muğ.) (ba.).

کهگل (kehgil) = Samanlı çamur.

این سرخ را کهگل در میگیر
کاین برهنه نیست خود پوشش پذیر
مولانا

Bu kûpûn başını çamurla sıvama ; çünkü bu çıplak örtmeyi kabul etmez.

(Meulânâ)

کوه (kuh) = Kûh = dağ muhaffefi.

اگر زیاد نه بوی شنید چون یعقوب
چرا بقیه به خندید که کوه ساری
سلطان

Eğer Yakup gibi rûzgârdan koku duymadıysa niçin dağ kekliği kahkaha ile güldü.

(Selmân)

کوهسار (kuhsâr) = Dağlık (muğ.) (ba.).

کوهستان (kuhistân) = Dağlık (muğ.) (ba.). Muarrebî کوهستان.

كهكان (kuhkân) = Dağ kazıcı §
Kazma, külünk. كُهكان Kuh kâf
da derler.

فرهاد بکهکای شیرین یکف آوردی
گر هو کف او بودی هم شدت تو میشین
لرشی

*Eğer elinde senin şiddetine mu-
adil külünk olsaydı Ferhad dağ
kazıcılığıyla Şirin'i ele geçirirdi.*
(Ferruḥî)

كه (kih) = Küçük.

چواز قوی یکی بیداشتی کرد
نه که وا منزلت ماند نه مه را
سعدی

*Cemiyet erkânından biri izan-
sızlık ederse ne küçüğün ne bü-
yüğün itibarı kalır.*
(Sa'dî)

Cem'i kihân dır. Nispetinde ki-
hîn, kihîne, tafdilinde kihter
denir

كه (ki) = Gizli (h) ile birçok mâ-
nalar ifade eder: edatı tavsif
ve beyandır.

وجودی دهد روشنائی بجم
که سوزیش در سینه باشد چو شمع
شاعر

*Cemiyeti bir vücut aydınlatır
ki içinde mum gibi bir yanma
vardır.*
(Şa'ir)

دل که پراز وصف حیا می شود
آینه نور خدا می شود
کاشفی

*Hayâ sıfatıyla dolu olan gönül
hak nurunun aynası olur.*
(Kâşifi)

تو کی بدولت ایشان رسیدی که نتوانی
جز این دو دگمت و آن هم بسد پریشانی
سعدی

*Sen onların saadetine nerede
erişirsin; çünkü bu iki rekâtta
başkasına muktedir değilsin;
o da yüz perişanlıkla.*
(Sa'dî)

§ Talil.

عجبت وا پس از قطع محبت لذتی باشد
که شاخ نخل پیوندی به از اول ثمر دارد
شاعر

*Sevgiyi kestikten sonra tekrar
sevişmek tatlı olur; aşılana
dal evvelkinden daha iyi mey-
va verir.*
(Şa'ir)

§ Müfakat.

لشکر اسلام چو آبجا رسید
بود زمین تشنگه دریا رسید
شاعر

*İslâm askeri oraya erişince yer
susuzdu. Ansızın derya erişti.*
(Şa'ir)

§ Atıf.

ای بسا اسب تیرد که بماند
که خرنگ جان بگزید برد
سعدی

*Nice yürük atlar kaldı da to-
pal eşek canını durağa götürdü.*
(Sa'dî)

§ Rabıt.

فرزند بنده است خدا وا غمش بخور
تو کیستی که به زخدا بنده پروری
سعدی

*Evlât Allahın kuludur. Onun
için gam çekme; sen kimsin
ki Allahtan iyi kul besleyesin.*
(Sa'dî)

§ İstifhamı şahsi.

گر سرقتل من مسکین بداری راحت گو
جز تو کافر خصم جان عاشقان زار که
شاعر

*Eğer beni öldürmek sevdasında
isen doğru söyle; sen kâfirden
başka biçare âşıkların hasmı
canı kimdir?*

(Şâ'ir)

که گفت آن نور چشم انس و جانرا
که آزاره دل ما بیگانه
قتیل

*O insanlar ve cinlerin gözün
nün nuru olan güzele biz kim-
sesizlerin kalbini kır diye kim
söyledi?*

(Ketîl)

Bazan tahkir ifade eder.

ما که باشیم که در بزم تو داخل باشیم
صیدی

*Biz kim oluyoruz ki senin
meclisine dahil olalım.*

(Şeydî)

İzrap.

نه من بر آن گل عارض غزل سرایم
که عندلیب تو از هر طرف هواوانند
شاعر

*O gül yanağa yalnız ben ga-
zel söylemiyorum; belki senin
her taraftan binlerce bülbülün
var.*

(Sâ'ir)

Ez mânasına.

ترک احسان خواجه اولیتر
کاحتمال جفای بربان
سعدی

*Kapıcıların ezasına tahammül
etmekten efendinin ihsanını
terk etmek yeğdir.*

(Sa'dî)

Teşbih.

بریدن از جهان سرمایه از زندگی باشد
که افزون قیامت شمشیر از برندگی باشد
واعظ

*Kılıcın değeri kesicilikten faz-
lalaştığı gibi cihandan arzuyu
kesmek yaşamının sermayesi-
dir.*

(Vü'îf)

بطواف کعبه رفتم بحرم رهم ندادند
که برون در چه کردی که درون خانه آیی
عراق

*Kâbeyi tavafa gittim; haremi
şerife bana yol vermediler ve
kapının dışında ne yaptın ki
içine gelesin dediler.*

('İrâkîl)

Zait.

این همه شور واضطراب که چه
وین همه ترک خورده و خواب که چه
جای

*Bukadar çabalama ve ıstıraba
ve bu kadar yemeyi ve uykuyu
terke sebep ne?*

(Câml)

جز که حیرای نباشد کار دین
مولانا

*Din işi hayranlıktan başka
değildir.*

(Mevlânâ)

Şart.

چه کم گردد که سوی عاشق زار
کسی از لطف ای بدخونگامی
شاعر

*Ey huysuz! Lûtfedip zayıf âşık
tarafına nazar edersen ne eksir-
tir.*

(Şâ'ir)

Yine mânasını ifade eder.

اعتدای بوقای منت ای کافر نیست
گر همه وحی بیاید که ترا باور نیست
شاعر

Ey münkir ! Benim vefama itimadın yoktur ; eğer hep vahiy gelse yine inanmazsın.

(Şa'ir)

Her ki, an kes ki mevkiinde kullanılır.

دگر کشور آباد بیند بخواب
که دارد دل اهل کشور خراب
صدی

Her kim memleket halkının gönlünü karabederse artık memleketi rüyada mamur görür.

(Sa'di)

Nefi.

شرف مرد بجز دست و کرمست بسجود
هر که این هر دو ندارد: عدمش به که وجود
صدی

İnsanın şerefi seha, izzeti, sücut ileidir. Her kimde bu ikisi yoksa varlığı değil yokluğu iyidir.

(Sa'di)

Buradaki (ki) yi ez mânasına almak yahut şeyhin külliyyatında yazıldığı gibi (ki) yerine (z) yazmak mümkün belki daha doğrudur. (Besücut) yerine (ne sücut) yazarak [insanın şeref ve keremi seha ileidir sücut ile değil] suretinde tercümesi muvafık değildir. Terdid ifade eder.

در نظر نیست مرا جز بوقی دوعالم
بر من ای شوخ تراهم نظری هست که نیست
شاعر

Dünyada senden başka bir kimse benim gözümde yoktur. Ey şuh ! Senin de bana teveccühün var mı yoksa yok mudur ?

(Şa'ir)

کها (kehâ) — Mahcup.

بدست خود که کند آخر این که من کردم
کهای توبه ام آخر راجعی تا کی
نزاری

Benim kendi elimle yaptığımı kim yapar ? Ahmaklığımdan dolayı ettiğim tövbeden utançım nihayet ne vakte kadar ?

(Nizârî)

کها، کها (kehâb, kehtâb) =

Hasta ve kırık çıkık âzaya sıcak sıcak tatbik edilen ot ve sair şeylerle kaynamış bir nevi ilâç, yakı. Bazı lügatlere göre hasta atlara verilen saman tüt-süsü.

کها (kehân) — Cihan, dünya kî-hân (muḥ.) (k) nin esresiyle (kih) in cem'idir ki küçükler demektir.

کها (kehb) = Ar ve namus.

کها (kuhb) = İbadet eden, meşakkat çeken, nefsinin öldüren, dünyadan el çeken zat. Aslı (b) nin ötresiyle küh bûd, küh bûde muhaffefidir. (B) nin üstüniyle dağ sahibi, daima dağda oturan, dağ muhafızı demektir.

که ادا کهید بحق گردکارت
که این کن مرا در بهادوت
نظای

Ey âbit ! Allah hakkı için beni himayende emin kıl.

(Nizâmî)

§ Hazinesdar, sarraf, izin veren mânalarına da gelir ki Arapça hâzin, nakid, hâcib denir.

كَهْبَرَكْ (kehberek) = Patlıcan.

كُهْبَلْ، كُهْبَلَهْ (kuhbel, kuhbele) = Ahmak, ebleh, (k) nin üstünü (b) nin ötresiyle de görülmüştür. Burhân «mesele» vezninde kehseleyi de ilâve etmiştir.

كَهْرْ (keher) = Koyu kırmızı renkli at ki hurmayf doru tâbir olunur (Ar.) كهيت.

كَهْرُبَا (kehrubâ) = Türkçe tahrif ile kehlubar dediğimiz (balgamf) balgam rengindeki taş کامربا (ba.)

رويم اسوی غربت و دل چاہ وطن
الفتاده کاه من بمان دو کهربا
شوکت

ba.) کا.

کَهْرُبَا رَنگ (kehrubâ reng) = Keh-ruba renkli yani sarı § Keh-ruba hassasını haiz § (k.) Kapıcı, yağnaacı, eli çabuk kimse.

كَهْرَمْ (kehrēm) = Turanlı bir cen-gâverdir ki Duvazde Ruḥ harbinde ölmüştür § Farsın eski şehirlerinden biri. Muarrebi کهرم dir.

كَهْرَهْ (kehrē) = Kükremiş aslan yavrusu.

كَهْرَلْ (kehzel) = Su teresi denilen sebze.

كُهِيْسَتْ كُهِيْسَتْ (kuhiste, kuhişte) = Su ile dolu bardak.

كَهْلَمْ (kehlem) = Patlıcan.

كَهْلَهْ (kehle) = Altın ve gümüş hurdası § Akçe.

كُهْنَهْ، كُهْنْ (kuhen, kuhne) = Eski.

کهن خرقه خود بیاواستن
به از جامه عاریت خواستن
سعدی

Kendi köhne libasına intizam vermek, eğreti libas istemekten iyidir.

(Sa'di)

میوه کرکهنه خود تاهمت خام
بخته نبود غوره گویندش بنام
مولانا

§ Yaşlı. (ba.) غوره.

برای جهان دیدگان کارکن
که صید آزموده است گرک کهن
سعدی

Dünya görmüş kimselerin rey-i hareket et; çünkü yaşlı kurt avda tecrübe sahibidir.

(Sa'di)

کُهْنْ دِز (kuhen diz) = Bedeḥşān kalelerinden bir kale. Şimdi Muarrebi olan کهن دیز ile meşhurdur. Bedeḥşān'a munhasır değildir, her eski kaleye derler (Nāşirî). کُهْنْ دَیْر (kuhen deyr) = (k.) Gök, dünya.

kuhen zâd, ku-
hen sâl) = Yaşlı.

ریشه نخل کهن سال از جوان افروترست
بدشتر دلپستگی باشد بدنيا پيروا
صائب

*Kart ağacın kökünde saçak
genç ağaçtan daha fazladır;
ihtiyarın dünyaya gönül bağla-
ması daha ziyade olur.*

(Şa'ib)

(kuhen ferş) = (k.) Yer.
(kuhen kîse) = (k.) Ha-
sis. Nevkîse de denir.
(kuhne suvâr) = (k.)
Tecrübeli.

کهنبار (kehenbâr) = Saman am-
barı : ambarı kâh tan çevrilmiş-
tir.

کهنبار (kuhenbâr) = Eski ev.

کهنزه (kehenze) = Esneme ve
gerinme.

کهنی (kihni) = Kışlık ev Ş Ayı.
Ferhengi Cāmi' domuzuda ilâve
etmiştir.

کهنه (kehve) = Kahvenin Farsça-
sıdır. Mahzenüledviyeden nak-
len (Nāşiri).

کهنی، کهنج (kehîc, kehî) = Sis-
tan'da bir kale.

نمایم کارام گیرند هیچ
سواران ما باسوار کهنج
فردوسی

*Bizim süvarilerimizin Kehîc
süvarisiyle düşüp kalkmalarına
hiç müsaade etmeyiz.*

(Firdevsî)

Birincisi ikincisinin Muarretî-
dir diyenler de vardır.

کهر (kehîr) = Alıç.

کهرک (kehîrek) = Kehberek =
Patlıcan.

کهل (kehîlâ) = İranlı bir cengâ-
ver.

کهل (kehîle) = Ak seliha ve se-
mizlik otu denilen bitki. Seliha,
Okyanusun beyanına nazaran
soyulmuş kabuk gibi bir ıtırır.
Yedi nev'inden (amber kabuğu)
dedikleri kırmızı nev'idir.

کهنه، کهنی (kihîn, kihîne) =
Alıç.

کی (key) = Ne zaman, ne vakit
mevkiinde istifhamı zamanî
edatıdır.

دانی که من وتو بهم کی خوش باشیم
آن وقت که کس نباشد الا من وتو
مدی

*Ben ve sen ne vakit beraberce
bulunmaktan hoşlanırsız bilir
misin; ikimizden başka kimse
olmadığı vakit.*

(Sa'dî)

İstifhamı inkâri de olur.

دناهای که سحر گویند می‌دزد اثر آری
اثر می‌دارد اما کی شب ناشق سحر درد
و حش

Seher zamanının duaları tesir ediyor, diyorlar; evet ediyor ama âşıkın gecesinin ne zaman şehri var?

(Vehşi)

هوز می‌ترسد که دامانش ببرد
دامن مرد برهنه کی درند
مولانا

Çıplak, eteğini yırtarlar diye korkuyor; çıplak adamın eteğini nereden ve nasıl yırtarlar?

(Mevlânâ)

§ Büyük padişah, şehinşah.

شاه دوران شیخ ابو اسحق
ای کلاه تو رشک امیر کی
فخری

Büyük padişahların tacı başlığına hasededen zamanın padişahı şeyh Ebû İshak!

(Fehri)

Dört tabakaya ayrılan İran şahlarından ikinci tabakaya keyân ve keyânyân derler ki Keykubâd, Keyhusrev, Keylehrsâb o tabakadandır. Keylerin kendilerine mahsus tacları varmış.

کلاه کی هم گیارا سزد
نظامی

Padişahlık tacı hem keylere yakıştır.

(Nizâmî)

§ Dört unsurdan her biri mecmuuna keyân derler § Pakize, lâtif, asil, zübde ve hulâsa.

شدتم بی‌خفت و بی‌شبه بروی
پذیرفتم مراد را از دل کی
ز رأشت

Şek ve şüphesiz onun üzerine oldum, temiz kalble onu kabul ettim.

(Zerâteşt)

کیا، کیا

(keyâ, kiyâ) = Büyük padişah, mecazen hâkim, âmir ve muhafızlara, hattâ köy muhtarına da denir,

برجهید و بانگ برزد کای کیا
حاضریم اینکه اگر بردی بیا
مولانا

Sıçradı ve ey ulu! işte hazırım; merd isen gel diye çağırdı.

(Mevlânâ)

داری کشادنامه چنان درده فلک
نوده کبیا که نزل تو آتجا برافکنند
خاقانی

Felek köyünde ruh azatnamesine yani ruh hürriyetine maliksin. Hani köy muhafızı ki senin gıdanı oraya bıraksın.

(Hâkânî)

§ Dört unsur.

جهان پناهی و شاهی که مثل او نامد
زاقتران نجوم و زاماتراج کیا
فخری

Bir cihan muhafızı ve bir padişah ki yıldızların iktiranından ve unsurların imtizacından onun benzeri gelmedi.

(Fehri)

§ Pak ve halis.

(keyâzend) — Kadr ve itibarı büyük padişah, key padişah, zinde büyük.

کیانی (keyânî)—Padişahlara mensup.

تن مرزبان دید در خاک و خون
کلاه کیانی شده مرلگون
نظامی

Muhafızın vücudunu kan ve toprak içinde, keylere mahsus tacını baş aşağı olmuş gördü.
(Nizâmî)

کیاباد (keyâbâd) = Ceberut âlemi.

کیاجور (keyâcūr) = Akıllı, bilgin.

کیاخوره، کیاجوره (keyâhure, keyâhüre) = Mânevi nur.

کیان (keyâhen) = Aheste ve teenni ile yürümek, yavaşlık, mülâyemet, metanet ve intizam ile iş becermek. Tatlı sözlerle bir kimseyi itaat altına almak.

هم اعدای خود را دوست کردی
مردی و باحسان و کیان
فخری

Bütün düşmanlarını ihsan, mertlik ve mülâyemetle dost ettin.

(Fehri)

کیاده (kiyâde) = Rüsvey.

کیار (kiyâr) = Tembellik, üşenme.

کیارا (keyârâ) = Burun, boğaz sıkılmaktan, bunalmaktan, çok yemekten çehrede husule gelen bozukluk § Kadınların aş yermelerine de denir.

کیارش (keyâreş) — Keykubâd'ın dört oğlundan biri. Birinin ismi de Keyermîn'dir.

کیاگین (keyâgin) — Muhalif ve mugayir. Biçimsiz, kaba mânâsına da gelir.

کیان (kuyân) = Bir direk üzerine dikilen değirmi çadır. Kunbedî de derler. Dilimizde kubbe çadır denir. Kürtlerin göçebe çadırlarına denir.

خرگ ترک و وثاق ترکان بی ۱۵
آلکه بودی مرعبر را خیمه کرها را کیان
لامعی گرگانی

Arapların çadırını, Kürtlerin obasını Türk çadırı ve Türkman ikametgâhı görürsün.
(Lâmî Gurgânî)

(K) nin üstüniyle şehinşah mânâsına gelen (کی) in, (k) nin esresiyle şahsı ifade eden (ک) nin cem'idir.

کیانا (keyânâ) — Dört unsur.

تو واث کیانی بوخاست از نهیت
ضدیحی که بودی در خلقت کیانا
فخری

Sen key'lerin vârisisin; senin korkundan unsurların yaradılıştaki aykırılığı zail oldu.

(Fehri)

کیانستان (keyânistân) — Ceberut âlemi. Keyânistânyân: ceberut âleminin melekleri.

کیایش (keyâyiş) = Cebbarlık, kahredicilik.

کیب (kībū) = Büyük kuş. Bir kısım lügatler renkli bir nevi küçük kuş demişler. Taşralarda bu kuşa kelebek kuşu derlermiş (Ar.) تنوط

کییدن (kībiden) — Bir yerden bir yere çekmek, döndürmek.

بازنش گفت خواجه کای لای
دل برین نه که از وطن کبی
هاتی

Efendi, hanımına, ey hanım! Buna razı ol; çünkü vatandan uzaklaşırsın, dedi.

(Hâtîfî)

Hatırı kırılmış, kalbi incinmiş kimseye Farsçada kībide derler (Nāşirî).

کیپ (kīpâ) = Şirden.

کیپا خوشست و پاچه غریزت و مرشرف
اما هر چه بر چه چیزی مقدمست
احق

Şirden hoştur, paça kıymetlidir, baş mübarektir, ama keşkek her şeyden üstündür.

(Bushak)

کیپشین (keypeşin) = Keykubā-d'ın dört oğlundan biri (ba.).

کیتو (kītū) = Bağirtlak kuşu ki ekseriya kum yer.

کیج (kīc) = Ebleh, ahmak, sersem, nâdan.

بنده را که زهره باشد کز فضل
امتحان حق کند ای کیج و کول
مولانا

Ey ahmak ve nâdan! Kulun ne cesareti olur ki fodulluğundan hakkı tecrübe ede.

(Mevlânâ)

ای، فلک بارفت و تعظیم تو چون خاک است
وی، خرد بدانش و تدبیر تو معیوب و کیج
فخری

Felek, rifat ve azametina karşı toprak gibi alçak, akıl, ilim ve tedbirine karşı kusurlu ve şaşkın olan zat!

(Fehrî)

Kuyruğu kesik eşek, çenesi veya boğazı urlu çarpa § Kehîc (muğ.) کیج (ba.).

کیج (kīc) = Dağınık, perişan § Bir cins ipek kumaş § Az, küçük, yavaş.

کیج کیج (kīc kīc) = Az az, ufak ufak, yavaş yavaş.

بجمله خواهم يك ماهه بوسه از تو بیا
بکیج کیج بخوام که قدم من توی
رودی

Ey güzel! Senden bir aylık öpücüğü hep birden isterim, bana borcunu azar azar ödediğini istemem.

(Rûdekî)

کیچه (kīçe) = Dar yol, sokak = küçe.

کَیْخَ (kîh, kîg) = Göz ça-
pağı.

شکفت دیست اگر کیخ چشم من مرخست
بلی چو سرخ بود اشاک سرخ باشد کیخ
ابوشعب

*Eğer benim gözümün çapağı
kırmızı ise şaşılmaz. Evet göz
yaşı kırmızı olunca çapak kır-
mızı olur.*

(Ebū Şu'ayb)

Burhān, kîh = çapak, elde ve
ayakta kir; kîg = hastanın gö-
zünde biriken çapak, gözü ağ-
rıyan kimse diye aralarını ayır-
mıştır.

کَیْخُسْرُو (keyhusrev) = Derecesi
pek yüksek padişah, âdil baş-
buğ. Keyānyān'ın birincisi olup
Keykāvus'un torunu, Seyāvuş'un
oğludur.

اگر کی بیکشاه آرمیدی
ز کیخسرو بخسروی رسیدی
نظامی

*Eğer dünya bir padişah ile is-
tikrar kesbetseydi Keyhusrev'-
den Husrev'e nereden erişirdi ?*
(Nizāmî)

کَیْد (keyd) = İskender'le bir asırda
yaşayan ve kayınpederi olan
Hindistan padişahlarından biri-
dir ki Kender muarrebi olan
Kenūc'un hükümdarıdır. § Le-
him.

کَیْر (kîr) = Erkeklik aleti.

کَیْر آوَر (kîr āver) = Aleti büyük
kimse.

کَیْر کَاشِی (kîrkâşî) = Zıbık (ba.) [*].

کَیْرُو (kîrū) — Saklama, hıfzetme,
örtme § İnsanı içinde kurduğu
bir şeyin husule gelmesi.

کَیْر یَان (kîryân) = Fidyeyi necat
kır (ba.).

کَیْر (kîz) = Keçe.

کَیْس (kîs) = Büklüm ve buruşuk.

کَیْسْت (kîst) = Kimdir ? İstifham
edatı olan ki ile haber edatı
olan est ten mürekkeptir.

ناوون دید قدرت در چمن ومائل شد
کیست کاو قدر ترا بیند ومائل نشود
ناصر بخاری

*Naruen senin boyunu çimende
gördü de eğildi. Senin o boyu-
nu görüp de eğilmeyen, meylet-
miyen kimse var mıdır ?*

(Nāṣırı Buḥārî)

کَیْسَنَه (kîsene) = lge sarılmış iplik.

کَیْسَه (kîse) = Kесе, küçük, büyük
torba, kab.

[*] اگرش حاجت اوفتد بخلال

می کند کبرکاشی استعمال
شفائی

*Eğer hîlâle ihtiyacı olursa zıbık kul-
lanıyor.*

(Şifā'î)

کیسه بر (kīsebur) = Yankesici «zir-bur».

کیسه بر مانند درین رهگذر
هر که نمی کیسه تر آسوده تر
نظامی

Bu geçit yerinde yankesiciler vardır. Her kimin kesesi daha boş ise daha rahattır.

(Nizâmî)

کیسه بر دُوْحَن (kīse ber dühten) = Ümide kapılmak.

کیسه بَصَابُونُ رَدَن (kīse beşâbûn zeden) = (k.) Kesedeki parayı büsbütün sarfetmek.

کیسه دَار (kīsedâr) = Eşyayı ucuz iken alıp saklıyarak pahalıya satan muhtekir.

کیسه صُورَتِ گُشَادَن (kīse'i şûret guşâden) = Tenasuh istilahında mesh olmak.

کِبَسَه کَبُود (kīse kebûd) = (k.) Fakir.

کیسه کَش (kīse keş) = Tellâk.

کِیش (kīş) = Ok kuburu, zarfı = tirdân.

چه خوش گفت کرگین بفرزند خویش
چو قربان پیکار برآست و کیش
سعدی

Kergîn, oğlunun kavga için yay ve ok kuburu bağlandığını görünce ne hoş söyledi.

(Sa'dî)

بدست غزه روانتر روانه کن تیری
که صبر آن نکند دل که برکشی از کیش
محمد هندو شاه

Gamze eliyle acele bir ok gönder: beni bir gamzen ile vur; çünkü ok, kuburundan ok gelinciye kadar sabretmez.

(Mehmed Hindû Sâh)

Ş Millet ve mezhep

جان تو دادۀ جهانبرا
فرق ناکرده اهل مذهب و کیش
انوری

Mezhep ve millet farkını gözetmiyerek bir cihan halkına sen ruh vermişsin.

(Enveri)

کجاست صوفی دجال شکل ملحد کیش
یکو! -وز که مهدی دین پناه آمد
سوزی

Deccal kıyafetli zındık mezhepli sofı nerede? Söyle yansın ki dini koruyan Mehdi erişti.

(Süzenî)

Ş Umman denizi adalarından bir adadır ki Cezirei Diraz = Uzun ada derler; uzaktan kubur gibi görüldüğünden Kîş denilmiştir. Şimdi Hürmüz adası dedikleridir.

ای پیر درویش در خاک کیش
چو خوش گفت باهمسر زشت خویش
سعدی

Kiş toprağında ihtiyar bir fakir kendi çirkin karısına ne hoş söyledi.

(Sa'dî)

Ş Ketenden yapılmış bir nevi kumaş = hîş.

برون رفت قوت زدست دیر
ز تفصیل کیش و کتان و حریر
هاتی

Kiş, keten ve ipeği ayrı ayrı yazmaktan, tafsilden kâtibin elinde kuvvet kalmadı.

(Hâtîfî)

Ş Kuş yeleşti hususiyle oka geçirilen yelek Ş Şimşir Ş Samur denilen ve derisinden kürk yapılan hayvan. Mukaddemetül-edep samur kürk mânasına almıştır.

خاکش را که پشت بودی دیش
دید برهوش خویش خلعت کیش
هاتی

Sırtı yaralı olan dikici kendi omuzu üzerinde samur kaftan gördü.

(Hâtîjî)

Şatranç oyununda şahı harekete getirmek, kuşları ürkütmek, bir şeyden nefret ettirmek ve uzaklaştırmak için söylenen söz.

کیش فدâ (kîş fedâ) = Ok kuburu gibi murassa' ve içi ağır, pahalı elmaslarla dolu bir kabdır ki padişahlar ve büyük komutanlar savaşta yanlarında bulundurlar, şayet bozguna uğrarlar da düşman askeri arkalarından yetişirse yakalarını kurtarmak için kapağını açıp içindeki elmasları saçarlardı, düşman onları toplamaya uğraşırken kaçmaya muvaffak olurlardı (Nizâm).

کینج (kîğ) = Çapak = پنج (ba.).

کینجباد (keyğubâd) = Adalet sahi-

bi ve hakkı gözeten mânasına. Key=âdil, ğubâd = hakkı gözeten Ş Keyânyân sülâlesinin birinci padişahıdır. Şimdi (ğ) ile Keyğubad derler.

کيفر (keyfer) — Ceza = bâdfer
Ş Mükâfat — pâdaş [*].

اگر بدکی کيفرش د یری
نه چشم زمانه بخواب اندرست
بر ايوانه نقش بیژن هنوز
زندان افراسیاب اندرست
شاعر

Eğer fena yaparsan cezasını fena çekersin. Zamanenin gözünü uykuda değildir. Köşklere Bijen'in nakışı hâlâ Efrasyâb'ın zindanı içindedir.

(Şâ'ir)

بیژن (ba.) Ş Yoğurtçuların içine süt ve yoğurt koydukları kab ki kenarı yüksekçe ve oluklu olur. Mutlak süt konacak her nevi kaba da denir = gâvdüş,

مار را هر چند بهتر بروی
چون یکی خشم آورده کيفر یری
سله فعل مار دارد بی خلاف
جهد کن تاروی سله ننگری
ابوشکور

Yılanı her ne kadar iyi beslersen, öfkelenince cezayı çekersin. Alçak kimse şüphesiz yılan gibidir, onun yüzünü görmemiye çalış.

(Ebû Şekûr)

[*] Ceza, mükâfat tâbirlerini kendi kullandığımız gibi yazdım, halbuki Arapçada mükâfat ve müeazat bir adamın sun' ve fi'line mukabil ve müsavi ivaz, karşılık ve ceza vermekten kinayedir.

هر که در ملک او بد اندیشه
کشد از حد تیغ او کینفر
بر جهان باد خشمش او بوزد
خون شود باز شیر در کینفر
فخری

Her kim onun mülkünde fena düşünürse, bedendiş olursa, onun kılıcının ağzından cezasını çeker. Eğer öfkesi rüzgârı cihana eserse; sût, kabında tek-rar kan olur.

(Fehrî)

Ş Kale burçlarında düşmana atılmak için hazırlanan taş Ş Pişmanlık Ş Renç ve meşakkat Ş Çay ve ırmak.

کَیْفَسَام (keyfesâm) = Sırrı saklamak.

کَیْفُوس (keyfûs) = Cömertlik.

کَیْک (keyk) = Pire.

هر کبکی نو کلبی موخنی
نیست لایق از تو دیده دوختن
مولانا

Bir pire için bir yeni yorganı yakmak nasıl lâıyk değilse senden göz yummak öyle lâıyk değildir.

(Mevlânâ)

زخم کبکی را نمی تان کشید
زخم مادیرا تو چون خواهی کشید
مولانا

Bir pirenin zahmini çekemiyor-sun; yılanmkini nasıl çekecek-sin.

(Mevlânâ)

کَیْک (keyk der pāçe efkenden) = Paçaya pire salı-

vermek (k.) bir kimsenin rahatını kaçırmak, muztarip etmek-ten kinayedir.

کَیْک (keyk der şelvâr uftâden) = Şalvara pire düş-mek (k.) muztarip ve bîkarar olmak.

چرخ را با شرفش سنگ افتد دوموزه
کوه را با سخطش کیک افتد درشلوار
انوری

(ba.) سنگ درموزه.

کَیْک (keyk vâşe) = Pire otu (Nâşiri).

کَیْک (kîk) = İnsan ve gözbebeği = bu mânaya gelen (kâk) in imalesidir.

کَیْک (kiyek) = Alıç denilen sarı renkli küçük meyva Ş Demiri kır at Ş Kedi.

فرق صحابه بی کی رسد ز ابلیس
کور صفت طلب کنی نوی قائم از کیک
عید لومکی

Peygamberin ashabını ayırdet-mek sana ne kadar azaktır; ahmaklıktan kör gibi kediden kakımın yumuşaklığını arıyor sun.

(‘Amîdî Lûmekî)

Bu beyitteki (kiyek) i kenek okuyup eli ayağı kısa koyun mânasına almak da mümkündür (Reşîdî).

کَیْکَاوُس (keykâvus) = Keyānyā-n’ım ikinci padişahı olup Key-ğubād’ın torunu ve halefidir.

کِکِن (kîkin) = Karanlık & Lehim.

کِکِش، کِکِیز (kîkîz, kîkîş) = Su teresi.

کِیَل (kiyel) = Alıc.

کِیَل (kîl) = Eğrilmiş, kambur.

دلِ اِسانِ هلالِ آمد از هوایِ حبیب
تنمِ اِسانِ خلالِ آمد از خیالِ خلیل
نغمه قدش چون قولِ عاشقِ آمدِ راست
مهی که قولش چون پشتِ عاشقِ آمدِ کِیَل
قطران

Gönlüm, sevgilinin muhabbetinden hilâle yani aya benzedi; tenim onun hayalinden hilâle döndü, bir güzel ki boyu âşık sözü gibi doğru, bir ay ki sözü âşıktın sırtı gibi eğridir. (Keṭrân)

& İstek sahibi & Eski püskü giyen

کِیَلْک (kiyelek) = Alıc.

کِیَلْکَان (kîlekân) = Eğrelti otu.

کِیَلُو (kiyelû) = Kîlek (y) nin sükûniyle göl.

کِیَلْوِاس (kîlvâs) = Hindistanda bir şehir: Hind müşriklerinin peygamber saydıkları Şakmûni burasıdır.

کِیَلْهَرِاسَب (keyluhrasb) = Keyâniyân sülâlesinin dördüncü padişahı.

کِیَمَاک (keymâk) = Yük üzerine çekilen kolan & (K) nın üstüniyle kaymak dediğimiz = serşîr, kaymağa çerpe de derler. Bulgar ve Rus arasında bir şehir (Nâşîrî). Çin Türkistanında bir vilâyet (Nizâm).

یلانِ خَلِجِ وِیغْمَا وِکِیَمَاک
کِیَمَاکِ بَیْشِ تِوَاک
قطران

Halh, Yeğmâ ve Kîmâk pehli-vanları senin huzurunda tamamen hizmete müheyyadırlar. (Keṭrân)

کِیَمَال (kîmâl) = Derisinden kürk yapılan ve ekseriya Şîrvân tarafından getirilen bir hayvan. Zâhir «teyyun» olacak («Aşım Efendi»).

کِیْمُحْت (kîmuḥt) = Hayvanın sağrısından çıkan ve sağrı tâbir olunan deri.

میچ از حائلِ فَلَکِ آهِنْتِ خَنْجَرِش
کِیْمُحْتِ کُوهِ اَدِیمِ شد از خَنْجَرِ زُوشِ
خاقانی

Sabah, feleğin hamailinden hançerini çekti. Dağın sağrısı onun altın hançerinden kırmızı renkli deriye döndü

(Hâkânî)

& Büzülmüş, çekilmiş deriye de denir.

(kîmuḥt mâh) = (k.) Gök.

کِیْمِیَا (kîmiya) = Zekâ ile memzuc

hile § Altın yapmak sanatı: bu sanat hileyi tazammun ettiği cihetle birinci mânadan alınmıştır ki buna kîmiyayı kâzib derler § Aşk ve aşkbazlık § Kalay § Mürşidi kâmilin nazarı. Bu mânalar lûgatlerde görünen mânalardır. Yeni bilimlerden sayılan kîmiya, cisimleri tahlil bilgisi-dir.

کیبای چاد (kîmiyâyi cân) = (k.) şarap.

کینه، کین (kīn, kīne) — Kalbde gizli olan düşmanlık.

دلرا بدل و هیئت دین گنبد مهر
کر کینه کینه خیزد و از مهر مهر
شاه

Bu feleğin kubbesinde kalbden kalbe yol vardır; çünkû kinden kin, muhabbetten muhabbet hâ-sil olur.

(Şâ'ir)

بسر شک از دل سختش نرود کینه ما
نقش بآب محال شد که از سنگ ستود
بما

Göz yaşıyle onun katı kalbin-den bizim kinimiz gitmez, nak-sı su ile taştan gidermek mu-haldir.

(Yeğmā)

§ Kīn, ki ile in lâfızlarından mürekkep olursa ekseriya kâyin şeklinde yazılır.

کین توز (kīn tūz) = İntikam alıcı (Ar.) منتقم.

کیندار (kīndâr) = Kin tutan, düş-manlık tutan.

کینه کش (kīnekeş) = Öc ve inti-

kam alan kimse § Milkî ayların on ikinci günü, bazı lûgatler onuncu günü demiş.

کین ایرح (kīni irḥ) = Barbed'in icadettiği makamlardan on do-knzuncu makam.

کین سیاهوش (kīni siyâvuş) = Bar-bed'in icadettiği makamlardan yirminci makam کین ایرج (ba.).

کینوس (keynūs) = Bedehşân'da bir dağlık (Nâşırî).

کینده (kiyende) = Galip. Madde, sebep, illet (Nâşırî).

کیو (keyū) = Marul § Sebeup ve illet.

کیوان (keyvân) = Zühal yıldızı. Key = büyük, vân = mânend (gibi) § Yay ve kavis.

توکی بشنوی ناله داد خوا
بکیوان برت کلاه خوابگاه

سعدی

Sen mazlumun nâlesini nerede işitirsin. Yatağının cibinliği Zü-hal yıldızının üstündedir.

(Sa'dî)

کیوده، کیوذ (keyūd, keyūde) = Madde, illet ve sebep.

کیوس (kiyūs) = Eğri § Ğubād'ın oğlu Nevşîrevân'm büyük biraderi. (K) nin üstüniyle Vâmık'ın mâşukası Azra'yı sattıkları ada.

كَيُوغْ (keyüğ) = Samansız çamur.

كَيُومَرْتْ (keyūmert) = Pişdadi-
yanın birinci padişahı.

كَيُوهْ (keyve) = Marul.

كَيِهْ (kiye) = Sakız.

كَيِهَانْ (keyhân) = Dünya.

كَيِهَانْ خَدِيوْ (keyhân ħidiv) = Padi-
şahı âlem.

كَيِهْ (keyhe) = Böğürtlen denilen
yabani yemiş.

كَيِيدَنْ (keyiden) = Sakınıp çekin-
mek (Burhân).

كَيِيشْ (keyiş) = Kahhar ve cebbar.

گاباره (gâbâre) = Sığır sürüsü mânasına kâvbâre (muḥ.) § Mağara.

گاہواره (gâḥvâre) = Beşik.

گاذان (gâdân) = Çiftleşmek.

گار (gâr) = Kelimenin âhırına geldiği zaman failiyet ifade eden bir lâfızdır: âmûzgâr = muallim.

مران طفل کوجور آموزگار
نبیند جفا بیند از روزگار
معدی

Manzum tercümesi:

Cevri üstadı çekmiyen etfal
Sitemi dehr ile olur pamâl
(Zîyâ Şukân)

گاری (gârî) = Sebat ve kararı ol-
mayan şey.

گار (gâz) = Diş § Bir şeyi dişle
tutma, ısırma.

عجب نبود گر از تأثیر عدلش
همه تریاك دارد گار اوقم
عبد

Onun adaletinin tesirinden yı-
lanın dişi hep panzehir yağdı-
rırsa şaşılmaz.

(‘Amîd)

Reşîdî ve Nâşîrî bunu azı dişi
mânasına nakil ile (‘Amîd) in
şiiriyle istidlâl etmişlerdir §
Arapça makas ve mıkras de-
nilen makas neveleri, Türkçesi
sındır.

بایم از خطه فرمان تو بیرون نشود
سرم ادیش تو چون شمع بگیرند بگاز
انوری

Eğer huzurunda başımı mum
gibi makasla kesseler, ayağım
senin fermanın sınırından dı-
şarı çıkmaz.

(Enverî)

§ Budama bıçağı § Hayvan
yiyecek yem.

گازر (gâzur) = Bez ağartan, çır-
pıcı, çamaşır yıkayan.

تو پاک باش ومدار ای برادر از کس پاک
زند جامه ناپاک گازران بر منبیک
معدی

Ey birader! Sen temiz ol da
kimseden korkma; çamaşırcılar
kirlî rubayı taşā vururlar.

(Sa’dî)

گازرک (gâzurek) = Kuyruk salan kuşu § Kâzrek ismi tasgiri.

گازرگاه (gâzurgâh) = Herat'ta şeyh 'Abdullâhî Enşârî'nin medfun bulunduğu yer § Şîrâz'da şeyh Sa'dî'nin medfenine yakın bir mevki.

گازره (gâze) = Çocuk salıncağı § Bağcı kulübesi ve avcı kümeltisi: avcıların avdan gizlenmek için yaptıkları kulübedir ki afi-tabhane de derler. Türkçesi avsindir.

گازی (gâzi) = Yemen arazisine mahsus hurma ağacına benzer bir ağaç olup çiçeğinin suyunu ve yağını çıkarırlar. Doğrusu Arapça گازی yahut (z) ve (g) ile Farsça olup (kâzî) nin bundan muarrep olması ihtimali vardır, Farsça lûgatlerin bir kısmı (kâ-dî) şeklinde yazmışlardır.

گاشاک (gâşâk) = Şirden dolması.

گاشت (gâşt) = Gâsten=döndürmek, çevirmek ten mazi.

ترا پاک یزدان برین برگداشت
یداو زایران وتوران بگاشت
فردوسی

Cenabı Hak buna seni tâyin etti. Onun elini İran ve Turan-dan çevirdi.

(Fırdevsî)

گاف (gâf) = Lâf müradifidir ki abes söz, temeddüh ve tefahürdür § Yarık.

گاغاه (gâgâ) = Çerez çemen tâbir olunan şekerleme ve kuru meyva.

گال (gâl) = Uzak, ırak ve uzak olmak mânasına gelen kâliden den emri hazır.

هر که او است دواند بسوی گدراهی
کند آن اسب لکد مال بگال از لکدش
مولانا

Her kim azgınlık taraftına at koşturursa at onu tekmesi altında ezer; tekmesinden uzaklaş.
(Meulânâ)

Suret darısı dedikleri gayet küçük taneli darı.

مائیم واین چین تو رو ای سرخ دانه چین
طاوس و صحن جنت و کنج شاه و کشت گال
دهلوی

Bize bu mezbele yeter; ey tane toplıyan kuş! Sen git; tavusa Cennet sahnesi, serçeye darı tarlası münasiptir.

(Dehlevî)

§ Çakal=şegal.

شد عدو غره بیخاک تو ولیکن نشود
نخه شیر فلک ست ز پنجه گال
سیف اسفرائیگی

Düşman seninle harbe mağrur oldu; fakat felek aslanının pençesi çakal pençesinden gevşer.

*mez; senin gibi aslan pençeli
ona mağlûp olmaz.*

(*Sevfi İleferengi*)

(*زمرغیہ گال*) suretindeki nûsha
daha uygundur § Yüksek ses,
feryat

همچو پروانه بکرد نو پر و بال زخم

هر سحرکه بسرکوت رسم گال زخم

ملا ملک قی

*Etrafında pervane gibi çırpını-
rım; her seher vakti mahalle-
nin başına erişir, feryadedirim.*
(*Mullâ Melik Kummî*)

§ Henüz açılmamış pamuk ko-
zası § Zehirli örümcek § Horoz
§ Yuvarlanma mânasına gelen
ğalin müradifi § Hile ve desise.

تا جاعت وعده می دادند و گال

که فرج باد مبارک اتصال

مولانا

*Cemaat, ey ferc! Mukarenet
sana mübarek olsun diye vait
ve hile ediyorlardı.*

(*Mevlânâ*)

گالبنگ

(*gâlbeng*) = Tatula deni-
len bitki ki lâle kozası gibi
kozası ve içinde buğday tanesi
gibi tanesi olur.

تاشنگ و گالبنگ بدیوانگی کشد

دیوانه باد ختم تو از تاشنگ و گالبنگ

سوزن

*Ban ve tatula divaneliğe sevk et-
tikçe senin hasmın bunlardan
deli olsun.*

(*Süzenî*)

گر بی هوش زخست طبع لثیم خویش

آرد به پیش مهر کیای تو کالبنگ

آری عجیب نیست چندیها ازان کس

کس ساخته است مغز خرد کالبنگ دنگ

عبدالملی

*Eğer hünersiz, kendi leim tabi-
atının pintiliğinden senin sevgi
otunun huzuruna tatula getirir-
se, evet, öyle bir kimseden böyle
şeylere şaşılmaz; çünkü tatula
onun aklının içini bozmuştur.*

(*'Abdul'all*)

گال

(*gâle*) = Uzak, bait = gâl §
eğirilmek için atılmış pamuk
yumağı § Çuval.

گالهدان

(*gâledân*) = Kadınların
pamuk ve iplik sepeti.

گام

(*gâm*) = Adım § Ayak.

خواهی که رمی بگام بردار دوگام

یک گام زدیا و دیگر گام زد کام

بشنو سخن نگو زیر بسطام

از دانه طمع ببر که وسطی ازدم

بایزد بسطای

*İsteğine erişmek istersen iki
adımı kaldır: iki ayağını çek;
birini dünyadan, öbürünü arzu-
dan. Bestamlı ihtiyardan iyi
bir söz dinle: tuzağa tutulma-
mak istersen taneye tamah etme.*

(*Büyezîdî Beşâmî*)

گام (*ba.*) § Muayyen bir yol
takibeden yahut yürüyüşü gev-
şek olan at mânalarında da
görülmüştür, «at uyanı» mânâ-
sına ligâm muhaffefidir.

گامزن (*gâm zen*) = Giden, gidici,
sûratlı giden.

گامیش (gâmiş) = Gâvmîş (muğ.)
گامیش (ba.).

گمان (gân) = Lâyık ve münasip. Şâyegân, râyegân kelimelerinin asılları şâhgân, râhgân olup padişaha lââyık, yola mensup yani yolda bulunan demektir Ş Çiftleşme (Ar.) جمع § Zalim padişah.

گانه (gâne) = Bazı sayıların sonuna getirilir: yek gâne, dū gâne gibi: bu kelime zait olmakla beraber tadat, ihtisas, inhisar gibi mânalara delâlet eder, sabah namazına dugâne, havassı hamseye pencgâne denir.

سگن بدرای هفتگانه مشوی
که چو ترشد پلید تر باند
سعدی

Köpeği yedi denizin suyiyleyi-kama; çünkü ıslandıkça daha murdar olur.

(Sa'dî)

گانی (gâni) = lğne.

گاؤ (gâv) = Öküz (k.) ahmak, çok yiyici § (k.) Sevir burcu § Yüreklı, cesur. (k.) Yüreklı, cesur adamlara (gâv) tahfif ile (gū) denildiği gibi (giyū) da denir.

چو خورتید برزد سراز پشت گاؤ
برآمد زهامون خروش چنگاؤ
فردوسی

Güneş Sevir burcunun arkasın-

*dan zuhur edince sahradan
toygar kuşu sesi yükseldi.*
(Fırdevsî)

§ Öküz şeklindeki sürahi, üç guruh mesafe ki her guruh üç yahut dört bin endaze yahut adımdır. İnek mânasına da gelir: rûğen gâv = inek yağı. گاؤ آهن (gâv âhen) = Saban demiri.

گاؤ باره (gâv bâre) = Nüşirevanın amcazadelerinden biri § Sığır sürüsü.

گاؤ پیکر، گاؤ پیکر (gâv peyker, gâv çihir) = Ferîdûn'un öküz başı şeklindeki topuzudur ki Zehhak'e karşı çıkacakları zaman yaptırmışlardı: Ferîdûn kendisini südiyle besliyen ineği çok sevdiğinden o şekildeki topuzu savaş ve yarışta yanında bulundurmaya uğur sayardı.

بیامد فریدون بجای انشت
همان گوره گاؤ پیکر بدست
فریدون

Feridun elinde öküz başı şeklindeki topuz olduğu halde makamına geldi.

(Ferîdûn)

گاؤ چشم (gâv çeşm) = Öküz gözlü, lokma göz § Papatya nev'inden sığır gözü denilen çiçek = babune § Aynûlbakar denilen iri taneli üzüm.

راکش گاؤ چشم و بیگوشست
چون کابنه جوهر فروشت
نظامی

Çimende o kadar papatya ve susam çiçeği vardı ki mücevherci dükkânına benziyordu.

(Nişâmî)

Burhân câmi^c şebboy mânasına da yazmıştır.

گاو دل (gâv dil) = Öküz yürekli (k.) ahmak, nâdan, idraksiz.

گاو دم (gâv dum) = Sığır kuyruğu şeklinde tunçtan yapılan ve nefir denilen borudur ki harbde çalarlar. Bir kısım lügatler kerrenay mânasına almışlar ki nefirden büyüktür.

بفرمود نابودش گاو دم
زدند و بستند بر فیل ختم
فردوسی

Emretti, kapısında nefir çaldılar ve davulu file bağladılar.

(Firdavsi)

گاو دنبال (gâv dunbâl) = Bir ucu kalın olup diğer ucu tedricen incelen her şekil ki mahrutî tâbir olunur. Çıyyâşullûge havuç biçimi demiştir ki hoş bir tariftir.

گاوزادن (gâv zâden) = İnek doğurmak (k.) menfaat bulmak, mirasa konmak. Filhakika ineğin doğurması sahibine refah verir.

چندوستان پیری از خرفاند
بدو مرده و پیچین گاوزاد
نظامی

Hindistanda bir ihtiyar eşekten düştü, Çinde bir babası ölmüşe miras düştü.

(Nişâmî)

گاو زبانه (gâv zebân) = Sığır dili denilen bitki (Ar.) لسان الثور .

گاوزرن، گاوزر (gâvzer, gâvzerin) = Altından yapılma öküz şeklindeki sūrahi. Gümüşten olursa gâvsîmîn, topraktan olursa gâv sefâlîn derler. Gâvzer, gâvî Samirî mânasına da gelir.

گاو زمین (gâvi zemîn) = Cenabı Hakkın merkezi arza verdiği kuvvet.

گاو زهره (gâv zehre) = (k.) Öküzün ödünde yahut şirdeninde peyda olan taş ki renk ve hasada padizehre benzer, (Ar.) حجر البقر . Muarrebî § (k.) Korkak.

گاو سار، گاو سر (gâv sâr, gâv ser) = گاو پیکر (ba.).

گاو ساله (gâv sâle) = Kösele dediğimiz bir yaşında öküz derisi, muteber olduğundan deri kısmına alem olmuştur.

گاو سامری (gâvî sâmirî) = Hazreti Musa'nın akrabasından Samirî'nin yaptığı altın buzağı.

گاو شنگ (gâv şeng) = Övendre = gâvşeng.

گاو لسیده (gâvliside) = (k.) Dünyanın acı ve tatlısını görmemiş kibirli kimse.

گاو فریدون (gâvi ferîdûn) = Ferîdûn'un çocukluğunda südünü içtiği, büyüdükten sonra üzerine bindiği inek = گاو پیکر (ba.).

گاو دوز، گاو کار (gâvi kâr, gâvi verze) = Çift öküzü.

بکاهد تک اصب وزور سواد
نماید هنر دوتن گاوکار
زرآشت

Atın koşması ve sūvarinin kuvveti eksilir; çift öküzünün vücudunda hūner kalmaz.

(Zerūtešt)

(V) lerin sükûniyle ikinci mânasınadır.

گاو گردون (gâvi gerdūn) = Sevir burcu.

گاو میش (gâvmiṣ) = Su sığırı. Muarrebî جاموس tur,

گاو (gâvū) = Dağ öküzü, sığın (Ar.) بقرا الوحش .

گاو آب (gâvâb) = Yosun—câme'i gūk (Ar.) طحلب .

گاو آره (gâvâre) = Beşik gâhvâre (muḥ.) sığır sürüsü gâvbâre (muḥ.).

گاو تازی (gâvtâzī) = Kendini hasmına galip göstermek, tehdid-edici sözler söyleyip hasmını korkutmak, söğüp saymak.

گاو دوش (gâvdūṣ) = Süt sağılacak kab. Türkçesi susak, ağaçtan oyulmuş maşrapa, tahtadan yapılmış kulplu kabdır.

گاو دی (gâvdī) = Şaşkın ve ahmak.

گاو (gâver) = Oğlan aşı denilen zamkı meydana getiren ağaç.

گاو رس (gâvers) = Çok defa güvercinlere verilen ve surat darısı, denilen küçük darı. Şi-

râz'da adı (elüm) dūr. Muarrebî

جاورس .

گاو زنگ (gâvrenḡ) = Gâvpeyker.

گاو ریش (gâvrīṣ) = ریش گاو .

گاو روز (gâvzūr) = Güreş sanatını öğrenmediği halde bazusunun kuvvetiyle herkesi yenen öküz kuvvetli pehlivan.

گاو سنک (gâvseng) = گاه زمره .

گاو شیر (gâvṣīr) = Oğlan aşı denilen zamk.

نامت ای شلیم بردم گمان که شیری
چون دیدمت نه شیری قطران گاو شیر
لامی

Adını çok işittiğim vakit seni aslan sandım, görünce anladım ki aslan değil oğlan aşı usaresisin.

(Lāmi'î)

Muarrebî جاورس dir.

گاو ک (gâvek) = Kene denilen küçük böcek Ş Gâvin ismi tasgiri. Ufak katır mânasına da gelir. Bazı memleketlerde inek katırı derlermiş.

گاو کَشک، او کَش (gâv keṣ, gâv keṣk) = Ağaç sütlegeği tâbir olunan bitki = شبرم (ba.).

گاو گون (gâvgūn) = Ahmak, sefi.

گاؤگون کَرَدَن (gâvgün kerden)

—Defi tabii etmek, çok pislemek.

گاومشنگ (gâvimeşeng) — Burçak nev'inden hurla denilen öküz yemi.

گاوه (gâve) = İran askerinin toplu olarak bulunduğu İşfehân şehrinde savaş aletleri yapmakla meşgul iken Zehhâk'ın zulmünden usanan halkı başına toplayarak Zehhâk'i öldüren ve Feridûn'u yerine geçiren kimsedir. Bu vakadan sonra yirmi sene kadar Feridûn'un seraskeri olmuş, Feridûn İşfehân şehrini buna tahsis etmiştir.

گاوه که داند زدن بر مرشد حاک پشنگ
کی خودش پای بند کوره و سندان و دم
خاقانی

Zehhâk'ın başına çekiç vurmaya bilen Gâve'ye ocak, örs, körük nerede ayak bağı olur.

(Hâkânî)

Nâşirî bu kelimenin kâfı farsî olduğunu uzun uzadıya izah ediyor. Mi'yârî Cemâlî sahibi Şemsi Kemerî'nin şu beyti Nâşirî'yi teyid etmektedir.

گرگاوه صیت زوروت و مردیت ایشان
برخویشتن دگر اند هیچ نام گار
فخری

Eğer Gâve senin kuvvetin ve mertliğin şöhretini یشitirse bir

daha kendine Gâv adını koy-maz.

(Fehrî)

Başka lûgatlerde gâv, gev, gîv kelimeleri arasında yazıldığı halde Cihāngîrî ve Burhân (k) ile yazmışlardır.

گاویانی درفش (gâvyânî derefş)
= درفش گاویانی (ba.).

گاویزن (gâvîzen) = Öküz ödü Ş Bazılarına göre öküzün ödünde olan taş = Mühre'î zehre gâv. گاوزمه (ba.).

گاوپسن (gâvîs) = Süt sağılacak kab = gâvdüş.

گاه (gâh) = Taht ş Vakit.

بآیین جشید هر روز شاه
شدی بر سرگاه هر صبحگاه
نظامی

Cemşî't usulünce padişah her gün sabah vakti tahtın üzerine otururdu.

(Nişâmî)

Ş Büyük zevatın oturmaları için tahtın önüne konulan altın sandalye. Beğâh=vaktinde. Bîgâh=vakitsiz. Gâh hîz=vaktinde kâikan.

زدانش بند شاه را دستگاه
و کرانه مرا برنشاندی بگاه
فردوسی

Padişah bilgisizdi, yoksa beni altın sandalyeye oturturdu.

(Firdevsî)

Ş Kuyumcu potası.

بگرگاه بدشت اویسکی یاوت
چنان گداخته گردده نقره اندرگاه
ازرق

Eğer öğle vakti yakutu ovada bırakırsan potada gümüş eridiği gibi erir.

(Ezrekî)

Gerçek sabah (subhi sadık) mânâsınadır. Bu mânaya (bege) de denir.

بگه خیز باشید هر سال و ماه
که گاه سعادت بود صبحگاه

داراب زردش

Her yıl ve ay erken kalkıcı olunuz; çünkü saadet zamanı sabah vaktidir.

(Dārâb Zerdestî)

Kelimenin sonunda mekân edatıdır. Leşkergâh, heymegâh gibi. Gâh bîgâh = vakitli vaktisiz.

بندہ از شوق خاک درگاہ تو
بر سر آ نشست بیکہ و گاہ
انوری

Bende, senin dergâhının toprağına iştiyaktan her zaman ateşin başı üzerindedir.

(Enverî)

§ Cedi yıldızı.

گاہبازها، گاہبازها (gâhbârâhâ,

gâhenbârâhâ) = Cenabı Hak-
kın âlemi halk buyurduğu altı
güne denir. Zerdestîlerin itikat-
larına göre bütün mevcutların
yaradılış zamanını altıya ayırıp
her birine ayrı ayrı ad vererek
o günleri kutlularlar.

گاہوارہ (gâhvâre) = Beşik.

زنگای فلک حال من کس داند
که همچو طفل مقید بگاہواره شود
صائب

*Feleğin darlığından benim çek-
tiklerimi çocuk gibi beşiğe bağlı
olan bilir.*

(Şâib)

(muḥ.) gehvâre.

گاہوکب، گاہوکب (gâhū, gâhūkub)

= Kâfı arabide yazdığımız bu
kelimeleri Nâşirî kâfı farside
irad ediyor ve farsii kadimde
tahta ve tabut derlerdi, çünkü
gâh tâht mânâsınadır ve mü-
nasebetleri vardır; lâkin gâhū-
kub şüphelidir, ket olması da-
ha doğrudur; çünkü ket taht
mânâsınadır yahut kâfı farsinin
ötresiyle gut = büyük olmalı-
dır ki büyük taht demek olur;
diyor ve her iki surette tahtı
revan mânâsını münasip görü-
yor. (ba.) گاهوکب، کامو.

گاہیدن (gâbîden) = Çiftleşmek.

گہر (gebr) = Mecusi, ateşe tapan :
Zerdest dininde olan kimseler.

ای کرمی که از خزانه غیب
گہر و توما وظیفه خورداری

سعدی

*Gayb hazinesinden Mecusi ve
Hristiyanları rızklandıran ke-
rim!*

(Sa'di)

§ Zirh, toğulga gibi demirden
yapılan savaşı elbisesi.

یکی گبر پوشید زال دلیر
بختک اندر آمد پکرداو غیر
فردوس

*Bahadır Zâl bir zırh giydi,
aslan gibi cenge girdi.*
(*Firdevsî*)

گبر (geber) = Bir direkli kubbe
çadır.

شاه حلوا گر کند ییلاق در صحرای خوان
خرگوش کاکست و مفتو خیمه و کیبا گبر
اسحق

*Helva padişahı sofra sahrasında
yaylak yaparsa peksimet,
mantı, şirdenden çadır kurar.*
(*Bushāq*)

§ Kâse ve tabak yaptıkları bir
nevi taş.

زین بیابان ترا بسی بهتر
خانه آب سرد و دیک گبر
سنائی

*Sana ev, soğuk su, geberden
mamul çömlek; bu çölden çok
iyidir.*

(*Senā'î*)

§ Kâbül ile Hindistan arasında
bir şehir § Zencefile benzer bir
bitki kökü (*Burhân*).

گبرکی (gebrekî) = Bir nevi şarap
kabı,

دارم طمع ز جود تو یک گبرکی شراب
بفرست و بنده را مکن از خوابش مشتکی
ابن یسین

*Senin cömertliğinden bir kqb
şarap isterim. Gönder de bende-
ni kendinden şikâyetçi etme.*
(*İbni Yemîn*)

گبر (gebz) = Kalın, iri, muhkem.

دو فلان پیشه در حق هست سبز
بس بلند و پهن و هر شاخیش گبر
مولانا

*Filân ormanda yeşil bir ağaç
vardır; çok yüksek, enli, her
dalı kalın.*
(*Mevlânâ*)

گپ (gep) = Boş lâf, efsane, çok
söyleme § Kalın, iri.

گپتن (gupten) = Guften.

گت (gut) = Guft = söyledi (*muh.*).

بشهر دی بخیر بر یکی روح
همی گت و اعطاک وین هرزه لائی
بنداروازی

*Rey şehrinde bir gün vâzıcık
mimberde bu türlü herzegûluk-
tan bir düzüye söylüyordu.*
(*Bundâr Râzî*)

§ Ulu, büyük. Bu mânaya gute
de denir.

گترم (gutrum) = Öğünme, lâf ve
lâkirdi.

گچ (geç) = Kireç (*Ar.*) چس.

گیچک (giçek) = Kemançe denilen
saz.

وهر مو چون کچک می کرد فرد
دل اصحاب می گشت از غم آزاد
خواوازی

*Kemançe gibi her kıldan (her
telden) feryadediyor, sohbet
edenlerin gönlü kederden kur-
tuluyordu.*

(*Havârzemi*)

گچه (geççe) = Pepeyi, kekeme.

گچیل (geçil) = Tebriz'de bir mahalle چرنداب (ba.).

گدبه (ged, gedbe) = Dilenci, dilencilik.

نیست حاجت مرا بافسانه
گدبه خوش نیست گنج درخانه
تزاری

Benim masala ihtiyacım yok, evde hazine varken dilencilik hoş değildir.

(Nizârî)

شکرت چو آرزو شد ز لب شکر فروش
چو عباس دومی زوتر ز شکر فروش کدکن
مولانا

Onun şeker satan dudağından şeker arzu edince 'Abbâsi Dûsi'nin şekerciden hile ile aldığı gibi çarçabuk al.

(Mevlânâ)

Abbasi Dûsî = çok hilekâr, guldürücü bir dilenci,

گدا (geda) = Dilenci.

بر سر کوی عاشق شاه و گدا یکی بود
پادشاهی کند کسی کوست گدای چون تو
سلطان

Âşıklık caddesinin başında padişahla dilenci müsavidir. Senin gibi bir güzelin dilencisi olan âşık saltanat sürüyor demektir.

(Selmân)

گدا را چو حاصل شود نان شام
چنان شاد خندد که سلطان شام
سعدی

Fakir akşam yemeğini ele geçince Şam sultanı gibi neşeli uyur.

(Sa'dî)

گداحتن (gudâhten) = Erimek, eritmek.

نهیست جسم و جان خضم بگداخت
بدان صورت که آتش جرم بدوا
فخری

Ateş iç yağın nasıl eritirse senden korku, hasmın tenini ve canını öyle eritti.

(Fehri)

هر که می بنفیدم از بارغی می گوید
سعدیا بر تو چه و نبخت که بگداخته
سعدی

Senin gamının yükünden her kim beni görürse, ey Sa'dî! ne hastalığın var ki erimişsin diyor.

(Sa'dî)

گداز (gudâr) = Irmağın geçilmesi mümkün olan derinliği az tarafı (Nizâm).

گدازه (gudâre) = Çardak, tahtapuş.

گداز (gudâz) = Erimek, eritmek mânasına gelen gudâhten den (Emir, isfa. muh. vas.).

بگشتا خم چرا شد سروناز
بگفت از بار هر جان بگداز
جای

«Hazreti Yûsuf» senin servonazın yani boyun niçin büküldü dedi, «Zelîhâ» can eriten hicranın yükünden; diye cevap verdi.

(Câmî)

گداز (gedâ gâzî) = Cambaz.

Yalnız gazi, cambaz mânasına olup Arapça mücahit mânasına gelen gâzîdan tefrik için evveline bir gedâ lâfzı eklenmiştir.

جنېش جان کي ڪند صورت گرماپه
صف شڪي کي ڪند اسپگدا غازي
مولانا

(ba.) غازي
گَدَرَکْ، گَدَرَ (gedr, gedrek) =
Silâh.

روزو شب دو برتو گدرک بالنده چو سرو
سال ومه برکف تو باده تابنده چو زنگ
فرسي

Nâşirî «bu şiirdeki gedrek de-
ğil güdektir. Reşîdî'de Cihan-
gîrî'ye uyararak beytin mânasını
düşünmemiş; kasidede bu be-
yitler dua mevkiindedir; gece
gündüz silâh taşımak ise kor-
ku ve cenkle meşgul olm ya
delâlet eder. Bir de silâh selvi
gibi nerede büyür. Ferruhî
divanı meydanda, bu beytiyle
üst tarafı şöyledir diyor».

تا گريزنده بود سال ومه از شيرکوزن
تاجداني طلبد روزو شب از باز کلنگ
روزو شب دو برتو کوه بالنده چو سرو
سال ومه برکف تو باده تابنده چو زنگ
فرسي

Yıl ve ay aslandan geyik kaç-
tıkça; gece gündüz toğandan
turna ayrılık istedikçe, selvi gibi
boy çeken şehzade gece gündüz
yanında, güneş parıltılı şarap
yıl ve ay elinde olsun.

(Ferruhî)

گِدَسْتْ (gidest) = Karış: başpar-

mak ucundan serçe parmak
ucuna kadar olan uzunluk (Ar.)

وجب
گَدَكْ (gedek) = Şirden dolması.

گَدْگُدِي (gudgudî) = Keçi okşa-
maya ve çağırmaya mahsus bir
ses; biji biji de derler.

نشود بز بگدگدی فریه
ابن یمن

Keçi, okşamakla semirmez.
(İbni Yemîn)

گَدَه (gede) = Anahtar dişi.

گَدِیَوَر (gedîver) = Dilenci.

گَدَبَه (gedbe) = Dilenci, dilencilik
(ba.)

گُذَارْ (guzâr) = Guzâştan ve gu-
zârden — geçmek, geçirmek,
ödemek, eda etmek, bırakmak,
salıvermek ten (Emir, isfa. muh.
vas.).

بگذار که بنده کنیم
تا دوست بندگان نشینم
سعدی

Bırak beni; eksikli bir köleyim,
köleler sırasında oturmama mü-
saade et.

(Sa'dî)

ز عشق خاک مارا آفریدی
چگونه شکر این نعمت گذارم
سعدی

Bizi bir avuç topraktan yarat-
tın; bu nimetin şükrünü nasıl
ödeyeyim.

(Sa'dî)

گذارش (guzâriş) = Guzârden
ve guzâştên den hâsılı master
گذار (ba.).

گذاره (guzâre) = Geçkin sarhoş
(Reşîdî).

گذاشتن (guzâştên) = گذار (ba.)

من عمر خویشتن بصبودی گذاشتم
جرى دگر بیاید تا صبر بردهد
ادیب صابر

*Ben ömrümü büyük bir sabır ile
geçirdim; sabrımın semeresini
görmek için başka bir ömür
lâzımdır.*

(Edîb Şâbir)

زهی بشدگانرا خداوندگار
خداوند وا بنده حق گذار
سعدی

*Cenabı Hakkın hakkı ifa eden
kulu kullar için ne güzel pa-
dişah'tır.*

(Sa'dî)

گفت مردی زمانک دینار
که سوی بصره آم قتاد گذار
سنائی

*Zengin bir adam, yolum Basra
tarafına uğradı, dedi.*

(Senâ'î)

هزوران همه وقتند و باغبان قضا
بیاض کیتی یاک نخل بارورنگذاشت
کلی

*Hünerliler hep gittiler; kaza
bahçevanı dünya bahçesinde
meyvalı bir ağaç bırakmadı.*

(Kelîm)

ورا خواندندی گردگیر
که از کوه بگذاشت تیغ و غیر
قردوسی

*Ona şeci pehlivan derlerdi;
çünkü kılıç ve oku dağdan ge-
çirirdi.*

(Fırdevsî)

تو با چندین هنایتما که داری
ضعیفانرا کجا ضایع گذاری
نظامی

*Sen bu kadar inayetinle zayıf-
ları nerede zayi bırakırsın.*

(Nîzâmî)

وردیلت روزگار از چرخ بگذارد سرم
نخامد این درگهم جاوید خاک این درم
قطران

*Zaman beni feleğin üstüne çı-
karacak derece yükseltse, yine
bu dergâhın ilelebet hizmetçisi,
bu kapının toprağıyım.*

(Keşrân)

دلم بدست تو مرغیست در کف طفلی
که بی کشد نه گذارد نه سازدش قفسی
نوائی

*Ele geçirdiğin gönlüm birço-
gunun avucundaki kuşa benzer
ki ne öldürür, ne salıverir, ne
ona bir kafes yapar.*

(Nevvâ'î)

گذر (guzer) = Guzeştên = geçmek
ve guzeştên kelimesinin sair
mânalarından (Emir, ismas. isfa.
muḥ. vas.).

گفت بمرغ از سراین درگذر
صحبت تو به زهرازان گهر
جلال الدین

*Kuşa hitaben, bu fikirden vaz-
geç; senin sohbetin binlerce
cevherden iyidir, dedi.*

(Celâlüddîn)

Ş Geçilecek yer, güzergâh.

گفت گوی او کدامت درگذر
اوسرپل گفت و گوی خانفر
مولانا

Yol üzerinde mahallesi hangisidir, dedi. O, Gâtfer mahallesinde köprü başında diye cevap verdi.

(Mevlânâ)

گذران (guzerân) = Geçici, geçen
§ Guzerânden = geçirmek ten emir.

تابوت من آمسته ز کوش گذرانید
چون نیست امیدی که بیایم دگر اینجا
شاعر

Tabutumu onun mahallesinden aheste geçiriniz; çünkü oraya bir daha gelmem ümidi yoktur.

(Şâ'ir)

گذر کردن (guzer kerden) = Geçmek.

نوگ خدنگ موی شکافت گذرکنند
از درغهای آژده چون سوزن از حیر
عابد

Senin kılı yaran okunun ucu çentikli zırhlardan, iğnenin iplikten geçtiği gibi geçer.

(İlmâd)

گذرنامه (guzernâme) = Yol tezkeresi, pasaport.

همه دیانت و دین جوی و نیک وادی کن
که سوی خلد برین باشد گذرنامه
شهید

Hep diyanet ve din ara ve iyi fikir ile hareket et ki cenneti-âlâ cihetine yol bulasın.

(Şehîd)

گذشت

(guzest) = Guzeşten = geçmek, uğramak, vazgeçmek,

affetmek, terk etmek, ileri gitmek, ölmek, mastarından mazi.

گذشت شوکت محمود و در زمانه نماند
جز این فسانه که نشناخت قدر فردوسی
شاعر

Sultan Mahmud Gaznevî'nin şevketi geçti de dünyade Firdevsî'nin kadrini bilmedi hikâyesinden başka kalmadı.

(Şâ'ir)

§ Sonra.

از گذشت مصطفی و بجای جز مرضی
عالم دین را نیارد کس معمر داشت
سنائی

Hazreti Mustafa ve Mütebadan sonra Hazreti Ali'den başka kimse din âlemini yaşatmağa muktedir değildir.

(Senâ'î)

§ Yol ve güzergâh § Başka ve gayr mânasına da kullanılır.

گز

(ger) = Şart mânasını ifade eden eğer muhaffefidir.

بوی پیرامن گم کرده خود می شنوم
گر بگویم همه گویند ضلالت است قدیم
سعدی

Bana mahallede [انك لنى ضلالتك القديم] diyorlarsa da kaybetmiş olduğum gömleğin kokusunu işıtiyorum,

(Sa'dî)

§ Uyuz hastalığı.

آن ای گوید شتر يك چشم بود
وان دگر گوید زگر يك چشم بود
مولانا

Öbürü devenin bir gözü kör idi

der; diğeri de uyuzluktan tûy-süzdü der.

(Mevlânâ)

§ Maksud ve murat.

کار بی علم کام و گر ندهد
تخم بی مغز بار و بر ندهد
صنائی

Bilgisiz, maksat, ve meramı temin etmez; özü olınan tohum meyva ve mahsul vermez.

(Senâ'î)

§ Kuvvet ve kudret.

ملک آن باشد کورا یهنر باشد گر
فرزنی

Padişah hüneri kuvvetli olandır.

(Ferruhî)

§ Kelimelerin sonuna getirilerek bir işle meşgul olma mânasını ifade eden failiyet edatıdır. âhenger=demirci, zerger=kuyumcu.

برزگری داشت یکی تازه باغ
لاله درخشنده درو چون چراغ
چمفر قراهای

برزگر (ba.).

گرا

(gerrâ) = Berber ve hamamcı.

شیشه پر خون که گرا می مکد
بر امید نفع دل خوش می کند
مولانا

Hamamcının kan dolu şişeyi emmesi fayda verme ümidiyle gönlü hoş etmek içindir.

(Mevlânâ)

§ Köle.

اگر دو کله، پو-پده، برکشی زدوگور
سر امیر که داند ز کله، گرا
مجدو غزنوی

Eğer iki kabirden iki çürümüş baş çıkarsan, Emîrin başını kôlenin başından kim tefrik eder?

(Mehmûdî Gâznevî)

§ Çapa (Ar.) مساوط (ba.).

گراؤن (gerârûn) — Temriye denilen cilt hastalığı — beriven—endrub.

گراز (gurâz) = Erkek domuz.

تیسخ او سنگ بدواند چون نیش گراز
منوچهری

Onun kılıcı domuz dişi gibi taşı yırtar.

(Minûçihri)

Mecazen şeci ve bahadır kimseye denir. Gâv, gâve = gürk, gurgin denildiği gibi. Bu tâbir ze'b = kurt, esed = aslan gibi Arap ve Türklerde de vardır § Gurâziden = salınmak tan (Isma., emir.). گرازیدن (ba.).

باغ ملک ترا مباد خوان
تا درو چون چهار بگداری
انوری

Mülkûn bahçesinin hazanı olmasın ki orada çiçek gibi salınasın.

(Enverî)

چو باز پرواز اندر هوای دولت کن
چو کبک در چن ملک بی زوال گراز
عنتاری

Doğan gibi devlet havasında uç, zevali olmıyan mülkûn çimeninde keklik gibi salın.

(Muhtârî)

§ Bel denilen bağcı çapası yahut ekincilerin iki tarafı halkalı

çapa dedikleri büyük beldir ki halkalarından bir ip geçirip o ipi iki taraftan çekerek yeri söker ve düzeltirler.

چنان زمعدلت واسق گرفت زمین
که برزگر نکند بعد ازیں زمین بگراز
فخری

Senin adaletinden yer öyle düzeldi ki ikinci bundan sonra bel ile yeri çapalayıp düzlemez. (Fehrî)

Ş Hararettten hâsıl olan titreme ki ekseriya kadınlara doğurdukları zaman ârız olur.

زتاب آتش خشم چنان شده است حدود
که از حرارت بجاره شد اسیر گراز
فخری

Öfken ateşinin hararetinden hasut öyle bir hale geldi ki biçare sıtmaya tutulmuşa döndü. (Fehrî)

Ş Yolcuların taşıdıkları ağız dar, kılıflı, yassı su kabı ki Türkçe-de yatık tâbir olunur.

هراڭ گراز که لب شاه بر لبش بنید
شود زلال خضر آب در دهان گراز
فخری

Padişah hangi su kabının kenarına dudağını koyarsa kabın ağzında su, abıhayat olur. (Fehrî)

Ş Övendire. Çoban çomağına da denir.

بشوی روی عروس ظفر زگرد فتن
یکوب تارک اهدای مملکت بگراز
فخری

Zafer gelininin yüzünü fitnelerin tozundan yıka; memleket düş-

manlarının tepesini öğendire yahut çomakla ez.

(Fehrî)

گرازان (gurâzân) = Salıncı: gurâziden = salınmaktan sıfatı müşebbehe. Gurâzın cem'i de olur.

گرازنده (gurâzende) = Salıncı: gurâziden = Salınmaktan ismi fail.

نوازنده بلبل بیاغ اندرون
گرازنده آهو براغ اندرون
فردوسی

Nağme edici bülbül bağda; salıncı ahu çayırda. (Fırdevs)

گرازه (gurâze) = Duvâzde Ruh muharebesinde Siyamek adındaki Turanlı pehlivanı öldüren İranlı bir cengâver.

گرازه یزد دست برسان شیر
مراودا چو باد اندر آوزد زیر
فردوسی

Gurâze aslanca yapıştı; onu rüzgâr gibi aşağı indirdi, (Fırdevs)

گرازیدن (gurâziden) = Salınmak, naz ve eda yahut kibir ve gurur ile yürümek.

باغ ملک ترا مباد خزان
تادرو چون بهار بگرازی
انوری

Senin mülkün bahçesine hazan ârız olmasın ki o bahçede çiçek gibi salınsın.

(Enverî)

Ş Boy sürmek, neşvünema bulmak mânasına da görülmüştür.

گُرَاسْ

(gurâs) = Lokma, nevale.

چله نعمتای الوان بهشت
یک گراس از خوان احسان تو نیست
غضائر رازی

Cennetin türlü nimetlerinin hepsi senin ihsanın sofrasından bir lokma değildir.

(Ğezâ'ir Râzî)

گِرَاشْ

(girâş) = Tırmalamak, tırnakla yaralamak, dağılmak, perişan olmak mânalarına gelen gurâşiden den ismi mastar ve emri hazır.

رَایْ

(girâmî) = Aziz ve muhterem.

دی کوزه گری یدیدم اندر بازار
برپاره گلی همی لکد زد بسیار
وان گل بزبان حال باوی گفت
من همچو تو بوده ام گرای ام دار
خیام

Dün çarşıda bir bardakçı gör-düm; bir parça çamuru muttasıl tekmeliyordu. O çamur, bardakçıya lisanı hal ile: ben senin gibiydim, beni kıymetli tut diyordu.

(Heyyâm)

از مجلسان هرگز بیرون نکذارم
از جان و دل و دیده گرامیتزدارم
منوچهری

Hiçbir vakit meclisinizden dışarı bırakmam; canım, kalbim, gözümünden daha muhterem tutarım.

(Minūçihri)

گِرَآنْ

(girân) = Tartısı ağır şey.

بسنک از صورت مرغی کشیدی
سبک سنک گران از جا پریدی
جای

Eğer taş bir kuş esmi çekse idi; ağır taş acele yerinden uçardı.

(Cāmî)

هم از کال بود کسرشان اهل هنر
گِرَآنْ عمر من شکست شاخ مرا
وحید

Hüner sahibinin şan ve şerefinin kırılması yine kemaldendir; benim meyvamın ağır!ığı dalımı kırdı.

(Vehîd)

Ş Pahalı, kıymettar, kıymetli. Girânbahâ, girânâyâ de denir.

متاع گِرَآنْ نایه کاسد مباد
وگر باد باعیب حاسد مباد
نظامی

Kıymetli meta kesada mâruz olmasın; eğer çlursa hasudun ayıplamasıyla olmasın.

(Nizâmî)

Ş Sakil mânasına da gelir.

گِرَائی نظر کرد درکار او
حسد برد بر روز بازار او
سعدی

Bir sakil kimse onun işine naz etti; onun revacı gününü hasedetti.

(Sa'dî)

Ş Çok.

چو هومان بدید ان سپاه گران
گراییدن گرز و تیغ و سران
فردوسی

Human [*] o çok askeri, topuz, kılıç ve başların meyil ve hareketini görüncü.

(*Firdevsî*)

گرانبار (gîrân bâr) = Ağır yüklü mânasına olur, insana ve hayvana, mahsulü çok ağaca ve saireye şâmildir.

چه نیکوز ده است این مثل پیرده
متور لکد زن گرانبارده
سعدی

Köy ihtiyarının bu darbimeseli ne güzeldir ! Tepme vuran binnek hayvanının yüklü olması iyidir.

(*Sa'dî*)

گران پوشت (girân pušt) = Sırtı kuvvetli, yük çekici, hammal.

گران جان (girân cân) = (k.) Canı pek kimse ş Ağır canlı ve tembel şahıs karşılığı (sebukruh) dur ş Fakir ş Hasta, yaşlılık ve hastalık sebebiyle titriyen ve canından bezen ihtiyar. Titremesi itibariyle pelteye de denir.

آب ستاده رشته برون آورد زبا
بکسل زهرمی که گران جان و کاهلست
صالب

Durgun su yosun tutar. Ağır canlı ve tembel olan bir yoldaştan münasebeti kes.

(*Şa'ib*)

گران خواب (girân hūvâb) = Uykusu ağır kimse ş Uykusu geç gelen kimseye de denir.

گران خواب (girân hūvâr) = Çok yeyici, şikemperver kimse.

[*] Human: Efrasiyabın seraskeri olan

Visenin kardeşidir.

گران خوی (girân hūy) = Kötü huy-lu, muhalif.

گران دست (girân dest) = Eli ağır (k.) işlerde ağır davranan, temenni ve tehir ile iş gören.

گران دود (girân dūd) = Kara bulut ş Sis, duman.

گران رکاب (girân rikâb) = Savaşta düşmanın hamlesi ile yerini terk etmeyip mevkiini muhafaza eden cengâver, savaşta düşmana at koşturup saldıran kişi mukabili sebuk inândır (ba.) ş Vekarlı, ağır kimse.

گران سایه (girân sâye) = Yüksek mevki sahibi, ordu kumandanı.

گران سر (girân ser) = Kibirli, azametli = sergirân. Ordu kumandanı.

گران سیرشت (girân sirîšt) = (k.) Mütekebbir ş Vekar ve temkin sahibi ş Tembel, ağır canlı.

گران سنگ (girân seng) = Tartısı ağır (k.) vekarlı ş Kanaatli, sabırlı.

گران قدر (girân kadr) = Kadr ve itibar sahibi.

گران گوش (giran gūš) = Ağır işiten, sağır.

گُرَّان (gurân) = Biçilmiş buğday ve arpa sapı, demet.

ياك گران از كشتزار خویشتن
بهر از صد خرمن مال كسان
غضائری

Kendi ekinliğinden bir demet, başka insanlara ait yüz harmandan daha iyidir.

(*Ğezâ'irî*)

گیراؤوس (girâvūs) = Yağcı men-
genesi.

گراہیدن (girâhiden) = گراستن (ba.)
§ Benzemek: بغلانی می گراهد = falan-
caya benzer.

گیرایدن گراہیدن (girâ'iden girâ-
bisten) = İstemek, rağbet et-
mek müştekkatı girây, girâyed.

چند دو دام طبیعت دانه می چینم زان
تاکی برجیقه دنیا گرایم چون کلاب
قالبی

*Hırs saikasıyle tabiat tuzağın-
da ne vakte kadar tane top-
liyyayım; ne vakte kadar kö-
pekler gibi dünya cifesine rağ-
bet edeyim.*

(Kā'ni)

گذشت عهد جوانی زلهو سیرت
رسید نوبت پیری بتوبه لگرائی
کال

*Gençlik devri geçti, oyuna doy-
madın. İhtiyarlık nöbeti erişti;
tövbeye rağbet göstermiyorsun.*

(Kemāl)

§ El, etek, ayak ve kemerden
tutmak § Hamle etmek, itaat-
sizlik göstermek.

حمله کردن بود گرائیدن
کار زارست جنگ و کوشیدن
فرهنگ منظومه

*Girâ'iden, hamle etmektir. Kâr
zâr ve küşiden cenk ve cidal
mânasınadır. Emri hazır şekli
alan girây girân gibi ağır ve
sakil mânalarına da gelir, Tatar
hanlarının lâğabıdır.*

گربال (gırbâl) = Kalbur = gırbal.

گربز (gurbuz) = Hilekâr, ayyar §
Şeci ve bahadır § Zeki ve fatin.

بکا از دو دولت میرتابد
کسی کو بود مرد دانا و گربز
فخری

*Âkil ve zeki olan kimse senin
devletinin kapısından nasıl yüz
çevirir.*

(Fehrî)

Muarrebi جربز dūr. Cerbeze bun-
dan alınmıştır. Birinci mânaya
(gurk-buz) kelimelerinden mu-
haffestir. Keçi kılığında görünen
kurt demektir ki hilekâr mânası
murat olunur.

گربگو (gurbegū) = Sultani söğüt,
salkım söğüt.

گربه (gurbe) = Kedi.

گربه شیرست درگرفتن موش
لیک موشست در مصاف پانگ
سعدی

*Kedi, fare tutmakta aslan ise
de kaplanla cenkte faredir.*

(Sa'dî)

گربه از بئل افکندن (gurbe ez beğel
efkenden) = (k.) Hileden vaz-
geçmek.

گربه بید (gurbe bîd) = Salkım sö-
ğüt: çiçeği kedi çanağına ben-
zediğinden gurbe bîd denilmiş-
tir.

مر برآورد از کینگه گربه بید از جهر صید
چون همی بیندک پای بط برآمد از چنار
این بین

*Çınardan kaz ayağının çıktığı-
nı görünce salkım söğüt avla-
mak için başını pusudan çıkar-
dı.*

(Ibni Yemin)

گربه از دامن افکندن
(gurbe ez dâmen
efkenden) = (k.) Bir işi terk et-
mek.

چو گربه خویشن تاکی برستی
رها کن گربه از دامن که رستی
نظامی

*Kedi gibi ne vakte kadar ken-
dine taparsın; bu işten vazgeç
ki kurtulasın.*

(Nizâmî)

گربه در انبان داشتن
(gurbe der enbân
dâsten) = (k.) Hile ve hud'aya
özenmek & ıstırap ve aciz.

گربه در انبانم اندر دست عشق
بکدی بالا و یکدم نیست عشق
مولانا

*Aşkın elinden muztaribim. Beni
kâh yukarıya çıkarıyor, kâh
aşağı alıyor.*

(Mevlânâ)

گربه در زندان صرای کردن
(gurbe der zindân serây kerdn) = (k.)
Nihayet derecede hasislik et-
mek.

گربه'ی دهشی (gurbe'î deşî) = Mekke
ayrığı denilen bitki & Yaban
kedisi.

گربه در شلوار کردن
(gurbe der şelvâr kerdn) = (k.) Rûsvay ve muz-
tarip etmek, sersemleştirmek.

گربه şâne, gur-
be gûn) = Hilekâr.

گُرپَا (gurpâ) = Ribas nev'inden
hinduz denilen bitki.

گُرچ (gure) = Gürcistan (muğ.)
gürcü = bu isim ile mâruf kavim.
(Ç) ile kavun ve karpuz dilimi.
(G) üstüniyle yaka yırtmacı.

گُرچ (gereç) = Türkçe kireç de-
diğimiz. Evvelce yazdığımız geç
muhâffefidir.

ناید از خاک و گُرچ و سنگ اینچنین طاقی مگر
خاکش از مشک و گُرچ کافور و سنگش گومرست
ابن یمن

*Toprak, kireç, taştan öyle bir
kemer vücuda gelmez, galiba
toprağı misk, kireci kâfur, taş
elmandır.*

(Ibni Yemin)

گُرچَه، گُرچَند (gerçend, gerçe)
= Her ne kadar = her çend.

گُرچَه درین خلق پیی جهد کرد
بیشتر از روزی خود کسی نمود
شاعر

*Her ne kadar halk bu husus-
ta çok çalıştıysa da kimse kendi
rızkından fazla yemedi.*

(Şâ'ir)

گُرچَه (gurçe) = Küçük oda, yer-
altı, zindan.

گُرچَه (girçe) = Is mürekkebi hok-
kalarına konulan ham ipek =
peşmi devat (Ar.) لیتقه.

گُرِیختن (gurihten) = گریختن (ba.).

گُرْد (gerd) = Toprak, toz, gubar.

چاره سازان جهان از چاره خود عاجزند
آب نتواند که شود گرد از رخسار خویش
وحید

*Dünyayı tedbirleri ile idare
edenler kendilerini tedbir ve
idareden âcizdirler; su kendi
yüzünden toprağı yıkayamaz.*
(Veḥîd)

تن بی روح چیست مشق کرد
روح بی علم چیست بادی سرد
اوحدی

*Ruhsuz cisim nedir? Bir avuç
toprak. Bilgisiz ruh nedir? So-
ğuk bir rûzgâr.*
(Evḥedî)

*Kerdiden = dönmek ten (Emir,
ismas., isfa. muḥ. vas.).*

استر بخراسی بگردد صد گرد
تو لیز زهر دوست گردی می گرد
احمد جای

*Katır değirmende yüz defa
devrediyor; bir dostunun işini
görmek için sen de biraz dönüp
dolaşıver.*

(Ahmed Câmî)

تو گرد گسی کرد که لوگرد تو گرد
تو یار کسی باش که او یار تو باشد
سلمان

*Sen senin etrafında dolaşan
kimsenin etrafında dolaş; sen
seni seven kimseyi sev.*

(Selmân)

Ş Gerdün = felek (muḥ.).

که تا این زمان هرچه رفت از لبرد
بکام دل ماهمی گشت گرد
فردوسی

*Savaşın bu zamana kadar her
safhasında felek bizim isteği-
mize göre hareket etti.*

(Firdavsi)

*Ş Güneş Ş Güzel koku Ş Men-
faat ve fayda.*

سفر این کسان چه گرد کند
بجز از بیا و سرکه درد کند
اوحدی

*Bu kimselerin seferi ayak ve
baş ağrısından başka ne fayda
verir.*

(Evḥedî)

*Ş Bir şeyin sureti, ayna ve su-
da görünmek, akis.*

گز خام نیست صبا رنگ ریاحین
از گرد چرا رنگ دهد آب و وانرا
انودی

*Eğer saba fesleğenlerin rengini
has boyadı ise niçin aksi akar
suyu boyuyor.*

(Enverî)

Ş Gam ve keder.

زلفهای مگر گردی بدل داشت
ز سودای جنون دردی بدل داشت
خوارزمی

*Galiba yalnızlıktan kalbi mü-
kedderdi. Cünun sevdasıyle
gönlü dertli idi.*

(Havârzemî)

*Ş Gamsız, mesrur; gamsızlık ve
meserret mânasına olarak Ci-
hāngirî, Mevlâna'nın şu beytiyle
istidlâl etmiştir.*

آن یکی مردیست قوتش چله درد
وان دگر مردی میان تی چله گرد
مولانا

*Öbürü, gıdası bütün dertten
ibaret adamdır, öteki ise, içe-
risi boş ve hiç gamı olmayan
bir adamdır.*

(Mevlânâ)

Bu beyit (ney) maddesinde Mesnevî şerifin başka nüshalarına göre yazılmış ve o suretle tercüme edilmiştir. *ی (ba.)*. Son iki mânaya ezced (karşıt) dandır. Burhân, şimşek ve bir cins ipek mânalarını da ilâve etmiştir.

گُرد (gurd) = Şeci' ve bahadır.

ز شروان برآمد چنین مرد گرد

چه گرد از جنگانش باید شمرد

فردوسی.

Şirvandan böyle bahadır bir adam zuhur etti; bahadır ne demek! Onu timsahlardan saymak lâzım.

(Firdavsi)

گردگیر (gurdgîr) = Bahadır tutucu, esir edici, hususiyle Efrâs-yâb'ın oğlu.

گُرد (gird) = Değirmi, müdevver, çevre.

بشکل دائره غم گرد من محیط شده است

من ضعیف چو نقطه دران میان آنها

دهلوی

Keder, daire şeklinde benim çevremi kaplamıştır; ben zayıf, ortada nokta gibi yalnızım.

(Dehlavi)

Ş Birikmek, cemolmak.

چه عجب چو شدم از خون دل ازهرین موی

سپیل خون گرد شود رخنه بدیوار افتد

یعنی

Her tüyümün dibinden yüreğimin kanı kaynarsa şaşacak ne

var; kan seli toplanınca duvarı delik deşik eder.

(Yeğmâ)

Ş Şehir: Siyâveş gird, Dârâb gird.

همی رفت سوی سیاوشی گرد

بماء سفندارم روزارد

فردوسی

Şubatın yirmi beşinci günû Siyaveş şehrine gidiyordu.

(Firdavsi)

(R) nin üstünüyle (gired) (*muğ.*).

گُردا (gerdâ) = Dönücü: gerdiden mastarından sıfatı müşebbehe. Bu münasebetle çocukların topacına da denir.

گرداب (girdâb) = Suyun çevrintisi, aylanma yani fırdolayı dönme.

ز گرداب دو چشم صد حباب شوق برخیزد
وزان هر يك برای دیدلت چشم دگر گردد
آصفی

İki gözümün girdabından birçok iştîyak kabarcıkları peyda olur ve onlardan her biri seni görmek için başka göz olur.

(Âşefi)

نصیبی نیست از اهل سخا برگشته بختارا

که هرگز برآسازد کاسه گردابرا دریا

غنی

Talihsizlerin sehavet sahibinden bir nasibi yoktur, çünkü hiçbir vakit deniz girdabın kâsesini doldurmaz.

(Geni)

گُرد آباد (gird âbâd) = Medayin şehri. Aslı girdi âbâd = mamur şehirdir. Kuran Tehmures, ta-

mamhyan Cemşid'dir: (Medayini seb'a) denilen yedi şehirdir ki isimleri şunlardır: Kadiyye, Rumiyye, Hiyre, Bâbul, Helvan, Nehrevan, Medayin.

گرداس (gurdâs) = Zalim, gaddar.

خدایا ای شیطان بگذاشی این یزبانرا
مگر تو هم از ایشان بازدارى شرّ گرداسان
نزاوی

Yarabbi! Bu dilsizleri çobansız bıraktın; memuldür ki yine sen zalimlerin şerrini onlardan defedersin.

(Nizârî)

گرداگرد (gerdâgerd) = Peydärpey ve bir düzye, dönmek üzere olan şey.

گرداگرد (girdâgird) = Çepçevre.

گرد آلوده (gerd âlûde) = Tozlanmış, mecazen dünyalığı olan kişi.

گرد آمدن (gird âmeden) = Toplanmak, cemolmak,

چرا آمدنی از هر يك جوی سیم
که گرد آید ترا هر روز گنجی
سعدی

Niçin her birinden bir arpa kadar gümüş almıyorsun ki sana her gün bir hazine biriksin.

(Sa'dî)

گردان (gerdân) = Kuş veya kuzu çevirmesi, püryan. Gerdânide de denir.

گر دشتت ز ترس برآرد چو مرغ بر
آخر چو مرغ گردد گردان بگردان
سعد سلمان

Eğer düşmanın korkudan kuş gibi kanadlanırsa nihayet kuş gibi şişte kebab olur.

(Sa'd Selmân.)

Ş Geşten = olmak, dönmek mastarından sıfatı müşebbehe ve müteaddisi olan (gerdâniden) = eylemek, döndürmekten emri hazır.

ز بس شورش بوق و رویشه طاس
بگردون گردان در آمد هراس
نظای

Boru ve davul şamatasının çokluğundan dönücü feleğe korku geldi.

(Nişâml)

صباح مرا هم نو گردان سفید
مگردانم از دو گهت ناامید
نظای

Yarabbi! Benim karamı yine sen beyaz et. Beni dergâhından nevmideyleme, yahut ümitsiz olarak döndürme.

(Nişâmi)

گردانیدن (gerdâniden) = Eylemek, olmak, gezmek ve dolaşmak, dönmek mânalarına gelen geşten ve gerdiden kelimelerinin müteaddisidir.

گردانیه (gerdâniye) = Musikide bir makam ve bir perde.

گردباد (girdbâd) = Kasırga.

همی فکند بشیر همی فکند بیوز
چو گردباد همی گشت بر یمن و یسار
فرخی

*Biteviye aslan vè parsa saldı-
rıyordu; kasırğa gibi sağa ve
sola dönüyordu.*

(Ferruhi)

girdbur (girdbur) = Çadıra ip ge-
çirmek için delik açacak alet,
burgu.

gird bâliš (gird bâliš) = Yüz yas-
tığı.

گرد بر آوردن (gerd ber āverden)
= (k.) Çiğnemek, paymal et-
mek, mahvetmek.

نه از لات وعزی برآورد گرد
که توریت وانجیل منسوخ گرد
سعدی

*Yalnız lâat ve uzzayı paymal
etmedi; belki Tevrat ve İncilin
ahkâmını feshetti.*

(Sa'di)

چنان اند شمشیر برشیر مرد
کز آن شیر شرنه برآورد گرد
نظامی

*Aslan-adama öyle bir kılıç
vurdu ki o kükremiş aslanı
mahvetti.*

(Nizâmi)

گرد بدن (gerd bendun) = Ger-
danlık = گردن بند (ba.).

بزرگان جهان چون گرد بدن
تو چون یاقوت مرخ اندر میانه
رودکی

*Cihanın büyükleri gerdanlığa
benzer; sen ortada kırmızı ya-
kut gibisin.*

(Rûdeki)

گرد پای (gerd pây) = Taht ve
peykenin etrafı.

گرد پای حوص گردیدن (gerd pâyı
hevz gerdiden) = (k.) Suç
sayılacak şeyin etrafında do-
laşmak.

گرد (gerded) = Geçten = olmak,
gezmek mastarından muzari.
گرداب (ba.).

گرد (gerder) = Dağ eteğinde
olan katı yer, yamrı yumru,
inişli yokuşlu yer.

هوا چون ضمیر ستمکار تیره
ستاره چو رخسار مؤمن بمحشر
شمال اندر و گریب نبداند
فراز از نشیبی و از کمره گرد
ناصر

*Hava, zalim kalbi gibi karan-
lık; yıldız, mahşerde müminin
ınağı gibi parlak; eğer onda
mal rûzgârı harekete gelirse
okuştan alçağı, dağdan eteği
arketmez.*

(Nâqır)

Naşiri (sahra) mânasına şu be-
vitle istidlâl ediyor.

Kendi dostunu ögmeye dair :

ز جای جستن او دیدم و ندیدم پیش
که کوه کوهان که می رید یا گرد
مختاری

*Onun yerinden sıçradığını gör-
düm ve fazla görmedim ki dağ
hörgüçlü devam dağı mı geçiyor-
du, ovayı mı.*

(Muhtâri)

Ş Kasaba, şehir.

دراز تر سفر او بدان رهی بوده است
که ده زده لگسته است و گرد از گرد
فرخی

*Onun en uzun yolculuğu o
yoladır ki köy köyden; şehir
şehirden ayrılmamıştır.*

(Ferruhi)

گِردِرو (girdirū) = Yüzün etrafı
demektir ve kadınların süs için
yüzlerinin etrafına taktıkları
inci dizisine denir.

گِردِ زابل (gurdi zâbul) = (k.) Rüs-
tem.

گِردِران (girdirân) = But kemiği,
kaba oyluk ki çok etli olur.
(k.) Bolluk, refah.

دست برزانش نهادم غشت زد برگردم
این مثل بایادم آمد گردران باگردانست
سوزی

*Elimi buduna koydum. Boynu-
ma yumruk vurdu. Bu darbı-
mesel hatırıma geldi: but ger-
danla beraberdir. Yani but eti
gerdansız satılmaz: yoklukla
varlık, sevinçle keder birbirini
takibeder.*

(Süzenî)

گِردِ سَرَتِ گردَم (girdi seret ger-
dem) = Başının etrafında dönc-
yim: kurbanın olayım demek-
ten kinayedir. Kesilecek kur-
banın etrafında sahibinin do-
laşması eski İranilerin âdetle-
rindendir.

چه کرده ام سبب و نبش تو چیست بگو
بیا که گردد سر بدگمانیت گردم
وقوعی تبریزی

*Ne yapmışım? Senin incinme-
ne sebep nedir; gel, kötü zan-
nına kurban olayım.*

(Vakûi Tebrizi)

گردش (gerdiş) = Dönüş, geziniş
gerdiden = dönmek, dolaşmak-
tan hâsılı mastar.

ازین گردنده گنبدهای پرنور
بجز گردش چه باید دیدن از دور
نظامی

*Bu dönen nurlu kubbelerin dön-
mesinden başka uzaktan ne
görmeli.*

(Nişâmî)

گردش خون (gerdişi hün) = Kanın
deveranı.

گردش روزگار (gerdişi rûzigâr) =
zamanın inkılâbı.

گِردِ شب (gerdi şeb) = Gece ka-
ranlığı.

گِردِ سَنَدَه (gird sende) = Haşere-
ler.

گِردِک (girdek) = (Gerd) in ismi
tasgiri گرد (ba.) § Büyük çadır,
otak.

دو گردک داشق خسرو-مها
برآموده بگوهر چون مریا
نظامی

*Husrevin Süreyya yıldızı gibi
cevherle süslü iki çadırı vardı.*

(Nişâmî)

§ Gelin odası.

بجز بانگ دقت نبود نصیبی
چو هستی چون خصی در روز گردک
مولانا

*Zıfâf gŭnŭ hadım aġası gibi
isen def sesinden başka nasi-
bin olmaz.*

(Mevlânâ)

§ Yanılmaç, bilmece = Çîstân.
Şebi gerdek = zıfâf gecesi.

بعد ازان اندر شب گردک بنف
امرو را بخت ختا همچو زن
مولانا

*Ondan sonra zıfâf geccesinde
hile ile genç bir erkeġe kadın
gibi kına koydu.*

(Mevlânâ)

§ İçerisine badem ve fıstık ko-
nularak yapılan bir nevi hamur
tatlısı.

گردکان (gerdkân) = Ceviz — çar
meġes.

تریت نا اهل را چون گردکان برگزیدست
سعدی

*Ehliyetsizi terbiye, kubbe ūze-
rinde ceviz gibidir: yuvarlak
bir cisim üzerinde yine yuvar-
lak bir cismi durdurmak gibidir
ki muhaldir.*

(Sa'dî)

گردگاه (girdgâh) = Göbek = nâf,
nitekim tehiġâh = boş böġür-
dür.

گرد کردن (gird kerdn) = Topla-
mak, cemetmek.

جهان گرد گردم نخودم برش
رفتم چو پیایگان از سرش
سعدی

*Cihanı cemettim. Meyvasını
yemedim. Biçareler gibi başın-
dan gittim.*

(Sa'dî)

گرد گریبان (gird giribân) = Göm-
lek.

ما باده ایم و گرد گریبان ماخت
داریم آشوب که دو عالم دروگمست

ملا غزالی

*Biz şarabız ve gömleġimiz kŭp-
tŭr: bir neşveye malikiz ki iki
âlem onun içinde nâbut olmuştur.*

(Mollâ Ğezâlî)

گردکوه (girdgŭh) = Mazenderan-
da bir daġ.

سمرین شاه سمنان دو بزرگی
نو گوئی گردکوه دامغانست
شاعر

*Semnan şahının kıçını, büyük-
lükte Damgan daġı sanırsın.*

(Şâ'ir)

گردن (gerden) = Boyun. Cem'i
gerdenha.

ای کبوتر گردبری روزی بپرچ آن بری
نامه من می کنم در گردنت کاجا بری
سلمان

*Ey güvercin! Eğer bir gün o
perinin yuvasından uçarsan,
mektubumu boynuna asayım da
oraya götŭr.*

(Selmân)

§ Yiġit, bahadır cem'i gerdenhâ.

حلقة در گوش در شه باد هرچا سرور است
خاک زیر پای سلطان باد هرچا گرد نیست
بدر چاچری

*Her nerede büyük bir kimse
varsa padişahın kapısının kö-*

*lesi, her nerêde bir kudret sa-
hibi varsa padişahın ayağının
altının tûrabı olsun.*

(Bedri Câcermî)

خلاف نه انما مرا کردیست
بسا گردانارا که گردن شکست
نظامی

*Bana muhalefet eden yalnız
beni alçaltmadı; nice bahadır-
ların boynunu kırdı.*

(Niẓāmî)

*گردن (gerden bend) = Boyun-
bağı, gerdanlık denilen kadın
süsüdür (Ar.) قلاب.*

*گردن پیچیدن (gerden pîçîden) =
Boyun bükme, itiraz etmek.*

گر زحکم نافذت گردن پیچید روزگار
آسمان برگردنش بندد طناب از کهکشان
قائمی

*Eğer zaman senin tesirli hük-
münden yüz çevirirse gök boy-
nuna saman uğrusundan ip
bağlar.*

(Kāānî)

*گردن بشمشیر خاریدن (gerden beşem-
şîr hâriden) = (k.) Ölümü gö-
zûne almak, ölüme karar ver-
mek.*

غرور جوانی بدان آردت
که گردن بشمشیر من خارودت
نظامی

*Gençlik gururu seni o raddeye
getirir ki benim elimle ölümün
mukarrer olur.*

(Niẓāmî)

*گردن خاریدن (gerden hâriden) =
(k.) Bahane ve itizar etmek.*

*گردن زeden (gerden zeden) = Boyun
vurmak, öldürmek.*

Muma hitaben :

چون بخیری آتش اندر تو رسد زنده شوی
چون شوی یچار بهتر گروی از گردن زدن
منوچهری

*Ölürsen sana ateş erişince di-
rilirsin: hastalanınca boynunu
vurmakla iyileşirsin.*

(Minūçihri)

*گردن şutur (gerdeni şutur) = (k.)
Altınla dolu kese.*

*گردن کش (gerden firâz,
gerden keş) = Boyun yükselten,
boyun çeken (k.) mutaazzım,
zorba.*

نه گردنکشانرا بگیدد بفور
نه عذر آووانرا برآند بیجور
سعدی

*Zorbaları acele muaheze; itizar
edenleri zulüm ile kovmaz.*

(Sa'dî)

*گردنکشانی neẓm (gerdekeşâni neẓm)
= Ünlü şairler.*

سر پادشاهان گردن فراز
بدرگاه او بر زمین نیاز
سعدی

*Azametli padişahların başı der-
gâhı ilâhîde yalvarma zemini
üzerindedir.*

(Sa'dî)

*گردن nihâden (gerden nihâden) = (k.)
Tevazu göstermek, emre itaat
ve inkıyad etmek.*

*گردنی kerdn (gerdeni kerdn) = Ser-
keşlik ve itaatsizlik etmek.*

گردن

*(gerdenâ) = Kebap şişi. Bu
mânaya (g) nin esresiyle de
yazılmıştır.*

Çöle dair :

دیک اندرو چو آتش وگرداندرو چو دود
مردم چو مرغ و باد مخالف چو گردنا
امیرمندی

*Kum, orada ateş ; toz, duman
gibi. Halk : kuş ; uygunsuz rüz-
gâr, kebab şişine benziyor.*

(Emîr Mu'izzî)

Kuş veya kuzu çevirmesi.

گر قوی تر مهری گردن کشد با که تران
خویشرا گردون کشد با آتش غم گردنا
قطران

*Eğer pek kuvvetli, ulu bir kişi
küçüklere azamet gösterirse fe-
lek onu gam ateşinde kebab-
eder.*

(Keşran)

**Ş Ut ve tambur gibi sazlarda
tel takılı olan ağaç burgu. Ku-
lak, düzen mandalı.**

شاخ امرو گوئی وامرود
دسته وگردنای طنبدوست
ابوالفرج

*Armut dalı ve armut gûya tam-
burun sapı ve burgusudur.*

(Ebûlferec)

Ş Topaç ve fırlak (Ar.) دوامه .

با کا مازها تو نهادی بارخویش
در گردنای چرخ سکون وبقای ناک
خاقانی

*Ey pak ve mûnezzeh ! Felek
topacına sükûnu ve toprağa
bekayı kendi emrinle sen vaz'-
ettin.*

(Hâkânî)

**Ş Yeni yürümeye başlıyan ço-
cukları yürümeye alıştıran ara-
ba. (g) nin esresiyle dizkapağı**

(Ar.) رصفه , § Aşı boya toprağı.
(Nâşirî) çocuk topacı ve ara-
bası mânasına da yazmıştır.

گردنای جَرَح (gerdenâyi çerh) =
Gök.

گردنامہ (girdnâme) = Kaçan köle
ve cariyeyi celp için yapılan
bir afsundur (vefk) ki müdevver
bir kâğıdın etrafına bir dua ve
ortasına kaçan köle veya cari-
yenin ismi yazılarak kaçkının
yattığı yerde ağır birtaş altına
konur, yahut kâğıdın ortasına
Surei Yusuf yazılarak mihlanır
yahut yere gömülürmüş.

گردنامه است که شاه اهل هنر واکرده است
شکل تدویر که بر دائره دینارست
رهی الدین نیشابوری

*Altının dairesi etrafındaki da-
ire şekli padişahın hûner sa-
hiplerini kaçırmaktan vazgeçir-
mek için yapmış olduğu vefktir.*
(Reziyuddîn Nîşâbûrî)

گردنه (gerdene) = Börekçilerin
yufka açtıkları merdane, oklava.

گردو (girdū) = Ceviz = gerdgân.
Kerduy = içi güçlülükle çıkan ce-
viz.

گردون (gerdūn) = Felek § Gök,
aslı dönücü mânasına gerdân-
dır.

گردون سیرشت (gerdūn sirişt) =
(k.) Kibirli, vekarlı § Tembel

Ş Kan dökücü Ş Dunperver,
alçak yetiştiren.

گَرْدُونِ مِیْنَا (gerdūni mīnâ) = (k.)
Gök.

گَرْدُونَه (gerdūne) — Araba.

گَرْدَه (gerde) = Resim kömürü ki
onunla iğnelenmiş kâğıttan kop-
ya çıkarırlar.

گَرْدَه (gurde) = Böbrek.

گَرْدَه (girde) — Yufka dediğimiz
açılmış hamur Ş Değirmi, yu-
varlak Ş Vaktiyle Yahudilerin
Müslümanlardan tefriki için o-
muzlarına diktikleri sarı parça
(Ar.) Ş Değirmi yastık Ş
Hep, mecmu Ş Bakmak, nigâh.

گَرْدَه بَانَ (girdebân) = Gözetici,
gözcü. Nigehbân.

گَرْدَه گَرْدُون، گَرْدَه چَرَح (girde'i
çerh, girde i gerdūn) = (k.)
Güneş, ay.

گَرْدِيدَن (gerdīden) — Dönmek.

من هم اول روز گفتم جان فدای وی تو
شرط مردی نیست برگردیدن از گفتار خویش
سعدی

Ben daha birinci gün canım
yüzüne feda olsun dedim. Ken-
di sözünden dönmek mertliğe
yakışmaz.

(Sa'dî)

گَرَز (gurz) = Eski savaş aletlerin-
den, topuzdan büyük, başı yu-
varlak bir demir çomaktır. Di-
limizde buna soğancık derler.
Muarrebi گَرَز دُر.

ببرد سر اختران را بشیخ
بگوید تن آسهارا بگَرَز
فخری

Yıldızların başını kılıçla keser,
göğün vücudunu topuzla ezer.
(Fehrl)

Ş Havan eli (k.) erkeklik aleti.

گَرَزِش (gerziş) = Zulümden şikâ-
yet ediş. گَرَزِيدَن (ba.).

بده داد من زان لبانت و گَرَزِه
سوی خواجه خواهم شد از تو بگَرَزِش
امیر خسرو

O dudaklarından benim hak-
kımı ver, yoksa senden efen-
diye şikâyet edeceğim,
(Emîr Hüsrev)

مگر سرگرائی گَرَزِش تواند
که برداره از مملکت و سم گَرَزِش
فخری

Memleketten tezallüm âdetini
ancak onun topuzunun ağırlığı
kaldırabilir.

(Fehri)

گَرَزَن (gerzen) = Vaktiyle İran
şahlarına mahsus elmaslı bir
taç idi ki çok büyük ve ağır ol-
duğundan altın zincirle tahtın
üzerinde başlarının hizasına ası-
lır, padişah tahta oturduğu za-
man başına giymiş gibi görü-
nürdü, tacın üstünde serçe yu-

murtası büyüklüğünde yüz tane inci vardı. (Ar.). نعلن dir.

یکی گرزَن از گوه آمیخته
ز بالای تخت اندر آویخته
اسدی

Tahtın üstünden incili bir taç asılmış.

(Esedî)

گُزْزَه (gurze) = Bir nevi büyük yılan. Bazı lügatler, zehrine mukavemet edecek hiçbir ilâc bulunmıyan rengârenk benekli ve çizgili yılan, demişler.

هست چون مار گرزّه دولت دهر
نرم و رنگین و اندرون پر زهر
سنائی

Zamanın devleti yumuşak, rengin, halbuki içi zehir dolu yılan gibidir.

(Senâ'î)

Bu mânaya (g)nin üstüniyle de görülmüştür § Topuz § Taberistan mülhakatının bir kısmında sıçana gurze derler.

بدی مار گرزّه است از دو دور باش
که بد ، بدتر از مار گرزّه گردد
ناصر

Fenalık müessir yılan gibidir; ondan uzaklaş; çünkü kötü adam kötü yilandan daha beter ısırır.

(Nâşir)

گُزْزَه گاو چهر ، گُزْزَه گاو پیکر
گُزْزَه گاو سر ، گُزْزَه گاو ساز
گُزْزَه گاو پیش (gurze'i gâv

peyker, gurze'i gâv çahr, gurze'i gâv sâr, gurze i gâv ser, gurze'i gâv miş) = Ferîdün'un, başı sığır başı şeklindeki topuzu.

یکی ببری پغرید چون پیل هست
یکی گُزْزَه گاو پیکر بدست
فردوسی

İhtiyarlıkta sarhoş fil gibi bağırıyordu; elinde sığır başlı bir topuz vardı.

(Firdavsi)

گُزْزِدَن ، گُزْزِدَن (gurezden, gure-ziden) = Tedbir ve ilâc etmek, çare bulmak.

گُزْزِین (girzîn) = گرزَن (ba.) § Zem-bil § Temrenli ok.

گُرس (gurs) = Açlık = gursinegi.

گُرس از دلم پیرد غم زلف و خال دوست
بسی

Açlık kalbimden dostun zülfü ve beninin gamını götürdü.

(Busheḳ)

§ Kir, pas ve leke § Kâkül.

گُزْزِست (ge'est) = Geçkin sarhoş (ba.). خُرسْت

گُزْزِستَن (giristen) = Ağlamak.

عالمست از گُرسْتن آسمارا مهربان کردن
زدوی تیغ صائب آب کی آنگاه می شوید
صائب

Ağlamakla semanın şefkatini celbetmek muhaldir; Sâ'ib, su,

kılıcın yüzünden pası nasıl giderir.

(Sā'ib)

گرستون، گرستودن (gerestūden, gerestūn) = Büyük terazi, kap.

گرسته (gurusne) = Aç, gursne çeşm = açgözlü § Fakir.

زمن مرغ چو بیار یشگرم سوت
گرسته چشم و سیری ندارم از دویست
شاعر

Yüzüne çok baktığım için ben-
den incinme; açgözlüyüm, yü-
züne bakmaktan doyamam.

(Şā'ir)

قوی زتاب گرستنگی از حیات سیر
قوی زضعف آشفته بخون گشته تیغ و وار
کمال

Bir kavim açlık hararetiyle ha-
yattan bıkmış; bir kavim za-
yıflıktan kılıç gibi kana teşne.
(Kemāl)

(Gursne), (gursine) hareketleriyle dahi kullanılmıştır.

گرسیوز (gursīvez) = Efrāsyāb m kardeşi.

گرشاسب (gerşâsb) = İranın eski masallarına göre, Rustem'in ecdadından biri ve Nerimân'ın babasıdır. Ferîdûn'un muasırı idi. Esedî-i Tûsî, fütuhatını yazmıştır, (Gerşâsbname) adıyla meşhurdur. Bir de bu isimde Zubîn Tehmâsb'ın oğlu vardır ki pederinin hayatında padişah

olmuş, pederi hayatta iken İs-fendi-yar ile ettiği muharebede öldürülmüştür, anası Hazreti Ya'kûb'un torunu imiş (Nizâm).

گرشال (gurşâl) = Kurt ile çakalın yahut ayı ile çakalın birleşmesinden hâsıl olan hayvan. Yaban eşeği ile ayının birleşmesinden hâsıl olur, diyenler de vardır.

گرگست (gergest) = Berğest (ba.).

گرفت (girift) = Giriften = tutmak, tutulmak, almak, saklamak, giriftar olmak, ezgili ve mevceli nağmeler izhar etmek, saz telleri üzerinde parmakları bir nevi yürütmek, ay ve güneş tutulmak, mızrak batırmak ve mecazen serzeniş, itiraz ve muahaze etmek mânalarına gelen (giriften) den mazi ve mastarı tahfifi.

آسوده برکنار چو پرگار می شدم
دوران چو نقطه عاقبتم در میان گرفت
صالب

Pergel gibi kıyıda rahattım :
zaman âkıbet beni nokta gibi
ortada tuttu.

(Şā'ib)

سحر چو روی خود آن ماه در نقاب گرفت
نشان زخلق برآمد که آفتاب گرفت
محقق

O ay seher vakti kendi yüzünü örtünce halktan güneş tutuldu diye figan yükseldi.

(Mihnetl)

خیال لعل تو از دل نمی رود بیرون
نمی توان نملک سوده از کباب شکرقت
عاد

*Lâ'ı renkli dudağının hayali
gönülden gitmiyor; kebaptan
sürülmüş tuzu almak mümkün
değildir.*

(İlmâd)

چونکه گفت من گرفت دگرگو
من شش کردم تو آن خود بگو
ولانا

*(Ey münkir!) Mademki benim
sözüm senin boğazında tutuldu;
ben sustum; sen kendininkini
söyle.*

(Mevlânâ)

بیچاره آدمی که ندارد هیچ روی
نی بر ستاره دست و نه بر آسمان گرفت
عبید زاکانی

*Biçare âdem oğlunun hiçbir
veçhile ne yıldıza karşı kudreti,
ne semaya karşı itirazı vardır.*
(Ubeydi Zâkânî)

§ Muahezeye sebeb olan cürüm.

تو همچو آفتابی دیدخواه شبیره
نبود بر آفتاب زخمی او گرفت
فخری

*Sen güneş gibisin, düşman ya-
rasa gibidir; yarasanın güneşe
husumetinden güneşe kabahat
terettübetmez.*

(Fehri)

§ Musiki aleti, nayın bir nev'i.

گرفتار (giriftâr) = Tutulan, haps
ve bend edilen, müptelâ.

دران محنتسرا افتاد جوشی
برآمد از گرفتاران خروشی
جای

*O mihnethanede bir kaynaşma
hâsıl oldu; mahpuslardan bir
vaveylâ yükseldi.*

(Câmi)

هیچ گسرا جز از عالم آزادی نیست
مگر آنکه بدام تو گرفتاراند
یغما

*Hürriyet âleminde hiçbir kim-
senin haberi yoktur; senin tu-
zağına tutulanlar müstesna.*

(Yeğmâ)

گرفت کردن (girift kerdn) =
(k.) Dönmek, iraz etmek.

گرفت (giriften) = Girift madde-
sinde beyan ettiğimiz mânalar-
dan mastar.

چو دیدش ز دور آن نهنگ دمان
گرفت جان بود و کشتن جان
نظای

کشتن (ba.) § Kesmek, koparmak,
kapamak, bend etmek, farz et-
mek, başlamak mânalarına da
gelir. Nâhun giriften = tırnak
kesmek. Şâh giriften = dal kes-
mek ve budamak. Derrâ girif-
ten = kapıyı kapamak. Rehne
râ giriften = deliği kapamak.
Dendân giriften = dişi kopar-
mak, çıkarmak.

گرفتم سال را پنهان کنی با من چه میسازی
گرفتم روی را کردی سیه مارو چه میسازی
صاحب

*Farz ettim ki yaşı saklıyorsun,
saçı ne yapacaksın; farz ettim
ki saçtı siyahlattın, yüzünü, yü-
zünün buruşuklarını ne yapa-
caksın?*

(Şâib)

يك ييك را حاجيه جستن گرفت
نابيد آيد گهر دانه شگفت
مولانا

*O şaşılacak inci tanesinin mey-
dana çıkması için kapıcı kadın
her birini aramağa başladı.*

(Mevlânâ)

گِرِفْتَه (girifte) = Giriften mastarından mazii nakli ve ismi meful گرفت, گرفت (ba.) § Esir, tut-sak § Hasis § Yolu kapalı olan her şey § Irgat, gündelikçi § Cürüm ve cinayet. Girifte zebân = lisanında tutukluk olan kimse (Ar.) الكن.

گِرِفْتَه زَدَن (girifte zeden) = Harbe ve mızrakla dürtmek (k.) kinayeli söz söylemek, ta'netmek, (گرفته مزین برگرفتار خویش) kendine tutkuna kinayeli söz söyleme.

گِرِفْتَه لَب (girifte leb) = Epsem, sâkit.

گِرَك (gerk) = Uyuz hayvan.

گِرَك (gurk) = Kurt.

قلب اندر آمد پکردار گرك
پراكنده كرد آن سپاه برك
فردوسی

*Kurt gibi kalbgâha girdi. O
çok askeri darmadağın etti.*

(Firdevsî)

گِرَك آَشْتِ (gurk âştî) = (k.) Kurt barış (k.) munafıkçasına barış.

ای صبا دره دل یوسف بگو یعقوب را
آشقی کردند اخوانش ولی گرك آشقی
آشتی

*Ey saba! Yusufun içinin der-
dini Yakub'a söyle. Kardeşleri
barıştılar ama munafıkça.*

(Āşefî)

گِرَك آَشْنَا (gurk āšnâ'î) = (k.) Munafıkane görüşmek.

**گِرَك بَالَن دِده (gurki bâ-
rân dîde, gurki bâlân dîde)** = (k.) Tecrübe sahibi, tecrübe görmüş kimse.

دوش می رفتم بکوی یار بارانم گرفت
دورمیان عاشقان من گرك باران دیدهم
شاعر

*Dün gece sevgilinin mahallesine
gidiyordum; yağmura tut-
tuldum. Ben âşıklar arasında
gurki bârân dideyim.*

(Şa'ir)

Bâlân = tuzak mânasına geldiğinden Reşîdî, bunun doğrusu gurki bâlân dîde = tuzak görmüş kurt demiştir.

گِرَك دَو (gurk dev) = Kurt lingi denilen bir nevi yürüyüş. (Ar.) Ling dilimizde atların kurt yürüyüşü gidişlerine denir.

گِرَك دِز (gurk diz) = Kurt rengi, boz tâbir olunur. İpekli elbiseye de denir.

گِرَك سَار (gursâr) = Turanlı bir pehlivan: terkipçe mânası kurt başlı, kurt gibi demektir.

گِرَك سِمْین سَم (gurki sîmîn sum) = (k.) Zorlu, kuvvetli, galip.

گِرَك فُسُونْگَر (gurki fusünger) = (k.) Dünya, felek.

گرد (gurki mest) — Esrimiş
yani kudurmuş kurt.

گُرگان

(gurgân) = İranın, şimali
şarkisinde ve Horāsân ile Bahri
Hazer arasında bir şehir ve bir
nehir. Muarrebی جرجان dır. Biri
Farsta, diğeri Girmānšāh'ta iki
büyük köy.

گُرگانج

(gurgānc) = Huvārzem'in
merkezi olan bir şehir. Muarrebی
olan جرجانیله mârufdur.

گُرگاو

(gurgāv) = Postacılar ve
sürücülere mahsus bir nevi
ayakkabı.

گُرک بند

(gurk bend) = (k.) Esir.

گُرگج

(gergec) = Muhasara edil-
miş kaleyi dövmek için harice
yapılan tabya.

گُرگر

(gerger) = Esmâi husna-
dandır, (صانع المنایع) mânâsıdır.

بی رنج بکام دل رسیده

از یاری بخت وعود گرگر

مسمود

*Talihin yardımını ve Hakkın in-
ayetinden; meşakkat çekmeksi-
zin gönlünün isteğini ele geçir-
miş.*

(Mes'ûd)

§ Taht.

چو بیچاره کشتند و فریاد کردند

برایشان یغشید دارای گرگر

دشمن

*Biçare olup feryadettikleri za-
man, taht sahibi onlara kerem
etti.*

(Değiği)

§ Azerbâycân'da bir kasaba.
Vaktiyle o civarda hüküm sü-
ren padişah ve hâkimlere ger-
geri derlermiş.

نفس کردون باید اندیش توژان پیوسته شد

تا شدی پیوسته تو باشم یار گرگری

قطران

*Sen Gerger padişahına intisab-
ettiğinden beri feleğin nuhuseti
düşmanına musallat oldu.*

(Keṭrân)

گُرگیر

(girgir) = Cırcır denilen
habbe ki nohuttan küçük ve
değirmi olur.

گُرگور

(gurgur) = Dudak altından
mırıldanmak § Homurdanmak.

گُرگن

(gurgun) = Ferik : yeşil ve
sütlü buğdayın ütülenmiş.

گُرگوز

(gergūz, ger-
gūy) = Turanlı bir pehlivan.

گُرگین

(gergîn) = Uyuz illetine
müptelâ olan kimse, (muḥ.) ger-
gen.

ای سله گرگین زشت از حرص جوش

پیوستن شیر را برخود میبوش

مولانا

*Ey çirkin, uyuz köpek ! Hırs
ve galeyan ile aslan postuna
bürünme.*

(Mevlânâ)

گُرگین (gurgīn) = İranlı bir seraser. Gurgân'ı bu yaptırmıştır.

گُرگینه (gurgīne) = Kürk dediğimiz libas.

زبان کجا ترسد آن گُرگ پیر
که گُرگینه پوشد بجای حور
نظامی

O ihtiyar kurt yağmurdan nerededir korkar; çünkü ipek yerine kürk giyer.

(Nizâmî)

گُرکِ یوسف (gurki yūsuf) = (k.) ltham edilen kabahatsiz.

گرم (germ) = Sıcak: ısı, kızgın,

در جهان هر چیز چیزی جذب کرد
گرم گرمی را کشید و سرد سرد
مولانا

Dünyada her şey bir şeyi cezbetti; sıcak sıcaklığı, soğuk soğluğu.

(Mevlânâ)

چراغ از بگری نیفر و خق
نه خود را نه روانه را سوخت
نظامی

Işık eğer hararetle yanmasa idi, ne kendini ne de pervaneyi yakardı.

(Nizâmî)

در مطبخ سخای تو ام گفت هاتنی
دیدنی تنور بگرم و بسوزد درو فطیر
عزاد

Senin cömert mutfağında bana bir hâtif, fırını kızgın gördün de ekmek yapmadın, dedî.

(İmâd)

Ş İveme, tâcil.

با هستی کار عالم برآر
که در کار گری نیاید بکار
شاعر

Âlemin işini yavaşlıkla husule getir: çünkü işte tâcil işe yaramaz.

(Şâ'ir)

گرما (germâ) = Yaz = tâbistan. germâbân, germâbe, germâve) = Hamam ve ılıca. Birincisi germâbebân = hamamcı muhaffefi de olur.

شنیدم که وقتی -حجگاه عید
بگرمايه آمد برون بازید
سعدی

İşittim ki bir vakit Bayezidi Beş'âmî Hazretleri bayramın seher vaktinde hamamdan çıktı.

(Sa'dî)

اگر ناطق طبل پر باوه
و اگر خاموش نقش گرماوه
سعدی

Eğer çançan edersen davul gibi beyhude ötersin, eğer ağzını kaparsan hamam nakşısın.

(Sa'dî)

گرم خون (germ hūn) = Kanı sıcak (k.) herkesie ülfet eden kimsede. Şaraba da sıfat olur.

دختر رز که شیشه منزل کرد
گرم خون بود جای دو دل کرد
هلاک

Şişede yerleşen şarap, kanının sıcaklığından yürekte yer etti.

(Hilâlî)

گرم خیز (germ hîz) = Seher vakti uyanan, uykusu hafif, çevik, seriüsseyr, gece ibadet için kalkan sofı kimselere denir.

گرم (germ dilân) = Âşıklar.
گرم دماغ (germ dimâğî) = (k.)
Kibirlilik.

گرم ران (germ rân, germ
inân) = (k.) Atı pek süren
kimse.

گرم روان (germ revân) = Acele
gidenler. (k.) Sabırsız âşıklar.
گرم سیر (germ sîr) = Çok sıcak
yer, mukabili gerdsîr dir.

هوای گرم سیرست آن طرفرا
فراخیا بود آب و علفرا
نظامی

*O tarafın havası sıcaktır; su-
yu ve otu boldur.*
(Nizâmî)

گرم شدن (germ şuden) = Kızmak,
hiddetlenmek.

چو آگاه شد آن نصیحت گداز
که از پند او گرم شد شهریار
نظامی

*O öğütçü padişahın öğütten
kızdığını öğrenince*
(Nizâmî)

گرمگاه (germgâh) = Öğle vakti,
nısfünnehar.

گرم کردن (germ kerdên) = Tahrik
etmek, hırslandırmak, kızdır-
mak, hiddetlendirmek.

گرم و سرد (germüserd) = Sıcak ve
soğuk (k.) rahat ve meşakkat.

گرم و سردی (germüserdi çerh) =
(k.) Dünyadaki hâdiseler & Gü-
neş ve ay.

گرمی خونابه (germî'i hünâbe) =
Çok ve süratli ağlamak ki
bangir bangir ağlamak denir.

گرم (gurm) = Gam ve keder, kal-
bin ıstırabı.

زانچه دای نصیب نیست ترا
جز شب و روز دنج و گرم و گداز
ناصری

*Malik olduğun şeylerden gece
gündüz senin elem, keder ve
erimeden başka nasibin yoktur.*
(Nâşirî)

کرا بیش بخشد بزگی و ناز
فزونتر دهد و بچ و گرم و گداز
اسدی

*Kime fazla büyüklük ve naz
ihsan ederse elem, keder ve
erimeyi daha fazla verir.*
(Esedî)

گرم تو کور و کر شدی مارا چه جرم
ما دیرین رنجیم دو اندوه و گرم
مولانا

*Sen kör ve sağır oldunsa bizim
ne kabahatimiz var, biz bu
hastalıkta keder ve gam içine-
yiz.*
(Mevlânâ)

Ş Birçok alacaktan birazını al-
mak & Eleğimsağma.

گرمای پیمانه (germâ peymâ) = Ter-
mometre = germâsenc. Baro-
mefreye havasenc derler.

گرمای فزائی (germâ fezây) = Mülki
ayların üçüncüsü.

گرماله (germâle) = Ağartılmış
mürdesenk denilen bir nevi ilâç.

گرمک (germek) = Suda haşlanmış bakla § Turfanda meyva hususiyle kavun § Germ (k.) ismi tasgiri گرم (ba.)

آل برمه دوگرم گرمک فروش این درند
بهان

Bermek ailesi bu kapının pişmiş baklasını satarlar.
(Bushāḳ)

گرمه (germe) = Tiz ve çabuk yetişir meyva hususiyle kavun.

گرمه بیز (germe bīz) = Sık gözlü kalbur ve elek.

گرمیخ (gurmīḥ) = Hayvan bağladıkları büyük kazık.

گرنج (gurinc) = Pirinç.

ای بکویال گران کوفته پیلارا پشت
چون گرنجی که فرد کوفته باشد بجوان
فرقی

Ey dibekle dövülen pirinç gibi
fillerin ağır topuzla beynini
ezen kimse!

(Ferruḥî)

گرنج بشیر (gurinc beşir) = Sütlaç
(Ar.) بهطه .

کوهان ثور روغن کرده است تارود
خوان ترا گرنج بشیر اندر آسمان
سوزنی

Sevir burcu semada senin sofrana sütlaç pişirmek için yağ yapmıştır.

(Süzenî)

Oḳyānūs'un beḥt maddesinde pirinç ve süt ve sâfi yağla tertip olunan taamdır. Diğer lûgatlerin bildirdiğine göre bu taam sütlü aş ve süt lāpası olacaktır.

گرنجزار، گرنجبلر (gurincâr, gurinczâr) = Pirinçlik, çeltik tarlası.

گرنده (gurinde) = Çulhaların haşıl sürdükleri lıf, sürgü.

گرنک (giring) = Birbiri içine kıvrılmış, bükülmüş şey.

گرنه (gurne) = Funda denilen bitki.

گروگان، گرو (girev, girevgân)

=Rehin, tutu: bir şey mukabilinde alınan şeyler, oyunda bahse tutulan şeye denir ki dilimizde öndül tâbir olunur § Köle mânasına da gelir.

هین ممکن خود را خصی و هیان مشو
دارکه عفت هست شمو ترا گرو
مولانا

Dikkat et kendini hadım yapma, papaz olma, çünkü afif olmak şehvetin bulunmasına bağlıdır.

(Mevlânâ)

گرو nihâden (girev nihâden) = Rehin koymak.

گرو dâden (girev dâden) = Rehin vermek.

گرو کشیدن، گرو گرفتن، گرو شدن (girev şuden, girev giriften, girev ke-

şiden) = Rehin almak § Yarı-
şa konulan öndül.

سوارنگون بخت ی را مرو
پیاده بود زو برافتن گرو
سعدی

*Yollu olmıyan talihsiz süvari
ile yaya, yarış ettikleri vakit
öndülü yaya kazanır.*

(Sa'dî)

من که مسعود سعد سلمانم
در کف جود تو گرو گانم
مسعود

*Ben ki Mes'ud Sa'd Selmanım;
senin cömert avucunda tutsağım.*

(Mes'ud)

§ (G) ve (v) nin ötresiyle gu-
rugân: erkeklik aleti.

گروز (girver) = Vacip, lâzım.
گروز (girveri fertâş) = Va-
cibülvücut. Fertâş = vücut.

گروزه (gurūze) = Cemiyet, guruh.

گروس (gurūs) = Açlık = کرس (ba.).

گروغ (gurūġ) = Yalan.

گروگر (gerüger) = Esmâi husna-
dandır.

فرزند تو امرور بود جاهل وعاصی
فردات چه فریاد رسد بدش گروگر
ناصر

*Evlâdın bugün cahil ve âsi
olursa yarın Aliahın huzuruna
da feryadına nasıl erişir.*

(Nâşir)

Mânası insanın muradını veren-
dir.

گروه (gurūh) = Topluluk, cemaat.

پیمده گوی زمین گروه
گفت که ای حاتم دریا شکوه
قافله ما شده مهمان تو
چشم نهاده هم برخوان تو
سلیم طهرانی

*Topluluğun arasından bir geve-
ze dedi ki ey derya azametli
Hâtem! Bizim kafilemiz sana
misafir olmuş, hepsi senin ni-
metine intizarda.*

(Selim Têhrânî)

گروهه (gurūhe) = Pamuk yumağı,
top, tüfek tanesi gibi mutlak
yuvarlak olan şeyler.

چون تو ترتیب و نان و خوخان ساری
مه، گروهه، سپهر، لاک تو باد
شاعر

*Sen ziyafet tertibedersen ay,
hamur yuvarlağın; gök hamur
teknen olsun.*

(Şâ'ir)

گروی (gurvî) = Siyâvuş'un öldü-
rülmesine sebebolan Turân'ı bir
şahıs.

گرویدن (gireviden) = İnanmak §
Bir kimsenin muhabbetine içten
bağlanmak. Girev kerdan =
rehnetmek mânasına da görül-
müştür.

گیره (giriĥ) = Düğüm. (G) ve (r)
nin üstünü ile testi = sebû.

هیچکس عقدی از کاه جهان باز نکرد
هر که آمد گریه چند برین تار افروود
صائب

Dünya işinden düğümü hiçbir kimse çözmedi. Her kim geldiye bu ipliğin üzerine birkaç düğüm ekledi.

(Şa'ib)

گره (giriş bur) = Yankesici = kışe bur.

افکندن ve گره بر افرو زدن (giriş ber eb-rû zeden ve efkenden) = (k.) öfkelenmek.

کدی کو زند بر من ابرو گره
کفن به که پوشد بجای زره
نظامی

Bir kimse bana karşı öfkelenirse zırh yerine kefen giymesi daha iyidir.

(Nizâmî)

تو روا داری که آیم سوی ده
تا بر ابرو افکنند سلطان گره
مولانا

Ben köye geldiğim için padişahın bana öfkelenmesini lâıyk görür müsün.

(Mevlânâ)

گره بر باد زدن (giriş ber bâd zeden) = Rûzgâra düğüm vurmak (k.) beyhude ve faydasız iş görmek, ömre, dünya, mal ve metâına itimadetmek.

گره پیاده مزن گریه بر مراد وزد
که این سخن مثل باد برسیان گفت
حافظ

Muradınca esse de rûzgâra itimadetme, çünkü bu itimadetme sözünü misal olarak Hazreti Süleyman'a rûzgâr söyledi.

(Hâfîz)

گره بر گره (giriş ber giriş) = (k.) Şekil şekil üstüne.

گره بر گوش زدن (giriş ber gûş zeden) = Bir kimsenin sözünü işitmemek, sağır olmak. Mütercim 'Aşım Efendinin işitmezlikten gelmek mânasına alması daha uygundur.

گره زدن (giriş zeden) = Düğümlemek (k.) mal biriktirmek.

گره گوشت (giriş gûşt) = Et ile deri arasında bez denilen gудde

گره گردان (giriş gerdân) = Bir nevi oyun.

گرهه (guruhe) = Gurûhe muhafefi کرده (ba.).

گره (gerî) = Dönüm, arşın, kile gibi her nevi ölçek. Pengân denilen su taşı بنگان (ba.).

دهد او سیم بقطار وروایت بگنج
دهد او زر بانبار و لالی بگری
نظران

O, gümüşü kantar; yakutları hazinesiyle verir; o, altını ambar, inciye kile ile verir.

(Keṭrân)

زانکه امثال مرا بی شاعری بسپارد داد
کاخهای جار پوشش باغهای دل گری
افروزی

Benim gibilere şairliği olmadığı halde dört katlı köşklerle kırk dönüm bağları çok verdi.

(Enverî)

§ 22,5 dakikalık zaman § Âhi-

rındaki (y) mastariyet olduğuna göre oburluk mânâsınadır.

گری (girî) = Girîsten = ağlamak-tan emir.

دوله آگه برو بر خود گری
زانکه در انکار نقل وعشری
مولانا

*Haberin yoksa git kendine ağla;
çünkü ahrete göçmeyi ve mah-
şeri inkâr ediyorsun.*

(Mevlânâ)

Ş Girîsten = Tutmak tan muzari muhatap olan gîrî (muğ.).

تو که مقصود خود گری خواستی
بت برستی ، نه خدای پرست
سنا

*Sen elde kendi maksat ve ar-
zunu tuttukça Allaha değil
puta tapıyorsın.*

(Senâ'î)

Düğüm Ş Boyun, bu münase-
betle yakaya girîbân = boynu
saklayıcı denir.

گریبان (geryâil) = Yedi nevi ma-
denden yapılmış bir levhadır
ki pengân denilen su ölçeğinin
içi dolup dibe battığı zaman
çubukla o levhaya vururlar,
sesi işitenler saatin kaç oldu-
ğunu anırlar (ba.).

دانی چراست ناله گریبان هر گری
اینکه این صراى مقام دولگان نیست
میرمعنی

*Her tas doluşta levhanın nâle-
si ne içindir bilir misin? Yani
bu dünya eğlenecek yer değil-
dir, demektir.*

(Mîri Muğenni)

Geryâlin aslı geri al = «geri» ye
yani ölçeğe mensuptur, çengâl
ve denbâl kelimeleri gibi.

گری (guri) = Hamam külhanı.

گریبان (giryân) = Ağlayıcı, ağı-
yarak mânâlarına sıfatı müşeb-
behe ve haliyedir.

چون بینی چشم گریانم پیوشی رخ یلی
از نظر پنهان شود خورشید چون گریه صاحب
قاف

*Ağlıyan gözümü görünce yana-
ğını örtersin. Evet bulut ağ-
larsa güneş gizlenir.*

(Kâânî)

رفتم لطیف و گفتمش بدارم
وزاول شب تا ببحر بیدارم
نیمم چو طرب دیدگفت از سر لطف
جز عشق ندای مرضی پندارم گو یار تو کیست
خاعر

*Hekime gittim de hastayım ve
gecenin iptidasından seher vak-
tine kadar uyanmışım, ilâcım
nedir dedim. Bana baktı, nab-
zımı görünce lûtuş tarikiyle
ağlıya ağlıya aşktan başka has-
talığın yoktur sanırım; söy-
le, sevdiğin kimdir? dedi.*

(Şâ'ır)

گریبان (guryân) = Hamam ocağı,
külhan.

گریبان (girîbân) = Yaka.

سک دویان چو یاقته غریب
این گریبان بگردد آن دامن
سعدی

(ba.).

گريبان (giribân dâmen kerdên) = (k.) Mürakaba etmek.
گريبانى (giribânî) = Gömlek & Kürkten yapılmı yaka.

گريچ (guriç) = Divanhane & Küçük cda & Köşe bucak & Zindan kuyusu.

گريچ (giriç) = Gömlek, yaka ve kürkten yapılmı yaka (Burhânî Câmî) yaka oyuntusu, kavun dilimi; gibi kesilen parça (Hil-mî).

گريچه (guriçe) = Kuriç, bir nevi helva & کعب الغزال (ba.).

گريشتن (gurišten) = Kaçmak.

آهوان برکوشه گلزار دیدند آن دو چشم
هر یکی با تیر نمزد جایی بگریختند
خجندی

Ahular o iki gözû gûlzarda görüncê, her biri gamzesi okiyle bir tarafa kaçtılar.

(Hucendî)

گريز (guriız) = Gurišten ve guri-ziden masterından emir. (İs-mas. isfa. muh.).

چنانک دهم مالش تیغ تیز
که بامرک خواهی زمن یا گریز
نظامی

Sana öyle keskin bir kılıç sü-rerim ki benden ya ölüm ya kaçmak istersin.

(Nişâmî)

گريزپا (guriızpâ) = Kaçkın köle ve hayvan.

هستم زجان غلامت اما گریز بایم
صدور اگر فروشی بگریزم و بایم
شاه

Candan kölenim, ama kaçtım; eğer yüz kere satarsan kaçır ve gelirim.

(Şâ'ir)

گريزگاه (guriızgâh) = Kaçacak yer (Ar.) ملجاء .

گویند از و مذرکن وراء گريزگير
گویم بکاردم که ندارم گريزگاه
سعدی

Ondan sakın ve kaçmanın yolunu tut derler. Nereye gideyim ki kaçacak yerim yok derim.

(Sa'dî)

& Kasidede memduhun vasfına şûru edilecek yer.

گريسه، گريس (giris, girise) = Hile ve hud'a, yaltaklanma, mastarı girişiden.

گريستن (girišten) — Ağlamak.

مستی بهانه کردم و بی حد گریستم
تا کس ندانم که گرفتار کیستم
شاه

Kime âşık olduğumu kimse anlamasın diye sarhoşluğu bahane ettim de birçok ağladım,

(Şâ'ir)

گريستن هوا (girištenî hevâ) — Havanın ağlaması (k.) yağmur yağmak.

ز شیران بود رو جان را نوا
نخندد زمین تا نگرید هوا
نظامی

خنده زمین (ba.)

گر پسنگ (geriseng) = Çok çukur
ve alçak yer.

گر پش (geriş) = Keler.

گر پشک (gerişek) = Küçük par-
mak (Nâşiri).

گر پخ (gurîğ) = Giriz.

دشمن را ز پیش قهرت نیست
قدرت رفتن و مجال گرینغ
فخری

*Düşmanın kahrının önünde
gitmeye kudreti ve kaçmaya
mecali yoktur.*

(Fehri)

کسی از داد یزدان ندادد گرینغ
اگر چه ببرد بر آید بخینغ
فردوسی

*Bir kimse uçup buluta çıksa
da Allahın adaletinden kaçamaz*

(Firdevsî)

گر پواره (girivâre) = İnci dizisi.
Girî = gerdân vâre = lâyük ke-
limelerinden mürekkeptir, ni-
tekim küpeye gûşvâre derler.

گر پون (geriven) = Temriye deni-
len cilt hastalığı.

گر پوه (girîve) = Küçük dağ, tepe.
Yağmurdan delik deşik olup
yıkılan yüksek zemin ve tepe
mânasına da gelir.

رهائی را چسان سازم تدبیر
گر پوه پست و سیلاب آسمانگیر
دهلوی

*Kurtulmaya nasıl çare bulalım;
tepe alçak, seylâp ise göğe çık-
mada.*

(Dehlevî)

گر پوه (girye) = Ağlama.

چون شیشه شکسته و ناله بریده ام
عاجز بدست گر پوه بی اختیار خویش
شرف

*Kırık şişe, budanmış asma gibi
ıztırari ağlamanın elinde âci-
zim.*

(Şeref)

گر پوه در گلو گردد شدن
giriş şuden) = Ağlamaktan bo-
ğaz tıkanmak, çok müteessir
olmak.

گفتم بآه و ناله هم از دل برون کنم
شد گر پوه در گلو گره هم آه چون کنم
خجندی

*Ah ve nâle ederek kederi gön-
lümünden çıkarayım dedim. Ağ-
lamaktan boğazım tıkanmış. Ah
ne yapayım?*

(Hucendî)

گر پوه (gez) = Endaze, arşın.

زان عامة زفت ناپایست او
ماند يك گز كهفته دودست او
مولانا

*Onun ihtiyaçtan fazla olan
sarığından «soyucu» nun elinde
bir arşın eski bez kaldı.*

(Mevlânâ)

Ş Geziden = ısırmaq tan emir
ve ismi fail.

بدو گفت کای بدتر از مار گز
پیدان که پوشد زره زیر خز
فردوسی

Ona, ey ısırtıcı yilandan beter olan ! Savaş meydanında ipek altından zırh kim giyer ? dedi.

(Firdevsî)

Cihāngirî, Firdevsî'nin bu beytini gerze denilen bir nevi yılan mânasına misal göstermiştir.

نکردی مشورت با ما درین کار
نهادی پای بر دنبال گز مار
نزاری

Bu hususta bizimle meşveret etmedin; ayağını kerze denilen yılanın kuyruğuna koydun.

(Nizârî)

§ İlgin ağacı.

اگر بدکلی چشمه تیکو مدار
که هرگز نیارد گز انگور بار
سعدی

Eğer fenalık edersen iyilik ümitme; çünkü ilgin hiçbir vakit üzüm vermez.

(Sa'dî)

§ Yeleksiz, temrensiz, ortası kalın bir nevi ok § Diş mânasına gelen kâz muhaffefi.

گزا

(gezâ) = Isırtıcı ve zarar verici mânasına geziden den sıfatı müşebbehe ve bu mânaya gelen gezâyiden den emir. (Isfa. muh. vas.).

تریاک در دهان رسول آفرید حق
احبارا چه غم برد از زهر چانگزا
سعدی

Cenabı Hak Resulü muhteremin ağzında tiryak yarattı;

ahbabın zarar verici zehirden ne endişesi olur. (Hazreti Peygamberin, Ebubekir'e karşı gösterdikleri mucizeye işarettir.)

(Sa'dî)

گزار

(guzâr) = Guzârden = ödemek ten (Isma., emir, isfa., muh. vas.).

گزاردن (ba.). Hâb guzâr = rüya tâbir eden. Guzârname = tabirname § Hacamatçı neşteri § Resim ve nakış taslağı.

گزارش، گزازه

(guzâriş, guzâre) = Rüya tâbir ediş, düş yorma, tefsir ve izah.

نو این خواباوا بمن پیش او
مکوی وز نادان گزارش عمو
فردوسی

Sen bu rüyaları onun yanından başka yerde söyleme ve cahilden tâbir arama.

(Firdevsî)

جو بشیند دغدو گزارش خواب
سوی خان بگرفت وفتن شتاب
زرانش

Doğdu, rüyanın tâbirini işittince ev tarafına geçmekte acele etti.

(Zerâteft)

§ Guzârişger = düş yoran (Ar.)
معبر § Guzârişname = tâbirname, tefsir kitabı.

گزاردن، گزاردن

(guzârden, guzâriden) = Ödemek, eda etmek : nemâz guzârden = namaz

eda etmek. Kârz guzârden = borç ödemek.

خدا ترسی باید امانت گزار
امین گز تو ترسد امینش مدار
معدی

Emniyet edilen kişi Allaha korkmak lâzımdır. Senden korkan emini emin addetme.

(Sa'di)

Ş Rûya tâbir etmek.

شبیگیر ز گل بلبلگان بالنگ برآوند
گوئی بسحرگاه همی خواب گزارند
مشوچه‌ری

Çin sabah bülbülceğizler gül dalından öterler. Sanki seher vakti rûya tâbir ederler;

(Minûçihri)

Ş Söz söylemek, meramı ifade etmek.

زگزارود نظم ؛ بارد لفظ او در نظم
وونوئسد نثر بارد کلام او در نثر
قطران

Eğer nazım iradederse onun lâfzı manzum; nesir yazarsa mensur inci yağdırır.

(Keşrûn)

Ş Bir resmin evvelâ taslağını yapmak. Nâşirî (guzârden) i geçmek, terk etme mânâlarında guzâştên ile müradif addetmekle beraber (guzâr) maddesinde (z) ile doğru değildir, çünkü Farside (z) azdır; diyor, bazı büyük lûgatçiler (z) ile ödemek (z) ile terk etmek diye tâbir etmişlerdir.

گزاراز (guzâz) = Tepinme, çabalamama, ıstırap.

گزارافه، گزاراف (guzâf, guzâfe) = Beyhude, abes, lâf, faydasız söz. gizân-gizâfe suretinde de okunması yanlış değildir.

زهی چهول که مدشوق او بخانه او
بسوی خانه نیاید گزاراف می بود
مولانا

Ne kadar çok cahil ki sevgilisi evinde iken evi tarafına uğramaz, beyhude koşar durur.

(Mevlânâ)

به پیش جاهلان ممکن گزاراف بند نیکورا
که دهقان تخم هرگز نفکند در ریک وغورستان
ناصر

lyi nasihati cahillerin önüne beyhude atma; zira köylü hiçbir vakit kumluk ve çorak yere tohum atmaz.

(Nâşir)

Ş Hadsiz, hesapsız, sayısız.

تو آن کس که رجوع گزاراف بخشیدن
زر رسم همی گم کنی رسوم حساب
ازونی

Sen o kimsesin ki hadden fazla altın ve gümüş bağışladığından hesabın rüsumunu kaybediyorsun.

(Ezrekî)

ی ده گزاراف ساتیا تاگم شود خوف ورجا
مولانا

Ey saki! Şarabı hesapsız ver ki hâuf ve rica kalksın.

(Mevlânâ)

Guzâf ekseriya lâf ile birlikte iradedilir.

گزاراو رنگان، گزاراورنگان، گزاراف رنگان (gezâf rengân, gezâv ren-

gân, gezâ vengân) = Acele,
ivedi mânasınadır.

ماه زان می رود گزاونگان
که کند گزوه خانه تو طراف
اوحد

*Ay senin evinin etrafında tavaf
etmek için acele eder.*

(Evâhed)

گزای (gezây) = Geziden yahut
gezâyiden den emir. (*Isfa. muh.
vas.*).

ار من بگوی حاجی مردم گزایرا
کو آستین خلق بازار می دود
سعدی

*Halkı inciterek eteğini yırtan
insan dalayıcı hacıya benden
söyle.*

(Sa'dî)

گزایان (gezâyân) = Isırıcı, gezâ-
yiden mastarından sıfatı mü-
şebbeye.

حقا که شکر زهر شود تلخ و گزایان
گر نام خلافت بشکارتی اشکر بر
غضری

*Ona muhalefet edenin adını
şeker üstüne nakşedersen şeker
hakikaten acı ve zarar verici
olur.*

(Unşurî)

§ Gezây kelimesinin cem'i.

گز (gezer) = Havuç = zerdek.
Muarrebi جزر. Türkçesi keşirdir.

گز (guzir) = (z) nin esre ve üstü-
niyle çare ve ilâç.

بر تخته اش ز تخت کشیدند ناگهان
بگذشت ازان گذر که نبوده ازان گز
صاحب قبرستانی

*Onu ansızın tahttan, tahta üs-
tüne çektiler. Onun için çaresi
olmıyan o güzergâhtan geçti.*

(Şâhibi Teberistânî)

§ (R) nin üstüniye çoban hey-
besi.

گز (guzerd) = ilâç, çare.

ما نساخد آسمان از دوو دور
تا نگردد آفتاب از نور فرد
ماد همچون آفتاب و آسمان
در اقام گل و صودت ناگزرد
انوری

*Gök devir ve hareketten uzak-
laşmadıkça, güneş ziyadan ay-
rılmadıkça vücudun güneş ve
gök gibi her halde nizam ve
intizam içinde olsun.*

(Enverî)

گزردن (guzerden) = Çare, tedbir
ve ilâç etmek.

گز (gezure) = (ba.) مرزوبه.

گز شایگان (gezîşâygân) = Horâ-
sân'a mahsus bir nevi endaze
ki bir buçuk arşın miktarında
imiş. Gezmelek de derler.

گز (gezef) = (ba.) گزی.

گز (gezek) = Meze.

صافیا می اگر م خواهی داد
گز کش اهل لب میگویند
شاعر

Ey saki! Eğer bana şarap verecek olursan mezesi şarap renkli lâl dudaktır.

(Şâ'ir)

گَزْلِک (gezlik) = Kalemtırış.

جا بمن که منکر حق تو کیست
تا دیده اش بگولک عبرت برادرم
حافظ

Senin hüsünü inkâr eden kimdir, bana göster ki gözünü gayret kalemtırışıyle çıkarayım.

(Hâfız)

Lâmin üstüne ile meşhurdur.
Kâfı arabîye de (ba.).

گَزَم (gezem) = Ilgın ağacı.

گَزْمَار (gezmâr) = Bir nevi yılan.

نگردی مشورت باما درین کار
نهادی پای بر دنبال گزماو
نزاری

(ba.).

گَزْمَارُو، گَزْمَارَك (gezmâzek, gezmâzû) = Ilgın yemişi. Muarrebî (k) ileidir.

گَزَنْد (gezend) = Zarar, elem ve âfet.

گرگزندت وحد تحمل کن
که بفقو از گناه پاک شوی
سعدی

Sanâ zarar erişirse tahammül et ki af ile gûnahtan pak olasın.

(Sa'dî)

دوخو که او سر برآورد بلند
بدیگر در خندان رساند گزند
انگامی

Başı yükselen ağacın başka dilger ağaçlara zararı dokunur.

(Nîşâmî)

Ş Guzîden = ısırmaktan muzari cemi gaip sıgası.

گَزَنْد (geznend) = Ferzend vezninde saman dolu çuval.

گَزَنَه (gezne) = Isırğan dikenî.

گَزَنِی (geznî) = Kuru ve yaştan mürekkep şey hususiyle kış mevsimindeki kuru ve yaş çamur.

گَزِید، گَزِیت (gezî, gezîd) = Vergi, öşür Ş Ecnebilere alınan haraç. Cizye bunun Muarrebîdir.

کتاب خویش نخوایم وز عمل نکنیم
که تا گزیت ستانندمان چو اهل کتاب
سوزی

Bizden ehli kitap gibi haraç alırlar diye kendi kitabımızı okumaz ve onunla amel etmez.

(Süzenl)

İkinci lûgat gezîden = ısırmak tan mazi.

گَزِیدَن (gezîden) = Isırmak, iğnemek, kesmek, sokmak.

کفتمش از دهانت ای بت چین
کام من غیرلب گزیدن نیست
خجندی

Ona ey Çin güzeli! Senin ağ-

*zından benim arzum dudak
ısırmaktan başka değildir.*

(Hacendî)

شبان بیره که از تاپ زلف یار بنام
بخویش پیغم و هم چون گزیده مار بنام
پنما

*Yârin zülfünün bûklümünden
nâle ettiğim karanlık gecelerde
kendime, kıvrandır sarılırim ve
yılan sokmuş gibi feryad ede-
rim.*

(Yeğmâ)

Ş Kesmek Ş Korkmak.

گزیدن (guzîden) = Seçmek, örün-
dülemek, intihabetmek.

ما خاک زمین در میخانه گزیدیم
کو شیخ زمان در طلب خلدبرین باش
پنما

*Biz meyhane kapısının zemini
toprağını intihabettik; zamanın
şeyhi cenneti âlâyı arzu ede-
dursun.*

(Yeğmâ)

گزیده (guzîde) = Seçilmiş, mün-
tehap.

تا دیده دیده رویت سیلاب شوق وانه
تا دل گزیده مهرت ازجان طمع بریده
شاعر

*Göz, yüzünü gördüğünden beri
şevk ve muhabbet selini salı-
vermiş; gönül, sevgini seçtiğin-
den beri candan ümidini kesmiş.*

(Şâ'ir)

گزیر (guzîr) = Çare. Nâgüriz =
naçar.

هستم از هر چه هست بجه گزیر
ناگزیرم توید مرا بیدیز
سنائی

*Her ne var ise hepsinin çaresi-
ni bulurum, çaresini bulamadı-
ğım şey varsa sensin; beni ka-
bul ediver.*

(Senâ'î)

Ş Sabır ve tahammül etmek,
vazgeçmek. Kat-ı nazar etmek
mânalarını da ifade eder. Mas-
tarı (guzîrîden, guzîrden) dir.
Senâ'î'nin şiirinden bu mânala-
rı çıkarmak da mümkündür.

چون کنم کز دل شکوایم ز دلبر ناخکب
چون کنم کز جان گزیرت وز جانان ناگزیر
سعدی

*Ne yapayım ki gönlüme sabre-
der, dilbere edemem; ne yapa-
yım canımdan geçer de canan-
dan geçemem.*

(Sa'dî)

گزیر (gizîr) = Zabıta memuru,
subaşı, tahsil memuru.

گزیری پیمای در افتاده بود
که از هلال او شیراز ماده بود
سعدی

*Büyük bir memur bir kuyuya
düşmüştü: öyle bir memur ki
onun korkusundan erkek aslan
dişi idi: herkes ondan çok
korkardı.*

(Sa'dî)

Lisanımızda köy kâhyası, kâh-
yanın adamı makamında kulla-
nılır.

گزین (guzîn) = Guzîden = seç-
mek ten emir. (İsmas. isfa. muh.

vas.) § Müntehap, seçilmiş =
guzîde.

چو من گزین سخنها بخدمت آوردم
مرا زیور چه تشریف برگزین ندهند
کال

*Ben mademki hizmet vesilesiyle
sözlerin güzidesini getirdim ;
bana niçin müntahap bir hıl'at
vermiyorlar.*

(Kemāl)

زمانی ما خدا این بخودی چند
خردمندی گزین تابخودی چند
جایی

*Bir zaman Allaha raptı kalbet ;
bu bihcdluk ne vakte kadar ;
akıllılığı ihtiyar et ; haksızlık
ne vakte kadar.*

(Cāmî)

چهارم تواضع و رضا بچمین
هشتم وصف مرد قناعت گزین
سمعی

*Dördüncüsü tevazu, beşincisi
rıza ; altıncısı kanaati ihtiyar
eden insanı öğmeğe dair.*

(Sa'dî)

فروتن بود هوشمند گزین
تهد شاخ بر میوه سرور زمین
سمعی

*Seçkin akıllı, alçakgönüllü
olur, meyva dolu dal eğilir.*

(Sa'dî)

گزینش (guziniş) = Guzîden =
seçmek ten hâsılı mastar § Ha-
siyet ve muktezayı zat mânası-
na da gelir.

گزینه (guzîne) = Müntehap ve
matbu.

در دستبرد نظم زدوزان گزینه ام
گردون بسد قران نماید قرینه ام
خاقانی

*Nazım kudretinde zamanın güz-
zidesiyim, Felek yüz asırda
benim mislimi göstermez.*

(Hâkânî)

گزینه (gezîne) = Hazine § Kalın
çadır bezi,

گزینی (guzîni) = Guzîden = seç-
mek ten muzari muhatap.

گزوار (gujâr) = گزوار (ba.)

گزدهم (gejdehem) = İranlı bir
pehlivan.

گزیم (gejm) = Karaağaç (Ar.)
§ Yürek sıkıntısı, hüzn.

گساز (gusâr) = Guzâr mastarı gu-
sârdendir ki guzâştên gibi geç-
mek, geçirmek, ödemek, bırak-
mak mânalarına geldiği gibi
içmek, yemek mânalarına da
gelir. Bu mastardan emir. (Isfâ.
muḥ vas.). Meygusâr = şarap
içen. Gamgusâr = gamı geçi-
ren, izale eden demektir.

مرا چنین وچنان حالی فتاد امروز
رون خرام ویا تاخوم بادم گسار
کال

*Bana bugün böyle şöyle bir hal
âriz oldu, dışarı çık, gel ki
şarap içelim.*

(Kemāl)

خوانجه سنت مغان و آو
وز بلورين ركاب ي بگساو
خاقان

*Mecusilerin âdeti olan sofrayı
getir ve billûr kadehten şarap
iç.*

(Hâkânî)

واز داو من تویی همواره پارمن تویی
غکساو من تویی من آن تو توان من
منوچه‌ری

*Benim sırdaşım sensin ; daima
benim sevgilim sensin ; benim
kederimi giderirsin. Ben seni-
nim, sen benimsin.*

(Minūçihri)

*Meygusâr, saki mânasına da
gelir*

اگر رأی ی داری وروی یار
همت ی بود هم بت غکسار
امدی

*Eğer şarap ile sevgilinin yüzü-
nû istiyorsan sana hem şarap,
hem şarap verici dilber olur.*

(Esedî)

ساقیا مرمر ازان ی ده
که غم من ازان گسار ده شد
ابوشکور

*Saki ! bana kederimi geçiren o
şaraptan ver.*

(Ebû Şekûr)

گست (gest) = Çirkin.

آن کس که جویی و کلیدیش بدست است
گر زین در فزون ی طلبد آزار بدست است
کتبی و کتابی و جویی و کلیدی
هست این عین راخوش اگر نزد تو کست است
این عین

*Elinde bir arpa ekmeği ile bir
hırka olan kimse bu ikiden
fazlasını isterse haristir. Bir*

*köşe ile bir kitap ve bir arpa
ekmeği ile bir hırka, senin ya-
nında çirkin ise İbni Yemîn'e
hoştur.*

(İbni Yemîn)

اگر خمال مانی زنده گردد
به پیش صورت خوات بود کست
فخری

*Eğer Mâninin yaptığı tasvîr
canlansa senin güzel çehrenin
yanında çirkin kalır.*

(Fehrl)

گستاخ (gustâh) = Edepsiz, hayâ-
sız, cesaretli.

تو ای مغز پوسیده سالخورده
زگستاخی خسروان باز گردد
نظامی

*Sen, ey beyni çürümüş ihtiyar!
Padişahlara karşı küstahlıktan
vazgeç.*

(Nîzâmî)

برد مهد گستاخی قدر و جاه
نباشد برکس ووا پایگاه
بدایعی

(ba.) پایگاه.

گستاخ دست (gustâh dest) — Eli
çabuk.

دلبر و سخنگوی و دالاش برست
به تبر و اشمشیر گستاخ دست
نظامی

*Cesur, edib, bilgin ; ok atmak-
ta, kılıç kullanmakta çevik.*

(Nîzâmî)

گستر (guster) = Gusterden = dö-
şemek, yaymak tan emir. (İsfa.
muh. vas.).

لطیف کرم گستر کار ساز
که دارای خلقت و دانای راز
معدی

*Cenabı Hak, keremini yapan
kullarının işini tanzim eden bir
lâstiftir ki halkı korur ve gizli
şeyleri bilir.*

(Sa'dî)

گستریدن، گستریدن (gusterden .
gusteriden) = Döşemek, yay-
mak.

خضرو خورشید همت شیخ ابر اسحق کو
در همه افاق خوان و بذل احسان گسترید
فخری

*Güneş himmetli şah, Şeyh ebü
İshak ki bütün âfaka bezl ve
ihsan sofrasını döşedi.*

(Fehri)

Gusterâniden döşetmek mâna-
sına olup döşemek mevkiinde
kullanıldığı da vardır.

باد در سایه درختانش
گسترانیده فرش بوقلمون
معدی

*Rûzgar onun ağaçlarının saye-
sinde rengârenk döşeme döşe-
miş.*

(Sa'dî)

گسته (geste) = Hayvan pisliği.

گسته (gustehem) = Minûçihir'in
torunu ve Nûşer'in oğlu.

گستی (gestî) = Çirkinlik, yakışık-
sızlık.

گسستن (gusisten) = Üzmek, ko-
parmak, kırılmak, kesilmek.

و شته تصبیح اگر بگسست معذورم بدار
دستم اندر ساعد ساقی سیمین ساق بود
حافظ

*Tespîhin ipliği eğer üzülüp kop-
tu ise beni mazur tut ; çünkü
elim gümüş incikli sakinin bi-
leğinde idi.*

(Hâfiz)

گرم دشمن شدی بادوست گردی
تغواهم دست از دامن گسستن
معدی

*Bana dost da olsan düşman da
olsan elimi eteğinden ayırmı-
yacağım.*

(Sa'dî)

کسی یافت عزت که بگسست امید
و جا پیشه ناچار ذلت کشید
شاعر

*Ümidi kesen, ümit beslemiyen
izzet ve şeref buldu, ricayı iti-
yadeden naçar hakarete mâruz
kaldı.*

(Şâ'ir)

گسته مهزار (gusiste mehâr) =
(k.) Başiboş, söz dinlemez, lâ-
kayt kimse.

میان عالم و جاهل تفاوت این قدوست
که آن کشیده عنانست و این گسته مهزار
شهید

*Bilgin ile cahil arasında şu ka-
dar fark vardır ki o muhafa-
zakâr, bu lâkayttır.*

(Zenîr)

گسته نوره (gusiste nûr) = (k.) Ye-
ni ay, hilâl & Kayık ıçimi al-
tın kade.

گُسِلَ (gusil) = Gusih̄ten, gusisten, gusliden = koparmak mastarlarından emir. (Isfa. muh. vas.).

دلبندم آن چنان گسل منظور چشم آرام دل
قوی دلارایش علوان کز دل برد آرام را
سعدی

دلبند (ba.).

گُسَلَانْدَن، گُسَلَانْدَن (guselânden guselâniden) = Gusisten.

برآمد بد انسان یکی ماد سخت
که می بگسلانید ازین درخت
فردوسی

Öyle şiddetli bir rüzgâr çıktı ki ağacı kökünden koparıyordu.

(Firdavsi)

گُسِلَه (gusile) = Kopmuş, koparılmış = gusihte.

گُسَن، گُسَن (gusn, gusne) = Açlık § Gūsne = aç (muh.).

ان پیر گسته را که نبود آرد در جگر
آردغ امتلا زند اکنون زخوان شکر
سنا

O aç ihtiyar ki bir şeye malik değildi; şimdi şeker sofrasından tokluktan geçiriyor.

(Kemāl)

گُسِل، گُسِل (gusī, gusīl) = Bir kimseyi bir yere göndermek, yollamak.

سزاوار او هر چه بد مریض
همی داد و کردش کسی ری پاره
اسدی

Ona münasip her ne varsa baştan başa verdi ve pederi tarafına gönderdi.

(Esedî)

کمی کردهش پادشاهان
کرو دوربادا بد بد گمان
فردوسی

Ona sui zan edenin kötü zannı uzaklaşsın diye onu ferahlı kalbimle yani gönül hoşluğuyla gönderdim.

(Firdevsî)

گُسِهْتَن (gusihten) = Koparmak, kesmek (ba.).

گَش (geş) = Güzel, hoş.

این روی خوش تو ماه مانند
وین نقدش تو سرو ماناست
هدایت

Bu senin hoş yüzün ay, bu senin güzel boyun selvi gibidir.

(Hidāyet)

§ Naz ve eda ile salınış.

هر شهید چه خوشی است که دو کام تو نیست
با کبک چه گشتیست که دو کام تو نیست
هر شهر کدام دل که او کام تو نیست
بی بال به آن مرغ که دو کام تو نیست
سنا

Balda ne hoşluk vardır ki senin ağzında olmasın; keklikte ne salınış vardır ki adınında bulunmasın; şehirde sana râm olmıyan hangi gönüldür; senin tuzağına düşmiyen kuşun kanatsız olması iyidir.

(Senā'î)

گَش (giş) = Yürek, kalb.

از دهان وی و پلیدی او
هر که دیدش بر او بشوید کش
پورجا

Onun ağzını ve onun murdarlığını her kim görürse yüreği bulanır.

(Pārbekā)

کش (guş) = Canlıların vücutlarında bulunan ve eski tababette ahlatı erbaa denilen kan, balgam, safra, sevda. Ahlatın Türkçesi (soyuklar) imiş.

کشائی، گشائی (guşâ, guşây) = Guşâden ve guşûden = açmaktan emir, (Isfa. muh. vas.).

الحی فنجة امید بگشائی
گلی از روضه جاوید تا
جای

Yarabbi! Ümidim koncasını aç. Ebedî bahçeden bir gül göster.

(Cāmī)

گشاد (guşâd) = Guşâden = açmaktan mazi.

روزگار تو ایام دست فتنه بست
بین تو در اقبال برجها بگشاد
سمعی

Senin zamanında günler, fitnenin elini bağladı, senin uğurunla ikbal kapısı cihana açıldı.

(Sa'dī)

§ Fetih, açma, zafer.

نصه مطرب خوشگو همه بندست و کلام
صاغر ساقی مهر و همه فتحت و گشاد
قامد الحار

Hoş söyliyem mutribin nağmesi hep nasihat ve hikmet, ay yüz-

lū sakinin kadehi hep fetih ve zaferdir.

(Kāsım Envār)

§ Hoşluk, güzellik.

چندین حلاوت و مزه و مسق و گشاد
در چشمهای مست تو نقش چون نیا
میوانا

Ezel nakkaşı bu kadar halâveti, lezzeti, mahmurluğu ve güzelliği senin mahmur gözlerine nasıl koydu.

(Mevlânâ)

§ Yaydan oku salıvermek.

زشت صدق کشادم هزار بار دعا
ولی چه سود ای کارگر نمی آید
حافظ

Zihgirden sıdk ile bin dua okunu salıverdim yani bin türlü dua ettim; fakat ne fayda ki hiçbir müessir olmuyor.

(Hāfız)

گشادنامه (guşâdnâme) = Padişah fermanı (Ar.) منشور § Boşanma vesikası.

داری گشادنامه جان درده طلاق
کوده کباب که نزل تو آنجا برافکنند
خاقانی

کیا (ba.) § Mektupların başlarına yazılan ilk söz.

گشاده بند (guşâde bend) = Hapisten çıkıp kurtulan suçlu.

گشاده دست (guşâde dest) = Eli açık (k.) cömert.

گشاده دل (guşâde dil) = Kalbi ferahlı (k.) cömert.

گشاده روی (guşâde rûy) = Güleç yüzlü, beşuş.

در خزانه او پیش من گشاده ومن
گشاده روی و گشاده دل و گشاده زبان
فرخی

*Onun hazinesi kapısı benim
pişgâhıma açılmıştır. Ben gül-
leç yüzlü, ferahlı ve natika-
perdazım.*

(Ferruhî)

گشاده زبان (guşâde zebân) = Sözü
fasih, şair. Arapça mukabili
دُرّ مَلِيقُ اللِّسانِ dir.

گشاده هَنگامان (guşâde hengâ-
mân) = Dört mevsim.

گُشَسَب، گُشَتَسَب، گُشَسَب، گُشَسَب

(guşâsb, guşesb, guştâsb,
guştesb) = İsfendi-yâr'ın baba-
sı ve Luhrasb'm oğlu, Kiyaniya-
n'ın dördüncüsüdür. Zerdeşt bu-
nun zamanında peygamberlik
iddia etmiş, Guştâsb, peygam-
berliğini tanıyarak ateşgedeler
yaptırmıştır.

تو این تاج از ویافق یادگار
له از شاه گُشَسَب و اسفندیار
فردوسی

*Sen bu tacı ondan yadigâr bul-
dun; Guştâsb ve İsfendi-yâr'dan
değil.*

(Firdevsî)

چو لُحَقْ بَشد از شَبْ بَشد در بِشاصَب
بِیوشاصَب آمدش دخت گُشاصَب
فردوسی

بشاصَب (ba.) & Guştâsb, sülûk sa-
hiplerinin yedinci mertebesidir
ki beka ve fena mertebeleridir.

گُشَب، گُشَسَب، گُشَب (guşb, guşesb) =
Sıçrayıcı, yukarı atılıcı = şesb.

گُشت (geşt) = geştên = dolaşmak,
gezmek, dönmek & Olmak &
Hakketmek ten mazi.

در انصای عالم بگشتم بسی
بسر بردم ایام باهر کمی
سعدی

(ba.) بسی بردن

زسم ستوران دران چمن دشت
زمین شش شد و آسمان گشت هشت
فردوسی

(ba.) ستور

گشت کردن (geşt kerdên) = Hak-
ketmek, mahvetmek.

گو هرکه در جهان بجاخویند و گشت
مارا بس این قدر که بنا دوست برگزشت
تا او ز نقش چهره خود پرده برگرفت
ما نقش دیگران زورق می کنیم گشت
اوحدی

*Dünyada her kim gezip dolaş-
maya giderse ona söyle ki bize
yalnız sevgilinin ziyareti kâfi-
dir. O, kendi yüzünün nakşın-
dan perdeyi alınca biz başka-
larının nakşını kâğıttan hakke-
deriz.*

(Evhedi)

گُشتا (guştâ) = Cennet.

گُشتاَسَب (guştâsb) = گشاصَب (ba.).

گُشت بَر گُشت (geşt bergeşt) =
Sarmaşık denilen bitki = pencik
(Ar) عشقه .

گُشتَک (geşteğ) = Bok böceği.

گُشتَن (geştên) = Dolaşmak, gez-
mek, dönmek گشت (ba.).

تشنه را خود شغل چه بود در جهان
گرد پای - عرض گشتن جاودان
مولانا

*Susuzun dünyada meşguliyeti
neden ibarettir; daima havuzun
etrafında dolaşmak.*

(Mevlânâ)

§ Olmak.

بیاید با منت دمساز گشتن
ترا نادیده نتوان باز گشتن
اظای

*Benim seninle düşüp kalkmam
lâzımdır; seni görmedikçe dön-
mek mümkün değildir.*

(Nizâmî)

گسته (geşte) = Gezmiş, dönmüş
dolaşmış § گشتن (ba.).

زحد باختر تا ملاک خاور
جهانرا گشته ام کشور یکشور
نظای

*Maşrıktan mağrıba kadar dün-
yayı memleket memleket gez-
mişim.*

(Nizâmî)

ز بسکه گشته ام ای درد انتظار ضعیف
نگاهرا برخت قوت و -یدن نیست
ناصر

*İntizar derdiyle o kadar zayıf-
ladım ki'nazarımın senin ya-
nağına erişmeğe kudreti yoktur.*

(Nâsır)

گش (guşeb) = گش (ba.).

گشن (geşn) = Çok, kalabalık.

شد آن لشکر گشن پیش تورک
رمضان چون دم پیش دو پیش سرک
اسدی

*O kalabalık asker, kurdun ö-
nünde koyunun ürktüğü gibi
ürkerék Türkün huzuruna gitti.*
(Esedî)

(Ş) nin ötresiyle de doğrudur.

گشن (guşn) = Erkek, ekseriya ay-
gır hayvanında kullanılır. Er-
kek hurma mânasına da gelir
§ Dişi hayvan erkek istemesi
ki Türkçesi kösnemektir §
Gebe olmak § Hurma ağacı
meyva tutmak.

گش نشین (geşnişin) = Mülki ay-
ların dördüncü günü.

گسه (guşne) = Aç = gursne =
gursine.

صدا بگشن کیا گرت گذار اقد
بحق پاچه که بوی بگشنگان برسان
بشحق

*Ey saba! Eğer şirden dolması
gülzarına yolun düşerse paça
hakkı için açlara bir koku eriş-
tir.*

(Bushêk)

یارکار افتاده را یاری هم از یاران رسد
گشته بی توشه را سیری هم از بریان رسد
بشحق

*Düşkün olan dosta dostluk yine
dostlardan erişir; gıdasız kalan
açta tokluk puryandan erişir.*

(Bushêk)

گشی (guşnî) = Erkek hayvan
dişi ile çifleşmek § Erkek hur-
mayı dişiye aşlamak.

گشنیز (geşnîz) = Naz ve eda ile yürüme, salınma.

گشنیز (gişnîz) — Kişniş denilen bitki.

از قفا تیغ قتنه باد نمی
دشمنت را دماغ چون گشنیز
انوری

İhtilâl kılıcının hararetinden düşmanının dimağı kişniş gibi boş olsun.

(Enverî)

گشنیز حصرم (gişnîzi hısrım) = Üzüm şarabı.

گشودن (guşūden) = Açmak = (ba.) گشادن

از چشم عنایم مینداز
کادل بتو چشم برگشودم
سعدی

*Beni çeşmi inayetinden atma;
çünkü ilk gözağrısı sensin.*

(Sa'dî)

گفتار (guftâr) = Söz.

نوی لظم او خوشترز دودست
چه گفتار او یکسر مرودست
نظامی

(ba.) سرود

جوان گر بدانش بود بی نظار
نیاز آیدش هم بگفتار پیر
سعدی

Genç, bilgide eşsiz olsa da ihtiyarın sözüne ihtiyacı vardır.

(Sa'dî)

Yalnız guft de denir.

گفت عالم بگوش جان بشنو
در نماند بگفتش کردار
سعدی

Sözü hareketine benzemese de âlemin sözünü can kulağıyla dinle.

(Sa'dî)

گفتن (guften) = Söylemek, demek.

شعر گفتن گرچه در سفتان بود
لیک فهمیدن به از گفتن بود
شاعر

(ba.) سفتان

بدو گفتم که مشکى باغبىرى
که از بوى دلاوىز تو مستم
سعدى

*Ona misk misin, amber misin?
Senin gönül açıcı kokundan mestim, dedim.*

(Sa'dî)

گفت و گو (guft ū gū) = Dedikodu.

گفت و گو بسیار گشت و خلق کیچ
هر سر و بیان این چرخ بیچ
مولانا

Dedikodu çoğaldı ve halk bu müheyya olan feleğin başlangıç ve sonunda yani hudus ve kîdeminde şaşkın oldular.

(Mevlânâ)

گفته (gufte) = Söz, kelâm.

گفت از گفته فرهاد آن ماه
بسان غنچه از باد سحرگاه
وصال

O ay, Ferhad'ın sözünden, goncanın seherin lâtif rûzgârından açıldığı gibi açıldı.

(Veşûl)

گل

(gul) = Farsçada her türlü çiçeğe gül denir; çiçeğin hangi nev'i bildirilmek istenirse onun evveline gül kelimesi muzaf olarak getirilir. Guli nergis = nergis çiçeği, guli hiyri = şeb-boy. Yalnız söylendiği zaman bildiğimiz türlü türlü lâtif renklerdeki gül demektir. (Ar.) ورد.

تا گل روی تو دیدم همه گلها خارست
تا را بار گرفت همه بار اغیارست
سعدی

*Senin gül yüzünü gördüğüm-
den beri bütün güller dikendir.
Seni sevdiğimden beri bütün
dostlar yabancısıdır.*

(Sa'di)

Ş Ateş koru, kıvılcım.

برک یوزد ز گل دانه خزان خواهد رسید
مهان آید بانه چونکه گل بارد چراغ
خسرو

*Gül den yaprak dökülüyor; bi-
lirim güz mevsimi gelecek. Çe-
rağ kıvılcım saçınca eve mi-
safir geliri mumdan kıvılcım
sıçramak misafir gelmesine işa-
ret imiş.*

(Husrev)

گل (gulâb) = Gül suyu. (Ar.)
گل. Gulâbdân = gül suyu ko-
nulan kab.

چونکه گن بگذشت و گلشن شد خراب
بوی گلزار از که یابم از گلاب
مولانا

*Gül geçip gülşen harabolunca
gülzar kokusunu kimden bula-
cağız? Gül suyundan.*

(Mevlânâ)

گل اندای که من دارم بخون دیده آبشرا
چنان بینم که گبرد دیگری آخر گلابشرا
صائب

*Bir gül bedenliyi kı kanlı göz
yaşımla ben büyüttüm, onun
visali gülâbindan bir başkası-
nın istifade ettiğini nasıl göre-
yim.*

(Şa'ib)

گل (gulâbî) = Bir nevi armut.

گل (guli ebr) = Bulut parçası.

گل (guli urbe) = Amberbuy
ve meryemsaç: denilen çiçek.

گل (gul âkin kerd) =

(k.) Kadehi şarap ile doldur-
mak.

گل

(gil) = Balçık.

چنان غریق میم ساقیا که از گل من
اگر گلی بدر آید شراب ازان بیچکد
محمد علی

*Sakil Şaraba öyle gark olmu-
şum ki eğer benim çamurum-
dan bir gül zuhur ederse ondan
şarap damlar.*

(Mehmed 'All)

گل ارمینی

(gill ermenî) = Kelerme-
ni denilen toprak.

گل

(gulâc) = Güllâç dediğimiz
tatlı.

رخ احباب تو طریقت چو گلی
خوش و شیرین تر از گلزن و گلچای
سوزی

*Senin sevdiğiklerinin yüzü gül
gibi terü tazedir. Ekmek tat-
lısı ve güllâçtan daha tatlıdır.*

(Süzenî)

گلآگۈنہ (gulâgüne) = Kadınların yüzlerine sürdükleri alık = gulgüne.

گلآله (gulâle) = Kıvrıcık kâkül = غلاله (ba.).

گلآله سنبه کون را قرین لاله مکن
دل فریفته زان لاله و گلآله مکن
مختاری

Siyah boncuk rengindeki kâkülünü lâleye yani yanağına yaklaştırma; gönlümü o lâle ve kâkül ile aldatma.

(Muhtârî)

Ş Gömlek.

اگر گلآله او از حریر و گل دوزند
شود زنارکی آزرده توده سمنش
رفیع الدین

Onun güle benzien gömleğini ipek ve gülden dikseler de bir küme güle benzien teni naziklikten dolayı incinir.

(Refi'uddîn)

(Ar.) (ğ) nin esresiyle غلاله dir.

لآءمجوا من بلا غلالته
قد زر ازواره علی القمر
ابوالقاسم

(ba.) - روختن

گلآن (gulân) = Gül kelimesinin gayri kıyasi olarak cem'idir.

بنالد همی بلبل از شاخ مرو
چون دواج زیر گلآن باندزو
فردوسی

Turacın sülünle birlikte güllerin altında öttüğü gibi bülbül

servi dalından durmadan ötüyor.

(Fırdevsî)

Ş Muhtelif şekillerde tarif edilen bir nevi ekmek tatlısı گلآج (ba.) Ş Gulâniden = silkmek ten ismi mastar ve emir.

سحر گه باد برك گل گلآست
زدرد آن قمان در بلبلاست
جرام

Seher vakti rüzgâr gül yaprağını dökücüdür, onun tesiriyle bülbüller figandadır.

(Behrâm)

گلآه (gelâh) = Siyah ve siyah olan her şey. Ş Ferhengi Nizâm (g) nin ötresiyle alıyor, gulâh.

گلبنانگ، گلبنام (gulbâm, gulbâng)

Yüksek sesle hep birden yapılan alkış. Gulbâng bülbül sesi mânasına da gelir.

دلت بوصول گل ای بلبل سحر خوش باد
که در چمن همه گلبنانگ عاشقانه تست
حافظ

Ey seher bülbülü! Gönlün gülün visaliyle hoş olsun; çünkü çimen hep senin âşıkane terennümünle doludur.

(Hâfîz)

Gulbângi Muhammeoî = ezan.

گلبرک (gul berk) = Gül yaprağı.

دو حضوریت من قصه گلزار مگوی
پیش گلبرگ طری نام خس و غار مهر
یغما

*Benim güzelimin huzurunda
gülzardan bahsetme; taze gül
yaprağının yanında çörçöpün
adını enma.*

(Yeğmā)

گل‌بشکر (gulbeşeker) = Gül yap-
rağı ile şekerden mürekkep
tatlı, gül reçeli.

گل‌بن (gulbun) = Gül ağacı, gül
dibi, gül ocağı.

گل‌پارسی (guli parsī) = Güli sadberk
ve gülnar denilen çok kırmızı
ve hoş renkli bir gül.

زن باوړا چون گل پارسی
یرون او فتاده زېږده سړا
گل

*Sofinin karısı güli sadberk gibi
çadırdan dışarı düşmüş.*

(Kemāl)

(G) nin esresiyle kadınların ha-
mamda baş yıkadıkları kil (Ar.)
طین پارسی.

گل پیاده (gul piyâde) = Nergis
ve sümbül gibi sâkı küçük ve
kısa olan çiçekler Cihāngirî
ve Nâşirî, ne sâkı ne ağacı ol-
mıyan çiçek diye tarif etmişler.

تو گویی زان شان در دشت ساده
دمید از خاک گل‌های پیاده
خامرو

*O güzellerden, sâf sahrada top-
raktan çiçekler yetişmiş sanır-
sın.*

(Husrev)

Bütün yabancı çiçeklere de denir.

گل تر (guli ter) = Taze ve tara-
vetli gül § (k.) Güzelin yanağı.
گل چهره (gul çihre) = Gül beniz-
li § Evrenk namındaki âşıkın
mâşukası.

گل چین (gul çîn) = Gül toplayıcı.
گل heyâ (gul heyâ) = Gül rengin-
de bir çamurdur ki sakız top-
rağı derler (Ar.) طین المصطکی.

گل خانه (gul hâne) = Çiçek came-
kânı.

گل دâvudî (guli dâvudî) = Nesterene
benzer bir güldür ki yaprağı
pamuk yaprağı gibidir; yerden
iki arşına kadar büyür; kokusu
kovan çiçeğine benzer. Güz
mevsimine kadar devam eder
(Nâşirî).

گل‌دان (guldân) = Gül demeti ko-
nulan zarf, çiçeklik, vazo.

گل در آب گرفتن و کردن
(gul der âb gi-
riřten ve kerdn) = Bir iş yap-
mak fikrinde olmak, bir işe ha-
zırlanmak, esbabını tehiye et-
mek.

کلیه ویران ما خواهد بآبادی رسید
کرمی تعمیر او سیلاب گل در آب کرد
طالب

*Bizim vıran kulübemiz mamur
olacak; çünkü seylâp onu ta-
mir için hazırlandı.*

(Tâlib)

گل‌دسته (güldeste) = Gül demeti
§ (k.) Minare.

مؤذن ز گل‌دسته شد نقشه‌ساز
چو بلبل که بر شاخ گل شد طراز
هاتف

Müezzin, gül dalına ziynet ve-

ren bûlbûl gibi minareden nağ-
mesaz oldu.

(Hâtîfî)

خوش نغمه موزنان چو بلبل
گلدسته رنگ دست گل
ساز

Müezzinler bûlbûl gibi hoş nağ-
meli; minare gül demeti tar-
zında.

(Sâlik)

گل دوروی (guli dūrūy) = Bir tara-
fı kırmızı ve diğer tarafı sarı
gül. Ona (guli zibâ) (guli re'nâ)
da derler. İki renkli olduğu için
adını kahbe gülü koymuşlar.
Araplar ورد الفجار derler.

هنگام گلست ای بدو رخ چون گل خود روی
هرنگ رخ خویش بیاغ اندر گل جوی
از مجلس ما مردم دو روی برهن کن
پیش آری سرخ و فروزن گل دوروی
فرخی

Ey iki yanağı hudayınabit gül
gibi olan güzel! Gül mevsimi-
dir. Kendi ruhsarının hemren-
gini gül bahçesinde ara. Bizim
meclisimizden iki yüzlü adamı
çıkart. Yanımıza kırmızı şarabı
getir de gülî rânadan vazgeç.

(Ferruhî)

گلرخ (gulruh) = Yanağı gül gibi
kırmızı olan.

گل رعنا (guli re'nâ) = Guli dūrūy
ş lçi kırmızı dışı sarı olan iki
renkli gül (Behâri 'Acem).

گلزار (gulzâr) = Güllük ş Musi-
kide bir makam.

خروشان بابلان دو صحن گلزار
بوقت مہجدم برخن گلزار
ز آتاشت

Bûlbûller sabahleyin güllüksa-
hasında gülzar makamı üzere
ötmekte.

(Zerâteşt)

گل زرد (guli zerd) = Sarı gül, ka-
yısı gülü.

گفتم بگل زرد که هرنگ من
پیوسته مقیم دل پر تنگ من
من عاشق آن کسم که محبوبی نو شد
نو عاشق کیسوق که هرنگ من
شاعر

Sarı güle dedim ki benim ren-
gimdesin ve daima benim ke-
derli gönlümde yer etmekte-
sin; ben o sevgiliye âşıkım ki ko-
kusu sana benzer, sen kime
âşıksın ki benim rengimdesin,
dedim.

(Şâ'ir)

گل زرد فلك (guli zerdi felek) = (k.)
Güneş.

گل سرخ (guli surh) = Mutlak kır-
mızı çiçek, hususiyle kırmızı gül.
گل شدن (gul şuden) = Zâhir ve
aşikâr olmak.

گل شکر (gul şeker) = Gülbeşeker.

گر نان خشک در خوری گلشکر بود
گر گلشکر خوری بشکاف غمرو بود
سعدی

Eğer kuru ekmeği geç yersen
gülbeşeker olur; eğer istemiye-
rek gülbeşeker yersen zarar olur.

(Sa'dî)

گلشن (gulşen) = Güllük.

نغمی لرند اغتیا ز اعمت خویش
که باغبان لثناشد که قدر گلشن چید
کلام

Zenginler kendi nimetinden is-
tifade etmezler; bahçıvan gül-
lûğün kıymetini takdir etmez.

(Kellm)

گل مدبرک (guli şedberk) — Katmerli gül ş (k.) Asūman, güneş.

گلپایگان (gul pâyegân) = Isfehan ile İran arasında bir şehir.

گل چکان (gul çikân) — Bir ağaç ismi, (ç) nin üstünü ile hava fişegi.

گلج (gulhec) — Pamuk yumağı.

گلخن (gulhen) — Külhan dediğimiz hamam ocağı. Gul = ateş. Hen = hane.

هرک باشد همشین دوستان
هست در گلخن میان بوستان
مولانا

Dostlarla birlikte bulunan kimse külhanda olsa da bostan içinde gibidir.

(Mevlânâ)

Gulhen tâb = külhancı.

مد گلخن تاب از بری زر
استه بودی بر میان زرین کر
مولانا

Külhancı, altının çokluğundan beline altın kemer kuşanmıştı.

(Mevlânâ)

گلجوجه (gulhuce) = Gıcıklama.

گیل رومی (gili rûmî) = Az kırmızı ve göğe çalar beyaz ve hoş kokulu bir çamur.

گلزریون (gulzeryûn) = Maverai-nehirde bir şehir ve o şehirden akan bir nehir.

چو آمد بنزدیک گلزریون
زمین شد بسان که بیستون
فردوسی

Gülzeryuna yaklaşıncâ, yer Bistun dağına döndü.

(Firdavsi)

بدی نام آنرود گلزریون
که بد دو جاران چو دریای خون
فردوسی

Bahar mevsiminde kan deryası gibi olan o nehrin adı Gülzeryun idi.

(Firdavsi)

گل زمین (guli zemîn) = Meşveret meclisi.

بالین غرور حشوک در هر گل زمین
خلق دو آرزوی سلام توی کنند
بافغان

Hüsnüne bu kadar mağrur olmakla beraber halk her meclisten senin selâmını arzu ederler.

(Bâbâ Fiğânî)

گلهست (gelest) — Geçkin sarhoş.

گلستان (gulistân) = Gülzar gibi güllük mânasmadır. (Lâm) ın sükûnu (s) nin esresiyle (gülsitan) yine bu mânaya geldiği gibi gül alıcı mânasına vasfı terkibi de olur.

گیلستان (gulistû) = Gülistan.

گیل سرح (gili surh) = Mutlak kırmızı çamur, hususiyle aşı boya tâbir olunan toprak.

گیل سنگ (guli seng) = Kaya kına-

sı: beyaz, mavi, yeşil bir mad-
dedir. (Ar) حراز الصخر

گلشاه

(gulşâh) = Verk'anın mâ-
şukasının ismi.

مونس مجلس مینون تو هر کس که بود
بتو دلشاد بود همچو بگل شاه ورقه
سوزنی

*Senin uğurlu meclisinle ülfet
eden her kimse; Verkanın Gül-
şah ile sevindiği gibi sevinir.*
(Süzənî)

Gulşâh ile Verka; Leylâ ile Mec-
nun, Vîse ve Râmîn, Hüsrev ile
Şîrîn gibi âşık mâşuklardır.

گلشاه

(gilşâh) = Hazreti Âdem,
aslı şahı gil = çamur padişahı-
dır.

گلشهر

(gulşehr) = Efrasyâb'ın ser-
askeri olan Pîrân Vîse'nin zev-
cesi.

گلشهر

(gulşer) = Tiftik,

نه از شال باقان این روزگارم
که گلشهر ندانند بازار پریشم
نزاری

*Bu zamanın tiftiği ipekten fark
etmiyen şal dokuyucularından
değilim.*

(Nizârî)

گلشنجه

(gulğunce) = Allık.

گلشنده

(gulğende, gul-
günde) = Eğirilmek için hazır-
lanan top pamuk. Pamuk yu-

mağı çiçeğe benzetilmiş de-
mektir.

گلگونه

(gulgüne) = Allık = gül-
güne.

گلفتن

(gulfeten) = Elbiselik lâtif
bir kumaş (elbise lûgati).

گلشهنگ

(gulfehşeng) = Nâşîrî
ve Cihāngîrî kâfi Farsi ile, Bur-
hân hem kâfi Arabi hem kâfi
Farsi ile yazmıştır. (ba.) کافه شنگ.

گل کبریس

(gili kibrîs) = Güzel
kokulu pek kırmızı bir çamur.
Tîni mahtûm makamına kaim-
dir. (ba.) گل عتوم.

گلک

(gulek) = Kinaye ve târiz
tarikiyle söylenen söz meselâ
fahişeye rû siyah = yüzü kara
mekkiinde rû sepîd = yüzü ak
(muğ.) ruspi demek gibi Ş An-
zorot denilen zamk Ş (Gül) ün
ismi tasgiri: gülceğiz.

گلک انار

(guleki enâr) = Nar çiçe-
ği.

گلکچه

(gulkeçe) = Çocukların
doğuşundan beşiğe yatırma
zamanına kadar yapılan mera-
sim.

گل کردن (gul kerden) = Meydana çıkmak, belli olmak.

غنچه گل باز قصد خون بلبل می کند
عاشق بهان نمائند غایت گل می کند
طالب

Gül koncası yine bülbülün kanına kastediyor; âşıklık gizli kalmaz; âkıbet meydana çıkar. (Tâlib)

§ Şem'a, yanmak, sönmek.

افتاده نگاهش بلب وعارض جانان
بروانه گمان کرده گل کرده چراغیت
وحید

Nigâhı sevgilisinin dudağına ve yanağına düşmüş. Pervane, yanmış bir şem'adır, zannetti. (Vehîd)

گلگشت (gulgešt) = Seyir, gezinti ve eğlenti yeri.

گلگشت چمن خواهی برمن چو صبا بگذر
تا در قدمت ریزم گل از مژه دامنها
یغما

Çimen gezintisine çıkmak istersen benim yanımdan saba rüzgârı gibi geç ki, kirpiğinden ayağına, etekler dolusu gül dökeyim.

(Yeğmâ)

گنگل (gelgel) = Turunç büyüklüğünde çok ekşi bir limondur ki, eğer içine iğne batırsalar bir müddet sonra iğneyi eritirmiş.

گنگل (gulgul) = Bir nevi zamk. Türkçesi güren.

گل گندم (gul gendum) = Sığırmantarı denilen bitkinin köküdür ki birbirine yapışık birkaç buğday şeklindedir.

گل گنده (gul gende) = Mantar nev'inden fena kokulu bir bitki. Cihāngîrî'de (g) esredir.

گل کوبی (gul gūbî) = Bahar mevsiminde bütün güllerden önce yetişen sarı gül açtığı zaman yapılan kır eğlencesidir ki halk takım takım kırlara gidip onları toplarlar ve havuzlara, çaylara serpip eğlenirler. Nâşîrî'nin ifadesine nazaran Tahran haricinde İmam Zade mevkiinde bu nevi gül bulunduğu için halk oraya giderlermiş.

گل کوزه (guli kûze) = Nesrîn yahut ona benzer fakat biraz daha büyücek beyaz bir gül diye tarif etmişlerse de Nâşîrî'nin bardaklara konup meclise getirilen çiçeğe derler, nesrîn ve nergis gibi, suretindeki izahı, lâfzından anlaşılan mânaya daha muvafıktır. Burhân Câmî' de nesrîn ve nergise derler ki evlerde saplarını bardaklara koyarlar demiştir.

کنون خالی نباید کوزه از من چون گل کوزه
بر از شبنم شدارچه پرنگردد کوزه از شبنم
خسرو

Şimdi kadeh şaraptan hâli olmamalı; çünkü kadeh gülü, nesrîn şebnemle doldu. Her ne

*kadar kadeh şebnemden dol-
mazsada.*

(Husrev)

گلگون (gulgün) = Gül renkli.

ای پت گلرنگ روی ان باد گلگون پیار
کو فروغ او شود گلرنگ روی باد خوا
سوزی

*Ey yüzü gül renkli güzel! O
gül renkli şarabı getir ki onun
ziyasından bâde içenin yüzü
gül renkli olur.*

(Süzenî)

Husrev'in atının adı. Öteki atı-
nın adı *هینرز در* (ba.).

شیرین آهم از فلک نیلگون گذشت
گلگون اشکم از کمر بستون گذشت
شاعر

*Ahım Şebdizi çivit renkli fe-
lekten geçti; gözyaşım Gülgü-
nu Bistunun kemerinden aştı.*

(Şâ'ir)

گل گیتی (gul gîti) = Yaprakının
etrafında birkaç tane diken olan
bir nevi gül ki sarısı ve kırmı-
zısı olur, gül piyade mânasına
da gelir. گل پیاده (ba.).

گلشن (guli muşkîn) = Van gü-
lünün küçük ve katmerli nevi
ki hoş kokulu ve devamlıdır.

گلنâr (gulnâr) = Nar çiçeği & Kır-
mızı ve katmerli gül.

یکچند بود لاله و گلنار همیشه
نو لاله باب داری و گلنار برخسار
پیرایه گلنار نو از عنبر ساراست
وان لاله بود پیرهن لؤلؤ شموار
گلنار بی هفته بوستانها را
برماه دو هفته است ترا دائم گلنار
قطران

*Lâle, gül, hermişe bahar; bir
müddet devam eder. Senin lâ-
le dudağında, gül yanağındadır,
senin gülnarının (ruhsarının)
ziyneti halis amberden (zûlfân-
den) dir ve o lâle kıymettar
incinin (inci gibi dişlerinin)
zarfıdır. Gül bahçelerde bir
hafta devam eder. Senin kırmı-
zı gülün daima on dört gün-
lük ayın üstündedir.*

(Keşrân)

Kiraz mânasına da gelir.

گلگون کیمیت (gulgün kumeyt)

= (k.) Kırmızı şarap.

نقره خنک صبح را در ناغت سلطان حق
ساقیا گلگون کیمیت را بیدان مرفکن
شاعر

*Güneş, sabahın beyaz kıratını
sürdü. Ey saki! gül renkli atını:
şarabını meydana at: kadehe
dök.*

(Şâ'ir)

گلگون (gulgüne) = Allık, pem-
belik & Gül renkli & Gül ya-
naklı.

گلگونہٗ ادیمی (gulgüne'î edîmi
âdem) = (k.) Cenabı Muham-
med (سلم).

گل محموم (gili mehtüm) = Limni
adasında bulunur bir nevi sıvık,
açık renkli çamurdur ki düz ve
pürtüksüz olur. Limni'den mü-
hürlü olarak getirirler, beyaz
kısmı lekeyi çıkarır; çok kır-
mızısı ilaç için kullanılır.

خست بجا خسته دلان داده کشیدن
چانه ما از گل علتوم مرشدت
تاثير

Şarap içmek, biz gönlü hastalara hatmolmuştur; bizim ölçeğimiz gibi mahtumdan yapılmıştır.

(Te'zîr)

گلَمَر (gulmer) = Hoş kokulu bir gül § Bir nevi ok temreni.

گیلِ مِصْرِی (gili mîşrî) = Mısır'da Nil'in mikyasından alınan bir nevi çamur.

گَلْمُوز (galmūz) = Zehirli keler.

گیلِ مِهْرَه (gil mîhre) = Çamurdan yapılan yuvarlak hususiyle keman guruhe yuvarlağı (ba.).

گیلِ نَافَرْمَانِ، گِلِ نَافَرْمَانِ (gull nâfermân, gull nâfermânî) = (k.) Menekşe (Muḫaddimetül-edeb tercümesi).

گِلْنَاک (gulnâk) = Hisar ve kale.

گیلِ نَبِیْشْتَه (gili nebişte) = گل بخنوم (ba.).

گِلْنَدَه (gulende) = Fiili kötü, ah-lâksız.

گیلِ نِشَاط (guli nişât) = Üzüm şarabı.

گلِ نَفَسِ (gul nefesî) = (k.) Güzel kokululuk, hoş ve lâtif sözlülük.

گلَنْگِیْن (gulengebîa) = Bal ve gül ile yapılan bir nevi tatlı, murabba.

گر بر کران دجله کسی نام او برد
آب اینکین ناب عهد گل گُلَنْگِیْن
عماد

Eğer bir kimse Dicle'nin kenarında onun adını anarsa su halis bal, gül, gül murabbas olur.

(İmâd)

گُلُو (gulû) = Boğaz.

بی تو هرى که ز جام بگلوى ویزد
بگلو ناشده از دیده فرو ی ویزد
شای

Sensiz kadehten boğazıma dökülen her şarap, boğazıma gitmeden gözümde akıyor.

(Şânî)

بارا رساند از سکندر جواب
جوابی گلو گلو چون زهر تاب
نظای

İskender'den Dârâ'ya halis zehir gibi boğaz alıcı bir cevap eritirdi.

(Nîzâmî)

گُلُو بِنْد (gulû bend) = کردن بند (ba.).

گُلُو بِنْدَه (gulû bende) = Boğazına hizmet eden, çok yiyen.

گُلُو تَه (gulû te) = Pamuklu küçük çocuk takkesi. Kukulete.

گلوز (gulūz) = Fındık muarrebi
جلوز . Ferhengi Nefisi'ye göre
gelūz.

گلوند (gulvend) = Hediye. husu-
siyle incir, ceviz, fıstık dizisin-
den yapılan armağan.

تحفة دو ستان ترا گردون
از دو مهر ساخته کلوند
فخری

*Felek, dostlarına hediye için
ay ve güneşten hediye tertib-
etmiş.*

(Fehrî)

Ferhengi Nefisi'ye göre gel-
vend.

گلوه (gulve) = Fırın bacası.

گلوی آسیا (gulūyi āsyâ) = Değir-
menin boğazı.

گلوی سرح (gulūyi surḥ) = Kızıl
öygen ki yenen ve içilen şey-
lerin mideye giden mecrasıdır.
(Ar.) . بعلوم ، مری .

گله (gelle) = (Şeddeli ve şedde-
siz) sürü.

گرك اجل دمامد ازين گله می برد
وين گله را لنگر که چه آسوده می چرد
اوحدی

*Ecel kurdu bu sürüden dembe-
dem götürüyor ; bu sürüye bak
ki ne müsterih otluyor.*

(Evḥedî)

گله (gile) = Şikâyet.

وعيت زبیدادشان در گله
مكن گرك را ياسبان گله
هاتنی

*Ahali onların zulmünden şikâ-
yetçi ; kurdu sürüye bekçi yap-
ma.*

(Hâtifi)

Ş Salkımdan ayrılmış üzüm ta-
nesi Ş İki dağ arasındaki yol.

گله (gule) = Kıvrılmış ve bükül-
müş zülûf ve saç.

رخسارش ومشکین گله چون آفتاب وسنبله
این سرغ جانهار آتله وان درد دلهارا دوا
بدیع الزمان

*Onun yanağı ve misk kokulu
zülûf güneşle sümbülenin bir-
leşmesidir. Bu, can kuşlarının
tuzağı ; o, gönüllerin derdinin
devasıdır.*

(Bedî uzzemân)

Ş Pamuk kozası.

گله (gulle) = Kâfı Arabide yazdı-
ğımız gibi cıbinlik Muarrebidir.

مبجدم چون گله بند آه دود آسای من
چون شفق دو خون نشیند چشم شب بپای من
خاقانی

*Sabah vakti benim dumana
benziyen ahtım perde çekerse
geceyi ölçen yani sabaha kadar
uyumıyan gözüm şafak gibi
kana garkolur.*

(Hākānî)

گله دوست (gele dost) = Boğaz
ağrısı (Ar.) خناق .

مرفه گرباشدت و مگر گله دوست
حق شفا می دهد مکن گله دوست
شاعر

Senin öksürüğün ve boğaz ağrın olursa Hal: şifa versin, dosto şikâyet etme.

(Şâ'ir)

گله موش (gule mūş) = Sultani söğüt: girye bîd.

گل هاشم (guli hâşim) = Şîrâz lisanında yasemine derler.

گلی (gulî) = Gül renkli

گلچہ (gelîçe) = Hıçkırık Ş Güneş ve ayın ve yağlı çöreğin kursları. Ferhengi Nefisî'de (G) nin ötresiyledir.

گلیر (gelîz) = Salya.

غرق گشته تا بگردن دو گلیر

سراج الدین

Boynuna kadar salyaya batmış.
(Sırâc d'din)

گلگیر (gilîger) = Duvarcı, yapıcı.

زمانه هست بدولت مرای تو معمار

چو آفتاب و مهش صد گلگیر و مزرد

انیر الدین

Zamane devletin sarayının mimarıdır. Güneş ve ay gibi onun yüz tane yapıcısı ve gündelik çisi vardır.

(Eşîrüddin)

گلیم (gilîm) = Kış elbisesi yapılan kaba yün dokuma Ş Kilim dediğimiz yaygı.

باب کوثر و زمزم سفید نتوان کرد
گلیم بخت کسی را که یافتند سیاه
شاعر

Bir kimsenin siyah dokunan talihi kilimini kevser ve zemzem suyu ile ağartmak mümkün değildir.

(Şâ'ir)

گلیم شوی (gilîm şüy) = Domuz ağırşığı, şam çöğeni denilen kök.

گلیم گوشان (gilîm gūşân) = Kulakları büyük bir nesil. Ferhengi Nefisî'nin rivayetine göre yatdığı vakitte kulaklarının birisini yastık diğerini yorgan yaparmış.

گلین (gilîn) = Çamura mensup, topraktan yapılmış.

Kemal İsmailin güzel bir gence yazdığı mersiyyeden :

گلین ایدام اورا حال چون است

که دو وقت گلاش بستر گلیزدت

کمال

Onun gül gibi vücudunun hali nasıldır; çünkü bahar zamanında yahut hayatının baharında yatağı topraktır.

(Kemâl)

گلین سوی (gilîn gūy) = Balçık top (k.) yeryüzü.

چو در خاطر آمد جهان جورا

که در چنبر آرد گلین گویرا

نظای

Dünyayı arayıp tarayanın hatrına yeryüzünü ele geçirmek gelince.

(Nizâmî)

گلیون (gelyūn) = Engelyūn (muḥ.)
 انگلیون (ba.).

گم (gum) = Kayıp, zayı.

دیرین نم دیده خاک از خون مردم
 چو شد سرمایه بیتا بیش گم
 جای

Halkın kaniyle ıslanan bu toprakta yani dünyada görme sermayesi kaybolunca.

(Cāmi)

بگفتا نیست یو - فرا گنای
 منم در عشق او گم کرده راهی
 جای

Cevap olarak, Yûsuf'un günahı yoktur, onun aşkında yolunu kırıbeti. iş benim, dedi.

(Cāmi)

گمار (gumâr) = Gumâsten = koy-mak, bir kımseye bir şeyi ha-vale ve tevfiz etmek, ısmarla-maktan emir.

خدا کس را بر رعیت گمار
 که معمار ملکوت بر ره کار
 سعدی

Ahali üzerine Allahtan korka-nı memur et; çünkû mülkû günah-tan kaçınan kimse imar eder.

(Sa'di)

Ş Ayak sesi, tıpırdı.

گماریدن (gumârîden) = Sırıtmak.

گماستن (gumâsten) = Koymak, ısmarlamak, inanmak, havale ve teslim etmek, tâyin ve tevfiz etmek.

هم آید اما نش مده تا بچاشت
 شاید پلا بر سر کس گماشت
 سعدی

Orada kuşluğa kadar müsaade etme; belâyı kimsenin başına havale etmek lâıyk değildir.

(Sa'di)

گمانه، گمان (gumân, gumâne) = Zan.

گمان مبرکه بودی تو ای جیش دوی
 لکه پیغم خیاات گم معاذ الله
 سوزی

Ey cennet yüzlü! Senin yüzü-ne (maazallah) nazarı hıyanetle bakacağımı zannetme.

(Sâzenî)

گو درآ یز شادمانه مدار
 روانرا زبید در گمانه مدار
 فردوسی

Sen gönlünü ferahlı tut; ruhu-nu sui zanna düşürme.

(Fîrdevsî)

Ş Kuyucuların suyu aramak için iptida açtıkları kuyu. Kâfî Arabide geçen که ye (ba.)

غور ایام در نیاید چرخ
 گرجز از رای تو گمانه کند
 محمود سعدی

Felek senin reyinden başkasını tecrübeye vesile ittihaz ederse günlerin hakikatini anlıyamaz.

(Mes'ûd S'ad)

گماندن (gumâned) = Gumânîden = zannetmek ten muzari.

گمانده از تیغ او در جهان
 بلرزید بکسر گمان و جهان
 فردوسی

*Cihanda baştan başa küçükler
ve büyükler onun kılıcından
titredi sanır.*

(Fırdevs)

گَمَان بُرْدَن، گَمَان کَرْدَن (gumân bur-
den, gumân kerdén) = Zan-
netmek.

گَمَرَه، گَمَرِه (gumrâh, gumreh) =
Yolunu kaybetmiş, azıtmış,
doğru yoldan sapmış.

بیابانست و شب تاریک و منزل دور و ما گمراه
دلایل نیست غیر از تو خداوند! ره می خا
صلان

*Çöldür ve gece karanlıktır;
gideceğimiz yer uzaktır; halbu-
ki bız yolumuzu kaybetmişiz;
senden başka bir delilimiz yok-
tur; Yarabbi! Bize yol göster.*
(Selmân)

گَم شُدِه (gum şude) = Kaybolmuş,
zayi olmuş.

احوال دل از طره او پرس که مارا
دریست کزان گم شده یک موخبری نیست
بقما

*Gönlün ahvalini, çoktan beri
kaybolup bizim de kendisinden
bir kıl kadar haberimiz olmu-
yan sevgilinin bûklüm bûklüm
saçından sor.*

(Yeğmâ)

گَم شَو (gum şev) = Büyük bir
kimsenin küçüğe tehdit yerinde
söylediği söz: uzaklaş, defol
demektir.

گَم کَرْدِه پَی (gum kerde pey) = İzini
kaybetmiş (k.) nam ve şanını
belirtmiyen, hal ve hareketin-

deki maksadını gizleyip bildir-
miyen kimse [*].

گَم گِشْتِه (gum geşte) = Zayi ve
kaybolmuş.

گَم نَام (gum nâm) = Adı ortadan
kaybolmuş, unutulmuş kimse.

گَمِست (gemest) = جَمْت (ba.).

گِمِه (gime) = Raziyaneye benzer,
ondan küçük, tohumu anason
gibi bir bitkidir. Hayvanlar onu
çok iştah ile yerler (Ar) نَواج
(g) nin ötresiyle Hint ve Çin
denizlerine mahsus bir balık.
Muarrebi ۴۰۰ dir.

گَمِيز (gumîz) = Sidik, (g) nin es-
resiyle de olabilir. Mecma'ul-
fürste (k).

گَمِيزْدَان (gumîzdân) = Kavuk (Ar.)
مِطَانِه. Bazı lûgatlerde kâfı Arabi
iledir.

گِن (gin) = Sahip mânasınadır. Gîn
muhaffefi = Şermgin = mahcup.
Gergin = uyuz

ترا مهمدکین روی بند شدند

بگرما به در زشت شکافتند

سعدی

Seni korkunç yüzlü sandılar;

[*] Burhanda : گَم گِشْتِه ز کَم گِشْتِه

کار ۱. چنان کند که دیگری بی طلب و مقصد آن کس را برد
denmiş. Asım Efendi bu ibareyi «ve ol kim-
seye denir ki hüner ve sanatına bir dere-
cede suret ve kıyafet vermiş ki kendisine
munhasır olup bir kimse tanzir ve taklidi-
ne kaadir olmya» suretinde tercüme etmiştir.
Reşîdi de : «گَم کردن پی»
کار چنان» و «نَدَن» yazmış ve «گَم کردن پی»
demıştır. «کردن که کسی بخشد. او پی برد

hamam kapısında çirkin nak-
settiller.

(Sa'dî)

گناه، گناه

(gunâh, guneh) = Suç.

لا تؤاخذ ابن نسيئا شد گناه
که بود لسیان بوجہی هم گناه
مولانا

«ayet-i kerimesi-
nin şahadetiyle unutmak bir
cihetten suçtur.

(Mevlânâ)

گناه بود مرد شکاره را
چه تلوان زن و طفل بیچاره را
سعدی.

Suç zalim adamın idi, biçare
kadın ve çocuğun ne cürmü var.

(Sa'dî)

گنبد، گنبد

(gunbed, gunbede)

= Kubbe, gül koncası.

فریب گنبد نیلوفری عثروکه کنون
اجل چو گنبد کل بر شکافتند عهدا
خاقانی

Feleğe aldanma ki ecet derhal
seni gül koncası gibi kasten
yırtar.

(Hâkânî)

§ Donanma günlerinde içinde
ayış ve işret edilmek üzere kub-
be şeklinde kurulup süslenen
eğreti bina § Sıçramak, kalkı-
mak, atlamak.

گنبد نیلوفری گنبد گل شود
پیش سنات گزاون-ت نصر ممالک متین
خاقانی

Memleketlerin köşkü, mızrağı-
nın sayesinde metin kalan kim-
sel Çivit renkli kubbe (felek)

onun yanında gül tomurcuğu
gibidir.

(Hâkânî)

ز همت ساختم رخس فلک رام
بیست گنبد رسیدم بر جم بام
خسرو

Himmetinle felek atını râm et-
tim; bir sıçrayışta dokuzuncu
feleğe yetiştim.

(Huarev)

شیر ز گنبد همی زد از نعل
در هوا چون موج دریا بید کز
مولانا

Erkek aslan nihaniden zâhir
olup deniz dalgası gibi havaya
yirmi arşın sıçradı.

(Mevlânâ)

§ Kadeh § Çadır. Uce yani
oturak yeri, bu üç mânanın
kubbe ile münasebeti vardır.

gunbedi āb) = Habap:
suyun yüzünde peyda olan ka-
barcık.

gunbedi ezrek) = (k.)
Gök.

gunbedi 'azçm) = Fe-
leküleflâk ki arşı âzamdır.

gunbedi çârbend) =
Dört yön itibariyle gökten,
dört unsur itibariyle dünyadan
kınayedir.

gunbedi gul) = (k.) Gül
koncası § Yıldızlı kadeh.

gunbedi mâ'il) = Dör-
düncü felek.

گنبد مہربان

(gunbedi mu'anber)

= Sevgilinin açık olan başı.

گنبدی

(gunbedî) = G nbed §

Bir direkli müdevver çadır §
Sıçramak. Takla edici ata bu
münasebetle gunbedî derler.

تازیانه برزدی اسم بگشت
گنبدی کردو زگردون درگدشت
مولانا

*Kamçıladın, atım döndü, kalk-
tı ve felekten geçti.*

(Mevlânâ)

گنج (genc) = Yere gömülmüş mal,
define § Altın, gümüş, mal sak-
lanan yer, hazine (Ar.) كنز.

چو نیگو بنگری آینه هم اوست
زتها گنج بل گنجینه هم اوست
چای

*Dikkatli bakarsan ayna hem
odur, yalnız gene değil yalnız
gencine de odur.*

(Câmi)

گنجینه (ba.).

گنج زر گر نبود گنج قناعت باقیست
آن که آن داد پشاهان بکدایان این داد
شاعر

*Altın hazinesi olmazsa kanaat
köşesi bakidir. Padişahlara onu
veren, fakirlere bunu verdi.*

(Şâ'ir)

گنج (gunc) = Cunçiden = sığınmak
(/sm. mas.) sıkışmak tan emir.

زمان در امتثال امر ونهی او چنان واله
که ممکن نیست در تعجیل آن گنج شکبایی
انوری

*Zaman onun emir ve nehyini
yerine getirmekte o kadar şaş-
kındır ki acele etmemesine sab-
rın sıkışması imkânı yoktur.*

(Enveri)

گنجاره، گنجار (gencâr, gencâre)
= Allık = gulgüne, gâze, guncâr, serhâb.

گنج افراسیاب (genci efrâs-âb) =
Husrevi Pervîz'in sekiz hazine-
sinden dördüncü hazine. Bu
hazinelere Cihângîrî. Reşîdî,
Burhânî Câmî, Behârî 'Acem
yedi olarak göstermişler, Su-
rûrî, Burhân, Sirâc sekize çı-
karmışlardır, Burhân sekizin-
ciye genc bâr demiştir.

گنجی الہی (genci ilâhî) = (k.) Kana-
at § Kuran-ı Kerime işaret.

گنج باد آورد، گنج باد آور، گنج باد
(genci bâd, genci bâd âver, genci bâd
âverd) = Husrevi Pervîz'in ikin-
ci hazinesi: Husrevi Pervîz mi-
lâdî 611 tarihinde İstanbul'u
muhasara ettiği zaman İmpara-
tor Heraclius, korkusundan
hazinelere bir gemiye yükle-
tip idaresi altındaki adalardan
birine nakletmekte iken rüzgâr
rasgele gemileri Husrev'e ait
bir mevkie attığından bütün
hazinelere Husrev'in eline geç-
miş, bu suretle adına genci
bâd âver = rüzgârların getirdiği
hazine denilmiştir. (ba. §
(k.) Bedava mal.

گنج بار (genci bâr) = Husrev'e ait
sekiz hazinenin sekizincisi ki
cevahirle dolu yüz adet gü-
ğümden ibarettir.

گنج حکیم (genci hekîm) = (k.) Fa-
tiha suresi.

گنج خاک (genci hâkî) = Hazreti
Adem, Adem oğullarına denir.

گنج خضرا (genci hezrâ) = Husrev'in altıncı hazinesi.

گنج‌داز (gencdâr) = Musikide bir makam.

گنج دبه (genci dibe) = Husrev'in üçüncü hazinesi.

گنج دیوار (genci dîvâr best) = Antakya'da bir duvarın altında gömülü olan hazinedir ki Hazretî Mûsâ ile Hızır'ın bu hazineye ait mubahaseleri Kuran-ı Kerimde zikir buyurulmuştur.

گنجر (gencer) = Alılk = kencâr.

گنجی روان (genci revân) = Kâ'rûn'un hazinesi.

گنج سخته (genci sūhte) = Husrev'in beşinci hazinesi.

گنجی شاد آور (genci şâd âver) = Husrev'in yedinci hazinesi.

گنجی شایگان (genci şâygân) = Genci bâd âver.

گنجشک (guncişk) = Serçe kuşu.

گنجشک بین که صحبت شاهینش آرزوست
بچاره برهلاک تن خوبش محول
سعدی

Şahinle konuşmayı arzu eden serçeye bak; biçare kendi vücudunun helâkine acele etmekte (Sa'dî)

گنجی عروس (genci 'arūs) = Husrevî Perviz'in kendi biriktirdiği birinci hazine & Bārbed'in icad ettiği bir nağme.

گنج فریدون (genci ferīdūn) = Musikide bir nağme.

گنج گاو (genci gāv) = Bu hazine ikidir, biri adı geçen genci bâd âver'dir, öbürü Behrām gūr zamanında, bir çifçi tarla sürmekte iken öküzün ayağı bir deliğe batmasıyle zuhur eden Cemşid devrine ait bir hazinedir ki muhteviyatı altından yapılmış iki su sığırı idi; sığırların gözleri yakuttan olup karınlarında altından yapılmış armut ve elma şeklinde meyvalar ve meyvaların içinde de kıymettar inciler vardı. Önlerinde türlü mücevherat dolu altın yemlikler bulunuyordu. Sığırların üzerine Cemşid'in adı nakşedilmişti. Sığırların etrafında yine altından yapılmış, cevahirle süslü, uçan ve otlayan hayvanların heykelleri vardı. Behrām bunların hepsini sattırıp parasını yoksullara dağıttı. Buna genci gāvân, genci gāvmiş de derler & Bārbed'in icadettiği otuz makamdan biri.

وقت محرکه چکاو خوش برند در گاو
ساعتی گنجی گاو ساعتی گنجی باد
منوچهری

(ba.).

گنج کاوس (genci kâvus) = Barbed'in icadettiği makamların on yedincisi. (ba.).

گنجگاه (gencgâh) = Musikide râst makamının tiz şubesidir.

گنج‌بوز (gencūr) = Hazinedar.

از گران سندی گنجور سپهر آمده کوه
ورسبکباری بازیچه باد آمده خس
صناعی

*Ağırbaşlılığı sebebiyle dağ, fe-
leğin hazinedarı; hafiflikten
dolayı çöp, rûzgârın oyuncağı
olmuştur.*

(Senâ'î)

گنجه (**gence**) = Kafkas memle-
ketlerinden (Errân) ın merkezi
olup şimdi Rusya'nın idaresin-
dedir, adı değişmiştir. Hamse
sahibi şeyh Nizâmî buralıdır Ş
Kuyruğu kesik eşek

گنجیدن (**gunciden**) = Sıgmak,
yerleşmek.

گنجید کریمان شه در نیاس
چه خدمت گذارد زار نیاس
سعدی

*Padişahın ihsanları hesaba sığ-
maz, sayılamaz. Şükür dili ne
hizmet ifa edebilir.*

(Sa'dî)

گنجینه (**gencine**) = Değerli şeyle-
rin saklandığı yer. Hazineye
mensup demektir [*] Zarfın
ismini mazrufa vermek kabilin-
den olarak çok mal mânasına
da gelir.

[*] Müellifin Gencinei Güftar adlı Fars-
ça bir kavaidi ile Farsî müntehabatı 1323
rumi yılında basıldığı gibi Gencinei edeb
adiyle neşrettiği haftalık mecmuasına devam
etmiştir. Neşri tarihi 1324 ten saltanat dev-
rine ve Sultan Reşad'ın tahta çıktığı tarihe
tesadüf etmekle orada müellifin şöyle bir
tarihi de vardır:

گند (**gund**) = Haya, gundi bidester
= kunduz hayası : kunduzun
kuyruğu altından çıkan bir ma-
yidir. Muarrebî *بیدستر* dir.

گند (**gend**) = Fena koku.

گندای، گندآ (**gendâ, gendây**)
= Fena kokulu, kokmuş.

*گندا دیز همچو پیاز و زرش چو دودغ
پرزجا*

*Soğan gibi fena kokulu ve kes-
kin; ayran gibi ekşi.*
(Pürbehân)

نام این شعر تو ماضی تو
راست گوی که سنجید گند است
قاضی حمیر

*Bu senin şiirin doğru söylemek-
te aşağı tarafına benzer; çünkü
çok fena kokuludur.*
(Kâzî Hecîm)

گندیر (**gendij**) = Babil kalesi, aslı
genkdejidir Ş Efrasyâb'ın salta-
nat sürdürdüğü bir şehirdir ki
şimdi Pekin denilen memleket-
tir. Nâşirî (k) nin ötresiyle ya-

İder tarih-i cevherdarını takdim. Gencine
Muhammed han-ı hâmis ziver-i evreng i adl
oldu

Ziyauddin

(Gencinei edeb), (Darüledeb) in karde-
şidir Darüledeb, müellifin vatani olan İz-
mir'de tesis ettiği hususi bir mekteptir 1316
da açılmış, sekiz sene devam ettikten sonra
birtakım kadir bilmezlerin elinde tarihe ka-
rışması üzerine, dar üdiyarını terk ile İstan-
bul'a gelerek 1 teşrinvevvel 1325 te Darülfü-
nun Farsî müderrisliğine tâyin edilmiştir.

zıp kâhen-dej = eski kale muhaffefidir diyor.

گندِسَگ (gundiseg) = İt hayası denilen kök.

گندیش (gundiş) = Kükürt. Ferhengi Nefîsî'ye göre gendiş.

گند گیاه (gundgiyâh) = Yaban havucu denilen bitki.

گندم (gendum) = Buğday.

حرام گشت پیغمبا پش دوی تو دوری
که دل بگندم آدم فریب خال تو دادم
ایضا

Senin adam pldatan enin buğdayına gönül verdiğim gün, Yeğmâ'ya cennete benzeyen yûzûn haram oldu; buğday Hazreti Adem'in cennetten çıkmasına sebeb olduğu gibi buğdaya benzeyen benine meclûbiyet Yeğmâ'yı bihişt cemalinden mahrum etti.

(Yeğmâ)

گندم با (gendumbâ) = Buğday aşısı, aş-ı halim.

گندم گون (gendum gûn) = Buğday renkli, esmer.

خان مشکین تو رعایوس گندم گون دید
آدم آمد ز بی دانه درین دام افتاد
سلمان

Adem buğday renkli yanağında misk kokulu benini gördü, tane için geldi bu tuzağa tutuldu.

(Selmân)

گندمه (gendeme) = Siğil (Ar.) نول (D) nin ötresiyle kırılmış buğday

گندم مکّه (gendami mekke) = Hububatın buğdaya benzeyen bir nev'i, ekmeği undan daha lezzetlidir. (Ar.) عالس (Nâşirî), 'ales'i Okyanûs bir kıyıda ikişer tanesi olan buğday diye tarif etmiştir (ba).

گندز (genden) = Kokmak, taaffün etmek.

گندنا (gendenâ) = Pırasa. Gendünây kelimelerinden mürekkep ve muhaffef olup fena kokulu kamış demektir.

گندنا گون (gendenâ gûn) = Yeşil renkli. Mânayı terkihsı pırasa renklidir.

گنده (gende) = Kokmuş, müteaffin.

اگر ابلهی مشاه را گنده گندمه
تو بجموع باش او پراکنده گفت
سعدی

Eğer bir ahmak miske kokmuş dedi ise sen toplu ol, o perişan söyledi.

(Sa'dî).

گنده (gunde) = Kalın, galiz Ş Çorba içine konulan yuvarlak köfte.

من لگویم صفت گنده بردی گرم
تاخوانند مرا مدعیان گوشت خوار
بجق

Ben yakıcı baharat ile terbiye edilmiş çorba yuvarlağını öğ memki iddiacılar bana köftehor demesinler.

(*Busheḳ*)

گنده پیر (gende pîr) = Yaşlı kocakarı: kocakarılar yaşlandıkça çok korkarlarmış

گنده مغزی (gende meḡzî) = Tekebbür etme, hezeyan söyleme, kabalık gösterme.

گنڭ (gener) = Maḥmûdi Gaznevî'nin harb meydanı.

گنگ (geng) = Çin'de bir put-hane.

زنگه بار بگزار می زند پیرانک
نگارخانه چین است و نقش خانه گنگ
نجیب الدین

Rûzgar, gûlzârî öyle nakışlıyor ki Çin nigârhanesine ve Geng nakışhanesine benziyor.

(*Necîbaddîn*)

§ Hindistan'da mukaddes adedilen büyük nehir.

تا چون بهار گنگ شد از روی او جهان
دو چشم خسروای دو رود گنگ شد
خسروای

Cihan onun yüzünden Geng puthanesi yani mûnekkâş oldukça Ḥusrevânî'nin iki gözû iki Geng nehri oldu

(*Ḥusrevânî*)

§ Kambur, iğri.

او منت بیست بر سر جود
زین سبب هست همه خرافات گنگ
مسموع

(*Cud*) un başı üstünde minnet yükü çok olduğundan üç harfi eğri oldu: « و ج » harflerinin şekilleri eğridir.

(*Mes'ûd*)

§ Yüksek dağ.

یکی زنده بیست بر گوه گنگ
اگر با سلاح اندر آید بگند
فردوسی

Geng dağı üzerinde büyük bir fil yani iri yapılı bir adam vardır eğer silâhla cenge gelirse.

(*Firdavsi*)

§ Kilların dibine ârız olan bir hastalıktır ki kolları koparmadıkça rahat edilmez.

تا بر کند عدوی تو سبب بدست خویش
در سبب عدوی تو افتاده باو گنگ
سوزی

Düşmanın kendi eliyle bıyığını yoldukça muttasıl kıl koparmak hastalığına müptelâ olsun.

(*Sûsenî*)

§ Hatay'a yakın havası mutedil bir şehirdir ki Geng dej, Geng bihişt derler § Kart oğlan.

گنگ زانی گود کبرا باف - فرد
رود شد گودک زیم قصد مرد
مولانا

İri, kart bir oğlan bir çocuğu yalnız buldu; onun tecavüzü korkusundan çocuğun yüzü sarardı.

(*Meclûnâ*)

گنگ (geng bihişt) = Babil'de bir kale = Geng dej.

گنگ (geng dej būht) = Beytilmukaddes.

گنگ

(gang) = Dilsiz.

خشن بودن اگو فضیلت لیکن
نه چندانکه بگویند که گنگی
نصیر طوسی

(ba.) چنگدن

گنگار

(gungâr) = Kavulmuş, soyulmuş yılan.

گنگل

(gengel) = Lâtime.

باهی خوردیر و گنگل میزدیم
زاوول شب تابگاه صبحدم
نزاری

Akşamdan sabaha kadar şarap
içip lâtîfelandik.

(Nizârî)

گنگلاج

(gungelâc) = Dilinde tutukluk olan kimse.

مپندار آن شکرلب گنگلاجست
سخن از لب نمی کردد جدا
ایرالمای

O şeker dudaklıyı dili tutuk
sanma; söz ağzından ayrılmı-
yor.

(Ebülme'ânî)

گنه

(guneh) = Gûnah (muḥ.).

الهی ما گنهکاریم وار غم آنتین بر رو
کریما دامن رحمت بیوشار گناه ما
سلیمان

İlâhî! Biz gûnahkârız ve utan-
dığımızın yüzümüzü yenisimiz-
le örtüyoruz Ey Kerim! Bizim
suçumuzu rahmet eteğiyle ört.

(Selmân)

گنوره

(gunûre) = İş yapan, sâni.

گاو

(gev) = Gâv (muḥ.) § Şeci, kuvvetli, pehlivan,

یکی بچه چون گو شیرافش
ببالا بلند و بدیدار خوش
فردوسی

(ba.) § Çukur.

همچو مشک از آب باردن گرفت
در گو و در غارها مسکن گرفت
مولانا

Bulut, tulumdan boşanan su
gibi yağdırmağa başladı, akan
su çukur ve mağaralarda yer-
leşti.

(Mevlânâ)

گو

(gū) = Top.

خواهم اندر پایش افتادن چو گو
گر بچوگاش زند هیچش نگو
شاهر

Top gibi ayağına düşmek iste-
rim; bana çevgenle vurursa ona
hiçbir şey deme.

(Şâ'ir)

گوی (ba.) § Elbise düğmesi §
Guften = söylemek ten emir.
(İsfa. muḥ. vas.) § Kendinden
sonre geien bir emr-i hazırla
emr-i gaip mefhumunu ifade
eder.

همه مشک نیک و دیبای لگو حواحد می
معدن هر دو منم پس گویا ازمن بر
عنصری

Her kim iyi misk ve iyi ku-
maş istiyorsa her ikisinin ma-
deni benim; öyle ise gelsin
benden gölürsün

(Unşurî)

گوا (guvâ) = Şahit, guvâh (muḥ.).

اگر بخورد چیره گردد هوا
خواهد بدیناکی : گوا
فردوسی

*Eğer hava ve havas akla galebe
çalarsa deliliğe şahit istemez.*
(Firdausî)

گواچه، گواچو (guvâçū, guvâçe)
= İp salıncak.

گوار (guvâr) = Guvâriden = sin-
mek, hazmetmek ten emir. (Isfa.
muḥ. vas)

هر چنگی دوان مرغزار
روانه شده چشمه خوشگوار
نظای

خوشگوار (ba.).

گفته . هر چه می خورم نبود گوار
مولانا

*Her ne yer isem hazmedemem,
dedi.*
(Mevlânâ)

گواران، گوارا (guvârâ, guvârân)
= Hazmi kolay olan ve zaika-
ya hoş gelen, tabiatın meylet-
tiği şey.

ی لخت جور گمزدان
کهر چندش خوری باشد گواران
امیر خسرو

*Gül yanaklıların cevri acı şa-
raba benzer çünkü onu her ne
kadar içersen zaikaya hoş gelir.*
(Emîr Hâsrev)

گواریش، گوارشت (guvâriş, guvâ-
rişt) = Hazmi kolaylaştırmak
için yapılan tertip & Birincisi

guvâriden = sinmek, hazmet-
mekten hâsıl-ı master.

خورشرا گوارش می افزون کند
زدل دردواوده بیرون کند
اسدی

*Şarap, yemeği fazla hazmettirir,
gönülden elem ve kederi çıkarır.*
(Esedî)

گوارون (guvârūn) = Temriye deni-
len cilt hastalığı.

گواره (gevâre) = Beşik. Gehvâre
(muḥ.)

گواز، گواز (gevâz, gevâze) =
Sığırtmacıların sığır sürdükleri
çomak, sopa

بگو - ارک اعزای مملکت گواز
فجرى

*Memleketin düşmanlarının tepe-
sini sopa ile ez.*
(Fehrî)

Muarrebi cevaz & Eşekçi bizi
& Ağaç havan.

گواز (guvâz) = Rafadan yumurta.

گواره، گوار (gevâj, gevâje) =
Serzeniş, istihza, alay.

همی گواره زند برپلندی گیون
انورون

Zūhalin yüksekliğiyle alay eder.
(Enverî)

& Gevâje, baş örtüsü futa mâ-
nalarına da gelir.

گواسه، گواشر (guvâs, guvâşe) =

Sıfat Ş Renk, boya, (ş) yerine (s) ile de görülmüştür.

گواشمه (gevâşme) = Kadın çarşaftı. Naşırî (g) nin ötresiyle zikretmiş, kolaylık mânasına da yazmıştır.

گوال (guvâl) = Uzama, boy sürme, neşvünema. Bu mânaya guvâlî-den den ismi mastar, emir Ş Çuval. جوال bundan muarreptir.

گوالیدن (guvâliden) = Uzakmak, boy sürmek Ş Kazanmak, cemetmek.

بزرگان گنج سیم وز گو لند
تو از آزادی مردم گوالی
طیان

Büyükler gümüş ve altın hazinesi cemederler, sen hürriyet-perverlikle halkı toplarsın.

(Teyyân)

گوان (gevân) = Bahadır ve şeci mânasına gelen (gev) in cem'i'dir.

گوانچی (gevâncî) = Bahadırların seraskeri, serdarı.

بدوگاه شاعت میانبی منم
که دو شهر ایرن گوانچی منم
بهرام

Şahın dergâhına vasıta benim; çünkü İran şehitlerinde bahadırların reisi benim.

(Behrâm)

Gevanci, miyancı kelimelerinin ahırarındaki (ci) lerin Türkçe olduğunda şüphe yoktur.

گوانگل، گوی انگله، گوی انگل

گوانگل (güy engel, güy engelle, güvângel, guvângele) = Düğme, ilik. Birincisi düğme, ikincisi ilik olup yalnız ilige, yalnız düğmeye de denir.

ای کربیی که کن چرخ زخوشید و هلال
چامه قد ترا هر سرمه گوی انگل
کمال

Ey kerim! Felek senin kadr ve itibarın elbisesine her ay güneş ve hilâlden düğme, ilik yapar.

(Kemâl)

هر آن گوانگل زرین که چرخ از اختران سار
لباس عمر اودا چون طراری چادران زید
اثیر الدین اخسیکن

Feleğin yıldızlardan yaptığı altın düğme onun ömrü libası-na ebedî bir süs gibi yakışır.

(Eşîraddîn eşîktî)

گواه (gevâh) = Şahit, tanık. Gevahi = şahadet, tanıklık.

رخش می داد با ساعد گواهی
که حشمت گهر از مه تابانی
جای

Güzelliğinin aydan yere kadar dünyayı kaplıyacağına yanağı ile bileği şahadet ediyordu.

(Câmî)

Gevâhî nâme = şahadetname.

گویا، گویا (gū'î, gū'iyâ) = Sanki. gūya.

گوباره (gūbâre) = Sığır sürüsü Ş Sığır ağılı, mandıra. Reşidî,

Nizâm koyunu da ilâve etmişlerdir. Ferhengi Nizâm (p) ile güpâre şeklinde yazıyor.

درین گوناره چون کردی ر آخر چون خر عیسی
پسوی عالم جان شوکه چون عیسی همه جای
سنائی

Hazreti İsa'nın eşeği ahırda dolaştığı gibi bu sığır ağılında nasıl dolaşırsın; can âlemi tarafına git ki İsa gibi tamamen cansın.

(Senâ'î)

گوبان (gūpân) = Çoban, sığırtmaç. Gâvbân muhaffefi.

گوت (gevt) = Makat. Türkçesi (g) nin ötresiyedir.

گوج (gevç) = Ağaç zamkı.

گوچاه (gevçâh) = O kadar derin olmayıp dibi görülebilen kuyu.

گوچی (gevçî) = Çukur ve derin yer.

گود (gevd) = کوی (ba.).

گود (guved) = Guyed = söyler (muğ.).

ایمان گودت پیش آی آن کفر گود پس رو
چون شمع تلت جان شد نه پیش و نه پس باشد
مولانا

İman, sana beri gel; küfür geri git der. Senin vücudunun şem'ası can olunca ne ileri ne geri olur.

(Mevlânâ)

گوداب (gūdâb) = Pekmez ş Et, pirinç, nohut, ceviz içi ile pişir üzerine sırke ve pekmez dökülen bir nevi yemek.

گندیم آمد داری و گرنیم وعده داد
کز تو همه و ز تخمیل ی پزم گوداب و کشک
سوزی

Bana buğday ümidi verdin ve pirinç vadettin; vehim ve hayalimde keşkek pişiriyorum

(Sūzenî)

Bazı lûgatler, güveç pilâvı demişler. Bu mânaya (z) ile de doğrudur.

گودره، گودر (gevder, gevderre)

= Eti fena kokan bir nevi su kuşu کور (ba.) ş Buzacı: geyik ve sığın buzağısına da derler ş Canavar ş Şâpūr'un oğlu ş Dana derisi.

گودرز (gevderz) = Eşkânyandan iki padişah ismi. Biri Gevderzbin bilâş, öbürü Gevderzbin nersî ş Çok defa su kenarında oturan bir kuş ş İltiyam bulmıyan, bitişmek kabul etmiyen şey.

گور (gūr) = Mezar, kabir. Türkçesi sîn.

اگر مرده هر برآرد ز گور
بگذرد همه شهر و باراد شور
نظامی

Eğer mezardan bir ölü baş kaldırırsa bütün şehir ve çarşıyı şamata ve çığıltı kaplar.

(Nizâmî)

Ova ve bu münasebetle yaban eşiğine hargur maklûbu gurar derler. Yaban eşiği (Ar.) himarı vahş Türkçesi kulan.

بهرام که گور حی گرفت همه عمر
بنگر که چه گونه گور بهرام گرفت
خیام

Bütûn hayatını yaban eşiği avlamakla geçiren Behrâm'ı, bak yaban eşiği nasıl avladı.

(Heyyâm)

Behrâm bir yaban eşiğini kovalarken kaybolmuş, bir daha adı sanı meydana çıkmamıştır.

برگردن گور تکیه دادی
بروان گورن صبر خدای
نظامی

Yaban eşiğinin boynuna dayanır. Geyiğin oyluğuna başını koyardı.

(Niẓâmî)

Ş Behrâm bin Yazdcurd'ün lâkabı Ş Şarap.

گور (gevr) = گبر (ba.).

گوراب (gūrâb) = Horāsân'da bir şehir ki Zâblistân'ın eczasından sayılırmış Ş Türbe üstünde yapılan kubbe.

مردم دنیا نرهد زین دوگور
بالا گور و فرو چاه گور
دهلوی

Âlim kimse bu iki gurdan kurtulamaz; yukarda türbe kubbesi, aşağıda kabir kuyusu.

(Dehlevî)

جهان هرق بادا بدربای شور
که بالادست گوراب و نه چاه گور
دهلوی

Dünya tuzlu denize gark olsun; çünkü yukarısı türbe kubbesi, dibi kabir kuyusudur.

(Dehlevî)

Ş At koşturacak meydan Ş Ilgımsalgım = serab.

گورابه (gūrâbe) = Türbe kubbesi Ş Rüstem ve ecdadının gömülü olduğu yer.

گور (gūrâgūr) = Acele acele, çabuk çabuk mânasına, bir işin birbiri ardınca yapılmasını istemekte kullanılır.

مکان در چشما بر زور می شد
روان دیدم گوراکور می شد
حسرو

Mızrak gözlerde pek kuvvetli oluyor, birbirini mûtaakıp gözün içine giriyordu.

(Husrev)

گورب (gūreb) = Çorap. Muarrebi حورب dır. Keçeden yapılma kalçına da denir.

پهای گورب و موره فرست و کورب و اعل
مبات نرد توانها که من چرا کردم
سوزی

Çorap ile mestin. demir çivi ile nalin pahasını gönder; benim kıymet verdiğim bu şeyler, senin yanında değersizdir.

(Süzenî)

گورب بافک (gūreb bâfek) = Çerçöpten çorap şeklinde yuva yapan bir kuş.

گورنا مدفون (gūrbâ medfūn) = Yunus balığı.

گورچشم (gūr çe m) = Nakşî, ya-

ban eşeği gözû şeklinde işlenen
bir nevi ipek kumas.

قزاکندی از گور چشم حریر
بهوشید و فارغ شد از تیغ و لابر
نظامی

Gür çeşm denilen kumaştan bir
zırh giydi; kılıç ve oktan mûs-
terih oldu.

(Nişâmî)

حریر زمین زرم - تود
شده گور چشم از پس چشم گور
نظامی

Yerın ipek kumaşı atların tır-
nakları altında yaban eşeğinin
gözünün çokluğundan gür çeşm
denilen kumaşa döndü.

(Nişâmî)

Bülbül gözüne benzıyen nev'ine
çeşm i bülbül denir.

گورخان (gürhân) = Türkistan ve
Hıta padişahının lâğabı. Beh-
rân Güre de denir.

گور خون آلود (güri hün âlûd) = (k.)
Şehitlerin kabri.

گوردین (gürdîn) = (ba.) کوردین.

گورس (gürs) = (ba.) گرس.

گورستان (güristân) = Mezarlık.

بود فصل تموز و تابستان
دو نهادم بسوی گورستان
سنائی

Temmuz ve yaz mevsimi idi;
kabristan tarafına yöneldim.

(Senâ'î)

گوریش (güriş) = Luhrasb tarafın-
dan Babil'e padişah olan Dar-
yuşun damadı ve halefi.

گور شکافنه (gür şikâvene) = Kefen
soyucu (Ar.) شکافنه (ba.).
Gür şikâfende (muğ.) (Nâşır).

گورک (gürek) = Çamaşırcıların ça-
maşır temizlemek için kullan-
dikları taş.

گورگانی (gürgânî) = Sahtiyan.

گورگور (gürgür) = Gürâgür.

گورکن (gürken) = Mezar kazıcı.

گورگیاه (gürgiyâh) = Mekke ayrı-
ğı ve mekke samanı dedikleri
bitki. Yaban eşeği bunu çok
severmiş.

گورمâst (gürmâst) = Yaban
eşeği südünden yapılan yoğurt
Ş Çobanların yoğurt üstüne süt
döküp çalkayarak donduktan
sonra yedikleri yemek, göremez.

گورنفس (güri nefs) = (k.) İnsan
bedeni.

گوری (gürî) = Zevk ve neşat.

اهل عالم بیاد داور دهر
هم طرب می کنند هم گوری
فخری

İnsanlar devrin padişahını yâd
ederek hem tarap hem zevk
ve sefa ediyorlar.

(Fehrî)

Ş Yaban eşeği gibi sıçırarak,
atılarak yürümek (Burhân) Ş
Odalarda buğday muhafazası

için kazılan dibi geniş, ağzı dar
buğday kuyusu (Nâşirî).

گوز (gevz) = Ceviz.

گوز در پست تپه کی باید
شاه

*Ceviz, kubbe üstünde nasıl du-
rur.*

(Şâ ir)

(V) nin üstünü ile gevez = ge-
yik muhaffefi.

گوز (güz) = Sesli yel Ş Ceviz.

ای مبارک از ستاره روز
بزم را آفتاب بزم افروز
هیزد گوز را بر آتش نه
که توان بر شمر شکستن گوز
ازرق

*Ey güneşten daha mübarek,
meclisin meclis yakıcı güneşil
ceviz odununu ateşe koy, çünkü
külün üzerinde ceviz kırmak
mümkündür: hava çok soğuk-
tur.*

(Ezrekî)

Ş Fena Ş Gören denilen zamk.

گوزاب (gūzâb) = Pirinç, nohut,
ceviz ile pişirilen bir nevi ye-
mek.

گوزاز (gūzâz) = Bokluca bülbulü.
Bazı memleketlerde çalı bülbulü
derlermiş.

گوزا کند (gūzâkend) = جوزاغند (ba.).

گوزبان (gūzbân) = Hayvanın arka
ayaklarının kaba etleri üzerin-

den geçirilen kayış, kuskun =
باردم (ba.).

چو خردادم و خربنده نیست ای جان
من از کجا غم پالان و گوربان ز کجا
مولانا

*Ey can! Eşğim yok, harben-
de [*] değilim; ben neredeyim,
palan ve kuskun gamı nerede.*
(Mevlânâ)

گوزبن (gūzbun) = Ceviz ağacının
kökü.

گوزد (gevzed) = Bok böceği,

گوزده (gūzde) = Anzorot denilen
zamk Ş Ocak çekirgesi.

گوزشکسته (gūz şikeste) = (k.)
Gök.

گوزعه (gevzege) = Pamuk kozası.

گوزک (gūzek) = Topuk. Muarrebî
وزک

گوزکانی (gūzkânî) = Gürkânî.

گوزگیره (gūz gîrîh) = Kemer ve
kaput akasma dikilen cevize
benzer hoş bir düğme.

گوزگنا (gūzgunâ) = Tatule deni-
len bitki.

[*] Harbende: kira ile hayvan işleten
adam, sürücü, katircı.

گوز کند (gūzkend) = Mânasız söz,
lâf ve gūzaf.

خاند چو بیست این سخن هجو و شبروی
هر که نماید آن سخن گوز کند او
خاقانی

Kıskaç, bu sūt ve şarav gibi
sözü görünce onan mânasız sö-
zū sirke görünür.

(Hâkânî)

گوز گندم (gevez gendum) = Sığır
mantarı denilen bitkinin kökü-
dür, birbirine yapışmış birkaç
buğday şeklindedir.

گوزن (gevezn) = Sığın: boynuzu
dallı budaklı, kendisi iri ve kuv-
vetli bir nevi geyiktir ki doğ-
duğu zaman oyluğunda birkaç
siyah benek olup her sene bir
tanesi kaybolurmuş, gözünün
pınarındaki çapak zehirin tırya-
kı imiş.

دوبیشه گوزن از پی داغ نوکند پاک
هم سال نخست از نقطه یبده وارا
ابوری

Geyik ormanda senin dağını
nakış için daha birinci sene oy-
luğuna faydasız beneklerden te-
mizler.

(Enverî)

گوزن کوه اگر گردن فراوانست
کند چاره را بازو درازست
نظامی

Dağ geyiğinin boynu yüksek
ise de çare kemendinin kolu
uzundur.

(Nişâmî)

Muhaffefi gevezdir.

مگر آمد خبر تمیزت میرکبیر
آنکه در جنگ بچشکش چو گوز بود بلند
شهابالدین

Meğer büyük emîrin taziyeti
haberi geldi; o büyük emîr ki
pençesinde kaplın, geyik gibi
idi.

(Şehâbuddîn)

گوزه (gūze) = Koza (ز) lie de doğ-
rudur.

گوزه منخ (gūzemuh) = Hurma çi-
çeginin kapçığı.

گوزهر (gevezehr) = Ukdei re's
ve zenep ismidir ki kamerin
feleki hameli ile mâili tekatu ey-
lediği iki noktadan ibarettir.
موزهر muarrebidir. Kuyruklu yıl-
dız diyenler de vardır.

گوزنه، گوزین (gevzîn, gevzi-
ne) = Ceviz helvası.

گوساله (gevsâle) = Bir yaşında sı-
ğır, dana. Beçe'î kâvî yeksâle =
bir yaşında olan sığır yavrusu.

آنکه داند ہم شب گوساله را
چون بداند همره ده ساله را
مولانا

Gece yarısı danayı bilen, on
senelik yoldaşını nasıl bilmez.

(Meulânâ)

Ş (k.) Ahmak genç. (G) nin
ötresiyle deve, fil ve sair hay-
vanatın yavrularına denir; çün-
kü gū küçük ve ufak mâna-
sına da gelir. گوساله (ba.).

گوساله (gevsâle) felek) = Sevir (öküz) burcu.

گوسفند (gūspend, gūsfend) = Koyun.

گوسفند از برای چوپان نیست
بلکه چوپان را خدمت اوست
مدی

Koyun, çobanın değildir; belki çoban onun hizmetçisi, bekçisidir.

(Sa'dî)

گوسفند kuşân (gūspend kuşân) = Kurban bayramı.

حجته باد ترا عید گو-پند گشای
که در همیشه روح-حجستگی کاری
رودی

Kurban bayramı sana kutlu olsun; çünkü sen daima saadet ağacı dikersin.

(Rûdekî)

گوستاخ (gūstah) = Küstah.

روی صحراست هموار و فراخ
هر قدم دامیدت کم زن گوستاخ
مولانا

Sahranın yüzü düz ve geniştir; her adım bir tuzaktır; ey küstah! İhtiyatlı hareket et.

(Mevlânâ)

گوش (gūş) = Kulak.

شکر چاشنی گبر نوش منست
گهر خلقه در گوش گوش منست
نظامی

Şeker benim tadımdan lezzet alıcıdır. İnci benim kulağımın «halka begüşü» yani kölesidir.

(Nizâmî)

Ş Halkın umurunu tesviyeye memur sayılan melek.

چو دیک زمان آورد جوش گوش
فزاینده بادت جوانی و هوش
فردوسی

(Guş) zaman çömleğini cuş ve huruşa getirdikçe gençliğin ve ferasetin artsın.

(Firdavsi)

Ş Her şemsi ayın on dördüncü günü: Mecusiler bugün bayram ederler ve bu bayramlarına (siyrsur) derler, eti sarmısak ve unla pişirip yerler; bu suretle gûya kendilerini cin çarpmasından muhafaza ederler. Çocukların o gün mektebe ve sanata başlamasını iyi saymazlar.

بردر گوش اسفندار مزمار
بکه ریزه جرد آخر شمشاد
زراشت

Kış mevsiminin üçüncü ayının on dördüncü günü Acem şah-larının sonu olan Yezdî Cürdün zamanında.

(Zerûteşt)

Ş Nazar, intizar, muntazir.

این دانهای نازنین عروس مانده در زمین
درگوش یک باران خوش موقوف یک باد صبا
مولانا

Bu nazlı taneler yerde mahpus kalmış; hoş bir yağmur ile, bir saba rüzgârına muntazir.

(Mevlânâ)

گوش uftâden (gūş uftâden) = Kulak düşmek (k.) sağır olmak.

سوفت چوان کوس شغبناک را
گوش نشاد اشتر چالاک را
خسرو

O, gürültülü davulu çalınca çevik devenin kulağı tutuldu.

(Hüsrev)

گوش ایستادن (güş istâden) = Bir yere gizlenip lâkırdı dinlemek, گوش بدر (güş beder, güş ber der) = Kulağı kapıda, muntazır.

گوش برداشتن (güş berdâšten) = (k.) Ümidi kesmek ve nazarı katetmek. İntizar etmek mânasına da gelir.

گوش برتافتن (güş bertâften) = Yüz çevirmek.

گوش پهن کردن (güş pehen kerden) = (k.) Dikkatli dinlemek, kulak kabartmak, bir hayır ümit etmek.

دوشم زبلیلی چه خوش آمد که ی سرود
گل پهن کرده گوش ز شاخ درخت خویش
حافظ

Dün gece kendi ağacının dalından dinlerken bir bülbülün nağmesi bana ne kadar hoş geldi.

(Hâfız)

گوش پیچ (güş piç, güş tâb) = Kulak bükme: hakiki ve mecaziye şamildir. Sazı tanzim, çocuğu terbiye gibi ş Boyun atkısı,

گوش پیچیده (güş piçide) = İkaz edilmiş ş Talebe.

گوش turunc (güş turunc) = Turuncun iç kabuğu.

گوش تیز کردن (güş tîz kerden) = Teveccüh ve mülâhaza etmek, hayvan sesi gelen tarafa kulak çevirmek.

گوش خاریدن (güş hârîden) = Kulak kaşımak (k.) duraklamak ağır davranmak, düşünmek, mülâhaza etmek.

گوش هز، گوش خز (güş hez, güş hezk) = Kulağa kaçan denilen böcek.

گوش هُرده (güş hürde) = Terbiye edilmiş: güşmâl hürde.

گوش دادن (güş dâden) = Kulak vermek, dinlemek.

گوش داشتن (güş dâšten) = Kulak tutmak (k.) söz dinlemek, yönelmek, teveccüh ve isga etmek, bakmak, görmek, gözetmek, saklamak, muhafaza etmek,

آهمن در حلقه خود گوهی می داشت گوش
ساخت امروزش برای آفرینش گوشوار
سلمان

Gök kendi halkasında bir cevher saklıyordu; bugün berayı takdir ona küpe yaptı.

(Selmân)

دونان نخوردند و گوش دارند
گویند امید بد که خورند
سعدی

Alçaklar yemezler de saklarlar; ümit etmek yemekten hayırlıdır derler.

(Sa'dî)

ای ملک العرش مرادش بد
وز خطر چشم بدش گوش دار
حافظ

Ey arşın sultanı muradını husule getir ve nazar değme tehlikesinden onu muhafaza et.

(Hâfız)

گوش زد (güş zed) = Kulağa dokunan söz, duygu. Bir kere

yahut mutlak olarak işitilen söz, zamanında işine yaramak için bir şahsa söylenen söz mânasına da gelir.

شیر ناله من گوش زد مرغ چن شد
بیچاره گرفتار گرفتاری من شد
ناگیر

Gece bûlbûl benim nâlemi işitti biçare, benim müptelâ olduğum şeye müptelâ oldu.

(Nâkîr)

güş serây) = İşittiğini güzel anlayıp hatırında tutan kimse.

دشمن درگهت که نشناسد
لحن داود را زبانه درای
رشک عیسی شود اگر گردد
مدححت را بصدق گوش سرای
شاعر

Dergâhının düşmanı Hazreti Davudun sesini çan sesinden ayırdetmez, eğer senin medhini sıdk ile dinlerse Hazreii İsâ'yı kıskandırır.

(Şâ'ir)

güş gerden) = İşitmek, dinlemek, ezberlemek, bakmak.

کلاغی لنگ کبک را گوش کرد
لنگ خویشتن را فراموش کرد
سمدی

Bir karga kekliğin konuşmasına baktı da kendi konuşmasını unuttu.

(Sa'dî)

güş guzârî kerd) = İsteğini bir kimsenin kulağına eriştirmek, kulağına fısıldamak, haber vermek.

کس نیارد براو دمزدن از قصه ما
مگرش باد صبا گوش گذاری بکند
حافظ

Kimse sevgilinin yanında bizim halimizi arza muktedir değildir, meğerki saba rûzgârı kulağına fısıldaya, gizlice haber vere.
(Hâfîz)

گوشاسب (güşâsb) = Rûya.

خسرو بگوشاسب دیدم
چنان آتشی شد ز دورش پدید
فرودوسی

İşittim ki Husrev rüyada şöyle gördü ki uzaktan ona bir ateş göründü.

(Fîrdevsî)

İhtilâm ş Tüysüz genç.

گوشان (güşân) = Üzüm suyu, şarap.

گوشانه (güşâne) = Pusu yerl, ke-mingâh.

هنوزم عشق می دارد ز لکبت در پناه ارجه
خرد برمن برون آرد زهر گوشانه غوغائی
نزاری

Aşk beni nekbetten henüz muhafaza ediyorsa da akıl bana her ümidedilmeyen yerden bir kavga çıkarıyor.

(Nizârî)

Ş Köşe.

دلاور چار صد مرد گزین داشت
پیل گوشانه دوده دو کین داشت
نزاری

Dört yüz tane bahadır, seçme adama malik idi; kırk köşede onar onar pusuda tuttu.

(Nizârî)

گوشت (gūšt) = Et. Gūštâb = et suyu.

گوشت agende (gūšt agende) = Bumbar ve sucuk gibi şeyler.

گوشتی her (gūšti her) = Eşek eti (k.) işe yaramıyan şey,

گوشت rubâ (gūšt rubâ) = Çaylak kuşu § Tencereden et çıkarcak ucu eğri çengelede denir.

گوشت (gevešt) = Musikinın müştemil olduğu altı avazenin biri, altı avaze şünlardır : nevrız, maye, selmek, gevešt, şehnaz, gerdaniye.

گوشتاسب (gūštâsb) = Gūšâsb § Kuş gagası.

گوشتահنج (gūštâhenc) = Tencereden et çıkaracak ucu çengelli demir (Ar.) منشا § Çaylak.

گوشت گشتن (gūš gešten) = Söz dinlemek, söze kulak vermek.

گوشتمال (gūšmâl) = Kulak burma, terbiye ve tedip,

پیوسته چون کان دهدش چرخ گوشمال
هرکه چونی نبندد دو خدمتت کمر
قالی

Her kim senin hizmetinde ney gibi kemer kuşanmaz, yani hizmete hazır olmazsa felek keman gibi muttasıl onun kulağını burar, tedip eder.

(Kāānī)

هرکه بگفتار نصیحت کنان
گوش نداود بخورد گوشمال
سعدی

Nasihât edenlerin sözüne kulak vermiyen tedibe mâruz kalır.
(Sa'di)

Mâlende'î gūš takdirinde vasfı terkibi olursa terbiye edici mânası ifade eder. Terkipçe mânası kulak burucu demektir. Mürekkep olarak da kullanılabilir.

در ریاضت نفس بد را گوش مال
تا بیندازد ترا اندر ضلال
عطار

Kötü nefsi riyazatta terbiye et ki seni dalâlete düşürmesin.
(Atfâr)

گوشت ماهی (gūši mâhî) = Sedef § (k.) Sedeften yapılma kadeh. Yılan başı denilen bir nevi boncuk (Ni'met).

یک گوش ماهی از همه کس بیش ده مرا
تا بحر - بینه جیفه سودا برافکنند
خاقانی

Bana herkesten bir kadeh fazla ver ki sinem denizi sevdâ cifesini atsin.

(Hākānî)

چو لؤلؤ باشد اندو گوش ماهی
سرشرا باز کن گردید خواهی
خسرو

Sedef de inci gibidir; eğer görmek istirsen başını aç.

(Hüşrev)

گوشت موش (gūši mūš) = Mercan köşk مرزنگوش (ba.).

گوش نهادن (*gūši nihâden*) = (k.)

Canu gūnūlden kulak vermek
ş Terketmek, vazgeçmek.

گوشواره، گوشوار (*gūşvâr, gūşvâ-*
re) = Küpe.

هر بنده که خاتم دولت بنام اوست
در گوش خود اصیحت ما گوشوار کرد
سعدی

*Devlet ve ikbal mührü kendi
namına olan her kul, bizim na-
sihatımızı kulağına küpe yaptı.*
(Sa'dî)

چون مجوسان بابل از ذوق که داود زمزمه
چون عروسان گلین از بهر که بندد گوشوار
فغانی

*Bûlbûl kimin zevkından mecu-
siler gibi zezeme perdaz olur;
gül ağacı gelinler gibi kimin
için küpe takar.*
(Kānî)

Ş Şiirde ikinci matlâ.

گوشه (*gūşe*) = Köşe.

بهر مطالعه چو نشینم بگوشه
دل در خیال بار بود چشم پرورق
ریاضی

*Mûtalâa için bir köşeye oturur-
sam gönlüm sevgilinin hayaliy-
le meşgul, gözüm kitap yaprak-
larında olur,*

Riyâzî

گوشه'ی ebrū cun-
bâniden) = (k.) Kaşın uciyle
işaret etmek.

گوشه'ی bâğî giritten)
= Bir köşeye çekilmek, insan-
lardan uzaklaşmak.

گوشه نشین، گوشه گزین، گوشه گیر
gîr, gūşe guzîn, gūşe nişîn)
= Bir köşeye çekilen, insan-
lardan uzaklaşan, münzevî.

فلک بگوشه نشینان سم کند که عیط
همیشه سبلی امواج برکنار زند
جامی

*Felek bir köşeye çekilenlere zu-
lûm eder; çûnkû Bûyûk deniz
dalgaların tokadını kenare vu-
rur.*

(Câmî)

گوشیار (*gūşyâr*) = Fars hükema-
sından olup Ebû 'Alî Sînâ'nın
hocasıdır.

قول شرع آموز و باقی رنجبه دان قول حکیم
کان خط بو ممشرست وان کتاب گوشیار
خسرو

*Şeriatın dediğini öğren; ondan
başka; hekimin o, Ebu Ma'se-
r'in yazısıdır o, Gūşyâr'ın ki-
tabıdır sözlerini hastalık eseri
şay.*

(Hüserev)

گوکه، گوک (*gûk, gûke*) = Düg-
me ş Siğil ş Buzağı.

گوگردانک، گوگال، گوکار (*gûkâr,
gûgâl, gûgerdanek*) = Bok
böceği (Ar.) خفاه.

گوگرد (*gûgird*) = Kükürt dediği-
miz madenî madde.

گول (*gûl*) = Ahmak, sadedil.

چون مبادک نیست بر تو این علوم
خویشاقت گولی کن و بگذر زشوم
مولانا

*Bu felsefe bilgileri madamki
sana mübarek değildir; kendini
ahmak ve sadetil et de şumdan
geç.*

(Mevlânâ)

Ş Türkç göl dediğimiz durgun
su. Baykuş mânasına da gelir.

گول (gevel) = Dervişlerin giydik-
leri saçaklı hırka (Ar.) داق.

گولاج (gûlâc) = Güllâç,

گولاد (gûlâd) = İranlı bir cengâ-
ver.

گولانج (gûlânc) = Gullâç.

گولخن، گولج (gûleḥ, gûlḥen) =
Hamam külhani.

چو گولخت قواني قصيده چون گلشن
مرات دست که گلشن برآرم از گلخن
سوزی

*Kafiyeler külhan, kaside gûlşen
gibidi; benim külhanda gûlşen
çıkarmağa kudretim var.*

(Süzeni)

کی خورد شه باده اندر گولخن
ولانا

*Padişah külhanda nasıl bade
içer.*

(Mevlânâ)

گولنج (gûlgunce) = گولنج (ba.).

گوله (gûle) = Mutlak yuvarlak Ş
Kirpi Ş Su içilecek bardak.

گوم (gûm) = Mekke ayrığı.

گومست (gevmist) = Cevmist na-
mındaki bir mecusi peygamber-
inin kitabıdır ki evrakı yetmiş
deve yükü imiş Mecusiler bu
peygamberi öldürdükleri gibi
kitabını da tamamen yakmışlar?

گون (gûn) = Renk gûnâgûn = tür-
lû renkte, türlü türlü, nevi nevi,
rengârenk, gûnegûne.

بستد از یاقوت و بسد لاله رنگلار گون
یافت از کافور و عنبر خیری و شبوی بوی
قطران

*Lâle ve nar çiçeği yakut ve
mercandan renk aldı. Hatmi ve
şebboy kâfur ve amberden koku
buldu.*

(Keṣrân)

جدا ز لعل تو هرجام لعلگون که کشیدم
گذر کرده ز لب خون شد وز دیده چکیدم
بشا

*Senin la'le benziyen dudağın-
dan ayrı olarak çektiğim her la'l
renkli kadeh dudağımdan ay-
rılmadan kan olup gözümden
damladı.*

(Yeğmâ)

Ş Mecazen tarz, reviş, sıfat,
kaide.

گونا (gûnâ) = Renk, levn = gûn.
Gûnâgûn = rengârenk.

دهانت خنجه چشت نرگس ورخ لاله میرآتم
که دویک شاخ چون پیدا شد این گلهای گوناگون
امیرهایون

Ağzın konca, gözün nergis,
yanağın lâle; bu mütenevvi çi-
çeklerin bir dalda nasıl peyda
olduğuna şaşıyorum.

(Emîr Hamâgûn)

§ Allık = gulğüne.

گُونَاب (günâb) = Allık.

روی او بی نیاز از گوناب

در دل آفتاب از او صفتاب

بروالمطیر

Onun yüzünün allığa ihtiyacı
yoktur. Güneşin kalbi ona ha-
setten çok muztarıptır.

(Ebûlhasfir)

گُونَجِي (günçî) = Aziz ve muhte-
rem § Şeci ve bahadır.

گُونَجِدَه (günjede) = Ocak çekirgesi
— zencere.

گُونَسْتَه (güneste) = Oturak yerinin
iki tarafı, kaynak.

گُونَسْد (günend) = Çuvaldız.

گُونَه (güne) = Renk mecazen çehre.

Kalem hakkında :

لنگ روندهست گوش نی و سخن یاب
کنگ فصیحست و چشم نی و جهان بین
بزی ششیر دارد و روش مار
کالد عاشقان و گونه نمکین
رودکی

Aksak gidicidir; kulağı yoktur,
söz bulucudur, fasih dilsizdir.
Gözü yok, cihanı görücüdür.
Kılıç kadar keskindir, yılan

yürüyüşlüdür. Kalıbı âşıklara,
çehresi kederliye benzer.

(Rûdeki)

§ Tarz ve reviş.

ازین گونه گفتار بسیار گشت
دل مردم خفته بیدار گشت
فردوسی

Bu tarzda çok söz oldu. Gafil
adamın kalbi uyandı.

(Firdevsî)

§ Yanak.

نهاده برکف تو گوهی که از عکمش
شود دو گونه چو گلزار و بزم چون گلشن
امیر معزی

Senin eline bir gevher koymuş
ki onun aksinden iki yanak
gülzar, meclis gülşen gibi olur.

(Ebû Ma'izî)

§ Kaynak.

سرجدان خویش را تو کرد
نکیه از دو گونه خر کرد
نورجما

Müstehcen olduğundan tercü-
me edilmedi.

Cins, nevi. Çe güne—ne cins,
ne nevi § Allık. Günegün=gü-
nâgün. گونا, گون (ba.).

گُونِیَا (günyâ) = Gönve dediğimiz
üç köşeli âlet.

کو نوح که ساز و هاش بخشم
یامطر و گونیاش بخشم
خاقانی

Hani Nuh ki ona halat ve pa-
lamar olacak kalın organlar
bahşedeyim yahut ölçü vı gönve
bağışlayayım.

(Hâkânî)

گُونَه (geve) = Şahit guvâh (muğ.).

گوهر

(**gevher**) = İnci. Mutlak cevahir aksamına da denir § Asıl ve nesep, zat ve cibiliyyet § Akıl ve edep.

زرش داد وجوهر بشکر قدوم
پرسیدش از گوهر وزاد و بوم
سعدی

Onun gelmesine teşekkür ederek ona altın, inci verdi; aslından memleketinden sordu.

(Sa'dî)

جهان چون تو هرگز نیاورده شامی
بمجد و بعلم و بفضل و بگوهر
فرخی

Dünya cömertlik, ilim ve fazilet, akıl ve edepte senin gibi bir padişah meydana getirmişti.

(Ferruhî)

قدر مردم سفر یدید کند
خانه خویش مرد را بندست
تا پستک اندرون بود گوهر
کسی چه داد که قیمتش چندست
ادب صابر

Müellif hakirin nazmen tercümesi :

*Kişinin kadrini sefer eder ızhar
Kendi yurdu kişiye zindandır
gizli kaldıkça taş içinde gevher
kıymeti her cihetçe pinhandır*
(İbnî Yemîn)

§ Gizli iken meydana çıkan sırlar ve sıfatlar § Evlât § Bedel ve ivaz. (Nâşır) muhaffefi olan (gevher) i delil getirerek (güher) de (g) ötresiyle yazmıştır. Muarrbi cevherdir.

(**gevher âdem**) = (k.)
Toprak § Ademin asil ve za-

tından ve evlâdından da kinaye olur.

(**gevher agîn**) = Kıymetli taşlarla işlenmiş, donanmış olan şey § Celâdet sahibi cen-gâver.

(**gevherân**) = (k.) Dört unsur anaşırı erbaa.

(**gevherbâr**) = (k.) Cömert ve ihsan edici

(**gevheri ter**) = (k.) Gözyaşı, lâtif söz.

(**gevhari hâ-ne hîz**, **gevher hây**) = Cenabı peygambere işaretir.

(**gevhîr zây**) = Soysop § Âdil, haluk § Fasih ve belig. (k) **gevher sūften** = (k) Bedi ve fasih söz söylemek.

(**gevher şikesten**) = (k.) Devlet ve ikbâl zail olmağ.

جوید گوهران را قوی کرد دست
جهان بین که گوهر براو چون شکست
لطای

Aslı kötü olanları kuvvetlendirince dünyaya bak ki onun nasıl ikbal ve devletini izale etti.
(Nizâmî)

(**gevher keş**) = Mücevherli bilezik.

زهر صاعد شاخ ابر ساخت گوهر کش
که قطره در خوشایست و سیرة شبه دوال
رفیع الدین

(**ba.**) دوال.

(**gevherkiş**) = Cevher tahlili.

(**gevheri mirrih şîfet**) = (k.) Kömür.

(**ğevher mezher**) = Pak

ve âlî şey § Asil va necip kim-se.

گوهر ملک (gevheri mulk) = (k.) Şehzade § Padişah.

گوهر نیم سفت (gcvheri nîm suft) = Herkesin anlayamadığı surette söylenen söz § Mütakellimin tınmam istidat ve kabiliyyetini sarfetmediği kavait ve bedayii edibiyyenin hakkıyla ifa edilemediği kelâm.

گوهری (gevhari) = Cevahirden yapılmış şey § Asil ve necip § Kuyumcu § Zati mânasına gelirken araz değil demektir.

گوهریدن (gevheriden) = İvaz ve bedel istemek (Burhân).

گوهر گردانه (gūh gerdânek) = Bpk böcehi = گوگردانک، گوگردار.

گوی (gūy) = Eski zamanlarda cündi (süvari) lerin (cevgen) ucu eğri değnekle oynadıkları ağaçtan yapılmış top,

قسمت میدان اودات پیار
تا برند مرد سخن گوی گوی
سعدی

Sen arzu meydanını genişlet ki söz söyleyen, topu vursun : söz sahasında istediği gibi cevelân etsin.

(Sa'dî)

§ Dökme,

برجیب کمال آن مقدس
گوی انکله ایست چرخ اطلس
خاقانی

Çarhı atlas Cenabı Peyûambe-

r'in (صلح) kemali yakasına ilik düğmedir.

(Hākānî)

گوی ازکله (ba.).

گویاز (gūy bāz) = Top oynayan § Mülki ayların on dokuzuncu günü.

گوی بردن (gūy burden) = (k.) Tefevvuk etmek, galebe etmek, üstün olmak,

چو استاد دانست کان طفل خرد
نخواهد ز گردن کشان گوی برد
نظامی

Çünkü üstat bildi ki o küçük çocuk serfirazlara tefevvuk edecek.

(Nizâmî)

که سعدی که گوی بلاغت و بود
در ایام بویگر بن سعد بود
سعدی

Sa'dî'nin belâgat topunu kapması yani belâgattaki galibiyet ve tefevvuku Ebu Bekir bin Sa'd bin Zengi zamanında idi. (Sa'dî)

Zeden, besten, bânten ile kullanılır. Burden, rebûden ile galip gelmek şuden ile murakabe etmektir.

گوی زر، گوی زرین (gūy zer, gūy zerîn) = (k.) Güneş.

گوی ساکن (gūy sâkin) = (k.) Yer. گویست ve چوکان هم (gūyest ve çūkân hem) = İşte top işte meydan diyecak yerde söylenir darbı mesel.

ز انجیم گوی خوبی بردی واز ماه تابان هم
اگر خورشید دعوی می کند گواست وچوکان هم
اهلی

Güzelliktir yıldızlara ve mahi tabana tefevvuk etmek; eğer güneş iddiaya kalkarsa işte top işte çükân.

(Ehlî)

گوی شدن (güy şuden) = Top olmak (k.) murakabe etmek.

گونا (gūya) = Söyleyici.

گوهر گویا گزودش دیده پرگوهر مرا
کرد مشکین چنبره او پشت چون چند مرا
امیر معزی

Söyleyici cevher yani maşuk ki ondan benim gözüm inci ile doldu: daima giryanım; onun misk kokulu çemberi yani zülfü muanberi benim belimi büktü.

(Emîr Mu'izzî)

Sanki.

طره زلف دلایز بر تو بر طرف عذار
از بر گلبی آویخته گویا نفس
یغدا

Senin yanağının üzerinde zülfü dilâvizinin turrası bir gül ağacının üstüne asılmış kafese benzer.

(Yeğmâ)

گویای گهواره (güyâyî gehvâre) = Hazreti 'Isâ.

گویست (gevîst) = Sadme ve darbe.

گویسته (gevîste) = Sadme zede. Nâşirî zikri geçen gevîst ile bunun tahrifine zahiptir. Doğrusu kâfi ârabi ile گویسته = گویسته = güfte şude yani ezilmiş, dökül-

müştür, diyor ki çok muvafıktır.

گویسه، گویش، گویسه، گوپس
(gevîs, gevîse, gevîş, gevîşe) = Süt, ayran, yoğurt kabı.

گویک (gūyek) = Dügme

گوینده (gūyende) = Söyleyici, mütekellim, kıssahân, mutrip. Muğannî, lisan mânasına da gelir.

اگر شاه فرمان دهد بنده را
که بکشایم از بند گوینده را
فردوسی

Eğer padişah kuluna dilimin bağıni çözmemi emrederse.

(Firdavî)

گویه (gūye) = Söz. Burhân mağara mânasına da yazmıştır.

گه (geh) = Vakıt gâh (muḥ.): şubḥ-geh = sabah vakti. Çin sehre de denir.

هر که بدخو بود گه زادن
هم بران خوست زوقت جان دادن
نظامی

Her kim doğduğu zaman kötü huylu ise öleceği vakta kadar o huyu devam eder.

(Nizâmî)

Ş Mekân âramgeh = eğlenecek yer Ş Kuyumcu potası Ş Padişah tahtı.

گوه (guh) = Necaset gūh (muḥ.).

بابا بیا بابا بیا ملا صلیبان آمده
کرمان زرگه آید برون این گه زکرمان آمده
دختر سدی

Baba gel, baba gel, Molla Süleyman gelmiş, kurtlar necasetten gelir, zuhur eder, bu bok Girmān'dan gelmiş.

(Dahteri Sa'di)

Birinci Girmān kurt mânasına gelen Kirm'in cemi ikinci Kirmān memleket adıdır.

گَهَبَار (gehbâr) (ba.).

گَهَر (guher) = İnci ve cevahir kısımları § Asıl, neseb, evlât.

گهر گرای بود از جهان ودانا خوار
ز تو گرای دانا کنون و همر خوار
فطران

Dünyada cevher kıymetli, âlim değersiz idi; şimdi senin lûtfunla âlim kıymetli cevher değersizdir.

(Keṭrān)

تا نشناس گهريار خویش
طرح مکن گوهر اسرار خویش
نظامی

Kendi dostunun aslını tanımadıkça sırlarının cevherini tevdi etme.

(Niṣāmî)

گهرخانه'ی (guerhâne'i âşlî) = En yüksek mânevi makam ki Cenabı Hakka tekarrüptür.

گهر (guher heṭâ nekuned) — Türkçe asıl azmaz mevkiinde kullanılır.

همه صواب دود بر زبان اوزیرا
که اصل او گهرست و گهر خطا نکند
کمال

Onun dilinden çıkan bütün sözler doğrudur. Çünkü onun aslı cevherdir, cevher hatâ etmez.

(Kemāl)

گهر عقد فلک (guheri 'ikdi felek) = (k.) Yıldızlar.

گهر گستر (guher guster) = Halka ihsan eden kimse.

گَهَزَن (gehzen) = Ayakkapıcı zimbasi.

گَهْلَه (gehle) = Altın ve gümüş kırıntıları/

گَهْن (gehn) = Ağaç kürdu.

گَهْنَبَار (gehnbâr) = گاهنبار (muḥ.) (ba.).

گَهْوَارَه (gehvâre) = Beşik گاهواره (muḥ.).

طفلی هنوز بسته گهواره قضا
مرد آن زمان شوی که شوی از همه جدا
خاقانی

Henüz kaza beşiğine bağlı çocuksun, hepsinden ayrıldığın zaman adam olursun.

(Hâkânî)

گهواره'ی (gehvâre'i fenâ) = (k.) Dünya.

گهواره‌گر (gehvâreger) = Beşikçi

گَهی (gey) = Göçken kuşu ki ak kanatlıdır; ondan ok yeleği ya-

parlar. (G) nin esresiyle sonunda okunmaz. (H) bulunan kelimelere bitiştiği zaman mastariyet ve nisbet mânalarını ifade eder: âzâdegî = hürriyet § Perdegî = ehli perde, örtülü.

کیا (giyâ) = Ot.

نرسست از زمین شاخ گیاهی
که نوشتم بروی دوائی
وحشی

Yerden bir bitkinin dalı bitmemiştir ki yaprağı üstüne bir deva yazılmış olmasın: bitkinin sıhhata fayda veren bir hassası vardır.

(Vehşî)

کیا بوشم وقوت من هم گیا
کنم سنگ وا زر بدین کیمیا
نظامی

Evet örtünürüm, gıdam da bitkidir; bu kimya ile taşı altın ederim.

(Nişâmî)

کیا ز (geyâhen) = Yumuşaklık, yavaşlık ve metanetle iş görmek (ba.).

کیا زار (giyâzâr) = Otlak, mer'a

گیاش (giyâşîr) = Bitki usaresi.

کیا (giyâh) = Ot.

چو بالا برآید گیاه بلند
مسی سرورا باید ازوی گزند
نظامی

Yüksek ot boylanırsa servi sehiye ondan zarar gelir.

(Nişâmî)

سروسی (ba.). Giyâğ da bu mânayadır.

عجب نیست از سوزمن گر بیاغ
بتولد درخت و بسوزد گیاغ
جرامی

Eğer benim hararetimden bahçede ağaç çığıldar ve ot tutuşursa şaşılmaz.

(Behrâmî)

گیاه آبگینه (giyâhi âbgîne) = Yapışkan otu: şişenin kirini giderdiğinden bu ad verilmiştir.

گیاه قیصر (giyâhi keyşer) = Koç boynuzu denilen bitki (Ar.).
الکلیل الملك .

گیاه نمناک (giyâhi nemnâk) = Semizotu = berbehş (Ar.).
عذراء الحما .

گیب (geybur) = Bir nevi yassı ok temreni. Türkçesi kesmedir.

گیتی (gîtî) = Dünya.

گیتی که اولش عدم و آخرش فناست
در حق آن گمان ثبات و بقا خطاست
ظهیر

Evveli yokluk sonu yok olmaktan ibaret olan dünyanın sabit ve bakî kalacağını zannetmek yanlıştır.

(Zehir)

§ Yer, zemin § Sadberek denilen gül ki gülî gîtî aray, âlem aray da derler.

گیتی بان (gîtî bân) = Dünyanın muhafızı, padişah.

گیتی پڑوہ (gītī pijuh) = Dünyayı istiyen, talibi dünya.

ہسا پادشاہان گیتی پڑوہ
گزین کار گشتند آخر ستوہ
سعدی

Dünya istekli nice padişahlar nihayet bu işten âciz oldular. (Sa'dî)

گیتی فروز (gītī furūz) = Güneş.
گیتی neverd (gītī neverd) = (k.) Seyyah.

گجہ، گنج (gîc, gîce) = Fikri perişân, kederli. Akılsız, ahmak kimseye de denir.

خوش اگر شمرم من عطا واحسانش
ازان شمار شود کیچ و خبرہ روز شمار
مولانا

Sus; eğer ben onun atâ ve ihsanını sayarsam ruzi hesap [*] sersem ve şaşkın olur. (Mevlânâ)

گیدی (gîd) = Çaylak kuşu.

گیدی (gîdî) = Hamiyetsiz ve gayretsiz, pezevenk Türkçede (ی) siz گدی derler.

Hieve dair :

مطہر هست اسم بی مہما
پس اورا کی مطہر می توان گفت
خرش بر رخ جہداو زری ستاند
پس اورا گیدی خری توان گفت
شاعر

Mutahhar müsemmasına uymıyan bir addır, öyle ise ona

[?] İnsanların dünyada iken işledikleri iyilik ve kötülüklerin hesaplandığı ahiret günü.

nasıl mutahhar denebilir. Eşegini eşeğe bindirir de para alır, o halde ona eşek pezevengi denebilir.

(Şâ'ir)

گیر (gîr) = Giriften den emir, (İsfa. muh. vas.) گرفتن، گرفت (ba.).

میل رفتن مکن ای دوست دی باماباش
رلب جوی طرب جوی و بکف ساہر گیر
حافظ

Sevgili! Gitmeye meyletme: bir zaman bizimle beraber ol; ırmak kenarında zevk et ve elinde kadehi tut: şarap iç. (Hâfız)

§ Badem ve ceviz gibi şeylerin tadlarına arız olan zehir gibi acılık ve keskinlik.

گیرا (gîrâ) = Tutucu, müessir.

چنان در خاک این منزل بگیرم تا بگرد گل
ولیکن باتو آہن دل فلم گیرا نمی باشد
سعدی

Bu mevkiin toprağına öyle göz yaşı döktüm ki toprak çamur olur; fakat kalbim sen demir kalpliye tesir edemiyor. (Sa'dî)

§ Isırıcı mânasına da gelir. Seki gîrâ = ısırıcı köpek § Öksürük: haşhaşa enâr gîrâ denilmesi öksürüğü defettiğinden olmalıdır; faakat enâr gîrâ yerine enâr gîvâ da denildiğine nazaran bu mütalâanın hükmü kalmaz. (ba.).

گیراندن، گیراندن (gîrânden. gî-

râniden) = Ateş tutuşturmak, bir şeyi ateşlemek § Bir kimseye tutkun olmak, gönül vermek (Nizâm).

شمع شد در دور حسنت پای پند شمعدان
شرط باشد گزیده برپا عامل گیراندها
سعید اشرف

Şem'a senin güzelliğin zamanında şamdanına tutuldu, tutkunun ayağında tomruk olmak lâzımdır.

(Sc'îd Eşref)

گیره (**gîreh**) = Rahle: üstüne kitap, hususiyle kuranı kerim konan masa.

گیرنک (**gîrenk**) = Horāsân'da bir kasaba. قاضی گیرنک (ba.). Każî'î Gîrenk = ténasül aletinin iriliğiyle meşhur imiş.

گیرو (**gîrû**) = İranlı bir pehlivan.

گیرودار (**gîrūdâr**) = Hükûmranlık, hükümet § Cenk ve cûdal.

گیره (**gîre**) = Küçük meyva sepeti.

گیریان (**gîryân**) = Fidyе mânası-nadır ki esiri kurtarmak için verilen paradır. Nâşır, bu kelime (y) ile gîryân değil (b) ile kirban olmalıdır ki Muarrebidir diyor ki pek haklıdır.

گیس (**gîs**) = Saç, kadınların arkalarına salıverdıkları örülü örüsüz uzun saç bölüğü.

گیسو (**gîsû**) = Gîs.

آن دو گیسو دل زما می برد وی گوئی کسود
نیستی آنگه که می آیند دزدان از قفا
دقیق

O iki gisu bizim gönlümüzü götürdüğü halde kim götürdü diyorsun, hırsızların arkadan geldiklerini bilmez misin?

(Değîkî)

Zal'e hitaben Mihrab'ın kızı tarafından :

بگیر این سرگیسو از یک سوم
زهر تو باشد همه گیسوم
از آن پروریدم من این تاروا
که تا دستگیری کند یار و
فرود می

Bu saç bölüğümün ucunu bir taraftan tut; bütün saçlarım senin içindir; ben bu telleri beni sevenin elinden tutsun diye yetiştirdim.

(Firdevsî)

Gîsübend = Saç bağı.

گیسودار (**gîsūdâr**) = Saçlı § Sa-dâtтан olan zat. Necmi kîsūdâr = kuyruklu yıldız.

گیسی بند (**gîsî bend**) = Lâl ve yakut ile işlenmiş saç bağı = gîsübend.

گیک (**geyk**) = Pire.

حجچ میندار گفت لکی
جامه مفنکن بر آتش از گکی
سنائی

Lebbeyk sözünü hac zannetme, bir pire için libası ateşe atma.
(Senâ'î)

هر گیلی کلیم نتوان سوخت
شاعر

Bir pire için yorgan yakılamaz
(Şâir)

Lisammızdk bir pire için bir
yorgan yakar darbı meseli meş-
hurdur (ba.).

گیلان، گیل (gīl, gīlân) = Hazer
denizi sahilinde ve İranın şima-
linde bir vilâyet, En mamur
şehri (Deşt) tir, nisbetinde gīlî,
gīlânî denildiği gibi gīl, gīlek
de denir.

زآواز شاه وصیت سپاه
تزلزل بگیلانیان درفتاد
هائی

*Padişahın ve askerinin sıyt ve
şöhretinden Gilânlılar titredi,*
(Hâtifi)

گیلان (gīlân) = Kiraz.

گیلی (gīlî) (ba.) § Yörük Türk-
lerinden bir aşiret.

گیمیا (gīmyâ) = Bir cins, lâtif ku-
maş Reşîdî' in bazı nüshaların-
da gīmâz yazılı imiş.

گین (gīn) = Sahip mânasına olup
daima kelimenin sonuna getiri-
lir ve mürekkep olarak kulla-
nılır Gemgîn = gamlı. Şerm-
gîn = mahcup. Aslı gemâgîn =
purgem, Şerm âgîn = purşerm.

گینه (gīne) = Şişe ângîne muhaffefi.

گیو (gīv) = Guderz'in oğlu Rüste-

m'in damadıdır. Yalnızca Tür-
kistân'a gidip Keyhüsrev'i yedi
sene aradıktan sonra bulup
İrân'a getirmiştir.

مانند ستان گيو در جنگ پیش
فردوسی

(ba.).

گیو (geyū) = گویا (ba.).

گیومرت (geyūmert) = İran şah-
larının birincisi ve Pişdadyan
tabakasının ilk padişahıdır Yer
yüzünde saltanatı ilk defa tesis
ettiği için Ebulmülûk denilmiş.
Bundan galat olarak Ebüşşer
olan Hazreti Ademe de bu ad
verilmiştir. Son harfi (z) ve (s)
ile de nakledilmiştir. Geyū =
gūyâ yani söyleyici, mert: zin-
de yani diri mânasına geldi-
ğinden Arapça karşılığı hayy
natıktır. (k) ile de sahih oldu-
ğuna göre keyū = asıl ve büyük;
merz = yer mânasınadır, yer
yüzünün asıl ve büyüğü demek
olur.

گبوز (gīver) = Masal söyleyen,
meddah § Istılahta hissi müş-
terek.

گیوگان (gīvgân) = İranlı bir peh-
livan.

گیوه (gīve) = İpten yapılma bir
nevi ayakkabı.

گیه (giyeh) = Giyâh = ot muhaffefi.

ل (1) = Arapça elifbenin yirmi üçüncü, Farscanın dokuzuncu harfidir. Ebced hesabı 30 rakamını gösterir.

لا (lâ) = Atıp tutma, öğünme, lâf ve guzaf § Yanşak ve geveze kimse § Kat § Tortu mânasına gelen lay (muḥ.).

لاب (lâb) = Güneş ve Yunanlı bir bekim امتر (ba.) § Hazreti İdris.

لابرلا (lâberlâ) = Baklava, güllac (lâ) kat mânasına geldiğinden kat kat üstüne demektir.

لايه (lâbe) = Yaltaklanma, yalvarma, acz gösterme ve o yolda söylenen söz.

بس لايه کردم و دلدار نيز گرفت
صدبار فغان کردم و يکبار نيز گرفت
خاقانی

Çok yalvardım ama sevgili kabul etmedi; yüz kere figan ettim, bir kere kabul etmedi.
(Hâkânî)

من بودم و دوش آن بت بنده نواز
از من همه لايه بود و ازوی همه ناز

شب رفت و حدیث مایه پابان نرحید
شبوا چه کنم که حدیث مایه بود دواز
کال

Dün gece ben vardım, birde o kulunu taltif eden güzel; ben-den yalvarmak, ondan daima naz; gece geçti de bizim sözümüz sona ermedi; gecenin ne kabahati var, bizim sözümüz, hikâyemiz, maceramız uzundu.
(Kemâl)

§ Bir şeye baştan ayağa kadar sarılmış şey § Oyun, hud'a, lâtife.

لابیدن (lâbiden) = Yalvarmak, yaltaklanmak, kendi haddinin fevkinda söz söylemek, öğünmek, gevezelik ve herzevekillik etmek § Lâbe kerden de denir. Lâbezen = lafzen Türkçe lâfazan deriz.

لا توت (lâtū) = Merdiven, basamak.

دست و زبان نوسد یدوکسرا
آری بمان بر نرسد لایو
فرخی

Kimsenin eli ve dili ona erişmez; evet aya merdiven erişmez.
(Ferruḥîl)

لاج (lâc) = Çıplak, uryan.

بر سر نور عشق بیی تاج
اندک آندم که عشق باشد لاج
مولانا

Aşk çıplak yani her türlü âdi menfaatlerden âri olursa onu nurun başı üstünde tac görür-sün.

(Mevlânâ)

Ş Dişi köpek.

نمی ترسم ز دشمن وز خیالش
که باشد دشمنش همچون سگ لاج
مولانا

Düşmandan ve onun hayalin-den korkmuyorum; çünkü onun düşmanı aç köpek gibidir.

(Mevlânâ)

Ş Rüşvet.

لاجورد (lâcverd) = Mavi ve gök renkli bir nevi taş. O renkte olan şeylere lacverdî ve sadece lâcvert denir. Dilimizde mora yakın koyu mavi renge denir.

لاجورد، لاجوردیه خم، لاجورد خم

سقف (lâcverd hum, lâcverdîne hum, lâcverd sekf) = (k.) Felek.

لاج (lâç) = Aldatma, oyun etme. Mâstarı lâçiden.

لاچی (lâçî) = Kakule = hâl.

لاح (lâh) = Kelimenin sonuna getirilerek çokluk mânasını ifade eder, bâshea dev, destek kelimelerinin sonuna getirilir.

صبر در صحرای خشک و سنگلاخ
احق باشد جهان حل فراخ
مولانا

Kuru ovada taşlık yerde sabır ahmaklık olur; hakkın cihanı geniştir,

(Mevlânâ)

لاخِشَه، لَاحِشَه (lâhişte, lâhişe)

= Un ile pişirilen bir nevi yemek, bazılarına göre tetmah aşısı denilen somaklı yemek. Bazı lûgatler lâkşe saretinde yazıp lâhşayı lâkşe Muarrebî addetmişlerdir. لا بَکِه (ba.).

لاخَه (lâhe) = Yama = penbe. Lâhe düz yamacı.

لاخِر (lâhîz) = Sel suyu = seylâb.

لَاد (lâd) = Duvar.

لاد را بر بنای محکم نه
که نگهدار لاد بنادست
فخری

Dıvârî muhkem binanın üzeri-ne koy; çünkü dıvârî muhafaza eden temelidir.

(Fehri)

Ş Duvar sırası ki kur tabir olunur.

شود بنیة بنا خراب و بیاب
گر از خار و دارم و پولاد، لاد
سوزی

Dıvârî katı taş ve çelikten olsa da bizim bünyemiz harap ve beyap olur.

(Sûzenî)

دلا بجوی سلامت ز آستان وجود
که بنادست و حسرت نهاد ابدش لاد
بجد همگر

Ey gönül ! Vücut eşiğinden yani binasından selâmet arama ; cûnkü onun duvarını nedamet ve hasret üzere koymuşlar.

(Mecdi Hemger)

چاودان زی و همین رسم و همین عادت دار
خانه قرمطیانرا بفکن لاد از لاد
فرنی

Daima yaşa, bu usul ve âdeti muhafaza et ; Kırmıŧi'lerin evini kademe kademe yık.

(Ferruhî)

§ Nazik kumaş.

باد همچون لاد پیش تیغ تو پولاد نرم
پیش تیغ دشمنان سخت چون پولاد لاد
قطران

Senin kılıcının önünde çelik, nazik ipekli gibi yumuşak, düşmanlarının kılıcının önünde nazik ipekli, çelik gibi katı olsun

(Kaŧrân)

§ Toprak.

نریزه از درخت اوس کالور
نخیزد از میان لاد لادن
منوچهری

Ardıç ağacından kâfur akmaz ; toprak arasından lâden çıkmaz.

(Minūçihri)

لادن (muŧ.) § Lâr şehrinin asıl ismi § Gül ve çiçek.

هر لاله از دامن کهسار برآید
از لطف تو بود ، از نه ، زخارا ندمدلاد
شرف شفره

Dağın eteğinden çıkan her lâle senin lûtfundandır ; yoksa katı taştan çiçek bitmez.

(Şeref Şefrâh)

§ Mamurluk, şenlik. Burhânı Kâŧi', kal'a, her şeyin aslı. Sebep ve cihet mânalarına da

yazmıştır. Lâd berin = binaberin, bu sebepten, buna binaen.

لادن

(lâden) = Malûm bir nevi çahlığın zamkı, dilimizde de lâden denir.

باد بهشت میگذرد یا نسیم صبح
یا نسیم دهان تو یا بوی لادست
صدی

Cennet rûzgârı mı yoksa sabahın lâtif rûzgârı mı ? Senin ağzının rayihası mı yoksa lâden kokusu mudur ?

(Sa'dî)

لادینه

(lâdine) = Kendir, kenevir denilen bitki.

لاده

(lâde) = Akılsız, ahmak.

نکه هر زن دغار ولاده بود
شیر نر هست شیر ماده بود
اوحدی

Her kadın kalp ve akılsız olmaz ; erkek aslan var, dişi aslan var.

(Evhedî)

§ Kancık köpek.

لار

(lâr) = İran'da Laristan'ın merkezi olan şehir.

لارجان

(lârcân) = Taberistan'da dağlık bir vilâyet.

لارکی

(lârkî) = Keçiboynuzu denilen kuru meyva (Ar.) خرنوب (Nâşirî).

لاَزَار (lâzâr) = Hazreti Meryem'in kardeşi.

لَار (lâj) = Cam kasabasına tâbi bir köy.

لَارُورْد (lâjverd) = Lâcivert.

لَاس (lâs) = Âdi ipek.

از چه خیزد در سخن حشو از خطا بیی طبع
وز چه افتد پرده بردیا زنا جنسی لاس
انوری

Sözde fazlalık neden peyda olur? Tabiatın yanlış görünüşünden, kumaşın üzerine pürüz nereden ârız olur? Âdi ipeğin iyi cins olmamasından.

(Enverî)

Ş Umumen dişi hayvan, husu-
siyle köpek.

لَاسَكْوِی (lâsekevî) = Baştankara dedikleri güzel sesli kuş. Burhân Câmî mahru vezninde yazmış.

لَاش (lâş) = Yağma, çapul.

قاش کند تیغ تو فائده انتقام
لاش کند رخ تو مائده روزگار
خاقانی

Senin kılıcın intikamın faydasını açıklar, izhar eder; senin mızrağın zamanın nimetli sofrasını yağma eder.

(Hâkânî)

Ş Alçak ve itibarsız.

هله امرار خدا قاش نمی باید کرد
همچنین کار سخن لاش نمی باید کرد
داعی

Hele Hudanın esrarını faş etmemeli; böyle, sözün derecesini düşürmemeli.

(Dâ'î)

Ş Naçiz, hiç.

بدین زمین که تو بینی ملوک طبعانند
که ملک روی زمین پیششان نیرزد لاش
سعدی

Bu gördüğün yerde şahane tabiat sahipleri vardır ki onların nazarında yeryüzü saltanatı hiçe değmez.

(Sa'dî)

این نشاید از تو کان ظلمت قاش
قهر کردی بی گناهی را بلاش
مولانا

Bu, senden yakışmaz; çünkü sarih zulümdür; bir bigünahı ehemmiyetsiz yere kahrettin.

(Mevlânâ)

Arapça لاش kelimesinden hafifletilmiştir. Leş, cansız beden mânalarına da görülmüştür.

لَاشَه (lâşe) = Zayıf ve zebun insan ve hayvan. Ekseriya zayıf at ve eşeğe derler.

راه تو برآبست و گل ولاشه ضعیفت
بس شاهسوارا که فرو رفت درین گل
سلمان

Senin yolun bataklık, hayvanın zebundur. Bu çamurda çok şehsuar battı.

(Selmân)

بخت ، لاشه دروژی که دستانی کند رستم
ما آن باشه در روزی که طوقای کند صرصر
صاحب علی

*Rüstem'in hileye tevessül ettiği
harbde zebun atı tahrik etme;
boranın tufan şekli aldığı bir
günde toğan uçurma*

(Şāhib 'Alī)

Ş Cansız beden.

وان پیرلاشه را که سپردند زیر خاک
خاکش چنان بغورد کزو استخوان نماید
سعدی

*Yer altına gömdükleri o ihtiya-
rın bedenini toprak öyle yedi
ki onun kemiği kalmadı.*

(Sa'dī)

(Ar.) جيفة .

(Ar.) لاشه خوار (lāşe ḥuvār) = Leş yiyen.

لاغ (lāġ) = Oyun, lu'b.

امروز روز شادی و امسال سال لاغ
مولانا

*Bugün meserret günü ve bu yıl
oyun yılıdır.*

(Mevlānā)

Ş Lâtife.

کردی باستان چرخ لاغ
مولانا

*Feleğin sakinleriy'e lâtife eder-
dim.*

(Mevlānā)

*Aldatmak, korkak ve korkak-
lık mâpalarına da görülmüştür.*

لاغر (lâġer) = Zayıf, ince.

تا شود جسم فرجی لاغر
لاغری مرده باشد از ساق
سعدی

*Bir semizin vücudu zayıflayın-
cıya kadar bir zayıf meşakkat-
ten ölür.*

(Sa'dī)

اسب لاغر میان بکار آید
روز میدان نه کاه پروازی
سعدی

(ba.) پروازی.

لاغنه (lâġīne) = Bir ağaçtır ki
üstünden aşağıya yavaş yavaş
su damlar Ş Sarı sütleşen de-
nilen bitki (muḥ.) lâġīye..

لاف (lâf) = Beyhude ve mânasız
lâf, lâkırdı, haddin fevkında
söylenen söz, öğünme, kendini
gösterme.

هر که دستش بر زبان سبقت کند مردهست مرد
ورنه هر ناقص جوان مردهست در میدان لاف
صاب

*Her kimin eli diline, yani ih-
sanı va'dine takaddüm ederse
merttir mert; yoksa her noksan
sahibi öğünme meydanında cö-
merttir.*

(Şāhib)

Ş Çok defa güzaf ile birlikte
lâf ü güzaf denir Ş Dilimizde-
ki gibi söz mânasına da gelir.

نه طفل زبان بسته بودی زلاف
همی روزی آمد بجوفت زلاف
سعدی

*Lâf edemiyen çocuk değil miy-
din? Senin rızkın midene gö-
bek vasıtasıyla geliyordu.*

(Sa'dī)

Ş Lâfiden = öğünmek ten emir.

لافیدن، لاف زدن (lâf zeden, lâ-
fiden) = Öğünmek, tefahür
etmek Ş Vadedip yerine getir-
memek.

بنفشه با سر زلف تو لای خوبی زد
کتون ز گفته خود شرمسار می آید
عصمت

*Menekşe, senin zülfüne karşı
güzellikten dem vuruyordu;
şimdi kendi sözünden mahcup
oluyor.*
(İşmet)

بسیار ز احوال و مقامات ملافید
باما که ز احوال و مقامات گذشتیم
مغری

*Biz e hallerden ve makamlardan
dem vurmayınız; zira biz hal-
lerden ve makamlardan geçtik.*
(Meğribî)

لاک (lâk) = Kab, tahta kadeh.

بر کف ما نه لبالب لاک می
تزاری

*Dolu şarap kadehini bizim avu-
cumuza koy.*
(Nisârî)

Hususiyle çamaşır, hamur, ça-
mur teknesi gibi tahtadan ya-
pılma tekneler ş Kaplumbağa.

لاک کزدم به پشت خویش گرفت
بعد ازان راه بحر پیش گرفت
مثنائی

*Kaplumbağa akrebi kendi sırtı-
na aldı; ondan sonra denize
doğru gitti.*
(Senâ'î)

Bu mânaya lâk puşt muhaffefi-
dir. Sırtı ağaç kaba benze-
diğinden bu ismi almıştır ş
Kırmızı boya, Hindistan'da a-
ğaç dallarından toplanan bir
zamlk.

زین سپس عکس خون ز کمر خاک
آسمان را کند پسرخ لاک
مثنائی

*Bundan sonra kürei arzdan
kanın aksi gök yüzünü kırmı-
zılıkta gök boyaya benzetir.*
(Senâ'î)

ş Zebun, hakim.

مر یکی همچو سگ لاک دوان از پس بوی
سوزی

*Her biri hakim köpek gibi koku
arkasından koşucu.*
(Süzentî)

لاک پُشت (lâk puşt) = Kaplumba-
ğa. لاک (ba.).

لاکِشَه، لاکِچَه (lâkçe, lâkçe) =
(ba.). لاکِشَه

Hem lâkçe lâkçe oldu tutmaç
Hem titreme lerze di leşe lâş
Halimî

(ba.). لاکِشَه

لال (lâl) = Lâkırdı söylemiyen kim-
se, dilsiz.

بجنب قدر و فیض مداد انجم پست
به پیش رای مصیبت زبان جت لال
انوری

*Onun yüksek itibarının yanın-
da yıldızların medarı alçak,
onun isabetli reyinin yanında
delilin dili söylemeye muktedir
değildir.*

(Enverî)

ş Kırmızı boya.

آن تازه گل لال که در باغ بخندد
درباغ لکوتر لگزی چشم شود لال
فرخی

Bahçede açılan o kırmızı taze güle dikkatle bakarsan gözün kızarır.

(Ferruîl)

Ş Kırmızı renkte kıymetli bir taşır ki iyisi Bedeşşân'da çıkar. Muarrebî لعل dir.

لا (lâlâ) = Lâla dediğimiz mürebbi tarzında uşak.

سر فراگوش کتیرانش نیارست آورد
لؤلؤ کالور وش تا نام خود لالا لگردد
سامان

Kâfur gibi beyaz olan inci, adını lâla koymadıkça başını onun cariyelerinin kulağına getiremez.

(Selmân)

تاز لالا ی گریزی وصل نیست
زانکه لالا را ز شاهد فصل نیست
مولانا

Lâladan kaçarsan birleşme müyesser olmaz; çünkü lâla güzelden ayrılmaz.

(Meulânâ)

هین بزن دسوق که آن شاهد رسید
هان یکن رقصه که لالا ی ردد
مولانا

İlaydi el çırp ki o güzel geldi; haydi rakset ki lâla gidiyor.

(Meulânâ)

Lâla saray = hadım ağası. Lâlayı çeşm = (siyahlığı itibariyle) gözbebeği Ş Yer incisi ve inci çiçeği denilen bitki Ş Gevezelik Ş Parlayıcı mânasına yalnız lü'lü' kelimesine sıfat olur.

لَاس (lâles) — Kırmızı renkli pek nazik bir ipekli.

که در قدم باغ گشت فضل تو دیا
که بر سر کلاه نهد حکم تو لاس
بدو حاجری

Kâh senin fazlın, bahçenin ayağına kumaş döşer, kâh senin hükmün, dağın başına, ipekli geçirir: kırmızı renkli çiçekler koyar.

(Bedri Hâcerî)

لَا لَکَ، لَا لَکَ (lâlek, lâlekâ) = Pabuç.

دریغ ازان شرف و خوبی* فضائل او
که عاشقست بران لاله روی، لالاک دوز
سوزی

Onun şerefine ve faziletlerinin güzelliğine yazık ki o lâle yüzünün âşıkı pabuççudur.

(Sünenî)

آخر از چه عقل ما کم شد ولیک از روی حس
مرز بالش باز می دادیم پا از لالاک
سنائی

Nihayet bizim aklımız her ne kadar kaybolduysa da fakat hissimiz cihetiyle başı yastıktan, ayağı, pabuçtan ayırdediyoruz

(Senâ'î)

Ş Taç, hususiyle horozun ibiği.

بیر از بس که زد بدشمن کوس
صرخ شد همچو لالکای خروس
رودکی

Düşmana o kadar ok isabet etti ki horoz ibiği gibi kızardı.
(Rûdekî)

لَانْگ

(lâleng) = Ziyafetten avdette çıkın yapıp götürülen yemek § Dilencilerin ele geçirdikleri ekmek parçası: lalanga bundan muharreftir. İsmâ'îl Ankaravî (pişi) ile tarif etmiştir ki vatanımız olan İzmir'de bu tâbir vardır.

مرثیه سازم که مرد شاهر
تا ازین جابرک دلالتی برم
مولانا

Mersiye yapayım: çünkü şair adamım; ta ki buradan azık ve pişi götürüyüm

(Mevlânâ)

پاره‌ای نان ولانکه طعام
در میان کوی یابد خاص و عام
مولانا

Ekmek parçalarını, pişi ve yemeği insanlar mahalle ortasında bulurlar.

(Mevlânâ)

لَا

(lâle) = Lâle.

نعل بیاض کشد زبلاله زار مرا
من وغم تو، بعیش و طرب چه کار مرا
شاعر

Gönlüm beni ne bahçeye ne lâlezara sevk ediyor; ben senin gamınla hemdemim; benim ays ve tarapla ne işim var.

(Şâ'ir)

ای بی رخ تو چو لاله زار دیده
نگرینده چو ابرو بهارم دیده
روزی بینی در آرزوی رخ تو
چون اشک چکید، برگذارم دیده
سعدی

Ey güzel! Yanağından mahrumiyet, gözümü lâlezara çevir-

miştir. Gözüm ilk bahar bulutu gibi uğlayıcıdır. Yanağının iştiyakı ile bir gün gözümü göz yaşım gibi kucağıma damlamış görürsün.

(Sa'dî)

Bizde lâlenin nevileri çoksa da İranlılar yedi nev'e ayırmışlar: sahraf, berrî, şekayik, dilsuz, dilsuhte, hitaf, du-ru. Bir kısım lûgatler şöyle saymışlar: surh, sefid, zerd, al, du-ru, hitai, şekayikunnuman. Şekayikunnumanın Farsisi lâlei duhteri ve azer- gündür ki ortası siyah olur. Sonra gelenler biraz daha ilâve etmişlerdir.

لَا لَسَار

(lâlesâr) = Sığırcık kuşu § Lâlelik.

لَا م

(lâm) = Fakir hırkası.

خلق خوشبوی تو باشاه رباحین می گفت
کای گل کهنه قبا باز چه لام آوردی
درویش طیبی

Senin hoş kokulu huyun fesle-ğene diyordu: ey kaftanı eski çiçek! Yine ne hırka getirdin?

(Derviş Tebibî)

§ Nazar değmemek itikadiyle çocukların çehre ve alınlarına lâm şeklinde çekilen amber, misk, üzerlik tohumu, çivit, lâcivert gibi mürekkep bir madde.

روت بس زیادت هم لای بکش
ضحاک باشد لام بروی - بیش
عطار

Senin yüzün çok yakışıklıdır. Hem bir nazarlık çek. Habeşin

yüzüne nazarlık çekmek gülünç olur.

(Attâr)

Ş Lâf ü güzaf Ş Sûs

یعون جود تو سهم هنر بیار اید
تن توانگر و درویش بی تکلف لام
ابوالفرج

Senin cömertliğin yardımıyla
hüner yıldızı sūs külfetine ha-
cet kalmadan zengin ve fakirin
tenini sūsler.

(Ebûlferec)

Burada sehim, sehmürرامي de-
nilen yıldızdır Ş Kuşak.

لامانی (lâmânî) = Lâf ü güzaf Ş
Yaltaklanma ve müdahane [*],
yalan.

چه سستی دیدی از سست که رفت روی بی دستان
چه تقصیر آمد از مصحف که کردی گرد لامانی
سنائی

Sünnetten ne gevşeklik gördün
ki dinsizlerin tarafına gittin;
Mushaftan ne kusur zuhura
geldi ki lâf ü güzafın etra-
fında dolaşırsın.

(Senâ'î)

لامچه (lâmçe) = (Lâm) ın ikinci
mânasıdır.

تا بود لامچه ز عنبر و مشک
حور را بر عذار تو برنو
همید

Hurilerin yanakları üzerinde

[*] (Helîmî), şiirler okumak, terennüm
etmek ki bu da güzellere yaltaklanmaktır
diyor ki bundan şiirler, şarkılar etrafında
dolaşıyorsun mânası da çıkar.

amber ve miskten kat kat na-
zarlık oldukça.

(Amîd)

لامی (lâmi) = Hazreti Nuh'un bi-
raderi. Pederi diyenler de var-
dır.

لامسکر (lâmişker) = Karaağaç
= ağal.

لامه، لامک (lâmek, lâme) =

Çar-gezi denilen tülbenttir ki
Hinthler sarık üstünden lâm elif
(لا) şeklinde başlarına dolarlar
Ş İzar ve çarşaf gibi baştan
aşağıya örtülen örtüye denir.
Ni'metullah, taylesan demiştir.
Ayrıca zırh mânasıdır.

کدام جامه که از تیغ اولنگشت قبا
کدام لامه که از تیغ اولنگشت کفن
قائمی

Onan kılıcıyla yırtılmadık han-
gi elbise, onun okiyle kefen ol-
madık hangi zırh var.

(Kānî)

لان (lân) = Vefasızlık, hakikatsiz-
lik.

می آیدم زونک تو ای یار بوی لان
برکنده بختم دل از یار مهربان
مولانا

Sevgilim! Bana senden vefa-
sızlık kokusu geliyor. Şefkatli
yârinden hışım ile gönlünü
ayırmışsın.

(Mevlânâ)

Ş Lânden = depretmek, kımıl-
datmaktan emir.

این چنین کن نگار و شرح بدان
ودنه برخیز و خیره ویش ملان
مولانا

*Namazı böyle kıl ve izahı bel-
le. Yoksa kalk, beyhude saka-
lını oynatma.*

(Mevlânâ)

Ş Bazı kelimelerin sonuna ge-
tirilerek çokluk mânasını ifade
eder. Kūhlân = daglık = kūhsâr.
Nemeklân = tuzluk § Çukur.

لاندن

(lânden) = Kımıldatmak,
silkmek.

يك قصيده دوست جاخوانده
پيش هر سفله ريشرا لاند
سنائی

*Bir kasideyi iki yüz yerde
okumuş, her siflenin yanında
sakalını oynatmış.*

(Senâ'î)

چون زمین باو کش از هر کسی دو محبت
چون دوخت بارور هر کس مرا در لاند
فخر جرجانی

*Yük çeken yer gibi herkesten
mihnetteyim; meyvalı ağaç gibi
herkes beni silker.*

(Fehri Curcūnî)

لانه

(lâne) = Yuva.

مرغ دل ما زهر دو عالم
اند بر او گرفت لانه
قشغ مفری

*Bizim gönlümüz kuşu her iki
âlemden onun yanında yuva
yaptı.*

(Şeyh Meğribî)

§ Tembel, işsiz.

کنون یار سانی همی کرد خواهی
که مادی بسان خرید لانه
ناصر

Şimdi sofuluk etmek istiyor-

*sun, çünkü ihtiyar eşek gibi
işe yaramaz oldun.*

(Nâşîr)

Cihāngirî nağme mânasına şu
beyit ile istişhat etmişse de
Nâşîrî buradaki lâne yuva mâ-
nasınadır diyor.

خود گلشن بختت این یارب چه درختت این
صد بلبل مست اینجا هر لحظه کند لانه
مولانا

*Bu talih bahçesidir. Yarabbi bu
ne ağaçtır! Burada yüz mest
bûlbûl her lâhza yuva yapar
yahut öter.*

(Mevlânâ)

Cihāngirî'nin verdiği mâna da-
ha münasip gibi görünür.

لاو

(lâv) = Kireç.

شود رواق سهر از غلام دودا شب
چو کلبه های غم شسته در ربیع از لاو
آذری

*Feleğin kemeri gece dumanının
zulmetinden, baharda kireçle
badana edilmiş Acem kulûbe-
leri gibi ağartır.*

(Âzerî)

§ Yaltaklanma § Çelik çomak
oyunu.

لاوشیر

(lâvşîr) = (ba.) چاوشیر.

لاوک

(lâvek) = Ekmek teknesi §
Yufka, levaş.

لاوه

(lâve) = Lâbe § Çelik çomak.

لاوهور

(lâvhûr) = Hindistanda Lâ-
hûr denilen şehir.

ای لاهور و یحانہ بی من چگونہ
بی آفتاب روشن روشن چگونہ
مسعود

Ey Lâhur! Yazık sana, bensiz nasılsın; parlak güneşsiz nasıl aydınsın.

(Mes'ûd)

لاهورہ (lâhûre) = Karpuz, kavun dilimi.

لای (lây) = Lâyiden = söylemekten emir (isfa. muh. vas.). Herzelây = faydasız söz söyleyen herzegü.

چائیکہ از سخاوت طبعیت سخن رود
هم بحر مرزہ باشد و هم ابر مرزہ لای
نجیب الدین

Senin tab'ının cömertliğinden bahsedilen yerde deniz faydasız bir göl, bulut faydasız söz söyleyen bir adam gibidir.

(Necibuddîn)

Ş Guçrât'ta dokunan sade ve nakışlı bir ipekli.

پہراہی کہ داشت زمانہ زلای شب
آرا بہنک حادثہ گرک سحر درید
استاد

Zamanenin gece kumaşından edildiği gömleği şehir kurdu hâdiselerin pençesiyle yırttı.

(Ustâd)

Ş Havuz dibinde olan bulanık çamur Ş Şarap ve o gibilerin tortusu. Lâyhuvar = şarap tortusu için. Nâşırî, ferhenklerde görülemiyen yağmur mânasına şeyh Sa'dî'nin şu beytiyle istidlâl ediyor.

امروز باید ارکری می کند سحاب
فرداگر تشنه مرده بود لای کوسیز
سعدی

Eğer bulut kerem ediyorsa bugün lâzımdır; yarına kadar susuz ölürse yağmura söyle artık akınsın.

(Sa'dî)

Ş Kat Ş İki dağ arasındaki aralık Ş Duvar sırası, kor.

لای (lâyî) = Fakirlerin giydiği kısa elbise.

لایدن (lâyiden) = Söylemek.

ما لستم مکنیدار دراز می لایم
کہ کشف شود حال بندہ پیش شما
مولانا

Eğer uzun söylüyorsam beni azarlamayınız, yanınızda halim belli olsun diye söylüyorum.

(Meulânâ)

لب (leb) = Dudak.

وہ چہ شود اگر شی برب من نجی لبی
تا بلب تو بسیم جان بلب رسیدہ را
شاعر

Bir gece benim dudağımın üzerine dudağını koysan da dudağıma gelen canımı senin dudağına teslim etsem ne hoş olur.

(Şa'ir)

لب از ناردانہ دلایز تر
زبان از طبرزد شکرریز تر
نظای

Dudağı nur tanesinden daha gönül asıcı, dili halis şekerden daha şeker döğücü.

(Nizâmî)

Ş Boğaza ve boyuna vurulan tokat Ş Uc, kenar, parça.

بامید لب ناز که حاصل گردودت ناک
در آتش مانی و دودت رُود بر سر تنور آسا
سلمان

Bir ekmek parçasını ele geçir-mek ümidiyle ne vakte kadar ateş içinde kalasın da başından fırın gibi duman çıksın.

(Selmân)

لب آتش فشان (lebi âteş feşân) = (k.) Güzelin dudağı Ş Yanıklı ah eden kimsenin dudağı Ş Beddua eyliyen kimsenin dudağı.

لب آفتاب (lebi âfîtâb) = Gölgeye bitişik güneş parıltısı ki gölge ile güneşin faslı müşterekidir.

لباب (lebâleb) = Dudağa kadar dolmuş şey Ş Dudak dudağa gelmek.

لبان (lebân) = Günlük denilen zamk Ş Leb kelimesinin cem'i, لب برچیدن (leb berçîden) = Çocukların ağlamadan evvel dudak bükmeleri gibi dudak bükmek.

خوش آن ببری که ریاد جوانی
لی برچینم و طفلانہ گریم
باقی کاشی

Hoştur o ihtiyarlık ki gençliği yâd ederek dudağımı bükerek ve çocukça ağlarım.

(Bâkır Kâşî)

لب بسته (leb beste) = (k.) Mebhut ve mülzem.

لب ترکردن (leb terkerden) = (k.) Söz söylemek.

زچندین نکته ها کم گشت لب تر
ندیدم هیچ نقشی زو لکوتر
خسرو

Söylediğim bu kadar nüktelerden daha iyi bir nakış görmedim.

(Hasrev)

لب چرا (leb çerâ) = Sohbet meclislerinde yenen çerez çimen. Mutlak yenecek, davar yemi mânalarına da gelir.

لب خضرا (lebi huzrâ) = Ufuk : göğün etrafı, yere bitişik görünen daire.

لب خنده (leb hende) = (k.) Gölümseme, tebessüm.

لب در (lebi der) = Kapı pervazı.

لب ریز (lebrîz) = Zarfın kenarıyla beraber olan her mazruf, bilhassa kadeh, testi, kâse gibi zarflarda kullanılır.

روی در نقشان گذارد ماه چون گردد تمام
چون شود لبریز جامت از خمار اندیشه کن
سائب

Ay, bedir haline gelince noksan'aşmağa vaşlar; kadehin dolunca humardan endişe et.

(Şâ'ib)

لب زدن (leb zeden) = Arbede etmek.

آن یکی می خورد و لب زدن و جفا کند
وقت رفتن شکند جام و صراحی درهم
نزاری

O biri şarap içerek, arbeye çıkarır, kavgalıdır; gideceği zaman kadeh ve sûrahiyi kırar, hurdehaş eder.

(Nizârî)

Ş Susmak, söylemek mânalarına ezdaddandır.

لبسان (lebsân) = Dudak gibi Ş Hardal nev'inden bir bitki.

(leb se-fîd kerden, leb şîrîn kerden)=
(k.) Gülümsemek, tebessüm et-
mek.

(leb sūz) = Çok sıcak
olan sulu şeyler.

(leb şiker)= Anadan doğ-
ma dudağı yarık kimse.

میوه از جوش حلاوت چاک پیدا می کند
بسکه شیرینست یارم لب شکر گردیده است
اشرف

*Meyva fazla tatlılıktan yarılır;
sevgilim o kadar tatlıdır ki
tatlılığından dudağı yarılmıştır.*
(Eşref)

(leb şîrîn kerden)=
(k.) Gülmek.

(leb geziden) = Kendi
dudağını ısırmak (k.) pişman
olmak, utanmak, taaccübetmek,
öfkelenmek, bir şeyden menet-
mek.

(lebi keştigâh) = Çay
ve ırmak geçidi, liman ağzı.

(lebi nân) = Ekmek ke-
narı.

(leb ū senk)= (k.) Sükût.

هندو پسری دیدم اندر صف جنك
رخساره او ز آتش می شد گلزنك
گفتم صبرا ز لعل خود كامم بخش
در خنده شد و گفت هایون لب و سنك
هایون

*Savaş safında Hint'li bir ço-
cuk gördüm; onun yanağı ateş-
ten gülrenk oluyordu. Ey güzel!
Kendi lâlinden istediğimi yeri-
ne getir dedim; güldü ve Hū-
mayun! Sus dedi.*

(Hamāyūn)

لَبَاحَه (lebâçe) = Ferace dediğimiz
geniş üstlük.

لَبَادَه، لَبَاد (lebâd, lebâde) = Yağ-
murluk.

لُبَاد (lubâd) = Öküz boyunduruğu.

کشاورز و گاو بندد لباد
ز گاو آهن و گاو جوید مراد
نظای

*Çiftçi, öküz boyunduruğu vu-
rur, saban demirinden ve öküz-
zünden muradını ister.*

(Niẓāmî)

لُبَاد بَرَكَاوِ نِهَادَن (lubâd bergâv ni-
hâden) = (k.) Kaçmak.

آتش خشم تو چون زبانه برآرد
شیر فلک بر نهید بکاو لباده
کال

*Senin öfkenin ateşi alevlenirse
Eset burcu kaçır.*

(Kemâl)

لِبَاسِ رَاهِب (libâsi râhil) = Kara
libas.

لَبِيشَه، لَبِيش، لَبَاشَه، لَبَاش (lebâş,
lebâşe, lebîş, lebîşe) = Nal-

bantların, alaşa yani eyer ve
semer vurmağa alıştırılan hay-
vanların üst dudaklarına tak-
tıkları halkalı ağaç. Türkçesi
yavaşadır ki burunsak, burun-
duruk da bu kabildendir.

لبی از جو در لباشه کنم
که بخندد درو اولوالالباب
سوزی

*Akıl sahipleri ona gûlsünler
diye hiciyuden dolayı dudağını
yavaşıya koyarım.*

(Süzenî)

لَبْلَب (leblâb) = Sarmaşık olu.

بس جهان دید این دوخت کهن
که تو بچان برو چو لبلابی
سعدی

*Senin sarmaşık gibi sarıldığın
bu eski ağaç çoktan beri mev-
cuttur.*

(Sa'dî)

لَبْلَبُ (leblebū) = Üzerine sarmı-
saklı yoğurt dökülen pancar
- aş. (L) nin ötresiyle gevezelik.

من کلاهی داشتم از لبلبوگم شد زمن
در میان دفتر ملا سلیبان یانتر
مولانا

*Ben gevezelikten, malik oldu-
ğum külâhı kaybetmiştim, mol-
la Süleyman'ın defteri arasın-
da buldum.*

(Mevlânâ)

لَبَنَج (lebenc) = Çınara benzer bir
ağaç.

لَبَنَك (lebenek) = Ağaç kurdu =
(Ar.) ارمه.

لَبَنَة (lebne) = Buğday biti (Ar.)
سوس. (L) nin ötresiyle usturlap
aletlerinden bir alet.

لَبِي (lebi) = Dilim (ekmek olsun
kavun ve karpuz olsun).

ای قرص آفتاب که دوری ز چشم ما
مارا لبی بخش که خمرو کدای آست
خمرو

*Ey gözümüzden uzak olan gü-
neş çöreği ! Bize ondan bir di-
lim ver, çünkü Husrev senin
yoksulundur.*

(Husrev)

لَبْيَاب (libyâb) = Büyük nehir.

لَبِيدَن (lebîden) = لاییدن (ba.).

لَبِيشَة (lebîşe) = Lebaşenin imale
şeklidir لباشه (ba.).

لَبِنَا (lebînâ) = Musikide bir nağ-
me.

لَب (lep) = Büyük lokma (Burhân
ve Kılzum). Tokat (Nî'met).

لَب لَب (leplep) = Köpeğin su iç-
me sesi.

لَب لَب خورَدَن (leplep hürden) = Ağız
dolusu yemek.

شتر در خواب بیند بنبه دانه
گهی لب لَب خورَد گه دانه دانه
شاعر

*Deve, pamuk kozasını rüyada
görür, kâh ağız dolusu yer, kâh
tane tane.*

(Şâ'ir)

لَبُوت (lepüt) = Avret otu denilen
bitki.

لَبْوَة (lepve) = Yoğurt yapmak için
süde çaldıkları maya.

لَت

(let) = Dayak, kötek, mecazen bir şeyi bir şeye şiddetle vurmak, sadme.

لَت خوردن (let hürden) = Dayak yemek.

لَت زدن (let zeden) = Kötek vurmak.

دشست زدرخنده وسطت زدر تیز

گردن زدر صلی وپهلو زدر لَت

لیبی

Sakalın gülmeye, bıyığın osuruğa, boynun tokada, yanın döğülmeye lâyıq.

(Lebibî)

آئیم که پیل بر تنایدلت ما

بر چرخ زند نویت شوکت ما

گردو صفامورچه گیرد جای

آن مورچه شیر گردد از دولت ما

پوریجای ولی

O kimseleriz ki fil bizim sadmemizi menetmez. Bizim şevketimiz nöbetini felek üzerinde çalarlar. Eğer bizim safımızda bir karıncacık yer tutarsa o karıncacık bizim devletimizin sayesinde aslan olur.

(Pür Behâyi Velî)

Ş Savaş aletlerinden çomak, topuz.

ز تازیانه خشت اشارتی کالیست

پوزم ختم چه حاجت ترا بنیزه ولت

فخری

Senin hışmın kamçısından bir işaret kâfidir. Hasım ile mücadelede senin mızrak ve topuza ne ihtiyacın var.

(Fehrî)

Ş Kumaş topu, bu mânaya leht = parça muhaffefidir.

لَت (let let) = Parça parça demektir. Leti der = kapı kanadı: çünkü kapı da bir nevi parçadır.

پوزمه رزمه دهد چاهه گنج گنج طلا

به بدره بدره دهد گاه جود پالت

فخری

Cömertlik zamanında elbiseyi bohça bohça, hazine dolusu altını kese kese verir.

(Fehrî)

Ş Karın mânasına da gelir çünkü çok .yiyen şikemperver kimseye let enbâr, let enbân derler. Enbân: deriden yapılmadağarcık.

در چرخ در آوردم نه کنید نیلی را

استیزه چه می بانی ای شیخ لَت انبانی

مولانا

Çi'it renkli dokuz feleği harekete getirdim; ey şikemperver şeyh! Niçin inadediyorsun.

(Mevlânâ)

Ş Di-man'da let rüd denilen bir çay

لَتَر

(leter) = Yarım Tebriz batmanı ki 300 miskaldir Ş Şarap zarfı (rıtl bundan alınmıştır) yahut Türkçe suğrak denilen şarap kabıdır. (ba.) سقران.

لَتَرَه

(letre) = Eski, yırtık, parça parça.

آنکه باشد بر جلال او

اطلس چرخ زنده ولتره

فخری

O zat ki onun azameti yanın-

da feleğin atlası köhne ve yırtıktır.

(Fehl)

§ Tenperver kinse.

خلعت ایمان تازه برعید خسته پوش
تا بدان خلعت زلفت لثره ولتر شود
عید

Hasta 'Amîd'e taze iman hıl'-atini giydir; ta ki o hıl'atle senin fazl ve kereminden semiz ve kuvvetli olsun.

('Amîd)

لثره

(lutre) = İki kişi arasında başkalarının anlıyamıyacağı bir tarzda görüşülen uydurma dil, Türkçemizde kuş dili derler = zebanî zergeri § Her işittiğini nakleden gevşek ağızlı kimse.

لکت

(lctek) = Tura oyunu.

لته

(lette) = Eski esvap parçası, paçavra.

دوزیم قبا بهرقدت از گل سویی
تا خلعت زیبای تو از لته شد
خسرو

Senin ya:ışıklı kaftanın âdi bezden ol nasın diye bunun için kırmızı gülden kaftan dikeriz.

(Husrev)

لج

(lec) = Tepme.

یکروز بگرامه فرو آب می ریخت
مردی زدش لج بفلط بر دردهلیز
منجیلک

Bir gün hamamda durmadan aşağıya su döküyordu; bir adam

aralık kapısında yanlışlıkla ona tekme vurdu.

(Mencik)

گر کینه کشد رای وی از انجم املاک
دوهم شکند ، طارم املاک بیک لج
فخری

Onun rey ve tedbiri yıldızla eflâkin kinine uğrarsa bir tekme ile eflâkin kubbesini kırar, geçirir.

(Fehl)

لجلاج

(leclâc) = Leblâc adıyla şöret alan şatrançbaz ki kumarbazların piri yahut şatrancın mucididir § Kimyagerler ıstılahında sâf cıva.

لجم، لجن

(leceñ, lecem) = Havuz ve o gibilerin diplerindeki balçık.

تاجری بردنهد لجم صباه
تا شود تاویک مرج و سبزگاه
مولانا

Bir tacîr otlak ve yeşilliğin kararması için cevherin üzerine siyah çamur koyar.

(Mevlânâ)

پیش دست تو مگر لای سخاوت ورنه
بحر را بهر چه دو خلق نهادند لجن
رفیع الدین

Senin elinin yanında galiba sehavetten dem vurdu; böyle değilse niçin denizin boğazına çamur koydular.

(Raft'addin)

لج

(leç) = Yanak ve yüz.

لج

(luç) = Çıplak = lüç (muḥ.).

لَکْ

(**leçek**) = İran kadınlarına mahsus sırmalı ve mücevherli bir nevi baş örtüsü.

غلامباره نیم من ندادم این مذهب
اسیر چادرم و کشته لک پوشم
میرزا الوغ

Gulampare değilim; benim bu âdetim yok; çarşafın esiri, örtünün meftunuyum.

(*Mîrzâ Ulûğ*)

لَحْ

(**luh**) = Kovalık denilen saz.

لَحَا

(**lehâ**) = Ayakkabı.

لَحَتْ

(**leht**) = Parça.

بفرمود تا بس شتاب آورند
وزان چاه يك لحت آب آورند
فردوسی

O kuyudan çabucak bir parça su getirmelerini emretti.

(*Firdevsî*)

(**lehtdüz**) = Yamacı § Topuz.

باد دستش قوی واز دستش
دشمنش لحت لحت گشته بلخت
انوری

Eli kuvvetli olsun ve elinden düşmanı topuzla parça parça olsun.

(*Enverî*)

§ Ayakkabı § Toğulga § Niza' ve inat § Kasap bıçağı § Har-mekes denilen büyük sinek.

لَحْجْ

(**lehç**) = Kalye taşı.

بروخ دشمنش که چون مازوست
هیبت شاه کار لَحْجْ کند
فخری

Maziya benziyen çehresine pa-dişahın heybeti kalye taşı hiz-metini görür [].*

(*Fehrî*)

لَحْشَه ، لَحْجَه

(**lehçe, lehçe**) = Ateş koruna da denir.

مه بکشد آورد سنبل تو هر نفس
لَحْجَه پدید آورد آتش تو دمبدم
۱ بدر جاجری

Senin sūmbülün her zaman ayı kemendine geçirir, senin ateşin zaman zaman alevlenir

(*Bedri Cācermî*)

آن بسته خندان لگروان چشمه حیوان نگر
آن لَحْجَه ما پنهان لگر درآتش جان پرورش
بدر جاجری

O açılmış fıstığa, dudağa, o hayat çeşmesine bak, onun can besliyen ateşine yani yanağın-da gizlenen şûlelere bak.

(*Bedri Cācermî*)

Nâşîrî'nin Reşîdî'den naklettiği bu şiirde lehçe değil, huz mâ-nasına yehçe olup ateşi can perverden maksat, mâşukun du-dağı ve yehçeden maksat da dişleridir diyerek Reşîdî'yi itah-tive etmiştir.

لَحْشَكْ

(**lehşek**) = Un ile pişirilen bir nevi yemek, erişte aşı § Tepeden aşağıya doğru kay-dıkları tış yahut tahta kızak ve düz yerde tutan buzdur ki ço-

[*] Kalye taşı mazi ile birleşirse siyahı renk husule gelir.

cuklar bir suretle ayaklarını vurup her yere kayarak giderler.

لَهْشَه

(**lehşe**) = لَهْشَه (ba.) Ş Yaş odun yanarken bir ucundan damlıyan damla لَهْشِيدَه (ba.).

لَهْشِيدَن

(**lehşiden**) = Sürçmek, kaymak = leğziden.

لَهْه

(**lehleh**) = Zayıf ve nahif.

مفخر تبریزیان شاه جهان شمس دین
فریه وزفت کند گرچه که خلعتی
مولانا

Tebrizlilerin medarı iftiharı, cihanın şahı Şemseddin, saman çöpü gibi zayıf olsan da seni semiz ve şişman eder.

(Mevlânâ)

لَهْه

(**lehlehe**) = Güzel kokulardan terkibedilen bir nevi koku Ş Amber, misk, kâfur, lâden gibi şeylerden mürekkep şamama.

لَهْهَی عَنَبَرِیْن

(**lehlehâyi anberîn**) = Şamamalar Ş (k.) Gece vakitleri.

لَر

(**ler**) = Selin husule getirdiği yahut hususi yapılan su arkı Ş Koltuk.

این دست یار کرده و آن پشت حمیده است
ابوالفرج

Bunun eli böğründe, onun beli bükük.

(Ebülferoc)

Ş Zayıf. (L) nin ötresiyle Kuhistân kazasında meşhur bir aşiret.

زیدکاری فتنه جو یان لر
زبانهای آبدکان گشت بر
هاتی

Ler fitnecularının fena hareketlerinden gelenlerin dili dolmuştu.

(Hâtîfî)

Ş Emel ve maksat Ş Kuzu Ş İran'da Lur demekle mâruf bir şehir.

لَرْد

(**lerd**) = Meydan ve sahra.

تا خنجر تو گشت یگرکاو در لرد
گلگون ز خون خشم دغل شد فضای لرد
شاعر

Senin hançerin harbde ciğer dağladıkça kalb düşmanın kanından geniş meydan gül renkli oldu.

(Şâîr)

Hürmüz şehrinde Lerd Emîr, Şîrâz'da Lerd Kâzî adıyla meşhur birer meydan. Nizâm (L) nin esresiyle tortu mânasına yazmıştır.

لَرَز

(**lerz**) = Lerziden = titremekten emir (isfa. muh. vas.).

لَرَزِيدَن

(**lerziden**) = Titremek.

آنکه زخوت تو پلرزد جو یید
روز جزایش لکنی نا امید
عابد

Senden korkusundan söğüt gibi titriyen kimseyi kıyamet gününde meyus etmezsin.

(İmad)

لرس (lers) = Sille, tokat. Luristān, Iran'ın batı vilâyetlerinden biri.

لرکیماس (lerkīmās) = Safran (Ar.)
زغفران

لرلر (lerler) = Cenabı Hakkın isimlerindendir.

لیرم، لزوم (līzūm, līzum) = Kemankeşlerin iptida meşk için kullandıkları yumuşak yay. Ke-bade = Türkçesi kepazedir.

ای بیازوی قوت تو شده
مر، فلک را کمان کمان لزوم
سوزنی

Ey kolunun kuvvetiyle feleğin yayı meşk yayı gibi yumuşak olan zat.

(Sūzenî)

لرپر (lezīr) = Akıllı, perhizkâr.

لرژن، لرجم (lejem, lejen) = Balçık lecem, lecen.

آب ناخونده ازیں برکه نیلوفر گون
هجو نیلوفر تا خلق چرا دلزم
اثر اخبیکتی

Bu nilüfer renkli havuzdan su içmeden nilüfer gibi neden te-peme kadar balçıktaayım.

(Eğîr Ehsâketî)

لست (lest) = Güzel, iyi, kuvvetli.

گر مرد شدی بتازمن درخورهست
زیراکه ندارم ای صنم چیزی لست
لیبی

Ey güzel ! Benden soğudunsa lâyıktır, çünkü iyi bir şeyim yoktur.

(Lebibî)

لیستن (listen) = Yalamak = lîsiden.

لستند آستانات بزرگان ومهتران
چون بوزیرگشته باب کاسه پنیر
سوزنی

Büyükler ve ulular ihtiyar parsın dudağıyle peynir kâsesini yaladığı gibi senin eşiğini yaladılar.

(Sūzenî)

لش (luş) = Balçık = lejen.

صافی باشد زلال دولت تو
تیره شد آب دشمنات زلش
بودهای جای

Senin devletin zülâli sâf olsun ; düşmanlarının suyu balçıktan bulandı.

(Pürbehâyi Câmî)

لستن (leşten) = Teferrûc ve tema-şa etmek.

لیستن (lišten) = Lîsiden.

لشکه، لشک (leşk, leşke) = Par-ça. Leşk leşk = Parça parça.

لشگر (leşger) = Asker, Türkçesi (çeri) dir. Aslı leşk ger olsa gerektir.

لشگره (leşgergân) = Ordu ma-halli. Askeri bozan, kırıp geçi-ren mânasına leşger şikâf, leş-ger şiker, leşger şiken, leşger şukûf denir.

چشم و موگانیش لنگه کن که همی بنداری
شهباز ایست که بر قلب دولشگر گذرد
ینما

Onun göz ve kirpiklerine bakınca iki askerin ortasında devreden bir şehsüvar zannedersin.

(*Yeğmā*)

(leşger keş) = Asker çek-
ken: düşman üzerine asker
sevk eden.

لُأَبِ شَمْسِ (lu'âbî şems) = Se-
rap, pusarık.

(lu'âbî 'ankebüt) =
Örümcek ağı (k.) nakşı bedî.

(lu'âbî kâv) = (k.) Saba-
hın aydınlığı § Beyaz kâğıt §
Kar, çiy.

(lu'âbî gevezn) = Lu'âbî
gâv § Bir nevi ak tiryak ki
ekseriya pamuk ve haşhaş bit-
kileri üzerinde olur.

(lu'âbî le'î sâñ) = (k.)
Şarap.

(lu'âbî mekes) = (k.)
Bal § Şarap.

لُغَبْتَانِ دِدَه (lu'betâni dide) = (k.)
Gözbebekleri.

(lu'betâni zirnîh) = (k.)
Güneş.

لُغَبْتِ مُطَلَقَه (lubeti muṭelleke) =
(k.) سزئت (ba.).

لُغَلِ آبدَار (le'li âbdâr) = (k.) Gü-
zelin dudağı.

(le'î ez senk dâden, le'î ez senk zâ-
den) = Güçlülükle ele geçirilen
bir şey bağışlamak.

(le'li peykânî) = Küpe
yapılan ok temreni şeklinde bir
nevi lâl.

(le'li şekerbâr, le'li şîrâb, le'li şekerbâr)
= (k.) Mâşukun dudağı.

(le'î şekerhuvâr) =
Güzelin dudağı.

(le'li revân, le'îi
sufte) = (k.) Mahbubun dudağı,
şarap.

(le'î tırâz) = Lâl nakşedi-
ci (k.) Hak Taalâ Hazretleri.

(le'li felek) = (k.) Güneş.

(le'î ķebâ) = Kırmızı kaf-
tan (k.) kan, ciğer, şarap

(le'li muzâb) = (k.) Şa-
rap.

(le'li nâsufte) = Delin-
memiş lâl (k.) yeni tasnif edil-
miş nota, işitilmemiş söz.

کیمی لعل، سفته به چانه خورد
کیمی کیش بر لعل ناسفته کرد
نقلاى

Kâh kadenle şarap içti; kâh
nevzemin şarkı dinledi.

(*Nizâmî*)

لَغ (leg) = Sâf, tüysüz, sade § Ot-
suz ve ekinsiz yer § Bozuk
yumurta.

لِغَام (liğâm) = Uyan = legâm. Kan-
tarma.

لَغَز (legz) = Legziden = kaymak-
tan emir (*isfa. muḥ. vas.*).

لَغْزِیْدَنْ (leğziden) = Kaymak, sürçmek.

مشو زلفش یا ناامید در ره عشق
که قطع می شود این ره پهای لغزیدن
صائب

Aşk yolunda ayağın kaymasından meyus olma; çünkü bu yol ayak kaymakla kat'edilir.
(Şa'ib)

Maveraunnehir lûgatinde, sût sağmak ve içmek mânalarıdır. Leğzide = kayıcı, kayan.

چو درطاس لغزیده افتاد مور
و هاشنده ز چاره باید نه زور
نظامی

Karınca kaypak tasa düşünce kurtarıcıya taziyik değil çareler lâzımdır.

(Niẓāmî)

لَغْسَر (leğser) = دغسر (ba.).

لَغُونَه (leğüne) = Ziyet, süs.

لَفْت (left) = Şalgam, bu mânaya Arapçadır. Nîzam (l) nin esresiyle lıs müteradifidir diyor. Left-u lıys = yalanıp yutmak demek olur.

لَفْتَرَه (leftere) = Alçak, furumaye.

جام زر بردست ترکس می دهی
لَفْتَرَه را میرعجس می کنی
مطار

Altın kadehi nergisin eline veriyorsun; sefili meclis reisi yapıyorsun.

(‘Attār)

لَفْجَه ، لَفْجَنْ ، لَفْج (lefç. lefçen, lefçe) = Deve dudağı gibi kalın ve büyük dudak. Bir kimse darılıp dudağını sarkıttığı vakit. Lefç endâhte, lefç furû guzâşte derler.

خروشان ز زابل همی رفت زال
فروشته لَفْج و برآورده یال
فردوسی

Zal! Dudağı sarkıtmış, boynunu uzatmış olduğu halde cuş ve huruş ederek Zabilden gidiyorsun.

(Firdevsî)

Ş Kemiksiz et.

بیاورد خوان زیرک هوشمند
بران لَفْجِهای سرگوسفند
نظامی

Akıl, dirayet sahibi sofra getirdi, üzerinde koyun başı etleri vardı.

(Niẓāmî)

Cihāngirî ve Burhān Cāmî‘ bu üç lûgati cim-i Farsi, Nāşirî lefç ve lefçen’i cim-i Arabi, lefçe’yi cim-i Farsi ile kaydetmiştir. Burhān, dudağı sarkmış kimse mânasına bir de lefcân ilâve ederek hepsini cim-i Arabi ile yazmış, cim-i Farsi ile de sahih olduğu ve lefçe’nin pür-yan olmuş baş mânasına geldiğini söylemiştir.

لُكْمَهٗ اَهْن كَشِيدَنْ (lukme’i āhen keşiden) = (k.) Yaralanmak, zincire vurulmak.

لُك (lek) = Ahmak, ebleh.

کجا زنده کی ظل حق شدی مایوس
اگر نبودی آن کور بخت ابله و لک
فخری

*Eğer o bedbaht, ebleh ve ahmak
olmasaydı, hakkın gölgesine
bende olmaktan nerede meysus
olurdu?*

(Fehri)

Ş Yüz bin adedi. Bu mânaya
Hintçedir.

دراں نه سائر ماند و نه طاو از برخاک
دولک ز لشکر او شد بزبرخاک نهان
عنصری

*Orada toprağın üzerinden ne
geçen ne uçan kaldı ; onun as-
kerinden iki yüz bin kişi top-
rak altında gizlendi.*

(Unşuri)

Ş Lûk dediğimiz kızıl boyadır
ki Hint zamkıdır, kılıç ve bı-
çak sapı yapıştırmakta ve mek-
tup mühürlemekte kullanılır.
Bazı lûgatler bu mânaya yaz-
mışlardır.

هیچ نایم برون ز خانه همی
گویم بر نشاند اند بلك
آغاجی

*Evden dışarı hiç çıkmam ; san-
ki beni yük ile oturtmuşlar.
Evde yapışmış gibiyim.*

(Āgâcl)

هزار سال بماناد ظل تو که شوند
بجاء تو متمکن چو پای تیغ از لک
فخری

*Senin gölgen bin sene payidar
olsun ; zira halk, senin hüküm-
darlığıyla, kılıç sapı lûkten
muhkem olduğu gibi, sabit ve
berkarar olurlar.*

(Fehri)

Ş Eski esvap, eski ve yeni
köylü elbisesi Ş Mânasız söz,
hezeyan Ş Kürtlerden bir ka-
bile Ş Sâf ve sade.

لک

(luk) = Yoğun ve kalın şey Ş
Kızıl boya Ş Topuk Ş Ur, ya-
hut sıracı nev'inden bir çıban
Ş Lûk boya.

لک

(lik) = Çağırğan toy dedikleri,
eti tatlı kuş = herçâl.

لک

(leg) = Renç ve mihnet, dar-
be. Nâşırî herze ve hezeyan
mânalarına geldiğini de söylü-
yor.

لگا

(legâ) = Pabuç = lâlekâ Ş
Kırmızı sahtiyan.

کبلک چون طالب علمست درو نیست شی
مشله خواند تا بگذرد از شب سه یکی
بسته بزرگلو از غالیه تحت الحنکی
ساخته پایکهارا از لگا موز لگی
منوچهری

*Keklik, ilim öğrenmek istiyene
benzer, bunda şüphe yoktur :
gecenin üçte biri geçinciye ka-
dar mesele halletmeye çalışır ;
boğazının altına miskten boyun
bağı bağlamış, ayacıklarına kır-
mızı deriden çizmecekler giy-
miştir.*

(Minūcihri)

لگا

(lugâ) = Kızıl boya.

آن دو رویه شکل چو روی عاشقان از خون دل
یا چو بر زمین ورقها ریخته آب لگا
قطران

O gûli râna, âşıkların gönül kanından kızaran yüzüne benzer, yahut altın varaklar üstüne dökülmüş kızıl boya suyu gibidir.

(Keṣrân)

§ Ülke, vilâyet § Sınır § Büyük kapılara konulan küçük kapı mânasına da görülmüştür.

لگام

(legâm) = At uyanı = luğâm Burhân (I) nin ötresiyle yazmışsa da Burhân musahhihi (I) nin üstüniyle tashih etmiştir.

کم نشین براسب توسن بی لگام
عقل و دین را پیشوا کن والسلام
مولانا

Harun at üzerine uyanı binme, akıl ve dini kendine rehber et vesselâm.

(Mevlânâ)

(legâm ḥâyiden) = Serkeşlik etmek, söz dinlememek, gemi aزیya almak.

فراختر مطلب هرمة سخن که غنم
ستاده توسن طبعم لگام ی غایب
محمد تقی

Söz meydanının vüsatini arzu etme; çünkü tabiatım atı hışımla durmuş, serkeşlik ediyor.

(Meḥmed Neḳî)

(legâm dâden) = (k.) Saldırmak, hamle etmek.

(legâm rîz) = (k.) Süvarilerin süratli gitmeleri.

ی ریخت از لگام برافش چو برق نور
زبان لگام ریز شهادت بشور در
خسرو

Onun burakının uyanından şimşek gibi nur dökülüyordu; padişah şehre böyle çabuk yürüyüşle girdi.

(Hüsrev)

لکام

(lukâm) = Hayâsız, edepsiz.

لکانه، لکامه

(lekâme, lekâne) = Bumar dolması § Tenasül aleti.

بدنیا میل و رای آن نباشد
ملک نی فرج خواهد نی لکانه
فخری

Onun dünyaya meyil ve reyî yoktur; melek ne ferc ne çük ister.

(Fehrî)

لگد

(leged) = Tepme. Leged zen = Tepme vurucu. Leged kûb = tepmeden ezilmiş, payimal olmuş.

سرینما چو لگد کوب اجل خواهد شد
به که خاک ره آن قامت چالاک آمد
ینما

Yeğmâ'nın başı mademki ecelin payimali olacaktır; o çevik boylunun yolunun toprağı olması daha iyidir.

(Yeğmâ)

لیکک

(likek) = Ekşi erik.

لیکل

(likel) = Armut (Ar.) کثر.

لگیک

(legiek) = Leylek dediğimiz. boynu ve gagası uzun kuş

بس کن ای لگیک پیوه دگفتار نهی
تا سخنها همه از جان مطهر کبرند
مولانا

*Ey beyhude seslenen leylek!
Boş sözden sus ki sözlerin hep-
sini pâk olan candan alsınlar.*
(Mevlânâ)

شیخ مرغانت لکک لککش دانی که چیست
حداک والشکرک والملكک بامستان
مولانا

*Leylek kuşların şeyhidir, onun
leklekini: sesini bilir misin
nedir? Ya Müstean! Hamt ve
şükür sanadır. Mülk senindir,
demektir.*

(Mevlânâ)

Ş Leylek feryadı gibi beyhude
ve mânasız söz ki leklege de
denir.

لکک (liklik) = Değirmen çakıl-
dağı: havuç biçimindeki değir-
men çanağına merbut tahta
parçasıdır ki değirmen dönme-
ye başlayınca tahta parçasının
ucu kimildiyarak çanağı vur-
masıyle ambardan çanağa inen
buğday taneleri oradan değir-
men taşı ortasındaki deliğe dö-
külür.

چون لکککت کلکت برآسای معنی
طاحون زآب گردد نر لککک معین
مولانا

(ba.) دول

لگن (legen) = Leğen dediğimiz
kab Ş Şamdan, buhurdan, man-
gal Ş Fanus ve fener camı ve
gömleği.

گر آب چشمه کوثر زجنت نشان
بگام شستن و دمش چو کوثرست لگن
معزی

*Keuser çeşmesinin suyu cenneti
hatırlatırsa da onun eli yıkan-
dığı zaman leğen keuser gibidir.*
(Mu'izzî)

شاخ طوبی را غذا گردد بفرهوس اندراو
چون برون دیزند آب دست شویت از لگن
ازوقی

*Elini yıkadığın suyu leğenden
dışarı dökerlerse cennette tuba
ağacına gıda olur.*
(Ezreki)

میل دوسرمه دان چنان شد سخت
که بن شمع در سر لگنی
سعدی

*Mumun dibi şamdanın başında
nasıl yerleşirse mil sürmedanda
öyle yerleşti.*
(Sa'dî)

هیچو پروانه مسکین که مقیم لگنست
تانسوزد بر و بالش زلگن می رود
مولانا

*Şamdanda duran pervane gibi
kolu kanadı yanmadıkça şam-
dandan gitmez.*
(Mevlânâ)

مست شد بادور بود آن زلف را از روی یار
چون چراغ روشنی کز روی تو برگیری لگن
مولانا

*Rûzgâr sarhoş oldu da parlak
ışıktan fanusu kaldırdığı gibi
o zülfü yârin yüzünden kaptı.*
(Mevlânâ)

آورد سحر بیرون از زر لگن شمع
کزخجلت نور آن برچرخ نماد اختر
مولانا

*Seher, fanusun altından bir
şem'a çıkardı ki onun nurunun
utancından feleğin üstünde yıl-
dız kalmadı.*

(Mevlânâ)

هميشه سينه پر آتش بود بسان لگن
سلمان

*Mangal yahut buhurdan gibi,
sinesi ateşle doludur.*

(Selmân)

لَکْ وُپَکْ (lek-u-pek) = Biraz eski-
miş ve yıpranmış ev eşyası.

آوردہ لک وپک ز برای من مسکین
با آنکه لکش داده ام از بهر بضاعت
مولانا

*Ona sermaye için yüz bin ver-
diğim halde ben akir için eski
püşkü eşya getirmiş.*

(Mevlânâ)

Ş Akılsız ve hünersiz kimse Ş
Koşturuş, tekâpu.

عسجدی نام او تو لیزمیر
چہ کسی خیرہ گرداؤ لک وپک
عسجدی

‘Ascedî! Sen de onun adını
anma. Onun etrafında şaşkın
şaşkın ne koşar dolaşırsın.

(‘Ascedî)

لَکْ وُپَکْ (luk-u-puk) = İri ve yon-
tulmamış şey.

ای شور بخت مدبر معلول شوم پی
ای ترش روی ناخوش مکروه لک وپک
بورہا

پک (ba.).

لَکُوز (legūr) = Herât ve Sîstân
civarında bir oymak.

لَکْھَن (lekhen) = Putperestlerin
tuttukları perhiz.

الانامؤ منان گیرند روزہ
الا تا هندوان گیرند لکھن
منوچہری

*Gözünü aç; müminler oruç
tuttukça, Hintliler perhiz ettik-
çe.*

(Minūçihri)

Ş Cu-i kelbî mânasına da gelir:
cu-i kelbî açlık hastalığıdır ki,
bu hastalığa tutulıanlar ne ka-
dar yese doymaz.

لَکْئِ (lekni) = Kâşğar dağların-
dan başlayıp Hindistandan ge-
çerek denize inen geniş orman.

لَکْئِ (lekîn) = Keçe.

ہی تابوہ نزد اہل خرد
مستزلات افزون بہا از لکین
بورہا

*Akıl sahibi nazarında çuha,
keçeden kıymetli oldukça.*

(Pürbehâ)

لَم (lem) = Merhamet, esirgeme Ş
Dinlenme, istirahat etme, mas-
tarı lemiden = dinlenmek, uyu-
mak.

لَمَا (lema) = İt üzümü denilen bitki.

لَمَّالَم (lemâlem) = Dolu, malâmal.

نہ از لشکر ما کسی کم ہندہ است
نہ این کشور از خون لالم شدہ است
فردوسی

*Ne bizim askerimizden kimse
eksilmiş, ne bu memleket kan
dolmuştur.*

(Firdevsî)

لَمْتَر (lemter) = Semiz, etli, kuvvetli.

فربه شد عشق وزفت و لَمْتَر
بنهاد خرد بلاغری روی
مولانا

*Aşk semirip, şişman ve kuvvetli
olunca akıl zayıflığa yüz tuttu.*
(Mevlânâ)

§ Tembel § Hamiyetsiz.

لَمَزَدَن (lem zeden) = Rahat ve feragatle uyumak.

لَمَس (lems) = Yumaşak ve gevşek sey.

لَمْغَان (lemgân) = Gūr ile Ġazneyn arasında Efganistan'a tâbi bir şehir.

لَمِشَك (limişk) = Çökelek denilen yağsız peynir.

لَمَك (lemk) = Nuh aleyhisselâmın pederi.

لُنْب (lunb) = Büyük ve ağır.

لُنْبَان (lenbân) = Fahişelikten ge-
çip pezevenkliğe başlıyan ka-
dın.

خود گفتم عجب نبود که نفرت
کند از صحبت لُنْبَان لیبیان
مزاری

*Kendi kendime, akıllılar peze-
venkle konuşmadan nefret eder-
se şaşılmaz, dedim.*

(Nizârî)

Len = tenasül aleti. lenban, (len) ile (ban) kelimelerinden mürekkeptir. Lûgatlerin bir kısmı «ازفاحشگی گذشته بقیادت مشغول شود» diğer bir kısmı da «بعبادت مشغول شود» ibadetle meşgul olur tarzında yazmışlar. (L) nin ötresiy-le lşfehân'da bir köy.

تا زبانم بکام جنبانست
در جای رئیس لبنانست
کمال

*Dilim ağızımda hareket ettikçe
Lunbân reisinin hicvüyle meş-
guldür.*

(Kemâl)

لَنْبَر (lenber) = İri, semiz, dızman şahıs § Sağrı.

لُنْبَك (lunbek) = Cömert bir sucu-
dur ki Behrâm Gūr, Ebrâhâm
namındaki hasis Yahudinin büt-
tün malını ona vermişti. Bur-
hân (l) nin üstünü, Cihângirî ve
Reşîdî (l) nin esresiyle yazmış-
lar. Nâşirî, Mecme'ulfurse, mu-
vafık olan yazdığımız şekli en
doğru buluyor.

لُنْه (lunbe) = Semiz.

چرا که خواجه بخیل و زلفش جوانمردست
زنی چه گلونه زنی سم ساعد ولنبه
عماره مروزی

*Niçin efendi hasis de karısı
cömerttir. Kadın ama ne kadın!
Gümüş bilekli ve semiz.*

(‘Ammâri Mervezî)

Nâşirî, büyük sağrı mânasına
da zikretmiştir § Müdevver ve

değirmi. Burhān bu mânaya
(l) nin üstüniyle/ yazmıştır.

لنبه سر (lunbeser) = Māzenderān'-
da (gird kūh) denilen dağın
yüksek cihetine denilir ki mü-
devver ve kaharık olduğundan
(Gird kūh) un başı gibi tasav-
vur olunmuştur.

Bir büyük sarıklıyı hieve dair :

ای ملحدی که بر سر چون گرد کوه تو
دستار شوخکین تو شد شکل لنبه سر
پوریا

Gird kuha benziyen başının üze-
rinde kirli sarığı lunbeser şek-
lini alan zındık!

(Pārbehā)

لنج (lenc) = Naz ve eda ile sa-
lınma § Bir şeyi dışarıya çekip
çıkarmak ve bu mânalardan
emri hazır, mastarı «lenciden».

کسی را کو بگیرد درد قولنج
تو بشکافش شکم سرکین فرولنج
طیان

Bir kimse kulunç hastalığına
müptelâ olursa sen onun kar-
nını yar da pislikleri çıkar.

(Teyyān)

لنج (lnc) = Dudak.

چشم پردرد و انشته او بکنج
رو توش کرده فرو افکنده لنج
مولایا

O, gözü çok ağrır bir halde
bir kôseye oturmuş; yüzünü
ekşitmiş, dudağını sarkıtmış.

(Mevlânā)

§ Ağzın içi = leb = buc = büc.

نه همه کار تو دانی نه همه زور تراست
لنج پر باد ممکن پیش و کتف بومفراز
شاهر

Ne bütün işi sen bilirsin, ne
bütün kuvvet senindir; avurdu-
nu çok şişirme, koltuğunu kar-
bartma.

(Şā'ir)

Bu mânaya (lenbūs) Horāsān
lûgatidir § Çolak.

لنجان (lincân) = Işfehān'da bir
şehir.

لنجه (lence) = لنج (ba.).

لنجه (lunce) = Luncün iki evvelki
mânalarıdır.

لنچیدن (lenciden) = Salınmak §
çekip çıkarmak لنج (ba.).

لند (lend) = Oğul = puser § Te-
nasül aleti; bu mânaya Hintçe-
dir denilmişse de Farside de
kullanılır.

از پی قطع نسل او ایام
دشمن را نه خصیه هشت و نه لند
فخری

Zaman düşmanın nesebini
kesmek için onun ne taşacağını
ne . . . ini bıraktı.

(Fehri)

لند (lnd) = Lündiden = Ölkele-
nerek dudak altından mırıldan-
mak, homurdanmak tan emir
(ismas.).

گرچه صرصر پس دوختان می کند
برگناه سزا احسان می کند

برضعی کیه آن باد تند
رحم کردی دل تو از قوت ملند
مولانا

*Fırtına her ne kadar ağaçları
sökerse de yeşil ota ihsan eder.
Okasırğa, yeşil otun çelimsizli-
ğine merhamet etti. Ey gönül!
Sen kuvvetten dem vurma.*

(Mevlânâ)

برد فرمائش ولی لندش فرود
کاین که ما کردیم کاری هرزه بود
مولانا

*Emrini yerine getirdi; fakat
bu yaptığımız iş mânasız bir
iştir diye homurdanması arttı.*

(Mevlânâ)

لُنْدِیْدَن (lundiiden) = لند (ba.).

لُنْدِهْوَر (lendhūr) = Hint padişah-
larından biri. Babasız dünyaya
geldiğinden Hintlilerin zuumla-
rına göre anası güneşin naza-
riyle gebe kaldığından güneşin
oğlu mânasına (lendhūr) denil-
miştir.

لَنگ (leng) = Topal.

واه تنگست و فرس لنگست و معبر پر و سگ
ای سوار تیزرو لختی عنان واپس بتاب
قالتی

*Yol dar, at topal, güzergâh taş
doludur. Ey acele giden atlı!
Bir parça dizgini geri çevir.*

(Kānî)

بهنگام مرغچه روباه لنگ
چه گونه نهی پای پیش پلنگ
نظامی

(ba.) مرغچه

Ş Tenasül aleti.

لنگ اندر افکنم بدرگون دشمنان
تاموهای کون بکنند از تنیب پلنگ
سوزنی

Edebe mugayir olduğundan
tercüme edilmedi.

Ş Sefer esnasında kafilenin bir
yerde bir iki gün kalması.
Türkçe oturak tâbir olunur.

لَنک (link) = Oyluğun dibinden
ayak parmaklarının ucuna ka-
dar olan yer, oyluk. Topuk
diyenler de vardır.

لَنک (lunk) = Futa.

لَنکَاک (lenkâk) = Çirkin ve se-
vimsiz söz.

من یا تو سخن بلایه کوم
از چه دهیم جواب لَنکَاک
طیان

*Ben sana sözû lâtime tarikiyle
söylerim; bana ne diye nahoş
cevap verirsin?*

(Teyyân)

لَنگَاَن (lengân) = Lengiden —
topallamak, aksamak tan sıfatı
haliye.

لَنگَاَن لَنگَاَن قدی بری داشت
هر قدم دانه شکری می کاشت
جای

*Topallıya topallıya bir adım
atıyor, her adımda bir şükür
tanesi ekiyor yani şükrediyordu.*

(Câml)

لَنگَر (lenger) = Gemi demiri.

دانش چون لجه است وجودش چون موج
عزمش چون کشتیست و عزمش لَنگَر
هدایت

Zatı deniz, cömertliği dalga,
gibi; azmi gemi, ihtiyatı gemi
demiri gibidir.

(Hidāyet)

جهان از فتنه طوفانست و دروی
پناه حلم تو کشتی و لشکر
انوری

Cihan fitneden tufan halinde-
dir ve o tufanda senin sulhu-
nun hıfz ve himayesi demirli
gemi gibidir.

(Enverî)

Ş Her gün fakirlere yemek ve-
rilen yer: böyle yerlerde fakir-
lere yemek konan kaba lenge-
rî derler, dilimizde sadece len-
ger denir Ş Vekar ve temkin
Ş Çok hilekâr ve müfsit kimse.

لنگر انداختن (lenger endâhten)

= Demir atmak (k.) karar et-
mek, durmak.

لنگوته (lengûte) = Fakirlerin
bellerine bağladıkları küçük
futa, önlük.

دل بفرغت ده لنگوته بند
از جهت زور نه بجان پوته بند
داغی

پوته (ba.).

لنگیدن (lengiden) = Topallamak.

لَو (lev) = Helva.

لو لوزینه اش درکار گوردم
ز خواب عشرتش بیدار گوردم
عجیرالدین

Ona badem helvası hazırladım;

onu işrei uykusundan uyandır-
dım.

(Muciruddin)

Ş Tepe, yükseklik.

بدوسر شبان گفت زیندر برو
ره تازه ده پیش اندو آیدت لو
فردوسی

Çoban, Düsere buradan git;
önüne yüksek, yeni bir yol ge-
lir, dedi.

(Firdevsî)

Ş Saфра=zerdâb Ş Mâzende-
rân'da bir kasaba Ş Dudak =
leb,

لَوَاش (levâş) = Yufka tarzında pi-
şirilen ekmek.

وانگهی برصف لواش زند
یاعلی گوید وراش زند
یتبای کاشی

O zaman pide dizisine, ya Ali
diyerek yemeğe saldırır.

(Yehyâî Kâşî)

پوز زخود را لویشه کردستم
تا طمع بکسلد زقرص لواش
نزاری

Yufkanın çöreğinden tamahı
kesmek için ağzıma kısıkaç ge-
çirdim.

(Nizârî)

لَوَاشَه (levâşe) = Nalbant kısıkaçı.

لَوَو، لَوَو (levâlev, levlev) =
Vekarsız, hafifmeşrep kimse.

لَوَبَرَه (lūbere) = Yaban koyunu.
Dilimizde ayrı koyunu derler-
miş.

لُوبِيَا (lūbyâ, lūbye) = Börülce: bir nevi küçük fasulye.

گفت روزی یار او کامشب بیا
که برای تو بپختم لوبیا
مولانا

Bir gün onun dostu, bir gece gel ki senin için börülce pişirdim, der

(Mevlânâ)

لُوت (lūt) = Çıplak & Tatlı yemekler.

اینها همه مرد لوت ولوتند
باد جبروت بر بروتند
خاقانی

Bunlar hep tatlı yemek erleridir ve kibirlidirler.

(Hākānî)

Ş Büyük lokma ve parça. Eğer sonuna nispet edatı olan (y) getirilirse çok yiyici, ekûl mânasını ifade eder & Yufkaya sarılmış yemek & Biçimsiz genç irisi.

لُوتَرَا (lūtrâ) = İki kişi arasında muayyen rumuz ile görüşmek. Başkalarının anlamamaları için iki kişinin, aralarında kararlaştırıp konuştukları uydurma lûgat.

خرد مرغی بکند لهم ازو
چو گوید مرکله نو لوترا
کمال

Senin kaleminin ucu gizli bir dil ile söylerse akıl, gaybe da ir sırrı ondan anlar.

(Kemâl)

لُوت وُپُوت (lut ū pūt) = Yenecek, içilecek şeyler.

که بخورایندست مارا لوت وپوت
نیست اورا جز لقاءالله قوت
مولانا

Ona (Hazreti Cibril'e) der ki: Ye, bizim gıdamız budur; halbuki onun lıkaullahtan başka gıdası yoktur.

(Mevlânâ)

زهر صودست آورد لوت وپوت
یشادی برآرد زائده دمار
ابن یحیی

Her taraftan eie gıda geçirir, sevinçle, kederden intikam alır.

(İbnî Yemîn)

لُوج (lūç) = Şaşı.

گوش کروا سخنشناس که دید
فیده لوج راست بین که شنید
سنائی

Sağır kulağın söz anladığını kim gördü, şaşı gözün doğru gördüğünü kim işitti?

(Senâ'î)

خویشان وازرک پنداری
راست گفتند يك دو بینند لوج
سعدی

Kendini büyük sanıyorsun. Doğru söylediler: şaşı, biri iki görür.

(Sa'dî)

لُوحِ پَا (levh pâ) = Ayak tahtası: çulhaların ayaklarını sardıkları tahta.

لوح خاموشی (levhî hâmuşî) = (k.) Sükût.

لوح دونك (*levhi dūrenk*) = (k.)
Dünya.

لوح ناخوانده (*levhi nâhvânde*) =
Peygamberan-ı izama mahsus
ilm-i ledünni. Levhi mahfuzdan
kinaye diyenler de vardır.

لُوح (*lūh*) = Hasır otu § Kambur.

شود رخ زرد و پشت لوح گردد
تنت باریک همچون دوح گردد
زرا آشت

دوح (*ba.*).

لُوحْن (*lūhen*) = Ay = mah.

چند آنکه خواهی جنگ کن با گرم کن تهدیدها
ی دان که دور لوختست بهر چه می نالی ایا
مولانا

*Ne kadar istersen kavga et, ya-
hut tehditleri şiddetlendir, bil
ki ayın devridir. Baba! Niçin
nâle ediyorsun.*

(*Mevlânâ*)

لُودَه (*levde*) = Sırta alınan ve hay-
vana yükletilen uzun küfe.

لُور (*lūr*) = Seylâüm kazdığı yer
ki yar denilir.

یکی از عجز من داده بتسلیم
یکی در لور و لر در میشد ازیم
خسرو

*Biri acizden teslime razı olmuş;
biri korkudan yara ve girize
giriyordu.*

(*Husrev*)

گزن سبکبازی مترس از راه نااموار از آنک
بهترین میدان تک خروکوشرا لور و لرست
خسرو

*Yükün hafif ise eğri büğrü
yoldan korkma; tavsanın koş-
ması için en iyi meydan yar
ve arktır.*

(*Husrev*)

§ Lor dediğimiz taze, tuzsuz
peynir.

چرب و شیرینتری ز شکر و شیر
نرم و نازکتری ز لور و پنیر
محمد عصار

*Şeker ve sütten daha tatlı ve
yağlısın; lor ve peynirden da-
ha yumuşak ve naziksın.*

(*Mehmed 'Uşâr*)

§ Hayâsız § Hallaç yayı § Sah-
rada oturanlardan büyük bir
ulus § Lnristân denilen geniş
kita.

لُورَا (*lūrâ*) = Çobanların sütten
yaptıkları, teleme tâbir olunan
şey.

لُورَاوَر، لُورَانَك (*lūrânek, lūrâver*)
= Yağ kabı ve içine yağ konu-
lan, pirinçten yapılma kab.

لُورَك (*lūrek*) = Hallaç yayı § Bir
nevi cemrenli ok.

لُورَكَنْد (*lūrkend*) = Seylâbın yar-
dığı yer, yar.

زری تا دهستان و خوارزم و جند
لویندی نیایی بجز لور کند
نظامی

*Rey'den Dehistân, Harezmi,
Cend'e kadar; yardan başka
bir çukur bulmazsın.*

(*Nizâmî*)

لُورَه (lūre) = Lürkend.

شد از آب گنور آن سو دوفرستک
دران دشت فراح دلوره تنگ
خسرو

*Genür nehrinden o tarafa iki
fersah, o geniş ova ve dar yar-
da gitti.*

(Hüsrev)

لُورِی (lūrī) = Miskinlik denilen
hastalık (Ar.) جذام § Hindistanda
kâvli, İrân'da küli denilen bir
oymak. Şiirde lûri ve lûli şek-
linde kullanılır. Ekseriyetle er-
kekleri şekavet, kadınları kö-
çeklikle meşgul imiş.

لورِی شب رخت عرت برد وتو درینچ وچار
جال

*Gece hırsız senin ömrü'nün
metainı çaldığı halde sen beş,
dörtle meşgulsun.*

(Cemâl)

Sokaklarda bir şeyler okuyarak
dilenen kimse § Zarif ve nazik.

لُورَه (levze) = Yağlı ve tatlı ye-
mek, tatlı ve lâtif söz § Alçak-
gönüllülük ve yaltaklanma

لُوزِیَنَه (levzîne) = Badem içi ile
yapılan tatlı, baklava. Oğyânūs,
levzinç, badem helvası mânası-
na levzîne muarrebidir, diyor.
Burhân, badem içi ile yapılan
her nevi yemek, demiştir. Lüz,
badem mânasına Arapçadır.

لُوس (lūs) = Yaltaklanma ve tatlı

dil ile aldatma, tevazu. Lûsî-
den den emir (ismas.).

آمد وباهزار لایه ونوس
داد بادست و پای برتابوس
خسرو

*Geldi ve bin yaltaklanma ve
müdahene ile gencin elini, aya-
ğını öptü.*

(Hüsrev)

چو مصی نتانی گزیدن بیوس
که باغالبان چاره زرقست ولوس
سعدی

*İstiramadığın eli öp; galiplere
karşı çare riya ve müdahenedir.*
(Sa'dî)

Kâfura karıştırılan katık, miske
karıştırılana «nâk» derler.

کافور تو بالوس بود مشک تو باناک
بالوس تو کافور کنی دائم مفشوش
کسائی

*Senin kâfurun lūs ile, miskin
nâk ile dir, senin kâfur ve mis-
kin daima katıklıdır, mahlûttur.*
(Ke'âl)

§ Eğri ağız ve ağzı eğri § Özlü
ve yapışkan çamur. Lūsâne =
müdahenekârane.

لُوسِیَدَن (lūsîden) = Yaltaklanmak,
tevazu göstermek, aldatmak.

لُوشَن ، لُوش (lūş, lūşen) = Havuz
ve ırmak dibindeki kara balçık.
Lūsânâk = çamurlu ve bulanık
su.

چون همی شد غرقه فرعون آف زمان
کرد پر از لوش جبریلش دهان
عطار

Firavun boğulacağı sırada Cibril balçıla ağzını tıkadı.
(*Atıfır*)

Ş Ağzı eğri.

یکی دو بیند البتہ دیدہ احوال
سخن کج آید بی هیچ شک زلہجہ لوش
فخری

Şasının gözü elbet'e biri iki görür; ağzı eğrinin lisanında şüphesiz söz eğri çıkar.
(*Fehri*)

Ş Cüzam illetine müptelâ olan kimse. Burhân, parça parça, yırtık, bihired ve bihaber mâ-nalarına da yazmışır. Rum hükemasından (Lüşâ) da denilen bir hekimdir ki nakkaşlıkta Mânî gibi eşsizdir. Mânî'nin Erteng, Engilyon adında resim defteri olduğu gibi bunun da teng lüşâ namıyla bir defteri varmış.

لوش (levş) = Hışırlanmış kavun ve karpuz.

لوشابه (lüşâbe) = لوز (ba.).

لوشاره (lüşâre) = Seylâbın kazdığı yer = lür = lürkend = ferkend.

لوش (lüş) = İçme ve süt sağma. Lüşiden = süt sağmak, içmek ve dökmek.

لوف (luf) = Yıllanyastığı, fil kulağı denilen bitki.

لوقا (lûkâ) = Meşhur bir hakim.

لوك (lûk) = Tüyleri kısa yük devesi.

روی همجو لوكان مراندن هوا
كف از لب فشانان بگو تا بجا
کال

Develer gibi başın havada, dağından köpük saçarak gidiyorsun; söyle. nereye kadar?
(*Kemâl*)

Ş Emekliyerek yürüme. Lenk u lûk = topallıyarak ve emekliyerek yürüme.

آنکه لنک ولوک آن سو می جهد
از همه لنکی ولوک می رهد
مولانا

Topallıyarak ve sürünerek o tarafa sıçrayan kimse düzgün olmayan bütün hareketlerden kurtulur.

(*Mevlânâ*)

لوكه (lûke) = Un ve kavut Ş Tanesi ayrılmış ve henüz atılmamış pamuk Ş Kedi mavlaması, köpek ürümesi gibi çirkin ses.

لوكیدن (lûkiden) = Abul abul ve biçimsiz yürümek, çocuklar emekliyerek yürümek.

لولى، لول (lûl, lûlî) = Şarkı söyleyen, rakseden kadın Ş Utanmaz, hayâsız, orospu Ş Nazik ve zarîf.

باده وچنگ وشاهد ونولی
عقلهارا دهند ممزولی
مدایت

Şarap, çalgı, mahbup, zarîf kadın, akılı ırı yerinden oynatır.
(*Hidâyet*)

Ş Nazik ve zarîf.

مبا بان لولی شنگول سرمست
چه داری آگهی چوست حالش
حافظ

*Ey lâtif rüzgâr! O sarhoş,
nağmekâr, nazik kadından ha-
berin, var mı? Acaba ne halde?*
(Hâfiz)

لُؤْلَه (lûle) = Emzik.

لَوْدَ (levend) = Hiç iş görmiyen,
tembel, sarhoş, orospu, ibne [*]
ş Hizmetkâr, gündelikçi, çırak
ş Meyhane müdavimlerinin dal-
kavuşu. Istilahta, halkın malına
el uzatan mürtekip memura de-
nir, İtalyancadan alarak dili-
mizde kullandığımız mânalar
Farsçada yoktur.

لَهَاوُور، لَهَاوَر، لَهَاوَر، لَوُهور، لَوُهاوَر
(levhâver, levhûr, lehânûr,
lehâver, lehâvûr) = Lâhûr
denilen şehir.

ندیمی خاص بردش نام شاوور
جهان گشته زمغرب تا لهاوور
نظامی

*Onun, Şāvûr adında, batıdan
Lâhûr'a kadar dünyayı gezmiş
bir kölesi vardı.*

(Niẓāmî)

لُوهَتَين (lūhetin) = Pamuk çekir-
deği ayıklıyacak çark.

لَوِيدَ (levîd) = Kazan.

دهان فراخ وصیه چون لوید
کز چشم بیستده گشتی سفید
نظامی

[*] Şimdi orospu denir (Niẓām).

*Kazan gibi geniş ve siyah ağız
ki onu görenin gözü ağardı.*

(Niẓāmî)

لَوِيشَه، لَوِيشَن، لَوِيشَن (levîş, le-
vîşen, levîşe) = Nalbant kıs-
kacı, boyunduruk = levâşe.

پیش آرد میی و میبات را
وزلویشه پیچد او لہاترا
مولانا

*Heyhey ve heyhatı önüne getir:
hey ne yapıyorsun, diye seni
iğfal eder ve kısıkaç ile dudak-
larını bükür.*

(Mevlânâ)

لُویَه (lūye) = Kat mânasına ekse-
riya elbisede kullanılır.

لَه (leh) = Üzüm şarabı.

لَه (luh) = Tavşancıl. Naşirî bu mâ-
nayı kabul etmiyorsa da «aluh»
muhaffefi olması mümkündür.

لِه (lih) = Erimiş, eczası dağılmış
şey.

لَهَاشِیم (lehâşim) = Alçak, çirkin,
yakışıksız.

ای باتوان کرم گن واین قصدرا نخوان
هر چند خط مزور و کاغد لهاشیمت
خاقانی

*Her ne kadar yarı sahte, kâğıt
biçimsizse de ey kudret sahibi
kerem et de âcizden bu hikâye-
yi oku.*

(Fîrâkânî)

گر او خرده پستان بخرد نباشم
نباشم هم از ابلهان لهاشم
نزاری

*Akıllıların müdekkiklerinden
olmasam da ahmak ve alçak-
lardan da değilim.*

(Nizârî)

لَهَّاءُ (lehhâk) = Pîrân Vîse'nin
kardeşi پیران (ba.). Bir şeyin
madde ve illetine de denir.

لَهْبَلَه (lehbele) = Ahmak = kehbe-
le. Hâlimî, Mi'yârı Cemalî sahi-
binin el yazısıyle yazılı nüshada
kehble olduğunu söylüyor.

لَهَر (leher) = Meyhane. Fuhuşha-
neye de denir.

لَهْرَاسِب (luhrâsb) = Hakiki itidal
mânasıdır & Kiyânî'lerin dör-
düncüsü.

لَهْفَت (luhfet) = Kız çocukların
bez parçalarından yaptıkları
bebek, kukla. Vezin ve mânaca
lubet gibidir.

لَهْلَهَان (lehlehân) = Misk otu.

لَهْنَج (lehenc) = Çırpıcı taş & Bi-
leği taş.

لَهْنَه (lehne) = Ahmak, şaşkın. Bu
kelime evvelce ismi geçen leh-
beleden başka bir şey değildir.
(Nâşirî) taş mânasına da geldi-
ğini zikrediyor.

لَهْنَه جَانْگَزَا (lehne'î cângezâ) =

Adam güldüren taşı, insan mik-
natısı denilen taştır. Bakan
ister istemez o kadar güldürür
ki çatlatır, helâk edermiş (Ar.)
حجر الضحك.

لِهِي (lihî) = İzin ve ruhsat.

گویم لهی گوئکه بگایم لهی گند
سوزی

*Mûsaade edersen derim,
mûsaade eder.*

(Süzeni)

لِي (ley) = Kab, zarf & Çamur.

لَيَان (leyân) = Parlayıcı, pırıl-
dıcı. Surûrî (b) yerine bir nok-
ta ile (b) yazarmış.

گرمون زروق تیغ جو آتش لیان لیان
فرخی

*Felek kılıç parıltısından, ateş
gibi yıldırayıcı.*

(Ferruhî)

Ayna ve kılıç gibi şeylerin
parıltısı ve şimşek gibi birbi-
rini takibeden parıltı.

لِپَا (lîpâ) = Kîpâ (Şuûrî, Ni'met).

لِئَك (lîtek) = Müflis, fakir.

آخر این لیتک کتاب فروش
برساید کار بنده بجان
سنائی

*Nihayet bu kitap satan fakir
beni usandırdı.*

(Senâ'î)

Burhân, soysuz ve furumaye, fazla ve bakıye, güzel köle ve cariye mânalarına da yazmıştır.

لِجَارِ (lîcâr) = Reçel ve murabba, hususiyle pekmezden yapılan kısmı Ş Tarator ve cacık = وِجَار (ba.).

لِیر (lîr) = Ağızdan ve dudağın köşesinden akan koyu tükürük.

لِیرت، لِیرد (lîret, lîrd) = Savaşta başa giyilen demir takke. Türkçesi toğulga, miğfer Ş Garare denilen bir nevi cenk silâhı. غَرَارَه (ba.).

لِیز (lîz) = Kaypak yer, kaypak ve yumuşak şey. Lîziden = kaymak tan (ismas.), emir.

لِیزم (lîzum) = Ok atmayı yeni öğrenenlerin meşk ettikleri yumuşak yay, kepaze. Heft Kûlzum (z) nin esresiyle yazmıştır.

لِیزه (lîze) = Lîziden den ismi meful olan lîzide muhaffefi. Bir şeyin üzerinde bir el aletini işetmeye de denir.

لِیزیدن (lîziden) = Sürçmek, kaymak Ş Karışmak = âmişen.

لِیس (lîs) = Lîsiden = yalamak tan emir (isfa. muh. vas.).

دل بر افروزان ازان نور جلی
چند باشی کاسه لیس بوعلی
بهاء الدین آملی

(ba.). کاسه لیس

لِیسنه (lîsene) = Emzik, lüle.

لِیسیدن (lîsiden) = Yalamak لیس (ba.).

لِیفْدَان (lîfdân) = Hokka ve divit: lîf Arabi olup cem'i elyafıdır.

لِیکن، لِیک (lîk, lîkin) = Lâkin.

مرا همچین نام نبکست لیک
ز علت نگوید بداندیش نیک
سعدی

Benim böylece adım iyidir; fakat düşman, garazından iyi demez.

(Sa'dî)

مرا هم دو صدگونه آرزو هست
ولیکن خزینه نه تنها مراست
سعدی

Benim de iki yüz türlü hırs ve hevesim var; fakat hazine yalnız benim değildir.

(Sa'dî)

Her ikisi edat-ı istidrak olup istidrak mânasını ifadede birinci ikincinin muhaffefidir. Lîk, toy kuşu Ş Hububat ölçeği mânasına da gelir.

لِیلَنک، لِیلَنج، لِیلَج (lîlec, lîlenc, lîlenk) = Çivit dediğimiz usare.

لِیلُو (lîlû) = Göl.

لِيلُوبَر (līlūber) = Lüfer dediğimiz
çiçek - līlūbel - nīlūfer.

لِيمُو (līmū) = Limon.

لِينَج (līnec) = İklimyanın madenî
nev'i ki müellifin baba yurdu
olan Kıbrıs adasındaki bakır
madenlerinde bulunur. İklimya
= altın ve gümüş eritildiği za-
man çökük ve köpük gibi dipte
ve yüzde toplanan şey.

لِيُو (līv) = Güneş.

ای ساقی مهری دوانداز و مراده
زان می که زوش مادر و لیوش پدر آمد
انوری

*Ay yüzlü saki! Anası altın,
babası gümüş olan şaraptan
doldur da bana ver.*

(Enverî)

لَوَكْ (līvek) = Kart genç irisi ki
lek ü pek de derler.

لَوُلْكَ (leyülenk) = Kar.

لِيُوَه (līve) = Yaltaklanıcı, aldatıcı,
şakacı (Burhān), aldatıcı ve çe-
vik (Reşîdî).

لِيِيدَن (liyiden) = Çiğnemek.

﴿ (m) = Arapça elifbenin yirmi dördüncü, Farsçanın yirminci harfidir. Ebced hesabıyla 40 rakamına delâlet eder. Mim iki kısımdır: 1) nehyi hazır alâmeti olarak emri hazırların evveline getirilen üstün mim: megû = söyleme, mehvân = okuma, 2) kelimelerin sonuna getirilen müfret mütekellim mimi ile vasfî adetleri teşkil için aslî adetlerin sonlarına getirilen mimler; refteş = gittim, destem = elim, sîrem = tokum, yekum = birinci. Müfret mütekellim zamiri olan mim bazen (merâ) nın muhafefi olarak fiilden evvel veya sonra gelir.

جواب داد آن یار دلفروز
شب عاشق بود از روز دلسوز
شاعر

O gönlü ziyadar eden sevgili bana, âşıkın gecesi gündüzden daha gönül yakıcı olur diye cevap verdi.

(Şâ ir)

می دادم از جوهر جان چکیده
برک شقایق بیوی سیرغم
قائمی

Bana, can cevherinden damla-

mış, şakayık renginde, fesleğen kokulu bir şarap verdi. (Kāānl)

(M) nin birinci cümlede yazılan mim karinesiyle sonraki cümlelerde hazfedildiği de vardır.

القصة باز گشتم و آمد بخانه زود
دوباز کرد و باز بیست از پس استوار
انوری

Geri döndüm ve acele eve geldim; kapıyı açıp arkadan muhkem kapadım.

(Enverî)

ما

(mâ) = Biz mânasına zamiri şahsî cemi mütekellimdir.

کوتاه می شود همه شمع ز سوختن
شمعی که صبر برش رسانیده آه ماست
کلیف

Mumların hepsi yanmaktan kısalıyor. Başını arşa eriştiren mum bizim ahtımızdır.

(Kelîm)

مأبُون

(me'būn) = Puşt. Bu mâna Farsçaya mahsustur (Nizām).

مأپروپِن

(mâpervîn) = Cedvar denilen kök ki zehirin tesirini giderir. Menekşe renklisi makbuldür. Bîş ile bir arada biter.

(ba.) جِدْوَار ، بیش

نېست جدوار غير ما پروين
که مطلق بود چو بوزيدان
يوسف طبيبي

*Cedvar, mahpervinden başka
bir şey değildir ki buzidan gibi
faydalıdır.*

(Yûsuf Tebibî)

(ba.) بوزيدان

ماتِرِک (mâtirink) = Kertenkele.
Kertenkele nevilerinden (sami
ebras) diyenler de vardır. Mâ-
tûrenk muhaffefi olduğuna gö-
re (t) nin ötre olması icabeder.

ماتورَنک (mâtûrenk) = Keler =
susmar.

ماج (mâc) = Ay = mah.

چو تو شاه نشست بر تخت عاج
فروغ از تو گبید همی مهر و ماج
فردوسی

*Fildişi taht üzerine senin gibi
padişah oturmadı; güneş ve ay
daima senden ziya alır.*

(Firdevsî)

§ Bir şeyiii nakil ve hikâye eden.
Ravi. İranın eski ve değerli şa-
irlerinden Rûdeki'nin şiirlerini
okuyan ve rivayet eden kişi [*].

[*] Eski şairler şiirlerini musiki ahen-
gi ile birleştirmek suretiyle tesirini artır-
mak için yüksek sesle okurlarmış, sesi ol-
mayanlar da güzel sesle şiir okuyanlara
okutmak âdet imiş, Rûdeki hem ses hem
saza sahip olduğu halde bir de Mac adında
bir ravisi olduğu Rûdeki'nin (ای مج کتون تو)
mısraından anlaşılmaq-
tadır.

ماج (mâç) = Öpüş. Öpüş yala-
maya mâç û mûç derler.

ماچُوچِه (mâçûçe) = Çocukların
ağızına ilâç döktükleri huni.

ماج (mâh) = Geçmez akçe § Re-
zil, alçak, himmetsiz, munafık
kimse.

بصاع و دامن بختد زر تمام عیار
نه سیم ماخ دهد بر مثال مردم ماخ
نغری

*Ayarı tam altını ölçek ve etek-
le verir; alçak ve himmetsiz
adam gibi kalp para vermez.*
(Fehri)

ماخان (mâhân) = Merve bağlı bir
köy § Çin pehlivanlarından biri.

ماچی (mâhçî) = Ana ve baba-
larından biri Arap öbürü Türk
olan at; (du tuhme) de derler.
Bazı lûgat sahiplerine göre ana
ve babası Irakî, başka bir tâbir
ile Acemî olan attır ki Arapçası
مردن dir, (mâh) m. dun, alçak
mânasını ifade etmesi bu kabîl
atların Arap atına nispeten
derecesi âdi olduğunu gösterir.
Bu nevi atlar sefer ve savaşa
elverişli olmadıklarından palan
ve semer vururlar.

یاک روز صد لسیله تازی و ماچی
بازار زوک داد بزدان کار زاو
مختاری

Bir günde yüz Arap ve Acem

atı sürüsünü altın takımıyle
savaş erlerine kim verdi?

(Mahtârî)

ماحِرْ (mâhūr) = Meyhane, kumar-
hane.

ماذ (mâd) = Ana, mader muhaffefi.

مادَر (mâder) = Ana.

فرزند همچو سگ شده مادر گزای و شوخ
مادر چو گر به گشته جگر خای و بچه خوار
جال اصفهانی

Evlât, köpek gibi, anasını ısı-
rıcı ve terbiyesiz, ana, kedi; gibi
ciğer çiğneyici ve çocuk yiyici.
(Cemâli İsfahânî)

مادر آب و آتش (mâderi âb ü âteş) =
Yana yakıla ağılayan kimse.

مادر اندر (mâder ender) = Üvey
ana.

مادر باغ (mâderi bâğ) = (k.) Bağ.

مادر باغ سترون شد و زادن بگذاشت
انروی

Bağ kısır oldu ve doğurmayı
bıraktı; mahsul vermez oldu,
(Enverî)

مادر بهجت ، مادر جلب ، مادر بختا
مادر celeb) = Piç.

مادر خوان (mâderi hûvân) = Süt-
nine.

مادر شوی (mâderi şüy) = Kadının
zevcinin anası, kaynana.

مادر دخت (mâder duht) = Kuş
ekmeği tohumu.

مادر کلان (mâderi gelân) = Büyük
anne.

مادرندر (mâdender) = Üvey ana,
mâder ender (muḥ.).

جهان تاجه بی تو از بچکان
که گاه مادی گاه مادندری
رودکی

Ey cihan ! Sen çocuklardan ne
görürsün : çünkü kâh ana, kâh
üvey anasın.

(Rûdekî)

ماده (mâde) = Dişi.

زن که در کوچه ها بتک باشد
زن نباشد که ماده سگ باشد
دهلوی

Sokaklarda seçirtip duran ka-
dın, kadın değil dişi köpektir.
(Dahlevî)

ماده گاو (mâdegâv) = İnek.

مادیان (mâdiyân) = Dişi beygir,
kısarak.

ماز (mâr) = Yılan.

مرد را چون نبود غیر جفا پیشه او
مارش انگار نه مردم : سوی مارا مارش
ناصر

Cefadan başka âdeti olmıyan
adamı yılan farz et, adam değil;
onu bizim yanımıza yaklaştı-
rma.

(Nâsîr)

§ Ana, mâder (muḥ.).

بگدو زجر از عشق که کرد در تنیسی
مانده این عشق ترا مار و ببر نیست
مولانا

Aşktan başkasından vazgeç ki
tek inci de olsan sana bu aşk
gibi ana ve baba yoktur.

(Mevlânâ)

§ Meyâr = getirme (muḥ.).

آهه تفواهی که من پیش تو آرم
پیش من از قول و فعل خویش چنان مار
ناصر

Benim senin önüne getirdiğimi istemediğin şeyin kendi söz ve işinden benzerini benim önüme getirme: sana karşı yapmamı istemediğin bir şeyi bana yapma.

(Nâşır)

Ş Hasta, bîmâr (muḥ.). Mâris-tan = bîmâristân = hastahane.

بردش از قصر چون نگارستان
همجو دیوانگان بخارستان
جای

Onu resimhane gibi olan köşk-ten deliler gibi hastahaneye gö-türdü.

(Câmî)

Ş Gurcistân hâkim ve âmirleri-ne denir, nitekim şahlarına (şâr) derler.

شور و مورد حسودات ولیکن گه لای
شاور و مانند نفر باقر آمیخته اند
خاقانی

Hasutların ehemmiyetsiz ve ha-kir şeylerdir; fakat lâf ve te-fahûr zamanında askerleri bir-birine giren Gurcistân hâkim-lerine ve şahlarına benzerler.

(Hâkânî)

Hâkânî'nin bu şiiri شور و مورد mad-desinde Nâşîrî'den naklen (شاور) suretinde ya-zılıp birbirlerine giren yılanlara benzerler şeklinde tercüme edil-miştî. Çünkü şârmâr büyük yılan mânasınadır.

درین دیار بهنگام شاور و چندین مار
بلبله وار نمودند غرچکان عصیان
فرخی

Bu diyarda şahın ve bukadar hâkimlerin zamanında Gurcis-tân ahalisi kaplan gibi isyan gösterdiler.

(Ferrahî)

Hint dilinde vurmak mânasına gelen (mâr)ı, eski İran edipleri de bu mânada kullanmışlardır

اگر ماری و کردی است طبیب
بصحرایش چون مار و کردم بخازی
عسجدی

Eğer tabiatı yılan ve akrep gibi ise, onu sahrada yılan ve akrep gibi tepelersin.

('Ascedî)

Ş Hesap mânasına âmâr mu-haffefidir.

مارآب (mârâb) = Bahtiyarlığa yeni nail olmak.

مارا سفندان، مارا سفند (mârisfend,

mârisfendân) = Şemsî ayla-rın 29 uncu günü suyu ve o günü idareye memur sayılan melek Ş Zamanında Mecusi hü-kemasından Azarbadın babasıdır ki zamanında mubedi mu-bedan yani Mecusi papazlarının en âlimi idi. Mubedi mubeda-nın Arapça karşılığı (â'lemul-ulemâ) dır.

مارا فس (mârefsâ) = Yılan efsun-cusu, yılan tutan, yılan sokmuş kimseyi tedavi eden şahıs.

گر حسود بیت ماجزیت
اژدها از جواب مارا
انوری

*Eğer hasetçilerin çok ise ejdeha
yılancıya cevap vermekten âciz
değildir.*

(Enverî)

مارا بَما رَهاکُنْ (mârâ bemâ re-
hâkunn) = Bizi bize yani ken-
di halimize bırak yerinde söy-
lenen bir darbı meseldir.

چند گوی شد چو دریا اشک مرگات کال
ای ملا متکر رهاکن یک دی مارا بَما
خجندی

*Kemal! Kirpiklerinin göz yaşı
denize döndü diye ne vakite
kadar söylersin. Ey ayıplayıcı!
Bizi bir müddetçik kendi ha-
limize bırak.*

(Hucendî)

مازبدستِ دیگرِی گرفتَنْ (mâr be-
desti dîgerî giriften) =
Başka birinin eliyle yılan tut-
mak (k.) kendi için müşkül olan
bir işi başka birine gördürmek.

مازبدستِ گرفتَنْ (mâr bedest gi-
riften) = (k.) Güç bir iş yap-
mak.

مازبَینْ (mârbîn) — İşfehân'da 51
köyü olan bir nahiye.

مازپَلاسْ (mârpelâs) = Kertenke-
le.

مازپِیچْ (mârpîç) = Çok kıvrımlı

§ Bazı lûgatler asker bayrağı-
nın tepesindeki perçem demiş-
ler § Ressamların birkaç yılan
birbirine sarılmış vaziyette yap-
tıkları şekil (Çıyâş). Nargile
marpuçuna mârpiç denilmesi
yılan gibi çok kıvrımlı olma-
sındandır.

مارچوبه (mârçûbe) = Kuşkonmaz
denilen sebze.

گیرم که مار چوبه کندن بشکل مار
گو زهر بهر دشمن و کو مهر بهر دوست
خاقانی

*Farz edeyim ki kuşkonmaz vü-
cudunu yılanı benzetsin; hani
düşman için zehir; hani dost
için panzehir.*

(Hâkânî)

Bu nebat haşaratın zehirini
giderir.

مارخوار (mârhuvar) = Sığın: bir
nevi geyik. Yılan yediği için
bu isim verilmiş.

مارحورذنْ (mârhürden) = Yılan
yemek (k.) meşakkat çekmek.

لعل روان زجام زر نوش وغم فلک بخور
زین فلک زمردین بهر چه مار میخوری
سلطان

*Altın kadehten şarap iç de fele-
ğin gamını çekme; bu zümrüt
renkli felekten niçin meşakkat
çekiyorsun?*

(Selmân)

مازدَر پیراهَنْ (mâr der pîrâben)
— (k.) Yakın düşman. Yılanı

koyunda besliyor dediğimizdir.

ماردوژبان (mâridūzebân) — İki dilli yılan (k) iki yüzlü, muna-fık.

ماردی (mârdī) = Kırmızı renk, her kırmızı şeye de denir.

نماز شامگاهی گشت صاف
ز روی آسمان ابر معکم
چو بردارد زبیش روی اوئمان
عجب ماردی دست برهن
منوچهری

Akşam namazı vaktinde sema-nın yüzü tıpkı papazın eli put-ların yüzünden kırmızı perdeyi kaldırdığı gibi kat kat buluttan sıyrıldı.

(Minūcihri)

مارساز (mârsâr) = Zehhâk'in lâka-bı. مار. (ba.).

مارستان (mâristân) — Hastahane mânasına (بیارستان) Muarrebidir.

مارش (mâreş) — Guştâsb'ın yap-tırdığı yedi tane ateşgededen biridir ki İsfehân'a üç fersah mesafede bir dağ üzerinde idi.

مارشیکم سواداخ (mâri şikem sū-râh) — Neyzenler arasında şâh, mansur ve davud akordunda yedi boğumlu ney.

مارصتاکی (mâri zehhâkî) =

Suçluların ayaklarına vurdukları piranga.

مارفش (mârfeş) = Mârsâr.

مارگزیده آزرسن ترسد (mârgezi-de ez resen tersed) = Yılan tarafından ısırılmış kimse ipten korkar (k.) felâketzede ufak bir şeyden heyecana gelir.

ترسم زوسن که ماریدم
چه مار که ازدها گزیدم
نظای

Yılan görmüş gibi ipten korka-rım; yılan ne demek, beni ej-derha ısırdı.

(Nişâmi)

«من نیشته الحیه خاف من الرسن الابلق» Arapça denir.

مارگیا (mârgiyâ) = Marçube.

مارگیر (mârgîr) = Yılan tutucu = Mâr efsâ.

غره مشو بآن که جهانت عزیز کرد
ای بس عزیزا که جهان کرد زود خوار
کلاوت این جهان وجهانجوی مارگیر
وزمارگیر مار برآورد گهی دمار
عاد

Cihanın seni şeref sahibi etti-gine mağrur olma; cihan ben-ce şeref sahiplerini pek çabuk hor ve hakir etti. Bu dünya, yılan: dünya peşinde koşan, yılanca gibidir; bazen yılan, yılan tutucu helâk eder.

(İmâd)

مارماهی (mârmâhî) = Yılan balığı.

یار ماهی مای نه این تمام ونه آن
منافق؛ چه کسی، یارماش ماهی
ستای

*Yılan balığına benzersin; tamam-
men ne busun, ne de o; muna-
fıksın; ister yılan ister balık
ol, ne yaparsın?*

(Senâ'î)

مارِ مِصْرِي (mâri mîşrî) = Mısırdaki
yapılan mızrak.

مازِ مُهْرَه (mâr muhre) = Büyük
yılanların başında panzehir va-
zifesini gören mavi ve yeşil
renkli mühre.

مازِ اَنْدَر (mâr ender) = Mâder en-
der (muḥ.).

مارِ نه (mârine) = Tekesakalı deni-
len bitki.

مارِ نه سر (mârnuh ser) = Dokuz
başlı yılan (k.) felek.

مازو (mârû) = Ana = mader

مازون (mârûn) = Sürmesi gözdeki
aklığı gideren bir taş.

ماره (mâre) = Defter, hesap, âmâre
(muḥ.).

مارِی (mârî) = Öldürülmüş, helâk
olmuş.

مارِ نه (mârîre) = Üvey ana = mâ-

der ender § Daye mânasına da
gelir.

چو آمد کوس سلطانی چه باشد کاس شیطان
چو آمد مادر مشفق چه باشد مهر مارِ نه
مولانا

*Sultana mahsus kôs gelince
şeytan davulunun ne ehemmi-
yeti olur; şefkatli ana gelince
daye sevgisinin ne kıymeti ka-
lır.*

(Mevlânâ)

ماز (mâz) = Çin ve şikenç yani
kıvrım ve büküm.

نه بدستش درخم ونه بیاهش درعطف
نه به پشتش دریچ ونه پهلو درماز
منوچهری

*Ne elinde eğrilik, ne ayağında
eğrilme, ne belinde bükülme, ne
yanında kıvrılma var.*

(Minûçihri)

آن خداوندی که حکمش گر بجازل برنی
پهلوی او یک بدیگر برنشینه مازماز
منوچهری

*Öyle bir padişah ki eğer hük-
münü Mazil dağı üstüne koyar-
san dağın yanı büküm bük-
lüm birbiri üstüne oturur.*

(Minûçihri)

مازل (ba.) § Yarık, çatlak § Mâ-
zû (muḥ.).

مازار (mâzâr) = İncinme, incitme
mânalarına (âzürden) den nehyi
hazır olan, meyâzâr (muḥ.).

دوست را مازار از ماومت
تا نگردد دوست ختم و دشمن
مولانا

Dostu, biz, ben, sen demekle incitme ki dost hasım ve düşmanın olmasın.

(Mevlânâ)

Ş Attar ve eczacı.

مَارَزُون (mâzeryûn) = Kolapa denilen bitki = heft berk.

مَارُل (mâzul) = Hindistanda bir dağ (ba.).

مَارَه، مَارَن (mâzen, mâze) = Bel-kemiği, omurga.

مَارَنَدَر (mâzender) — Mâzenderân (muğ.) Mâzenderân, İranın şimal eyaletlerindendir.

مَارَنِينَ (mâznîn) = Hindistanda Senkûbe denilen kaleyi yalnız karısı Mâzîne ile yapan kimse.

چندوستان نام آن هر دون
بدی مارنن مرد و مارنه زن
اسدی

Hindistanda o her iki kişiden, erkeğin adı Mâznîn, kadının Mâzîne idi.

(Esedî)

مَارُو (mâzû) = Mazı dediğimiz şeydir ki tabaklıkta ve sair şeylerde kullanılır Ş Ekincilerin sürgü dedikleri alet = mâre.

مَارَه دَرَد (mâze derd) = Bel ağrısı.

مَارِيَار (mâzyâr) = Mâzenderân hâkimlerinden biri.

مَارِيَارَه (mâzyâre) = Bir nevi tatlı: şeker börek yahut katmerli çörek diye tarif etmişler.

مَار (mâj) = İş ve işret.

دوين مختصرای شادی وطم
که گاهی مار باشد گاه ماتم
لیبی

Bu meserret ve keder mihnet hanesinde ki kâh iş ü işret, kâh matem olur.

(Lebibi)

مَارُومُور (mâjümûr) = Kedi fareyi pençelediği zaman farenin çık çık diye bağırmasından hikâyedir.

مَارَس (mâs) = آماس (muğ.) (ba.) Ş Elmas dediğimiz kıymetli cevher. Bu kelimeyi Arapça yahut Muarrep diyenler de vardır. Kāmūsta, mâs maruf cevherdir, elmas demek hatadır, elmas Muarrebi olmak da mümkündür, denilmektedir.

مَارَسَاي (mâsây) = İstirahat etmek, dinlenmek mânasına gelen âsûden den nehyi hazır olan meyâsây (muğ.).

مَارَسْت (mâst) = Yoğurt.

غریبی گرت ماست پيش آورد
دو چانه است و يك چچه دوغ
سعدی

(ba.).

مَاسْتَبَا مَاسْتَابَه (mâstbâ mâstâbe)

= Yoğurt aş ve bozca aş رَوغْبَا (ba.).

مَاسُوحَه (mâsūçe) = Kumru yahut kumruya benzer bir kuş = mûsiçe.

مَاسُور (mâsūr) = Birbirine karışmış muhtelit şey.

مَاسُورَه (mâsûre) = ماشوره (ba.).
مَاسُورَه شَدَن (mâsûre şuden) = Zayıflamak.

مَاسِي (mâsî) = Pervasız, korkusuz.

مَاسِيدَن (mâsiden) = Süde yoğurt çalmak & Donmak, münakit olmak.

مَاش (mâş) = Bir nevi börülce & Cemi mütekellim olan «mâ» zamiri ile zamir-i gaip olan (ş) den mürekkep olur. 'Abdullâhı Enşârî Hazretlerinden bir kadın buğday istemiş o da ambarcısına şu beyti yazıp göndermişti.

ارزنی آید گندمش دمید
ماش فرستادم نه خود آمده
عبدالله انصاری

Eğer bir kadın gelirse ona buğday veriniz, onu biz gönderdik, kendi gelmemiştir.

('Abdullâhı Enşârî)

Mezkûr beyitte hububat isimlerine telmih edilmiştir.

ماش عطار (mâşi 'aţfâr) = Mâştan küçük karaca tane.

مَاشَاد (mâşâd) = Yün libas.

مَاشْدَارُو (mâşdârû) = Yer çamı denilen bitki ki çiçekleri me-nekşe renginde olur.

مَاشْرَا (mâşerâ) = Kan fesadından hâsıl olan şiş. Süryani olup şimdi Farsçada kullanılmaktadır.

مَاشْرَز (mâşerz) = Kıskaç.

مَاشُو (mâşû) = Un eleği. Süzgü & Fakirlerin giydikleri aba ve kebe kabilinden yün elbise.

مَاشُوب (mâşûb) = Un eleği & Karıştırma, darılma, kıзма mânâsına âşûften den nehyi hazır.

مَاشُور (mâşûr) = Mâsûr.

مَاشُورَه (mâşûre) = Çulhaların ip-lik sardıkları kısa kâmiş, masra & Çeşme zıvanası, lüle.

مَاشُورَه عَاج (mâşûre'i 'âc) = (k.)
Güzelin gerdanı.

مَاشُوه (mâşûh) = Mâşû.

مَاشَه (mâşe) = Kıskaç & Vaktiyle fitilli tüfeklerde çakmak yanın-da sallandırdıkları alet & Türkçe maşa dedigimiz.

ماشِ هِنْدِي (mâşi hindî) — Güneş darısı.

ماغ (mâğ) — Karabatak denilen su kuşu.

گر دواش شدی زحرر مشات
باقی خلقت سمندر ماغ
عجد

Eğer seni medih ve sena etmek hırsıyla karabatak ateşe girseydi semenderin hilkatine nail olurdu: su kuşu olduğu halde ateşe girmekle yanmazdı.

(Meed)

شناور شده ماغ بر روی آب
اسدی

Karabatak suyun yüzünde yüzgeç olmuş.

(Esedî)

Ş Kışın havada husule gelen sis ve duman.

چونکہ خودشید سوی مغرب شد
شد جهان ببردو زمیغ وزماغ
مولانا

Güneş batınca dünyanın yüzü bulut ve sisten karardı.

(Mevlânâ)

Ş Kanadları, gerdanı, göğsü bir renkte olan bir nevi güvercin: yeşil ise sebz mâğ, kırmızı ise surh mâğ, kara ise siyah mâğ derler. Mâğ ile mîği müradif sayanlar da vardır. Eski şairlerin şiirlerinde çok defa birlikte irade dilmesine nazaran ince bulut mânasına gelen mîğ, mâğın imalesi olabilir.

مافہ (mâfe) — Kapının açılmaması için arkasına konulan dayak. Türkçesi tırkazdır.

ماقوت (mâkût) — İranlılar arasında muteber bir helva (حلوی مافوتی).
darbı meseldir. (ازجوهر یاقوتی)

ماکان (mâkân) — Mâzenderân hâkimlerinden, şecaatiyle mâruf bir zat: zıpkın denilen kısa mızrağı düşmana isabet ettirmekte usta.

بزخم لبر چون آرش بزخم خشت چون ماکان
بزخم گرز چون رستم بزخم تیغ چون نودر
قطران

Ok atmakta Areş, zıpkın isabet ettirmekte Mâkân, topuz vurmakta Rustem, kılıç kullanmakta Nozer gibi.

(Keŋrân)

(ba.) § Hindistanda, ahalisinin çoğu zıpkın kullanan bir vilâyet.

ماکِر (mâkir) — Yarından sonraki gün, öbür gündür.

ماکو (mâkū) — Çulhalar masrayı içine koydukları mekik.

زاغاز حبریل آهنجه کار
بفرجام ادريس ماکوزانش
اثير اخسيکتي

Başlangıçta Hazreti Cibril çembercisi, nihayette Hazreti İdris dokuyucusu.

(Eşiri Ehsiketi)

ماکول

(**mâkûl**) = Bu lûgati «kulûbende» kelimesiyle izah etmişlerdir. Kulû, (k) ile iş başı ve reis demek olmasına nazaran büyük köle ve kölelerin reisi mânasını ifade eder. Kulû kelimesi (g) olduğuna göre boğaz mânasındır. Boğazının kölesi yani çok yiyici demek olur.

قلیہ کردم دوش و آوردمش پیش
ما بخوردند آن دو ماکول نهنگ
عنصری

Dün gece kalye pişirdim de timsah gibi o iki çok yiyicinin önüne getirdim.

(*Unşurî*)

Gulübendi boğaz bağlayıcı yani ip mânasına alan Hindüşâh ile Hâfız Evlîhî yanılmışlardır. Reşîdî de dahil olduğu halde bazı lûgatler (**mâkûl**, **mâlûl**) suretinde yazarak derecesi yüksek, derecesi yükselen köle demişler ve bu lûgatin çok ihtilâflı olduğunu yazmışlardır. Mi'yârî Cemâlî sahibi Fehrî ise (**mâkûl**) i (k) ile yazıp açgözlü mânasına almış ve demiştir ;

بهر ماکول تابی داری
خلق جارا بنصه در ماکول
فخری

Yenecek için ne vakte kadar kederle canın boğazını aç tutacaksın : ruhu tazibedeceksin.

(*Fehrî*)

ماکیان

(**mâkiyân**) — Tavuk.

بران خاندان خیر بیگاهان
که بالنگ خروس آید ازماکیان
سعدی

Tavuktan horoz sesi gelen aileden hayır bekleme.

(*Sa'dî*)

چو ماکیان بدو خانه چند بیی جور
چرا سفرنگی چون کبوتر طیار
سعدی

Tavuk gibi evin içinde ne vakte kadar cefa görürsün ; uçan güvercin gibi niçin sefer etmezsin.

(*Sa'dî*)

(**mâkiyân** berder kerdên, **mâkiyân** berder kerdên) = Tavuğu kapı dışarı etmek (k.) hasislik ve cimrilik.

پیش ما بیی کرتابی که کاه مائه
ماکیان برادر کنند وگرچه در زندان سرای
خاقانی

Bizim yanımızda öyle cömertler görürsün ki sofraya zamanında son derecede hisset gösterirler.

(*Hâkânî*)

(**ba.**)، گریه در زندان

ماکیان زانغ رنگ
(**mâkiyânî zâğ renk**) = (k.) Gece.

مال

(**mâl**) = Mâliden = sürmek, oğmak tan emir.

ی نماید ماو اندر چشم مال
هر دو چشم خوبهرا نیکو مال
مولانا

Basiret sahibinin gözüne mal yılan gibi görünür ; her iki gözünü iyi oğ yani sen de basi-

ret sahibi gibi maldan nefret edesin.

(Mevlânâ)

مالامال

(mâlâmâl) = Bu kelime

Cihângîrî ve Burhân ile Nâşîrî'de yoktur, Mi'yârî Cemâlî sahibi yağ ve sair şeyden dolu olan kab demiştir.

گرفته عرصه فکر ثبات میلالم
کشیده طبعم جام هوات مالامال
فخری

Senin senan fikrim arsasını millerce mesafe ihata etmiş, tab'ım senin muhabbetin kadehini dopdolu içmiştir.

(Fehri)

Çıyaşulluğa şöyle bir mütalâa dermiyan ediyor: Mâlâmâl her ne kadar çok ve kesir mânasına ise de mecazen dolu ve memlû mânasına istimal olunur; buradaki mâl'in ne mânaya geldiğini Arabî ve Farsî kitaplarından tetkik ettimse de muttali olamadım. Fikrimce şu doğruya yakındır: mâl ehl-i hesap ıstılâhınca bir adedin kendi nefesine hâsıl-ı zarbıdır. Elif-i ittisal ile mâlâmâl mâl bâ mâl demek olur. Bundan da kesret-i mal münfehim olur. O halde :

$5 \times 5 = 25$ mal; $25 \times 25 = 625$ ve $625 \times 625 = 390625$... ilh. zuhur eder ki malların toplanmasından çokluk husule geleceği cihetle mâlâmâl, kesir ve firavan mânasını ifade eder ve bir şeyin çokluğu zarfın dolmasını muciptir. Bu sebeple mecazen

dolu ve memlû mânasına gelir. Bazı lûgatler Arapça dolu mânasına gelen (mâlî) nin muhafefi addetmişler, nitekim sâfi kelimesinde sâf denilmiştir. Hazreti Mevlânâ (mâlmâl) suretinde irat buyurmuşlardır :

گر شود عالم پر از خون مالمال
که خورده بندۀ خدا الاحلال
مولانا

Eğer dünya kandan dopdolu olsa Allahın kulu helâlden başka yemez.

(Mevlânâ)

مالانک

(mâlânêk) = Şeftali.

مالای

(mâlây) = Ālûden = bulaşmak tan nehyi hazır olan meyâlây (muḥ).

مال بخش

(mâl beḥş) = Şuhur-i milkiyenin sekizinci günü § Mal bağışlayıcı mânasına vafı-ı ter-kibî.

مالش

(mâlîş) = Sürüş.

چنات دهم مالش تیغ تیز
که یامرک خواهی زمن یاگزیز
نظامی

(ba.).

مالشکر

(mâlîşker) = Tellâk.

مالکانه

(mâlkâne) = Gîlân'da yapılan bir nevi tatlı. Badem, ceviz, fındık, fıstık, çitlembik, kayısı, şeftali ile tertibederlermiş. Yedi nevi meyvadan yapıldı-

ğından (heft megez) de derler
§ Erkeklik aleti.

مَالَوَالِي (mâlvâlî) = Alaca ve gayet
zehirli bir keler.

مَالُوس (mâlūs) = Yeşil kertenkele
(Ar.) سام ابرص (Helimî) § Bir tür-
lū helva.

مَالَه (mâle) = Ekincilerin tarla düz-
ledikleri sürgü.

تا ماله زند هیچ زمین هیچ کشاورز
تا سجده برد هیچ شن هیچ صنم را
ابوالفرج

*Her ikinci her yere sürgü vur-
dukça; her putperest her puta
secde ettikçe.*

(Ebūlferec)

§ Çulhaların cilâ fırçası.

شود اطلس پیافته جوله
چون بخالد بنام او ماله
فخری

*Çulha dokumaya onun namına
cilâ sürerse atlas olur.*

(Fehri)

§ Mâlâmâl yani dopdolü § Mâ-
liş = sürüş mânasınadır.

بیرون کشیدم و گفتم کس ترا
برکوه تا بکیر که داده است ماله
ادیب صابر

(Meali edebe mugayir olduğun-
dan tercüme edilmedi).

مَالِي (mâlî) = Çok § Mâliden =
sürmek, oğmak tan muzari mu-
hatap.

بد زهر سوگیر ومن در جستجوی برون
لیکن بغیر از کشته نی چندانی مالم دیده و
یغما

*Her taraftan ok gelir ve ben
ok atanı aramaktayım. O ka-
dar gözümü oğuyorum fakat
maktulden başka bir şey yok.*
(Yegmâ)

مَام (mâm) = Ana.

شاد الا بدو مرک نیبی مردم
بکر جز دوشکم مام نیای دختر
انوری

*İnsanı ölüm kapısından başka
yerde mesrur görmezsin; kızı
anasının karnından başka yer-
de kız bulmazsın.*

(Enverî)

ماماچه (mâmâçe) = Ebe = pâzâc
= piş neşin,
مامک (mâmek) = Anacık. Mâm
kelimesinin ism-i tasgiridir.

پیره زنی موی سیه کرده بود
گفتنش ای مامک دیرینه روز
موی بتلیس سیه کرده گیر
راست نخواهد شد این پشت کوز
سعدی

*Bir koca kadın saçını siyaha
boyamıştı; ona dedim: ey ih-
tiyar anacık! Farz et ki saçını
hile ile siyahlattın. Bu kam-
bur bel doğrulmıyacak.*

(Sa'dî)

مام نافی (mâmi nâf) = Ebe = mâ-
mâçe.

مَامُون (mâmūn) = Kekik denilen
bitki.

مامهستان (mâmehistân) = Sâzeci hindî adıyla anılan ve sulu yerlerde yetişen bir bitkinin yapırağı.

مامیران (mâmîrân) — Zerdeçavın küçük nev'idir, kırlangıç otu da derler.

مان (mân) = Ev bark ve ev eşyası. Ekseriya han ile birlikte hân ū mân derler.

چو آمد برمین ومان خویش
بردرش بعد لایه مهسان خویش
اسدی

Kendi oturduğu yer ve eve gelince onu birçok rica ile kendine misafir götürdü.

(Esedî)

§ Mânden = kalmak, benzemek, bırakmak tan emir (isfa. muh. vas.). Nehyi hazırı memân dir.

از امروز کاری بفرما مان
که دانند فردا چه گردد زمان
فردوسی

Bugünden yarına bir iş bırakma, yarın zamanın ne olacağını kim bilir.

(Fîrdevsî)

§ Mârâ = bizi, bize, bizim mânalarını ifade eder.

چون خدا خواهد که مان یاری کند
میل مارا چایب زاری کند
مولانا

Cenabı Hak bize yardım etmek isterse bizi yalvarma cihetine meylettirir.

(Mevlânâ)

§ Teşbih ifade eden mânend muhaffefidir.

برو ای باد پیش او و بوس
خاک درگاه آسمان مانش
خواجو

Ey rûzgâr! Onun huzuruna git de semaya benzeyen dergâhının toprağını öp.

(Huṣṣâcū)

مانا (mânâ) = Misil ve nazir.

بدای من لشکر بدای تیغ فلک مانا
ازرق

Feleğe benzeyen kılıçla askerin taburunu yararsın.

(Esreklî)

Hemânâ muhaffefi olarak zan ve tahmin mevkiinde kullanılır.

زلف تو میه چرامت مانا
بسیار در آفتاب گشته
خسرو

Senin zülfün niçin siyahtır? Zannımca, güneşte çok dolaşmıştır; güneş gibi olan yüzünün üzerinde durduğundan kararmıştır.

(Huarev)

Birinci mısradaki (mânâ) nın sonundaki (k) ki muhaffefidir. Zend ve Bâzend lûgatinde esmai hûsnadandır.

ماناف (mânâf) = ماناف (muh.) (ba.).

ماندن (mânden) = Benzemek § Yorulmak § Bırakmak § Kalmak.

هر که باسورت ولای تو باش نبود انس
حیوانیست که بالاش با انسان ماند
شاعر

*Her kim senin güzelliğin ve
boyunla ünsiyet etmemişse, bo-
yu insana benziyen bir hay-
vandır.*

(Şār)

آه صاحب نفسان رفته اند
هیچ کسان مانده کسان رفته اند
دهر چو باین همه کس بی گسست
هم نفس من نفس من بستی
فیضی

Müellif-i hakirin nazmen ve mealen
tercümesi :

*Sahib-i vekar olanlar gitti ci-
handan eyvah
Onlar gidince kaldı nâkeslere
bu âlem
Birçok vücuda rağmen bikes
zavallı dünya
Nefsim benimle olsun kâfi re-
jîk ü hemdem*

هر بر فست و آفتاب تموز
اندکی مانده حواجه غره هنوز
سعدی

*Ömür kar gibidir. Temmuz gü-
neşi onu az bıraktığı halde sa-
hibi henüz mağrurdur.*

(Sa'dî)

مانستن (mânisten) = Benzemek.

مانگ (mang) = Ay.

بگری بدیشان یکی مانگ زد
گزان مانگ تب لرزه برمانگ زد
عنصری

*Hararetle onlara bir haykırdı
ki o haykırmadan aya sıtma
titremesi ârız oldu.*

(Unşurî)

مانگ دیم (mang dîm) = Bir insan

ismi imiş. Mânayı terkiбіsi ay
yüzlü demektir = mâhrû.

ماند

(mânend) = Kelimenin evvel
ve sonuna getirilen teşbih eda-
tıdır.

محمد دید و موسی گفت و بشید
شنیدن کی بود مانند دیدن
جای

*Hazreti Muhammed, Cenabı
Hakkı müşahede buyurdu, Haz-
reti Musa mükâlemede bulundu;
işitmek görmek gibi nerede
olur.*

(Cāmî)

مانند رخت گل نبود در گلشن
فرخی

*Gülzarda senin yanağına ben-
zer gül yoktur.*

(Ferruḥî)

Mânden ve mânisten masta-
rından muzari cem-i gaip.

Mânen (mânend âbād) = âlemi
berzaha işaretir.

مانورک

(mânūrek) = Toygar ku-
şu. Unkut kuşu diyenler de
vardır.

مانوسار

(mânūsâr) = İskender ile
ettiği muharebede Dārâ'yı öl-
düren kaatillerden biri. Her ne-
kadar Burhân'da böyle ise de
Nâşırî ve Reşîdî'nin Cânūsâr,
Cânūsâr maddesinde beyanı
vechile Cânūsâr'ın müttelikinin
ismi Mâhyârdır. (ba.). Her
ikisi de Hemedan'lıdır.

ناجوانمردیست چون جانوسپار و ماهیار
یار داورا بودن و دل باسکنند داشتن
قائی

Canuspar ve Mahyar gibi Dârâ'nın dostu olup da İskender'e rabtı kalb etmek mürüvetsizliktir.

(Kâânî)

مانوش (mânūš) = Minüçihrin doğduğu dağ.

مانوك (mânūk) = مانوك (ba.).

مانه (mâne) = Ev eşyası, esas-ı beyt. Horāsân'da bir mevki.

مانی (mānī) = Bâbil'de doğmuş meşhur bir nakkaş. Zerdüşt dini ile din-i 'İsevi'den mürekkep bir din meydana getirmiş, geçmiş dinleri de karıştırarak birkaç eser yazmıştır. Şâpür'un Erdşîr-i Sâsânî'nin saltanatı zamanında İrân'a gelerek mucize saydığı resim defterini Şâpür'a arz ile akaidini beyan etmiştir. Şâpür Mānî ile mübahaseye girişmiş ve söz şuraya münce olmuştur: Mānî—ruhlar gökten inip muzlim vücutlara girer, binaenaleyh kadınlardan uzaklaşmalı ve onlarla ihtilât etmemelidir ki bu yol kapanıp ruhlar pâk olarak gökte kalsın. Şâpür — bu beyanatına nazaran dünya harap olur. Şenlik mi yoksa haraplık mı iyidir? Mānî—vücudun haraplığında ruhun şenliği vardır. Şâpür— eğer seni öldürürlerse seni öldürmekte haraplık mı olur, yoksa şenlik mi? Mānî—vücudun viranlığı ruhun şenli-

ğidir. Şâpür—öyle ise sana senin sözünle muamele edelim deyip Mānî'yi öldürdüler ve derisini samanla doldurup Şâpür şehrinin kapısına astılar. Firdevsî bu vakayı Şâpür'a, başkaları Behrām bin Hürmüz bin Şâpür bin Erdşîr'e isnad etmişler.

بیامد یکی مرد گویا زچین
که چون او مصور ندیده زمین
زچین نزه شاپور شد بار خواست
به پیشبری شاه را بارخواست
فردوسی

Çin'den söz ehli bir şahıs zuhur etti ki yeryüzü onun gibi ressam görmemiştir. Çin'den Şapur'un huzuruna müsaade ve peygamberliğe onun yardımını istedi.

(Firdevsî)

Mezhebine ittiba edenlere Mā-neviye denir.

ززدان و امرین ایدون سخن
لگو بد مگر امت مالمی
شیبانی

Yezdan ve Ehrimenden Mani'ye tâbi olanlardan maada şimdi kimse bahsetmez.

(Şibânî)

Ş Mānenden den muzari müfret muhatap.

گر صورت خویشاق ببین
حیران بحال خود بمای
سعدی

Kendi suretini görürsen cema-line hayran kalırsın.

(Sa'dî)

Muma hitaben :

تو مرا مانى بهينه من ترا مانم همى
دشمن خویشم هر دو دوستداو انجمن
منوچهرى

Ayniyle ben sana benzerim, sen bana benzersin; her ikimiz kendimizin düşmanı, meclisin sevgilisiyiz.

(Minūçihri)

مانیدن (mâniden) = Mânden : mazisi olan mânîd cürüm ve günah mânasına da gelir.

مانیستار (mânîstâr) = Nefs-i kül ki, mutasavvife hakikatı Muhammediye derler.

ماور (mâver) = Getirme mânasına âverden = getirmek ten nehyi hazır olan meyâver (muḥ.).

ماه (mâh) = Ay (Ar.) ۵ bir ay başından öbür ay başına kadar olan zaman.

شاهان لعل خنک تو هر ماه ماه باد
واقبالا به پیش تو صد واد واد باد
حسن غزنوی

Şahım! Senin atının nalı her ay ay olsun ve ikbal müteaddit yollardan sana teveccüh etsin.
(Hesen Gıznêvî)

Arapçada şehir ve memleket mânasıdır.

ماه آب (mâh âb) = آب (ba.).

ماهز (mâhâr) = Deve yuları = mehâr.

که برآب وگل نقش بنیاد کرد
که ماهار بریعی باد کرد
مودکی

Kim su ve balçık üzerine nakış bina etti? Kim rüzgârın burnuna yular taktı.

(Rûdekî)

ماه آفرید (mâh âferîd) = Heft Kûlzumde (f) nin esresi, Ferhengi Cami' de üstüniyle harekelidir. İyrec'in cariyesidir. İyrec öldürüldükten sonra gebe olduğu anlaşılmış ve (Turan) namında bir kız dünyaya getirmiştir ki Minūçihri'nin valdesidir.

چو هنگامه زادن آمد بدید
یکی دختر آمد رماه آفرید
فردوسی

Doğurmak zamanı gelince Mah Aferîd'den bir kız dünyaya geldi.

(Firdevsî)

ماهاما (mâhâmâ) = Hint ateşperestlerinin peygamber ve sahîp kitap addettikleri (Şâkmünî) [*] nin anası.

ماهان (mâhân) = Kirmân'a tâbi, su ve havasının letafetiyle meşhur bir kasaba. Şâh Ni'metullâh Velî namıyla meşhur olan Seyyid Nûreddîn Hüseynî burahdır.

مگر مہرا بگوش آمد کہ شد سیار برگردون
حدیث نعمۃ اللہ شاہ نورالدین ماهان
مظفر علی

Ay, galıba Mahan'lı Şah Ni'metullah Nureddin'in sözünü

[*] Buda.

işittiğinden gökte seyr ve devrediyor.

(Müzeffer 'Alî)

Gayri kıyasi olarak mahın cem'idir.

ماهانه (mâhâne) = Aylık muhassasat.

ماهانه سر (mâhâne ser) = Mâzen-derân'da bir kale.

ماهانی (mâhânî) = Sekte ve basur hastalıklarını tedavide kullanılan, Horāsân'a mahsus sarı ve beyaz renkli bir taş.

ماه بز کوهان (mâh berkūhân) = Bārbed'in icadettiği 30 lâhinden yirmi birinci lâhin.

من از فراق تو برغم تو شاه بامرکس
همی زنی شب و روز ماه برکوهان
قاضی عثمان

Ben senin ayrılığından gece gündüz kederle doluyum. Sen gece gündüz mah berkūhan nağmesini terennüm ediyorsun.

(Kāzî 'Osmân)

ماه پروین (mâh pervîn) = جدوار ve بیش (ba.).

ماهپار (mâhpâr) = Mâhpâre muhaffefidir ki ay parçası demek olup güzellerden kinayedir.

ماه پیکر (mâh peyker) = Ay suretli.

ماه پیکر درفش (mâh peyker di-refş) (k.) Gece.

ماہتاب (mâhtâb) = Ay aydınlığı. Muhaffefi mehtaptır § On dört gecelik ay § Hava fişegi.

ماہتاب بکر پیمودن (mâhtâb bekez peymûden) = (k.) Muhal iş işlemek.

حضور صحبت روشن دلان غنیمت دان
بیاله کبر که شبگیر می کند مهتاب
صالب

Fikri parıck olanların sohbetini ganimet bil. Kadehi tut; Ele al ki mehtap geçiyor.

(Şâ'ib)

ماهچه (mâhçe) = Ay şeklindeki sancak alemleri § Yeni ay § Altın toplu iğne § Tartılardan sekiz habbe miktarı.

ماهچه شاخ گوزن (mâhçe'i şâh gevzen) = (k.) Bir, iki ve üç günlük ay.

ماه خرگهی (mâhi hergehî) = Agıllanmış ay (k.) sevgili.

از روی ماه خرگهی خرگه همی بینم تنی
معزی

Çadırı sevgilinin cemaalinden hâli görüyorum.

(Mu'izzî)

ماه رمه (mâh reme) = Yaylı burgu, matkap.

ماه روزه (mâh rūze) = Tarih =
sâli meh, ruzi meh. (h) nin es-
resiyle oruç ayı, ramazan.

زمانه روزه بجا من اندر آمد تاب
رفت آتش رخسار تابناک باب
مختاری

*Ramazandan benim ay benizli
güzelime hararet geldi. Onun
parlak yüzünün taraveti gitti.*
(Muhtârî)

ماه سیام (mâhi siyâm) = Mukenne'
adında Horāsân'lı bir şahsın
fen ve sanatla gösterdiği ay
imiş ki Nahşeb şehrine yakın
Siyâm dağının eteğindeki ku-
yudan tulû edip ortalığı aydın-
latırmış. Mâhi Keş, mâhi Nah-
şeb de derler.

ماه سی روزه (mâhi sî rūze) = Ga-
yet ince ve bir gecelik ay §
Hasta ve zayıf sevgili.

ماه سی شبه (mâhi sî şebe) = (k.)
Yok olan şey.

ماه شید (mâh şîd) = Ay ve ayın
aydınlığı, nitekim hûrşîd = gü-
neş ve güneşin aydınlığıdır.

ماه قصب پوش (mâhi keşeb pûş)
= İnce keten elbise giyen dil-
ber.

ماه کاشغر (mâhi kâşger) = Mâhi
Siyâm § Türk dilberi, çünkü

Kâşger Türkistan'da dilberle-
riyle meşhur bir memlekettir.

ماه مخشپ، ماه مقنع، ماه مروزه، ماه کاش
(mâhi keş, mâhi muzevver,
mâhi mukenne', mâhi neh-
şeb) = Mâhi Siyâm Keş, Si-
yâm'a yakın bir şehir.

تارخ او غیرت خورشید ووشک ماه شد
ماه گردون همچو ماه کاش نهان درچاه شد
ابوالخضر

*Onun ruhsarı güneş ve aya
reşk-âver olduğundan beri fe-
leğin ayı, mahi Keş gibi kuyuya
girdi.*

(Ebûlheţir)

ماه کنعان (mâhi ken'ân) = (k.)
Hazreti Yûsuf.

ماه منجوق حتر (mâhi mençûk
çetr) = Çadır tepelerinde olan
altın top ki baba denilir.

ماه نو (mâhi nev) = Yeni ay §
§ Melikî yılın birinci ayı.

چونکه ماهه رخاں ساغر هلاله
چو ماه نو یکف مهرخاوران بینم
قانی

*Yalın yanaklıların elinde hilâl
biçimli kadehi güneşin elinde
yeni ay gibi görürüm.*
(Kââni)

ماهو (mâhû) = Bezek, ziynet.

خورورا چه حاجت ماهو
آذری

*Güzel yüzlünün süse ne ihtiya-
cı var.*
(Âzerî)

Sîstân hâkimlerinden biri § De-
veci çomağı.

ماهواره (mâhvâre) = Aylık = mâ-
hiyâne.

ماهودانه (mâhūdâne) = Kene otu
denilen şiddetli müshil. (Ar.)
حب الملوك .

ماهوز (mâhūr) = Musikide rast
perdesi üstünde karar kılan bir
makam § Guli Mahur denilen
bir çiçeğin adıdır ki bu ma-
kamla bir şey okunurken titrer,
gûya raksedermiş.

ماهويه (mâhūye) = Yezdcerd ta-
rafından Sîstân hâkimliğiyle
Horāsân seraskerliğine tâyin
olunmuş iken Yezdcerdin İslâm
askeri tarafından mağlûbedi-
lerek Merv'e gitmesi üzerine
Türkistan hakaniyle uyuşarak
Yezdcerde karşı asker sevk et-
miş ve onu öldürtmüştür.

ماهه (mâhe) = Yaylı burgu, mat-
kap § Tulenin on ikide biri bir
tule 96 habbe olduğundan se-
kiz habbe demek olur. (ba.).

ماهی (mâhî) = Balık.

رازق هرچه هست روزی خواور
خالق جن وانس وماهی ومار
ستای

Her ne kadar rızık yiyici varsa
onların rızkını vericidir ; cin

ve insin, balık ve yılanın ha-
likıdır.

(Senâ'î)

ماهياره (mâhyâbe, mâhbâ-
ve) = Balık salamurası.

ماهی آشنه (mâhî'î āşne) = Salamu-
rası yapılan küçük bir balık.
ماهیان (mâhiyân) = Balık mâna-
sına gelen mâhînin cem'idir.

سبق برده از آهوان درشتاب
بگری چو آتش یزی چو آب
بصحرا و مرغان سبکخیز تر
بدریا در از ماهیان بیز تر
نظامی

Sûratte ahuları geçmiş, hâra-
rette ateş, yumuşaklıkta su
gibi; sahrada kuşlardan, de-
nizde balıklardan daha çabuk
hareket edici.

(Nizâmi)

Gayri kıyasi olarak mâhın cem'i
de olur. Nitekim sâlin cem'i
sâlyândır. Birincide (h) esre,
ikincide sakindir.

ماهيه (mâhyâne) = Aylık. Mâ-
hîne de denir. Yıllık sâlyânedir
§ Balık salamurası.

ماهی بینی دراز (mâhî'î binî dirâz) =
Bir nevi balık. Arapçası دلفین dir.
Türkçede Arapçaya yakın te-
lâffuz olunur Nâşirî Arabide
خوک ماهی Farside خنزیر البحر de de-
nildiğini yazıyor.

ماهی پرند (mâhî'î perende) = Ren-
gi, şekli yarasaya benzeyen bir
balıktır ki kuyruğunda diken
gibi bir iğne vardır. Onunla
kimi sokarsa ziyade ıstırap ve-
rir. Buna (şifnîn'i bahrî) derler.
(ba.).

ماهی چشمه (mâhî'î çeşme'î hı-
zır) = (k.) Güzelin dili ve ağzı.
ماهی خوار (mahî hıvâr) = Balıkçıl
dediğimiz kuştur ki deniz ke-
narında oturup küçük balıkları
avlar. Sa'dî,

مرغ هوا را نصیب ماهی دریا

buyurmuştur ki havada uçan
kuşa balığı nasibeder demek-
tir.

ماهی‌دان (mâhîdân) = İçinde balık
olan su. Havuz Ş (k.) Hut burcu.

ماهی دریان (mâhî'î rebyân) = Deniz
çekirgesi (Ar.) جراد البحر. Lisânı-
mızda deniz tekesi denir.

ماهی ریزه (mâhî'î rîze) = Hamsi
balığı (Helîmî).

ماهی زرین (mahî'î zerîn) = Kum
içinde yaşayan bir nevi balık.
Rîk zâde, rîk'î mâhî de derler.
Çok kuvvetli olduğundan ku-
mun on on beş arşın derinliğine
kadar gider, Bağdat civarındaki
kumsal arazide bulunur. Mua-
lecatta sakankur mevkiinde kul-
lanılır. Buna sakankur diyenler
de vardır.

ای سم ماهی زرین دره عشق تو دیک
ای دلم تبوی خولین و غمت بازنی
شرف شهرده

*Ey güzel! Vücudum kumda
yaşayan balık; senin aşkın yo-
lu kum gibidir. Ey güzel! Gön-
lüm kanlı çil kuşu, senin ga-
mın kebab şişi gibidir.*

(Şeref Şekrûh)

ماهی زهره (mâhî'î zehre) = Balıkotu
tâbir olunan çok siyah bir kök.

(Ar.) سم السمک, Muarrebi ماهی زهرج
tir, balık ödüne benzediğinden
bu isim verilmiştir.

ماهی سپهر (mâhî'î sipihr) = Hut
burcu.

ماهی شور (mâhî şûr) = Hint küffa-
rının zuumlarınca ana ve baba-
sız dünyaya gelen bir peygam-
ber ki tevabii daima raks ve
sema' ile meşguldür.

ماهی کول (mâhî'î kül) = Sazan
balığı (Helîmî).

ماہبار (mâhbâr) = (ba.) مانوسار.

ماہیچہ (mâhîçe) = Makarna nev-
'inden hamur yemeği. İrarlılar
şeker bayramında sofralarında
behemehal bulundurlarmış :
Türkçe erişte dediğimiz ev ma-
karnasıdır.

ماہ یمانی (mâhi yemânî) = Pey-
gamber Efendimizin yanakları-
na işaretler.

ماهی (mây) = Ameden = gelmekten
nehyi hazır olan meyây muhaf-
fefidir.

زبرهان و حجت سپر ساز و جوشن
عیدان مردان برون مای عریان
ناصر

*Burhan ve huccetten kalkan ve
zırh yap; mertler meydanında
çıplak olarak dışarı gelme*
(Nâşır)

Ş Hayvanların yerde sürünen
kısmı.

توئی پهلوان جهان کتخدای
فرمان تو مرغ ماهی و ماهی
فردوسی

*Sen cihan pehlivanlarının baş-
kanısın. Kuş, balık, haşarat
emrine mutidir.*

(Fırdevsî)

§ Hindistanda sihirbazlariyle
mâruf bir şehir.

مَائِدَةُ خَزَائِنِ (mâ'ide'î hergehî)

= Gökten inen nimetler, sema-
vi nimetler.

مَائِدَةُ سَالَارِ (mâ'ide sâlâr) = Sofracı
başı.

مَائِدَةُ نِهْ (mâ'ide nih) = Sofra ko-
yucu, sofracı.

مَائِدَنَدَرِ (mâyender) = Üvey ana,
mader ender.

فاطمه را عایشه مایندرب
ناصر

*Hazreti Fatma'nın Hazreti Ay-
şe üvey anasıdır.*

(Nâşır)

مَائُونِ (mâyün) = İnek, مایون (ba.).

مَائِهْ (mâyê) = Asıl ve esas § Mad-
de § Miktar.

چه مایه دنج کشیدم زیار تا این کار
بآب دیده و خون جگر گرفت فراو
رغمی نیشاوری

*Sevgilinin ne kadar elemi ni
çektim; nihayet bu iş göz ya-
şıyle kederde karar kıldı.*

(Rezi Nîşâburi)

§ Dişi hayvan hususiyle dişi
deve § Mal ve meta Arapça
karşılığı بضاعةdır.

گیرم نبود مایه مرا هیچ زدانش
گیرم نبود مایه مرا هیچ بگفتار
قائمی

*Farz edeyim ki benim ilimden
hiç behrem yoktur; farz edeyim
ki benim sözde hiç bıdaam
yoktur.*

(Kāānî)

§ Kudret ve servet § Musikide
(şeş âvaz) denilen altı sedadan
biri شش آواز (ba.).

مَائِدَادَرِ (mâyedâr) = Mal ve meta,
kuvvet ve kudret sahibi § Ka-
lın ve büyük cüsseli olan her
şey.

مَائِدَةِ شَبِ (mâyê'i şeb) = Gece ka-
ranlığı.

مَائِدَةِ سِدْقِ (mâyê'i şıdık) = (k.) Haz-
reti Ebûbekir (رغمی).

مَبَا (mebâ) = Mebâd = olmasın
(muḥ.).

همه قصرها کو مبا زرنکار
سهنجی سرا نیز آید بکار
هدایت

*Bütün köşkle yaldızlı olmasın.
Eğreti ev de işe yarar.*

(Hidâyet)

مُبَارِ (mubâr) = Bumbar dolması
(Ar.) عصب.

اگرچه نیه دریک مقبلیا شد خوار
مبار نیز چنین محترم نخواهد ماند
بسعق

*Her ne kadar kuyruk çavuşaşı
çömleğinde hakîr ise de bum-*

barda böyle rağbetli kalmıyacak.

(Busheq)

مَتَّارَه (metâre) = İbrik, deriden yapılmış su kabı (Ar.) مطهره di-
limizde matara denir.

مَتْرَاك (metrâk) = Ayın menzillerinden bir menzil (Ar) عوا bu menzil beş yıldızdan ibarettir.

مَتْرَس (meters) = Tersiden = korkmaktan nehyi hazır olup korkma demektir. Konuşmada neters denir ş Kapı açılmamak için arkasına, yahut düşman yaklaştıkça başına atmak için kale şerefelerine konulan kalın ağaç ş Bostan korkuluğu kı Türkçesi oyuktur = dahul. İkinci ve üçüncü mânalar (korkma) mânasiyle alâkadar olduğu gibi dördüncü mânaya göre bostan korkuluğu oldukça mezruatın harap olmasından korkma mânası mülâhaza edilebilir.

بدان حصار گروھی پناه برده همی
ز ترس قالب بدو و چون مترس حصار
ایش

Kale metrisine benziyen ruhsuz kalıptan korkarak o kaleye birtakım halk sığınmışlar.

(Eşir)

مترس از محبت که خاکش کند
که باقی شوی گر هلاکت نند
سعدی

Seni öldürecek diye muhabbet-

ten korkma; eğer muhabbet seni helâk ederse baki olursun.
(Sa'dî)

مَتَك (metk) = Ağaç kavunu.

مَتَوَلَّى حَیْرَه زَبَان (mutevellî'î çîre zebân) = (k.) Utarit yıldızı.

مَتَّه (mette) = Burgu.

مَتَّیت (metit) = Çulha tarağı.

مَتَّیل (metil) = İç yağı mumu.

مَجَّ (mec) = مَج (ba.). Macek yahut mecdek muhaffefidir. Gec lâfzına tâbi olarak gec u mec derler ki eğri bûğrû demektir.

مُجَّاورَانِ فَلَّک (mucâvirâni felek) = (k.) Seyyarat ve sevabit gezegen ve durağan yıldızlar.

مُجَّاهِزِ اَرْوَاح (mucâhizi ervâh) = Cenabı Hak. Hazreti Peygambere de denir.

مَجَّرَک (mecerg) = Ücretsiz iş.

چندین گفت هارون مرا روز مرگ
مفرمای هیچ آدمیرا مجرگ
ابوشکور

Harun öleceği zaman bana, hiç kimseye ücretsiz iş buyurmadı.

(Ebû Şekûr)

(Ç) ile de doğrudur.

مِجْرِي (micrî) = Attar ve eczacı kutusu, kavanozu.

مِجْس (meces) = Eczacıların ilâç eddikleri yer. Kılzumde (s) şeddelidir.

مِجْط (micest) = Farslı bir Mecusi papazı. Micestî iki kitap ismidir: biri ateşperestliğe dair Micest'in, öteki riyaziyata dair Baitlemyūs'un Yunanca bir eseridir. Hâlâ mevcut olan Micestî, riyaziyata dair eserin Arapça izahı olup Neşîruddîni Tûsî tarafından hicrî yedinci asırda yazılmıştır. Sonraları Baitlemyūs'un Yunancası bulunan bu eseri birçok dillere çevrilmiştir. Bundan dolayı ona Micestî Kuşây derler.

مِجْلِسْ أَفْزُور (meclis efzûr) = (k.) Şarap § Şem'a § Musikide bir nağme.

مِجْمَرِ آتَش (micmer âteş) = Küçük mangal şeklindeki ateşlik § (k.) Güneş.

مِجْمَرِ نَقْرَهْ پُوش (mecmere'î nuḳre pūş) = (k.) Dünya.

مِجْوس (mecūs) = Ateşperest ve ateşperestlik âyinini icadeden Zerdüşte tâbi olanlar. Muf edinde Mecusi, cemi cinsinde

Macūs denir. Yahudi, Yahud gibi. Mencküş Muarrebidir. Manckûşî küçük kulaklı demektir. Bu dinin vâzı küçük kulaklı olduğundan Menckûşî denilmiştir (Kāmūs ve Muarreatan naklen Ğıyyās).

مِجْجَه (mucece) = ... eniler hıyarı = ... (ba.) (ç) ile ... doğrudur.

مِجْجَنَك (meċâçenk) = Zıbık: yapma erkek âleti.

مال رؤیسان همه پساں وزائر
وان نو برگشکر زبهر مِجْجَنَك
ابوعاصم

Büyüklerin malı hep isteyici ve ziyaretçilere aittir. Seninki zıbık için pabuççuya mahsustur.
(Ebû 'Âşım)

کنند اعدای چاهت ماده وئر
ز مغز و دست خر نقل و مِجْجَنَك
فخری

Senin mevkiinin düşmanları, erkek ve kadın, eşek beyninden çerez, eşek elinden zıbık yaparlar.

(Fehri)

مِجْجَك (meċek) = Mercimek. Acı badem diyenler de vardır.

مِجْجَدَن (meċiden) = Naz ve eda ile yürümek, salınmak § Köçek.

مِجْجُوبَه (meċcûbe) = Kapı dayacağı, sürgüsü, yahut kapı paşmağı: iki kanadlı kapının açılmıyan tarafındaki tiriz.

مَحْجُوبَةُ أَحْمَد (mehcûbe'i Ahmed)
— Ahmed ism-i celilinin hemzesi.

تختۀ اولکہ الف نقش است
بر دو معجوبہ ۲۱ . نشست
نظامی

Levhi mahfuz ki elifi nakşetti,
evvelâ Ahmed'in elifini yazdı
yani Cenabı Peygamberin vü-
cudu bütün mevcudata takad-
düm eder.

(Nişâmi)

Çünkü (اول ما خلق الله ري) buyurul-
muştur.

مِحْرَابِ جَمْشِيد (mihrâbı cemşid)
= (k.) Güneş ve ateş.

مِحْرَابِ شُكْرِ بُورَه (mihrâbı şeker
bûre) = Şekerbörek denilen
va içi ez döğülmüş badem ve-
ya fıstıkla şekerden yapılmış
hamur tatlısı. Kavisli kurabiye
diyenler de vardır.

مُحَرَّرَانِ فَلَك (muherriirânı felek)
= (k.) Yıldızlar.

مَحَكِّ زَرِّ اِيْمَان (mehekki zer îmân)
= (k.) Hacerülesvet.

مَحَكِّ زَرِّين (mehekki zerrîn) =
Mehek taşı (k.) hacrerülesvet.

مَح (meh) = Ateş.

در خلوت نیک یافت آن شیخ گز
بس گرم تنورگی شب از سوزش خ
جای

O şeyh (Mâruf-i Kerhî), hal-
vette geceleyin ateşin hararetin-
den çok kızmış olan furuncağı-
zı iyi buldu.

(Câmî)

Meñiden = yapışmaktan emir
(isfa. muh. vas.) § Arı.

مَح (meh) = Serkeş atların ağızla-
rına vurdukları ağır gem.

اگر حواصی که بر شیران نمی خ
ز خدمتشان نظامی داد استان
قطران

Eğer aslanlara gem vurmak
istersen onlara tamamen hiz-
metle yardım et.

(Keşrân)

مَحی بر سر اسب سرکش نهاد
اسدی

Serkeş atın başını ağır bir gem
vurdu.

(Esedî)

§ Hurma ağacı. Hurmalığa
muhistan denir. Arabide منر =
beyin mânasınadır § Buğday
biti.

مُخَالَفِ مَال (muhâlifî mâl) = Cö-
mert. (F) nin sükûnu ile muha-
lif sürücü, ezici, hâsılı düşman-
ları kahredici demek olur.

بتیغ حرس جیش و بکاک حافظ ملک
بدین مخالف مال و بدان مخالف مال
ثانی

Kılıçla askeri gözetici, kalemlle
mülkü hıfzedici; bununla cö-
mert, onunla kahredici, kalemlle
ihsan emrini veriyor, kılıcı ile
düşmanı kahrediyor.

(Kâânî)

مُحْت (muht) = Ümit ve rica,

هر که در دهر در جهان يك ذره عفت
ديك سودايش بماند نيم نخت
شهاب الدين

Her kimin dünyada bir zerre kadar ümidi varsa onun hulyası çömleği yarı pişmiş kalır
(Şehâbuddîn)

مُحَارِق (muhtârî hak) = Hzret-i Peygamber.

مُحَلَّل (muhellâ) = Patlıcan silkmesi.

مُحَلِّج (mehlec) = Hayvanlara sarhoşluk veren bir bitki. Türkçesi borcdur, tohumuna macar üzümü cerler = eşhün.

مُحَلِّف (muhtlif) = Güvercin palazı (k.) güzel çocuk.

مُحِيد (mehiden) = Yapışmak, sarılmak & Kimıldanmak, deprenmek & Sürünmek ve kaymak & İsyan etmek mânâlarıdır. Bu münasebetlerle pire ve bite, yerde sürünen haşarata, âsi olan evlâda mehende denir.

مُحِيز (mehiz) = Mahmuz, fasihi mehmiz.

چو رستم و دودايد زانگونه تاز
برآشف زانسان که بور ارغيز
فردوسی

Rüstem onu o türlü hiddetli görünce atın mahmuzdan heyecanı gibi hiddetlendi.
(Firdevsî)

مَدَّ (med) = Şemsi aym altırıcı günü.

مُدَبِّرَانِ فَلَكْ (mudebbirâm felek) = (k.) Seb'ai seyyare.

مَدَنَك (medenk) = Ağaç anahtar, kilit damağı. Kapı sürgüsü.

نیزه شاه پیرچاکه رود بگشاید
سمران نیزه مگر برسر فتنه مدنک
سلمان

Padişahın mızrağı her nereye giderse fetheder; o mızrağın ucu galiba fetih kapısının anahatarıdır.

(Selmân)

چو تو شد خزانه اوزاق اهل فضل
کردی در خزانه اوزاق برمدنک
سوزنی

Senin sehavetin ehli faziletin erzak hazinesi oldu. Erzak hazinesinin kapısını kilitsiz bıraktın: herkese açtın.

(Süzenî)

مَدَّه (mude) = Hasta.

مَدَّهُون (medhūr) = Tabaklanmış deri.

صدو بیست گردون هم تیغ و ترک
دو چندین سپرها ز مددهون گرک
ایندی

120 araba hep kılıç ve tolga; iki misli gergedan derisinden siperler.

(Esedî)

Nâşirî bu kelimenin zâhiren Arabi olduğunu söylüyorsa da

Oğyānūs'ta bu māna zikredil-
memiştir.

✓ (mer) = Elli adedine itlak olunur.

مر بود بجه چون آمد دوسر ایات او
در صفا و عسکی شاید که گورم مر مرست
جای

*Mer (elli) dir, onun ebyatı iki
mer yani yüz olduğu için saf-
fet ve muhkemlikte mermer
dersem lâyıktır.*

(Cāmī)

Bu beyit Molla Cāmī'nin mec-
muu yüz beyitten ibaret Luce'î
Esrār namındaki eserindendir:
ilk beyti kenger kelimesinde
yazılmıştır.

مر مامر من حساب العمر
چون به پنجه رسید حساب مرست
خاقانی

*Ömrün hesabından geçen geçti;
hesap elliye erişince mer tâbir
olunur.*

(Hākānī)

Ş Bazen söze güzellik vermek
için ziyade edilir: merora guf-
tem = ona dedim. Hasır ifade
eder.

مر اورا سزد کبریا و منی
که ملکش قدیمست و ذاتش غنی
سعدی

*Büyüklik ve benlik ancak ona
yakışır, çünkü mülkü kadim,
zati ganidir.*

(Sa'adī)

Arabide geçmek mânasına gel-
diği gibi sayı mânasına da
gelir.

نه لشکری که مرا تراکسی بداند حد
نه لشکری که مرا تراکسی بداند مر

شمار خلق از آن برتر از شمار وز حصر
عدد بعضی از آن برتر از عدد و زحصر
فرخی

*Öyle bir asker değil ki kimse
ucunu bucağını bilsin; öyle bir
asker değil ki kimse sahibini
bilsin; onun bir parçasının sa-
yısı adet ve hasırdan efsun,
onun bir kısmının sayısı adet
ahsadan birundur.*

(Ferruḥī)

مر

(merâ) = Beni, bana, benim :
men ile ra kelimesinden mü-
rekkep ve muhaffettir.

دانی که عرب چه عیب چو شوند
این کار کنم مرا چه گویند
نظای

*Bilir misin ki Arap ne kadar
ayıpcudurlar; bu işi işlersem
bana ne derler.*

(Nizāmī)

مرار

(merâr) = Boğa dikenini nev'in-
dendir. Semizlik denilen bitki.

مرآغه

(merâğē) = Azerbaycân'da
vaktiyle Hulāgū Hanın crayı
saltanat etriği şehir. Hulāgū
burada şehir haricinde bir ra-
sathane yaptırmıştı. Kabri ora-
dadır.

مرآن

(merân) = Kelimenin evve-
line zait olarak getirilen sali-
fuzzikir «mer» ile «ân» ismi işa-
retinden mürekkep bir kelimedir
ki (o) demektir Ş Rânden =
sürmek, koğmak mastarından
nehyi hazır.

بسی در قنای هزیمت مران
مبادا که دور افق از یادوران
سعدی

Bozulmuş askerin arkasından çok sürme : ileri gitme olmıya ki yardımcılarından uzak dîşersin.

(Sa'dî)

Mînin ötresiyle murân=yabani kızılıçık.

مُرَبَّعْ حَانِهْ نُورْ
(murebbe' hâne'î nūr) = (k.) Kâbei muazzama.

مَرَّتْ (meret) = Diri, zinde.

مَرْتَبَانْ (mertebân) = Hint adalarından bir adadır ki orada çini kablar yaparlar. Lisanımızda yeşil sırçalı tabağa mertebânî derler.

مُرْتَكْ (murtek) = مردا-تک (ba.). Mu-arrebi مَرَجْ.

مُرْتَكُوْ (murtekû) = Serçe kuşu.

مَرَجْ (merc) = مرز (ba.).

زمهرش مباداتهی هیچ دل
زفرمانش خالی مباد ایج مَرَجْ
شاعر

Hiçbir gönül onun muhabbetinden boş olmasın, hiçbir memleket onun fermanından uzak kalmassın, yani: muhabbeti gönüllere, fermanı memlekete şamil olsun.

(Şâ'ir)

مَرَجَادَهْ (mercâde) = Nehrın bir

tarafından öbür tarafına geçmek için kullanılan, deriden yapılmış, içi saman dolu kelek.

مَرْجَانْ (mercân) = Denizden çıkan, mercan dediğimiz taş mânâsına Arapçadır § Tekit ifade eden mer ile cân kelimesinden mürekkep de olur.

هرک درمان کرد مرجان مرا
برد گنج و در و مرجان مرا
مولانا

Benim canıma derman eden; hazinemi, incimi, mercanımı, götürdü.

(Mevlânâ)

من از مژگانِ پیارایم بحر وارید و مرجان رخ
چو از سی و دو مروارید بردارد دو مرجان را
قطران

Otuz iki inciden iki mercanı kaldırırsa : inci gibi dişlerinden, mercan gibi dudaklarını açarsa ; ben kirpiğimden yüzümü inci ve mercan ile süslerim : göz yaşları dökerim.

(Keṭrân)

مَرْجَانِ پَرُورْدَهْ (mercâni perverde) = (k.) Sevgilinin dudağı.

مَرْجَمَكْ (mercumek) = Mercimek dediğimiz Meccek. Arapçası عدس.

مَرْحَشَهْ (merekhe) = Uğursuz= Şüm.

آمد نوروز و بردمید بنفشه
برمن فرخنده باد بر تو مرخشه
منجيك

Nevruz geldi, menekşe zuhur etti: bana mübarek, sana şûm olsun.

(Mencik)

مرد (merd) = Erkek. Merdek = erkekçik, erceğiz § Şecî, yiğit.

هزار آفرین بر آن نیک رای
که مارا بپردی شود دهنای
نظامی

... e mertlik yolunu gösteren iyi fikirli kadına bin aferin.

(Nişâmi)

مرد (murd) = Murden = ölmekten. Hurd § Hurd kelimesine tâbi olarak kullanılır. Hurd-murd = ufak tefek.

مرداب (merdâb) = Bükük ve derin göl: göl suyunun hareket etmemesine nazaran mimin ötre olması icab eder.

مرداد (murdâd) = Şemsî yılın beşinci ayındaki.

گرم خونم چو آب در مرداد
سرد آمم چو باد در آبان
شاعر

Su gibi sıcak kanlı, senenin sekizinci ayındaki rûzgâr gibi soğuk nefesliyim.

(Şâ'ir)

Her ayın yedinci yahut sekizinci günü § Bu ay ve günü idareye memur addedilen melek.

مردار (murdar) = Murdar, pis.

چون غم خود نیست این یارو
چون غم جان نیست این مرداو را
مولانا

Bu hasta niçin kendi gamıyla meşgul olmaz; bu murdar niçin canının gamını çekmez.

(Mevlânâ)

مردارخانه (murdârâne) = Tavla oyununda bir hanedir ki oraya düşen pul ölü gibi hareket edemeyip kalır, (مهره دوشدر افتادن) buna işaretettir. Oyuncular arasında altı kapı denir, bu sırada yek hanesinde bulunan oyuncu karşısındaki pulu alıp şeş kapısını açmadıkça zar atmaz. Şatrancın kenarındaki hane suretinde tarif edenler de vardır. Oraya cehut hane de derlermiş.

مرداسنک، مردارسنک (murdâr-senk, murdâsenk) = Mürdesenk denilen madde. Muarrebî dir.

مرداسفرم (murdâsferm) = Yabani mersin ki her dem bahar dedikleridir.

مرداس (merdâs) = Kuyuda su olup olmadığını anlamak için atılan taş.

مردان علوی (merdâni ulvî) = (k.) Seb'atı seyyare: gezegen yıldız = heft ten § Dilimizde (yediler) diye anılan yedi büyük zat.

مرداویچ (**merdâvîç**) = Keyhüsrev'in ümerasından biri. Mânâyı terkiбіsi merdâvîz gibi insan asıcıdır.

مردگیر (**merdkîr**) = Ucu çevgân gibi bir nevi harb aleti.

مردگیران (**merdgîrân**) = Mecusilerin sene sonundaki beş günde yaptıkları yortu. O günlerde kadınlar kocalarına her istediklerini yaptıklarından bu isim verilmiştir.

مردم (**merdum**) = İnsan cinsi. İsmi cins olduğu için birde ve çok defa birden ziyade kullanılır.

نخواهم پیش مردم دیده بر دیدار یار افتد
چو پیش آید نظر بر روی او بی اختیار افتد
یاری

Halk yanında sevgilinin yüzüne bakmayı istemem ; yüzünü gösterince de gözümü zaptedemem. (Yârî)

ن شاید هیچ مردم خفته کار
که در پایان پشیمان دهم
خسرو

Hiçbir insanın uyuması, işde gafil bulunması lâıyk değildir, çünkü sonunda pişmanlık husule getirir.

(Hasrev)

اگر مردم صفات صنع او گوید بدان ماند
که در دریافت مور وحدت آشنا گوید
خسرو

Eğer insan Cenabı Hakkın sununun sıfatlarını söylerse denize

düşüp de yüzgeçlikten bahseden karıncaya benzer.

(Husrev)

Ş Gözbebeği.

ترا در دیده جا کردم که از مردم نهان باشی
ندالستم که اینجا هم میان مردمان باشی
شاعر

Halktan gizli kalman için sana gözümde yer verdim orada da merdüm (gözbebekleri) arasında olacağını bilmedim. (Şâir)

ملکت را مردم عیبی وعین مردی
سلطنت را درة التاجی ز تاج سروری
سلطان

Memleketin gözbebeğisin ve aynı insanıyetsin ; saltanat tacının incisisin ve büyüklük tacısın. (Selmân)

Gözbebeğine merdümü çeşm, merdümeki çeşm de denir. (Ar.)

انسان العین.

مردم آهنگ (**Merdum āhenk**) = İnsan öldürücü, insan yıkıcı Ş Ucu çevgân gibi bir nevi harb aleti. Birinci mânada merdüm piç de denir.

مردم حواری (**merdum huvâr**) = İnsan yiyici.

در برابر چو گوشتند سلیم
دوقفا همچو گورک مردم خوار
سعدی

Huzurda uslu koyun, arkada insan yiyici kurt gibi. (Sa'dî)

مردم زاذ (**merdum zād**) = İnsan oğlu.

مَرْدُمَكْ (merdumek) = İnsancık
§ Gözbebeği.

منهای بغیر من رخ ای سیم ذن
کز نایت غیرتم رود جان زدن
خواهم که شوم مردمک دیده خلق
تاروی تو هیچ کسی نبیند جز من
صوفی

*Ey gümüş çeneli benden başka-
sına yüz gösterme ki ziyade
kıskançlıktan canım tenimden
gider. Yüzünü benden başka hiç-
bir kimsenin görmemesi için
halkın gözbebeği olmayı isterim.*
(Şâfi)

مَرْدُم گِیَاه، مَرْدُم گِیَا (merdum
giyâ, merdum giyâh) = Yeb-
ruhussanem muharrefi abdüs-
selâm denilen, kökü insan şek-
lindeki bitki استرک (ba.).

چنانم دل آزرده از نقش مردم
که از نقش مردم گیاهی گر بزم
خاقانی

*İnsan suretinden o kadar ren-
çideyim ki merdum giyâ'nın
esminden kaçıyorum.*
(Hâkânî)

گر لطف مردمیت ب مردم گیاه رسد
مردم گیاه مردم گردد همان در ترک
سوزنی

*Senin lûtfun merdum giyâ'ya
erişirse merdum giyâ derhal
insan olur.*
(Süzenî)

مَرْدُمَه (merdume) = Gözbebeği.

مردم مجوی و یار بخواه از جهان که هست
باری و مردمی همه تاروی و کزیدی

چون هر دو میم مردمه در چشم کائنات
کورست هر دو مردمه چشم مردمی
خاقانی

*Dünyadan insan arama ve dost
isteme; çünkü dostluk ve insan-
lık hep yılanlık ve akrepliktir.
Yahut dost ve insana mensup
olanlar, dost ve insan geçinen-
ler hep yılan ve akrep gibidir.
Kâinatın gözünde insaniyet gö-
zünün her iki bebeği merdum
kelimesinin iki mimi gibi ka-
palıdır.*

(Hâkânî)

مَرْدَن (murden) = Ölmek.

چنان بایک وید عرفی بسرکن کز پس مردن
مسلمات بزم شویده و هندو بسوزاند
عرفی

(ba.).

§ Sönmekten kinaye olur.

کنون گر بکیرد اجل دامن
بکیرد چراغ دل روشن
خواجو

*Ecel şimdi eteğimi tutarsa par-
lak gönlümün ışığı söner.*
(Huvâcâ)

مَرْدَه (murde) = Ölmüş, ölü.

زبون گشته را تیغ و خنجر زدن
بود بر رنگ مرده نشتر زدن
سعدی

(ba.).

مَرْدَه گوی (murde güy) = (k.)
Mânasız söz söyleyen.

مَرْدَه دیک، مَرْدَه ری (murde ri,
murde rik) = Miras.

بکیتی در از مرگ خشود کبیت
که فرجام کارش بدانکه چیست
بمرد وجهان مرده ری ماندازو
شد آن گنج پادشاهی ورنک ورو
فردوسی

*Dünyada işinin âkıbeti ne ol-
duğunu bilip de ölümden hoş-
nut olan kimdir? Öldü ve dün-
ya ondan arta kaldı. O hazine,
padişahlık ve debdebe ve dârat
ile gitti.*

(Fırdevsî)

از خراج او جمع آری زر چوریک
آخر آن از تو بماند مرده ویک
مولانا

*Eğer haraçtan kum gibi altın
cemetsen nihayet senden miras
kalır.*

(Mevlânâ)

Ş Zebun, değersiz.

گفتم کلید چیره بنده تو برنشین
این مرده ریک را تو با هستگی بیار
انوری

*Dedim odanın anahtarını bana
ver, sen bin de bu zebun atı
yavaş yavaş getir.*

(Enverî)

دردا و حیرناکه پایان رسید عمر
وین حرص مرده ویک پایان نمی رسد
وطواط

*Vaeseфа ki ömür sona erdi de
bu âdi ve faydasız hırs sona
ermiyor.*

(Vefvâf)

‘Aşım Efendi, bu lâfza, «İranlı-
lar arasında makamı zem ve
düşnamda arta kalası, arta ka-
lacak mevkilerinde irad olunur»
diyor Ş Aleti tenasül mânasına
da zikredilmiştir.

دامن چو برکشید عین گشت تخت عاج
بنشست مرده ریک من اینجا باحشام
منی

Hüncnetine binaen tercüme
edilmedi.

مرز (merz) = Mutlak yer, etrafı
hendekle çevrilmiş, içerisi ekil-
miş dörtköşe yer, işlenmiş ve
ekilmiş her yer, ekilmemiş ve
tanzim edilmemiş olup orada
bina ve saire yapılan yer.

هه سنگ و خاراست آن کوه و مرز
تهی بکسر از میوه و گشت و رز
اسدی

*O dağ ve yer hep taş ve mer-
merdir. Baştan başa meyvadan
ve ekinden hâlidir.*

(Esedi)

Ş Serhad, sınır. Reşîdî, hakikat
şudur ki ekilmiş ve ziraat edil-
miş yer, bir bum olup merz onun
kenarlarıdır, demiş. Nâşirî ise,
bum — yer, toprak ve mesken
mânasıdır ve muhaveratta
filân merdi ğarbîset yâ bûmî =
filân adam yabancı mıdır yok-
sa yerli mi? derler, merz ve
bum yekdiğerinin mûradifleri-
dir ve yüksek ve alçak mâna-
larıdır. Evet; ziraat edilen ve
bahçe ve bostan ittihaz edilmek
üzere tanzim olunan kabarıklı-
ğa ve yüksekliğe merz ıtlak
edilir, diyor.

برآتم که تا جمله مرز و بوم
نگردم نگردد مرم سوی روم
نظامی

O fikirdeyim ki bütûn hududu

*dolaşmadıkça Rum cihetine te-
veccüh etmiyeyim.*

(Nizāmî)

Bahar hakkında :

تیغهای کوه ازو پر لاله و برسوست
مرزهای باغ ازو پر سنبل و سیببست
فرخی

*Bahardan dağ tepeleri lâle ve
zambakla, bahçenin yükseltilmiş
yerleri sümbül ve marsıma ile
doludur.*

(Ferruhî)

Burhân ; boza ve dişi ile erkeğin
birleşmesi mânalarına da gel-
diğini yazmıştır.

مرزبان (merzbân) = Serhad mu-
hafızı, hâkim, padişah, yer sa-
hibi.

حیذا ملکی که باشد روز و شب
عدل و انصافش در اینجا مرزبان
فخری

*Ne güzel bir melik ki onun
adl ve insafı gece gündüz ora-
da hâkimdir.*

(Fehri)

دوران مرزبان مرد دیندار بود
یکی مرزبان شکار بود
سعدی

*O dindar adamın bulunduğu
yerde zalim bir padişah vardı.*

(Sa'dî)

مرز (murz) = Makat.

چند کوید زخهای گرزبان
بر سر هر ژاژ خاو مرزبان
مولانا

*Onların topuzlarının darbeleri
her gevezenin baş ve kıçlarına
defeatle vurur.*

(Mevlânâ)

مرزبان نامه (merzbân nâme) =
Nazım ve nesir, hikmet ve hi-
kâyeyi müstemil bir kitap.

مرزدار (merzdâr) = Hudut muha-
fızı olan asker.

مرزغان، مرزغن (merzegân, mer-
zeğen) = Cehennem & Mangal
& Kabristan.

ای همیشه دل بحرس و آزر کرده مرتین
داده یکباره عثمان خود بدست اهرمن
هیچ تبدیلی که آخر چون بود فرجام کار
مرغزار آید جزای فعل تو یا مرزغن
سنائی

*Ey daima gönlünü hırs ve ta-
maha bağlıyan ve dizginini şey-
tanın eline veren kimse! İşin
sonu nasıl olacağını düşünmez
misin? Fîlinin cezası çayırılık
mı yoksa cehennem mi olacak.*

(Senâî)

هر کرا رهبرش زغن باشد
منزل او بمرزغن باشد
شاعر

*Her kimin rehberi çaylak olur-
sa menzili mezar olur.*

(Şa'ir)

مرزگون (merz gūn) = Aleti te-
nasül.

مرزمان (merzemân) = Durağan
yıldızlardan iki yıldız.

مرزن (merzen) = Fare = muş.

مرزنگوش (merzengūş) = Mercan-

köşk denilen fesleğen nev'inden hoş kokulu bir bitki. Şairler güzellerin zülûflerini buna benzetirler. Aslı gûşi merzen = sıçan kulağıdır. Yapağı sıçan kulağına benzediğinden merzengûş denilmiştir. Muhaffefi merzgûştür.

چو مرزنګوش کردم سربسړګوش
ظهر فاریابی

Beni mercanköşk gibi baştan başa kulak etti.

(Zehîr Faryâbî)

Muarrebi merzencûş, Arapçası (اند الفار) dir.

مَرْزُونِ، مَرْزُو (merzû, merzûy) = Merz.

کوه ودره هند مرا زآرزوی غزو
خوشت بود ازباغ بهار ولب مهری
فرخی

Bana gaza arzusiyle Hindistan'ın dağ ve deresi, bahar bağından ve bahçe kenarından daha hoş olur.

(Ferruhi)

Merzvân = merzbân.

مَرزِه (merze) = Zaterin bahçede yetiştirilen nev'i ş Sıvacı malası ş Çırağdan ki çırağ konulan zarftır ş Fare.

مَرَس (mers) = Zerduşte tâbi olanlardan biri.

بگوی باعلماء جهان که گردانم
نه از ثنای شهنشه بود شہارا درس
چه درس علم شہا نزد گردکار چه لغو
چه قدر جا شہا پیش روزگار چه مرس
فخری

Cihanın âlimlerine de ki eğer sizin dersiniz daima padişahi medh ve senaya dair olmazsa Allah katında sizin ilminiz derisi ile beyhude sözler; zamanın nazarında sizin kadr ve kıymetinizle mecusunin kadr ve kıymeti bir olur!

(Fehri)

مَرُست (merust) = Rusten ot bitmekten mazii menfi ise de dua ve temenni mevkiinde, bitmesin, kalmasın mânasını ifade eder.

سرای و باغ چو بی کدخدای خواهدماند
گل و بنفشه مرست و سرای و باغ مرست
فرخی

Saray ve bahçe mademki sahıpsız kalacak; gül ve menekşe bitmesin, saray ve bağ kalmasın.

(Ferruhi)

مُرْسِلَه پَیَوَنْد (mursile peyvend) = (k.) Kalem: mürasele râbitası demektir.

مَرغ (merğ) = Çayır.

صبا پیژنه بیاراست دار دینی را
نمونه گشت زمین مهرزار عقی را
انوری

Saba, dünya evini yeşillik ile süsledi; yer, cennet çayırına nümune oldu.

(Enveri)

مُرغ (murğ) = Kuş.

مرغ بی بال و پریم اقتاده ام دو دام تو
بابکش یادانده یاز قفس آزادکن
شاعر

*Senin tuzağına düşmüş kolsuz
kanatsız bir kuşum; ya öldür,
ya tane ver, ya kafesten âzad et.*

(Sâ'ir)

§ Güneş.

تو دهمی صبح را شب افروزی
روز را مرغ و مرغ را روزی
نظامی

*Sabaha geceyi aydınlatmayı sen
verirsin. Gündüze güneşi, kuş
rızkı sen verirsin.*

(Niẓāmî)

§ Hindistan'da bir şehir.

مرغاب (murğâb) = Merv şâhan
içinden geçen bir ırmak = موروود
(ba.) § Ordek. Naşirî birinci
mânaya mimin fethiyle yazmış
tır.

(murğî âzer furûz) = مرغ آذر افروز
Kaknus denilen kuşun lâkabı.

منم آن مرغ کاذر افروز
خویشش را با نقش انداز
خاقانی

*Ateş yakıp da kendini ateş
atan kuş yani kaknus benim.*

(Hākānî)

(ba.) قفس.

(murğî âfitâb 'alem)
= (k.) Ateş.

(murğî âmin) = Gökte
amin amin diyerek uçan bir
kuş imiş ki o sırada her kim
dua ediyorsa duası makbul
olurmuş.

دعای ما باجابت نمی شود نزدیک
کشیده زلف تو در دام مرغ آمین را
بهشتی

*Bizim duamız icabete makrun
olmuyor: kabul edilmeğe yak-
laşmıyor, çünkü senin zülfün
amin kuşunu tuzağına çekmiş-
tir.*

(Behiştî)

(murğî ilâhî) = Ruh ve
nepsi natika.

(murğ endâz) = Büyük
lokmayı çiğnemedenden yutmak.

دهن را بی طعمه چون باز کرد
همه طعمه را مرغ انداز کرد
میرحسین

*Yemek için ağzını açtığı vakit
yemeğin hepsini yutuverdi.*

(Mir Huseyin)

مرغ را باد و نیجه چون شهباز
داشت چندان که کرد مرغ انداز
میر یحیی

*Kuşu toğan gibi iki pençesiyle
tutar tutmaz çiğnemedenden yuttu.*

(Mir Yehyâ)

(murğâne, murge) = مرغنه، مرغانه
Kuş yumurtası (Şu'ûrî); yumur-
ta (Ni'met).

(murğâni sid-
re, murğâni 'arş) = Melâikei
kiram.

(murğî bismillâhî) = مرغ بسم اللهی
Kuş biçiminde yazılan besmele.

يك عضو من لز دوست نباشد خالی
مرغنا حق جو مرغ بسم اللهم
شاعر

*Benim âzamdan hiçbirisi dost-
tan hali değildir, besmele kuşu
gibi baştan ayağa kadar hakkım.*

(Şâ'ir)

مرغ خوش الحان، مرغ چمن، مرغ بام، مرغ باغ
مرغ شب خوان، مرغ شب آهنگ، مرغ زندخوان

(murğî bâğ, murğî bâm, murğî çemen, murğî hoş elhân, murğî zend hıvân, murğî şeb âhenk, murğî şeb hıvân)=(k.) Bülbul.

دوش زیاد رخت آه جگر سوز من
شد بهوا پر سوخت مرغ شب آهنگ را
خسرو

Dün gece senin ruhsarının yâ-diyle ciğer yakan ahım havaya gitti, bülbulün kanadını yaktı.

(Husrev)

مرغ شیخوارا بشارت باد کاندو راه عشق
دوست را با ناله شبهای بیداران خوشست
حافظ

Bülbul müjde olsun ki canan, tariki aşkıta geceleri uyanık olan âşıkların nâlesinden mahzuzdur.

(Hâfız)

(murğî dil) = (k.) Gönül ve akıl. (ğ) nin sükûnu ile korkak, vehham.

(murğî rengîn tâc) = Horoz. Turaca da denir. Horoz mânasına yalnız murğ denildiği de vardır.

گر فرو خفت مرغ همایه
جبرئیلست مؤذن سحر
دهلوی

Komşunun horozu uykuya daldı ise benim seher vakti müezzinim Hazreti Cibrildir.

(Dehlevî)

(murğî rûz) = (k.) Güneş.
(murğ zebanek) = Kuş-dili denilen bitki (Ar.) لسان العنبر.
(murğî zer) = (k.) Güneş
Ş Altın sürahi.

(murğî zerîn) = Tavuk büyüklüğünde turace, biraz da tavusa benzer, kanadları altın gibi parlak, rengi azıcık yeşile mâil bir kuş (Çeyyâş).

(murğî zîrek sâr) = Sığırcık kuşu nev'inden bir kuştur ki tuti gibi söz söyler = sâru.

(murğî seher) = Bülbul
Ş Horoz Ş Kumru nev'inden hak kuşu Ş Seher vakti kalkan âbit ve sâlik.

(murğî süleyman) = İbik kuşu (Ar.) هدهد.

(murğî şeb âvîz) = Hak kuşu. İshak kuşu da derler.

نهاده نام آن شهرتک شبیروز
براو عاشق تر از مرغ شب‌آویز
نظامی

O şebrengin adını şebdiz koymuş; ona hak kuşundan daha âşık.

(Nizâmî)

(murğî şeb-u rûz) = (k.) Ay ve güneş.

(murğî subh hıvân) = Bülbul ve horoz.

(murğî tarab) = (k.) Bülbul Ş Mektup götüren güvercin.

(murğî 'lsâ) = Yarasa = şebpere.

(murğî felek) = Melâikei kiram.

(murğeki dâna) = (k.) Tuti.

کتابه از قلم تست مرغک دانا
عبادت از سخن تست گنج بادآور
کمال

Tuti senin kaleminden kinayedir. Genci badâver senin sözünden ibarettir.

(Kemāl)

کنج باد آور (ba.).

مرغ گوشت ربا (murgi guşt ruba) = Çaylak.

مرغ لب (murği leb) = (k.) Söz.

مرغ نامه آور (murği nâme âver) = (k.) Hühüd & Postacı, ulak ve o vazifeyi gören kuş.

آمد آن مرغ نامه آور دوست
صبحگاهی کز آشیان برخواست
خاقانی

Dostun mektubunu getiren kuş sabahleyin yuvadan kalkınca geldi.

(Hākānî)

مرغ نامه بر مرغ نامه (murği nâme, murği nâme ber) = Bir yerden bir yere mektup götüren güvercin.

مبارکنامه قران تو داری
که مرغ نامه شد روح الامیش
خسرو

Cibrîli Emîn'in inzal ve isali-ne vasıta olduğu Kuran kitabı mübareki senindir.

(Husrev)

مرغ یاقوت پر (murği yâkût per) = (k.) Güneş.

مرغز (merğez) = Gūr ve Herāt hududunda bir mevzi.

ایلمی مرغزی بشهر هری
سوی بازار برد لاشه هری
سنائی

Merğez'li bir ahmak Herāt şehrinde pazara zayıf bir eşek götürdü.

(Senā'î)

Merğez koyunlarının tüyleri yumuşak ve uzun olduğundan halk, kışın postlarını tabaklayıp üstüne oturlarmış.

مرغزار (merğzâr) = Çayırli, çemenli yer.

من آمدم که اسبان شه پرودم
بخدمت دین مرغزار اندرم
سعدی

Ben padişahın atlarını beslerim: onların üzerine memurum. Bu çayırda hizmet ve vazife ile bulunuyorum.

(Sa'dî)

مرغزار عقباً (merğzâri 'uqbâ) = (k.) Cennet.

مرغزن (merğzen) = Mezar.

آن جهاندارى که گشت اندر نبرد
مرغزار از زخم تیغش مرغزن
امام هروی

O cihangir ki harbde onun kılıcının darbesinden çayır mezar oldu.

(İmâmî Hîrevî)

مرغوا (merğuvâ) = Fâl-i bed. Fâl-i hayır ve duaya mervâ denir.

گردد از مهر تو نغزین موالی آفرین
گردد از کین تو مروای اعادی مرغوا
قطران

Senin muhabbetin sebebiyle dostlarının şeameti saadete, senin kinin dolayısıyla düşmanlarının saadeti şeamete mübedel olur.

(Keşrân)

Ş Beddua, lânet.

مَرْغُولَه، مَرْغُول (merğül, merğū-
le) = Kıvrım, büküm.

چند باشی برای شہوت و حرص
پای بسته بطره مرغول
فخری

پکول (ba.).

شاه کن مرغول زلفش با گلاب
گرد بفسان از رخ چون آفتاب
مولانا

*Zülfünün kıvrım ve lülesini gül
suyıyla tara. güneşe benziyen
yarağından tozu silk.*

(Mevlânâ)

§ Saç, zülûf,

بتن بر یکی آسمان گون زره
چو مرغول زنگی گره بر گره
نظامی

*Vücudunun üzerinde arap saç
gibi düğüm düğüm gök renkli
bir zırh vardı.*

(Nizâmî)

گنج نهاده کله ازمستی و بگشوده قبا
چام می رکت و مرغول مسلسل بردوش
خواجو

*Mahmurluktan serpuşunu eğmiş,
kaftanını çözmüş, şarap kade-
hi elde, salıverilmiş saç omuzda.*

(Hüvâcû)

§ Ses ve nağme.

کتون کز سر سرو دپای صنوبر
کشد مرغ مرغوله و لاله ساغر
اسدی

*Kuşun selvi üzerinde nağmesaz
olduğu, lâlenin çam dibinde
kadeh çektiği şu zamanda.*

(Esedî)

§ Sevinç ve meserret.

آن دمی کز سخن از سکره مرغوله کند
از خجالت زتن سکره بگشاید. خوی
سیف اسفرنگی

*O sevinç kadehinden bahsettiği
zaman utancından kadehin vü-
cudundan ter boşanır.*

(Seyfi İsfereñgi)

مَرَقَد (merked) = Tatule denilen
bitki.

مَرَقَشِشَا (merķeşîşâ) = Göztaşı =
ruşinaî.

مَرَك (merg) = Ölüm.

بود مرگ به از زبون زیستن
به از زهر خف دست بگریستن
هاتفی

*Hor ve mağlûp yaşamaktan
ölmek; acı gülmekten ağlamak
daha iyidir.*

(Hâtîfî)

از بچه مرگ جان کسی یرد
کو پیش زمرگ خوشتن مرد
نظامی

*Ölümün pençesinden bir kimse
kurtuldu ki ölümünden evvel
öldü.*

(Nizâmî)

*Ebedî hayata bir kimse nail
oldu ki (موتوا قبل ان تموتوا) sırrına
mazhar olmuştur.*

مَرَك (murg) = Sümük (k) ile murk
= kuş mânasınadır.

مَرَكَمَرَك (mergâ mergî) = Umu-
mi veba hastalığı (Ar.) طاعون

İki merg arasındaki elif mülâzimet ve müsavat edatıdır.

مَرْكَبِ جَم (merkebi cem) = (k.)

Rüzgâr: cem kelimesi haşmet ve debdebe, rüzgâr, mühür kelimeleriyle kullanılırsa Hazreti Süleyman. Âyine, cam kelimeleriyle söylenilirse Cemşit demek olduğundan burada mak-sat Hazreti Süleyman'dır; çün-kü merkep yani binek haşmet ve debdebe kabilindendir.

مَرْكِ خَزْ عَرُوسِي سَكْسَتْ (merki

her 'arūsî'i sekest) = Eşeğin ölümü köpeğin düğünüdür: Bir fûrumâyenin helâkiyle malının diğer fûrumâyeye kalması yerinde söylenir bir darbı meseldir.

چه خوش گفت آن نهاوندی بطومی
که مرک خربود سک را عروسی
خجندی

O Nihavenî'li Tos'luya «eşeğin ölümü köpeğe düğün olur» diye ne hoş söyledi.

(Hucendî)

مَرْگِ مَوْش (mergi mûş) = Sıçan otu.

مَرْگُو (murgū) = Serçe kuşu.

مَرَم (merem) = Merhem (muḥ.)

ş Ürkme mânasına, remiden= ürkmek ten nehi hazır.

مَرْمَر (mermer) = Mermer (ba.).

مَرَنَج، مَرَنَجْ (mereng, merenc)
= Hindistan'da bir kale.

ای حصن مرنج وای آن کسی
گو چون من بر سرتو باشد
مسمود سعد

Ey Merenc kalesi! Yazık o kimseye ki benim gibi senin tepededir.

(Mes'ūd Sa'd)

Birincisi renciden=incitmek ten nehi hazır da olur.

مَرَو (merv) = Yarpuz envai. Nev'i tasrih edilmezse mervi hoş = koca yarpuzudur, buna amberi ter, ak mersin de derler ş Horasân'da bir şehir, nisbetinde mervezî denir.

طیبی پری چهره در مرو بود
که در باغ دل قامتش سرو بود
سعدی

Merv'de peri çehreli bir hekim vardı ki boyu gönül bahçesinin selvisi idi.

(Sa'dî)

مَرَو رَشَك (merv rişk) = Merv tohumu.

مَرَوَا (murvâ) = Fâl-i hayır مرغو (ba.). murvâyı nîk = fâl-i hayır ş Barbed'in 23 üncü lâhni مریح (ba.).

به مروای منست این حال پیغام
نمی دادم چو خواهم دید زایام
نظامی

Haberin şekli bence fâl-i hayırdır. Günlerden ne göreceğimi bilmiyorum.

(Niẓāmî)

مُرَوَّارِیدْ (murvârîd) = İnci.

چنان بـلطف همی پرورد که مروارید
دگر بقهر چنان خورد می کند که سفال
سعدی

*Lûtf ile sanki inci imiş gibi
perverşiyap eder; sonra da kahr
ile çanak çömlek gibi parça
parça eder.*

(Sa'dî)

مُرَوَّارِیدْ بَسْتَن (murvârîd besten)
= (k.) Yeni devlete nail olmak.

مُرُود (murūd) = Armut = emrud.

بر سر شاخی مرودی چند دید
باز صبری کرد و خود را وا کشید
مولانا

*Bir dalın başı üzerinde birkaç
armut gördü; gene sabr ile ken-
dini koparmaktan menetti.*

(Mevlânâ)

مُرُودُ (mervrūd) = Merv şahcan
içinden geçen Herât'ın kuzey,
Buḥārâ'nın güneyinde bir ır-
maktır.

مُرُوسِیدَن (merūsîden) = Bir şeyi
âdet etmek ş Yokluk sebebiyle
bir işte zahmet çekmek.

مُرُوش (merūş) = Rüşîden = Aydın
etmek ten nehi hazır.

مُرُوه (munrevvîh) = Ruha ferah
veren hoş kokulu şey. Aslında
Arapça ve sonu (h) ile mürevvîh
olup Farsi lisanında kafiye

istikameti için tasarruf edilerek
(h) ye tebdil edilmiştir (Burhân)

مِرِی (mirî) = Cidal ve husumet
mânasına Arapça olan (مراء)
kelimesinin imalesidir.

مُرِی (murî) = İşret meclisinde nö-
betini başkalarına veren kimse.

مُرِی زَبَانْک (murî zebânk) = Si-
nirli yaprak.

مِرْرِیْج (mirrîh) = Gezeğen yıldız-
lardandır. Mirrîh Arapça olup
Farsçası behramdır. (k.) yan-
mış, kızarmış kömür = mirrîhi zu-
ḥal ḥuvâr. (Mirrîhi âfitab 'alem)
(k.) yalınlanmış ateş. (Mirrîhi
zeneb fi'îl) (k.) davar ayağına
vurulan demir köstek. (Mirrîh
selb) (k.) kırmızı elbise giymiş
kimse. (Mirrîh ve keyvân dîden)
(k.) mangal içinde yarı yanmış
kömür görmek. Mirrîh, kimya-
kerler ıstılâhında demire denir.

مِرِّیْمِ عَوْز (meryemi ġūr) = (k.) Güz
mevsimi sebebiyle yaprağını
döken asma yaprağı.

مِرْز (mez) = Mezîden = emmek ten
emir.

گفتم اگر لب گزدم می خورم و شکر نرم
سعدی

*Eğer dudağına ısırırsam şarap
içer ve şeker emerim dedim,*
(Sa'dî)

(Z) nin şeddesiyle Arapçada emmek mânâsıdır. (M) nin ötresiyle ekşimtirak nar ki may-hoş, leffân da denir.

مِزَاخْ گُوی (mizâh gūy) = Dalka-vuk.

مِزَادْ (mezâd) = Bir nevi oyun, Araplar tezbih derler (Burhân).

مُزْدْ (muzd) = Ücret.

نابرده ریج گنج میسر نمی شود
مزد آن گرفت جان برادر که کار کرد
سعدی

Meşekkat çekmeden define mü-yesser olmaz. Ey kardeşinin canı yani benim canım! İş yapan ücret aldı.

(Sa'dî)

§ Ecr ü sevap.

(نث)

گر قدم رنجباری مزد یابی
سعدی

Eğer zahmeti ihtiyar edersen sevaba girersin.

(Sa'dî)

مُزْدِ دَنْدَانْ (muzdi dendân) = Diş kirası = دندان مزد (ba.).

مُزْدُورْ (muzdūr) = Gündelikçi, işçi.

خاک کوی تو بخونابه دل گل کردم
زجر تا چند کی اجر بمزدوران ده
عبد

Senin mahallenin toprağını gön-lün kanlı suyu ile kardık. Ne

vakte kadar menedeceksin. İş-çilere ücret ver.

('Imād)

مَرِهْ (meze) = Tat, çeşni.

رویت مره یافته زخالان
چون نان لذت زلفحوالان
سلمان

Senin yüzün benlerden halâvet kesbetmiş; ekmek, çöreo tu yahut anasondan lezzetlendiği gibi.

(Selmân)

مَزِيدَنْ (mezîden) = Emmek, sor-mak (Ar.) مص.

زمانی چو شکر لبش ی گزید
زمانی چو ی شکرش ی مزید
نظامی

Bir zaman dudağını şeker gibi ısırtıyor, bir zaman şeker kamı-şı gibi emiyordu.

(Nizâmî)

مَزِيدَهْ (mezîde) = مزاد (ba.) § Dur-tut oyunu = خبز و بکیر (ba.) § Me-zîden = emmek mazii nakli.

مَرِجْ (mej) = Kej = eğri kelimesinin müradif ve mühmelidir kej mej = eğri bûğrû.

مُرْ (muj) = Kirpik § Kôr duman.

مِرَاكْ (mejâk) = Keykâvus'un Mâ-zenderân'da yaptırmış olduğu cennet kadar güzel ve pek ge-niş bahçe ve köşk ki vüzera ve ümerasıyla oraya gidip işu işret edermiş. Bahçenin üç yüz bahçıvanı varmış.

نشست تو باز برگان در مفاک
بهست از بهشت و نشست مزاک
فردوسی

Senin akıllılarla çukurda oturmaklığın cennet ve Mejâkte oturmaklığından daha iyidir.

(Fırdevsî)

مردک

(**mejdek**) = Nüşîrevân'ın babası Kûbâdî Sâsânî zamanında peygamberlik iddia eden Nîşâbü'r'lü zeki ve âlim bir adamdır ki insanların mal ve eşlerinde müşterek olduklarını iddia ve talim ediyordu. Nüşîrevân şehzadelik zamanında bu meseleyi tetkik etmek üzere âlimleri Mejdek'le mübahaseye davet için babasını razı etmiş ve kurulan mecliste Mejdek bahsi kaybettiği gibi rezil de olduğundan Kûbâd onu tebeasıyla birlikte Nüşîrevân'a hava-
le etmiş o da hepsini astırmış, ellerinde bulunan mallarını sahiplerine vermiş, sahibi çıkmıyanları da fakirlere dağıtmıştır.

نکون بخت را زنده بردار کرد
سرمرد بی دین نکونسلو کرد
وزان پس بکشتنش ماران تیر
تو مگر باهشی راه مردک مگر
فردوسی

Talihi dönüğü diri diri astı, dinsiz adamı baş aşağı etti, ondan sonra ok yağmuriyle onu öldürdü, eğer sen akıllı isen Mejdek'in yolunu tutma.

(Fırdevsî)

مردده

(**mujde**) = Müjde: ferah ve-

rici haber. Eski zamanlarda bundan bozulmuş olan muştı kullanılırdı. (Ar.) بشری ve بشاره. Müjde getirene verilen bahşişe de denir = mujdegâni = müjdelik, muştuluk.

مژده وصل می دهد گردش آسمان مرا
هیچ نبود از فلک این حرکت گمان مرا
فخری ابروای

Feleğin hareketi bana birleşme müjdesi veriyor. Felekten bu hareketi hiç ümidetmezdim.

(Fehri Ebrevânî)

عیسی ز مقدم تو پیام مژده داد
وزین آن سخن ، نقش جان برده داد
کمال اسماعیل

İsâ senin geleceğini günlere müjdeledi de o sözün yümün ve bereketiyle nefesi ölüye can verdi.

(Kemâl İsmâ'îl)

مژدگانی بده ای خلوتی ناله گشای
که ز صحرای خنق آهوی مشکین آمد
حافظ

Ey nafenin güzel kokusunu yayan halvetî! Müjdelik ver, çünkü Hutun sahrasından misk kokusu geldi.

(Hâfız)

مژگان

(**mujgân**) = Kirpikler, ash (j) nin üstüniyle. müjegândır, müfret mevkiinde de kullanılır, (m) nin esresiyle görülmüştür.

دوش از برای مطبخش هیزم بژگان برده ام
گفت از کجا آورده خاشاک آب آورده را
شاعر

Dün gece sevgilimin aşevi için kirpiklerimle odun getirdim;

*suyun getirmiş olduğu çörçöp-
leri nereden getirdin dedi.*

(Şā'ir)

یای چائی که نهید کاش گذارد اول
که بزرگان زخس و خار ستم پاک آنجا
جای

*Ayak basacağı yeri keşki ev-
velce bıraksa da kirpiklerimle
çörçöpten temizlesem.*

(Cāmi)

مِرْمِر (mijmij) = Yeşil renkli bir
sinektir ki etin üzerine kondu-
ğu zaman kokutur ve kurtlan-
dırır.

مَرْجَن (mejenk) = Nahoşluk, çir-
kinlik.

مه آراسته چنك و فزاينده سين
روزگارى بخوشى خورده و ناخورده مژنگ
فرنى

*Harbe hazır ve kini artırıcı,
zamanı hoşlukla geçirmiş, na-
hoşluk görmemiş.*

(Ferrahî)

§ Medeng mânasına da gelir.
مدنگ (ba.).

مِرْو (mijū) = Külhanda yakılacak
talaş.

مُرْه (muje) = Kirpik.

مژه تاجهم برزى روزگار
بصد نيك ويد باشد آموزگار
نظامى

*Kirpiğini yumup açtınca ya ka-
dar zaman yüz iyilik ve fenalık
talim eder.*

(Niẓāmî)

گویند که برمدید از گل خارش
جرمست که می نهید برگزارش
چون رخسارش همیشه در چشم منست
عکس مژه منست بر رخسارش
سدید

*Onun gülünden diken peyda
oldu demeleri onun gülzarına
isnadedilmiş bir suçtur. Onun
yanağı daîma benim gözümde
olduğundan diken gibi görülen
şey kirpiğimin aksidir.*

(Sedid)

مَس (mes) = Mücrimlerin ayakla-
rına vurulan bağ.

هتر زان ايرانيانست ولس
بدارند شير ژياترا بس
قردوسى

*Hüner ancak İranlılara mah-
sustur. Kükremiş aslanı bağla
zaptederler.*

(Firdavsi)

Bir yere merbut olan, başka
bir yere gitmeye muktedir ola-
mayan kimseye (pâmes) ve (m)
nin üstünü ve ötresiyle (mes
bend) ve (mus bend) denir
§ Büyük, ulu, aziz.

مِس (mis) = Bakır.

مَسْت (mest) = Sarhoş. مرخوش (ba.).

مُسْت (must) = Şikâyet.

عهد و پیمان خویش مست مکن
وزغم روزگار مست مکن
لطیف

Kendi aht ve peymanını gevezet-

me ve zamanın kederinden şikâyet etme.

(Leîfî)

از مهرک را گشت چنگول بست
شد از دست او پیش یزدان بست
اسدی

*Ondan ölümün pençesi âciz oldu, onun elinden Cenabı Hak-
kın huzuruna şikâyete gitti.*

(Esedî)

Ş Gam ve keder: mustemend =
kederli, gamlı.

گفتی بپریش تو چو آیم چه آورم
رحمی یار بر من و بر منمندی
خجندی

*Seni sormaya gelirim ne geti-
reyim dedin. Bana ve benim
mükedder olmama merhamet
getir.*

(Hucendî)

مستار (mestâr) = Pelin denilen
bitki.

اگر خواهی زتب زنهادر زنهادر
کنی از داروی مستار دست آر
ملا محمد

*Eğer sıtmadan sakınmak ister-
sen herhalde pelin denilen ilâç-
tan (bitkiden) bir tutam ele
geçir.*

(Mollâ Muhammed)

مسترو (mesterû) = Kolaba ve dul
aptal otu denilen ve yaprağı
zeytin yaprağına benziyen bitki
(Ar.) زيتون الارض = ħâlâme = heft
berk.

مسر (meser) = Buz, soğuk = serd.

گردد از سردی دم اعدا
آب در لیر مه بکه مسر
فخری

*Senin düşmanlarının nefesinin
soğukluğundan su hazıranda
Mekke'de buz tutar.*

(Fehrî)

مسه (muste) = Zulüm, gam Ş To-
palak Ş Atmaca, toğan gibi
avcı kuşların yemi.

مسرو (mesrûd) = Dua, afsun.

مینکل (miskel) = Musikar gibi
ağızla çalman bir çalgı, ağız
tamburası.

منکه (meske) = Tereyağı.

مسند آسودگان (mesnedi âsûde-
gân) = (k.) Kabir.

مسند جم (mesnedi cem) = (k.)
Rüzgâr.

منك (mesnek) = Kumar oyunu.

منهای زر اندود (mishâyi zer en-
dûd) = Altın yaldızlı bakırlar
(k.) munafıklar ve yalan vaitler.

مسنیدن (mesiden) = Yoklamak.

مشاش (meşâş) = Şâşiden = işe-
mek ten nehyi hazır Ş Baldan
yapılan akide: ağda dediğimiz.

مشت (muşt) = Yumruk.

بخوردم یکی مشت زور آوران
نکردم دیگر زور برآوران
سعدی

*Kuvvetlilerin bir yumruğunu
yedim: bir daha zayıfları taz-
yik etmedim.*

(Sa'dî)

Ş Mecazen avuç mânasına da
gelir.

حمد یجد آن خدای پاک را
آنکه ایمان داد مشق خاک را
عطار

*O Hudayi pâke hadsiz hamd
olsun ki bir avuç toprağa iman
verdi.*

(Aftâr)

جهان رباط خرابیست درگنرگه سیل
گمان میر که بیک مشت گل شود معمور
ظهیر

*Cihan sel güzergâhındaki ha-
rap bir misafirhaneye benzer;
bir avuç çamurla mamur ola-
cağını ümidetme.*

(Zehîr)

Ş Az cemaat, fırkai kalile.

قرص مه را پی یک مشت لثیم
بسرانگشت کرم کرد دو نیم
جای

*Ayın çöreğini birkaç alçak için
kerem parmağının uciyle ikiye
ayırdı.*

(Câmî)

Hazreti Câmî bu mazmunu di-
vanında şöyle de ifade buyur-
muştur:

ای برده ز آفتاب بوجه حسن سبق
قرص قرص معجز حسن تو گشته شق
جای

Babam merhum Kıbrıs'lı hoca
Kâmil Efendi bu beyti nazmen
ve tevsian şöyle tercüme etmişti:

*Sebk eyledin ey Nebiyi mürsel
vechi hüsünle âfıtâbı
Şimşiri benanı mucizen de şak-
eylâdi kursu mahitabı*

Ş Mişten = uğmak, sürmek ten
(ismas.) mazi.

افسوس ازان دنبه پرواز که بگذاخت
در روغن آن ما دو سه چنگال کشتم
بستق

*Yazık o semiz kuyruğa ki eri-
di de onun yağında iki üç sı
cak ekmek ezmedin.*

(Bushek)

Mayi şeylerde de kullanılır:

رفته ام از خود بیاد لاله رخساری اسیر
دوستان مشت گلایی بر جبین مازید
میرزا اسیر

*Esîr! Bir lâle yanaklının yâ-
diyle kendimden geçmişim dost-
lar! Bizim alnımıza bir avuç
gül suyu serpiniz.*

(Mîrzâ Esîr)

Ş Topalak denilen kök. (m) nin
üstüniyle dolu ve kalabalık Ş
Kalın, galiz Ş (M) nin esresiyle
irmek.

باز جهان گشت چو خرم بهشت
خوید دمید از دو بنا گوش مشت
منوچهری

*Yine dünya taze ve tarî cennet
gibi oldu. Irmağın iki kenarın-
da yeşillik bitti.*

(Minâçihri)

مُشْتِ آتَشِ (muştî âteşî) = (k.)
Zâlim ve gaddar Ş Ateşperest.

مُشْتَسَنگ (muştâseng) = Sapan taşı.

تیغ خوشتر ز طعنۀ دشمن
مشت بهتر ز سنگ مشتاسنگ
علی شطرنجی

Kılıç, düşmanın tain ve teşniinden daha hoş; yumruk, sapan taşından daha iyidir.
(Ali Şetrenci)

Bazı lügatlere göre el ile tutup yapışacak yeri olan büyük taş.

مُشت افشاو (muşt efşâr) = El ile sıkılabilecek her şey § Husrev'in daima elinde oynadığı ve istediği şekle koyduğu iki yüz miskal ağırlığındaki altın.

بنام جودش غوامس گر بجز رود
نخست دست رساند بلؤلؤ شهوار
چو کوه کنکه بکان شد بنام دولت او
نخست مبین برزد بزمشت افشاو
فرخی

Ferhat onun devleti namına madene gittiği zaman birinci külüngü zer-i müşt efşâr'a vurduğu gibi, eğer dalgıç onun sehaveti namına deryaya dalarsa iptida pek kıymetli inci ele geçirir.

(Ferruhi)

§ Envaından evvel yetişen üzümün şarabı.

مُشت رنده، مُشت رند (muşt rend, mußt rende) = Dülger rendesi.

يك ذره ترانگرده هموار
نجمار زمان بمشت رنده
ابوالعباس مروزی

Zaman dülgeri seni rende ile zerre kadar düzeltmemiş.

(Ebûl abbâs Mervezi)

مُشت رو (muşt rû) = Kolapa denilen bitkinin siyah nev'i ve âdisi.

مُشتَن (muştên) = Sürmek, silmek, uğmak.

مُشتَنك (muştênk) = Yol kesici: muß ile tenk kelimesinden mürekkep olup bu işi ekseriya el darlığı yani ihtiyaç dolayısıyla irtikâbettiklerinden bu isim verilmiştir.

مُشتَال (muştâmâl) = Tellâk.

مُشتَالِي (muştâmâlî) = Güreşçilerin kol kola tutuşmaları ve birbirini yumruklamaları.

مُشَوَارَه (muştvâre) = Dülger rendesi § Bir avuç, bir tutam, bir demet şey.

مُشَو (muştû) = Kırmızı renkli bir çiçek.

مُشت و دِرَفَش (muşt ü direfş) = (k.) Çok müşkül iş, zayıfın kavi ile uğraşması.

ای شوخ کفش دوز که بردی قرار دل
باغزۀ تو مشت و دِرَفَشست کار دل
بینی

Ey gönlün kararını götüren pa-

buççu güzel! Senin gamzene karşı gonlün işi çok güçtür.

(Seyfi)

مسه

(**muşte**) = Umumiyetle bıçak, hançer, kılıç gibi şeylerin tutulacak yeri, sapı, hususiyle halaç tokmağı, pabuççu muştası.

هر روز بهر پنج زدن بردواج چرخ
صبح از نمود مشتہ کند از الف گمان
شاعر

Her gün felek yorganına pamuk atmak için sabah, amuttan tokmak, ufuktan yay yapar.

(Şā'ir)

مسه

(**meşte**) = Hile ile bir şey satmak. Meselâ malın sahibi hâriçten birini mal sahibi göstererek kendisi araya girip alıcıyı aldatması gibi.

مستی

(**miştî**) = Gayet nazik bir nevi ipek libas.

بر افکند ای صنم! ابر بهشتی
زمین را خلعت اوردی بهشتی
زمین برسان خون آلود دیا
هوا برسان نیل اندوده مشتی
دقیق

Ey güzel! Cennete mensup bulut yere bahar hıl'atini giydirdi; yer, kana bulaşmış kumaşa, hava, çivide boyanmış nazik ipekiye benziyor.

(Dehîkî)

Ş (M) nin ötresiyle az topluluk, az şey.

نادای آهسته تروان زانکه مشتی خاکیان
بر سر راه سلیمان همچو مو افتاده اند
ناصر بخاری

Atını yavaş yavaş sür; çünkü bir kısım halk Süleymân'ın yolu başına karınca gibi düşmüşlerdir.

(Nâşırı Buḥārî)

مستی

(**meştî**) = Kendini beğenen, mecazen cömert, vefakâr sayan kimse mânasına eski ediblerin kullanmadıkları yeni bir lügattir (Nizâm).

مستی حال

(**muştî hâk**) = (k.) Dünya Ş İnsan kalıbı, az insan topluluğu.

مستی زیاد

(**muştî ziyâd**) = (k.) Aykırı fikirde olan hakir bir topluluk.

مستی شرار

(**muştî şerâr**) = (k.) Yıldızlar, hususiyle seb'ai sey-yare: gezeğen yıldızlar.

مسته

(**muşehne**) = Bir nevi helva. Baklava, güllâç diyenlerde vardır.

مشرق گشاده بال زر

(**meşriḳ gu-şâde bâli zer**) = Sabah olmuş, güneş doğmuş denecek yerde söylenir. (Bâl) yerine (zâl) da denir.

مستبد حق صبر

(**muşeb'idi huḳ-ke'i sebz**) = (k.) Ay ve güneş.

مستبدان حق سپهر

(**muşebidâni huḳke'i sipihr**) = (k.) Yıldızlar.

مَسْعَلَةُ صُبْحٍ، مَسْعَلَةُ رَوْزٍ، مَسْعَلَةُ حَاوَرِي
(meş'ale'i hâverî, meş'ale'i
rûz, meş'ale'i şubh) = (k.)
Güneş.

مَسْعَلَةُ كَيْتِي فُرُوز (meş'ale'i kîti
furûz) = (k.) Güneş. Hazreti
Paygamber Efendimize işaret-
tir.

مَشْك (muşk) = Misk dediğimiz.

بدو گفتم که مشکی یا عیبری
که از بوی دلایز تو مستم
سمدی

Ona misk misin yoksa amber
misin ki senin gönül açıcı ko-
kundan mestim; dedim,
(Sâ'dî)

داغ مرا فراق وطن مشک سوده است
یاری کسی مباد بدین درد مبتلا
شوکت

Vatan ayrılığı benim yanağıma
misk sürmüştür. Yarabbi! Kim-
se bu derde müptelâ olmasın:
miskin hassası yarayı azdır-
mak imiş.

(Şevket)

مشک بید (muşk bîd) = Sultani
söğüt = مشک (ba.).

مشکفروشان (muşkfurüşân) = İtiryat
satanlar (k.) güzel huylu.

مشکفشان (muşkfe-
şân, muşk furûş ez fukâ') = Te-
kellüm ederken ağzından güzel
koku gelen yani kelimat-ı tay-
yibe iradedden kimse demektir.

مشک فروشان (muşk furüşân) = (k.)
Güzel huylular.

مشک ناله (müşk nâfe) = Misk otu,
مشکین چاه (muşkın çâh,
muşkın cev) = (k.) Güzelin beni.
مشکین مهره (muşkın muhre) = (k.)
Yeryüzü.

مشکین وفادار (muşkın vefâdâr) =
Van gülü, Mısır gülü denilen,
müddeti çokça süren gül =
nesrin.

مَشْك (meşk) = Su tulumu.

ی رنم هر شب مشک دیده آب کوی دوست
آب مشک هیچ سقا بر نیابد بیش اذن
سلطان

Göz tulumıyla; gözümden ta-
şan su ile her gece sevgilinin
mahallesini sularım; hiçbir sa-
kanın tulumu suyu; taşıdığı
su bundan fazla değildir.
(Selmân)

مشکچه (meşkçe) = Küçük tulum.

مشکدانه (muşkdâne) = İtiryattan
tertibedilmiş hoş kokulu hab-
belerdir ki tespih gibi delip
ipliğe geçirirler ve küçük kızlar
boyunlarına takarlar Ş Bārbe-
din icadettiği lâhinlerden 22 nci
lâhin.

چو برگشتی نوای مشکدانه
حق گشتی زبوی مشک خانه
نظای

Muşkdane nevasını söyledikçe
ev misk kokusundan Hutene
dönerdi.

(Nişâmî)

مشکدر (meşkdër) = Tulum yırtan
bir küçük böcek.

مَشْكَدَم (muşkdem) = Hoş sesli
siyah bir kuş.

مشك را كافور کردن (muşkrā kāfūr kerdən = (k.) Kara saç ağartmak.

مشك زمین (muşki zemīn, muşkek) = Topalak denilen kök.

قاعده نیست برون ازخلل
مشك زمین گشت به بشکل بدل
ضیاءالدین نخسوی

Bozukluğu olmıyan bir kaide yoktur, topalağın ceylan tersi yerine geçtiği vardır.

(Zig'eddin Neşevî)

گرچه مشک پس بود خوشبو
فرق ازوتا مشک بسیارست
آذری

Topalak çok hoş kokulu ise de misk ile arasında çok fark vardır.

(Āzerî)

مَشْکَل (meşgel) = Haydut, harazade, yol kesici.

مُشْکَمَالِ (muşkmâlî) = Bärbed'in yirmi dördüncü lāhni.

چو درمشکو بگفتی مشکالی
همه مشکو شدی پرمشک خالی
نظامی

Husrevin Mişkū namındaki köşkünde muşkmâlî makamını terennüm ettikçe bütün köşk derhal misk ile doluyor.

(Nişāmî)

مُشْکِنَک (muşkinek) = Kekliğe benzer bir kuş. Ekseriya su kenarlarında yaşarmış.

مَشْکُوی، مَشْکُو (meşkū, meş-

kūy) = Puthane. Cihāngirî (g) ile yazmış. İstiare tarikiyle padişah haremsarayı Ş Husrev'in köşkü (ba.).

جهان یکسر بمشك آگنده گردد
گر بپراکند کیسو مشکوی
شیبانی

Eğer haremsarayda gîsûsunu dağıtırsa dünya baştan başa misk ile dolar.

(Şibânî)

سر زلف پیمان چو مشک سیاه
وزان مشکبو گشته مشکوی شاه
نظامی

Siyah miske benziyen zülfünün ucunu bükücü ve o zülüften padişahın haremsarayı misk kokulu olmuş.

(Nizāmî)

مَشْکُول (meşkül) = Küçük tulum ve kırba = meşkce. Meşk rîze muhaffefi meşkîze de denir.

مَشْکُویَه (muşkūye) = Muşkū Ş Musikide bir makam.

مَشْکِیَه (meşkice) = Küçük tulum = meşkül = meşkce. (M)nin esresiyle nesrin denilen gül.

مَشْکِین ختام (muşkîn hitâm) = (k.) Nihayetinde misk kokusu veren şarap.

مَشْکِین سنان (muşkîn sinân) = (k.) Güzellerin kırpiği.

مَشْکِینَک (muşkinek) = Bal yahut şeker ile de pişirilen mümessek bir helva.

مَشْکِین کلاه (muşkin kulâh) = Siyah

serpuş, siyah serpuşlu güzel §
§ Güzellerin zülûf ve kâkülü.

مِشْنَك (mişenk, mişenc)
= Konduğu eti kokutan yeşil
renkli bir sinek = mujmuj.

مُشْنَك (muşenc, muşeng)
= Burçak § Haydut.

از می غفلت چو شود شاه دنگ
مال رعیت ببرد هر مشنگ
مراج

*Padişah gaflet şarabiyle bihuş
olursa her haydut raiyyenin
malını götürür.*

(Serrâc)

Muşengek de derler. Muşeng
burçak ve haydut mânalarına
(m) nin fethiyle de rivayet
edilmiş.

مُشُو (muşû) = Burçağa benzer nife
denilen galle.

مَشِيمَةُ دُنْيَا (meşime'i dünya) =
(k.) Gök § Güneş.

مَشِيمَةُ عَالَمٍ (meşime'i 'âlem) =
(k.) Gök.

مِصْرِي زَلِيلًا پَنَاه (mışri zelîhâ pe-
nâh) = (k) İnsanın cesedi.

مِصْرَعَةٌ رَاحَتَةٍ (mişre'a'i rihte) =
Külfetsizce, düşünmeden mev-
zun düşen güzel mısra (Geyyâs).

مِصْرَعَةٌ بَرَجَسَةٍ (mişre'a'i ber-

ceste) = Fikri yormaksızın ha-
tıra gelen çok iyi mısra.

مِصْرَعَةٌ تَوَحُّدَةٍ (mişre'a'i torun-
cîde) = Çepreşik ve dakik
olan mısra.

مِصْرُوعُ حَاوِرِي (meşrû'i hâveri)
= (k.) Güneş.

مِصْرِي (mışrî) = Mısıra mensup
demek olup kalem, kılıç, nebat
şekeri, tiryaka denir.

مِصْرِي مَار (mışrî mâr) = Mısır'da
yapılan bir nevi mızrak.

مِصْبَرِ زَرْنِیْخ (mi'ceri zirniḥ) =
Güzün tesiriyle sararmış yaprak
§ Sarı gül § Sabahın şuarı.

مِصْبَرِ غَالِيَةِ گُون (mi'ceri ḡaliye
gün) = (k.) Gece.

مَعْد (me'd) = Salep dediğimiz kök
(Ar.) حَسْبَةُ النَّعْلَبِ.

مَعْدَةُ أَبْنَار (mi'de enbâr) = (k.)
Çok yiyen, şikemperest.

مَعْدَةُ تَنَكْ كَرْدَن (mi'de tenk ker-
den) = (k.) Çok yiyerek mi-
deyi doldurmak.

مَعْشُوقِ تَنگِ دِل (ma'şûḳi tengdil)
= (k.) Dünya.

مُتْلَقِ زَدَن (mu'alleḳ zeden) =
Takla atmak.

معلق زن (mu'allek zen) = (k.)

Oyuncu, cambaz § Rakkas §
Pek çok namaz kılan.

معمار کارخانه کون
hânei kevn) = Cenabı Hak.

معموره عمرو لیس (ma'mûre'i 'am-
rū leys) = (k.) Şirâz şehri.

معنی بیگانه (ma'ni'i bigâne) =
Evvelce kimsenin meydana ge-
tirmedigi çok iyi ve lâtif şey.

مع (meğ) = Derin.

Jerf ra gufte end meğ mâna
Ki betürki derindir yani
(Fehengi Menzûme)

روی چاهی کونشانش کرده بود
چاه مغ را دام جانش کرده بود
مولانا

*Nişan ettiği derin kuyuyu ca-
nına tuzak yapmıştı.*

(Mevlânâ)

§ İrmak.

مغی ژرف ، پهنانش کوتاه بود
برو برگزشتن در آگه بود
فردوسی

Eni kısa olan derin ırmağın
üzerinden geçmek korkunçtu.

(Firdevsî)

مغ (muğ) = Ateşperest, cem'i mu-
ğân.

در دیرمغان آمد یادم قدحی در دست
مست از می و میخواران از ترکش مستش مست
حافظ

Sevgilim elinde kadeh şaraptan
sarhoş olduğu halde ateşperest-
lerin mâbedine geldi. Meyharlar
onun mahmur gözlerinden mest
idiler.

(Hâfız)

میغ (miğ) = Miğ (muğ.) مینغ (ba.).

مغاک (meğâk) = Çukur.

چنان دان که جان بهترین گورمست
نه زین کیفی از کیفی دیگرست
در خشنده شمعیت از جای پاک
فتاده درین ژرفی مغاک
اسدی

Öyle bil ki can en yüksek bir
cevherdir, bu cihandan değil
başka cihandandır; parlak bir
şem'adır; temiz bir yerden bu
derin, karanlık çukura düşmüş-
tür.

(Esedî)

مغاکچه (meğâkçe) = Çukurcuk,
kabr.

مغاک ظلمت (meğâki zulmet) =
(k.) Yer § İnsan cesedi.

مغاک غار (meğâki gâr) = (k.) Me-
zar.

مغیبه (muğbeçe) = Ateşperest
çocuğu. Meyhane muçosu.

آمد القوس کنان مغیبه باده فروش
گفت بیدار شو ای رهرو خواب آلود
حافظ

Şarap satan muço yazıklanarak geldi de ey uyuklayan aşk yolcusu! Uyan dedi.

(Hâfız)

مَغْد (meğd) = Alış. Lûgatlerin bir kısmı patlıcan, bir kısmı da küçük mantar demişler.

مَغْز (meğz) = Öz, iç, beyin (Ar.)
ب.

مغز تو ام چون جدا افتد کج آید در نظر
پرده پوش عیبا باشد لباس اتحاد
شاعر

İkiz iç ayrı düşerse nazarda eğri görünür; ittihat elbisesi ayıpları örter.

(Şâ'ir)

آنکه چون پسته دیدمش همه مغز
پوست بر پوست بود همچو پیاز
سعدی

Fıstık gibi bütün iç zannetiğim kimse soğan gibi hep kabuktan ibaret imiş.

(Sa'dî)

مَغْزِ اسْتِخْوَان (meğzi ustuhvân)
= İlik.

چنان در کالبد جوشید جانش
که بیرون ریخت مغز استخوانش
نظای

Kalıbında canı öyle kaydadı ki iliği dışarı döküldü.

(Niẓāmî)

مَغْزِ بُرْدَن (meğz burden) = Çok söylemek, baş ağrısı vermek.

مرغ ایوان زهول او بپرید
مغز ما برد وخلق خود بدرید
سعدی

Köşkün cansız (camid) kuşu ondan korktuğundan uçtu; bizim başımızı ağrıttı ve kendi boğazını yırttı.

(Sa'dî)

مَغْزِ پُشْت (meğzi puşt) = Murdar ilik.

مَغْزِ پُوسِیدَه (meğzi pūsīde) = (k.) Akılsız. Mukabili bîdâr meğzdir.

مَغْزِ تَرِ کَرْدَن (meğz ter kerden) = (k.) Söz söylemek, sohbet etmek.

بگفت کسان مغز درمهرکم
بگفتار شه مغز را ترکم
نظای

İnsanların sözüne karşı susar, padişahın sözüne cevap veririm.

(N.Ṣ.āmî)

مَغْزِ تِره (meğzi tīre) = Sırt kemiğinin iliği. (Ar.) نِخاع .

مَغْزِ هَر حُورْدَه (meğzi her hūrde) = (k.) Ahmak.

خلق گویند مغز خر خورده
هر که در احمق تمام بود
کمال

Ahmaklıkta tamam olana, halk, eşek beyni yemiş derler.

(Kemāl)

مَغْزِ دَرِ سَرِ کَرْدَن (meğz der ser kerden) = (k.) Susmak.

مَغْزِ دِیدَه بَرِ مَرِ کَانَ دَوِیدَن (meğzi dīde ber mujgān devīden) = (k.) Kanlı gözyaşı dökmek.

بگو تا خود چه در خاطر خلیده است
که مغز دیده بر مرغان دویده است
طالب

*Söyle bakalım, fikrini ne ren-
cide etmiştir ki kanlı gözyaşı
döküyorsun.*

(Tâlib)

مَغْزِنْ (meğzîn) = İlik helvası:
ceviz, badem, fıstık, çam fıstık,
fındık içlerini ezip birbirlerine
karıştırarak bal yahut şekerle
yapılan tatlı.

مَغْزِیْه (meğzîne) = Dimağ, beyin,
öz, iç.

مُغْغَدَه (muğgede) = Meyhane &
Ateşgede mânasına da gelir.

مَغْل (meğl) = Uyku; meğlgâh =
uyku uyunacak yer.

مَغْلَاح (meğlâc) = Çukura ceviz
atmaca dedikleri oyunun çukur-
ru.

هر مرادی که داری اندر دل
بشو آید چو جوز در مغلاج
موزی

*Gönlünde ne muradın varsa
cevizin çukura geldiği gibi sana
gelir.*

(Süzenî)

Meğ = çukur, lâc, lâğ = oyun.
Meğlâğ da bu mânayadır.

مُغْغَدَه ، مُغْغَدَه (muğund, muğun-
de) = Her yuvarlak ve yumru
olan şey, hususiyle etle deri
arasındaki küçük yumru.

حوادث و شتماناترا بکینه
برآرد دیدها همچون مغنده
فخری

*Hâdisat, düşmanlarının gözle-
rini kin ile bez gibi çıkarır.*
(Fehri)

مَغْلَان (muğeylân) = Bu isim ile
anılan dikenli ağaç. Araplar
ümmü geylân derler.

(muğeylân bâs-
tân, muğeylângâh) = (k.) Dünya.

مُفْت (muft) = Değersiz, bedava,
beleş.

شاهنشاهی حقیقت اسبی که داد
بخشو مرا که تا برسام بجز عرض
درویش بی عصا نشکیرد زمین بخت
طوار و مفلس نسا ند زمین بقرض
بپرست و خلق بچوش زان فزوده ام
آری بود رعایت پر علل قرض
اوری

*Ey şahinşah! Beni dinle, ta ki
vermiş olduğun atın hakikatını
arz ve tebliğ şerefine nail ola-
yım: fakir onu benden bedava
olarak değneksiz kabul etmez;
yankesici ve müflis ödünç al-
maz; hasta ve mâlul olduğu
için arpasını artırdım. Evet
hastalıklı ihtiyara riayet farz-
dır.*

(Enverî)

مِفْلَاح (miflâk) = Fakir, perişan,
felâketzede.

پادشه در تنم و دولت
دشمنش خوار و خسته و مفلک
فخری

*Padişah nimet içinde ve dev-
lette; düşmanı zelil, hasta ve
fakir olsun.*

(Fehri)

بقسمتش مقادیر دوزی نر جهدست
دلیلش ابله مرزوق وزیرکان مفلک
عبدالرزاق

Rızkın dereceleri kismetledir, sây ile değil; delili, ahmakın merzuk, zekilerin fakir olmasıdır.

(Abdurrezzâk)

Şimdi meflük diyorlar, Farşlılar Farsça olan nazik kelimesinden nezaket yaptıkları gibi felâket, miflâk, meflük kelimelerini (felek) kelimesinden müş-tak kılmışlardır.

مُقْل (mukl) = Çomak. ve gürz. Gürzün Türkçesi bozdoğan ve soğancıktır.

مُقْبِلًا، مُقْبِل (muqîl, muqîlbâ) = Aşure=heft dane, Burhân, (muqîl) aşure (muqîlbâ) pirinç, nohut, şalgam, pırasa gibi birçok hububat ve sebzelerden pişirilen yemektir ki çavuş aşıdır, bazıları indinde aşure aşıdır, demiştir.

اگرچه دنبه بدیک مقبلیا شد نوار
بسحق

مبار (ba.).

مَك (mek) = Mekiden = emmek ten emir (isfa. muh. vas.).

یابد ز تو جواب نم سائل نم
از پیرسال یافته تا طفل شیر مک
سوزی

Yaşlı ihtiyardan, sût emen ço-

cuğa kadar senden nimetler istiyen peki cevabını alır.
(Süzeni)

مَكْ (muk) = Zıpkın denilen küçük mızrak (Ar.) مطرد

بازدا خلیده دیدم شوخت بزخم خار
وانگاه سفته سینم شومت بزوک مک
نورجه

Küstah gözün diken yarasiyle yaralanmış, meşum göğsün de zıpkın uciyle delinmiş olsun.
(Pürbehâ)

مُكَيْس، مُكَيْس (mukâs, mukîs) = Bir şeyi değerinden eksik paha ile almaya çalışmak mânasına Arapçadır. Yol vergisi, baç mânasına da gelir. Mukîs, mukâsm imale şeklîdir.

مَكَا كَفْت (mekâ keft) = Meşek-kat ve âfet.

مَكْر (meger) = İstisna edatıdır.

نثر
همگنانرا راض کردم مگر حدود را
سعدی

Hasetçilerden maada hepsini razı ettim.
(Sa'dî)

İstifham edatı da olur.

درین یوم حاتم شناس مگر
مگر فرخنده رایست ویگوسیر
سعدی

Bu memlekette mübarek reyli ve huyları iyi Hatemi tanıyor musun?

(Sa'dî)

Terecci, temenni § Şek, zan §
Teşbih ve temsil de ifade eder.

Terecci ve temenni :

زفرخنده خوبی بخوردی بگاه
مگر بی نوائی در آید زواه
سعدی

*İyi huylu olduğu için, yoldan
bir fakir gelir ümit ve arzusuyla
le erken yemezdi.*

(Sa'dî)

§ Şek ve zan.

نسیم خلدی وزد مگر زجویارها
که بوی مشک می دهد هوای مرغزارها
قائمی

*Irmaklardan zannedersem cen-
net rûzgârı esiyor; çünkü ça-
yırların havası misk kokusu
veriyor.*

(Kānî)

از تو ای ساغر می شنوم بوی بهشت
پیر دیرت مگر از خاک خرابات سرشت
یفسا

*Ey şarap kadehi ! Senden cen-
net kokusu duyuyorum; ma-
nastırın reisi galiba seni mey-
hane toprağından yuğurdu.*

(Yeğmā)

§ Teşbih ve temsil.

بتك زاله می ریخت در کوه و دشت
تو گفتی مگر ابر نیسان گلاشت
سعدی

*Koşmakla dağa ve sahraya çiy
yani ter döküyordu; görseydin
nisan bulutu geçmişe benziyor
derdin.*

(Sa'dî)

مُکْرَان (mukrân) = İrân ile Sîstân
arasında bir şehir.

ازان پس دلبران پرخاشحوی
بتاراج مکران نهادند روی
فردوسی

*Ondan sonra kavgacı yiğitler
Mukrân şehrini yağmaya yö-
neldiler.*

(Firdavsi)

مَکَس (meges) = Sinek.

پوستار امزش همه چیز و کس
بی آدم و مرغ و دود و مگس
سعدی

*İnsan oğulları, kuş, karınca, si-
nek her şey ve herkes onun
emrine mutidir.*

(Sa'dî)

(meges perâniden) =
Sinek uçurmak (k.) alışveriş
olmamak. Dilimizde sinek avla-
mak denir.

(megest) = Şikest kelime-
sinin mühmelidir. Şikest ve me-
gest = kırık, dökük.

(megesrân) = Sinek ko-
ğan, sineklik (Ar.) مدیه.

(megesgîr) = Örümcek.
Asıl mânası sinek tutandır.

مَکَک (mekek) = Ebegümesi.

مَکَل (megel) = Kurbağa. (K) nin
esresiyle sülük.

مَکُک، مَکُک (mekû, mekûk) =
Mekik dediğimiz çulha âleti.

مِکْیَاز (mikyâz) = Taze civan §
Ahlâksız oğlan.

مَکِیدَن (mekiden) = Emmek.

گرفته زخم دلم در دهان خندنگ ترا
بلذی که مکد طفل شیر خوار انگشت
صائب

(ba.) خندنگ

مل (mul) = Şarap.

در حلقه گل و مل خوش خوان دوش بلبل
هات الصبح هیوا یا ایها الکارا
حافظ

*Bülbül dün gece gül ve şarap
meclisinde, ey sarhoşlar! Sa-
bah şarabını hazırlayıp getirin
diye ne hoş terennüm etti.*

(Hāfız)

(M) nin esresiyle kıl.

(mul tenk) = İki kadeh
şarapla hali değişen kimse.

ملأزه (melâze) = Küçük dil.

مزدگر قابله طفل املرا
مدح شاه بردارد ملازه
فخری

*Eğer ebe, emel çocuğun dilini
padişahın medhiyle kaldırırsa
lâyıktır.*

(Fehri)

ملأك پی (melâ'ik pey) = (k.) Aya-
ğı uğurlu.

ملیج (milçeh) = Sapan taşı.

ملچکا (melçekâ) = Kasit ve ira-
de.

ملخ (meleh) = Çekirge.

فراقت گشت خسرو را که بیش بند دوز بد
ملخ زدگشت وهقان را که می ترسید از زاله
دهوی

*Ayrılığın fena gününden korkan
Husrev'i öldürdü. Doludan kor-
kan köylünün ekinini çekirge
vurdu.*

(Dehlevi)

ملخ آبی (melehi âbî) = Deniz te-
kesi (Ar.) جراد البعر .

ملخ پیاده (melehi piyâde) = Kötü-
rüm olan yahut henüz kanad-
lanmıyan çekirge.

ملهم (mel'am) = Merhem. Yakı di-
yenler de vardır.

ملك (mulk) = Burçak.

ملك مطلب گرنوردی مفز خر
ملك گاوآردا دهند ای یخبر
عطار

*Eğer ahmak değilsen burçak
isteme. Ey şaşkın! Burçağı
öküzlere verirler.*

(Atîâr)

ملك (milk) = Tırnak diplerinde
hâsıl olan abraşlık hastalığı
yahut tırnak üzerinde peyda
olan beyaz noktalar.

ملك آرسی (milki eresî) = İran
kitası.

ملك فربه کردن (milk ferbîh ker-
den) = Memleketi tevsî etmek,
kuvvetlendirmek.

ملوکا، ملکا (melkâ, melūkâ) =
Hristiyan âlimlerinden müçte-
hit derecesinde bir mezhep sa-

hibi, Tâbilerine Melkânîye derler.

مَلْكَانَ (melkân) = Hazreti Hızır'ın pederi.

مَلَكِ آوَازه (melek âvâze) = (k.) Meşhur ve müteayyin kimse.

مَلِكْشَاه (melikşâh) = Sultan Sen- cer'in babası.

مَلِكِ نِمْرُوز (milki nîmrûz) = Hazreti Adem'e ve Cenabı Peygambere işarettir. (k.) Sîstân şahı olduğu için meşhur Rûstem'e de denir.

مَلْمِز ، مَلْمَاز (melmâz, melmîz) = Sarı boya.

مُلَمَّعْكَارِ سِیْطَانِ (mulemma'kâri şeytânî) = (k.) Bâtılı hak gösteren şahıs. Mütercim Âşım Efendi merhum:

(کتابه از سرودی باشد که باطل را در لباس حق جلوه دهد) ibaresini libas hakkında cilvegeri suret olan zerrak ve mûrai şahıstan kinayedir suretinde tercüme etmiştir,

مَلَنْجِدَن (milenciden) = Çekip çıkarmak. Âvihten = asmak mânasına da görülmüştür. Mütercim Âşım bu mânayı yazmayıp hamle ve kasdetmek mânasına geldiğini yazmaktadır.

مَلَنْگ (meleng) = Dünya ile ilgisini kesmiş, başı açık, yalınayak derviş ve hakiki aşk ile sarhoş zat. Lengiden = topallamaktan nehyi hazır.

منال کاتبی از سنگلاخ دادی فقر
ملنگ دار بیابان براین طریق و ملنگ
میار عذر که ره دور و سرگیم لنگست
که عنو لنگ نیاید زهرهوان ملنگ
کاتبی

Ey Kâtibî ! Fakirlik vâdisi taşlığından şikâyet etme ; hakiki âşık olanlar bu yolu sona erdirir ve topallama ; yol uzak, bineğim topal, diye özür dileme ; zira hakiki aşk ile sermest olan sâlikler bahane etmezler.
(Kâtibi)

مُلُوْخِیَا (mulūhiyâ) = Mülhiye dediğimiz sebze. Kılân lügatidir (Burhân).

مَلِیْبَار (melîbâr) = Hindistan sahilinde biber ağacı yetiştirmekle meşhur bir memleket ki kadınları iffetsiz olur ve her kadının birçok kocası olurmuş.

مُمَاس (mumâs) = Çukur, alçak.

مِمْلَان (mimlân) = Âzerbâycân ve İran'da hüküm süren Kerkerîlerden Henūdâ'nın pederi.

مَمُول (memûl) = Müliden = gecikmek ten nehyi hazır.

من (men) = Batman: yer yer de-
ğişen bir ağırlık ölçüsü. Arap-
çasında (n) şeddelidir.

چند غرور ای دغل خاکدان
چند می ای دوسه من استخوان
نظامی

*Ey dünyanın kalpazanı! ne
vakte kadar kibirleneceksin!
Ey iki üç batman kemik! Ben-
lik ne vakte kadar.*

(Nizâmî)

Küçültmesine menek=batman-
cık denir.

يك منك گوشت داد خواجه یز
كش یز زود بهر طعمه من
مولانا

*Benim yemekliğim için acele
pişir; diye efendi refikasına bir
batmancık et verdi.*

(Mevlânâ)

Ş Kalb.

یار همچون روح حیوانی ومثل مردمک
مگر میان من درآید کاه اندر چشم من
قرمچ الدھر

*Sevgili, kâh hayatımın ruhu
gibi kalbimin ortasına, kâh
gözbebeği gibi gözüme gelir.*

(Kerî'uddehr)

Ş Ben mânasına şahs-ı müte-
kellim zamiri.

هرکرا چشم برجیب منست
مگر بود چشم من رقیب منست
شاعر

*Her kimin benim sevgilimde
gözü varsa, benim gözüm de
olsa rakîbimdir.*

(Şâ'ir)

Bazı lûgat sahipleri (men) i
tûde = yığın mânasına almış-
lar, harman dediğimiz (hermen)
= büyük yığın demek olur Ş
Terazi dilinin geçtiği delik.

منّا (menâh) = Bol, geniş Ş Dar,
zık.

منازل شناسان (menâzil şînâsân)
= (k.) Ârifler, mânevi sırlara
vâkıf olanlar.

منبر آلودگان (minberi âlûde-
kân) = (k.) Fâsıkların cesedi.

منبر به پایه (minberi nuh pâye) =
(k.) Arş-ı âzam.

منبك (minbek) = Süpürge otu.

منبل (menbel) = Tembel.

بدرگی و منبلی و حرمس و آرز
چون کی پنهان بشیدای مکرسان
مولانا

*Ey hilekâr! Tabiatsızlık, tem-
bellik ve hırs ve âzı hile ile
nasıl örtersin.*

(Mevlânâ)

منبل دارو (menbel dârû) = Sultan
otu, akçe. otu denilen bitkidir
ki onunla taze yaraları tedavi
ederler.

داروی منبل بنه پر پشت ویش
مولانا

*Yaralı sırta sultan otu denilen
bitkiyi koy.*

(Mevlânâ)

منبیل (munbîl) = Münkir, itikatsız.

شرع و دوزی نیاید از منبیل
حق گذاری نیاید از کاهل
شائی

İtikatsız, şeriata taraftarlık etmez. Bir şeyi hakkiyle ifa etmek tembelin elinden gelmez.

(Senā'î)

منبو (mentū) = Şirden.

منج (menc) = Ban tohumu, (Burhān) ravend demiştir.

منج (munc) = Arı, hususiyle bai arısı.

شیرین نگرد از عسل و دزگار کام
تاکی زمانه منج صفت خواهدم گزید
ابن یعین

Zaman balından ağzımı tatlılandırımdan zamane ne vakte kadar beni arı gibi sokacak.

(İbni Yemîn)

گزنه بریاد تو بهار خورد
الکبیر زهر گردد اندو منج
فخری

Eğer çiçeği senin namına yemezse bal arısında bal zehir olur.

(Fehrî)

Ş Zayıf merkep.

بابور تو پورستان خرمنج
سوزی

خرمنج (ba.). Her ne kadar Cihāngîrî bu şiiri zayıf merkep mânasına iradetmişse de hermunc bir kelime olup hermekes yani

eşek sineği, büvelek mânasına-
dır.

منجک (mencek) = Sıçramak, atılmak, şöyle bir nevi hokkabazlık: içi dolu bir bardağa demir ve taş parçaları koyarlar, onlar kendiliklerinden birer birer dışarıya sıçrarlar.

منجک جهاندى سرا از دوت
جهانه نهاده تو برماورت
منجیک ترمذی

Hokkabazlıkla beni kapından attın da anana bahane buldun.

(Menciki Tirmizî)

منجلاب (mencelâb) = Çirkef çukuru = parkin Ş Murdar ve kokar su.

اگر برکت پرکنند از گلاب
سکی دروی افتد کند منجلاب
سعدی

Eğer bir havuzu gül suyu ile doldursalar içine bir köpek düşerse murdar olur.

(Sa'dî)

منجینک (mencenîk) = Mancınık, eski harb âleti.

منجو (mencū) = Mercimek.

منجوق (mencūḳ) = ماعه (ba.).

مند (mend) = İttisaf edatı olup ekseriya kelimenin sonuna getirilir ve sahip mânasını ifade eder: ercūmend = akıl sahibi, akıllı. Azmend = hırs sahibi, haris. Danişmend = ilim sahibi,

âlim. Yalnız söylendiği zaman büyük zat, hudavend mânasını ifade eder.

مندان ز تو آموزند اسرار جهاندارى
خاقان

Büyükler cihandarlığın esrarını senden öğrenirler.

(Hākānī)

§ Bir nevi siyah amber.

مندبور (mendebūr) = Bedbaht, perişan hal: asıl evlât sahibi mânasına mendbur olup çok evlât sahibi olanlar, ekseriya perişan hâtır olduklarından bu mânaya gelmiştir. Muhaffefi mendur.

مندیش (mendiş) = Döşeme, bisat.

نیلگون پرده برکشید هوا
باغ بنوشت مندیش دیبا
فرخی

Hava çivit perdeyi çekti; bahçe atlas döşemeyi dūrūp topladı.

(Ferraḥī)

مندک (mendek) = Eşya sürümsüz ve revaçsız olmak.

رستم و حمزه و غنث يك بدى
علم و حکمت باطل و مندک بدى
مولانا

Eğer harb olmasaydı; Rüstem, Hamza, korkak, mesavi olurdu; ilim ve hikmet bâtil ve revaçsız kalırdı.

(Mevlānā)

اختران بسیار خورشید اندکیست
پیش او بنیاد ایشان مندکیست
مولانا

Yıldızlar çok, güneş azdır; onun yanında yıldızların esası revaçsızdır.

(Mevlānā)

مندله، مندل (mendel, mendele) = Afsuncuların afsun yaparken etraflarına çizdikleri daire.

کرد تسخیر انس و جن وری
بی عنای نقشند مندل
فرخی

İnsan; cin ve periği mendeleturmak meşakkatinden kurtarak teshir etti.

(Fehrī)

بلبل نقشه مرا پیرعزائم خوان شد
گل پرې دائره صحن گلستان مندل
شاه طاهر

Nağme eden bülbül afsuncu pîr oldu. Perisi gül; dairesi gülistan sahnesinin çizgisidir.

(Şāh Tāhir)

§ Ud ağacı.

از برای قوت دل گر بخوری بایدم
مندل و مندل نیام غرچوب اوس و ناغ
ابن یسین

Bana kuvvet-i kalb için buhur lâzım olsa ardıc ve seksek odunundan başka sandal ve ud bulamam.

(İbni Yemin)

(D) nin esresiyle mendile, çadır yapılan bir nevi kumaş.

مندمه (mende) = Emziği ve kulpu kırılmış desti.

روا نبود که با این فضل و دانش
بود شرب و خوردم دلم زمند
فرخی

مندور (mendür) = Mendebür muhaffefi.

بهار خرم نزد يك آمد از دوری
بشاد کامی نزد يك گشت مندوری
شاعر

Taravetli bahar uzaktan yakınlaştı, mendeburluğun sevince dönmesi yakındır.

(Şā'ir)

مندھیر (mendehīr) = Maḥmūdī
Ġeznevī tarafından fethedilen pek çok puthaneli bir Hindistan şehri.

مندیش (mendiş) = Endişiden = tefekkür etmek ten nehi hazır olan meyendiş (muḥ.) § Horāsān'da bir kale.

منزل بی منزل (menzili bī menzil) = Feleki âzâmın maverası. Hükema lâ helâ velâ melâ derler.

منزل جان (menzili cān) = İnsanın bedeni § Ulvi âlem.

منزل شناسان گم کرده پی (menzil şinâsâni gum kerde pey) = İzini belli etmiyen ârifler.

منزل نبیره فریب (menzili nebehre firīb) = Furumaye, aldatan menzil (k) dünya.

کنون نگر که ازین عالم نبیره فریب
برسم طالع خود وابست وفتارم
خاقانی

Şimdi bak ki alçakları aldatan

bu dünyadan kendi talihimin icaplarına göre hareketim geri gitmektir.

(Hākānî)

منش (meniş) = Huy, tabiat.

منش چون بهم گشته آمیخته
از انجاست این صورت انگیزته
نظامی

Tabiat birbiriyle karıştığı için bu suret ondan peyda olmuştur.

(Nizāmî)

Menişî = Tabii § Himmet ve kerem § Fazileti zatî.

منش باید از مرد چون سرود است
اگر روز وبالا ندارد رواست
ابوشکور

İnsanda doğru selvi gibi zatî fazilet olmalıdır. Eğer boyu bosu olmazsa ne beis var.

(Ebū Şekūr)

منسباً (menşebâ) = Zent lûgatinde âteşgede hizmetçisi.

منشور نویسان باغ (menşūr nuvîsâni bâğ) = Bülbul, kumru ve o gibiler. Menşūr berat, ferman mânasına Arapçadır.

منشی فلك (munşî'î felek) = (k.) Utarit yıldızı.

منظر چشم (menzeri çeşm) = Göz seyrangâhı, Burhân'a göre göz-bebeği.

رواق منظر چشم من آشیانه نست
کرم نما و فروه آکه خانه خانه است
حافظ

Gözüm senin seyrangâhı, yahut gözbebeğim senin yuvandır. Kerem et, in ki ev senin evindir.

(Hâfız)

مَنْزَرِ نِمِ حَایَه (menzeri nīm hāye) = (k.) Felek.

مَنْغُرْک، مَنْغُرْ (mengür mengürk) = Türkçe mangır muharrefi mangır dediğimiz bakır para. § Büyük şarap kadehi.

ای خداوندی که از لطف تو دریا پر شود
در صدی هر قطره آبی زبسان در شود
بزم شوق تو جو در دل گسترد فرش نشاط
چشم من هم ساقی خوناب و هم منغر شود
عبد

Ey lûtfunden deniz dolu, se-defte nisandan her su katresi inci olan devlet sahibi! Sana iştîyakım gönülde sevinç döşemini döşerse gözüm hem şarap sakisi, hem kadeh olur.

(‘Amîd)

مَنْقَارِ کَار (minkâri kâr) = Mürekkepli kalem ucu. Burada kar ve kara ve siyah mânasına Türkçedir. Mürekkepli kalem ucu kara kargaya benzetilmiş demektir.

مَنْقَارِ گِل (minkâri gil) = (k.) Dil.

مَنْگ (meng) = Kumar oyunu = mengya mengyâger: kumarbaz.

دنیا قارخانه دیوست و اندرو
ما منکیا گران و اجل نفس بین منک
سوزی

Dünya şeytan kumarhanesidir. biz, orada yaşayan kumarbazlarız, ecel de kumarın naksına bakıyor.

(Süzenî)

Ban denilen bitkinin ağacı, Tohumuna ban tohumu, Arapça بذرالبنج derler. Yenmesi akli bozar.

چو بر کند چو جزد همه روز تابش
مانند تخم منگ بود مایه صداع
وازی

Ağustos böceği gibi bütün gün geceye kadar cırcır eder, menk tohumu gibi baş ağrısına sebep olur.

(Râzî)

§ Ot = kiyah.

منگش بکلم کیمیا بخش
خاکش بمسج توتیا بخش
خاقانی

Otu, hazreti Kelîm'e kimya, toprağı, hazreti Mesîha tütüya bahşedici.

(Hâkânî)

§ Esneme = hemyâze § Uyku-dan kalkınca kemiklerini çıtırdatmak § Tarz ve reviş § Lâf ve kuzaf § Hiyle ve hud'a. Hırsız ve yol kesici. (Reşîdî) hırsız mânasına meng değil şeng'dir diyor.

مَنْگ (mung) = Mâş denilen böğrülceden küçük siyah habbedir Nâşirî mâş sebz: yeşil böğrülce diye tarif etmiştir § Balarısı

زاده ازمن فضیلت و دانش
چون شکر ازنی و عمل از منگ
منصوب

*Kamıştan şeker, bal arısından
bal zuhur ettiği gibi benden
fazilet ve ilim doğmuştur.*

(Menşür)

مینگ (ming) — Su yolu künkü.

منگك (mengék) — Kumar oyu-
nu.

منگل (mengul) = Yol kesici =
şengul.

منگلّه، منگلوس (mengelüs,
mengele) = Hindistân'da çok
kuvvetli iri ve beyaz filleriyle
meşhur bir şehir.

پیلان سفید منگلوسی
— خرم گشته ز بار آن عروسی
هانق

*Mengeluse mensup filler o ge-
line ait yükten kamburlaşmış:
o geline ait çeyizi (cihazı)
taşımaktan âciz olmuş.*

(Hâtîfî)

پیل شطرنج از کجا ماند به پیل انگلوس
شیر شادروان کجا ماند بشیر مرغزار
قالتی

*atranc fili Mengelüs filine
nerede benzer; şadırvan aslanı
çayır aslanına benzer mi?*

(Kānî)

(ba.) شیر شادروان

سینه ها شان بر دریده منزها شان کوفته
چنگل شیر شرزه و خرطوم پیل منگله
مسموم سعد

*Haşmetli aslan pençesi göğüs-
lerini yırtmış, Mengele filinin
hortumu beyinlerini ezmiş.*

(Mes'ad S'ud)

منگوز (menkūr) = Deşti kıp-
çâk'ta bir dağ.

منگوش (menkūş) = Küpe.

زیر زلف منگوشی که دارد
چنان تابد که بر خور خجلت آرد
شاعر

*Zülfünün altında bir küpesi
vardır ki güneşi utandıracak
derecede parlak.*

(Şâ'ir)

منیکوه (menikūh) = Nikühiden —
zem ve tâ'yib etmekten nehvi
hazır.

تو اگر من پیاده ام مشکوه
که مرا از پیادگی گله نیست
در سوارى تو لاف فقر مزن
که ترا لاف چای مشقه نیست
تو چو کوهی دو مفاصل کوه
حرکت جز بسی زلزله نیست
انوری

*Eğer ben yaya isem ayıplama
çünkü benim yayalıktan şikâ-
yetim yoktur. Sen süvarilikte
fakirlikten dem urma; çünkü
senin için fakirlikten dem vur-
mağa mahal yoktur. Sen dağ
gibisin; dağın boğmaçlarında
«damarlarında» hareket, zelzele
tazyikından başkasiyle olmaz.*

(Enverî)

منگیّا (mengiyâ) = منگ (ba.).

منگیدن (mengiden) — Öfke ve
kızgınlıktan dolayı dudak altın-
dan mırıldanmak, homurdan-
mak.

پس هی منگید باخود زیر لب
در جواب فکرم آن بوالعجب
مولانا

*O şaşkın, benim fikrime ce-
vapta gizlice kendi kendine
mırıldanıyordu.*

(Mevlânâ)

این منگیدند در زیر زبان
آن اسیران باهم اندر بحث آن
مولانا

*O esirler gizlice Cenabı Pey-
gamber hakkında banu homur-
dandılar.*

(Mevlânâ)

منگ (meneng) = منک (ba.).

مینو (minū) = Cennet, mīnū (M ve
n) nin üstünü (v) nin sükûniyle;
menev, neviden den nehyi hazır
نویدن (ba.).

مینوچهز (minūçîhr) = Meşhur bir
padişah; terkipçe mânası cen-
net yüzlü demektir.

منوشان (menşân) = Keyhüsrev ta-
rafından Fars emîri tâyin olu-
nan kişi ş içirmek mânasına ge-
len nüşâniden den nehyi hazır.

منه (mene) = Alt çene (Ar.) فکة اسفل.
(N) nin esresiyle nihaden = koy-
maktan nehyi hazır.

منیره (menîje) = Efrasyâb'ın kızı
ve Giv'in oğlu Bijen'in mâşu-
kası. Menije, Bijen'i evine gö-
türdüğünden babası Efrasyâb
Menije'yi memleketten çıkarmış

ve Bijen'i mücrimlere mahsus
kuyuya hapsetmişse de dayısı
Rüstem tarafından kuyudan
kurtarılmıştır بیژن (ba.).

منیره منم دخت افراسیاب
روهنه ندیده تم آفتاب
زهر یکی بیژن شور بخت
بدنیشان اراقادم از تاج و تخت
فردوسی

*Efrasyab'ın kızı Menije benim.
Vücudumu çıplak olarak güneş
bile görmemiştir. Bir talihsiz
Bijen için böylece tac ve taht-
tan uzaklaştım.*

(Firdevsî)

موه (mev) = Kedi sesi Türkçe mav
miyav denir.

گریه جان عطسه شیردلست
شیر گریزد چو کند گریه مو
مولانا

*Gan kedisi gönül aslanının
aksırmasıdır Kedi mavlaymca
aslan kaçar.*

(Mevlânâ)

مو (mū) = Kıl, tüy,

نیست بروی تو یکی مو سیاه
چند کفی نامه سیاه از گنناد
جای

*Yüzünde bir kıl siyah değildir.
Âmal defterini gûnahtan ne
vakte kadar karartacaksın.*

(Câmi)

مویچه (mūçîne) = Cımbız.

موشکاف (mūşikâf) = Kıl yaran (k.)
müdekkik.

موشکافی کوکه ساز دحل این مشکل مرا
بنسا

مُوبَد (mūbed) = Ateşperestlerin reisi, hakîm ve danişmendi. Bu kelime muğ = ateşperest. Bed = sahip, reis, serdar kelimelerinden yapılmıştır.

سپردہ عنان موبد چند را
گرفته بکف زند و بازند را
خسرو

Bir elde zend ve pazendi tutup dizginini bir kaç mubed'e teslim etmiş.

(Husrev)

مُوبَمُو (mnbemū) = İnceden inceye, çok dikkatle.

گر بگشای زهم طرہ پر پیچ و خم
شرح دهد موبمو حال پریشان دل
عناد

Kırılmış ve bükülmüş olan zulfünü çöze:sen perişan gönlümün halini inceden inceye açıklar.

(İmād)

مُوجَان (mūcān) = Naz ve edalı bakış, mahmur göz. Bu mūna-sebetle nergise de denir = mūjān.

مُود (mūd) = Tavşancıl (Ar.) - عا.

عالم است جای حضرت اوست
ارزنی خرد مسته مودست
شاعر

Alçak düdyā onun huzuruna lâyık yer midir? Küçük bir darı tanesi ukaba yiyecek olur mu?

(Şā'ir)

مُور (mūr) = Karınca.

چه نیکو گفت دریای شتر مور
که ای فریه مکن برلاغران زور
سعدی

Devenin ayağı altında karınca; ey semiz! Zayıfları tazyik etme, diye ne hoş söyledi.

(Sa'dî)

§ Demir pası.

بجایی که جود تو شد دام دلها
کشد مور شمشیر از حرص دانه
صیف اسفرنگی

Senin sehavetin gönüllerin tuzacı olduğu yerde; kılıç muru yani pası hirsından taneyi çeker.

(Seyf Esfîrengî)

§ Zayıf ve nahiften kinayedir.

برک اوست که برخاک همچو سایه ابر
چنان رود که دل مور را نیازارد
صالب

Büyük odur ki toprak üstünde bulut gölgesi gibi gider de zayıf ve nahif olanların kalbini kırmaz.

(Şā'ib)

مُورَامُون (mūrāmūn) = Yaban havucu = zerdeki şahrâ'î.

مُورِیَانَه، مُورْجَانَه، مُورَانَه (mūrâ-ne, mūrçâne, mūriyâne) = Demir kurdu, yani demiri çürüten pas.

آهی را که موریانه نخورد
نتوان برد از او بستیقل زانک
سعدی

Paslanan demirin cilâ ile pasını izale etmek mûmkûn değildir.

(Şa dî)

موران مارگشته (mūrâni margeste) =
(k.) Kuvvetlenen zayıflar.

غالغان تو موران بدندومار شدند
برآر از سر موران مارگشته دمار
مصمود رازی

(ba.). دمار

مورچال (mūrçâl) = Zaptedilecek kalenin etrafına hariçten kazılan çukur ve sıçan yolu tâbir edilen çukur, metris. Mūr = karınca. Çâl = yuva mânasına olduğundan karınca yuvasına benzetilmiş demektir.

مورچه (mūrçe) = Ufacık karınca
Ş Demir kurdu = مورانه (ba.).

مورچه پی (mūrçe pey) = (k.) Çok kısa sakal.

مورچه پی زدن (mūrçe pey zeden) = Ağacın kökünden liflerini koparmak, ayırtlamak Ş Sakalı çok kısaltmak.

مورچه انبرین (mūrçe'i anberin) =
(k.) Sakal başlarındaki yeni tüyler.

مورد (mûrd) = Mersin denilen bitki (Ar.) آس.

لا له را بای عوض کن سیبدا بانستن
سرو وا باگل بدل کن مورد وا باضیران
مختاری

*Lâleyi şaraba, elmayı nesterene
değiş; selviyi gül, mersini fesliğene mübadele et.*

(Mahtâri)

Yaprağının tarâveti cihetiyle güzellerin zülfünü ona benzetirler Ş Mühür ve yüzük taşı.

مورد اسپرم (mûrd isperem) =
Yabancı mersin.

مورذانه (mûurdâne) = Kulapa nev'inden kurt bağı dedikleri tohum.

موردستان (mûrdestân) = Şîrâz'-da meşhur bir mahalle. /

موریش (mûriş) = Çocukların ipe dizip boyunlarına geçirdikleri küçük boncuk.

موری (mûrî) = Su yoluna döşenen künk Ş Oluk Ş Baca.

کوت کاویر و کبرمن موریت
آب موری من برنگ جو دوغ
شاعر

Edebe uymadığından terceme edilmedi.

زهر دولت او چشمها روان گردد
بسنکلاخ درود بی پناه وی موری
فخری

Onun devleti sayesinde çeşmeler muhafazasız ve borusuz taşlık içinde akıyor.

(Fehri)

زنگی روی چون در دوزخ
بینش همچو موری مطبخ
جای

Yüzü cehennem kapısı, burnu mutfak bacası gibi bir karı.

(Cemî)

مُوزِيَانَه (mūryâne) || موزانه (ba.).

مُوزِيَاْل (mūrī'çâl) = موزچال (ba.).

مُوز (mevz) = Muz dediğimiz lâtif meyva mânasına Arapçadır. (M) nin ötresiyle Mâzenderân' da bir dağ.

مُوزَه (mūze) = Çizme Muarrebi mūzec. Mütercim 'Aşım Efendi'nin Oğyânūs'ta verdiği tafsilâta nazaran mūze ve ħuf; mest, sokman, çedik mânalarına olup çizmeye sermūze derler ki Muarrebi cermūktur. Evvelce çizme yerine ħarçın ve ħârkeş denilen bir ayakkabı kullanılırdı. Bizim kalçın dediğimiz ħarçından alınmıştır.

مُوزَه وَ گِل (mūze ve gil) = (k) Güç iş.

مُوزَه دَر گِل مَانَدَن (mūze der gil mân-den) = Çizme çamurda kalmak (k.) âciz olmak, ayak bağlanmak, zahmet çekmek.

تادی مثل او مثل موزه و گیل بود
اکتون مثل او مثل موی و خیرست
انوری

Düne kadar onun meseli mūze ve gil darbı meseli idi, şimdi mūy ve ħamir kabîlindendir, yani düne kadar zahmet ve meşakkat içinde idi, şimdi kolaylığa kavuşmuştur.

(Enverî)

مُوزَه دُز (mūze dūz) = Çizme dikici, ayakkabıcı.

مُوزَه نِهَادَن (mūze nihâden) = (k.)
Seferden vazgeçip oturmaya karar vermek.

مُوزَه نِهَادَن وَ کَفَشِ حُوَاسْتَر (mūze nihâden ve kefş ħuvâsten) = (k.) Sefer etmek.

جو زابرام لب دست ملک فارغ شد
گفت بختم خنک موزه به کفش بخو
بیشکی چند بخوان لایق این حال و بود
برغلامان ملک تنگ چه داری خرگاه
انوری

Padişah elini öpmek için ettiğim ısrardan kurtulduktan sonra, talihim, ne saadet; sefere hazırlan, bu hale münasip birkaç beyitcik oku da git; padişahın maiyetine çadırı neden daraltırsın. Dedi.

(Enverî).

مُوزِي (mūzî) = Lûgati Deride palamut mânasınadır (Nâşirî).

مُوزَه، مُوز (mūj, mūje) = Vavı mechule ile göl.

جو زلف خوبان در حویهای مرزنگوش
چو خط خوبان در موزه‌هاش میسیند
فرخی

Onun ırmaklarında mercan-köşk, güzellerin zülfüne, onun göllerinde marsıma, güzellerin yanaklarında beliren tüycüklere benzer.

(Ferrahl)

Vavı mârufe ile keder ve musibet mânasındır.

مُوزَان (mūjân) = موزان (ba.).

خدا یگانا شعرم که هست سحر حلال
خرامزاده بود هر که گویدش مزاجان
گوش بلبل و مزاجان کسی کند نسبت
چنان بود که بزگس تشبیه موزان
فخری

*Ey hudavendigâr! Benim şiirim
ki sihri hilâldır, ona her kim
mercan verse haramzadedir;
eğer bir kimse onu inci ve
mercana nisbet ederse edalı ve
mahmur gözû nergise benzet-
miş gibi olur.*

(Fehri)

مُوسِتُرْدَه (mūsiturde) = Tüyü ka-
zınmış.

مُوسِح (mūseh) = Papasızların bel-
lerine bağladıkları zunnar.

روم و اندرون خان مطبخ نماند
صلیب و مسیحی و موسح نماند
فردوسی

*Rum diyarında han, mutfak;
huristiyan, haç ve zunnar kal-
madı.*

(Firdevsî)

مُوسَه (mūse) = Arı.

مُوسِجَه (mūsice) = Kumru yahut
kumru ve üveyk'e benzer bir
kuş = mâşice.

اگر موسی نیم موسیجَه هستم
درون حینه موسیقار هستم
مولانا

*Eğer Musa değilsem musiceyim
göğsümün içinde musikar var.*
(Mevlânâ)

مُوسِيقَار (mūsīkâr) = Mizmar nev-
'inden sıra kalem düdük. Türk-
çe muharref olarak miskal der-
ler. Kaval, ve dervişlere mah-
sus bir saz. Rüzgâr dokunduk-
ça gagasındaki müteaddit de-
liklerden türlü türlü ses çık-
aran bir kuştur. Musiki bundan
alınmıştır diye bir masal da
lûgat kitaplarına geçmiştir.

مُوش (mūş) = Sıçan.

گرچه شیرست در گرفتن موش
لیک موشست در مصای پلنگ
سعدی

*Kedi sıçan tutmakta aslandır;
fakat kaplan avında sıçandır.*
(Sa'dî)

مُوشِ حُرْمَا (mūşı ħurmâ) = Hurma
sıçanı, gelincik.

مُوشِخْوَار (mūşĥuvâr) = Çaylak
kuşu.

از پی صورت نیامد موش خوار
از خبیث شد زبون موشخوار
مولانا

*Sıçan, sureti için hor olmadı;
yaramazlığından dolayı çayla-
ğın zebunu oldu.*

(Mevlânâ)

مُوشِ دَرْبَنْدِی (mūşī derbendî) =
Ermen şeyafi denilen usarenin
bitkisi.

مُوشِ دَشْتِی (mūşī deştî) = Tarla
sıçanı (Ar.) بروغ .

موش دشتی مگر ز کاغ بلند
دیده بود آخته کدوی چند
نظامی

Tarla sığıcı meğer yüksek bir köşkten birkaç kabak asılmış görmüşü.

(Nizâmî)

موشك بران (mūšeki perrân) = Sin-cap.

مُشَكَّر (mūşeker) = Cenazenin evsafını sayarak diğer kadınları ağlatan nevhazen kocakarı. Türkçesi (sağucu) dur. Nâşirî'nin dediği gibi bunun doğrusu (müyeger) olmalıdır.

مُشَكِّ كُور (mūşî kūr, mūşeki kūr) = Yarasa kuşu.

زخورشید پنهان شود موش کور
سعدی

Yarasa güneşten gizlenir.

(Sa'dî)

نور کبکی فروز چشمه هور
زشت باشد بچشم موشک کور
سعدی

Dünyayı aydınlatan güneşin ziyası yarasanın gözüne çirkin gelir.

(Sa'dî)

(Mūşî kūr) e köstebek diyenler vardır = engüşt berk.

مُغ (mūğ) = muğ.

باقیله آتشین چو موغند
و ز آتشیات در فروغند
مولانا

Âteşin kıbleye karşı ateşperest gibidirler; senin ateşlerinden şüledardırlar.

(Mevlânâ)

Cem'i Mūğân'dır ve Mūğân Âzerbâycân'da bir şehirdir.

مُوك (mūk) = Diken.

مُوكَدَه (mūkede) = Bir kayıt ile mukayyet olmıyan şey.

مُول (mūl) = Kadınların münasebette bulundukları yabancı erkek, oynaş. Burhân ve Cihângiri mâşukı zen, ferhengi Câmî «mâşukı zenan ez merdumi bî-gâne», Nâşirî «mredîi bîgâne ki zeni diğeri bâ o serî peydâ kuned» dedikleri halde Mütercim 'Âşım Efendi Şu'ûrî'ye uyarak «zeni mâşuka» demiştir ki doğru değildir.

آن زنک میخواست تا با مول خویش
برزند در پیش شوی گول خویش
مولانا

O alçak kadın kendi oynaşıyla ahmak kocasının önünde oynamak istedi.

(Mevlânâ)

مولیدن (mülîden) = Durmak & Ağır davranmak & Geri dönmek ten emir (ismas.) مولیدن (ba.). Dur dur, ağır davran yerinde mül mül, mülâ mül derler.

پیاده چه مول مولی می زنی
در چنین چه کی امید روشی
مولانا

Beyhude ne ağır davranıyorsun; böyle kuyuda aydınlık ümidi nerede.

(Mevlânâ)

مول مولت چيست زوتر کام زن
مولانا

Ne duruyorsun acele yürü.
(Mevlânâ)

Nehi yerinde memûl denir.

چنين پوعده همى كرد چرخ مولامول
كه شد زخون دلم طشت چرخ مالامال
جبالدين

*Vâdini böyle mütemadiyen te-
hir ettiğinden dolayı feleğin
leğeni yüreğimin kaniyle malâ-
mal oldu.*

(Cemâlidîn)

Ş Naz ve gamze Ş Haramzade.

مولتان (mūltân) = Kāndehār ile
Lāhūr arasında bir şehir Mūl-
tân da derler, Bu şehre bir
fersah messfede büyük bir ne-
hir vardır (Nāşirî)

مولتان شد و درره هزار قلعه گرفت
كه هر يكى را صد باره بود چون خيبر
فرخى

*Multan'a gitti ve yolda bin
kale zabtetti ki her birinin Hay-
ber gibi yüz hisarı vardı.*

(Ferruhî)

مولنجه (mūlence) = Buğday biti.

مولو (mūlū) = Kalender ve papaz-
ların çaldıkları içi boş boynuz
ve kemiş. Bazı lûgatler papaz-
ların manastırda çaldıkları çan
demişler.

مرا بينند اندر گنج غارى
شده مولوزن و پوشيده چو
خاقان

*Beni bir mağara köşesinde pa-
pas feracesi giyip boynuz çalıcı
vey çancı görürler.*

(Hākānî)

موليان (mūliyan) = Buḥārā'da bir
mahalle adı. Bazılarına göre o
mahallenin adı cūyi mūliyan
imış.

باد جوى موليان آيد همى
بوى يار مهربان آيد همى
رودكى

*Mūliyan mahallesinin rûzgârı,
şefkatlı sevgilinin hokusu geli-
yor.*

(Rûdekî)

موليدن (mūliden) = مول (ba.).

موم (mūm) = Türkçe mum dedi-
ğimiz (Ar.) شمع.

دلم كه در كف عشقت ز موم نرم ترست
چو وقت پند شود كم ز مناك و آهن نيست
كليم

*Senin aşkının avucunda mum-
dan daha yumuşak olan kal-
bim; nasihat zamanı gelince
taş ve demirden aşağı değildir.*

(Kelim)

مولول (mūmūl) = Gözde peyda
olan bir hastalık.

موميائي (mūmiyâ'î) = mumya
dediğimiz kırık ve çıkığı teda-
vide müessir sanılan mâdenî
bir madde.

ما از شکستن چنان مار ناید
که از ناکسان خوانستن مومیای
شاعر

Ben nakeslerden mumya istemekten arlandığım kadar aza, mın kırık olmasından utanmam.
(Şa'ir)

مونه (müne) = Ateşin sıcaklığı, suyun yaşlığı, havanın soğukluğu gibi tabii hassalar.

موی (müy) = Kıl, saç, tüy.

گرمین سخن نگویم در وصف روی و موی
آینه ات بگوید پیدا که بی نظیری
سعدی

Senin yüzünün ve saçının met-hinde ben söz söylemezsem aynan açık olarak söyler ki benzerin yoktur.

(Sa'dî)

Ş Müyiden — süzişle ağlamak tan emir.

مویان (müyân) = Kaideye muhalif olarak müy = kıl kelimesinin cemi Ş Müyiden mastarından sıfatı müşebbihe ve haliyik موییدن (ba.),

موی از خمیر کشیدن (müy ez hemîr keşîden) = (k.) Kolay iş görmek.

موی از کف بر آمتن (muy ez kef ber âmeden) = Avuçta kıl bitmek (k.) bir iş muhâl olmak.

مویم آید بکف وزلفت تو ناید بکفم
زین چنین بخت که من دارم و این خوک تراست
کمال اسماعیل

Benim öyle bir talihim, senin öyle bir tabiatın var ki avucumda tüy biter de senin zulfün ele geçmez.

(Kemâl İsmâ'îl)

موی بر بستن (müy ber besten) = Hazır ve müheyya olmak.

بسر خیلی فتنه بر بست موی
سوی تاجگاه تو آورد روی
نظامی

Fitne riyasetine hazırlandı, senin tacgâhına teveccüh etti.

(Nizâmî)

موی بند (müy bend) = Saç bağı.

مرصع موی بندش کز قبا بود
هزاران عقد گوهر در بها بود
نظامی

Ensesindeki murassa saç bağı binlerce inci dizisi kıymetinde idi.

(Hişâmî)

موی در میان ننگینچیدن (müy der-miyan neguncîden) = (k.) Tam birlik.

چو مو ضعیف شدم درموی صحت تو
ولی بغیر تو موی بهم نمی گنجد
سلیم

Seninle konuşma hava ve hevesiyle kıl gibi inceldim; fakat senden başkasiyle tam birlik olmaz.

(Selîm)

مویز (mevîz) = Kuru üzüm (Ar.)
ذیب

ی باید که دهد مستی و خوشحال کند
چه موی و چه انگوری ای نیک حبيب
منوچهری

*Ey iyi dost! Şarap gerek ki
insana sarhoşluk versin ve hoş
hal etsin; ister kuru ister yaş
üzümden olsun.*

(Minūçihri)

موی گرشى (müy gūşî) = Acem ve
Farslılardan bir kısımdır ki
saçlarını traş etmedikleri gibi
kulaklarının hizasını da geçir-
mezler. Araplar bunda tasarruf
edüp (k) fi (c) ye, (ş) yi (s) ye
tebdil ederek bu tayfaya me-
cusi demişlerdir.

موی گیا (müy' giya) = İtiryat nev-
'inden sūnbūli hindî denilen ga-
yet hoş kokulu bir bitki ki el-
yafı ince, çok ve karışık olur;
şekli zülfe benzer.

موی پندی (mūpendî) = Hüner ehli
ve sanat sahibi olmak.
موی و خیر (mūyu hemîr) = Kolay
iş. موزه در کل (ba.).

مویه (mūye) = Ağlama, nevha et-
me.

تم جو موی شد از بسکه میکنم مویه
دل جو زیر شد از بسکه می کنم زاری
حبيب گيايکای

*O kadar ağlıyorum ki vücudum
kıla döndü. O kadar ah ve
figan ediyorum ki kalbim sazın
ince teli gibi oldu.*

(Necib Kelyābkānî)

Müyeger = nevha edici.

مویینه (müyîne) = Kürk. Kurkçū-
ye müyîne düz derler.

مه (meh) = Ay mâh (muḥ.) okun-
maz (h) ile nefi edatı olan ne
mevkiinde kullanıldığı vardır.
Burhān, dua, beddua, kalem,
kum yığını mânalarına da yaz-
mıştır.

مه (mih) = Ulu, azim.

چو از قوی یکی بی دانشی کرد
نه که را منزلت ماند نه مه را
سعدی

*Topluluktan biri irfansızlık
ederse ne küçüğün ne büyüğün
itibarı kalır.*

(Sa'dî)

Ş Sis. Mihter = en ulu, âzam.

چو خواهی که فردا کنی مهتری
مکن دشمن خویشرا کهتری
سعدی

*Yarın ululuk istersen kendi
düşmanına çok küçüklük etme,*
(Sa'dî)

مهّا (mehâ) = Billûra benzer bir
taş.

مه آباد (mih âbâd) = İran ateş-
perestlerince kendilerine en ev-
vel mebus olan Peygamber.
itikatlarınca ona nâzil olan ki-
tabın ismi desatirdir.

مهّار (mehâr) = Devenin burnuna
geçirdikleri burunduruk.

لکام بر سر شیران کند صلايت عشق
چنان کشد که شتر را مهّار در پی
سعدی

Aşkın salâbeti aslanların başına gem geçirir; burunda burunduruk deveyi nasıl çekerse öyle çeker.

(Sa'di)

Yular mânasına da gelir. Arapça (m) nin esresiyledir.

موشکی در کف دهاراشتری
در رُبود و شد روان او از مری
مولانا

*Bir küçük sıçan eline bir deve-
nin yularını geçirdi ve mûca-
dele ile yola revan oldu.*

(Mevlânâ)

مِه آسمانی هُوش (mehi âsmânî
hüş) = Bir muallimin talimi ile
değil, bedaheti akliyye ile bir
şeyi anlamak (Nâşirî).

مِهَانُول، مِهَانُل (mehânul, mehâ-
nûl) = Halis afyon.

خود حال دگر خلق چه گویم که ز سودا
بودم چو کسی کو خورد افیون مهائل
سنائی

*Başkalarının halinden nasıl
bahsedeyim ki sevdadan halis
afyon yemiş kimse gibi idim [*].*

(Senâ'î)

مِهپَارَه (mehpâre) = Hüsün ve ce-
mal sahibi (ba.).

مِه پَرَسْتَان (meh perestân) = (k.)
Âşıklar,

[*] Nâşirî, Senâî divanına müracaat
ettiğini ve mehânul değil helâhel olduğunu
Reşidî ve Burhân'ın Cihângiri'ye iktifa
ederek hatâyâ düştüklerini iddia ediyor.

مِهْتَاب (mehtâb) = Ay aydınlığı.
Aslı tâbi meh'dir.

اگر چراغ بخورد ضیا چه غم دارد
و اگر یزد کتان چه غم خورد مهتاب
سعدی

*Eğer ışıık sönerse ziya niçin
tasalansın, eğer keten dökülür-
se ay ışığı neden müteessir ol-
sun [**].*

(Sa'dî)

مِهْتَاب پیمودَن (mehtâb peymû-
den) = (k.) Faydasız iş görmek.

مِهْتُوك (mehtûk) = Ölü = mürde.

مِهچَه (mehçe) = Çadır göbeği,
çadır ağırşacı denilen çadır
direğine geçirilen küçük tabla.
Bayrak alemi mânasına mâhçe
muhaaffefi.

مِهچَه خِیَستَه نو جرم فر
شرف

*Ayın cirmi senin çadırının te-
peliği olsun.*

(Şeref)

مِهْدُم (mehdum) = Göçken deni-
len ak kuyruklu yırtıcı bir kuş.
Ak kuyruk ve gümüş kuyruk
denilen bir nevi güvercine de
derler ki kuyruğu ak, kanatları
tamamen siyah olur.

مِهْدِ مِینَا (mehdi minâ) = (k.) Gök
yüzü.

[**] Keten ile ay arasındaki münase-
bet sühten maddesinde izah edilmiştir.
سوخن (ba.).

مَهْدَنْقَشِ مُوسَى (mehdi nekşi mū-
sâ) = Hazreti Mūsâ'nın doğdu-
ğu zaman içine konduğu san-
dık.

مهر (mihr) = Muhabbet, şefkat,
merhamet.

گر برکنم دل از تو و بردارم از تو مهر
آن مهر برکه افکنم آن دل بیکایم
خجندی

Gönlümü senden ayırır, sevgimi
senden alırsam o sevgiyi kime
vereyim, o gönlü nereye götü-
reyim.

(Hücendî)

Ş Cüneş.

خداوند کیهان و گردان سپهر
فروزد ماه و ناهید و مهر
فردوسی

Dünyanın ve dönücü feleğin
sahibi! Ayı, zühreyi, güneşi
nurlandırıcı.

(Firdevsî)

Ş Eylûl âyı.

شاهی که دایه بودی مهر منور
بی مهروار کردم مهر لاغر
مختاری

Bir dal ki nurlu güneş onun
dayeşi idi; eylûl ayı onu sev-
gisizce zayıflattı.

(Muhtârî)

Ş Her şemsî ayın on altıncı
günü, bu ayı ve bu günü ida-
reye memur edilen melek.

ازان دوزکش مهرخوانی بنام
مبادا نصیب تو جز عز و کام
فردوسی

Adına mihir dediğin günde se-
nin nasibin şeref ve arzudan
başka olmasın.

(Ferdevsî)

Ş Elmas nev'inden kırmızı bir
taş ki (Ar.) حجر الاحمر Ş (Mah) m
sevgilisi ما (ba.).

مهران (mihribân) = Muhabbetli,
muhabbet sahibi, şefkatli mihr-
bânî = muhabbet.

نه شرط دوستی و مهرانیت
دل مارا و بودن سرکشیدن
سلطان

Bizim gönlümüzü kapıp da ita-
atsizlik etmek dostluk ve mu-
habbetin şartı değildir.

(Selmân)

Ş Bir nevi gayet nazik elbiselik.
(mihri hâverân) = Have-
ran güneşi (k.) meşhur şair
Enverî, Enverî Hâverân'da ye-
tiştiği için evvelce Hâveri ta-
hallus edermiş. Hâverân Horâ-
sân'da bir kasabadır. Nâşirî
Şeyh Ebû Sa'îd Ebülhayr'dan
kinaye demiştir. Şeyhi müşa-
rûnileyhin rûbaiyatı meşhurdur.
مهرخوان (mihir hūvân) = Padişahm
erkânî devlete ve ümeraya be-
rayi muhabbet asafı cah, asa-
fuddevle gibi lâakla hitap et-
mesi. "Burhân bunun Hindistan"-
da mütearîf olduğunu söylüyor.
مهر شریف (mihri şerî'at) = Cenabı
Peygambere işaretir.

مهر (muhr) = Üzerine bir adamın
yahut bir kurulun adı kazılmış

olan maden parçası ve onu bir şeye basmakla çıkan nakş.

مهر حم (muhri hum) = (k.) Sükût ş Unutmak muhri cem, muhri fem de derler.

مهر دهان (muhri dehân) = (k.) Sükût ş Oruç.

مهر دهانان (muhri dehânân) = (k.) Oruçlular.

مهر دهانان روزه داران (muhri dehânâ-nı rûze dârân) = (k.) Guruba kadar olan güneş.

مهری (muhri) = Ağzı mühürlü altın ve gümüş surresi.

از پس آن که زانعام جلال الوزرا
شو هر ساله وسد مهری پانصد کانی
فتوی

Sana Celâlülöüzerânın ihsanından her sene irişen beş yüzlük bir surrenden sonra. (Futûhî)

Mimin esresiyle çenk envaindan bir saz,

مهری یکی پیر نژاد آوا برآورده یزاد
خاقانی

Çenk zayıf bir ihtiyar gibi iniltili bir ses çıkarmış. (Hâkânî)

مهراب (mihrâb) = Kâbil padişahının adı. Rüstemin babası Zâl bunun kızını severek evlenmiş, Rüstem dünyaya gelmiştir.

من از دخت مهراب بگریان شدم
چو برآتش تیز بریان شدم
فردوسی

Ben Mhrabin kızından gıryan oldum; çünkü keskin ateşin üzerinde püryan oldum.

(Fırdevsî)

مهرج (mihrâc) = Hint padişahlarımn lâkabıdır. Mih büyük, râc padişah mânasına geldiğinden büyük padişah demektir. Şimdi yarı müstakil olan Hint racalarına denir.

مهر اسفند (mihri isfend) = Her ayın yirmi dokuzuncu günü ve o günü idareye memur sayılan melek.

مهران (mihrân) = Sind nehrinin ismidir ş Tebriz'de bir nehir.

مهرجان (mihricân) = Mihrigân Muarrebî مهرگان (ba.).

مهرگان (mihrigân) = Yedinci şemsi ayın on altıncı günü: bugün İrân mecusilerinin nevrızdan sonra en büyük bayramlarıdır. Ayın on altısından başlayarak yirmi birinci gününe kadar altı gün devam eder. Başlangıcına mihrigâni âmme sonuncu gününe mihrigâni hassa denir. Kadîm Farşlıların bugünleri bayram günlerinden addetmelerine muhtelif sebepler ri-vayet edilmiştir.

مهرگان کوحک، مهرگان بزرگ
مهرگان حردک (mihrigânı bu-zurk, mihrigânı kûçek, mih-rigânı hurdek) = Musikide birer makamdır. Birincisi yalnız

buzurk, ikincisi ve sonuncusu yalnız küçek ile müteariftir.

مِهْرِگَانِ، مِهْرِگَانِ (*mihrigānī, mihrimānī*) = Mihribānī § Barbed'in lāhinlerinden 25 inci lāhin yahut mihrigān bayramında terennüm edilen bir makam (ba.).

چو نوکر دی نوای مهرگانی

بپردی هوش خلق از مهرهائی

نظامی

Mihrigānī makamını tekrarladıkça muhabbetten halkın aklını alıyordu.

(*Niṣāmī*)

مِهْرِگِیَاهُ، مِهْرِگِیَا (*mihrigiyâ, mihrigiyâh*) = Yebruhussanem, muharrefi abdüsselâm denilen bitki ki yanında bulundurmak halkın nazarında muhabbeti temin edermiş. Beyinlerinde ziyade muhabbet hissi olanlar hakkında «mihrigiya hürde end» = sevgi otu yemişler. Darbı meseldir.

یاد مهرش بپر زمین که وزد

زو دمد تا بمشهر مهرگیاه

نظامی

Muhabbeti rûzgârı hangi yere eserse oradan haşre kadar sevgi otu biter.

(*Kāānī*)

مِهْرِمَاهُ (*mihrimāh*) = Şemsi ayların yedincisi.

مِهْرَه (*muhre*) = Demirci çekici.

بسیاد زخم گرزلو چو سرمه پیکر خارا
بسنید نوک رخ او چو مهره تارک سندان
عبدالواسع

Onun topuzunun darbesi mermerin suretini sürme gibi ezer; onun mızrağının ucu örsün tepesini demirci çekici gibi deler. (*Abduloṣāf*)

Cihāngirî'nin istidiāl mevkiiinde iradettiği bu beyti Nāşirî, Reşidî'ye tebean yanlış buluyor ve çekiç delmez, ezer, 'Abulvâsî'in bu şiiri çekiç mânasını ispat etmez; mâna, onun mızrağının ucu örsün tepesini, mühreyi deldikleri gibi deler. demektir, diyor ki pek doğrudur § Bel kemiği, boyun düğümçüğü, gerdanlık, kâğıt ve şatranç mühreleri gibi yumru ve yuvarlak olan şeyler: muhre'i puşt, muhre'i şatranç gibi izafetle taayyün eder.

مِهْرَه‌ای سیمایی (*muhrehâyi sîmâbî*) = (k.) Yıldızlar.

مِهْرَهٗ جانداری (*muhre'i cāndārū*) = (ba.) مار مهره

مِهْرَهٗ خاكَ (*muhre' hāk*) = Kürei arz § İnsan cesedi.

مِهْرَهٗ درجام و طاس افکندن (*muhre der cām ve tās efkenden*) = Mühreyi cama yahut tasa bırakmak (k.) halka padişahın esb suvar olduğunu ilân etmek: çan ve büyük kadeh gibi bir şey vardı ki filin yanına asılırdı. Padişahlar ata bindikleri zaman halkı haberdar etmek için onu çalarlardı (Burhânî Camî').

مِهْرَهٗ در ششدر بودن (*muhre der şeş-*

der būden) = (k.) Mahpus ve âciz olmak. مردارخانه (ba.). (muhre ez şeşder neyâmden) de denir.

بشش خانه نشد کارمش میسر
تیا به مهره اش بیرون زششدر
جای

Altı hanede işi müyesser olmadı, âciz ve meysus kaldı.

(Cāmî)

muhre der gerden cem' şuden) = (k.) Boyun kırılmak.

muhre'î zer) = (k.) Güneş.

muhre'î sîm) = (k.) Ay, yıldız.

muhre'î sîmâbî) = (k.) ay.

muhre'î gilîn) = Muhre'î hâk.

muhre'î mişkîn) = (k.) Yer.

muhre vu hûk'ke) = (k.) Yer ve gök.

muhre'î mâr) = Yılanlardan bir kısmının başında olan muhre.

گر ازدها بود بر طریق لشکر تو
نهان کند زنیب تو مهره دودنبال
ازرق

Eğer ejder senin askerinin yolu üzerinde giderse senden korktugundan mühreyi kuyrugunda gizler.

(Ezreki)

مهیست (mehist) = Ağır, sakil.

مهیشد (mehşid) = Ay aydınlığı,

mehtap. Aslı şîdî meh olup meh=ay. Şîd=nur, ziya mâna-sınadır.

مهك (mehek) = Yanlış olarak meyan ağacı denilen buyan ağacı.

مهلند (mehlend) = Hindistanda yapılan kılıç, tigi hindi = (Ar.) سيف مهند

زبان از سخن عدل وجود خالی نیست
بلی و تیغ مهند گهر جدا نشود
سلطان

Senin dilin adalet ve sehavet sözünden hali değildir. Evet henüz kılıcından meneviş ayrılmaz.

(Selmân)

میهان (mihmân) = Misafir, konuk.

شغیدم که یک هفته ابن السبیل
نیامد میهان سرای خلیل
سعدی

İşittim ki Hazreti İbrâhîm'in misafirhanesine bir hafta misafir gelmedi.

(Sa'dî)

Aslı (mihi mân) dır ki hanenin büyüğü, hane halkının tazim ettiği kimse, demektir.

میهانسر (mihmanserâ) = Misafirhane mânasına geldiği gibi dünyadan da kinaye olur.

میهانداز (mihmândâr) = Hane sahibi.

مِهْمَرْد (mihmerd) = Büyük adam
 § Köy kâhyası, esnaf şeyhi.
 Ferhengi Desatirde «masival-
 lahtan kinayedir ki her iki ci-
 handır, eflâk ve ervaha insanı
 kebir, beni âdeme insanı sagir
 derler» denilmiştir.

مِهْمِيز (mihmîz) = Mahmuz dedi-
 ğimiz, potin, çizme ökçesinin
 arkasına çakılan sivri dişli çark.
 Arapça mihmâz kelimesinin
 imâle şeklidir. Nitekim silâh
 kelimesine selîh denir.

مِهْمَانَه (mehnâne) = Maymun =
 pehnâne.

مِهْمَه (mihne) = Horāsân'da, şairi
 meşhur Enverî'nin vatani olan
 kasaba.

مِهْوَارَه (mehvâre) = Aylık = ma-
 hiyane.

مِهْوَر (mehver) = Arapçada بِصَاقِ الْقَمَر
 denilen, bitki yahut ay köpüğü
 denilen bir ak taş.

مِهْي (mihî) = Büyüklük, ululuk.
 Mimin üstüniyle billûr gibi bir
 taş = mehâ.

مِهْيَر (mehîr) = Ay.

چر پشت آينه است اجسام ايحا
 شود چون روی آينه معفا

نه شئی ماند آنجا نی مهی
 نه ظلمی بیی آنجا نه زهری
 عطار

*Burada aynanın sırtı gibi olan
 cisimler aynanın yüzü gibi par-
 lak olur. Orada ne güneşe, aya
 mûtaallik şey kalır, ne zulmet
 ne aydınlık görürsün.*
 ('Atfâr)

مِهْبَن (mihîn) = Ziyade büyük,
 pek ulu. Sonuna hai tahsis ge-
 tirilerek mihîne de denir.

مِی (mey) = Üzüm şarabı.

نه زاهد چو پاس دین ننوشت می ازان ترسد
 که گردد آشکارا وقت مسق کفر پنهانش
 یغما

*Sofunun şarap içmemesi dini
 muhafaza için değil, sarhoşluk
 zamanında gizli küfrü meyda-
 na çıkar korkusundandır.*
 (Yeğmâ)

Mecazen şarap kadehi.

بیچ و شش می بخورد و پرگل گشت
 روی آن روی نیکوان یکسر
 فرخی

*Birkaç kadeh içti ve güzellerin
 seçkininin yüzü baştan başa
 gül doldu.*
 (Ferruhî)

دم گرفته زجور رمانه ای هدم
 حدیث زهد و ورع در میان میار می آرد
 قاتمی

*Arkadaş! Gönlüm zamanın
 cevrinden müteessir olmuştur;
 vera' ve takva sözünü ortaya
 atma, şarap getir.*
 (Kānî)

§ Gül suyu.

همه بال اسب از کوان تا کران
زادوده مشک وی وزعفران
فردوسی

*Atın bütün yelesi misk, gül
suyu, safran sıvalı.*

(Fırdevsî)

ی.ب. (meyî bih) = Kalbe ferah
veren ve onu kuvvetlendiren,
şarap, yahut üzüm suyuyla ter-
tibedilmiş ayva şarabı.

ی.پخته (meyî puhte) = Koyula-
şmıya kadar kaynatılan üzüm
pekmezi, hususiyle bazı baha-
rat ile kaynatılan mayhoş ve
lezzetli kısmı (Ar.) عقیقه العنب tâ-
rip ile ی.پنج (meyî puhtec den-
nir. 'Aşım Efendi nârendek ile
tefsir etmiştir.

ی.پرست (mey perest) = Çok şa-
rap içen.

وای بر آن پسر هزاران وای
که بود ی.پرست و خود آدای
هاتف

*Yazık o çocuğa binlerce yazık
ki meyperest ve süslenici olur.*

(Hâtîfî)

ی.زده (meyzede) = Çok şarap
içmekle hali fenalaşıp yemeğe,
içmeğe ve harekete mecali kal-
mıyan kimse = şarap zede. Türk
argosunda matiz, zom.

ی.سوس (meyî sūs) = Üzüm suyu-
nu meyan suyuyla kaynatıp ya-
pılan şarap.

ی.شعریفش (meyî şî'rafeş) = Lâl
renkli şarap.

میخانه (meyhâne) = Şarap satılan
ve içilen yer.

آتش نفسان قیبت میخانه شناسند
المهرده دلاترا بخرافات چه کارست
ناصر بخاری

*Meyhanenin kıymetini ateş ne-
fisliler anlarlar; kalbi donuk-
ların harabat ile ne işi var.*

(Nâşîrî Buḥârî)

میخوار (meyhuvâr) = Şarap içen.

زر خسار میخوارگان و نیک ی
بهر گوشه چون گل برآورده غوی
نظامی

میخوش (meyhüş) = Mayhoş de-
diğimiz ekşimsi lâtif taam. Nâ-
şîrî mayhoş nar demiş.

میآ (meyâ) = Âmeden : gelmek ten
nehyi hazır olup getirme, gel-
me, demektir.

میآمار (meyâmâr) = Âmârîden =
saymak, tadad etmekten sayma,
mânasına nehyi hazır.

میآن (miyân) = Orta.

نرکی میان باغ چو شمع ی بزش چراغ
با چون میان پروین تابنده مشتری
قطران

*Nergis bağıın ortasında altı
fitilli şem'aya, yahut Ülkerin
ortasında parlak Müşteri yıldır-
zına benzer*

(Keṭrân)

Ş Bel, kemer bağlanacak yer,
kemer.

عشق من از سرین تو دزدیده فریبی
سبر من از میان تو آموخت لاغری
قطران

*Benim aşkım dolgunluğu senin
ucandan çaldı; benim sabrım
zafiyeti senin belinden öğrendi.*
(Keṭrân)

دسن بر میان است مرد دلبر
فروشد بدان چاه رخسند زبر
نظای

*Cesur adam beline ip bağladı,
o dibi aydınlık kuyunun içine
indi.*

(Niẓāmî)

Ş Bıçak, kılıç kını = niyam.

چون زبانم گرفت خونریزی
همچو شمشیر در میان کردم
مولانا

*Dilim kan dökücülüğe başla-
yınca kılıç gibi kınına koydum.*
(Mevlânâ)

Çanta, dağarcık mânasına hem-
yan muhaffefidir.

زوی که روی من از حجر او زر اندودست
برغم من همه در سیمکون میان افکند
سراج

*Yüzüm, mehcuriyetiyle sararmış
olan altının hepsini bana rağ-
men gümüş renkli çantaya attı.*
(Serrâc)

Bu mânalar birinci mânadan
alınmıştır.

*Bel bağlamak (miyân besten) = Bel
bağlamak (k.) bir işe hazırlan-
mak, müheyya olmak.*

باصد آزادی چونی بر است سرو
پیش بالایت میان چاکری
ناصر بخاری

*Selvi bütün azadeliğiyle senin
boyunun huzurunda ney gibi
bel bağladı.*

(Nâşırı Buhârî)

Miyân bend) = Kuşak.
Miyân bûdân) = Bulut,
*rûzgâr, yağmur gibi yer ile gök
arasında tekevvün eden şey.*

*Miyân buyî) = Orta ve
mutedil olmak, miyâne gîr.*

*Miyân pâçe) = (k.) Sû-
rûştürmek.*

*Miyâncı) = Aracı vasıta,
muslih, mükrim, Bu kelime Türk-
çeden alınmıştır.*

نان من بی میانجی دگران
بدنه ای رزق بخش جانوران
نظامی

*Ey bütün canlıların rızkını ve-
ren! Benim rızkımı vasıtasız
ihسان et.*

(Niẓāmî)

Miyângîr) = Ara bulucu.
*Miyângîrî) = ara buluculuk, ta-
vassut.*

میان گرگیرت عیبم ممکن پیش
میان گیرمی عجب نبودند ددویش
کاتبی

*Beline sarılırsam beni çok ayıp-
lama, fakirin meyangirliğine
şaşılmaz.*

(Kâtibî)

*Miyânserâyî) = Bir ne-
vi üzüm.*

Miyâne) = Orta.

ای تبرغت وا دل عشاق نشاء
خلق بشو مشغول وتو غائب زمیان
خیالی

*Ş Kadınların boyun-
larına taktıkları gerdanlık ve*

ortasındaki iri inci (Ar.) واسطة القلادة
دورة القلادة.

شاهی که در گهش را چرخ آستانه زبید
عقد جلال اورا گردون میانه زبید
فلکی شیروانی

*Bir padişah ki felek, dergâhın
nın eşiği olmaya lâyıktır. Onun
celâdet ve azametinin gerdanlı-
ğına felek inci olsa lâyıktır.*
(Felekî'l Şîrwanî)

میانهگیر (miyânegîr) = Aşırıyı ve
azcayı ihtiyar etmeyip ortayı
seçen.

میتین (mîtin) = Külünk: sivri ve
uzun taşı kazması

چندانکه بشمشیر تو بدخواه شکندی
فرهاد و کرک فکندست بختین
فرقی

*Kılıçla o kadar düşman devir-
din ki Ferhād külünk ile dağ
beli devirmemiştir.*
(Ferruhî)

میخ (mîh) = Demir ve tahta çivi,
kazık.

زده باو گاهی بر شمشیر طناب
ستونش زر و میخش از سیم تاب
نظامی

*İpleri ipek, direği altın. çivisi
halis gümüşten bir çadır kur-
muş.*
(Nizâmî)

§ Altın para sikkesi, damga.

گردد مرهم دل فگار مرا
چهرهای میخ کرده لگاز
مسعود

*Benim mecruh gönlüme sikke
ile yaralanmış yani nakışlan-*

*mış çehreleri merhem yapmış,
fakirlikten yaralanan gönlümü
sikkeli para ile tedavi etmiş.*
(Mes'ûd)

میخ درم (mîh derm) = Para sik-
kesi.

میخ دیناری (mîh dînârî) = Altın
sikkesi. Burhânî Camî' sikke
kalıbı suretinde göstermiştir ki
daha doğrudur § Sidik.

میخ گده (mîhgede) = Darphane.

میخ کس (mîh keş) = Kerpeten,
kısaç.

میختن (mîhten) = İşemek.

بلنگ عجر زد چون یخه برهن
چو موش از بام برمن میخت ایام
عید

*Hicran kaplanı bana pençesini
batırınca eyyam üzerime dam-
dan. sıçan gibi işedi.*
(Amîd)

میخ قدم (mîh kadem) = Ayağı
kırık kimse.

میخک (mîhek) = Karanfil § Kü-
çük çivi. Karanfil küçük çiviye
benzediğinden bu isim veril-
miştir.

میخی (mîhî) = Fakir hırkast. He-
zâr mîhî derler.

میدان (meydân) = Şarap zarfı. So-
nundaki (dân) şamdan ve ben-
zerlerinde olduğu gibi, zarf eda-
tıdır § Türkçede kullandığımız

gibi açıklık, uzun ve geniş yer, koşu ve talim yeri.

نقره خفك صبح را در تاخت سلطان خن
ساقیا گلگون کیترا بیدان در فکن
سلطان

Güneş, sabahın beyaz kır atını sürdürdü. Ey sâki! Gül renkli atını yani şarabını meydana at: kadehe dök.

(Selmân)

Mimin üstünü ve esresiyle Arapçada geniş arsa mânâsınadır.

مَیْدَانِ اَغْبَرِ ، مَیْدَانِ حَاكِی ، مَیْدَانِ حَاكِ
(meydâni hâk, meydâni hâkî, meydâni eğber) = (k.) Yer.

مَیْدَانِ بَسَرِ اَمَدَنِ
(meydân beser âmeden) = (k.) Ömür sona ermek.

مَیْدَانِ فَرَاخِ يَافْتَنِ
(meydân ferâh yâften) = (k.) Maişet geniş olmak.

مَیْدَانِ کَشِيدَنِ
(meydân keşiden) = (k.) Sıçramak için kendini toplamak, koçlar gibi geri geri gitmek.

گر سهند آسا ز آتش می گریزم دور نیست
می کشم میدان که خود از دور بر آتش زم
فیاض

Üzerlik tohumu gibi ateşten kaçarsam uzak değildir. Uzaktan ateşe atlamak için hızlanmak maksadiyle geri çekiliyorum.

(Feyyâz)

مَیْدَن (mîden) = Yeni ve taze/olmak.

مَیْدَنِه (meydenih) = Sofracı.

مَیْدَه (meyde) = Has ekmek.

جو بیذک از سی بازو خورم
به از میده برخوان اهل کرم
نظای

Kolumun sâyi ile yediğim arpa ekmeği, ehli keremin sofrasındaki has ekmekten daha iyidir. (Niẓāmî)

مَیْدَه سَالَارِ (meyde sâlâr) = Ekmekçi.

مَیْر (mîr) = Bey.

در میر وزیر و سلطانرا
بی وصیت مگرد پیرامن
سمدی

Bey, paşa, padişah kapısının etrafını vesilesiz dolaşma. (Sa'dî)

مَیْرَابِ (mîrâb) = Müşterek suları taksim eden kimse. Su idaresi (Ferhengistân).

مَیْر آخُورِ (mîrâhûr) = Padişah ahırının müdürü yahut mûtaaddit atları olan büyük adam (Niẓâm).

میر آخور دید اورا رحم کرد
کاشنای صاحب خر بود مرد
مولانا

Ahır kâhyası onu görünce merhamet etti; çünkü merkep sahibinin bildiği idi

(Mevlânâ)

میر آتش (mīrāš) = Halkı yemeğe davet eden kişi, sofracıbaşı.

میر آتش (mīrâteş) = Topçu komutanı.

میر بار (mīr bâr) = Teşrifat memuru.

میر دینی (mīrdinî) = Şebboyun me-nekşe renklişi Ş Bürümcük denilen ham ipekten mamul ku-maş.

میرزا (mīrzâ) = Mîr zade muhaffefi olup ekseriya şehzadelere, ser-dar evlâtlarına, sadata denir yahut isimlerin evveline gelirse aka yerine geçer, isimlerden sonra gelirse şehzadelere denir. 'Abbās mîrza gibi (Nizâm).

میرزا همه وقت جامه زر تازی نیست
پیوسته سپهر بومر یاری نیست
شاعر

Mirza! Elbise her vakit sırmalı değildir; felek daima dostluk sevdasında değildir.

(Şār)

میرک کازرونی (mireki kâzirūnî) = Çortuk otu, durak otu denilen güzel kokulu ve kuvvet verici bir bitki = دینارویه (ba.).

میروک (mīrūk) = Ufak karınca = murce, murek.

میرد (mīre) = Büyük zat, Efendi.

چون خدمت خاصه تو شایم
زمره و میر چون گرام
خاقانی

Sana mahsus hizmete lâyıf iken Efendi ve Beye nasıl mey-lederim.

(Hâkânî)

میر هشت بهشت (mīri beşt bibişt) = Cennetin kapıcısı, rıdvan.

میر هفتمین (mīri heftumîn) = (k.) Zühâl yıldızı.

میر (mīz) = Misafir, konuk. Konuk ve ziyafet sahibine (mizbân) denir.

انگرمچه مزبان بود خوش زبان
بشکی نه نیاه آید از مزبان
صعدی

بزشاک (ba.) Yemek masası Ş Mî-zîden = işemek ten (ismas.), emir Ş Temîz (mîuh.).

میراب (mīzâb) = Oluk: işemek mânasına gelen (mîz) den alınmış ve Arapçalaştırılmıştır.

میرد (meyezd) = Düğün ve işret meclisi.

اندو نبرد پشت و پناه تو گرددگار
و اندر میزد مولس جان تو ماه تو
طرب

Harbde senin zahîr ve muhafî-zın Cenabı Haktır; işret meclisinde can yoldaşın yeni aydır.
(Ferruhi)

میرد (meyzer) = Başa saracak sarık ve mendil, peşkir.

میخوری چه بود اگر او کویدم
در رواندو عین آتش بی ندم
مولانا

*Peşkir, mendil ne olacak, eğer
o bana hitaben nedametsiz ateşin
içine gir derse.*

(Mevlânâ)

مِرْكَ (mîzek) = Sidik & Mîz ke-
limesinin ismi tasgîri.

مِزیدن (mîziden) = İşemek.

برخویشق میزی از بیم همچو موش
هرگاه که چون پلنگ در آیم بخرخه
بودهای جای

*Eğer her zaman kaplan gibi
hırıltıya başlarsam korkudan
sıçan gibi üzerine işersin.*

(Pürbehâyi Câmî)

مِیستی (mîstî) = Türkçe alaten de-
nilen hastalık = pis (Ar.) برس
bu hastalığa tutulana ebres
muharrefi abraş derler & Cü-
zam illeti diyenler de vardır.
Cüzam = miskinlik.

مِیسیدن (mîsiden) = Yoklamak =
misiden.

مِیش (mîş) = Koyun.

گروک از مهابت تو بره مانده میشدا
برداوه از زمین ویدوش شبان کفد
سلطان

شبان (ba.).

مِیشْبا، مِیشْما (mîşbâ, mîşmâ) =
Kaya koruğu, hemîşe behar
(muh.) (Ar.) حی العالم.

مِیشْ بهار (mîşî behâr) = Papatya
nev'inden, sığırközü dediğimiz
çiçek = mîşbâ.

مِیشْته (mîşte) = Yahudilerin mual-
limi.

مِیشْ مرغ (mîş murğ) = Toy ku-
şu = hercâl.

مِیشْین (mîşîn) = Meşin dediğimiz
deri.

مِیشْ (mîğ) = Sis, pus & Bulut

معانیست دو زیر حرف میاد
چو دو پرده مشوق ودر مِیشْ ماء
سعدی

*Sevgili, örtü: ay, bulut altında
gizlendiği gibi siyah harfin
altında nice mânalar vardır.*
(Sa'dî)

مِیک (mîk) = Çekirge. Kâfî tasgîr
ile mîkek de denir.

مِیلاد (mîlâd) = Hindistan'da bir
şehir & İranlı bir cengâver.

مِیلاب (mîlâb) = Nargile marpucu.

مِیلِ سُرْمه (mîlî surme) = Sürme
çekilen düz hilâl.

مِیلِ کَشیدن (mîl keşiden) = Gözü
kör etmek.

مِیلِ دِر سُرْمه دَان دیدن (mîl der surmedan
diden) = Erkekle dişiği birleş-
miş görmek.

میلّو (mīlāv) = Çırak, şakirt.

اوستاد زمانه میلّو است
شیر گردون زهینش گلاوست
ابوالخیر

Zamanenin ustası çırak, feleğin aslanı onun heybetinden öküzdür.

(Ebūlhayr)

Milāve: şerbetlik, müjdelik.

میلّه (mīle) = Hemedanlı meşhur bir pehlivan Ş Maḥmūdī Ġazne-vi'nin harb ettiği meydan.

میلی (mīlī) = Kedi.

میم (mīm) = Mim dediğimiz hece harfi Ş Sâfi şarap.
میم کاتب (mīmi kاتب) = (k.) A'ma.
میم مطوق (mīmi muṭevvek) = Erkeğin tenasül aleti.

میوز (mīvīz) = Kuru üzüm.

آنها که اسیر عقل و تمیز شدند
در حسرت هست و نیست ناچیز شدند
دوبا خبری و آب انگور کزین
کاین بی خبران بنوره میوز شدند
خیام

Akıl ve temyize esir olanlar, var ve yok hasretiyle değersiz oldular. Git, üzüm suyundan bir haberdar seç; çünkü bu bi-haberler maksada vâsıl olamışlar.

(Heyyām)

Reşidī, mīmiz şeklinde yazmış-tır.

مینّا (mīnā) = Madenlere işlenen renkli cam tabakası: mīnâ nâm, mīnâ gūn = mine renkli, renkli cam. Mīnākâr, mīnâger = mineci.

بوالعجب میناگری کزیک عمل
هست چندیّن خاصیتها بر زخل
مولانا

Şaşılacak derecede bir minager ki bir sanatla Zühale bu kadar hassalar verdi.

(Mevlânâ)

Ş Mutlak şişe; mīnâyi mey = şarap şişesi.

مینک (mīnek) = Süpürge otu.

مینو (mīnū) = Cennet.

نزد سمّت مشاطه آن رخسار نیکور
همی بوستان بپرا چه حاجت ماغ مینورا
یغما

O güzel yüze tuvalet sanatı yakışmaz, cennet bahçesinin bahçıvanın sâyine ne ihtiyacı var.

(Yeğmâ)

Ş Gök. Mīnūyi ḥāk = kabir.

میو (mīv) = Kıl.

میواد (mīvâd) = Mībâyed=lâzım olur, gerektir, mânasınadır.

میوه (mīve) = Meyva. Mīve'i dil = gönül meyvası (k.) evlât Ş (k.) Şiirler.

ای مېوه دل من لابل دل
ای آرزوی جانم لابل جان
فرخی

*Ey gönlümün meyvası ! Hayır,
belki gönlüm. Ey canımın ar-
zusu ! Hayır, belki canım.*

(Ferruhî)

میهن (mîhmân) = Misafir, konuk.

آمد از آفاق یاری مهربان
یوسف صدیق را شد میهمان
مولانا

*Âfaktan (uzaktan) şefkatli bir
dost geldi, Yûsuf Sıddîk'a mi-
safir oldu.*

(Mevlânâ)

میهن (meyhen) = Aramgâh § In-
sanın doğduğu yer § Evlât ve
ayal § Kavim ve kabîle § İyi
huylu § Tereyağı § Koyun südü,

(k) Arapça elifbenin 20 nci, Farsçanın 21 inci harfidir. Ebced hesabıyla elli sayısını gösterir: kelimenin evvelinde nefi ifade eder. Neguft=söylemedi. Mastarların âhirinde mastariyet edatıdır. Bu surette ta (ت), yahut dal (د) dan sonra bulunur: guften, kerden. Bazan nun (ن) un haziyle de mastariyet mânasını ifade eder.

ماخود شکسته ایم چه حاجت شکست ما
رفتیم اگر ملول شدی از نشست ما
شاعر

Biz zaten kırılmışız: bizi kırmaya ne hacet. Bizim durmamızdan usandı isen gittik.

(Şâ'ir)

Bu takdire göre ekseriya mâ-naca zıt iki kelime arasında bulunur: guft ve şenîd, dâdu sited gibi ki guften ve şenîden, dâden ve siteden takdirindedir. Kelimenin sonunda bulunduğu zaman makabli harfi illet olur: sa gunne ile telâffuz olunur: zeban=dil, dehan=ağız. Kelimenin ortasında da gunne ile telâffuz edildiği vardır: huvând = okudu, mând = kaldı. Keli-

menin sonunda zait olarak da bulunur: pâdâş=mükâfat, pâ-dâşn. Zibâ = yakışıklı, zibân. Bazılarında da nisbet ifade eder, derzen, süzen, rimen gibi.

ن

(nâ)=Nay denilen saz & Boğaz.

سماع عاشقان تسبیح دان زیرا که خوش باشد
هر آن نوحه که صاحب مائی چنانک ناگوید
دهلوی

*Âşıkların simasını tespih bil:
çünkü matemlinin boğaz saziyle
söylediği her nevha hoş olur.*

(Dehlevî)

§ Su.

تا باغ پدید آرد برک گل نیسان
نایب لود بارد ناویم آزاری
منوچهری

*Bağ, nisan gülünün yaprağını
izhar ettikçe; rüzgâr, bahar
suyunu yani yağmurunu ve ta-
ravetini yağdırdıkça.*

(Minūcihrî)

Kelimenin evvelinde nefi, âhirinde mahalliyet ifade eder: nâçar = çaresiz. Tengna = dar yer.

ن

(nââzâd)=Kurtulmıyan, halâs olmıyan (k.) alçak kimse. Başlangıçsız, ezeli, sonsuz, ebe-

di. Âzâd bunun hilâfınadır ki cömert demektir.

نَاآغَاز

(nâāġâz) = Geçmişin iptidası olmıyan gün. Arapça karşılığı اول الازال dir.

نَا اَنْجَام

(nâ encâm) = Geleceğin sonu olmıyan gün. Arapça mukabili ابد الاآد dir.

نَا اَنْدَام

(nâendâm) = Biçimsiz, gayri muntazam. Biendâm da denir.

نَا اَنْدِش

(nâ endîş) = Gecenin karanlığı gündüzün aydınlığı gibi bedihi ve aşikâr olup fikir ve nazara ihtiyacı olmıyan şey.

نَا اَوْس

(nâûs) = Kilise, manastır, mecusi ateşgedesi.

گرچه زاغ سیاه گشتم من
نکوزیم مقام جز ناوس
سنائی

Ben kara karga olsam manastırdan başka yer ihtiyar etmem. (Senâl)

نَا اَيْن

(nâ ĩn) = İsfahân, Yezd, Şîrâz arasında bir şehirceğiz.

نَاب

(nâb) = Halis, sâfi.

زمرگان دهمدم خوناب یرینت
مگو خوناب خون ناب یرینت
جای

Kirpikten mütemadiyen kanlı su döküyordu; kanlı su deme; halis kan döküyordu.

(Câmi)

هر دو لعلت شکر تابست خوام هر دورا
ی بیوسم تاآند درمیانشان شکر آب
قآنی

Her iki lâlin (dudağın) halis şekerden; aralarında dargınlık olmamak için her ikisini öpmek isterim.

(Kāānî)

نابای (nâbây) = Muhal.

نابایشه (nâbâyîşe) = Hestî
مستمتع الوجود

نابدید (nâbedîd) = Belirsiz.

آفتاب ارچه روشست اورا
پاره ابر نابدید کند
سنائی

Güneş her ne kadar parlak ise de bulut parçası onu belirsiz eder.

(Senâl)

نابسود (nâbisūd) = Henüz el değmemiş, örselenmemiş yeni ve taze şey.

مراورا یکی کاه بابجه بود
هنوزش بجه خرد بد نابسود
فردوسی

Onun yavrulu bir ineği vardı. ineğin yavrusu taze idi.

(Firdevsî)

نابکار (nâbekâr) = Hareketi fena kimse işe yaramıyan şey.

نابنوا (nâbinevâ) = İşe yaramaz bir hâle gelen şey.

نابود (nâbūd) = Madum iş Sonra yok olmuş şeye de denir iş Fakir ve muflis. Nabūdmen = Fakr ve faka sahibi.

تو کوتاه هستی و نابود مشد
مزن دست برشاخ مبروبلند
شاعر

*Senin elin kısıdır ve fakirsin:
yüksek selvi dalına el uzatma.*
(Şâ'ir)

نابینا (nâbînâ) = Kôr.

در ادراک کالات خرد چندان که می‌کوشد
همان مقدار می‌باید که از آینه نابینا
سلمان

*Senin kemalâtını idrak husu-
sunda akıl çok çalışıyorsa da
ancak aynada körür görebildiği
kadar görüyor.*

(Selmân)

نابیوسان (nâbeyūsân) = Ümit bes-
lemiyen, tamahsız.

ناروا (nâpervâ) = Korkusuz, lâ-
kayt پروا (ba.).

ناتراشیده (nâterâşide) = Yontulma-
mı, edepten bibehre, yoğun
kimse.

بیک ناتراشیده در مجلسی
برنجید دل هوشمندان پی
سعدی

*Bir mecliste bir kaba adamın
bulunması çok akıllıların kal-
bini incitir.*

(Sa'dî)

ناجوز انجم (nâcuz encâm) = Bitmez
tükenmez, nâmütenahi.

ناچار (nâçâr) = Çeresiz, zaruri,
âciz.

ناچار هر که صاحب روی نکوبود
هر جا که بگذرد همه چشمی بر او بود
سعدی

*Her kim hüsnü cemel sahibi
ise her nereye giderse zaruri
bütün gözler ona levecçüh eder.*

(Sa'dî)

ناچار باش (nâçâr bâş, nâ-
çâr hest) = Vacibülvücüt, Tanrı.

نابسی (nâbesî) = Adem ki vücut
mukabilidir.

نابره (nâbehre) = Kalp para \$
Büyük.

که وایلا عجب کارم افتاد
بسر نابره دیوارم افتاد
جامی

*Feryat, bana şaşılacak bir iş
hâdis oldu, başıma büyük bir
duvar düştü.*

(Câmî)

\$ Furumaye, soysuz. Bu iki mâ-
naya ezdat kabîlinden olur \$
Gizli.

ناجر مک (nâcirmek) = Buthane-
de oturmak. Doğrusu nâcirmek-
ki dir \$ Nasara âbitlerinden biri.

ناجو (nâcū) = Çam ağacı.

ناجوی این باغ بوجد و خروش
کشته چو سکان فلک سبز پوش
سعدی

*Bu bağın çamı vecd ve huruş
ile feleğin sakinleri gibi yeşil
giymiş.*

(Sa'dî)

ناجه (nâçeh) = Eyer baltası =
teberzin. Türkçe nacak derler.
Tokmaklı büyük balta demektir.

فکنده ناچه دوعنز کفر تادسته
نشاند بیک در چشم شرک ناسوفار
مسعود سعد

*Nacağı küfrün beynine, sapına
kadar indirmiş; şirkin gözüne
çatal oku gezine kadar oturtmuş.*

(Mes'ud Sa'd)

Ş Ucu çatallı mızrak Ş Küçük mızrak ki gönder tâbir olunur.

نَاح (nâh) = Göbek = nâf.

نَاحِست (nâhâst) = Kötürüm = zemingir.

نَاحِدَا (nâhüdâ) = Kaptan: nâv = gemi, hüdâ = sahip kelimelerinden mürekkep nâvî hüdâdır ki o da hüdâyı nâvdan kalbolunmuştur.

خدا کشتی آجا که خواهد برد
اگر ناخدا جامه برتن درد
سعدی

Kaptan vücudundaki libası yırtsa da Allah gemiyi dilediği yere götürür.

(Sa'dî)

نَاحِن (nâhun) = Tırnak.

مهرمرا از تو بزرنجبر گسستن نتوان
ناخن از گوشت بشمشیر جدا نتوان کرد
یضا

جدا (ba.). Nâşirî bu kelimenin aslı nâhûn dur. Kan insanın bütün âzasına nüfuz ettiği halde beden bu cüz'ünde yoktur; ancak az bitişik ve muttasıl olan yerinde vardır, diyor.

تو چنانی مرا بجان و بدل
ای نکاوین که گوشت با ناخون
شاعر

Ey güzel! Sen can ve yürekle bana aynıyle et ile tırnak gibisin: o kadar yakınsın.

(Şa'ir)

Kuş ve nâhun = et tırnak demektir, bu darbu mesel Türkçemizde vardır.

ناخن آفتاب (nâhuni âfitâb) = (k.) Güzelin tırnağı Ş Ateş, çalgı çalan tırnak.

ناخن بدل زدن (nâhun bedil zeden) = (k.) Kalbe tesir etmek ve bikarar etmek.

ناخن بدندان (nâhun bedendân) = (k.) Mutehayyir = engüşt bedendân.

بدیشان از غنیمت داده چندان
که خلق ماند ازان ناخن بدندان
نزاری

Onlara ganimetten o kadar vermiş ki birçok kişi ondan mütehayyir kaldı.

(Nizârî)

ناخن برا (nâhun burâ) = Makas. Ata dair:

گر بگردانی بگردی و در وانگیزی رود
برتراز عنکبوت و حلقه ناخن برای
من و چهری

Örümcek telinin üzerinde döndürürsen döner; tahrik edersen makasın halkasından geçer.

(Minûçihri)

Mânayı terkebîsi tırnak kesici yani tırnak bıçağı demektir.

ناخن بسنک آمدن (nâhun besenk âmeden) = (k.) Uygunsuz bir iş zuhu etmek.

ناخن خواره (nâhun pâ, nâhun hûvâre) = Tırnakta zuhur eden dolama ve et yaran hastalıkları = (ba.)

ناخن دیو، ناخن خوش، ناخن بریان (nâhuni periyân, râhuni hûş, nâhuni dîv) = İblis tırnağı: se-

def nev'inden, tırnağa benzer, hoş kokulu bir bitki ki hâfakan, hayız tutukluğu, sara hastalığına faydalı imiş (Ar.) عطارالطبيب : şeytan tırnağı bu olmayıp tırnak dibinde peyda olan ve tırnak piçi denilen dericeğizdir.

ناخن دیورا پروریان
چونکه در زیر خویشت دود کنند
صرهرا نافع آید و باید
حبضش ایشان گشاد و سود کنند

یوسف طبیبی

Nâhuni dīv denilen bitkiyi çeri yüzlüler alt taraftan tülsülenirlerse hafakana fayda verir, hayızları açılır ve istifade ederler.

(Yūsufi Tebîbî)

این کرم پین که از دلت خفکان
برده ایزد بناخن پریان
شاعر

Şu lûtfâ bak ki Cenabı Hak senin kalbinden hafakanı iblis tırnağı ile gidermiş.

(Şâ'ir)

ناخن پیرا (nâhun pîrâ) = Tırnak kesip süsleme aleti. Manikür yapan berber mânasına da gelir.

ناخن خامه (nâhuni hâme) = Kalemin sivri ucu,

ناخن روز (nâhuni rûz) = (k.) Güneş.

ناخن زدن (nâhun zeden) = (k.) İki kişinin arasını bozmak : iki furumaye kavga ederken seyircilerin tırnaklarını birbirine sürtmelerinden kinayedir.

چو تو سوار شدی ماه نو زد ناخن
که در میان دو خورشید گرم سازد جتن
نورالدین اصفهانی

Sen ata binince yeni ay iki güneşin arasını bozmak için tırnak sürter.

(Nüreddini İsfahânî)

ناخن گذاشتن (nâhun guzâştan) = Çok korku ve aciz.

من کیم صائب که دست از آستین پیرون کنم
دو بیابانی که ناخن میگذارد شعرها
صائب

Şâ'ib, arslanın korktuğu bir çölde ben kim oluyorum ki elimi yenimden çıkarayım: cesaret göstereyim.

(Şâ'ib)

ناخنه (nâhune) = Arpacık : göz kapağında çıkan sivilce.

ایرش خودشید را ناخنه آید زوشک
تا تو بشیرتک حسن ناخنه دوجهان
مناقای

Sen güzellik atını dünyada sürdüğünden beri güneş atının hasedinden gözünde arpacık çıkar.

(Hâkânî)

Süheyl yıldızına bakmak bu hastalığı getirirmiş.

ناخنه چشم شب (nâhune'î çeşmi şeb) = (k.) Yeni ay.

ناحواست (nâhuvâst) = İsteksiz Ş

Ş Ayak altında çiğnenmiş, tepelenmiş, hususiyle, yer. İkinci mânada nâhost da denir ki mastarı nâhostendir.

ناخواه (nâhuvâh) = Bir kimsenin istek ve ihtiyarı olmaksızın husule gelen şey.

آن چنان کز عطسه و خامیاز
این زهان گرود بناخواه تو بار
مولانا

Bu ağız, sen istemeksizin ak-sırma ve esneme sebebiyle açıl-dığı gibi.

(Mevlânâ)

ناداشت (nâdâšt) = Utanmaz, ha-yâsız.

چنین آمده از بزرگان بود
که بامیچ ناداشت کشتی مگیر
نظای

Yaşlı büyüklerden böyle gelmiş ki hiçbir hayâsızla gürleşme: yaşlı büyükler hiçbir ahlâksızla mücadele etmemeyi tavsiye etmişlerdir.

(Nişâmî)

Ş Kengir ve şahşane denilen bir kısım dilenci سنگر (ba.).

شوغی "ناداشت زجلاد پیش
کوئن غیری بود، این، جان خواش
دهلوی

Kenger denilen dilencinin hayâsızlığı cellâttan fazladır; çūnkū cellât başkasının vūcudunu izale eder; bu, kendi canını.

(Dehlevî)

Nâdâştî = hayâsızlık.

چون بود این صلح بناداشت
خشم خدا باد برآن اشق
نظای

Bu barışıklık hayâsızlık cihe-tiyle olursa böyle sulhu Allah kahretsin.

(Nişâmî)

Ş Müflis, fakir.

دل ناداشت بر زخون باشد
ساغر عیش او نکون باشد
ابوالمؤید

Fakirin gönlü kanla dola yani kederli, yaşayış kadehi ters olur.

(Ebûlmü'eyyed)

نادان (nâdân) = Cahil.

دشمن دانا که غم جان بود
بهر از آنست که نادان بود
نظای

Cana keder veren akıllı düş-man, nâdan dosttan daha iyidir.

(Nişâmî)

نادان دَه مرده گوی (nâdâni deh merde gūy) = Geveze, yan-şak.

حلزکن زندان ده مرده گوی
چو دانا بی گوی دپورده گوی
معدی

Geveze cahilden sakın, âlim gibi bir söyle de iyi söyle.

(Sa'dî)

نادیده (nâdīde) = Görgüsüz (k.) hasis, leim.

بایدل تو اسم بحر نادیده
بازدن تو مام عطل دیوانه
مختاری

Senin ihsanına karşı denizin adı hasis, senin zihnine karşı akıl anası divanedir.

(Muhtârî)

نار (nâr) = Nar (Ar.) نارین. زمان (ba.).
(nâr efşânden) = (k.)
yanık yanık ağlamak, gözden kan akıtmak.

ناربا (nârbâ) = Nar tanesiyle pi-şen yemek.

ناربون (nârbun) = Nar ağacı.

ازان نارین تابفصل بهار
گهی نار خواهد گهی آب نار
نظای

O nar fidanından bahar mevsimine kadar kâh nar, kâh nar suyu iste.

(Nizâmî)

بهنگام خود گفت باید سخن
که بی وقت برناورد نارین
نظای

Sözü kendi vaktinde söylemek lâzım; çünkü nar ağacı vakitsiz nar vermez.

(Nizâmî)

(nârḥū) = Nar çiçeği = gülnar § Ateşin mizaç mânasına vasfı terkibî de olur, fakat bu mânaca, nâr, ateş mânasına Arabidir.

(nârdân) = Nar tanesi (k.) güzellerin kırmızı dudakları.

رخانش چو گلنار و لب ناردان
زیسمین برش رسته دو ناردان
شاعر

Yanakları nar çiçeği, dudağı nar tanesi gibi; gümüş gibi göğsünden iki nar bitmiş.

(Şâir)

Burhân, ekşi nar tanesi diye takyit etmiştir § Mangal, ateş konan zarf.

(nâr dâne'î deştî) = Nar dâne'î deştî =

Yaban narı tohumu (Ar.) حب الفلفل.

(nârî rubâb) = mayhoş nar.

(nârî şîrîn) = Tatlı nar § Musikide bir makam.

(nârî kefîde) = Yarılmış, çatlamış nar.

نار کفیده گشته سرووران ز تیغ
ازرق

Serkeşlerin başı kılıçtan yarılmış nara dönmüş.

(Esreklî)

(nârkend) = Nar bahçesi, narlık § Narı çok olan köy. Nâşîrî, Kend, Tehrân'a yakın, narı meşhur bir köydür, Burhân (r) yi sakın okuyarak bu mânayı vermiştir, diyor.

(nârî müşk) = Hint narı denilen kırmızı ve ortası yeşil bir tohum (Ar.) رمان مصری § Mecazen demirci ocağı.

(nârây) = Tefekkür ve reyden bibehre, münkir.

(nârî ḥûk, nârî kûk) = Tiryak, afyon.

(nâred) = Âverden = getirmek ten menfi muzari olan neyâred = getirmez (muḥ.) § Yâresten = güc yetmek, muktedir olmak tan menfi muzari de olur § Kene = hayvan kanı emen tahta kurusuna benzer küçük bir böcek.

(nârde) = Sivrisinek § Kene.

(nârdîn) = Sarı ve küçük top şeklinde olan, sümbüli rumi denilen çiçek.

(nârs) = Olmamış, ham mânasına nâreside muhaffefidir.

نَارَسَا (nâresâ) = Ermemiş, ham, nâkıs § Balığ olmamış çocuk.

نَارَسْت (nârest) = Güc yetmedi, muktedir olmadı mânasına yâ-resten = güc yetmek ten menfi, mazi olan neyârest (muḥ.).

نَارِ فَارَسِي (nârî fârsî) = Bir nevi zehir.

نَارِ كِيرَا (nâr kîrâ) = Haşhaş kozası; öksürüğe faydalı imiş. (Ar.)
• رمان المآل

نَارِ كِيل (nâr kîl) = Cevzi bevva (Ar.) نارجیل : nargile esasen içi alınmış büyücek cevzi bevva kabuğundan yapıldığından bu namı almıştır.

نَارَنَك (nârenk) = Turunç Muarrebi نارج.

قاروره شهر زتاب ددون خلق
دارد هنوز مگونه نارج ورنك نار
سلان

Felek sırcası halkın' içinin hararetinden hâlâ turunç ve nar rengindedir.

(Selmân)

Tatlı, ekşi, mayhoş olur, mayhoş kısmı portakal dediğimizdir.

نَارَنَگِي (nârengî) = Turuncu denilen renk § Mandalina denli bir nevi küçük portakal, bir

adı da Yusuf Efendi portakalıdır.

نَارُو (nârû) = Bülbül gibi güzel sesli bir kuşçağız.

نالبین ناروی و نواهای سرچه
ناطق کنند آن سرده بی نطق و بیارای
سنائی

Bülbüle benziyen güzel sesli kuşçağızın ötmesi ve kuyruk-salan kuşunun nağmeleri o, söz söylemeğe kudreti olmıyan ölüyü söyletir.

(Senâ'î)

§ İplik illeti: ekseriya topukta zuhur eden bir hastalık iplik gibi uzayıp gider (Ar.) عرف مدنی (ba.).

نَارَوَا (nârevâ) = Reva olmıyan şey ناروان (ba.) § Revnaksızlık § Haram ve helâle reva derler § Geçmez, kalp: nakdı nârevâ = geçmez akçe.

نَارَوَن ، نَارَوَان (nârvân, nârven)

= Nar ağacının endamı güzel ve düzgün olan nev'i. Nârvend de derler. Güzellerin boyunu çok defa buna benzetirler § Güli Parsî ve gülînar denilen katmerli gül.

ناروان کردار مدت آن بلب چون ناروان
ناروان بود سرشکم در فراق ناروان
ازوق

O, dudağı nar tanesi gibi olan güzelin, yani boyu karaağaç gibi boyludur ve düzgündür. Ka-

*metinin firakiyle göz yaşım nar
tanesi döker.*

(Ezrekî)

ای ناروا زقدتو بازار نارون
وی تاختن رسیدہ زلف تو تاختن
ساق و مہرین و سینہ و سیمہ و ساعدت
سیماب و سیم و صوسن و نسرتن
ابورچہ غزنوی

*Boyu, narvenin kıymetini re-
vaçtan düşüren ve zulfünün
mücadelesi Hutene erişen gü-
zel! İnciğin cıvaya, sağrın gü-
müşe, göğsün susam çiçeğine,
yüzün nesrine, bileğin nestrene
benzer.*

(Ebü Recâ i Güznevi)

Ş Nârven Âmil şehrine yakın
bir ormanın da adıdır.

منوچہر باقارن رزم زن
برون آمد از پیشہ نارون
فردوسی

*Minûçîhr savaştı Karın ile
Narven denilen ormandan çıktı.*
(Fırdevsî)

نَارَه (nâre) = Çeki taşı.

این بارکش دل من کز آهنت گوی
تا چند از عتابت دوا چو ناره باشد
کمال اسماعیل

*Benim yük çeken gönlüm ki
sanki demirdir, ne vakte kadar
senin itabından çeki taşı gibi
baş aşağı asılı kalacak.*

(Kemâl İsmâ'îl)

Ş Kalın urgan Ş Nâle, feryad.

*نَارِ هِنْدِی (nâri hindî) = Hint ay-
vası denilen, Hindistan'a mah-
sus meyva.*

نَارِی (nâri) = Giyecek libas.

*نَاز (nâz) = Yeni yetişmiş, yeni
zuhur etmiş şey, insan ve bit-
kiye şâmindir. مروتاز (ba.) Ş Sev-
gilinin şive ve istighnası Ş Ö-
ğünme, öğünmeye delâlet eden
hareket. Naziden den emir Ş
Çam ağacı.*

*نَازَاد (nâzâd) = Doğurmayan genç
kadın (Ferhengi Mehmûdî).*

*نَازِ پَرِی (nâz perî) = Huvârzem
Şahının kızı, Behrâm Gûr'un
zevcesi.*

*نَازُک (nâzuk) = İnce ve lâtif (k.)
sevgili, nazlı mahbup.*

میوان صد رنگ گل ازهر نگاهی دستہ بست
بسکه رنگ چہرہ آن ماء سیمہ نازکست
صاب

*O ay simâlinın çehresi o kadar
naziktir ki onun her bakışından
yüz renkte gül destesi yapmak
mümkündür.*

(Şâ'ib)

رسید نازک من ای نظارگی زلفار
بیوش دیده اگر جان بکار می آید
خسرو

*Ey seyirci! Benim nazlı güze-
lim geldi, eğer can, işine yarı-
yorsa aman, gözünü kapa.*

(Husrev)

Nâşirî, nazlanan sevgili mâna-
sına yazıp ona put, mug. canan,
dildar, dilber de derler; ısı-

lahta ince ve nazik mânasına da geliyor.

تا نازید طفلک نازک گلو
کی روان گردد زبانتان شیراو
مولانا

Nazik boğazlı çocuk doğmadıkça onun südü memeden nerededir.

(Mevlânâ)

عرف از نیک نازک در آفتاب چکد
چو آن گل که در آتش از و گلاب چکد
عرف

بن (ba). Araplaşan Farşlılar nezaket kelimesini oradan tıraşlamışlardır. Üstatların eserlerinde çoktur (Behâri 'Acem).

بلند آوازه از قدش نزاکت
چون پرورده از دیوش لطافت
جای

Nezaket onun boyundan şöhret almıştır; çemen, onun yüzünden letafet kesbetmiştir.

(Câmi)

نازنین (nâzenîn) = Nazlı.

گر بر سرو چشم من نشی
نازت بکشم که نازنین
سعدی

Eğer benim başım ve gözüm üzerine oturursan nazını çekirim çünkü nazlısın.

(Sa'dî)

نازک بدن (nâzuk beden) = Sarı, kırmızı ve rengi hoş, horoz ibiğine benzer bir çiçek. Çobandeğneği tâbir olunan bitki diyenler de vardır Ş Belî ince, teni lâtif güzel.

نازک بدنی که می لکد چید
در زبر قبا چو غنچه در پوست
سعدی

Bir nazik bedenli ki koncanın kapçığına sığmadığı gibi kaftan kendisini bürüyemiyor.

(Sa'dî)

ناز نَوُوز (nâzi nevrûz) = Musikide bir makam.

ناز (nâzû) = Bir kuş, bazı lûgatler kumru demişler Ş Kedi

نازیدن (nâziden) = Nazlanmak, öğünmek.

لای از حدیث چون کهر ای دل چه می زنی
دو یا صفت ممتاز بدر یتیم خویش
عماد

Ey gönül! İnci gibi sözden niçin dem vuruyorsun. Deniz gibi kendi dürri yetiminle iftihar etme.

(İmâd)

ناز (nâjû) = Çam ağacı.

نازه (nâje) = Terazi dilciği.

نازین (nâjîn) = Karaağaç.

ناسازی (nâsâzî) = Düzensizlik, uygunsuzluk, muhalefet.

ناسپاس (nâsipâs) = Şükretmiyen.

ناسپال (nâspâl) = Nar kabuğu.

ناسرایش (nâsurâyiş) = Lisanı hal.

Surâyiş, lisanı haldir ki söz söy-
liyen dildir.

نَاسِرَه (nâsere) = Kalp, mağşuş
para: Halise sere denir.

به پیش مهر رخ او نمود ماه تمام
چو سیم ناسره پیش زر تمام عیار
شاه طاهر

Onun güneşe benziyen, ruhsarı-
nın yanında bedri tam, ayarı
tam altının yanında gümüş
gibidir.

(Şâh Tâhir)

نَاسِرَا (nâsezâ) = Lâyük olmıyan,
nâsezâvâr da denir.

پیغام رسان او دگر بار
آورد پیام ناستراوان
نظامی

Onun muhbiri tekrar yakışık-
sız bir haber getirdi.

(Nizâmî)

نَاسِک (nâsik) = Gayri müslim
Hintlilerin bir peygamberi; mez-
hebi, tabiiyyun mezhebidir.

نَاسِکَالِیدَه (nâsikâlîde) = Fikir ve
endişesi olmıyan, saygısız.
(ba.).

نَاسُودَه (nâsûde) = İstirahat et-
memiş, neyâsûde (muğ.).

از خلق نهفته چند باشی
ناسوده نهفته چند باشی
نظامی

Ne vakte kadar halktan gizle-
nirsin, ne vakte kadar istira-

hat etmemiş; uyumamış olur-
sun.

(Nizâmî)

نَاسُورِی (nâsûrî) = Boğaz, hul-
kum.

نَاسِیتَا (nâsitâ) = Geç vakte kadar
sabah kahvaltısı etmiyen kimse.

جان از دیون بقاء و تن از برون ببرد
دیو از خورش بیخنده و جشید نداشت
خاقانی

Dahilden can fakir, hariçten
vücut muntazam; dev, yemek-
ten mide fesadına uğramış,
Suleymân henüz bir şey yeme-
miş.

(Hâkânî)

شعر غدای دلست خمه برین چاشنی
وای بر آن کس که خاست زین مرغوان نداشت
سیف اسفرنگی

Şiir kalbin gıdasıdır. Hususiyle
bu çeşnide; yazık o kimseye ki
bu sofrâ başından aç kalktı.
(Seyfi İsfrengî)

Nâsitâ şikesten = safra boz-
mak, kahvaltı etmek.

نَاسِیتَاب (nâsitâb) = Nâsitâ. Mevlâ-
na, aç ve müştak mânasına
kullanmıştır.

تو زمن ملول کشتی ومن از تو نداشتام
منه چه می شتایی که بکشتی از شتاب
مولانا

Sen benden usandın, ben sana
müştakım. Ey güzel! Ne acele
ediyorsun, acelâden beni öldür-
dün.

(Mevlânâ)

نَاشِك (nâşik) = Borçlu.

نَاشِكِب (nâşikib) = Sabırsız.

بازو آدمه بدون و قریب
در هوس مال شده ناشکب

حلال الدین جعفر

Mal hevesiyle sabırsızlanıp
tekrar hile ve hud'aya teşebbüs
etti.

(Celâleddîn Ca'fer)

Nâşikibâ suretinde de kullanılır.

مکن یاهن ناشکیبا عتیب
که در عشق صورت نبندد شکب

سعدی

Ben sabırsıza itabetme; çünkü
aşkta sabır olmaz.

(Sa'dî)

ناشو (nâşû) = Muhal, mümtemi: nâ-
şevende = olmayıcıdan muhaffef.

ناشی (nâşî) = Vukufsuz, ecnebi.

حسنت برغم چندان ناشی
خاقانی را ندان تراشی
خاقانی

Birkaç vukufsuzu rağmen söze
şekil vermek meziyeti Hâkânî'-
de son dereceyi bulmuştur.

(Hâkânî)

ناشیه داران پاک (nâşiyedârânî pâk)
= (k.) Melâikei kiram.

ناضور گنجبه (nâṭuri gence) = (k.)
Çok yaltaklanan.

ناظر در سرائی (nâẓırî deri serây)
= Padişah ve hâkimlerin kapı-

larında hizmetçiler üzerine me-
mur olan yazıcı.

ناغوش (nâğûş) = Burhân, suya dal-
mış mânâsıua yazmışsa da nâ-
ğûş değil pâğûş tur (Nâşirî).
Nizâm, Ni'metullâh da Burhân
gibidir.

چو دگر داب مگر ای که بدانی تو شنا
که شوی غریب چو ناغوش خوری
لیبی

Ey yüzme bilmiyen kişi! Gir-
dap etrafında dolaşma ki dalga
yersen ansızın boğulursun.

(1)

(Lebibî)

ناغول (nâğûl) = Üstü örtülü mer-
diven yahut yağmurdan muha-
faza için merdiven başları üs-
tüne yapılan saçak.

ناف (nâf) = Göbek (Ar.)

چو نافش بر بند و روزی گشت
به ایستان مادر در آویخت دست
سعدی

Vakta ki göbeğini kestiler, vali-
desinin cevfinden aldığı rızık
kesildi, anasının memesine sa-
rıldı.

(Sâdi)

Göbek, vücudun ortasında ol-
mak itibariyle her şeyin orta-
sına denir.

دید آمد آن چشمه صیم رنگ
چو صیسی که بالابد از نای شک
نظامی

Q gümüş renkli pınar, taşın
ortasından süzülen gümüş gibi
zuhur etti.

(Nizâmî)

(nâfi arz, nâfi hâk, nâfi zemîn) = Kâbei muazzama.

يا ربّ بآل عبد مناف وبنات ارض
يارى باى كه بود افصح اللسان
ناصر بخارى

Yarabbi! 'Abdi Menâf'ın ev-lâdi ve Kâbei Muazzama hakkı için, Yarabbi! Lisanı en fasih olan nebiyyi ümmî hürmetine, (Hazreti Muhammed hürmetine) (ع.س.ع.).

(Nâşırı Buḥārî)

(nâf berhüşî zeden) = Göbeği ferah ve sürur üzere kesmek: anasından yeni doğan bir çocuğu, göbeğini ebesi ferah ve inbisat üzere keserse o çocuk yaşadığı müddetçe safa sürermiş ki halk onun hakkında «nâf au berhüş zeden» derler, aksi halde kederle geçermiş ki onun hakkında da «nâf berğm zeden» derler.

نâف تو برغم زدنم خور خاکایا
کاکه جهانرا شناخت غمگده شد جان او
خاکای

Ey Hākānî! Senin göbeğini keder üzerine kestiler, kederlen; çünkü dünyayı anlıyanın canı keder içinde geçti.

(Hākānî)

(nâf piç) = Göbek buruntusu, iç ağrısı

(nâf zeden) = Göbek kesmek. Nâf buriden de denir.

(nâfi şeb) = (k) Gece yarısı.

نâف شب آکنده زمشک لبش
لعل مه افکنده سیم مرکبش
نظامی

Yarı gece onun dudağı miskin-den dolmuş; atının tırnağı nala benziyen ayı âciz bırakmış.

(Niẓāmî)

(nâferhihte) = Çirkin, edepsiz.

(nâfi hefte) = Haftanın yarısı ki salı günüdür.

روز میخوردن و شادی و نشاط و طربست
نâف هفته است اگر غره ماه رجبست
انوری

Şarap içecek ve zevk ü sefa sürececek gündür. Recep ayının guresi ise de salı günüdür.

(Enverî)

Vaktiyle salı günleri padişahlar, büyükler ayş ü işretle meşgul olurlarmış. Bir salı recebin guresine tesadûf etmekle Enverî'nin memduhu recebe hürmeten o gün ayş ü işreti terketmek istediğinden Enverî bu beyit ile onu işrete teşvik etmiştir.

نâفه

(nâfe) = Hata ve Hutun âhularının göbeğinde toplanan kandan husule gelen misk, bunu otladığı yerde bırakmayıp başka yere gider ve oraya bırakmış.

اگر چو غنبر برآشتم بیوزی ناک
منبرج بای ازمن چو بوی از غنبر
نه آهویکه من گز کشور دیگر بزم
نیم معطر نانه یکشور دیگر
بسان بزم چون یاری اندر بد
شکار پیش تو آرد چو مار یار

مهرود سعد سلمان

Eğer beni amber gibi ateş üzerinde tamamen yaksan amberden koku duyduğun gibi benden medih bulursun. Ben âhu değilim ki bir memlekette otlayıp ıtırılı miski başka memlekete bırakayım. Doğan gibiyim ki onu hapiste tutsan da tekrar uçunca avı senin huzuruna getirir.

(Mes'ūd Sa'd Selmān)

نَافَة آف (nāfe'i āf) = (k.) Güzelin zülfü.

نَافَة آهُ (nāfe'i āhū) = Misk âhusunun göbeği, āf = misk.

نَافَة بُی (nāfe būy) = (k.) Güzel kokulu & Ağzı kokan kimse: nāfe derisinin kokusu fena olması itibariyledir & Koğucu.

نَافَة مُشْك يَافِتَن (nāfe'i muşk yâften) = Güzel adla şöhrat bulmak, iyilikle anılmak.

نَاقُور (nâqūr) = Meşhur ve namdar & Gerrenay denilen iri boru.

نَاقُوسِي (nâqūsī) = Bārbed'in elhanından 26 ncı lāhin. Hristiyanların çanı olan nakustan iktibas edilmiştir. Nakus kampana dedikleridir.

نَاك (nâk) = Mağşuş olan amber ve misk ve emsali yahut mağşuş olan her şey.

از برای دام دارد مرد دنیا علم دین
وز برای نام دارد ناک ده مشك تبار
سنائی

Dünya adamı din ilmini tuzak için saklar. Mağşuş satan tatarı miski nam için saklar.

(Senā'ī)

Nisbet ve ittisaf edatı olarak kelimenin sonuna gelir. Gamnak = gamlı. Buynak = kokulu & Fevkalâde leziz ve kokulu, su lu bir armut & Damak & Çene: üst çeneye nâki bâlâ, alt çeneye nâki zîrîn derler & Küçük dil.

نَاكَج (nâkâc) = Ansızın = nâgâh.

نَاكَم (nâkâm) = Muradına ermiyen, mahrum, nâmurâd.

بناکای وداع جان خود کرد
رخ اندر کلبه احزان خود کرد
بیای

Muradına ermeden kendi sevdiğine veda etti, yüzünü hüznle dolu kulübesine döndürdü.

(Cāmī)

دل مرا گوید برو قاتی دست از من بشوی
تخم بدنامی بکار و تار ناکای بتن
قاتی

Gönlüm bana, git Kāānī, benden elini yıka, kötü namlılık tohumunu ek, mahrumluluk ipliğini doku der.

(K īānī)

Naçar mânasına da gelir. Kām ü nâkâm = ister istemez demektir, kam (ba.).

نَاگَاه (nâgâh) = Ansızın.

پیشم آمد جنازه ناگوار
هر تشییع او شدم همراه
صنای

Ansızın önüme bir cenaze çıktı, onu teşyi için refakat ettim.

(Senâ'î)

ناگزیر، ناگزیران، ناگزیر
(nâguzir, nâguzirân, nâguzîr) =
Naçar, zaruri گزیر (ba.).

چو خواهی که برمه رسای سریر
ازین نوبانان مشو ناگزیر
نظامی

*Tahtını aya erıştirmek istersen
bu merdivenlerden müstağni
olmazsın.*

(Niğâmî)

ناگزیر باش
(nâguzîr bâş) = Hak
Taalâ Hazretleri.

ناکس
(nâkes) = Alçak, soysuz.

ناچیده از حدیقه دوران گل مراد
دستم زخار صرزنش ناآسان فگار
نظامی

*Zaman bahçesinden murad gül-
lû toplamadan elim, nakeslerin
serzeniş dikeniyile yaralandı.*

(Kâânî)

ناگوار
(nâguvâr) = Midede ko-
lay kolay hazmolmıyan yemek
ş Hazımsızlık, imtilâ. Zıddı gu-
vârâdır.

از سخای تو ناگوار گرفت
خلقرا یکسره منم ناچار
بیجی

*Senin şehavetinden halkın mi-
desi tamamen dolmuştur. Yal-
nız aç benim.*

(Lebîbî)

de ناگورد، ناگوارد، ناگواره، ناگوارا
denir.

ناگوه
(nâgevher) = Araz, kar-
şılığı gevherdir.

ناگهان، ناگه
(nâgeh, nâgehân)
= Ansızın.

زین بشارت خرم که ناگهان آمد
هزار جان غمین گشته شادمان آمد
کمال

*Ansızın gelen bu taze yahut
sevinçli müjdeden binlerce ke-
derli gönül sevindi.*

(Kemâl)

نال، ناله
(nâl, nâle) = İnilti, fi-
gan.

همی بد بزندان درون هفت سال
همی بود بادرد و بارنج و نال
فردوسی

*Yedi yıl mütemadiyen zindan
içinde idi, dert ve meşakkat ve
figan ile hemdemdi.*

(Firdousî)

ز ناله دی و قواز چنگ و نغمه عود
بدل طرب بیدن جان بتن توان بینم
شاعر

*Defin figanı, çengin sesi, udun
nağmesinden gönülde tarap, be-
dende can, vücutta kuvvet gör-
düm.*

(Sâ'ir)

*Ney, kâmiş envaı, hususiyle şe-
ker kâmiş.*

چو سرو سیمین بودی چو نال زرد شدی
مگر زونج بنالنده براد آمد
فرخی

*Gümüş selvi gibi idin, kamyş
gibi sarardın, galiba yol me-
şekkatinden müteessir oldun.*

(Ferruḥî)

ای از برمن رفته هانا خبرت نیست
کز مویه چوموید قدم از ناله چو نالی
مغزی

*Ey benim yanımdan giden sev-
gili! Ağlamaktan kıla, inle-
mekten neye döndüğünden ga-
liba haberin yok.*

(Mu'izzî)

Ş Kalem içindeki tel.

براهن خانه ازنی بنا کرد
دوران خانه بسان ناله چا کرد
تاظم هروی

سان (ba.). İrmak.

مانند نال خامه محالست چن بشیخ
مهرت برون رود زدل بی قرار ما
شقیق

*Bizim halecanlı kalbimizden
senin muhabbetinin çıkması ka-
lemtırıştan başka şeyle çıkmı-
yan kalem telleri gibi mümkün
değildir.*

(Şefî')

چه گونه جوشی چو ناله هر چه اندیشم
همی ندانم گفتن صفاتش اندر خور
زدستبرد و حکیدان بدو پدید نشان
ز ناله های فراوان بدو رسیده اثر
فرخی

*Nasıl bir havuz; öyle bir havuz
ki her ne kadar düşünsem onu
lâyikiyle vâsfedemem, hükema-
nın bedayiinden onda nişan
var. Birçok ırmakların eseri
onda belli.*

(Ferruḥî)

Ş Güzel sesli bir kuş Nâl. nâ-
lîden = inlemekten emir.

بنال ای کهن بلبل سالخورده
که رخساره سرخ گل گشت زرد
نظامی

*Ey yaşlı eski bülbül! İnle çün-
kü gülün kırmızı yanağı sa-
rardı.*

(Niẓāmî)

نَالَانْ

(nâlân) = Nâlîden = inlemek-
ten sıfatı müşebbehe ve haliye.

رمانی سگرد چشمه گشت نالان
بگریه دستها بر چشم مالان
نظامی

*Ağlamakla ellerini yüzüne sü-
rerek nâle edici oldu.*

(Niẓāmî)

ترکم سوی آماجکه آمد مر مست
چوفا ابروی خود تبر و کانی در دست
هر تبر که چون منش ز خود دور افکند
نالان نالان رفت و برخاک نشست
کال

*Sevgilim sermest olarak nişan-
gâha geldi, elinde kendi kaşı
gibi bir ok ve yay vardı. Ken-
dinden benim gibi uzaklaştı-
rdığı her ok inliye inliye gitti
de toprağa gömüldü.*

(Kemâl)

نَالِکِسْ

(nâlkis) = Devlerin başı.

نَالِیْدَنْ

(nâlîden) = Inlemek.

بِالِیْدَنْ دوریشی از ضعف حال
بر تند روی خداوند مال
سمدی

*Bir fakir, mal sahibi bir sert
yüzlünün yanında fakirlikten
feryadetti.*

(Sa'dî)

نَامْ

(nâm) = İsim.

ای زهره و مشتری غلامت
سرنامهٔ جمله نامه نامت
نظامی

*Ey Zühre ve Müşteri yıldızları
kölesi, adı bütün kitap ve mek-
tupların başlığı zat!*

(Nizâmî)

نَامُورَ، نَامْدَارَ، نَام بَرْدَه، نَام بَرْدَارَ، نَام آورَ

(nâm âver, nâm berdâr,
nâm burde, nâmdâr, nam-
ver) = Şöhretli, ünlü.

فرزادگان ثابت نام آوران روس
فرخنده بیعت دعوی زنده کوس
حبل المتبندن

(ba.).

تصور نگرده به از خود کسی
ز نام آوران بوده غافل بسی
هاتفی

*Kendinden iyi kimse tasavvur
etmemiş, meşhur kimselerden
çok gafil.*

(Hatîfî)

(nâm ez şikem uf-
tâden) = (k.) Yok olmak.

(nâm ber yeğ zeden)
= Adı buz üstüne yazmak (k.)
bûsbütün unutmak, mahvetmek,

(ba.).

(nâmcûy) = Milki ayların
onuncu günü § Şeci, bahadır.

بسر ناجوی و پدر نامدار

معدی

Çocuk bahadır, babası ünlü.

(Sa'dî)

نَامَرْد (nâmerd) = Adam olmıyan:
insanlık hislerinden behresiz §
Korkak.

نَامُوس

(nâmūs) = Sıyt ve seda

§ Esrara vâkıf kimse, hane ve
mesken, iffet ve ismet, cenk ve
cidal, avcı kûmeltisi, ikinci ve
dördüncü mâna itibariyle me-
lâikei kiram ve şeriat ve hük-
mi ilâhî denmişse de bunlardan
birçoğu Arapçadır. Nizâm, Fars-
çaya mahsus iki mânası vardır,
biri yüz suyu öbürü insanın re-
fikası, anası, kız kardeşi gibi
ailesi efradıdır, diyor ve Arap-
çadaki mânalarını sıralıyor. Yu-
nanca kanun ve kaide mânası-
na imiş. Namusu ekber (k.)
Hazreti Cibril.

(nâmūsghâh) = Savaş
meydanı.

نَامُویَه

(nâmūye) = Yaşadığı müd-
detçe bir kocaya varıp onunla
güzel geçinen kadın.

صوت او دران صف ناوود
زن نامویه برکند از مرد
ستائی

*O harb safında onun saldır-
ganlığı kadını kocasından ayı-
rır.*

(Senâ'î)

نَامَه

(nâme) = Mektup, Türkçesi
(biyti), ferman, buyrultu: «nâm»
ile tahsis gösteren «ha» dan
mürekkeptir. Başlarında yahut
sonlarında yazanın adı yazılı
olduğundan nâme denilmiştir.
Nâmeber = mektup götüren,
nâmeâver = mektup getiren §
Kitap: Sehnâme'i Firdevsî =

Firdevsî'nin Şehname kitabı,
Küşâsnâme-i Esedîi Tûsî =
Esedi, Tûsî'nin Küşâsnâme
kitabı § Seylâp.

کاشکی نام من نبودی میت
در نسب نامه ابوالشیرم
دهلوی

*Benim adım keşki Ebülbeşer
(Hazreti Âdem) in nesebname-
sinde yazılmış olmasa idi,*
(Dehlevî)

İran şahlarının ahkâmı ve fer-
manları talik ile yazıldığı için
talik yazıya da (nâme) denir.
نامه چهارم (nâme'î çehârum) =
Dördüncü kitap (k.) Kuranıke-
rim.

نامی (nâmi) = Namdar ve meş-
hur.

سپید که چانش گرامی بود
نه یروز گردد نه نامی بود
فردوسی

*Canı kıymetli kumandan ne
muzaffer olur, ne şöhrat sahibi.*
(Firdevsî)

افتتاح هر سخن در نزد مرد هوشیار
نیست نامی به نام نامی پروردگار
قائمی

*Akıllı adam nazarında her sö-
zün başlangıcında Cenabı Hak-
kın ismi celilinden daha iyi
bir isim yoktur.*

(Kâzânî)

نَآن (nân) = Ekmek.

یکی را چنان تنگی آرد به پیش
که نانی نبیند در ابدان خویش
نظامی

*Birini, dağarcığında tek ekmek
görmeyecek derecede sıkıntıya
giriştar eder.*

(Niğâmî)

§ Nâne = ekmek.

سائل آمد بسوی خانه
حشاک نامه خواست یازنانه
مولانا

*Bir ev tarafına bir dilenci gel-
di, kuru yahut taze ekmek is-
tedi.*

(Mevlânâ)

(k.) nâm âteş rûy) = نان آتش روی
Güneş.

(nânbâ, nânvâ) = نانوا، نانبا
mekçi.

هر نان شخصی سوی نانبا دويد
داد جان چون حسن نانبارا بدید
مولانا

*Bir kimse ekmek için ekmekçi
tarafına koştu: ekmekçinin gü-
zelliğini görünce canını verdi:
ona âşık oldu.*

(Mevlânâ)

(nâni telh) = Bayat, katı,
köhne ekmek.

(nân cūy) = Dilenci.

(nâni helâl) = Ziraatten
husule gelen maişet § (k.) Taat
ve ibadet.

(nân hürden) = نان خوردن و نمکدان شکستن
ve nemekdân şikesten) = Ek-
mek yemek ve tuzluğu kırmak
(k.) nankörlük etmek.

(nân hūriş) = Katık.

یکی نانخورش جز پیازی نداشت
چو دیگر کسان برك وسازی نداشت
معدی

Birinin soğandan başka katığı yoktu, diğer kimseler gibi esbabı istirahate malik değildi.

(Sa'dî)

نانخوړش خانه (nānhūriş hâne) = (k.) Sirke.

نان در انبان نهادن (nân der enbân nihâden) = (k.) Sefer etmek.

نان در روغن افتادن (nân der rūgen uftâden) = (k.) Arzu veçh ile murada nail olmak ve menfaat bulmak.

نان دیهقان (nâni dihkân) = Padişah ekmeği.

نان زرین (nâni zerîn) = (k.) Güneş.

نان سفید، نان سیمین (nâni sefid, nâni simîn) = (k.) Ay.

نان شیرین بودن (nân şîrîn būden) = Ekmek az bulunur olmak, nedret peyda etmek.

نان فیروز خان (nâni firûz hânî) = Acemistan'da 750 dirhem ağırlığında çıkarılan bir nevi ekmek.

نان گرم چرخ (nâni germ çerh) = (k.) Güneş.

نان کشکین (nâni keşkîn) = Bakla, arpa, darı unundan yapılan bir nevi ekmek.

نان کلاچ (nâni kulâc) = Güllâç tatlısı. Ekmek kadayıfına da denir.

نانکور (nānkur) = Ekmek hakkı gözetmiyen Ş Cimri, nekestir ki kimse onun ekmeğini görmemiştir.

نان کویه و جان می دهد (nân kūyed u cân midehd) = (k.) Fakir.

نان مشوش (nâni muşevveş) = Gayet ince ve rakik ekmek.

نان خرچنک

(nâni herçenk) =

(k.) Ay; kendi hanesi olan Seretan burcuna nisbeti itibariyledir.

نانخوړ

(nānhuvâh) = (ba.)

Ş Neḥvei hindî, kimyonu mülûkî denilen tane.

نانکیش

(nānkiş) = Çitlembik (Ar.)

حبیب الخضر

نان کلاغ

(nâni kelâğ) = Ebegü-

meci = petirek.

نانمش

(nānmeş) = Görülmemiş,

nadide Ş Yolsuzluk etmek.

نانمشیدن

(nānemşiden) = Mura-

da nail olmak.

نانو

(nānū) = Ninni.

ناخواب رود خشم تو بریست جادید

در مهد سقر زندش هاوید نانو

آذری

Hasmının ebedî döşekte uyması için cehennem kendi beşiğinde ninni söylüyor.

(Āzeri)

Ninniye konuşmada lâlâi derler.

آن نبیی که طفل ازباتو

گبرد آرام چون زند نانو

آذری

Onu görmez misin ki hanım ninni söyledikçe çocuk ondan sükûnet bulur.

(Āzeri)

(nānvâ) = Ekmekçi (muḥ.).

نَیْوُشَان (nânyûşân) = Ansızın, habersizce. Neyûşiden = işitmek.

نَآو (nâv) = Su arkı ve her içi kovuk ve boş, uzun şeye denir. Bu münasebetle gemi teknesine, dam, değirmen oluklarına ve su künküne, semiz insan arkasında ve tavlı hayvan sağrısında olan yive denir. Nâhuda kelimesinin aslı hûdayi nâv dan çevrilmiş olan (nâvi hûda) dır.

در تحویل طغمل می زد دست وبا
آب می پرورش بناو آسیا
عطار

Çocuk, hayret içinde çırpınıyor; su, onu değirmenin oluğuna götürüyordu.

(‘Aştâr)

Ş Naviden den (ismas.) emir.

نَآوْدَان (nâvdân) = Oluk.

کر ابره متش لکنند سایه بوجود
مکومر چکند بجای تم از ناودان چشم
صلتان

Eğer onun himmeti bulutu vûcudâ sâye salarsa göz oluğundan su yerine inci damlar.

(Selmân,

نَآوَر (nâver) = Mümkün: vûcut ve ademden bir şeyi muktezi olmayan mevcut. Naverân = mümkünat.

نَآوَرْد (nâverd) = Savaş.

مانند چه کشته است گز دورا
نایشه عقابرا چه آورد دست
منا

Feleğin kula ne kini var, kara kuşun sıvrisinekle ne mücadelesi olur.

(Senâ’î)

نَآوَسَنْد (nâvesend) = Nâpesend gibi, beğenilmemiş, nâmatbu demektir.

نَآوَك (nâvek) = Küçük oluk Ş Bir nevi küçük ok ki koğuş oku, zemberek oku derler. Bir söylentiye göre içi oluk gibi bir şeydir bu nevi oku içine koyup atarlardı.

اگر بر سنگ خارا برزند تیغ
بشک اندر اشید تا بسوزان
برون برآید از تحویل ناوک
من این صد بار دیدم نه یکبار
فرخی

Eğer katı taşa ok atarsa ok, gezine kadar taşın içine girer. Oku avın bir tarafından öbür tarafına geçirir, ben bunu yüz kere gördüm, bir kere değil.

(Ferruhî)

گاه بپر تو کشم از دل دگر ناوک آه
آه ناچند کشم این همه آزار از تو
اهلی

Gönülden kâh senin okunu, kâh ah okunu çekerim. Ah, bu ıstırabı senden ne vakte kadar çekeceğim.

(Ehlî)

Okun her nev’ine de denir.

نَآوَكْ اَنْدَازِ اَدَب (nâvek endâzi)

edeb) = (k.) Muallim ve mü-rebbi.

من که طفل ان دبستان معالی پرورم
عقل گسل آنجا نباشد ناولک انداز ادب
مقالی

*Ben ki o maanî perver olan
mektebin şakirdiyim, akli kül
orada muallim olmaz.*

(Hâkânî)

ناولک سحرى (nâveki seherî) =
Seher vakti edilen dua.

ناولک قلبى (nâveki kelbî) = Can
ve gönülden çekilen ah & Hiciv.

ناولک ناولان (nâvnâvân) = Salına salı-
na. Mastarı (ba.).

ناول (nâve) = Hamur ve hamur
tekneleri gibi mutlaka içi oyuk
ağaç & Eski çarşaf & Beden,
ruhun kalıbı. Nâvek gibi çekre
okuna, nâv gibi oluk envaina
da denir.

ناولیدن (nâviden) = Salınmak, eğil-
mek & Uykulamak, pinekleme
& İnlemek.

چو دست هر طرفی یافتی وی ناولی
چو شب گذشت گزین تویت دعاست غنچه
مولانا

*Sarhoş gibi her tarafa düşüyor
ve uyukluyorsun. Mademki ge-
ce geçti şimdi dua zamanıdır,
uyuma.*

(Mevlânâ)

ناولره (nâvîje) = Temiz ve halis
olmıyan şey, karışık, katıklı.

ناول (nâh) = Yer altından çıkan
nem ve rutubet kokusu.

ناولهار (nâhâr) = Aç & Geç vakte
kadar kahvaltı etmiyen kimse
= nâştâ. Aslı nâ âhârdır.

ناولهارى (nâhârî) = Kahvaltı.

ناولهموار (nâhemvâr) = Biçimsiz,
düzgün değil.

عذاب می کفم از جور ناملازم طبع
حباب دارم از اطوار نفس ناهموار
شاه طاهر

*Uysal olmıyan tabiatın cev-
rinden azap çekiyorum, biçim-
siz nefsin tavırlarından mah-
cup oluyorum.*

(Şâh Tâhir)

ناولهد، ناولید (nâhid, nâhîd) =
Çulpan = Zühre yıldızı & İske-
deri Zülkarneyn'in anası.

ابرگردون همه انواع فضاائل دارد
لیک در ملاک طالب کامروا ناولهدست
ابن یعین

*Utarit yıldızı bütün faziletlerin
her türlüşünü haizdir; lâkin
zevk ve tarab mülkünde mura-
dına nail olan Zühre yıldızıdır.*
(İbni Yemin)

ناولى (nây) = Kamış & Musiki alet-
lerinden üflemeyle ses çıkaran
kamış düdük ki yedi nevidir.
Muhaffefi « ney » dir & Gezneli

sultan İbrâhîm'in emriyle be-
şinci asırda yaşayan İran'ın yük-
sek şairlerinden Mes'ûd Sa'd
Selmân'ın senelerce hapsedil-
diği kale

تالم زول چو نای من اندر حصار نای
بسی گرفت دولت من زین بلند جای
—مود

*Ben Ney denilen kalede ney
gibi yürekten feryadederim. Bu
yüksek yerden benim devlet ve
ikbalim alçaldı.*

(Mes'ûd)

Ş Boğaz, hulkum.

تازه کند زمان فرمان عشق کهن میان جان
نای که هر نفس چونی دم زهواوی اوزند
—سلمان

*Ney gibi her nefes onun mu-
habbetinden dem vuran yani
onun muhabbetini terennüm
eden boğazım, ruhuma nüfuz
eden eski aşkı tazeler.*

(Selmân)

Ş Nâyi rûyîn, nâyi rûyîne de-
nilen tunçtan yapılan harb bo-
rusu (Ar.) nefir, buk. Kerrenay-
dan küçük olur. کره نای (ba.).

بفرید کوسه و بنالید نای
موسه گویند که عالم برآمد زجای
—فردوسی

*Davul gürledi, boru inledi,
âlem yerinden oynadı sanırsın.*
(Fırdevsî)

Bu mânada elifi hazf ile ney de-
nilmez Ş Öğünme. Mastarı nâ-
yiden. Nây zeden=ney üfle-
mek, ney çalmak. Nâyzen =
ney üfliyen.

نایافت، نایاب (nâyâb, nâyâft)=
Bulunmıyan ve husule gelmiyen
şey.

دیکه جمع بود مور زمانه نایافت
چرا که تفرقه را صدهزار اصابت
—عبد

*Toplu olan gönül zamanede
pek az bulunur ; çünkü tefrika-
nın binlerce sebebi vardır.*

(İlmâd)

نایافت رنجی ممکن خواشتن
که تیار جان باشد ورنج تن
—فردوسی

*Ruhun ve vücudun hastalığına
fayda verir diye bulunmıyacak
şeyle kendini sıkma.*

(Fırdevsî)

نای آبان (nây enbân) = Tulumlu
düdük, gayda. Deve nağmeden
nasıl hoşlanırsa yılan da gay-
dadan öyle hoşlanır. Hususiyle
Hindistan'da müteariftir ki yı-
lan olan evde çalarlar. Yılan,
sesini dinlemek hevesiyle delik-
ten başını çıkarınca tutarlar
(Nâşîrî).

آنانکه مقیم حضرت جاناوند
بادش نکشتند و بر زبان کمرانند
آنانکه مثال نای ونی آیانند
دورند از ازان بیانکش خوانند
—حکیم کاشانی

*Sevgilinin huzurunda oturanlar
onu anmaz ve dile almazlar.
Uzak olanlar uzak oldukları
için onu ney ve gayda gibi yük-
sek sesle çağırırlar.*

(Hekîmi Kâşânî)

نای ترکی (nâyî turkî) = Zurna, ya-

hut Hatâ ve Hutên Türklerine mahsus, bir metre boyunda, başı deve başı gibi eğri, delikli, çok sesli bir boru.

چشان آمد از نای ترکی خروش
که از نای ترکان برآورد جوش
نظامی

Nâyı türkiden öyle ses çıktı ki Türklerin boğazını cuş u huruşa getirdi.

(Nizâmi)

نای (Nâyje) = Nefes ve mide bo-
ruları, aslı nâyçe = küçük bo-
rudur.

گر نایچه ابراشد پاک بریده
چون هیچ عنان باز نپیچد سبلا را
انوری

Eğer bulutun boğazı tamamen kesilmemiş ise seylâb ve seylânın dizgini nasıl geri çevirmiyor : muttasıl yağmur yağıyor.

(Enveri)

ş İbrik ve bardak emziği, çeşme musluğu lülesi, çulha masu rası, içi boş kamyş ve ekin sapı mânalarına da gelir.

نیم زخون جگر گشته بود مالامال
اگر نه نایچه خون زدیده بگشادی
کمال

Eğer gözümden kan musluğu açılmasaydı vücudum ciğer kaniyle malâmâl olurdu.

(Kemâl)

Ferhengi Nâşirî sahibi Hidâyet bu beyitteki nayjeyi kinaye tarrikiyle damar mânasına da almışsa da yazdığımız veçh ile musluk mânası daha münasip

gibi görünür. Hattâ kendisinin şu şiiri ile de istidlâl ediyor ki lüle mânasına almak daha muvafıktır.

هر دم زفراق تو خون ویزدم از چشمان
چون آب که می‌ریزد از لایزه فواره
هدایت

İftirakın sebebiyle fıskıyenin lülesinden su döküldüğü gibi gözlerimden daima kan dökülüyor.

(Hidâyet)

Damla mânasına da görülmüş-
tür.

نای گلو (nâyi gelû) = Gırtlak.

نای لوس (nâylûs) = Musikar mu-
harrefi mişkal. موسیقار (ba.) =
naylûş.

نای مشک (nây meşk) = نان انبان
(ba.).

نایدن (nâyiden) = Öğünmek, if-
tihar etmek.

نبات (nebât) = Nöbet şekeri de-
diğimiz billürleşmiş şeker.

نباغ (nebâc) = Nebâj mânasıdır
ki o da enbâğ muhaffefidir
(ba.)

نبارش (nebâriş) = Yıkılmak üzere
olan çatı ve bina duvarına ko-
nulan direk, destek. Bârîden =
yağmak, aşağı dökülmekten
alınmıştır.

نباید (nebâyed) = Bâyesten = lâzım
olmak tan muzari menfi

سخی در نهان نباید گفت
که بهر ایمن نشاید گفت
سعدی

*Her mecliste söylenmesi lâyük
olmıyan sözü gizli de söyle-
memeli.*

(Sa'dî)

Ş Mebâda = olmya ki gibi ih-
tiyat mevkiinde de kullanılır.

چنان به که ما نو مدارا کنید
بباید عذر آشکارا کنید
نباید که آن آتش آید پتاپ
که نشاید آنکه بدریای آب
نظای

*Ona müdara etmek iyidir, geli-
niz, açıkça özür dileyiniz, ol-
mıya ki o ateş su deryasıyle
sönmiyecek derecede alevlene.*

(Nizâmî)

نباید که مارا شود کارصفت
سبوتاید از آب دائم درصفت
نظای

*Olmya ki bizim işimiz gevşer.
Testi daima sudan sağlam gel-
mez, dönmez.*

(Nizâmî)

نبرد (neberd) = Savaş, mücadele.

صلحت میان کفر و اسلام
اما تو هنوز در نبردی
سعدی

*Küfür ile İslâm arasında yarış
var. Sen bizimle hâlâ mücade-
ledesin.*

(Sa'dî)

Ş Şeci ve bahadır.

Ferhengi Ziya

نبرده (neberde) = Cenk adamı.

وصی خاتم پیغمبران و شیر خدای
نبرده عرب و مرد خندق و صفین
امیر معزی

*Hatemülenbiyanın vasisi ve Al-
lahın aslanı, Arabın bahadırı,
Hendeğ ve Şıffın muharebele-
rinin merdi.*

(Emir Mu'izzî)

ایا نبرده سواری که خشم تو گوید
زردی و آهن و پیلا زاده نه رزن
سوزی

*Ey şeci süvari! Senin hasmın,
tunc, demir, çelikten doğmuş-
sun, kadından değil, der.*

(Süzenî)

نبسه، نبس (nebes, nebese) = İn-
sanın kızının oğlu.

صفت ذات او همین نه نبست
که رسول خدا برا نبست
خبرو

*Onun zatının sıfatına bu kâfi
değil midir ki Resulüllâhın kı-
zının oğludur.*

(Husrev)

نوشت، نبشت (nibişt, nivişt) =
Nibiştan ve niviştan = yazmak
tan mazi ve mastarı muhaffef.

هم رفته دوختن به و الزام گنج صبر
به هر که رفته برخوانگان نوشت
سعدی

*Yama yama üstüne dikip de
sabır köşesine mülâzemet etmek;
büyüklerin huzuruna dilekçe
yazmaktan hayırlıdır.*

(Sa'dî)

نَبْكَ (nebk) = Çeşme ve ırmak kenarından su sızması = زهاب.

نَبْذ (nebnâd) = Suç ve kabahat yerlerinden kaçınmak.

نَبْهَرَه (nebehre) = Kalp, mağşuş.

که دارد در همه آنای زهره
که عرضه دارد این نقد لهره
عطار

Bütün cihanda kimin cesareti var ki bu kalp parayı arzetsin.
(‘Alîâr)

Ş Alçak, fûrumaye.

کنون نگر که ازین عالم ابهره فریب
برسم طالع خود واپست رفتارم
خاقانی

Şimdi bak ki bu fûrumaye aldatıcı dünyadan talihime göre hareketim geri gitmektir.
(Hâkânî)

Ş Büyük, ulu Ş Gizli.

نُبِی (nubî) = Kur'anı kerim.

از پی این عافان ذوقتون
گفت ایزد در بنی لایعلون
مولانا

Bu fen sahipleri akıllılara Cenabı Hak Kur'anı kerimde lâ yâlemun, dedi.

(Mevlânâ)

نَبْرَه، نَبْرَه (nebîr, nebîre) = İnsanın evlâdının evlâdı, hususiyle oğlunun çocuğu.

تو گاهی لبیره کشی گاه پور
بهاله کنی گنج ایران و نمود
فردوسی

Sen İran ve Turan hazinesini bahane ederek kâh torununu kâh oğlunu öldürürsün.

(Fırdevsî)

نَبْرَه رَز (nebîre'î rez) = Şarap : şarap üzümünden, üzüm asmadan hâsıl olduğundan torun yerinde sayılmıştır.

Na'ta dair :

مردود تو شود لبیره رز
زانست سرشک دیده رز
معدان

Şarap senin merdudun oldu. Asmanın gözünün yaşı onandır.

(Selmân)

نَبْسَه (nebîse) = İnsanın kızının oğlu = nebese. Oğlunun çocuğu diyenler de vardır.

نَبْرَاس (neprâs) = Zekâ, zihin keskinliği.

نَبْر (nebûr) = Nefir denilen harb borusu = nâyı rûbîn نای (ba.).

نَبْس (nitâs) = Hatır hoş olmak, bolluğa kavuşmak, mastarı (nitâsîden) dir.

نَبْجَه سَنَگ (netîce'î seng) = (k.) Ateş, demir ve sair madenî şeyler.

نَبْجَار (necâr) = Yüze sürülen allık = gaze.

نَبْج (neceb) = Kabuk, kışır.

نَجَك (necek) = Nacak tâbir olunan
balta = (ba.) ناچخ

نَجْم (necm) = Ayrık otu = Necm
Arapçada yıldız ve sapı olma-
yan bitki mânâlarıdır.

نَجْد (necend) = (ba.) نَدَد

نَبَوَاز (necvân) = Safran.

نَح (neh) = İplik ve ibrişim teli.

چنان شد که گویی "تراز نخست
و یا پیش آتش نهاده نخست
فردوسی

Öyle oldu ki sanki iplik teli-
dir, yahut ateş önüne konmuş
buzdur.

(Fırdevsî)

ی وفا هست دوخته بدو نخ
ی وفا هست هیزم دوزخ
عاصری

Vefasız iki tel iplikle bağlıdır.
Vefasız cehennemi odunudur.

(Unşarî)

Ş Bir dev ismi.

نخ نام دیو باشد و شب تیرکی و غم
از نخشی مدار طمع در جهان کرم.
شاعر

Neh dev adı, gece karanlık ve
gamdır. Dünyada Nehşebiiden
kerem umma.

(Şâir)

Bu şiir Nehşeb ahalisini hiciv
mevkiinde söylenmiştir. Kıy-
mettar libaslardan bir nevi
lemeli yaygı, zili, volense.

آن یکی بر بستر کجا رنج
وان یکی بر خاک خواری بسته - نخ
عطار

Biri kıymıttar kumaş ve işle-
meli döşek üzerine oturmuş;
öbürü hakaret toprağı üzerinde
buz tutmuş.

(Aftâr)

Arapçada (h) nin şeddesiyle bu
mânayadır Ş Asker dizisi.

کشیدند بر هفت فرسنگ نخ
فزون گشت مردم ز مور و ملخ
اسدی

Yedi fersah mesafede dizildiler;
halk karınca ve çekirgeden
ziyade oldu.

(Esedî)

Ş Saban demiri. (N) nin ötre-
siyle bir adamı adım adım ta-
kibetmek, izine basmak.

چون ذره بخورید ز بوز رخ تو
روزان و شبان دوم بر رخ تو
گر فرد شوم من از رخ فزخ تو
آواز دهی عدم دهد باسخ تو
عین القضاة

Yüzünün ziyasından güneşteki
zerre gibi gece gündüz seni ta-
kibederim. (Buradaki zerreden
maksat güneşin şuaı sebebiyle
pencere ve bacalar içinde hava-
da teselsül eden nurdur.) Ben
senin uğurlu yüzünden, tek ve
tenha kalınca seslenirsen sana
yokluk cevap verir.

(Aynelkütân)

Vezn zarureti dolayısıyla bu-
radaki neh, nuh suretinde oku-
nur.

نَهَارَه (nehâre) = (ba.) نَاهَر Nâşirî

nâhürde mânasına vav (و) ile nehvâre olmalıdır, diyor.

نَهْج (nehç) = Süpürge otu, funda.

ناکند بارگاه او چاروب
مژه خویش مهر نهج کند
فخری

Onun otağı bargâhını süpürmek için güneş kirpiğini süpürge eder.

(Fehri)

نَهْجَد (nehçed) = Demir boku (Ar.)
خَبثَة لَدِيدَة.

گر آهنگران شکر حرد تو گویند
بگوده درون زرشود جمله نهجده
فخری

Eğer demirciler senin sehaveti-ne şükrederlerse demir ocuklarındaki bütün demir bokları altın olur.

(Fehri)

Nîmet ve Şu'urî darı ekmeği ve ayak taşı mânalarını da ilâve etmişlerdir, (C) ile de doğrudur.

نَهْجَل (nehçel) = Çimdik = nişkunc. Mı'yârı Cemâlî sahibi, İshfahâniler nişkunc, Kirmânîler terenci derler, diyor.

بهر انگشت زلف و نهجَل پشیم
دهن شد غنچه خندان کن
شرف شفرو

Zülfünün ucu ve gözünün çimdigi ile koncanın dar ağızını aç.
(Şeref Şeirûh)

از فلان بگذرد بصد شندی
اگرش گیری از سرین نهجَل
فخری

Eğer sağrısını çimdiklersen çok süratle felekten geçer.

(Fehri)

نَهْجَر (nehçîr) = Av, hususiyle dağ keçisi avı. Avlamak, avlak yani av mahalli mânalarına da gelir.

چنین فرمود: خورنید جهانگیر
که خواهم کرد روزی چند نهجیر
نظامی

Cihangîr Hürşîd, birkaç gün avlanacağım, dedi.

(Niẓāmî)

به نهجیر کن دران صیدگاه
یکی روز کاتب پسر برد راه
نظامی

O avlakta avlamak için bir gün geceye kadar yol yürüdü.

(Niẓāmî)

نَهْجَر کَان (nehçîrkân) = Bâ'bed'in icadettiği makamların otuzuncusu Neħçîrkânî, neħçîrkâv da derler.

نَهْجَر وَاَل (nehçîrvâl) = Avcı.

گویند بهرام همهچو شیران
مشغول بدی بسید مادام
برگوش آمو بدوختی نامی
چون پدش "عش گزاشق کام
نهجیر والان این ملک را
شاکرد باشد فرون ز بهرام
فرخی

Derler ki Behrām Gūr, sağ oldukça aslanlar gibi av ile meşgul idi. Âhu okunun önüne adım atarsa ayağını kulağına

dikerdî. Bu mülkûn avcılarına Behrâm'dan daha usta avcı çıtrak olur.

(Ferruḥî)

نَهْجِز (nehçiz) = Dolaşmış, bükülmüş.

نَهْز (nehuz) = İptida, evvel.

نَهْرَاز (nehrâz) = Kösemen. Sürünün önünde giden koyun ve keçi.

سپه دشمن اورا رمه دان که درو
نه چراننده شبانست و نه ده جو نغرازی
فرخی

Onun düşmanı askerini bir sürü addet ki ne otlatıcı çobanı, ne yol arayıcı, gösterici kösemeni var.

(Ferruḥî)

شیر صیوم تو بر فکند، بکوه
گرگ و قصابرا نغرازی
ابوالفرج

Senin korkun aslanı, kurt ve kasabı köşemenlik vazifesiyle dağa bırakmıştır.

(Ebülfercc)

Lûgatlerin bir kısmı nehrâz şeklinde yazmıştır.

نَهْرِي (nehrî) = Evvel, iptida. İlk çocuğa da denir.

نَهْست (nehust) = Birinci, ilk, evvel.

پند نهست آن که محال سخن
هر که بگوید بتو باور مکن
جعفر فراعانی

İlk öğüdüm, olmayacak sözün kim sana söylerse inanma ona.
(Ca'fer Ferâhânî)

Sonuna (in) eklenerek neḥustîn de denir.

هر نویتم که از نظر ای ماه بگذری
بار دوم ز بار نخستین نگویری
سعدی

Ey ay çehreli, gözümün önünden her defaki geçişinde bir öncekinden daha güzelsin.
(Sa'dî)

(N ve h) nin üstünüyle ḥesten = yaralamak tan menfii mazi.

نَهْشَب (nehşeb) = Moğolca Kârşî adıyla anılan mâmur bir şehirdir ki Buḥārâ hükümdarı arasına bu şehirde oturduğu için Buḥārâ'nın ikinci paytahtı yerindedir. Arapçası نَهْشَب tir, Muḥenne' namıyla meşhur Hekim bin 'Ata burada sanatla bir ay sureti göstermiştir, ماه - یام ve کنش (bu).

صبح برآمد ز کوه چون مه نهشَب زجا
ماه برآمد بصبح چون دم ماهر ز آب
نیزه کشید آفتاب حلقه مه دو ربود
نیزه آن دو صرخ حلقه این سیم آب
خاقانی

Güneş, Neḥşeb ayının kuyudan çıktığı gibi dağdan yükseldi. Ay, sudan çıkan balık kuyruğu gibi göründü. Güneş, mızrak çekti, ayın halkasını kaptı, onun mızrağı kırmızı altın, bunun halkası halis gümüştür.
(Hâkânî)

نَهْشَه (nehşe) = Huccet ve burhan.

نخل بند

(**nehl bend**) = Mumdan ağaç, meyva, çiçek suretleri yapan kimse. Bahçıvan mânâsına da gelir. Bazı lûgatler mumdan ağaç, kâğıttan çiçek ve meyva sureti yapan kimse diye tarif etmişler.

نخل بدم ولی نه در بوستان
شاهدم من ولی نه در کنعان
سعدی

*Ben nakil yaparım ama bahçe-
de değil, güzelim fakat Mısır
ilinde değil.*

(Sa'dî)

= Neh' peyvend.

نخل تابوت

(**nehli tâbût**) = Hazreti Hüseyn'in tabutunu hatırlatmak üzere Muharrem'in onuncu günü hurma ağacı şeklinde yapıp üzerine hançer, kılıç, süslü kumaşlar sarılarak harekete getirilen tabut.

نخود

(**nehūd**) = Nohut dediğimiz.

گرچه سنگم هست مقدار نخود
لیک در هیجانہ سرماند نه خود
مولانا

*Her ne kadar taşım nohut ka-
dar ise de fakat harbde ne baş
bırakır ne toğulga.*

(Mevlânâ)

نخود پز

(**nehūd pez**) = Kavrulmuş nohut satan.

نخود هراش بودن

(**nehūd her âş**)

būden) = Her işe parmağını sokmak.

پی نخود سیاه فرستادن (peyi nehūd siyah feristâden) = Bir işte hazır bulunmasını istemedikleri kimseyi bir bahane ile uzaklaştırmak.

نخود آب

(**nehūdâb**) = Et sulu nohut (et'ime lûgati).

نخوش

(**nehūş**) = Ak asma denilen bitki.

نخهم

(**nehhehem**) = Nehâhem = istemem (muḥ.).

نخیر، نخیز

(**nehîr, nehîz**) = Fürümaye, âdi.

جان پرمايه همی چون بفروشی نخیز
چیز پرمايه همان بیک بارزان ندھی
ناصر

*Kıymetli hayatı daima değer-
siz bir şey karşılığı olarak na-
sıl verirsin, kıymetli bir şeyi
ucuz vermemekliğin iyidir.*

(Nâşîr)

(Nehîz) in nâçiz bozması olması vâridi hatırdır (Nâşîrî) § Pusu.

تو ای دل دژم باش و همواره باش
تو ای دیده خون ریز و بیبوسته ریز
بینند پری که جان مرا
نشسته است چون شیر اندر نخیز
مسعود سعد

*Ey gönül! Sen mahzun ve da-
ima mahzun ol. Ey göz! Sen
kan akıt ve muttasıl akıt ki
ihtiyarlık benim canıma pusu-
daki aslan gibi çoktüğünü gör-
sünler.*

(Mes'ūd Sa'd)

سپر، بروخ اعدای او کشیده کان
زمانه درره بدخواته اوگشاده نخیز
فخری

Felek, onun düşmanlarının yū zūne ok çekmiş; zaman, onun aleyhinde bulunanların yolunda pusu kurmuş.

(Fehri)

Nehîrgâh = pusu yeri = kemîn-gâh § Kōk saldıktan sonra başka yere nakledilmek üzere dal parçaları gömülen yer. Fidan yastığı = tohumdân, dânedan.

نَد

(ned) = Ziyadelik, nümûv. Arapçada ud, amber, sandal gibilerden tertibedilen kuvvetli koku.

Zülfü vasıfta :

هوای او بدو شاهین دل از مشک برود
که چنک شاهین از مشک بود و عشر و لد
سوزی

Onun muhabbeti iki şahin ile kalbimi göğsümden kaptı; çünkü şahinin pençesi misk ve amber ile nedden idi: iki şahinden maksat sevgilinin gözleri, pençeden de zülfüdür.

(Sūzenî)

نَدَب

(nedeb) = Türkçe tavla dediğimiz oyunun bir kısmıdır, bu oyunda, bu tavla oyununda heft üzere dav çekmeye nedep derler (ba). Arapçada (نَدَب) oyunda kazanan almak üzere kumarbazların ortaya koydukları öndül.

نَر، نَرَه، نَرَه

(ner, nere, nerre) = Erkek, karşılığına mâde denir.

آن خر لر را بکان خو کرده بود
مولانا

O erkek merkebi çifleşmeye alıştırmıştı.

(Mevlânâ)

گوزن جوان گرچه باشد دلبر
عثان به که برلاید از نره شیر
نظامی

Genç sığın her ne kadar kuvvetli de olsa erkek aslana karşı aciz göstermesi iyidir.

(Nizâmî)

§ Çirkin : utanmaz, yüz­süz, sıyrık dilenciye ner geda derler.

دانی که بنده نره کدا نیت شاعرست
سوزی

Bilirsiniz ki bendeniz arsız dilenci değil, şairim.

(Sūzenî)

§ Erkeklik aleti.

هو لرش کردی کدورا آن عبوز
مولانا

O kocakarı, kabağı merkebin aletine geçirirdi.

(Mevlânâ)

Rustemin babasının dedesi : Nerimân muhaffefi.

تو آن پادشاهی که گر زنده بودی
زمین بوسه دادی تو اسام لر
ازرق

Sen o padişahsın ki eğer Neriman'ın oğlu Sam sağ olsaydı, sana hürmet ederdi

(Ezrekî)

§ Su dalgası.

اژدر ماده بین که چون سینۀ تیغ روی او
تیغ صفت شکافته کتبد اب را نره
عمید

*Yüzü kılıç göğsüne benziyen
dişi yılanı bak ki su kubbesini
kılıç gibi yaran dalgaya ben-
ziyor.*

(‘Amîd)

Ağacın ortasındaki daldan ay-
rılan dallar ş Burhân hem erkek
hem dişi olan kişi mânasına da
yazmıştır.

نَرَا (nerâ) = Küçük duvar, perde.

نَرَاک (nerâk) = Daima, her zaman.

کی بود بار خدایا که به بینم خراب
خان رومان و دو و کوش که سیاه لراک
لزاری

*Yarabbi! Onun daima siyah
olası hanumanını, kapısını, ma-
hallesini ne zaman harap gö-
receğiz.*

(Nizârî)

نَرَجُل (nercul) = Habeşistan'da
dokunan bir nevi kumaş.

نَرَح (nerh) = Kıymet ve beha. Li-
sanımızda tahrif ile nerh (nark)
derler (Ar.) رنر. Revnak ve re-
vaç mânasını da ifade eder.

هر متاعی را درین بازار نرخی بسته اند
فند اگر بسیار گردد نرخی شکر بشکنند
وحشی

*Bu pazarda her meta için bir
nark kararlaştırmışlardır. Şeker
çok olursa narkı kıtılır.*

(Vehşi)

نَرَح بستان (nerh besten,
nerh nihâden) = Narkı kararlaş-
tırmak.

نَرْد (nerd) = Tavla: esasen fard,
ziyad, sitare, hanegîr, tavil, deh
hezar, mansube namlariyle ye-
di nevi oyun olup tavla de-
diğimiz tavil bunun bir nev'idir.
Bu oyunlar İranda müteariftir.
Farde, ferid derler ş Ağaç öz-
deği.

بردخو کانیان مرغان همی دستان زند
زان درخت امروز شاخ و برگ و بیخ و نزدگی
ستانی

*Üzerinde kuşların öylece dur-
madan öttükleri ağacın bugün
dalı, budağı, kökü ve özdeği
nerede?*

(Senâ'î)

برادر زبیرش پترسید سخت
نهان گشت در پشت نرد درخت
فردوسی

*Biraderi onun okundan çok
korktu, ağaç gövdesinin arka-
sına saklandı.*

(Firdevsî)

Burhân'a göre hekimlerce (kırşu
nerdî), Nizâma göre birtakım
maddelerden tertibedilen ve
ağırlara sürülen mayi bir ilâç.

نَرْدْبَان (nerdbân) = Merdiven: ne-
verdi bam'dan alınmıştır. Ne-
verd=kıvrım, büküm, neverdi-
den=tayyetmek, dürmek. Bam
=ban=tavan. Üst kata merdi-
venle çıkıldığından neverdibam
muaffefi nerdbân denilmiştir.
Nerd, özdek mânasına da geldi-
ğinden dam açılacak ağaç mâ-

nasını murad etmek de mümkündür. Türkçesi ağınca. Türkçe ip merdivene örçin, üzgeç, açılıp kapanana kışkaç derler.

نیدست از بحر آسمان ازل
نردبان پایه به زعم و عمل
صنای

*Ezelî gök için ilim ve amel-
den iyi merdiven basamağı ya-
ni yükselmek için bir vesile
yoktur.*

(Senâ'î)

نردبان در راه نِهَادَن
(nerdbân der
râh nihâden) = (k.) Yol sıkıntısını azaltmak için yolda arkadaşlarla konuşup söyleşmek.

مكن عمر را در خوشی تباہ
و گفتار نه نردبانى راه
طالب

Ömrünü susmakla geçirip bitirme; yoldaş ve arkadaşlarla konuş görüş.

(Tâlib)

نردَك (nerdek) = Nerd'in küçültül-
müşü § Bilmece.

نرزد (nerzed) = Değmez: erziden
= değmek mastarından muzari
olan neyerzed (*muḥ.*).

نرِسْك (neresk) = Mercimek (Ar.)
عَدَس

نرِسِي (nersi) = Hakka ulaşan §
Eşkânyân padişahlarından Ku-
derzin oğlu § (R) nin üstüniyle

residen = erişmek ten muzari
müfret muhatap.

نرگ (nerg) = Avı kaçırmamak için
halkın av etrafında halka olma-
ları.

نرَك (nerek) = (Hacerünnemir) de-
nilen bir nevi taş.

نرِغَان (nerregân) = Arsız dilen-
ciler.

از جهان پرواضد آیین سؤال
کرد قارون خلق را تا نرگان
فخری

*Dünyadan dilenme âdetini kal-
dırdı. Dilencilere varıncıya ka-
dar Karun yaptı.*

(Fehri)

(ba.)

نرگِس (nergis) = Nergis dediği-
miz çiçek § Mecazen güzel göz-
lû. Muarrebî (nercis), Arapçası
(nerg) dir.

مرد بی دیده بر گشاد نظر
چون دو نرگس که بشکفتد بسحر
شاعر

*Gözsüz adamı seherde açılan
iki nergis gibi gözünü açtı.*

(Şâ'ir)

(nergîsi nîm hувâb)
= (k.) Güzelin gözü, Nergisü
gül (k.) güzelin göz ve kulağı.
نرگِسِه (nergise) = Fildişi yahut
kemikten nergis şeklinde tavan-
lara göbek yapılan yapına ner-
gis § (k.) Yıldızlar, hususiyle
Ülker yıldızı.

گرد نرگسدان گردون بین عزاران نرگسه
هر طرف زین نرگسه صد گلستان آمد بدید
عمید

*Felek 'nergisliğinin etrafında
binlerce yıldız bak; her taraf-
ta bu yıldızdan yüz gülistan
zuhur etti.*

(‘Āmid)

نرگسهٔ سقف چرخ (nergise’i sekefi
çerh) = (k.) Ülker.

نرگسی (nergisi) = Ortasına yu-
murta kırılan sebze yemeği ki
şekil itibariyle nergise benzer.
‘Aşım Efendi aslında olmadığı
halde nergis şeklinde kesilen
hamurdan tertibedilen yemek
demiştir. Burhānı Kātı^c ve Ca-
mi’e göre bir nevi yemektir §
Bir cins nakışlı kumaş.

نرم (nrm) = Yumuşak.

هر که چون موم بخورشید وخت نرم نشد
زینهار او دل سختش که بستان ماند
عمید

*Yakıcılıkta güneşe benziyen ya-
nağına karşı her kim mum gibi
yumuşamazsa onun örse benzi-
yen katı yüreğinden sakın.*

(Sa’di)

§ Yavaş, aheste mânasına da
gelir. Nerm nrm=aheste ahes-
te demektir.

خردمند را سر فروشد زشرم
شنیدم که می رفت وی گفت نرم
سعدی

*Akıllının utancından başı aşı-
ğı düştü. İşittim ki gidiyor ve
yavaş yavaş diyordu.*

(Sa’di)

Mecazen her mülâyim şey ve
söz dinliyen kimse.

چو نرمی کنی خضم گردد دایر
سعدی

*Mülâyemet gösterirsen hasım
cesaretlenir.*

(Sa’di)

نرم آهن (nrm āhen) = (k.) Za-
yif, gevşek.

تودومن چه نرم آهی دیده
که فولاد او را پسندیده
نظامی

*Sen bende ne gevşeklik görmüş-
sün ki onun çeliğini beğenmişsin.*

(Nizâmî)

نرم بر (nrm bur) = Kıskaç § (k.)
Yaltak, dalkavuk.

نرم بیز (nrm bîz) = Delikleri in-
ce ve sık elek.

نرم چشم (nrm çeşm) = (k.) Yüz-
süz, hayâsız.

درگدازم زشرم مدعیان
نرم چشمان چه سخت رو باند
ظهیری

*İddiacılardan utancımdan eri-
yorum, hayâsızlar ne katı yüz-
lüdürler.*

(Zuhûri)

نرم خوی (nrm hüy) = güzel huy-
lu.

انصاف میدهم که چو روی تو روی نیست
گل درمهاج لطف چو تو نرم خوی نیست
دهلوی

*İnsaf ederim ki senin yüzün
gibi yüz yoktur, senin lâtif
mizacının yanında gül güzel
huylu değildir.*

(Dehlevî)

چه سازیم تا نرم خوبی کنند
زیگانه پوشیده روی کنند
نظای

*Güzel huyluluk göstermeleri
ve yabancıdan örtünmeleri için
ne yapalım.*

(Nizâmî)

نرم سار (nerm sâi) = Halim, uysal.
نرم شانه (nerm şâne) = (k.) Tem-
bel, muti.

زنجیر زلف چاره دلہای سرکشست
ایجازموم شک شود نرم شانه تر
صائب

*Serkeş gönüllerin çaresi zülfün
halkalarıdır. Bu bakımdan taş
mumdan daha yumuşak ve
mutidir.*

(Şā'ib)

نرم شمشیر (nerm şemşir) = (k.)
Korkak, namert.

سحق پنجه سپه شیران
کوفته مغز نرم شمشیران
نظای

*Kara aslanların pençesinin kuv-
veti korkakların beynini ezmiş.*

(Nizâmî)

نرم گردن (nerm gerdn) = Muti ve
münkad.

دو شخص ایمن اند از تو آبی بپوش
یکی نرم گردن یکی سفته گوش
شاعر

*Sen öfkелendiğin vakit iki kişi
emindirler: biri emrine itaat
eden, öbürü gülen.*

(Şā'ir)

نرم لگام (nerm legâm) = Ağzı yu-
muşak at ki başı elde at denir
§ Muti ve fermanber kimse.

نرموده (nermüre) = Galiz ve bi-
çimsiz şey, hassaten iri ceviz
ve fındık § Çocukların ipten
kurdukları salıncak (Ar.) أرجوحة.

نرؤک (nerük) = Kaplan taşı deni-
len beyaz bir kök (Ar.) دواء النمر.

نره (nere) = ار (ba.).

نری (neri) = Erkeklik aleti § Âhi-
rinde (y) mastariyet olduğuna
göre erkeklik demektir.

نریمان، نریم (nerim, nerimân) =
Rüstem'in dedesinin babası.

نرینه (nerine) = Ner. Çok defa
insanda kullanılır. Nerine'yi filân
= filâncanın oğlu.

نزار (nizâr) = Zayıf, arık.

شه آفتاب عالم و این تیغ ماه تو
از قرب آفتاب بود ماه تو نزار
قائمی

*Padişah âlemin güneşi ve bu
kılıç yeni aydır, yeni ay güne-
şe yakın olmaktan zayıflar.*

(Kāānî)

نزد (nezd) = Yan. (Ar.) عدد. Fer-
hengi Mehmūdî ve sair lûgatler-
de nunun esresiyledir.

علم ازلی علت عصیان کردن
در نزد حکیم ثابت جمل بود
خیام

Ezelî ilmi isyana sebeb addet-

mek hakîmin nazarında cehlin son derecesidir.

(Heyyām)

Ş Nezdîk gibi yakın ve karip demektir.

نزدیک (nezdîk) = Yakın.

مرا وقتی نزدیکان ملاقات سخت می آمد
اترسم دیگر از باران که افتادم بدرباری
معدی

Bana bir vakit akrabamın melâmeti şiddetli geliyordu. Artık yağmurdan korkmam; çünkü bir deryaya düştüm.

(Sa'dî)

نزدغه (nezgede) = Ek yerlerinin ağrması, romatizma (Ni'met, Şu'ûrî). Sinirlerin çekilip büzülmesi (Helîmî).

نیم (nijm) = Sis, pus.

نیم تاریک و ابرهای سیاه
همه بر کاروان بگیرد راه
آذر

Karanlık sis ve kara bulutlar bütün kervanın yolunu kapatır.

(Âzer)

ن (nej) = Nejjiden = dışarı çekip çıkarmaktan emir Ş Anahtar dişi

نژاده، نژاد (nijâd, nijâde) = Soy, asıl, nesep Ş Soyü temiz, necip.

نژاده منم دیگران زیر دست
نژاد گویانرا که آرد شکست
آ. انضامی

Asîl benim, öbürleri bana tâ-bidirler; asîl olanları kim mağ-lûbeder.

(A. Nizâmî)

تو تاباشی ای خسرو پاک زاد
همچنان کسی واکه دارد نژاد
فردوسی

Ey asîl padişah! Sen sağ ol-dukça asalet sahibi olan kim-seyi incitme.

(Firdوسی)

نزار (nejgâr) = Feryat, sayha, haykırma.

نجد (nejend) = Müteellim, kederli.

کنونم ز قهر زمانه نژند
مرا خری نماید از لهو و حند
لطیفی

Zamanın kahrından elem için-deyim; bana eğlence ve gül-mekten sevinç gelmez.

(Le'lfî)

Ş Pest, alçak.

نزد اوج شرفش چرخ نژند
پیش فیض کرمش نیل صراب
کمال

Onun şerefının yüksekliği ya-nında felek alçaktır: kereminin feyzine nisbeten Nil nehri pu-sarıktır.

(Kamâl)

Ş Öfkeli.

پیاده سپه آرای او دو دست هزار
چو پیل مست و بلند نژند و پیل دمان
فرخی

Onun askerini süsliyen piya-desi; sarhoş fil, öfkeli kaplan,

kükremiş file benziyen 200 bin
kişi idi.

(Ferruhî)

Ş Hali değişik ve pejmürde
demektir.

کنون سوست دردمندی گرفت
گلت ریخت لاله زندی گرفت
ایندی

Şimdi senin zambağını hasta-
landı gülün döküldü, lâlen
solmaya başladı.

(Esedî)

نه ژند پیریت آید رو
نه قد چون سرو تو گر لاله دو
مولانا

Ne yüzüne ihtiyarlık solgunlu-
ğu gelir, ne selviye benziyen
boyun iki kat olur.

(Mevlânâ)

نه (nejenk) = Hayvanları avla-
dıkları tuzak, kapança.

نه (neje) = Nazik ve lâtif dal Ş
Çiçek şeklinde kesip padişah-
ların ve yeni damatların başına
serptikleri altın varak.

نه سرو از طرب بر دست گیرد جام مل
طره بند از نوه برگشتن افسانه نوه
سیف اسفرنگی

Şelvinin avucu zeuk ile şarap
kadehini eyle tutar; sôğüdün
perçemi nazik daldan gülzar
üzerine altın varak serper.

(Seyfi Isferengi)

Ş Evin sakfını örttükleri ağaç
Ş Bir yıldız.

نه (nejiden) = (ba.).

لس (nas) = Ağız çevresi.

همچون لك قصاب نیاید شكم سیر
دوخون ز صرح حرص وشبع نانهد آس
ذخری

Kasap köpeği gibi ağzını hırs
ve doymak sevdasıyla kana
koymadıkça doymaz.

(Fehri)

Ş Akıl.

آن نود ساله عجوز كنده كس
نه خرد هشت آن ملك را و نه نس
مولانا

Bu doksanlık . . . kokmuş ko-
cakarı o padişahın ne aklını
ne şuurunu bıraktı.

(Mevlânâ)

نسا (nesâ) = Güneş görmiyen ya-
hul az gören yer Zıddına betev
denir ki aslı betab, belki de
bâtâb dır. Lisanımızda birinciye
kuytu, ikinciye günü denir Ş
İnsan ve hayvan ölüsü, eti ve
kemiği.

نسا و پلیدی بد انجا برند
که مردم بران راه برنگند

زراشت بهرام

Ölü kemiklerini ve pisliğini
oraya götürürler; çünkü halk
o yoldan geçmezler.

(Zerâteşt Behrâm)

نسا (nesâr) = Nesâ Ş Kamış ve
sazdan yapılan gölgelik Ş Göl-
ge.

نسبوت (nesbüt) = Akıl.

نسپار (nespâr) = Üzüm teknesi.

نِسْپَه (nispe) = Duvar kuru = چینه (ba.).

نِسْطَاك (nistāk) = Yürek burması

نَسْتَرُون، نَسْتَرَن، نَسْتَر (nester, nesteren, nesterūn) = Beyaz, enli, lâtif ve çok hoş kokulu bir gül (Nāşirî), ağustos gülü, yabani gül (Aşım).

زَنَك و بوی تو ای سرودن سیم اندام
برفت دوانق نسرین باغ و نسترش
سعدی

*Ey selvi boylu, gümüş endamlı!
Senin renk ve kokundan bah-
çenin nesrin ve nestereni rev-
naksız kaldı.*

(Sa'dî)

عبدی خلال کرده از خارهای لیکن
ادریس سبجه کرده از غنچه های نستر
خاقانی

*Hazreti İsa gül ağacının diken-
lerinden hilâl, Hazreti İdrîs
nesteren goncalarından tespih
yapmış.*

(Hākānî)

از کبوسوی او نسیمک مشک آید
وز زلفک او نسیمک نسترون
رودکی

*Onan geyşusundan misk koku-
cağızı, onun zülûfçeğizinden
gül kokucağızı gelir.*

(Rûdeki)

Nāşirî, penç berk, sadberk, gül mişkice, gül göze gibi aksamı vardır, nesrini de nesteren envaından addetmişlerdir, diyor.

نِسْكَ (nistek) = İnce, bükülü, atılmış pamuk, bedrik tâbir olunan pamuk ki eğirmek için uzun uzun ederler (Tibyânî Nâfi').

نَسْتَوْه (nestūh) = Kavgada yılmıyan, kavgacı, cengâver.

بازید چون شیر موشتک چنک
جهان کرد بر دیو نستوه تنک
فردوسی

*Hüşenk aslan gibi pençesini
uzatınca cengâver dev'e dünyayı
dar etti.*

(Fırdevsî)

Aslı nasutühtur ki cenk ve muhasamadan âciz olmiyan ve usanmiyan demektir. Burhân ve Cihāngirî inatçı ve hareketi kötü mânalarına da yazmışlardır Ş İran pehlivanlarından biri.

جهان دیده نستوه سالار شان
چو شیدم دلاور لگه دار شان
فردوسی

*Cihandide (Nestuh) seraskerleri
(Şîde) gibi dilâver, muhafızla-
rıdır.*

(Fırdevsî)

Şîde = Efrāsyāb'ın oğlu, Nāşirî bu beyti cengâver mânasını ispat için getirmiştir.

نَسْتَهَن، نَسْتَهَن (nestehen, nestehîn) = Pîrān Vîse'nin kardeşi.

چو نستهبین آن شیر شزوه چمک
که دیو به بودی به پیش بلند
فردوسی

Kaplanlar, yanında tilki gibi kalan harbin o kükremiş aslanı.
(Fırdevsî)

نَسْر (neser) = Nesa & Dağ başına çerden çöpten yapılan gölgelik.

دورماند از قرین و خوش و تبار
نسری ساخت بر سر کهسار
رودکی

Akraba ve taallûkattan uzak kaldı, dağın başı üstüne bir gölgelik yaptı.

(Rûdâki)

نَسْرُد (nesrud) = Avcı, sayyad

نَسْرَم (nesrem) = Bâmyân dağlarında hunk but ile surh but denilen putların yanında koca-karı şeklinde yapılmış bir put.

نَسْرَين (nesrîn) = Beyaz ve ufak katmerli bir cins güi: Van gülü, Mısır gülü. Ğıyaşulluğa (nesrîn) i Arabi, (nesteren) i onun Farsisi olmak üzere gösteriyor. 'Aşîm Efendi Okyanûs'ta (n) nin üstünüyle Farsiyûlasıl olup (n) nin esrâsiyle Muarreptir diyor. نَسْرَن (ba.) & Amber çıkan bir ada.

روشن نسرین و زلفش نیز نسرین
لبش شیرین و نامش نیز شیرین
نظامی

حریر نامه از ابراهیم چین
چو مشک از تبت و عنبر از نسرین
فخر گرگانی

Misk, Tibetten; amber, Nesrin-

den geldiği gibi mektubun ipeği Çin ipeğinden idi.
(Fehri Gurgâni)

نَسْرَين نَوْش (nesrîn nûş) = Seklâb padişahının kızı ve Behrâmı Gûr'un eşi.

نَسْكَ (nesk) = Mercimek = nersek.

گر بخوام از کسی يك مشت نَسْكَ
مهرآ گردید خوش کن مرگ و چنگ
مولانا

Bir kimseden bir avuç mercimek istesem bana, sus, ölüm ve musibet, der.

(Mevlânâ)

& Deve dikenî.

نَسْكَ در چشم آنكه نشانم
از کسی سوخته ز برجد را
بدو جاجری

Zebercedi yanmış bakırdan tefrik etmiyen kimsenin gözüne deve dikenî batsın.

(Bedri Câcermî)

(N) nin ötresiyle Zerdeşte mensup 21 kısımdan ibaret Zend namındaki kitabın her bir kısmı.

نَسْكَا (neskâ) = Yer, zemin.

نَسْكَبا (neskbâ) = Mercimek yemeği.

نَسْلي اَدْهَم (nesli edhem) = (k.)
Kara üzüm şarabı.

نَسْود، نَسْود (nesû, nesûd) = Düzgün, huşunetsiz, kaypak yer.

نسو بود از آن گونه دیوار او
که مانند آینه بخود رو
لبیبی

*Onun duvarı öyle düzgün idi
ki ayna gibi yüz gösteriyordu.*
(Lebibî)

ز خاک و آتش و آبی برسم ایشان باثر
که خاک خشک دور شست و آب نرم و نسود
ناصر

*Toprak, ateş ve sudan mürek-
kepsin. Onların âdetine tebai-
yet et; zira toprak kuru ve ka-
tıdır, su yumuşak ve kaypak-
tır.*

(Nâşır)

Reşîdî'de (آن دو نرم و نسو) o ikisi
yani ateşle su kaypaktır demek
olur.

نَسُودِی (nesūdî) = İkinci. کوردی
maddesinde yazdığımız gibi
Cemşîd'in insanları taksim et-
tiği dört kısımdan dördüncü
kısmıdır (ba.) کوردی.

نِسیَّان (nisyân) = Muhalefet (Bur-
hân) Arapçada unutmak mânâ-
nasıdır.

نَسِیج (nesîç) = Sırmalı ipek ku-
maş. (C) ile Arapçada mensûc
= dokunmuş mânasına sıfatı
müşebbehedir.

نَسِیدَن (nesîden) = Koymak =
nihaden.

نَسِیْرَم (nesîrem) = Güneşe mâruz

olmayan yer. Aksini iddia eden-
ler de vardır § Tepe camı.

نَسِیْلَه (nesîle) = At, katır, eşek
sürüsü.

نَش (neş) = Gölge, hususiyle ser-
puş gölgesi.

نِشَا (nişâ) = İhata eden, şamil §
Nişasta ve kola (Burhân), yeni
dikilmiş bir fidanı yerinden çı-
karıp başka bir yere dikmek
(Nizâm).

نِشَابُور (nişâbūr) = Horāsân'da bir
şehir. Aslı Nihî Şâbūr = Şâbūr'un
şehri. Mezkûr şehir Nişâbūr
yaptırmıştır. Eski Farsçada (Nih)
= şehirdir. Nişâbūr, Nişâpur da
denilir § Nişabūr ve nişâbürek
adiyle musikide iki makam.

شهر گرگان نامد با گرگان
نه نیشابور مانند باشاپور
شاعر

*Gurgân ile Gergî'n kalmadı ne
de Şâpūr ile Nişâpūr.*

(Şû'ir)

نِشَاھَتَن (nişâhten) = Ağaç dik-
mek, oturtmak, tâyin ve tahsis
etmek.

زدوستی بدل و دیده برنشاختست
بدانکه زین دو پیشدیده تر نبود وطن
سوزنی

*Sevdiğimden seni gönlüm ve
gözüm üzerine oturttum, bil ki
bundan daha iyi yurt yoktu.*

(Süzeni)

نِشَادِ اِرْشَام (nişâdî irşâm) = Güneşin çevreği (Nâşîrî).

نِشَارَه (nişâre) = Un gibi olan ağaç talaşı.

نِشَاسْتَن (nişâsten) = Dikmek, oturtmak = nişânden.

گر بشایستی که دین را گستریدی هر خری
گردگار اندر جهان پیمبری نشاستی
ناصر

Her budalâ dini neşretmeğe lâyetk olsa idi Cenabı Hak dün-yada hiçbir peygamber oturtmazdı.

(Nâşîr)

نِشَاسَتَه (nişâste) = Tatlı vesair şeyleri yapmaya yarıyan buğday unu hulâsası, bazı lûgatlerde (n) nin üstüniyledir.

نِشَان (nişân) = Alâmet, eser, belgîlik.

صفت نوق ی دهد باد ز بوستان نشان
صبح دمید و روز شد خبر و چراغ و نشان
سعدی

Rûzgâr bostandan çok zevkli nişan veriyor. Sabah belirdi, gündüz oldu, kalk, ışığı söndür. (Sa'dî)

Nişânden = dikmek ve sair mâ-nalarından emir (isfa. muh. vas.).

نِشَانَدَن (ba.).

درخت دوستی بنشان که کام دل یار آید
نمال دشمنی برکن که رنج بیشمار آرد
حافظ

Dostluk ağacını dik ki gönlünün arzusunu husule getirsin; düşmanlık fidanını sök, çünkü çok sıkıntı getirir: insanı sıkar. (Hâfîz)

دشمن بدگوی مرا لب بدوز
همجو چراغش نشان یابوز
عاد

Bana fena diyen düşmanın ağzını dik, kapa; onu kandil gibi söndür, yahut yak, mahvet. (Imâd)

Ş Hisse ve nasip.

طرازی نو انگیزم اندر جهان
که خواهند هر کشوری زونشان
نظامی

Cihanda yeni bir tarz ve üslûp ibda edeyim ki her memleket halkı ondan hissedar olmak istesinler.

(Nişâmî)

Ş Hedef ve nişangâh.

صیغه را کرده بتریز نیز مژکات نشان
ابوالعاضی

Göğsümü senin keskin kirpiğinin okuna nişangâh yaptım. (Ebû'lme'ânî)

نِشَانَدَن (nişânden) = Dikmek, oturtmak, konmak, kondurmak.

خیال روی تو بیخ امید بنشاند است
بلای عشق تو بنیاد صبر برکنده است
سعدی

Senin vechinin hayali ümit kökünü dikmiştir; senin aşkının belâsı sabrın temelini harabetmiştir.

(Sa'dî)

گرا نما پگان سپه را بخواند
گرای کتان هر یکی وا نشاند
نظای

Askerin kıymetlilerini davet etti, izaz ederek her birini oturttu.

(Nişāmi)

شه روسیانرا پرخواست خواند
مزاوارترجا پگاهی نشاند
نظای

Rusların padişahını, kendi yanına çağırdı. En münasip bir mevkie oturttu.

(Nişāmi)

Nişāniden, nişānisten şekillerinde de görülmüştür. Ateş ve çırağ ile birlikte irad olunursa söndürmek mânâsıdır نشان (ba.).

نِشپِل (nişpīl) = Çengel, hususiyle balık oltası.

زیر ویزه او دشتان هراساند
چو اهرمن زشواب وچو ماهی از نشپیل
عبدالواسع

Onun okundan ve mızrağından düşmanlar, şeytanın şihap; balığın oltadan korktukları gibi korkarlar.

(‘Abdulvâsi’)

Şihab = ağan yıldız.

نِشْت (nešt) = Harap, zayi, zebun. (N) nin esresiyle iyi, hoş. Niş-ti = iyilik.

نِشْتَر (nişter) = Nişter (muğ.).

از جراحت تازه کرده دل چو فاسد شد زخون
ورد [الشاق هواه] هر زبان نشترت
خسرو

Yürek, kandan bozulunca yara-dan tazelenir (eşşafi huvâllah) virdi neşterin dilindedir.

(Hüsrev)

نِشْتَن (ništen) = Nişesten (muğ.).

نِشْتَن چُون حَالْ (nişesten çun hâk) = (k.) Edep ve vekar ile oturmak § Zillet ve hakaretle oturmak.

نِشْخُور، نِشْخُوار، نِشْخُار (nuşhâr, nuşhuvâr, nuşhûr) = Geviş: hayvanların kursaklarına giden yemeği tekrar ağza çıkararak çiğnemeleri.

زخ مزین بجفا لب پذیر حق جنان
بصدق دل نه بد انسان که بز بشخورست
خسرو

Eziyetle çene çalma; Allahı anmakta hulûs-ı kalb ile dudak-ğını harekete getir, keçinin geviş getirdiği gibi değil.

(Hüsrev)

دو سال شد که زحرمان همی زقد نشخور
زلمسکه ازین پیش وزجهان خورده است
کال

Cihanda bundan evvel yediği yemekten iki seneden beri mahrum olarak muttasıl geviş getiriyor.

(Kemâl)

§ Torbada artan saman ve arpa gibi hayvan yemi.

نِشْرَه طِفْلَان (neşre'i tıflân) = Saf-

ran ve zencefre ile çocukların talim tahtalarına yazılan şey ki zamanımıza göre mükâfat varakası demektir.

نِشَسْتَن (nişesten) = Oturmak, konmak.

سر و چشم همه يك پیوسید و دست
تکین و عزت نشاند و نشست
نظای

Her birinin başını ve gözünü ve elini öptü; vekar ve şerefle oturttu ve oturdu.

(Nişāmî)

بر دریزی که غبار هم اسب تو نشست
بر زاد همچو خوی از هرین مویش بصری
سیف افرنگی

Bir köre senin atının tırnağının tozu konarsa her kılının dibinden ter gibi bir göz zuhur eder.

(Seyfi İsfereñgî)

Ş Binmek mânasını da ifade eder.

بار فراق دوستان بسکه نشست بردم
ی روم و نمی رود ناچه برزیر محلم
صعدی

Dostların firakı yükü kalbime öyle yüklendi ki gitmek istedim halde mahmilimin altında deve gitmiyor.

(Sa'dî)

Ş Sünmek Ş Çökmek.

نِشَسْتَنگَه، نِشَسْتَنگَه، نِشَسْتَنگَه

(nişestengâh, nişestengeh, nişestgâh) = Oturulacak yer.

نشستنگهی دید از آب و گیا
بکوهمرگماتیرا از گییا
نظای

Cevher itibariyle kimyadan daha kıymetli, sulak, oturu lacak bir yer gördü.

(Nişāmî)

Nişestgâh makat mânasına da gelir.

نِشَسْتَن آفتاب (nişesteni âfitâb) = (k.) Güneşin batması.

برخیز صافیا که بنور تو زلده ایم
عالم شود سیاه چو پنهینند آفتاب
وحید

Ey saki! Kalk ki senin yüzünle zindeyiz; güneş yakarsa âlem kararır.

(Vehîd)

نَشَك (neşk) = Çam ağacı (Ar.)
منور.

میر عادل ازین دین، ای آفتاب از تو پر شک
ای مرا خار تو شکل، خاک تو زو، نال تو نشک
سوزی

Ey güneş kendine hasededen, dinin sūsū, adalet sahibi bey! Ey bana dikenî gül, toprağı altın, kamışı çam ağacı olan zat.

(Süzenî)

نِشْگِرْدَه (nişgirde) = Pabuççu ve saraç bıçkısı.

بشگرده براد اووا گلو
تفو برچین نا شکبیا تفو
ابوشکور

Onun boğazını bıçkı ile kesti; tu, böyle sabırsıza, tu.

(Ebū Şekūr)

Konuşmada şifre de denilir.

نِشْکَنْج (nişkenc) = Çimdik, niş-

kenciden = çimdiklemekten (*İs-*
mas.) emir (*Ar.*) قمرس .

آن صنم را زکاروار تشکجه
تن بشفه شد و دو لب نارنج
عنصری

*O güzelin tekme ve çimdikten
vücudu menekşe, iki dudağı tu-*
runç gibi oldu.

(U'nsuri)

Bazı lûgatlerde (k) ötreder.

نَشْكَهْد (neşkuhed) = Korkmaz:
şekühiden = korkmak tan mu-
zari menfi.

آن کبوتر شان زبازان تشکهد
باز سریش کبوتر شان نهبد
مولانا

Onların güvercinleri toğanlar-
dan korkmaz; toğan başını on-
ların güvercinlerinin önüne ko-
yar.

(Mevlânâ)

نَسَل (neşel) = Neşeliden = asıl-
mak, yapışmak, bir şeye el
vurmak, teşebbüs etmek mâna-
larından (*İsma.*) ve emir.

گر تو خواهی و گرنه بشو اندر نشلد
زر او چون بدوخانه او برگزوی
فرخی

Onun evinin kapısından geçer-
sen onun parası ister istemez
sana yapıştır.

(Ferruhi)

نَشْو (nuşū) = Sâf, sade, yumuşak.

نَسْوِي (neşvî) = Neşcuvân'ın eski
ismi.

نَشِب (nişīb) = Aşağı, iniş mu-
kabili fırazdır.

دوختم به آورد برجای میب
زبالا نهادم سر اندر نشیب
سلمان

Ağacım elma yerine bana ayva
verince başımı yukardan aşı-
ğıya indirdim.

(Selmân)

مگر بیدردی این براق گردون میر
رسم بئزل ازین راه پر نشیب و فراز
صائب

Feleği dolaşan bu burakın reh-
berliğiyle bu inişli yokuşlu
goldan belki istediğim mevkie
erişirim,

(Şa'ib)

نِشِيد (nişîd) = Nişânîd (*muḥ.*)
(ba.) نشانید

نِشِیم، نِشِیْمَن (nişîm, nişîmen)
= İnsan ve kuşların oturacağı
yer.

بفرمود پس ناپهنگام خواب
برفتند سوی نشیم عقاب
فردوسی

Sonra emretti: uyka zamanına
kadar karakuşun yavasına ka-
dar gittiler.

(Firdavsi)

آن شاهباز را دل سعدی نشیمن
سعدی

O şahbazın oturacağı yer Sa'-
dî'nin kalbidir.

(Sa'dî)

نَشِیمَه (neşîme) = Sepilenmiş yani
tabaklanmış deri.

نِشِين (nişîn) = Nişesten = oturmak-
tan emir (*isfa. muh. vas.*) §
Kutup noktası § Makadin iç
yüzündeki deri.

نِطِيعُ سَقَالِقِ بُوْش (nıṭī şeqâyık
pūş) = Lâlesi ve gülü çok olan
yer.

نَمَل رِيْحَن ، نَمَل اَفْكَنْدَن (ne'lef-
kenden, ne'li rîhten) = (k.)
Koşmak, acele gitmek § Yorul-
mak, bitap kalmak § At hare-
ketten kalmak.

نَمَلْبَنْد (ne'lbend) = Nalbant dedi-
ğimiz. Türkçesi takavcıdır. Ta-
kav = nal.

نَمَلْ بَهَا (ne'li behâ) = Düşman as-
kerini, yağmasından emin ol-
mak üzere, döndürmek için bir
memleket ahalisinin onlara ver-
dikleri para.

نَمَلْ چوپِن (ne'li çüpîn) = Abdest-
hane nalını (Çıyâş).

نَمَلْ دَر آتَش (ne'li der âteş) = (k.)
Istirap ve kararsızlık.

ای خیرا آتش اندر له تو نمل
تاز نمل تو شود این کوه لمل
مولانا

*Ey Ayşe! Sen beni cezp ve
teshir hususunda kararsızlaştı-
r ki senin cezp ve teshirinden bu
dağ lâ'l ile dolsun.*

(Mevlânâ)

Bir kimseyi cezp ve teshir için
at nalını afsunlayıp ateşe bira-
kırlarmış.

نَمَلْ زَدَه (ne'li zede) = Nallanmış
davar, levazımı tamamlanmış at.

نَمَلْ شَام (ne'li şâm) = (k.) Ay §
Şafak sökmek.

نَمَلْک (ne'lek) = Bir nevi üzengi.

نَمَلْ وَاژ غُون ، نَمَلْ وَاژُون (ne'li vâ-
jūn, ne'li vâjgūn) = (k.) Hal-
kın vâkıf olamadıkları iş.

نَمَلْ وَاژ گُون بَسْتَن (ne'li vâjgūn
besten) = (k.) Hareketlerin-
de izini belirsiz etmek.

نَمَلْک (niğâk) = Ahmak, şaşkın §
Haramzade.

نَمَام (niğâm) = Çirkin, nahoş.

جهود را توجه گوی که تو به پیش یهود
بی نمام تری زانکه پیش است یهود
ناصر

*Yahudi hakkında ne söylüyor-
sun ki sen Yahudinin nazarın-
da onun senin nazarındaki
mevkiinden daha çok nahoşsun.*
(Nâşır)

نَمْرُوح (nuğrūç) = Oklağı, oklava
(Ar.) مدمک

نَمَز (negez) = Güzel, iyi, göze
hoş görünen bedi ve acip şey.

چو دلف بوشه سخن نغز کوی
با هستگی کوی وبا مغز کوی
اسدی

*Padişahın huzuruna gidince
sözü iyi söyle, mülâyemetle ve
âkılâne söyle.*

(Esedi)

گرچه ده دلکشت وز ده گل مغز تر
کان هرق مصطفات وین دگران خاک و آب
خاقانی

*Her ne kadar hepsi gönül çe-
kici ise de gül hepsinden daha
güzeldir, çünkū o Cenab-ı Pey-
gamberin teridir, öbürleri toprak
ve sudan ibarettir.*

(Hākānī)

نَغَزَكْ (neğzek) = Neğzin küçültül-
müşüdüdür **نَغَزْ (ba.)** § Hindistan'a
mahsus bir meyva. Nāşirî, ham
ve yeşilinin turşusu yapıldığını,
ermişinin şamama büyüklüğün-
de sarı renkli, sulu ve tatlı oldu-
ğunu ve kendisinin gördüğünü
söylüyor.

نَغِلْ (neğil) = Ağıl, içinde davar,
bazan da yolcu yatan kesmelik.

گوسفندیم وجهان هست بگردار نغل
چون که خواب شود سوی نغل باید رفت
رودی

*Biz koyunlarız, dünya da ağıl
gibidir; uyku zamanı gelince
ağıl tarafına gitmelidir.*

(Rūdekī)

(N) ve (ğ) nin ötresiyle, nuğul
= derin, amik mânasınadır.

نغل چاهبست این چاه طبیعت
مشو ز تمار گمراه طبیعت
عطار

*Bu tabiat kuyusu derin bir ku-
yudur; sakın tabiatın gümrahi
olma; tabiat yüzünden yolunu
kaybetme.*

(Atfār)

نَغْمْ (neğm) = Yer altında ve duvar
dibindeki yol deliği. Nāşirî bu
kelime Farsi değildir, zannolu-
nur ki avam lehçesidir, diyor.
Belki Türkçe lâğımından alınmış-
tır.

نَغْنْ (neğen) = Göbek yahut gö-
bek deliği § **نَغْنَوَاهْ (ba.)**.

**نَغْنَحْوَالَانْ، نَغْنَحْوَادْ (neğnehuvâd,
neğnehuvâlân)** = Neğvei hin-
dî ve kimyoni mülûkî dedikleri
tane = nânḥuvâh.

شمر مرا هرایه از هزل چاشی
باشد بجای فلفل و گشنیز و نغنهواد
سوزی

*Benim şiirimin biber, kişniş,
kimyoni mülûkî yerine muhak-
kak lâtifeden çeşnisi olur.*

(Sūzenî)

رویت مره یافته ز خالان
چون فان لذت ز نغنهوادان
سلیمان

(ba.).

نَغْمَهْ عَنَّا (neğme'i 'anḳâ) = Mu-
sikide bir nağme.

نَغْنَعْ (neğneg) = Kafiz denilen öl-
çek.

خاتم عمر شیخ ابو اسحق
که دهد زر بدامن و نغنع
نغری

Asrın Hâtemi olan, şeyh Ebu İshak ki altını etek ve ölçekle verir.

(Fehrî)

Kafiz sekiz mekik ve her mekik bir buçuk sa'dır. Sa' = bin dirhemlik kutu (Lehçe), tafsîlât kamusun mekuk maddesindedir.

نَغْوِيدَن (neğnevîden) = Uyumak, gafil olmamak, dinlenmek, aslı nâğnûden dir.

نَغْوَسَه (neğûse) = Bir kimsenin ıstırabını teskin etmek, bir kimseyi ıstıraba düşürmek ve kalbini kırmak mânasına ezdadandır. (Reşîdî) ne söylediğini anlamak için kulak kabartmak mânasına da geldiğini yazmıştır.

نَغْوَشَاكْ، نَغْوَشَا (neğûşâ, neğûşâk) = Bir dinden diğer dine dönenler ki bunlara Sabîî derler.

نَغْوَشَاكِيدَن (neğûşâkîden) = Bir dinden diğer bir dine geçmek.

نَغْوُل (neğûl) = Ağıl, mandıra, kesmelik = neğul.

نَغْوُل (neğûl) = Derin. Çahi neğûl = derin kuyu.

خاصه مرشب چله افكار و عقول
غرق می گردند در بحر نغول
مولانا

Hususiyle her gece bütün ef-

kâr ve ukul derin denizde gark olurlar.

(Mevlânâ)

Uzak ve uzun, bu mâna birinci mânadan alınmıştır.

مر غر را آمد از قیصر وصول
در مدینه از بیابان نغول
مولانا

Uzak sahradan Medinede bulunan Hazreti 'Ömere'e Kayser tarafından bir elçi geldi.

(Mevlânâ)

Bir şeyin tamamı ve gayesi:

اگر فلان در کاها نقولی کند

Eğer filânca işin hakikatine erişirse, onları inceleyip anlayarak yaparsa demektir. Eğer:

فلان در فلان هنر نقولست

denirse filânca filân hünlerde bilgisini derinleştirmiştir demek olur. Eğer bir kimse:

این سخنرا باتو اردنقولی کوم

derse bu sözü sana anlatmak ve mütalâanı derinleştirmek için söylüyorum demektir.

نِغْوُل (niğûl) = Üstü örtülü merdiven = nâğûl.

نَغْوُله (neğûle) = Zülûf.

زهی از عنبر سارا نغوله
کندهست اینکه دای باتنوله
نزاری

*Halis amberden zülûf ne güzeli
Bu malik olduğun şey kement
midir yoksa zülûf mü?*

(Nizârî)

نِفاغ (nifâğ) = Büyük şarap kadehi.

چو بزم خسروان گردد زیوی ورنه ، باغ اکتون
دوان خسرو به پیروزی کند بزم نفاغ اکتون
قطران

Şimdi bahçe koku ve renk ci-
hetiyle padişahların meclisi gibi
olur. Şimdi padişah orada mu-
zafferane kadeh meclisi kurar.
(Ketrân)

نِفاہ ، نِفاہ (nefâm, nefâye) = Si-
yah renkli, bulanık.

تابود چون روی روی روزتابان و سلب
تابود چون روی زلفی شب دژم گون و نفاہ
فرنی

Gün, Ruminin yüzü gibi par-
lak ve beyaz, gece Arabın yüzü
gibi bulanık ve siyah ol-
dukça.

(Ferrahî)

نِفت (neft) = Türkçe neft yağı de-
diğimiz şey. Muarrebî.

از هلیله قبض شد اطلاق رفت
آب آتشرا مدد شد همچو نفت
مولانا

Helileden yumuşaklık hassası
gidip peklik peyda oldu; su
ateşe neft yağı gibi imdadetti.
(Mevlânâ)

نِفع (nefc) = Yazı kâğıdı.

گر نیست کلاه بصری زلف هریره
تاخط نکوتر آید دوششم هر بصیر
از کلاه رودباری خط صلت لولیس
وز دخل رودبار بده در چون زور
سوزی

Her bakanın gözüne iyi görün-
mek için Mısır kalemıyla Herat

kâğıdı yoksa ihsan emrini ır-
mak sazından yapılmış kalemle
yaz ve Rûdbâr şehrinin iradın-
dan zerir gibi altın ver.

(Süzenî)

دور (ba.).

نِفرُوج (nefrûc) = Oklağı, oklava
= nefrûc.

نِفرِی (nefrî) = Nefrîn (muğ.) نِفرین
(ba.).

نِفرین کردن ، نِفریدن (nefrîden,
nefrîn kerdn) = Beddua
etmek, ilenmek.

نِفرین (nefrîn) = Beddua.

جنان زیک ذکر ت تحسین کنند
چو مردی نه برگردد نِفرین کنند
سعدی

Öyle yaşa ki, öldüğün zaman
seni takdir ile yâd etsinler, me-
zarına lânet etmesinler.
(Sa'dî)

نِفس آباد (nefes âbâd) = Akciğer
= şuş, Türkçesi öygendir.

غرایی قازم وحدت دم از خودی نزنند
پود محال کشیدن میان آب نفس
تأثیر

Vahdet deryasına gark olan,
benliğinden dem vurmaz. Su
arasında nefes almak muhaldir.
(Te'şîr)

نِفس تنگ (nefesi teng) = Göz
açıp yumuncıya kadar geçen
zaman, buradaki nefes vakit
mânasınadır Ş Nefes darlığı.

نَفَسِ دَرَاَزْ (*nefes derâz*) = (k.)
Geveze.

نَفَسِ زَدَنْ (*nefes zeden*) = Nefes
almak, ötmek.

زیق شود ترانه دودیم بگوش
آنجاکه بلبل نفس دل نشین زد
شاعر

*Bülbülün gönlümce öttüğü yer-
de davudî terane kulağıma cıva
olur: kulağıma sağır eder.*
(Şa'ir)

§ Sık sık solumak.

نَفَسِ گِرِفْتَنْ (*nefes giriften*) =
Soluk kesilmek, ölmek.

نَفَسِ کَشْ (*nefes keş*) = Baca.

نَفَسِ کُشِ (*nefes kuşî*) = Mum ve
lâmba gibi nefesle söndürülen
şeyler.

نَفَسِ پَرَسْت (*nefs perest*) = Akıl
ve şeriatın kanunlarına aykırı
olarak nefsin isteklerine uyan.

نَفَسِ گُشْتَنْ (*nefs gušten*) = Ru-
hunu akıl ve şeriatın kanunları-
na uydurmak.

نَفِیر (*nefîr*) = Boru: keremaydan
küçüktür. نای (ba.) § Feryat ve
çığlıtı.

کز نیستن تامها یبریده اند
از نفیرم مردوزن نالیده اند
مولانا

*Beni kamışlıktan kestiklerinden
beri feryadımdan erkek ve ka-
dın nâle etmişler.*
(Mevlânâ)

تن بط بود جز خور آبگیر
چو برآتش آری در آرد نفیر
نظامی

*Kazın vücudu göle lâyıktır.
Ateşe getirirsen feryadeder.*
(Nizâmî)

نَفِیرْ نَامَه (*nefîrnâme*) = Umum as-
kerlerin hazırlanmalarına dair
olan ferman.

نِقَابِ خَضْرَا (*nişkâbi hezrâ*) = (k.)
Gök.

نِقَابِ نِیلِ (*nişkâbi nilî*) = (k.) Gece.

نَقْدِ شَبِ دَرْمِیَان (*nekdî şeb der-
miyân*) = (k.) Mağşuş şey.

سیم او نقدست لیکن نقد او شب درمیان
کمال

*Onun parası nakittir ama mağ-
şuş nakittir.*
(Kemâl)

نَقْدِ شَشِ رُوزَه (*nekdî şeş rûze*)
= (k.) Dünya ve dünyada olan
şeyler.

نَقْدِ گِیر (*nekd gîr*) = (k.) Rüşvet
alan.

نُقْرَه (*nukre*) = Gümüş.

خاطر خاطرما بادله لعلی طلبید
مسکله اندر طلب نقره وجلب ذهبت
حافظ

Bizim ıtırılı hatırımız lâl renkli şarap ister. Hasis, gümüş isteğinde ve altın çekmek arzusundadır.

(Hâfız)

نقره بآهن رسیدن (nuḳre bâhen re-sîden) = (k.) İyilik kötülüğe, rahat meşekkate, izzet zillete dönmek.

نقره خام (nuḳrei hām) = Yumuşak, temiz, halis şey.

نقره خنک (nuḳrei hunk) = Süt kır at.
نقره خنک زردشتی (nuḳrei hunki zer-deştî) = (k.) Güneş.

نقره (niḳre) = Tatlıca ot, karaman kimyonu.

نقش (neḳş) = Avcı ışıltı, büfterî.

داده ام باز نظروا بتدوی پرواز
بازخواند مگرش نقش و شکاری بکند
حافظ

Nazarım toğanını bir sülünü avlamak için uçurdum. Onu gözümle avlamaya çalıştım, nazarım toğanı belki ısıklık çalmakla onu avlar: Nazarımdan müteessir olarak bana alıştır.

(Hâfız)

Nakş kelimesi Arapçada bir şeyi iki veya ziyade renk ile alaca etmek, yani rengârenk boyamak ve işlemek mânasına-dır.

نقش آباد (neḳş âbâd) = (k.) Ateş renkli şarap. Beşer (Reşîdî).

نقش بحرām (neḳş beḥerām) = (k.) Kalıp ve kıyafet sahibi cevher-siz kimse. Lisanımızda künbedi büyük, içinde evliyası yok der-ler.

نقش برآب (neḳş ber āb) = (k.) Devam ve sebatsız şey.

نقش برآب زدن (neḳş ber āb ze-den) = (k.) Hile etmek, şaşı-lacak bir iş yapmak.

نقشی برآب می‌زنم از گریه حالیا
تا که شود قرین حقیقت مجاز من
حافظ

Hâlâ rıya ve hile ile ağlıyo-rum; benim mecazi ağlayışım ne vakit hakikiye dönecek?
(Hâfız)

چه نقش بود که برآب زد سپهر بلند
که شیشه را بقدح هم زبان همی بینم
صائب

Yüksek felek ne hile etti ki şişeyi daima dil birliği yapmış kadehle görüyorum.
(Şâ'ib)

Ş Sebatsız bir iş yapmak.

چه خندها که زد بر لبان هستی ما
فلان که نقش خوشبای ما بآب زده
وحید

Bizim hoşluklarımızı sebatsız olarak kararlaştırın felek; var-lığımızın sebatına ne kadar güler.
(Veḥîd)

نقش برآب کشیدن (neḳş ber āb keşîden) = (k.) Mânasız şeyle uğraşmak.

نقش بر مور (nekş ber mūr) = Arı gömeci.

نقش بستن (nekş besten) = Halk ve tasvir etmek. Mahlûka göre bir kâğıda bir şey nakşetmek yahut muhayyilede bir şey tasavvur eylemek,

بامرش وجود از عدم نقش بست
که داند جز از کردون نیست هست
سعدی

Onun emriyle vücut ademden nakş bağladı: mümkünatın vücudunu yoktan o var etti. Ondan başka yoktan var etmeyi kim bilir?

(Sa'dî)

Nekş bend = tasvir ve tasavvur edici demektir.

نقش بند حوادث (nekş bendi he-vâdis) = Hak celle ve âlâ hazretleri

نقش بند صنع زیاتر ز تو صورت نیست
تا بکیمی کند کلاه قضا موردگیری
عصمت بخاری

Kaza ve kader kalemi dünyada nakkaşlığa başlıyalıdan beri Cenabı Hak senden daha yakışıklı bir suret yaratmadı.

(İsmetî Buhârî)

نقش بی غبار (nekşî bî ğubâr) = (k.) Zalim hakkında mazlumun bir duası.

نقش خاک گوهری (nekşî hâki gев-

herî) = (k.) Soy sop kimsenin güzel sureti.

نقش زیاد (nekşî ziyâd) = İsmi olup cismi olmıyan şey & Görülmesi mümkün olmıyan şey & Tavlanın ikinci nev'i زد (ba.).

نقش قندهار (nekşî kende-hâr) = (k.) Güzel çehre.

نقش نیک (nekşî nîk) = (k.) Çabuk geçen iyi zaman.

نقطه دایره (nuḳṭa'î dâ'ire) = (k.) Yerin merkezi & Cenabı Peygamber (سلم).

نقطه روشن تر پرکار (nuḳṭa'î rüşen teri perkâr) = (k.) Yer mihverinin iki ucu & Merkezi âlem & Hazreti Peygamber (سلم).

نقطه زرین (nuḳṭa'î zerîn) = (k.) Güneş.

نقطه گیل (nuḳṭa'î gil) = Kürei arzın merkezi, kürei arz.

نقطه نه دایره (nuḳṭa'î nuh dâ'ire) = Merkezi arz.

نقل (nuḳl) = Mağara ve kesmelik. Arapça işret mezesi mânasına olup sahihi (n) nin üstüniyledir.

نقل خواجه (nuḳl hıvâce) = Kendir ve kenevir tohumu ki ya-

ban şehnamesi derler (Ar.)

dir. حب الشاهنامچ ، حب السنته

نُقْلَدَان (nuḳldân) = Meze tepsisi.

نُكْ (nuk) = Gaga mânasına nevk (muḥ.).

نُكْ (nek) = Zacı ebyez denilen sarıya çalar ak renkli boya. زاه (ba.) ş İnek = nah, işte (muḥ.).

نك نشان پای دزد قلتبان
در پاد او دو برین نقش نشان
مولانا

İşte kaltaban hırsızın ayağının nişanı; bu nakış ve nişan üzerinde onun izinde git, onu takibet.

(Mevlânâ)

نُكْ (nuk) = Kuş gagası, ucu sivri olan her şey.

نُكَاف، نِكَاب (nikâb, nikâf) = Kuşçu eldiveni.

نُكْتَهٗ بَادِی (nukte'î bâdî) = (k.) Mülâyim ve makbul söz ş Yalan, lâf-ü güzaf.

نُكْتَهٗ پَرَكَارِی (nukte'î perkârî) = (k.) Dakik ve lâtif söz.

نُكْرَدَهٗ (nekejde) = Toprak bardak.

نُكِلْ (nekil) = Emel, sicil, akıl

vezinlerinde taze delikanlı. Ci-hāngirî ve Nâşirîde bu mânaya yalnız (t) harfinde tigel şeklinde yazılmıştır

نُكُو (nikū) = İyi. Nîkū (muḥ.).

نکو گوی و در کوی چه نم
صمدی

İyi söyle de geç söylersen ne beis var. (Sa'dî)

نِکُوْه (nikūh) = Nikūhiden = zemetmek, birinin kötülüğünü söylemek, başa kakmaktan emir (İsmâs. isfa. muḥ. vas.).

نُکُوْهِش (nekūhiş) = Nekūhiden den hâsılı master.

مرد نا آزموده را زنهار
نه شناکوی نه لکوهش کن
این یمن

پژوهش (ba.).

نو مرا گری پیاده ام منکوه
که مرا از پیادگی گله نیست
انوری

Eğer piyade isem sen beni zemetme; çünkü benim piyadelikten şikâyetim yoktur. (Enverî)

نِکْ (neg) = Damak.

نِگَار (nigâr) = Put, bu kelime (fuğ) ile müteradiftir. Puthaneye fuğistân ve nigâristân derler. Kinaye tarikiyle güzel yüzlü sev-

giliye put ve fuğ denildiği gibi
nigâr da denir.

دل نگار برحق گرفت بروخ دوست
بود مزای پرستیده نگار آتش
-وزنی

*Gönlüm sevgilinin yanığına
karşı putperestliğe başladı. Puta
tapana lâayık olan ateştir.*

(Süzni)

آرم برون زهر شکنش صد هوار دل
گر در رسد مرا بدو زلف نگار دست
کالی

*Güzelin iki zülfünü ele geçirir-
sem her bükümünden yüz bin
gönül çıkarırım.*

(Kemâlî)

صیب و اهر طرفی داده طبیعت رنگی
هم بدالگونه که گلگونه کند روی نگار
-سعدی

*Tıpkı bir güzelin yüzüne ver-
diği gül rengi gibi; elmanın
her tarafına tabiat bir renk
vermiştir.*

(Sa'dî)

nigâr (ba.) § Nakış, resim.

یا چو بنگ و عد اهام بهار
باغ می باید ازو چندین نگار
مولانا

*Yahut bahar günlerinin göz
gürültüsü gibi, bağ ondan bu
kadar nakış bulur.*

(Mevlânâ)

Nigâştan den emir (İsfa. muh.
vas.).

صور نگار حدیث ولی دران صورت
که جان دین نتوانم نهاد نگارم
خاقانی

Söz suretlerinin nakkaştıym;

*fakat can vermediğim sureti
nakşetmem.*

(Hâkânî)

§ Kadınların parmaklarında kı-
nadan husule gelen nakış.

زهر سو همسان نادیده شوی
زخانه برون تاختندی بکوی
رخ آواسته دستها دولنگار
پشادی دودندی ازهرنگار
نظامی

*Erkek yüzü görmemiş kızlar
her taraftan, evden mahalleye
seğirtiyor, yüzleri süslü, elleri
kınalı olarak her yandan se-
vinçle koşuyorlardı.*

(Nizâmî)

Enguşti nigâr = Parmak izi.

نِگارخانه (nigârhâne) = Puthane
= nigâristân, türlü türlü resim-
lerle süslü ev.

چنین درخت نوید بیستان ارم
چنین صنم نبود درنگارخانه چین
-سعدی

*Cennet bahçesinde böyle ağaç
bitmez Çin puthanesinde böyle
put yoktur.*

(Sa'dî)

نِگارین (nigârîn) = Sevgili, dost
§ Eli kınalı, süslü.

نگارینا بستم چه حاجت
مرا خود میکشد دست نگارین
-سعدی

*Ey dost! Kılıca ne hacet. Be-
ni o kınalı el öldürüyor.*

(Sa'dî)

نِگاریدن، نِگاشن (nigâştan, ni-

gârîden) = Yazmak, nakşetmek, süslemek.

شنیدم که کسری یکی فرش داشت
بران فرش هرگونه بندی نگاشت
ابن یحیی

İşittim ki Kistrâ'nın bir yaygısı vardı; o yaygının üstüne her türlü suret nakşetti.

(İbnî Yemîn)

حاجت بشکاویدن نبود رخ زیبا را
تو ماه پری پیکر زیبا و نگارنی
سعدی

Yakışıklı yüzü süslemeye hacet yoktur. Sen ey peri suretli ay! Yakışıklı ve süslüsün.

(Sa'dî)

Buradaki (nigârîden) i yazmak mânasına almak da mümkündür; çünkü bu yazmak, gelinin yüzüne elmas yapıştırmaktır: bu vazifeyi ifa edene Arapça «meşşâte» = tuvaletçi derler.

نگاه (nigâh) = Bakma, nazar.

سرشک و بزم از دیده هرزمان که کنم
در آفتاب جمال تو خیره خیره نگاه
قائمی

Her zaman senin güneş yüzüne kamaşa kamaşa baktıkça gözünden göz yaşı dökülüyor.

(Kānî)

نگاه داشتن (nigâh dâšten) = Gözetmek, muhafaza etmek (muḥ.) nighdâšten.

تخم ادب چیست وفاگاشتن
شرط و قاجدست نگهداشتن
نظامی

Edep tohumu nedir? Vefa etmek. Vefanın şartı nedir? Muhafaza etmek.

(Nizâmî)

نگاه کردن (nigâh kerdn) = Bakmak.

بوقت ولادت بفرمود شاه
که دانا کند سوی اختر نگاه
نظامی

Padişah, vilâdet zamanında münecimin yıldıza bakmasını emretti.

(Nizâmî)

نگران (nigeran) = Bakıcı, muntazır: nigeristen, nigerîden = bakmak mastarından sıfatı müşebbehe ve haliye

یار رفت و دل من ماند بهسرت نگران
گویی رفت زتن جان و تنی ماند جسد
ابوالمعالی

Yâr gitti de gönlüm hasretle bakakaldı; gûya can vücuttan gidip ceset tehi kaldı.

(Ebûlme'ânî)

نگرزد (negirzed) = Giriten = kaçmak mastarından muzari menfi müfret gaip olan negrîzed (muḥ.).

نگرستن، نگریدن، نگرستن (nigeristen, nigerîden, nigrîsten) = Bakmak, mülâhaza ve teemmül etmek.

منگر در بیان که آخر کار
نگرستن گرسن آور باز
سنائی

*Güzellere bakma ki neticede
bakmak ağlamayı husule getirir.*
(*Senā'i*)

نگندن (*nigenden*) = Teyellemek.
Nigende = teyel, kaba dikiş &
Define.

نگون (*nigūn*) = Kambur, ters
dönmüş, makiüp.

گاه از ستم چرخ نگون می‌گرم
گاه از الم سوز درون می‌گرم
القصة در آتش جدائی چو کباب
می‌نالم وی-وزم وی‌گرم
صالح بدخشانی

*Kâh ters feleğin siteminden,
kâh içimin yanması eleminden
ağlıyorum. Hâsılı kelâm ayrılık
ateşinde kebab gibi inliyor,
yanıyor, yaş döküyorum.*
(*Şâlih Bedeşânî*)

نگونسار (*nigūnsâr*) = Başaşağı =
sernigün.

همیشه بر لب فواره این سخن جاریست
که اوج منصب دبای دون نگونساریست
شاعر

*Fıskıyenin ağzında daima bu
söz cereyan eder; alçak dün-
yanını en son mertebesi başaşa-
ğı olmaktadır.*
(*Şâ'ir*)

& Mahcup.

نگورطشت (*nigūn teşṭ*) = (k.)
Gök.

نگه (*nigeh*) = Bakma, nazar;
nigâh (*muḥ.*) nighbân, nigh-
dâr = gözetici, muhafız.

نتوان برد دل از نغمهٔ ترکان یضا
کر سیاه مژه دارند لکهبانی چند
یضا

*Güzellerin gamzesinden gönlü
kurtarmak mümkün değildir;
onların kirpik askerinden epeyce
koruyucusu var.*
(*Yeğmā*)

نگیسا (*nigīsā*) = Husrevi Pervī-
z'in baş sazendesi. Bunun da
Bārbed gibi sanatında naziri
yoktu, Nigīsā çalar, Bārbed
okurdu.

نگیسا نام مردی بود چنگی
ندیم خاص خسروی درونگی
نظامی

*Nigīsā, Husrev'in daima husu-
si nedimi, sazende bir kimse
idi.*
(*Nizāmî*)

از بی‌خسرو گل بلبل شیرین گفتار
نغمهٔ بارید و صوت نگیسا آورد
سلیمان

*Tatlı sesli bülbül, gül padişahı
için Bārbed nağmesi ve Nigīsā
sedası ile terennüm etti.*
(*Selmān*)

نگین (*nigīn*) = Yüzük kaşı.

خیال لعل لبیت بر سواد دیدهٔ من
مصورست جو نغشی که در نگین باشد
سیامان

*Senin kırmızı dudağının hayali
yüzük kaşındaki nakış gibi
benim gözümün karası üzerine
nakşedilmiştir.*

(*Selmān*)

زیر نگین اوست صراصر همه جهان
کوی مگر که خام او خام چیست
عماد

Cihan baştan başa onun yüzük kaşının altındadır: onun idaresindedir. Onun mührünü Hazreti Süleymanın mührü zannedersin.

(İlmād)

نگین سای (nigîn sây) = Hakkâk, mühür kazan.

نیشک (nilişk) = Borçlu ve medyun.

نلک (nelk) = Alıç denilen dağ yemişi (Ar.) زعرور.

نلک (nilk) = Boy tohumu Ş Erik kurusu.

ز انسان که لالی دهد آن شاه بسائل
دهقان در باغ ببردم ندهد آنک
فخری

O padişah, istiyene o kadar inci verir ki köylü bahçesinde insana o kadar erik vermez.

(Fehri)

Ş Fehim ve idrak

نلم (nelm) = Güzel ve yakışıklı.

نم (nem) = Yaşlık, rutubet

ز بحر عشق عالم را نمی دان
شاهر

Aşk denizinden dünyayı bir nem bil.

(Şa'ir)

Nemnâk = rutubetli.

از کاشه صر برکنم آن دیده بانگشت
کر آتش سودای تو نمناک نباشد
بقما

Senin aşkın ateşinden yaşlanmıyan gözü kafatasımdan parmağımla çıkarırım.

(Yeğmā)

Ş Taravet ki bitkinin ve ağaçların terü taze olmasıdır. (Çiy) e gece rutubeti mânasına şebnem denir, aslı nemi şebdir.

چو گواه رسم اشک دیدم است
و دیده نوی نم و گریه چر است
مولانا

Mademki merhametin delili göz yaşıdır; senin gözün niçin yaşızsındır, niçin ağlamıyorsun?

(Mevlânâ)

نماد (nemād) = Nemüd = gösterdi.

نمار (numâr) = İma ve işaret; numârân = işaretler. Numârîden = işaret etmek.

نماز (nemâz) = Hizmet, bendelik, Hak Taalâya taat ve ibadet (Ar.) صلاة.

شعی که بارگاه اوست سجده گاه ملوک
همی برند بران سجده که ملوک نماز
سوزنی

Bir padişah ki onun dergâhı padişahın secdegâhıdır; padişahlar o secdegâha karşı ibadet ederler.

(Süzenl)

Nemâzı bâmdad = sabah namazı, nemâzı pişîn = öğle namazı, nemâzı diger = ikinci namazı, nemâzı şâm = akşam namazı, nemâzı huften = yatsı

namazı § Bir kimseye tâzim için eğilmek, yerlere kapanmak.

چو بشید پیران گردن فراز
پیاده شدن از اسب و بردن نماز
فردوسی

Azametli ihtiyarlar işitir işitmez attan inip hürmet gösterdiler.

(Firdavsi)

نَماز کَرْدَن، نَماز بُرْدَن (nemâz burden, nemâz kerden) = İbadet etmek, secde kılmak, tâzim etmek.

غره مشوکه کربة عابد نماز کرد
حافظ

Sofu kedinin ibadetine inanma.

(Hâfız)

در خاکبوس ماه و سپهرش نماز برد
زانروی ماه خاکی و پشت فلک خست
سلمان

Felek toprak öpmek için ona tâzim edip eğildiğinden ay hâkî renkte, feleğin sırtı büküktür.

(Selmân)

نَمازِی (nemâzî) = Temiz, pâk.

گوزنی که باشیر بازی کند
زمین گاه قربان نزاری کند
شاعر

Aslanla oynıyan geyik kurban yerini temizler; ölmek için yer hazırlar.

(Şâ'ir)

تا نمازی نکنی خرقه بدردی قدح
چون صراحی نتوان پیش ضم برد نماز
سلمان

Hırkai dervîşaneyi şarap tortusuyle tathîr etmedikçe güzelin önünde sūrahî gibi eğilmek mûmkûn değildir.

(Selmân)

نَماک

(nemâk) = Revaç ve revnak.

چو عمرت شد ای خواجه ازشت پاک
می و جام زآرام شد بی نماک
فردوسی

Ey Efendi! ömrün altmışı bitirince şarap, kadeh, rahatın revnakı kalmaz.

(Firdavsi)

نَمایان

(numâyân) = Görünen, görünücü olan; mec zen büyük ve çok; çünkü her çok ve büyük olan şey görünür (Gıyâs).

نَمایشِ آب

(numâyişi âb) = Serap. Türkçesi ılgımsalgım ve pusu-rık'tır.

نَمایه

(nemâye) = Gibi, mânend. (Hem nemâye) birlikte oturan, yoldaş mânalarınınadır.

ای همه سال هم نمایه دیو
بوده از هر طبع دایه دیو
سنائی

Ey bütün sene şeytana yoldaş, tamah yüzünden şeytana hizmetkâr olan!

(Senâ'î)

نَمتک

(numutk) = Vişne § Aliç.

نمتک وید نزد پکشان یکی باشد
از آنکه هر دو بگونه شبیه یکدیگرند
قریم الدم

Vişne ve mercan onların nazârında müsavidir; çünkü her ikisi renkte birbirlerine benzerler.

(*Keři'uddehr*)

Burhân, (n) nin üstüniyle, (m) nin sükûnu, (t) nin ötresiyle alıç; (m) nin üstüniyle vişne; (n) ve (m) nin ötresi, (n) nin sükûnu ile alıç nev'inden bir meyvaya tahsis ederek hareketleri itibariyle birbirinden tefrik etmiştir. Nâşirî, yazdığımız suretle; Cihângirî, (n) ve (m) nin ötresi, (t) nin sükûnu ile yalnız alıç mânasına yazmışlardır.

نَمِچ (nemç) = Rutubet, nem.

یذان رسیده ایادی شیخ ابو اسحق
که چشم ابو بود دائم از حیاط نَمِچ
فخری

Şeyh Ebû İshak'ın ihsanları o dereceye erişmiş ki bulutun gözü utandığından daima nemlidir.

(*F'ehri*)

نَمَد (nemed) = Keçe, nemed pâre = keçe parçası. Nemed pûş = aba, kebe giyen.

نَمَد دَر آب دَاشْتَن (nemed der âb dâştên) = (k.) Hile etmek.

نَمَد زَبَن (nemed zîn) = Teğelti: eyer altına konulan kaba di-kişli kebe (*Ar.*) رودع

سم باد پایان زخون چون عقیق
شد تا نَمَد زَبَن بخون درغریق
عنصری

Çabuk giden atların kandan akıka benziyen tırnakları teğeltiye kadar kana gark olmuş.

(*Unşuri*)

نَمَدَن، نَمَدِي (nemedî, nemedîn) = Keçeden yapılan şey: külâhı nemedîn = keçe külâh.

نَمُس (numus) = Gelincik = râsû. Nâşirî'de numusk şeklindedir.

نَمَش (nemş) = Hile ve desişe.

بکردار چشم غزالان دو چشم
همه سحر و شونی همه رنگ و نمش
فردوسی

İki gözü, ahuların gözü gibi bütün sihir ve şuhluk, hile ve hud'a ile dolu.

(*Firdevsî*)

نَمِشْتَه (nemişte) = İtikat.

نَمِشْك (nimişk) = Yoğurt üstüne sağıp köremez yaptıkları süt. Köremez ve tereyağına da denir. Köremez: sütte yoğurdun ezmesi. Tereyağı Ş Kaymak (*Reşidî*).

دو جهان بسحق قوتی چون نمشك وقتند نیست
بشنو ازمن اینكه عمری در پی آن بوده ام
بسحق

Buşhak, dünyada kaymak, şeker gibi azık yoktur, bunu ben-

den dinle ki bir ömür boyunca
onun izindeyim.

(Bushak)

نِمْشِکَرِی (nimişkeri) = Bir nevi
tatlı: nımşekri (muğ.).

نِمْشِیدَن (nemşiden) = Murada er-
mek.

نَمَکْ (nemek) = Tuz.

مفکن بغمزه بردل مجروح من نمک
وزمن بقبله سرمکش ای قبله ملک
سوزی

Gamzenle yaralı gönlüme tuz
atma; ey meleğin kiblesi! Bana
puse vermekten çekinme.

(Süzeni)

نَمَکْ رِزِیدَن ، نَمَکْ اَنگِزِیدَن (ne-
mek engiziden, nemek ri-
ziden) = (k.) Ağlamak.

نَمَکْ بَرِ آَشَن اَفکَنَدَن (nemek ber
âteş efkenden) = Ateşe tuz
atmak (k.) kavga ve gürültü
çıkarmak.

نَمَکْ حَرَامِی کَرَدَن (nemek herami
kerden) = Nankörlük etmek.

بجم ياده نمک محسوب زخای کرد
باهل ميگده آخر نمک حرامی کرد
هاتنی

Zabita memuru şarap küpüne
tuzu hamlığından koydu; mey-
hane halkına karşı nimet nâşi-
naslık etti.

(Hâtifi)

نَمَکْدَان (nemekdân) = Tuzluk
(k.) güzelin ağzı.

نَمَکْدَان شِکَسْتَن (nemekdân ş-
kesten) = Tuzluk kırmak (k.)
hakkı gözetmemek, hiyanet.

مکیدن لب شاهد وزخم خوردن
نمک خوردنست و نمکدان شکستن
شاعر

Sevgilinin dudağını öpüp ceri-
hadar etmek, tuzu yiyip tuzlu-
ğu kırmaktır: istifadeye karşı
hakkı gözetmemektir.

(Şâ'ir)

نَمَکْ دَر جِگَر دَاسْتَن (nemek der
ciger dâšten) = (k.) Mihnet
ve azap çekmek,

نَمَکْسَار ، نَمَکَزَار (nemekzâr, ne-
meksâr) = Tuzla.

نَمَکْزِی (nemekzi) = Badem içi,
cevizli, fıstıklı un helvası.

نَمَکْسُود (nemeksūd) = Umumen
tuzlanmış şey, hususiyle pastır-
ma. Salamura (Et'ime lûğati).

نَمَکِین (nemekîn) = Tuzlu (k.) Pek
tatlı şey.

نگار من جو در آید بخنده نمکین
نمک زیاده کند پر جرات ریشان
سعدی

Benim güzelim tatlı gülüşle
gelirse yaralı gönüllerin yara-

sına tuzu ziyade eder: onların iştiağını artırır.

(Sa'dî)

نَمَكِيْنَه

(nemekîne) = Tuzlu yoğurda kimyon ve kişniş karıştırarak yapılan yemek (Ar.)

ملحیه .

نَمُوْدَار

(nemūdâr) = Görülen, peyda ve aşikâr.

نموداری که از ما تا بخواهست
طلسمی بر سر گنج آلهیست
نظای

Aydan balığa kadar görülen şeyler, definesinin başı üstünde bir tılsımdır.

(Niẓāmî)

دور هر چه بنکرم تو نمودار بود
ای تا نمود رخ توجه بسیار بود
اوحدی

Her neye nazar etsem sen peyda ve aşikârın; ey cemali görülmeyen yani nazarlardan mestur olan! Sen ne kadar çokmuşsun yani her şeyde her yerde mevcutsun.

(Evhedî)

§ Delil, rehber, mânend, nâzir, örnek.

نمودار گنجینه‌های کهن
کم روشن از کیمیای سخن
خسرو

Eski hazinelerin örneğini söz kimyasından aydınlatayım.

(Husrev)

نَمُوْدَن

(numūden) = Göstermek, görünmek.

ضمیر دل خویش منهای زود
که هر گاه که خواهی توانی نمود
سعدی

Kendi kalbinin sırrını acele gösterme; zira her ne zaman istersen gösterebilirsin.

(Sa'dî)

شیشه يك بود و پنجمش دو نمود
مولانا

Şişe bir idi de gözüne iki göründü.

(Mevlânâ)

Bu kelimenin müştaklarındaki (n) nin harekesine nazaran üç hareke ile telâffuz edildiği görülmektedir.

نَمُوْسَكْ

(nemūsek) = Çil kuşu.

نَمُوْكْ

(nemūk) = Ok nişanesi.

نَمُوْنَه

(numūne) = Örnek, görümlük. Bu kelimenin birinci harfi üç hareke ile de görülmüştür. Mâna cihetiyle numūde = gösterilmiş, nişan verilmiş mânasına yakındır. (Cevâhirülhurûf) ta numūnenin aslı numūdedir; çünkü (d) (n) ye bedel olabilir denilmiştir.

کتاب و کلام همه کاتبان نمود شود
چو کلام او بشکارد صحیفه‌ها و کتاب
معزی

Onun kalemi kitap ve sayfalar yazarsa bütün kâtiplerin kitap ve kalemine nūmune olur.

(Mu'izzî)

Ş Çirkin ve işe yaramıyan şey
Ş Nâkıs ve nâtamam.

ای خسروی که بزم شد خلل را نمونه
باحسن نوو رایت خورشید شد نمونه
فخری

*Ey meclisi cennete benziyen
padişah ! Senin reyin nurunun
güzelliğine karşı güneş ehem-
miyetsiz ve çirkindir.*

(Fehrl)

«Numūzec» «numūne» nin değil
«numūde» nin muarrebidir.

نُمِید (numīd) = Nāumīd muhaffe-
fidir ki mahrum ve meysus de-
mektir. Nevīmīd de denir. Nu-
mīden = meysus ve nevmit ol-
mak.

ای خرمند نکته بشنو
وزعطای خدا نمید مشو
سنائی

*Ey akıllı ! Bir nūkte dinle ve
hakkın ihsanından naūmit ol-
ma.*

(Senā'i)

Numīdī = ümitsizlik.

نَمِیدَن (nemīden) = Meyil ve te-
veccüh etmek Ş Nāşirī, evliya-
ullahın riyazat ve mücahede-
siyle istedikleri zaman ruhları
bedenden müfarekat ve envarı
âliyye ittisalden sonra tekrar
bedene avdet etmesi mânası-
na da geldiğini yazmıştır.

نَمِیرَا (nemīrâ) = Şerh: az lâfzı çok
mâna ile izah ve beyan etmek.

نَنگ (neng) = Âr ve ayıp Ş Cenk
ve cidal.

برون رفتم از ننگ ترکان که دیدم
جهان درهم افتاده چون موی زنگی
سعدی

*Baktım ki Türklerin ârından
yani Hulâgû askerinin mezali-
minden cihan, arap saçı gibi
birbirine girmiş; vatanımı terk
ettim.*

(Sa'dî)

نَنگسَار (nengsâr) = Önceki su-
retten daha çirkin bir surete
dönmek.

نَنگَنَامَه (nengnâme) = Cenknâ-
me Ş Hicviye.

نَنگِین (nengīn) = Ayıplı, fena
namlı.

هست پاک و حلال و رنگین روی
نه حرام و پلید و ننگین روی
سنائی

*Temiz, helâl ve güzel yüzlüdür.
Haram, murdar, yüzü ayıplı
değildir.*

(Senā'i)

نَو (nev) = Yeni.

ای عجب نوها کهن گردد ز دور روزگار
عشقرایا بمن چرا هر روز بفزاید نوی
ادب صابر

*Zamanın devri ile yeniler eskir.
Şaşılacak şey ! Niçin aşkın be-*

nimle her gün yeniliği artıyor.
(*Edîb Şâbir*)

آسمان وزمین هرچه درو
باشد از جسم و جان چه کهنه چه نو
جای

Gök ve yer, gerek yeni gerek eski, cisim ve candan onda her ne varsa.

(*Câmî*)

§ Cesur bir pehlivandır ki ona
(*Niv*) de derler.

اگر چند بیژن جوانست و نو
بهر کار دارد خرد پیشرو
فردوسی

Bîjen her ne kadar genç ve cesur ise de her hususta aklını rehber eder.

(*Firdevsî*)

§ Nâle etmek § Titremek ten emir (*ismas.*).

نوا (*nevâ*) = Nağme ve ahenk.

نواى بلبل وآواى دراج
شکيب عاشقان را کرده تاراج
نظامی

Bülbülün nağmesi, turacın sesi âşıkların sabrını almıştır.

(*Nizâmî*)

Mastarı nevaiden § Musikide bir makamın ve (re) perdesinin adı § Nimet ve intizam hali.

لاخیردان نهاد جهان در سوم او
لاشی شناس برگ سپهر و نوای او
مخاقاتی

Dünyanın tabiatını ve âdetlerini hayırsız bil; feleğin intizamını ve nimetini hiçe say.

(*Hâkânî*)

§ Rızık, azık.

جان بیعلم بی نوا باشد
مراغ بی برته بر هوا باشد
سنائی

İlimsiz ruh gıdasızdır; kanatsız kuş uçmaz.

(*Senâî*)

§ Asker, cemiyet.

چنان چون باید بسازی نوا
مگر بیژن از بند گردد رها
فردوسی

Lâzım olduğu şekilde asker tanzim etmelisin; belki Bîjen hastaneden kurtulur.

(*Firdevsî*)

§ Tutu (rehin).

بنوا نیست هیچ کار مرا
تا دلم نود زلف او بنواست
خفای

Gönlüm onun zülfünün yanında tutu oldukça hiçbir işim muntazam değildir.

(*Heffâf*)

§ Hafit, torun § Yağmacılıklarından emin olmak için padişahlara verilen haraç ve hediye

تا لشکر غمت نکند ملک دل خراب
جان عزیز خود بنوا می فرستست
حافظ

Gamın askeri gönül mülkünü harabetmesin diye kıymetli canımı peşkeş olarak gönderiyorum.

(*Hâfız*)

§ Moğol isimlerinden biri § Bir şeyin en büyüğü ve iyisi § Hapis ve bent.

نَوَاحَانَه (nevâhâne) = Hapishane.

پیوسی گرت عقل و تدبیر هست
ملک‌زاده را در نواخانه دست
سعدی

*Eğer akıl ve tedbir sahibi isen
Melekzadenin hapishanede elini
öpersin.*

(Sa'dî)

نَوَاحِسْتَه (nevâceste) = Yeni dikil-
miş bağ § Yeni yetişmiş mâna-
sına da gelir. (C) yerine (h)
ile de görülmüştür.

نَوَاحِن (nevâhten) = Irlamak, nağ-
me etmek, çağırmaq, çalmak.

یارباش نهاد چون خورشید
پنج نوبت نواخت چون جشید
نظامی

*Güneş gibi taht kurdu. Cemşit
gibi beş nöbet çaldı.*

(Niẓâmî)

§ Okşamak, tatyibetmek.

پیرد و پیرورد و بنواختش
بس از خود ولی عهد ساختش
نظامی

*Götürdü, besledi, taltif etti;
kendinden sonra kendine veli-
aht yaptı.*

(Niẓâmî)

گرچه درآتش هجران توام تن بگذاخت
لب شیرین روان بخش توام جان بنواخت
عماد

*Senin ayrılığın ateşinde vücudum
eridi ise de ruhbahş olan
tatlı dudağın ruhumu okşadı.*

(İmād)

نَوَاحَه (nevâhte) = Nevâhten mas-
tarından mazii nakli ve ismi
mef'ul نواختن (ba.).

زنای خویش فاخته دو صد اصول ساخته
تراها نواخته چو زبروم تارها
قائمی

م. (ba.) § Hayrat ve hasenat.

نَوَاد (nevâd) = Dil = zeban (Ar.)
لسان. Burhân ve Kûlzum (zeba-
n) ı (ziyan) dan bozu!muş say-
mak istiyorlarsa da Nâşirî ze-
ban ve lisan mânasına tahsis
etmiştir § Eşya saklamağa mah-
sus mahzen şeklindeki delik ki
Türkçe mahzen denir. نومی دونواد
(ba.).

نَوَادَه (nevâde) = Hafit, torun. Kar-
deşlerin içinden en kıymetlisi
mânasına da gelir = nûder, nû-
dere.

نَوَار (nevâr) = Çadır kolanı: ça-
dır kenarına dikilen enli örme
şerit § Hayvanın sırtına yük
bağladıkları ip.

نَوَارِس (nuvâris) = Uzun hıyar.

نَوَارَهَان (nevârehân) = Şairlere,
müjdecîye, hanendeye verilen
atiyye. Hediye mânasına da
gelir.

نَوَارِيدَن (nevârîden) = Çiğneme-
den yutmak (Ar.) بلع.

نَوَاز

(nevâz) = Nevâhten mastarından emir (isfâ. muh. vas.).
Miskîn nevâz = fakiri taltif eden.

در دام را شیراز است شاه
که مهمان نوازیست در میدان
نظامی

*Aslan, av mahallinde misafir-
perver olduğundan hayvanatın
padişahıdır.*

(Nizâmî)

همه اوصاف خداوندی از اخلاق و کرم
در تو جمعست درینا که نه بنده نواز
ینسا

*Ahlâk ve kerem cihetiyle efen-
diliğin bütün evsafını câmisin;
yazık ki bendenevaz değilsin.*
(Yeğmâ)

نَوَازَدَه ، نَوَازَة (nevâzâde, nevâ-
se) = Hafiz.

نَوَازِدِن "رئیس شاه آفاق بود
نَوَازَدَه عیص اسحق بود
نظامی

*Âfakta görülen padişahların
en seçkini idi. Is bin Ishak'ın
torunu idi.*

(Nizâmî)

نَوَازَة (nuvâzte) = Kerpiç, tuğla
§ Kerpiç ve tuğladan yapılmış
duvar.

نَوَازِکَر (nevâger) = Hanende ve
sazende.

نَوَازِکَر شدند آن برچهرگان
نظامی

*O peri çehreliler terennüm et-
tiler.*

(Nizâmî)

نَوَالَه (nevâle) = Lokma, yemek.
نَوَالَه بِر (nevâle bur) = Bıçak.

نَوَالِدِن (nevâliden) = Nâle etmek,
inlemek = nâîden § Kımıldan-
mak, hareket etmek.

نَوَآمُوز (nev âmûz) = Yeni ögre-
nen, müptedi.

نَوَآمُوز را مدح و تحسین و زه
ز توبیخ و تأدیب استاد به
سعدی

*Müptediği medih, tahsin ve tak-
dir, üstadın tevbih ve tedibin-
den iyidir.*

(Sa'dî)

نَوَ بَاوَه (nev bâve) = Her yeni
çıkan şey, hususiyle turfanda
meyva. (Ar.) باکوره .

ای عطر ع سبزه دای
نَوَ بَاوَه باغ بی وفای
سنائی

*Ey fikirde muhalefeti icadeden!
Vefasızlık bahçesinin turfanda
meyvası!*

(Senâ'î)

§ Hoş görünen ve ferah veren
şey § Hediye.

نَوَ بَر (nev ber) = Turfanda mey-
va ve evvel yetişen her nevi
bitki.

شاخ نَوَ بَر گل نوبرست
هیزم خشک از بی خاکسترت
انودی

Taze dal yeni yetişen gül içindir. Kuru odun kül yani yanmak içindir.

(Enveri)

Ş Memeleri henüz belirmeye başlamış kız. Bu mânaya göre Ber = göğüstür.

نوبهار (nev behar) = Bahar mevsimi.

نوبهارست دران کوش که خوش دل باشی
که بسی کل بدمد بازو تو درگل باشی
حافظ

Bahar mevsimidir; hoşdil olmaya çalış; tekrar çok gül biter de sen toprakta olursun: çok defa tekrar bahar gelir amma sen ölmüş bulunursun.

(Hâfîz)

Belh'te pek büyük ve türlü resimlerle süslü bir ateşgededir. Mecusilerin peygamberi Zerdest burada oturmuş. Mütavelli ve hizmetkârlarına bermek derler. Luhrâsb ihtiyarladığı vakit oğlu Guştâsb yerine geçerek kendisi Nevbehara gitti. Bu ateşgedeye yalnız Bahar da derler.

جوگشتاسب را داد لهراسب تخت
فرود آمد از تخت و پرست رخت
بیلیخ گزین شد پدان نوبهار
که بزبان پرستان آن روزگار
مران خانه را داشتندی چنان
که مرمره را تازیان این زمان
دقیق

Luhrâsb tahtını Guştâsb'a verince kendisi tahttan indi ve eşyasını hazırladı. Belh'teki seçkin Nevbehara gitti o za-

manın âbitleri şimdi Mekkei mükerrem'e Araplar ve ehli İslâm nasıl hürmet ederlerse o eve öyle hürmet ederlerdi.

(Değîki)

Ş Melikî ayların ikinci ayı Ş Puthane.

آورد نوبهار بتای و هیچ بت
مانند نوبخوی در نوبهار نیست
سلمان

Baharın ikinci ayı güzeller meydana getirdi. Fakat güzellikte senin gibi hiçbir güzel nevbaharda yoktur.

(Selmân)

Bu beyitte puthane mânasına telmih vardır.

نوخیز (nev hîz) = Yeni biten, yeni zuhur eden.

نودمیده (nev demîde) = Yeni zuhur etmiş.

ای چارده ساله نوردیده
وی گلبن سبز نودمیده
نظای

Ey on dört senelik gözümün nuru! Ey hayatım yeşilliğinin yeni yetişmiş gül fidanı!

(Nîzâmî)

نوروز (nev rûz) = Yeni yılın ilk bahar ayının ve güneşin hamel (kuzu) burcuna intikalinin ilk günüdür ki buna nevrûzi 'ame ve nevrûzi küçek denir, İranlıların Cemşîd zamanından kalma millî bayramlarıdır.

کاجوپانرا زمانای کشیدن چاره نیست
بر زمستان صبر باید طالب نوروز را
وحید

*İsteğini arıyanların mahrumi-
yet çekmeleri çaresizdir. Nevru-
zu istiyen, kışa sabır ve taham-
mül etmeli.*

(Vehîd)

نوروز بزرگ (nevruzî buzurk) =
Nevruzî hâşe, nevruzî melik
dedikleridir ki ilkbaharın altıncı
günüdür. Bu da Cemşîd'in za-
manından kalma millî bayram-
dır. § Musikide bir makam.

نوروز بزرگم بزنی ای مطرب امروز
منوچهری

*Ey mutrip! Bana nevruzi bu-
zurk makamını çal.*

(Minūpihrî)

نَوَانْ

(nevân) = Salıncı ve feryad-
edici mânasına salınmak, hare-
ket etmek, kıvıldamak, titre-
mek, nâle etmek mânalarına
gelen nevîden den sıfatı müşeb-
behe.

همیشه تا که کیانست خانهٔ اعراب
هماره تا شود از یاد بیدوسرو نوان
فخری

*Arapların evi daima çadırdan
oldukça, söğüt ve selvi rüzgâr-
dan daima hareket ettikçe.*

(Fehri)

§ Eğri, eğrilici, kambur.

منم غلام خداوند زلف غایبه گون
شتم شده چوسر زلف او نوان و لگون
قطران

*Galiye renkli zülûf sahibinin
kölesi benim. Vücudum onun
zülûfünün ucu gibi kıvrım ve
büküktür.*

(Keſrân)

§ Feryadedici, inleyici.

آن کوس عیدی بین نوان بردرگ شاه جوان
مانند طفلی درسخوان دردرس تکرار آمده
خاقانی

*Genç padişahın dergâhında
gürliyen o bayram davuluna
bak; ders okuyan çocuk gibi
vazifesini tekrarlamakta.*

(Hâkânî)

Bu mânalarda mastarı nevâiden
dir (Reşîdî ve Naşîrî). Fikrimce
(nevîden) dir نویدن (ba.) § Eski
§ Arık, zayıf § Müteyakkız, ba-
siretkâr § Al at.

نَوَایِ چَکَاوَكْ (nevâyî çekâvek)
= Musikide bir makam چکاوک
(ba.).

نَوَایِ خَاَزَکَنْ، نَوَایِ خَاَزَکَشْ (nevâyî
hârkeş, nevâyî hârken) =
Musikide bir makam خازکش (ba.).

نَوَایِ حُسْرَوَانِ (nevâyî husrevâ-
nî) = Bârbed Cehri'nin Husrev'i
methe dair tertibettiği mensur
ve secî'li bir nağmedir خسروانی
(ba.).

نَوَایِدَنْ (nevâyîden) = Feryat ve
çığlıltı etmek.

نواييدن گرز های گران
فردوسی

Ağır topuzların gürültüsü.

(Fırdevsî)

§ Salınmak = hîrâmîden.

سر فرزانہ تو ایند بیدان وصال
مولانا

*Vuslat meydanında serfirazane
salınırlar.*

(Mevlānā)

نَوَایِن (nevāyīn) = Yakışıklı, mü-
zeyyen.

نه گل دارد بدین تری هوای
نه بلبل زان نوایِن تر نوای
نظامی

*Ne gülün bu taravette havası
var, ne bûlbûlün ondan daha
yakışıklı sadası.*

(Nizāmî)

Bu lûgatin terkibinden tarzı ce-
dit, nev zühûr, bedî' mânası
anlaşılır.

ای گرامیر زدانش وی نوایِن تر ز دین
ای کزیده چون سعادت وی ستوده چون ادب
قطران

*Ey ilimde. dr ha kıymetli! Ve
dinden daha bedi! Ey saadet
gibi seçkin ۱ : edep gibi methe
lâyık olan zât!*

(Keṭrân)

نَوَبَت (nevbet) = Resmî yerlerde
muayyen vakitlerde çalınan
nakkare, davul gibi bir nevi
eski çalgı: bunun yerine şimdi
bando, muzıka çalınmaktadır.

چو بنیاد نوبت سکندر نهاد
سه از وی بد پنج سنجر نهاد
شاعر

*Nöbetin esasını İskender vaz'et-
tiği zaman günde üç defa ça-
lınırdı, beş defa çalınmayı Sen-
cer vaz'etti.*

(Şā'ir)

Nizāmî'nin نواخت maddesinde
geçen şiirinden nevbetin İsken-
der'den evvel Cemşîd zama-
nında âdet edildiği anlaşılıyor
Ş Büyük çadır Ş Muhafaza.

نَوَبَتِ (nevbetî) = Çadır.

نوبتی بدعرا قهر تو برد طناب
خاقانی

*Senin kahrın bidat çadırının
ipini keser.*

(Hâkânî)

Ş Nakkareci ki zamanımıza gö-
re bando zâbiti demektir. Da-
ha evvelce mehterbaşı derlerdi
نوبت (ba.).

نوبتی دولت یعنی بلال صبح خیز
پنج نوبت نوبت دین تودودیا زده
خاقانی

*Senin devletinin nakkarecisi
yani seher vakti kalkan Bilâli
Habeşî din nöbetini beş vakit
dünyada çalmıştır.*

(Hâkânî)

Ş Yedek atı.

جبریل از پی رکاب رویش
نوبتی بردو سرای آورد
انوری

*Hazreti Cibril onun rikâbında
gitmek için sarayın kapısına
bir yedek atı getirdi.*

(Enverî)

نَوَبَهَارِی (nevbehârî) = Bārbed'in
ihtira ettiği lâhinlerden 21 inci
lâhin (ba.).

چو رکف مژده نوبهاری
عرق گشتی گل از پس شرمساری
نظامی

*Neubaharın nağmesini terennüm
ettikçe gül ziyade utancından
terlerdi.*

(Nizâmî)

نَوْبِیْخ (nevbîh) = Sarmaşık otu.

نُوبَان (nūpân) = Söğüt çubuğundan
örülmüş sepet.

نَوَاش (nevtâş) = Daim, baki.

نُوج (nūc) = Çam ağacı = nâj = kâç.

زيب زمانه باد ز تاج و سرورتو
تا هست زيب بستان از سرو ويند نوچ
جد مگر

*Selvi, söğüt, çam bostanı süs-
ledikçe zaman senin tac ve
tahtından müzeyyen olsun.*

(Mecdi Hemger)

نُوجِيه (nuvcebe) = Seylâp.

مرا جوید همی خوبی و زیب
آن چنان چون نوجیه جوید تشیب
رودکی

*Seylâp nasıl iniş ararsa bütun
güzellik ve sūs seni arar.*

(Rüdeklî)

Doğrusu (nurube) dir.

نَوَاطِيْ عَالَم (nev heṭṭî'î âlem) =
Bahar günlerinde çıkan çayır
ve çimen.

نُود (neved) = Sayılardan doksan.

بوديك پيرى نودساله كلان
بر تشيخ روى ورنكش زغفران
مولانا

*Doksan yaşında bir kocakarı
var idi ki yüzü buruşmuş, rengi
sararmıştı.*

(Mevlânâ)

Ş Nevîden den muzari müfret
gâip نَوِيدَن (ba.).

نُودَارَان (nevâârân) = Çırağa veri-
len bahşış, şerbetlik. Nevdâ-
râne, nevâârânî de derler. He-
diye, müjdeciye veri en atıyye.

نُودَر (nevder) = Yeni zuhur eden,
yeni biten her şey. Bedî', mak-
bul mânasına da gelir Ş Kıy-
metli ve muazzez evlât Ş Mi-
nüçîhr'in Nevzer namıyla anı-
lan oğlu Ş Nevdere.

نودر منش سكندر ثانی كه درجهان
چون او نژاد مادر ایام نودره
نخیری

*Sen tabiatta ikinci İskender'sin;
o İskender ki eyyam anası
dünyada onun gibi kıymetli
evlât doğurmadı.*

(Fehrî)

Tahfif ile nevde de doğrudur.
Nevdeyi bazı lûgatler hafit mâ-
nasına almışlar. Hevai küre
mânasına da gelir.

نُورِ اِسْپَهْبَد (nûri ispehbed) = Hüke-
manın nefsi natika dedikleri
insan ruhu.

نورپسین (*nūri pesīn*) = Cenabı
Peygamber «معلم»

نورآواز (*nevrâver*) = Güğüm.

نورآهان (*nevrâhân*) = Yoldan ge-
tirilen hediye = râh âverd. Müj
deliğe de denir.

نورذ (*neverd*) = Kıvrım, büküm.
Neverdiden = tayyetmek, bük-
mek ten (*İsmas. emir. isfa.*
muḥ. vas.).

هروردی که ز طومار غم بازگی
حرفهای بی آغشته بخون جگوم
سعدی

*Kederim tomarından her kıvrı-
mı açtıkça ciğerim kanı ile bu-
laşmış harfler görürsün.*

(*Sa'dî*)

هرمادی که دریابد مرد
مژده باشد بعمر درنورد
نظامی

*İnsan herhangi muradına geç
nail olursa hayatının geç dü-
rüleceğinin müjdesi ve işareti-
dir.*

(*Niẓāmî*)

§ Beraber, müşabih, manend.

بسا رعنائی کوشید مردست
بسا مرداکه باز درنوردست
نظامی

*Nice yakışıklı kadın vardır ki
o, erkek aslan gibidir. Nice
adam var ki kadınla mûsavidir.*
(*Niẓāmî*)

Çulhaların dokudukları bezi
üzerine sardıkları yuvarlak ağaç

همه آفاق آگهتدکه باز
کار خاقانی از نورد گذشت
خاقانی

*Hākānî'nin işi çulha ağacın-
dan geçtiğine bütün âfak vâ-
kıftırlar.*

(*Hākānî*)

§ Cenk ve husumet mânasına
nâverd muhaffefidir § Makbul,
lâyık.

نوردچودم نورد من مورد بود
برای ورد مرا ترک من همی پرورد
کسانی

*Benim gülüm çiçekli oldukça
makbul idim. Sevdiğim beni
çiçeğim için besliyordu*

(*Kesâ'î*)

§ Kazanılmış, toplanılmış.

درآباد آکنده خوردی نماد
هان در خزینه نوردی نماد
نظامی

*Dolu ambarda yenecek kalma-
dı; hemen hazinede toplanmış
bir şey kalmadı.*

(*Niẓāmî*)

§ Tayyedici, dürücü.

صبح که این نافع کیفی نورد
از طرف دشت برآورد گرد
سلیم طهرانی

*Sabahleyin bu dünyayı tayye-
den deve (güneş) ova tarafın-
dan zuhur etti.*

(*Selīm Tehrānî*)

§ Gömlek yakasında ve etek-
lerde olan kıvrım § Vahşi hay-
van ini, deliği mânalarında da
görölmüştür.

نورده (neverde) = Gömlek. Tomar ve sicille de denir ki her ikisi de dūrülür.

نورديدن (neverdiden) = Dürmek, tayyetmek: hissî ve mâneviye şâmildir ş Nam ve nişanını yok etmek, bırakmak mânalarını da ifade eder.

نورستار (nūristâr) = Selâtîn fırkasına, hükkâm kısmına, esliha erbabına denir (Nâşirî).

نورگسترانیدن (nūr gusteraniden) = Nur döşemek (k.) zâhir ve aşikâr etmek, açmak, şerh ve izah etmek, teveccüh ve iltifat etmek, lâtif söz söylemek.

نور محسین، نور مبین (nūri mu-bîn, nūri nuḥustîn) = (k.) Cenabı peygamber (صلم).

نورجه (nevrence) = Göl, gadir.

چند خوری آب و نورجه چند
دست نه وزور بسرجه چند
فیضی

Ne vakte kadar gölden su içecekse ne vakte kadar; kudretin olmadığı halde zalime karşı koymak ne vakte kadar.

(Feyzî)

نورند (nūrend) = Tercüme.

نوروز حارا (nevrūzi hârâ) = Musikide bir makamın adı.

همی خوردم ی کلون و کردم
به پسترتکیه چون شاهی برآورند
همی کفتم ده نوروز حارا
بنای آهسته چون نائی خوش آهنگ
هدایت

Taht üzerindeki bir padişah gibi mindere kurulup muttasıl bâde içiyordum. Hoş ahenk bir ney gibi ağızımla aheste aheste nevrūzi hârâ makamından bazı parçalar okuyordum.

(Hidāyet)

نوروز حردک (nevrūzi ḥurdek) = Musikide bir makam.

نوره (nevre) = Sakaf direği, kiriş.

نوره (nūre) = Taharet podrası, hamam otu (Ar.) حلاق الشعر.

نورهان (nevrehân) = نورامان (ba.).

نورینه (nūrīne) = Tasavvur edilen ve hatıra getirilen.

نوز (nūz) = Henüz (muḥ.).

مطلع بر سر راتر و امیرار
نوز نا کرده دزدل تو بگدار
سنائی

Senin gönlünde henüz geçmiyen serair ve esrara muttali'.
(Senā'î)

ş Çam ağacı.

نوزاد (nevzâd) = Yeni doğmuş.

Nevzâdegâni çemen (k.) taze, nevreside çiçekler, nihaller.

نُوزْدَه (nūzde) = Sayılardan on dokuz.

نُوزْدَه (nevzende) = Tesir edici. Müessir (Nâşiri).

نُور، نُور (nūj, nūjen) = Çam ağacı.

نُورَان (nūjân) = Korkunç ses & Bir ırmak.

نُوزْدَه (nūje) = Esvap yakası.

نُوسَه، نُوس (nūs, nūse) = Kavsikuzeh: eleğimsağma.

از باد کشت بینی چون آب موج موج
وز نوس ابرویی چون باغ رنگ رنگ
خسروانی

Ekini rüzgârdan su gibi dalga dalga, bulutu kavsikuzehten bahçe gibi rengârenk görürsün.
(Husrevânî)

کرا یاری آن باشد که روزی
کند تشبیه در کاهت بنوسه
فخری

Ona kimin kudret ve cesareti vardır ki bir gün senin dergâhını kavsikuzehe benzetsin.
(Fehri)

نُوسَه (nūste) = Ağlarken boğazda düğümlenen ses.

نُوسِرَه (nevsîre) = Bahis, mübaha-se. Burhân Cami'inde (n) nin ötresiyledir.

نُوش (nūş) = Nūşiden = içmek ten (İsma., emir, isfa, muh vas.)

والگهم درد ادجای کز فروغش برفلک
زهره در رقص آمدو بر بخت زنان می گفت نوش
حافظ

Ondan sonra bana bir kadeh verdi ki ziyosından feleğin üzzerinde Zühre yıldızı raksa geldi, ve berbat denilen sazı çalarak, iç diyordu
(Hâfîz)

آنکه درد سش جوانان توبه کردند زی
توبه کرداز یارسای پیش پیر باده نوش
عماد

Elinde yani nasihatıyla gençlerin şarap içmeye tövbe ettikleri kimse; bâdenuş olan pîrin huzurunda sofuluk etmemiye tövbe etti.
(İlmâd)

Ş Tiryak, panzehir, bal ve her tatlı şey: bunlar hayata imdad ettikleri cihetle aslen hayat mânasınadır.

احتمال نیش کردن واجبست از بهر نوش
حل کوه بیستون بر یاد شیرین بار نیست
معدی

Tiryak yani zehri gidermek için iğneye tahamımül lâzımdır. Şirin'in yâdına Bîstün denilen dağı yüklenmek yük degildir.
(Sa'dî)

لک گفتش گز در سخن بینی مشوغنگین از آنک
درد همان نوشش از آنکی نمی کشید سخن
قائمی

Sözünde kekemelik görürsen müteessir olma; çünkü tatlı ağzına darlıktan yani küçük-lükten söz sığmıyor.

(Kāānī)

باد (nūş bad) = Afiyet olsun mânâsıdır. Arapça هيا de-nir. Nebūşiden = işitmek ten de müştak olur.

ای چشم نمی بینی این لشکر سلطانرا
ای گوش نمی نویسی این نوبت سلطان
مولانا

Ey göz! Bu padişah askerini görmüyor musun? Ey kulak! Bu padişaha ait nöbeti işitmiyor musun?

(Mevlānā)

نُوشَابَه (nūşābe) = Abı hayat, hâ-zım su.

مباداین درج دولتر نوروی
میفتاد اندوین نوشابه کردی
نظامی

Bu devlet sayfası dūrülmesin. Bu abı hayata toz konmasın.

(Nizāmī)

Ş Berda^c hâkimesinin ismi.

فروزنده نوشابه درزم شاه
فروزنده چون زهره در صبحکاه
نظامی

Nuşabe padişahın huzurunda sabah vakti Zühre yıldızının parladığı gibi parlayıcı.

(Nizāmī)

نُوشَاد (nevşād) = Türkistanda aha-lisinin güzelliğiyle meşhur bir şehir.

مرا ازان چه که سیمین بریست در کشمیر
مرا ازان چه که شیرین لیست در نوشاد
ظهیر

Ondan bana ne ki Keşmirde gümüş göğüslü varmış, ondan bana ne ki Nevşadda bir dudağı tatlı varmış.

(Zehîr)

نُوشَادُور (nevşādur) = Nişadır dediğimiz madde. İyi kısmına peykâni derler ki Kirmân'a tâbi Demendan civarında bir dağ mağarasından buhar gibi çıkar ve donar imiş (Nāşîrî).

گر سرمه کشد روزی دودیده حسودنو
هر ذره آن گردد نوشادر پیکانی
سیف اسفرنگی

Sana hasededen bîr gün gözün-e sürme çekerse onun her zeresi müessir nişadır olsun.

(Seyfi leserengî)

نُوش آذَر (nūş āzer) = Mecusilerin yedi ateşgedelerinden ikinci ateşgede.

از اینجا بنوش آذر اندر شدند
ردو هید و اومه سرزدند
فردوسی

Oradan Nuş Azerin içine girdiler. Âlim ve rahip hepsinin başını kestiler.

(Firdevsî)

نُوشَانُوش (nūşānūş) = Bilâ fâsıla içme, ayşu iştet.

بنی و مطرب و ساقی همه در عیش و سرور
بنی و جام و سرای همه در نوشانوش
عنایت

*Ney, mutrip, sâkisiz hepsi zevk
ve sŭrur içinde; şarapsız ka-
deh ve sŭrahisiz hepsi muttasıl
içmekte.*

(‘İşmet)

نُوش بَادَه ، نُوش بَاد (nūş bād, nūş
bāde)=Çekâvek denilen ma-
kamdan bir perde. Birincisi afi-
yet olsun mânasını da ifade
eder.

نُوشْت (nuvişt)=(N) nin ötresi, (v)
nin esresi; her ikisinin üstünü
ve esresi; (n) nin üstünü, (v) nin
esresiyle : yazmak § Dürmek
tayyetmek mânasına nuviştin
den mazi.

وگرخشم گردد بکردار زشت
چوباز آمدی ماجرا دونوشت
سعدی

*Cenabı Hak çirkin bir işten
dolayı gazabederse ondan vaz-
geçince işlenen kabağati dŭrer:
affeder.*

(Sa’di)

چو لطف ارغوان بریاسن کشت
بتاجی باسخ آن نامه بنوشت
وعال

*Yasemin (yüz) üzerine bir mik-
tar erguvan (gözyaşı) ekdikten,
yani dŏktükten sonra teessŭrle
mektubun cevabını yazdı.*

(Vişāl)

بای مسیحا که چو آن ی نوشت
برمر باز اچه ی گذشت
نظامی

*Dünyayı devreden Hazreti ‘İsā
bir çarşıcığın başından geçiyor-
du.*

(Nizāmî)

Nūşiden = içmek ten emir olan
nūş yerinde kullanılır.

گاهى امير صومعه ، گاهى اسير يتكده
گه رند دردن نوشتم گه شيخ و گه سوفيتم
مولانا

*Kâh saumaanın emîri, kâh put-
hanenin esiriyim. Kâh tortu
içici rind, kâh şeyh, kâh sof-
yum.*

(Mevlânâ)

نُوشْتَه (nuvişte)=Yazı mış mektup.

هرکس از جلوه گل فهم معانی نمکند
شرح آن دفتر بنوشته زبلیل بشنو
جای

*Herkës gülün cilvesindeki mâ-
naları anlamaz, o yazılmış def-
terin şerhini gülden dinle.*

(Cāmî)

نُوشْتَن (nuvišten) = نوشت (ba.).

نُوشْتَن (nūšten) = Nūşiden نوشت (ba.)

نُوشْتَوَار (nūshuvâr) = Milki ay-
ların beşinci günü.

نُوشْتَارَه (nūshâre) = (ba.) نَشَارَه

نُوشْتَارُو (nūşdârū) = Şarap § Tir-
yak, panzehir.

بیای نوشداروی دل من
ز تو صد تلخی دل حاصل من
خسرو

*Ey gönlümün şarabı! yahut
tiryakı! gel, senden, bende hâ-
sıl olan sonsuz kalb atılığıdır.*
(Hüsrev)

بعد ازین لطف تو بامن پیچہ ماندانی
نوشدارو کہ پس از مرگ پسر اب دھند
حید قلندر

*Bundan sonra senin bana lût-
fun neye benzer bilir misin?
Öldükten sonra Sührab'a verilen
tiryak'a.*
(Hemîd Kelender)

Ş Bir nevi macun.

کتید داخل اجزای نوشداروی من
هر آن گیاه کہ برکش بنیشت ماند
طالب املی

*Yaprağı neştere benziyen her
bitkiyi benim macunumun ec-
zasına katınız.*

(Tâlib Amilî)

نَوشَو، نَوشُدَه
(nevşude, nevşev)
= Hâdis ki kadim karşılığıdır.

نَوشِرْوَان (nūşirvân) = نوشیروان (muḥ.)
(ba.).

نَوش گِیَا (nūş giyâ) = Nevruz otu.

نوش گیای پخت و دران در نشست
رهگذر زهر بتدبیر بست
نظامی

*Nevruz otu pişirdi ve ona otur-
du. Zehirin geçeceği yeri tedbir
ile menetti.*

(Nizâmî)

نَوش لَبِنَا (nūş lebînâ) = Musikide
bir makam.

قربان واه کل و نوش لبینا دانند
منوچهری

*Kumrular rahi gül ile nuş lebina
makâmını bilirler.*
(Mtnāçihri)

نَوشَنَجَه (nūşence) = Midede ça-
buk hazmolan şey.

نَوشَه (nevşeh) = Genç padişah.
Şah, damat mânasına da geldi-
ğinden yeni damat mânasını da
ifade eder.

نوسال و نومه آمد و نوروز و نو بهار
نوشه گرفت ملک جهان نو عروس وار
مولانا مظهر

*Yeni sene, yeni ay, nevrüz ve
ilkbahar geldi. Cihan meliki
yeni gelin gibi yeni damat aldı.*
(Mevlânâ Meẓher)

نَوشَه (nūşe) = Şad ve mesrur, şâ-
dî ve meserret. Enüşe de derler
(ba.).

نخاند بر این خاک خوشنوار کس
ترا نوشه از راستی بادوبس
فردوسی

*Bu kan içici toprağın üstünde
kimse kalmaz; sana meserret
ancak doğruluktan olsun.*

(Fırdevsî)

Nâşirî buradaki nüşeyi, zadı
âhiret mânasına gelen tüşeden
tahrif edilmiş diyor ki pek

doğrudur § Gamküsarlık etmek,
gözetmek.

گرامیش دارید و نوشه خورید
چو پرورده شد زو روان پرورید
اسدی

*Onu kıymetli tutunuz ve göze-
tiniz; perverişyap olduktan son-
ra ondan ruhunuzu besleyiniz.*
(Esedî)

§ Kavsikuzah.

از زاله دوی خوب چو آب-ت موج موج
وز نوشه پشت ابر چو چرخست و ناک رنگ
خمسروانی

*Güzelin yüzü jaleden su gibi dal-
ga dalgadır; bulutun sırtı kav-
sikuzah-ton felek gibi rengâ-
renktir.*

(Husrevânî)

نُوشِیدَن (nüşîden) = İçmek. Nüş-
kerden de denir.

خضر در چشمه حیوان کند خاک
اکر آبی ز جام او کنند نوش
یغما

*Eğer Hızır onun kadehinden
bir su içerse abı hayatın çeş-
mesine toprak atar: onu terk
eder.*

(Yeğmā)

نُوشِیْرَوَان (nüşîrvân) = Nüşîn re-
vân muhaffefi olup nüşîn=tatlı,
revân=ruh, can mânasına gel-
diğinden tatlı ruhlu, canı tatlı
demektir. Âdil sıfatıyla anılan
meşhur padişah.

نوشته بدرام. نوشیروان
که پاشه بادات نوشین روان
شاعر

*Nuşîrvân'ın kadehi üzerine se-
nin tatlı canın baki olsun diye
yazdılar.*

(Şâ'ir)

نُوشِین (nüşîn) = Leziz, tatlı, sinici.

شہدی ریزد بجای خفته زان شیرین لہان
قندی بارد بجای حرف زان نوشین دهن
قانی

*O tatlı dudaklardan hande
yerine bal dökülüyor; o tatlı
ağızdan söz yerine şeker yağıyor.*
(Kānî)

خواب نوشین بامداد رحیل
باز دارد پیاده راز-بیل
سعدی

*Göç sabahının tatlı uykusu
piyadeyi yoldan alıkoyar.*
(Sa'dî)

Dinlenmeğe lâıyk söz mânasına
nîvşîn muhaffefidir.

نُوشِینِ بَادِه (nüşîn bâde) = Tatlı
ve sinici şarap § Bârbed elha-
nından sekizinci lâhin بارید (ba.)
§ Musikîde bir makam. Birinci
ve üçüncü mânalarda nüşîne
de derler.

نَوَعَرُوسَانِ چَمَن (nev 'arūsâni çe-
men) = Taze, yeni yetişmiş çi-
çekler. Nevzadegânî çemen de
derler.

نَوَعَرُوسَانِ رُوز (nev 'arūsâni rûz)
=(k.) Çiçek açmış ağaçlar.

نُوف (nūf) = Bağırılıp çağrıldığı zaman dağ ve kubbeden gelen ses, yankı (Ar.) سدا § Gürültü, harıltı. Cihāngīrīnin ekser lügatlerde "tâi fevkani," ile tūf demesine nazaran tūf ile mastarı olan tūfiden'den bozulmuş olması hatıra gelirse de Burhān Farsi ile lûgati Şehname sahibi ve Şahid'nin faziletli şarihi 'Abdulqādir Beğdādī her ikisini de yazmışlardır.

نُوك (nūk) = Kuş gagası ve buna benziyen her ucu sivri şey. Burhān ve sairlerinde (n) nin üstüniyle zaptedilmişse de Nāşirī üstün ile galatı meşhur olduğunu söylüyor.

نوك مژگام بمرخی بریاض روی زرد
قصه دل می نویسد حاجت کفشار نیست
سعدی

Kirpiğimin ucu sararmış yüzümün beyazı üzerine gönlümün hikâyesini yazıyor. Söze hacet yoktur.

(Sa'di)

نوك حدنگ موی شکافت گذر کند
از درعهای آرده چون سوزن ازخبر
عاد

Senin kılı yaran okunun ucu diş diş zırhlardan iğnenin ipekten geçtiği gibi geçer.

(Imād)

نُوكُوَارَه (nevguvâre) = Geveze, yandaş. Lügatlerde böyle ise

de bu kelimenin aslı (guvārā) nin zıddı olan naguvār olmalıdır, çünkü lâfları hazmoluunmayan kimse, geveze ve çalçene olur (Nāşirī).

نُوگر (nūger) = Hizmetkâr.

اسب و نوگر چو ناز و جود می
زود اسب و نوگر ت برود
سعدی

Ata arpa, hizmetçiye ekmek vermezsen at yürümez, hizmetçi gider.

(Sa'di)

نُوگنده (nevgende) = Yeni yetmişmiş, nevresle; Ferhenklerde ve Burhānda (n) nin ütresi (g) nin üstüniyle gösterilmişse de Nāşirī'nin izahı veçhile kelimeye bu kadar letafet ve taravetine karşı "gende," yani kokmuş sıfatı isnadetmek doğru olamaz. Binaenaleyh (gülbün) den yeni ayrılmış ve solmamış taze gül mânasını kasdetmek için kelimayı (n) ve (g) nin üstüniyle okumak münasiptir.

آن رخ چون گل توگنده بیالای چوسرو
خواجہ دیدہ صفت هماناک رهش بردراوست
فرخی

Efendi, selviye benziyen boy üstünde o yeni kopmuş güle benziyen yanağı görmüştür, galiba güzelin yolu efendinin kapağı üzerindedir.

(Ferruhi)

نَو كِسِه (nev kîse) = Kesesi yeni
(k.) saadet ve devlete yeni nail
olan = yeni görmüş.

در برت پیراهن کتان و تحریک اسم
هست چون نوکیسه لر زندہ بر بالای صبر
نہر

Senin üzerindeki keten gömlek
rüzgârın harekete getirmesiyle
gümüş üzerine titriyen görgüsü-
ze benzer.

(Emîr)

نُول (nūl) = Kuş gagası.

چه جز عشقه شد مأکول عشق
هر دوعلم دانه در نول عشق
مولانا

Aşktan başka her ne varsa aş-
kın mekûlû oldu. Her iki âlem
aşkın gagasında bir tanedir.

(Mevlânâ)

نَوْمِید (nev mîd) = Ümitsiz =
nâ ümit.

اینها گفتند نومیدی بدست
فضل و رحمتی باری بی حدست
مولانا

Enbiyayı izam, ümitsizlik fena-
dır, Cenabı Hakkın fazıl ve
merhametleri hesapsızdır, dedi-
ler.

(Mevlânâ)

نُون (nūn) = Kunūn (muḥ.). Aslı
eknūn dur.

بعالم اندر نون ماله الملوک توی
غضائری

Şimdi âlemde malikülmülûk
sensin.

(Ğetâ'irî)

Ş Hurufi hecadan (nun = ن) de-
diğimiz harftir ki elli adedine
işarettir Ş Çene çukuru Ş Ağaç
özdeği.

نَوْنَدَه ، نَوْنَد (nevend, nevende) =
Çabuk giden at, posta süvarisi,
postacı.

بنامیزد کی دارد نوند مادر فتاوش
که چمنای بساط کون نایدیم فرسنگش
اثر الدین

Sübhanallah, onun rüzgâr gi-
dişli atının bir koşması var ki
dünya sahasının genişliği ona
yarım fersah gelmez.

(Eşîruddîn)

نوندی برآمد زه سو دوان
با سگه کردن بر پهلوان
فردوسی

Haberdar etmek fikriyle pehli-
vanın yanına her taraftan acele
postacı geldi.

(Firdavî)

Ş Keskin fikirli adam mânasına
da gelir Ş Üzerlik tohumu.

از پی چشم زخم خوش منسی
خویشتن را بسوز همچو نوند
سنائی

Lâtîf bir güzeli nazar değme-
den korumak için kendini üzer-
lik tohumu gibi yak.

(Senâ'î)

Ş Berzîn denilen ateşgedenin
bulunduğu mevki Ş Yüksek ses.

نوندی لایف کند اس دیده مان
ازان دیده که تا در پهلوان
فردوسی

Sonra gözcü tarassut mevkiinden pehlivanın kapısına kadar haykırdı.

(*Firdevsî*)

(Nāşirî) bu misali zayıf buluyor. Buradaki nevend den maksat kâşid'dır. Belki gözcü bir kâşid yani postacı göndermiştir, diyor. Nevende nevîden den ismi fail de olur, نویدن (*ba.*).

نَوْدُول (*nevendül*) = Torun çocuğu, insanın üçüncü derecede evlâdı bilhassa oğlu tarafından olanı.

نَوِیَاز (*nevnîyâz*) = Bir işe yeni başlayan kimse (*Ar.*) مبتدی. Yeni âşık, yeni sâlik'e de denir.

نَوَه (*neve*) = Hafit, torun. Türkçesi oğuş. (N) nin ötresiyle nūh vezninde dokuz adedi = (نه)

نَوِی (*nevî*) = Yenilik & Nevîden = nâle etmek, titremek ten muzari muhatap.

راه دین رو که راه دین چوروی
همچو شاخ از برهنگی تنوی
ستائی

Din yoluna git; çünkü o yola gidersen dal gibi çıplaklıktan nâle etmez ve titremezsın.

(*Senâ'î*)

نَوِی (*nuvî*) = Bai meçhule ile Kur'anı kerim = nubî. Burhānda (n)

nin esresi, Cihāngirî'de (n) nin ve (v) nin esresiyle yazılmışsa da doğrusu (n) nin ötresiyledir (Nāşirî).

نَوِیَان، نَوِیْن، نَوِیَاز (*nūyân, nū-yîn, nūyîn*) = Padişah zade.

نَوِیَج (*nevîç*) = Sarmaşık denilen bitki.

نَوِید (*nuvîd*) = Hoşluk, hoş haber, müjde.

در موسم نوروز زمان شد همه بید
وز آمدلت بگلستان داد نوید
گشتند درختان ز شکوفه همه چشم
و اندر ره انتظار گشتند سفید
رودکی

Bahar mevsiminde söğüt hep dil oldu ve senin gülistana geldiğini müjdeledi. Ağaçlar çiçekten hep göz oldular ve intizar yolunda ağardılar.

(*Rûdekî*)

مرا همیشه اقبال بامداد بگاه
نوید عاطفت آورد زاستانه شاه
ظهیر

Bana ikbal müjdecisi sabahleyin erken padişahın asitanından atıfet müjdesi getirdi.

(*Zehîr*)

نَوِید (*nevîd*) = Nevîden = nâle etmek, kımıldamak, hareket etmek, titremek ten mazi.

زدرد دل آن شب بد انسان نوید
که از ناله اش هیچ کس نفوذید
لیبی

Gönlünün derdinden o gece
öyle inledi ki iniltisinden hiç
kimse uyuyamadı.

(Lebibî)

Müteharrik, titreyici mânasına
da gelir.

لب ولی تو بادا زخری خندان
تن عدوی تو بادا زعنا چو مال نوید
فخری

Seni sevenin dudağı meserret-
ten handan, düşmanının vücu-
du meşakkatten saz gibi lerzan
olsun.

(Fehri)

Hazreti Mevlâna bu kelimenin
muzariini (n) nin ötresiyle nū-
veyd şeklinde kullanmıştır.

کسی که کان غسل شد چرا ترش باشد
کسی که مرده ندارد چرا همی نوید
مولانا

Bal madeni olan kimse niçin
ekşi olsun. Ölüsü olmıyan niçin
mütemadiyen nevha etsin.

(Mevlânâ)

نَوِیم (nevīm) = Mahz, sırf, hâlis.

نَوِیه (nūye) = Asma ve başka ağaç-
lardan süren çubuk (Ar.) سِرْع .

نه (ne) = Değil, yok mânasına
edatı nefidir. Fâsılasız ve fâsilalı
olarak efâle dahil olur.

دل بدست تو مرغیست در کف طفلی
که بی کشد نه گذارد نه سازدش غنسی
نوائی

گذار (ba.)

(نثر) هر که بابدان نشیند نیکی نیبند
سعدی

Her kim fenalarla oturursa
iyilik görmez.

(Sâ'dî)

İstifhamı ikrarî edatı da olur.

نه مارا در میان عهد وفا بود
سعدی

Aramızda vefa ahdi yok mu idi.

(Sa'dî)

نه (nih) = Şehir, belde. Nihavend,
Nişapur kelimelerinin aslı nih
âvend = kapkacak şehri; nih
şapur = Şâpūr'un bina ettiği
şehirdir Ş Sîstân'da bir vilâyet-
tir ki fethedildiği zaman şair-
lerden biri şöyle söylemiş.

فر خنده بود بر ملک عادل پروز
فتح نه و آشرف شه و مقدم نوروز
شاعر

Muzaffer ve âdil padişaha nihin
fethi ve padişahın teşrifiyle
nevruzun kudumü mübarek ol-
sun.

(Şâ'ir)

Ş Nihâden = koymak, bırak-
mak tan emir.

بر نه بکف دستم آن جام دو گوشه
جام دگر آور بکف دست دگر نه
منوچهری

O iki köşeli kadehi elimin içi-
ne koy; başka kadeh getir,
öteki elimin içine koy.

(Minūçihri)

Fakat Minūçihri bu kasidede
(n) nin üstüniyle iradetmiştir.

نه (nuh) = Dokuz.

حکمت طالع از چه اندر نه مهست
زانکه تدبیر از شعار آن شهست
مولانا

Çocuğun yaradılışı niçin dokuz aydadır? Çünkü tedric o şahın şiarındandır.

(Mevlânâ)

نه حجره ، نه پرده ، نه پایه ، نه بام

(nuh bâm, nuh pâyê, nuh perde, nuh hücre) = (k.) Felek, nuh pâyê minber, nuh hücre dokuz oda olması itibariyle Harem-seray-i peygamberiye denilir.

نه شهر بالا ، نه رواق ، نه خراس ، نه حصار
نه طبق ، نه طارم ، نه صدف ، نه صیقله گردون
(nuh hîşâr, nuh herâs, nuh revâk, nuh şehri bâlâ, nuh şehîfe'i gerdün, nuh şedef, nuh tîrîm, nuh tebak, nuh fekr, nuh kâh) = (k.) Eflâki tis'a.

نِهَاد (**nihâd**) = Tabiat, hilkat, bün-ye.

ای شده از نهاد خود عاجز
کی شناسی خدا را هرگز
سنائی

Ey kendi tabiatında aciz gösteren, Allahı nasıl tanıyabilirsin.

(Senâ'î)

Nîk nihâd = iyi huylu. Bed nihâd = fena huylu § Nihâden = koymak tan mazi § (N) nin üstüniyle tarz ve kaide.

نِهَادِگِی (**nihâdegî**) = Resmî gün-lerde giyilen ağır elbise.

نِهَادَن (**nihâden**) = Koymak.

نیاید نمودن بر این خاک دل
کزو گنج قلمون فروشد بکل
نظامی

Bu toprağa gönül koymamalıdır; çünkü ondan Karunun hazinesi çamura battı.

(Nizâmî)

نِهَار (**nehâr**) = Kahvaltı etmiyen kimse = nâhâr.

نِهَارِی (**nehârî**) = Kahvaltı.

من دوش یکف داشتم آن زلف همه شب
وزدوب او کرده ام امروز نهاری
فرخی

Ben dün gece o zülfü bütün gece elimde tuttum ve onun iki dudağından bugün kahvaltı ettim.

(Ferruhî)

Mastarı, nehârîden = kahvaltı etmek.

نِهَار (**nihâr**) = Eksiliş, eriyiş, korku. Mastarı, eksilmek, erimek, korkmak, hazer etmek mânasına gelen nihârîden dir.

بخت شما و عمر شما هر دو برافزون
و آن مخالفان بد ایشان در نهار
فرخی

Sizin talihiniz ve ömrünüz her ikisi efsun olsun. Kötü düşünceli olan muhaliflerin ki eksilsin.

(Ferruhî)

نخست از و بخرو شست و دیو ازو بفتان
بلنگ ازو بنیست و شر ازو بهار
فرخی

*Timsah ondan cuş ve huruşta,
dev feryat ve figanda, aslanla
kaplan korkuda.*

(Ferruhi)

نہاز (nuhâz) = Sürünün önünde
giden kösemen.

بدان رسید درین ملک عدل و انصاف
که گمراہ سروی کاه می کند بنہاز
فخری

*Bu mülkte senin adil ve insa-
fın o dereceye vardı ki kurt
kösemen gibi sürünün başkan-
lığını ifa ediyor.*

(Fehrî)

راستی کن تا شد جان تو دائم شادارانگ
جفت غم گردد شبان چون راه بگذارد نہاز
سنائی

*Doğruluk et ki daima canın
mesrur olsun, çünkü kösemen
yolu bırakırsa çoban kederlenir.*

(Şenâ'î)

نہال (nihâi) = Yeni yetişmiş düz-
gün fidan.

دہا نشینی باغت سودی بسیار آورد
آخر نہال عشق تو دیوانگی بار آورد
فصیحی

*Senin gamınla yalnız oturmak
çok sevda getirir; senin aşkın
fidanı nihayet delilik meyvasını
meydana getirir.*

(Feşîhi)

Ş Döşek, döşeme. (N) nin üs-
tünüyle de görülmüştür.

تن مرده را خاک باشد نہال
نو از کشش من بدینسان منال
فردوسی

*Ölünün vücuduna toprak dö-
şek olur. Sen beni öldürmekten
bu kadar nâle etme.*

(Firdevsî)

Ş Av. Ş Âram ve istirahat mâna-
sına da gelir. Nihâli ve avcı ku-
lûbesi mânasına nihâlede bu
mâna muteberdir.

نہالہ اد، نہالگہ، نہالگاہ (nihâl-
gâh, nihâlgeh, nihâlegâh)
= Av yeri, avlak Ş Avcının
gizlendiği çukur Ş Avcı pususu.

یکوہ بر شد و اندر نہالگہ نشست
حدنک بدش بزم کرد و بیم چرخ بچندک
فردوسی

*Dağa çıktı ve saygdâhta otur-
du. Evvelâ oku yaya geçirdi ve
küçük yayı ele aldı.*

(Firdevsî)

نہال گاہ بخوشی چو لاله زری کرد
ز خون سینہ واک و ز خون چشم پلنگ
فخری

*Saydgâhı ceylânın göğsü ve
kaplanın gözü kanından hoşluk
cihetiyle lâlezare çevirdi.*

(Ferruhi)

Ş Fidanlık.

نہالہ (nihâle) = Yeni yetişmiş düz-
gün fidan.

نو نوشته هیچ بنواید کسی
یا نہالہ کارد اندر مغربی
مولانا

*Yazılmış şey üzerine hiçbir
kimse yazı yazar mı? Yahut
dikilmiş bir yere fidan diker
mi?*

(Mevlânâ)

نِهَالِی (nihâli) = Döşeme, kilim.

بقی یویا کند کلهای آسویز نهالی را
یا بیدار سازد خفتگان نفسی قالی را
طالب

ب (ba.).

نِهَامِین (nehâmîn) = Demirci =
ahenger (Ar.) حداد = nihâmî de
denilir.

نِهَان (nihân) = Gizli.

در میان لعل خندان در دلدانت نهان
چون درون حقه یاقوت لولوی خوشاب
قالی

*Güleç dudağının arasında inci
dişin, yakut hokka içindeki
iyi inci gibi gizlidir.*

(Kānî)

نِهَان پینکران (nihân peykerân) =
(k.) Melâikei kiram.

نِهَانْحَانِه (nihânḥâne) = İçinde eş-
ya saklamak için evin gizli ye-
rinde yapılan mahzen § Ev altı
= serdâb ki ziri zeminden boz-
ma olarak serzemin derler.

نِهَانِ دَرِه (nihândere) = Nihânḥâne.

یکروز چاریار ببرد اسم از کله
دوز دگر عروس قاش از نهان دره
پور جای جای

*Bir gün dört arkadaş sürü-
den atımı, başka bir gün gelin
mahzenimden kumaşımı götür-
dü.*

(Pärbehāyi Cāmî)

نِهَاوَنْد (nihâvend) = Acemistan'da
bir şehir § Musikide bir makam.

فرو گفت این غزلها دو نهاوند
چنان کز سینه غم را بیخ برکند
خسرو

*Bu gazeli nihavent makamında
okudu; öyle okudu ki göğüsten
keder ve tasayı büsbütün giderdi.*
(Husrev)

نِهَاوَنْدِی (nihâvendî) = Musikide
bir perde ismi: nihâvend den
başkadır.

نماز شام رسید ای بت سمرقندی
باز چنگ و بزنج پرفه نهاوندی
نزاری

*Akşam namazı yaklaştı. Ey
Semerkend güzeli! Çengi tan-
zim et ve nihavendî perdesinden
çal.*

(Nizârî)

نِهَجِیز (nehciz) = Büklüm, kıvrım.

نَهْ حُوش (nehûş) = Ak asma, ören
gülü denilen bitki (Ar.) کرمۃ البیضا:
kurumadığı için "huşk nemî şe-
ved," mânasına nehûş demişler.

نِهْرَوَالِه (nehrvâle) = Hindistan'da
vâkı Kuceirât şehrinin eski adı.

نِهْرَوَان (nehrevân) = Irâk'ta bir
belde.

نِهْرِه (nehre) = Yayık.

• • •

نِهَسَن (nihisten) = Koymak, bırakmak = nihâden.

نَهْشَل

(nehşel) = Yaban havucu.

نُهْفَت

(nuhuft) = Nuhuften = gizlemekten gizledi. Gizli, gizleme mânâlarına mazi ve mastarı tahfift.

خوش آنکه غمی دارد و بتواند گفت
غم از دل خود بگفت بتواند رفت
این تازه گلی لنگر که مارا بشکفت
نه رنگ توان نمود و نه بوی نهفت
عین القضاة

Hoştur o kimse ki mevcut kederi söyleyebilir, kederini söylemekle kalbinden gidebilir. Bize açılan şu taze güle bak ki ne renk göstermesi mümkün, ne kokusunu gizlemesi.

(‘Aynul-kuzât)

وان شغال رنگ رنگ آمد نهفت
بر بنا گوش ملا متگر گرفت
مولانا

O türlü türlü boyanan çakal gizlice melâmet edenin kulağının dibine geldi de dedi.

(Meulânâ)

§ Padişah haremsarayı.

کنون دختران تو جفت و بند
بارام اندر نهفت و بند

فردوسی

Senin kızların şimdi onların refikasıdırlar, istirahatle onun haremsarayındadırlar.

(Firdavsi)

§ Mahzen = nihânâne § Musikide bir makam.

نُهْفَت (nuhuften) = Gizlemek, saklamak, ketmetmek [*].

کودی چشم مخالف من حسینی مشرم
راه حق ایست نتوانم نهفتن راز خویش
سلمان

Muhalife rağmen ben Hüseyinî meşrebim; Hak yolu budur; kendi sırrımı gizliyemem.

(Selmân)

نُهْفَت

(nuhufte) = Nuhuften den mazii nakli ve ismi meful.

در امل توتا آب حیاتست نهفته
بر چهره زسبیل مژه خوانست روان
یغما

Abı hayat lebi lâlinde gizlendiğinden beri kirpiğimden gelen selden yüzüme kan akmaktadır.

(Yeğmâ)

Başka müştakları yoktur.

نَهْل

(nehl) = Turanlı bir cengâver.

نَهْمَار

(nehmâr) = Büyük, çok.

مهابکام دل دشمنان ممکن تکلیف
که از تحمل آن بار عاجزم نهمار
کال

Bana düşmanların gönlünün arzusunca teklifte bulunma; çünkü o yüke tahammülden çok âcizim.

(Kemâl)

[*] Reşidî, Müzeyyil, Burhân'da (n) nin esresi ve (h) nin ötresiyle, Müzeyyid'de (n) ve (h) nin ötresiyle, Cihangîrî'de (n) ve (h) nin esresiyledir. Gıyas ve elimizdeki Cihangîrî'de (n) ve (h) nin ötresiyledir.

§ Bütün, bir uğurdan.

نهار جهان چون اثر خاطر من گشت
تازبور انعام تو بریت برالین
ختاری

*Bahçeler senin in'amın süsiyle
süslendikçe bütün dünya benim
hatırımın eseri gibi oldu.*

(Muhtârî)

§ Müşkül, güç, acip.

شادیت باد همیشه که زغم حصم امروز
شد چنان زار که نهار بقردا برسد
عید

*Daima mesrur olasın; çünkü
hasım bugün kederden öyle za-
yıfladı ki sabaha güç erişir.*

(Amid)

نُهْن، نُهْن، نُهْن (nuhunbân, nu-
hunben) = Tencere, küp, fu-
run kapağı. (N) nın üstünü, (h)
nin ötresi; (n) nin esresi, (h)
nin üstüniyle de yazmışlardır.

جهان کوی تنور دران اوست
فلان نالی اوهم چون نهبن
فخری

*Dünya sanki onun devleti suru-
nu, üzerinde felek onun kapağı
gibidir.*

(Fehrî)

دوست این جهان نهبن دلهات
ازدل خود بفکن این سیاه نهبن
شمع خرد بر فروز دردل ویشتاب
نادل روشن بوی نالم روشن
نامر

*Bu dünyanın dostluğu kalbin
kapağıdır; kalbinden bu siyah
kapağı at. Kalbinde akıl şem'a-
sını yak da parlak kalb ile
parlak âleme koştur.*

(Nâşır)

نِهْنَبْدِه (nihenbîde) = Gizli söz,
defîne, her mektum olan şey.
Aslı (nihân bûde) imiş. Çünkü
kapak ve serpuş tencerenin
içindeki şeyi gizler (Nâşırî).
Sa ifüzzıkır nuhunbânın ası da
nihâ bân olsa gerektir.

نِهْنِج (nibinc) = Çuval.

نِهْنِج (neheng) = Timsah.

گم شکار رون آرد وفرد آرد
ز کوه تنگ بالنگن وز آب ژرف نهنگ
فرنی

*Av zamanı kaplanı sarp dağ-
dan indirir; timsahı derin su-
dan çıkarır.*

(Ferruḥî)

Müeyyedülfuzelâ şîr-i âbî = su
aslanı demekle timsahı murad-
etmiştir.

نِهْنِجَانِ نِیَام (nehengâni niyâm)
= (k) Kılıçlar.

نِهْنِج، نِهْنِج، نِهْنِج سیاه، نِهْنِج زرخفتاز

نِهْنِج هِنْدِی، نِهْنِج
(neheng ziri
heftân, nehengi siyâh, ne-
hengi sebz, nehengi hindî)
= (k) Kılıç.

چو دارای روم آن پسر را دید
نِهْنِج سیاه از زمین برکشید
نظای

*Rumun padişahı o çocuğu gö-
rünce belindan kılıcı çekti.*

(Niẓâmî)

نهنګ فَلَک (nehengi felek) = (k.)

Hut burcu.

نُور (nubūr) = Göz.

توان مری که شهادت خاک پای ترا
مردار عقیقان توتیای آوردنور
سوزنی

Sen o serdarısn ki haşmetli
serdarlar senin haki payını göz
nurunun tutyaşı sayarlar.

(Sūzenî)

نَهَب (nehîk) = Korku, havf.

خشم شاه از بختیم سباحت نظر کردند
گردید جوان و ده و صرخ از نهب
فجری

Padişahın gazabı eğer siyaset
göziyle bakarsa Zühre ve Mirrih
korkudan su gibi olur: erir.

(Fehri)

Ş Öfkeli bakış. bağırsı.

نهی در نَوَاد (nihi der nevâd) =

Delîge koyarsın (k.) yok eder-
sin. Nam ve nişanını belirsiz
edersin. Yahut nevâd dil mâ-
nasına geldiğinden istîfham ta-
rikiyle die koyar mısın, lisana
alır mısın demek olur.

نَهیدن (nehiden) = Kederlenmek,
(n) nin esresiyle koymak, vaz'-
etmek Ş Endişe etmek mâna-
sınadır.

نَهَب (nehîv) = Nehib.

چو سایبان شاه یروز سربرد
رنگت که افق خورد شاه شام نهبو
آذری طوسی

Güneşin şemsiyesi ufuk tahtgâ-
hından zuhur edince akşam pa-
dişahı korktu.

(Âzerî Tûsî)

نای (ney) = Nay (muḥ.) نای (ba.).

نَیْسَان (neyistân) = Kamışlık, kamış
biten yer.

نَیْسَوَار (neysuvâr) = Pek küçük
mahbup.

زردسوار نالاند غاریان بیامد
خلاف من که طفل نایسوار نیام
یغما

Mücahit gaziler yüz süvariden
müteessir olmazlar; benim ak-
sime ki bir neysüvardan ne le
ederim.

(Yeğmâ)

نِی (ni) = Edatı nefi.

نی حصیر و نی چراغ و نی طمام
نی درش معصوم و نی سخن و نه نام
مولانا

Ne hasır, ne ıstık, ne yemek
var; ne kapısı, ne avlusu ne damı
mamur.

(Mevlânâ)

نِیَا (niyâ) = Dede, cem'i gayri kı-
vasi olarak niyâgandır.

نیبر که خون نیارا نیبت
مژدگر باشد نژادش درست
ناروسی

*Ceddinin kanını aramıyan to-
runun nesebi doğru olmasa
sezadır.*

(*Firdevsî*)

Burhân, dayı, büyük birader
mânalarına da yazmıştır.

نیارست

(**neyârest**) = Yâresten =
muktedir olmaktan mazii menfi
muktedir olmadı, elinden gel-
medi demektir.

چواندو تبارش بزرگی نیود
نیارست نام بزرگان شنود
فردوسی

*Soyunda büyüklük olmadığı
için büyüklük namını işitmeye
dayanamadı.*

(*Firdevsî*)

نیارستن (ba.).

نیاز

(**niyâz**) = Hacet, ihtiyaç.
(**niyâzmend**) = Muhtaç.
(**niyâzyân**) = İhtiyaç sahip-
leri, âşıklar

من نیاز آرم اوتوناز آری
من نیازارم اوتو آزاری
شاعر

*Sen nazlanırsan ben yalvarı-
rım, sen incinirsen ben incin-
mem.*

(*Şâ'ir*)

Neyâzârem = azurde neşudem
yani incinmem mânasını da
ifade eder.

تاوانم دلت بدست آرم
و در نیازارم نیازارم
سعدی

*Muktedir oldukça gönlünü ele
geçiririm; beni incitsen de in-
cinmem.*

(*Sa'dî*)

Ş Meyil, rağbet ve istek Ş Fa-
kirane hediye = berki sebz.
Hırs ve tamah Ş Dost Ş Kaht
ve galâ Ş İştah ile yemek ye-
mek mânalarında da görül-
müştür.

آنکه رسی بسر بلندی
کاین شوی از نیازمندی
نظامی

*İhtiyaçtan emin olduğun za-
man büyüklüğe erersin.*

(*Nizâmî*)

نیازی

(**niyâzî**) = Sevgili, mahbup.

دلم خسته آست زان ای نیازی
که روزی نیاسائی از ناز بازی
مختاری

*Ey güzel! Gönlüm ondan do-
layı senin hastandır. Çünkü
nazlanmaktan bir gün vazgeç-
mezsin.*

(*Mahtârî*)

Mahbuba **niyâzî** denilmesi âşık-
ların ona muhtaç oldukların-
dandır.

چو خسرو دید آن ماه نیازی
نخواهد کردن اورا چاره سازی
نظامی

*Husrev o sevgili ayın kendine
çaresaz olmayacağını görünce.*

(*Nizâmî*)

Ş Efgân taifesinden bir oymak
(Burhân).

نیام (niyâm) = Kın, gılâf. Türkçe kılıf bunun bozuntusudur.

همی برآید خورشید از ممالک شرق
چو خنجر که بدو شمشیر از نیام کشند
ابو جاهد غنوی

*Güneş, tedricen çekilen hançer
gibi şark memleketlerinden çı-
kıyor.*

(Ebū Recā'i Ğeznevî)

§ Orta, vasat § Hamail § Sa-
ban kulpu.

نی انبان (ney enbân) = نای انبان (ba.).

نیایش (niyâyiş) = Aferin ve tah-
sin. Tazarru ve niyaz ile olan
duaya da denir.

گشتم از اندیشه عالم بری
روی نهادم بنیا لشکری
دهلوی

*Âlemin endişesinden berî oldum.
Tazarru ve niyaz ile yüzümü
duaya çevirdim.*

(Dehlevî)

نیدلان (neydulân) = Ağırılık, kâ-
bus § Sar'a. Türkçesi tatalga,
tutarak.

نیرم (neyrem) = Sām'ın babası
Nerimân'ın ismi.

توان پادشاهی که کرزنده بودی
زمین یوسف دادی ترا سام ابرم
ازرقی

*Sen o padişahsın ki eğer Sam
bin Neriman sağ olsaydı sana
tâzim ederdi.*

(Ezrekî)

نیرنگ، نیرنج (neyrenc, neyrenç)

= Hile, sihir, afsun: Birinci
ikincinin Muarrebidir. Neyreng
kelimesinin aslı nev reng imiş
ki sihir ve afsun cihetiyle olan
yeni hile demektir.

دربیشه دین چور و بهم بر لیرنگ
دو چشمه شرع کج دوم چون حرچنگ
بر منبر علم همچو بر کوه پلنگ
دردلق کبود همچو در نیل نهنگ
شرف الدین شفره

*Din ağaçlığında tilki gibi pür
hileyim; şariat çeşmesinde yen-
geç gibi iğri hareketliyim; ilim
minberi üstünde dağdaki kap-
lana, mavi hırkada Nil'deki
timsaha benzerim.*

(Şerefuddini Şefrâh)

در غزه جادوی او بر لیرنگ رنکارنگ بین
دو طبع خاقانی کنون - ودای گوناگون نگر
خاقانی

*Onun sihirkâr gamzesindeki
rengârenk füsunu gör; şimdi
Hākānî'nin tab'ındaki türlü
türлю sevdaya bak.*

(Hākānî)

§ Neyreng her şeyin heyulâsı-
na dendiği gibi ressamların
kömürle tasvir ettikleri kaba-
taslak resim mânasına da gelir.
Neyrengsâr = mekr ve afsun
eden, büyücü.

نیرنود (nîrnūd) = Fikir ve nazar.

Nîrūnūdî = fikir ve nazar sa-
hibi; nîrūnūdyân = fikir ve
nazar erbabı ve hakikati eşya-
nın fikir ve nazarla bilinmesine
kail olan meşşâi hükeması.

نیر (nīrū) = Kuvvet, güc. İşitme ve görmeye ve öteki hislere verilen kuvvete de denir ki o kuvvetle kulak ve göz işitilen, görülen şeyleri anlar.

درختی که اکنون گرفتار است پای
نیروی شخصی برآید ز جای
شاعر

Henüz kökleşmiş ağaç bir şahsın kuvvetiyle yerinden çıkar.
(Şā'ir)

Farz ve takdir mânasına da gelir. Behr nīru = her takdirce. Nīrūmend = kuvvetli.

نیرورام (nīrurām) = Delili akli ş Mâkul söz (Nāşirî).

نیروی پنداره (nīrūyi pindare) = Kuvvei vâhime : bir kuvvettir ki hayvan onunla maanii cüziyeyi idrâk eder. İnsanın akli mesabesindedir (Nāşirî).

نیروی (nīrūyiş) = Arapça bir farz vettakdir anlamında kullanılır (Nāşirî)

نیریز (nīrīz) = Farsa tâbi bir kasabadır ki ahalişi şecaat ve nişancılıkla meşhurdur. Bu kasaba büyük adamlar yetiştirmiştir. Onlardan biri nesih yazıda üstad olan Ahmet Nīrizi, öbürü meşhur şeyhlerden Seyit Kutbuddin Mehmet Nīrizîdir (Nā-

şirî) ş Fars eyaletinde meşhur bir şehirdir orada iyi demir çıkar. Ahalisinin çoğu demircidir. Nīrīz denilen kılıç oraya mensuptur ve musikide bir makam ismidir (Burbān).

نیز (nīz) = De ve dahi mânasına atıf edatıdır.

ای هست جام دولت از روزگار اندیشه کن
کاین نوع مستجابی مانیز درمرداشتم
عصمت بخاری

Ey devlet câ'm'ının mesti! Humar gününden kork: zira bizim de başımızda birçok müddet bu nevi sarhoşluklar vardı.
(İşmet Buḥārî)

Hem ile birlikte iradedildiği varsa da kullanılmaması muvafıktır.

نیزه (nīze) = Mızrak (Ar.) دغ، سنان
Türkçesi kargı, süngü.

از نیزه او بی و آ کمی او
آویخته چون شیر علم شیرا جهر
اتوری

O vâkıf olmaksızın orman aslanını mızrağından bayrak aslanı gibi açılmış görürsün.
(Enverî)

ş Sancak.

نیزه آتشی دُم (nīzei âteşin dum) = Doğu ve batı zamanında görünen uzunluna aydınlık.

نیزه بکف (nīze bekef) = (k.) Güneş

نِزَةْ هَاطِی (nīze'i haṭṭi) = Bir nevi mızrak: Haṭ, Bahreyn denizinde bir limandır. Rumahı Haṭye dedikleri mızraklar orada satılmakla oraya mensuptur (Okṡānūs). Haṭṭi müstakim gibi doğru olmasını haṭṭi ile tavsifine sebep olarak gösterenler de vardır.

نِیسَارِی (nīsārī) = Askerî kısım
(ba.) کاتوزی

نِیسَان (nīsan) = Yalan, kizip mânasına "enīsan," muhaffefidir. Nāşırî muhalefet mânasına da geldiğini bu beyit ile istidlâl ediyör.

من آ نگاه سوگند نیسان خورم
که زین عملکرد رخت بیرون برم
ابوشکو

*Ben bu memleketten eşyayı
çıkardığım zaman muhalefete
yemin ederim.*

(Ebū Şekūr)

نِیسَان (neysan) = Ney ile, edati teşbih olan "san," kelimesinden mürekkettir. Kamış gibi demek olur.

Ş Baharın ikinci ayı, Lisanımızda (n) nin esresiyle okunur.

شید ستم که اندر ماه نیسان
صدق بالا رود از بحر عمان
کاشن راز

İşittim ki sedef Umman denizinden nisan ayında çıkar.

(Gulşenî Rāz)

Ş Mecazen nisanda yağın yağmur.

نِیسْبَة (nisbe) = Duvar kuru = çine Nāşırîde (s) den sonra bir de sakin te «ت» vardır.

نِیْسْت (nīst) = Yoktur, değildir: "ni," edatı nefyi ile "est," edatı rabtından mürekkettir.

آتش است این بابک نای و نیست باد
هر که این آتش ندارد نیست باد
مولانا

Bu ney sesi ateştir, rüzgâr değil; her kimde bu ateş yoksa yok olsun.

(Mevlānā)

نِیْسْتَة (nīste) = Yoktur, değildir = nist.

آس شدم زیر آسیای زمانه
نیسته کشتم ز بس جفای زمانه
کسائی

Zemane değirmeninin altında ezildim; zamanenin cefasının çokluğundan mahvoldum.

(Kesā'ī)

نِیْسْتِی (nīstī) = Yokluk.

هستی اندر نیستی بتوان نمود
مالداران برفقیر آرد جود
مولانا

Varlığı yoklukta gösterebilmeli. Yoksula mal sahipleri ihsan ederler.

(Mevlānā)

نیش (nīṣ) = Bıçak ve hançerin, arı ve akrep iğnelerinin sivri uçları.

دگر ده گزندای طانت نیشتر
مکن انگشت در- وراخ کزدم
سمدی

Bir daha iğneye tahammülün yoksa parmağını akrep deliğine koyma.

(Sa'dî)

Ş Zehir mukabili nūṣ'tur Ş Nişan ve alâmet.

Nişter = neşter.

نیشابور (nīṣābūr) = (ba.) نیشابور
Musikide bir makamın adı.

نیشان (nīṣān) = Nişan ve alâmet.

بیناست آن چنانکه ببیند بروی سنک
نیشان پایمور بشبهای ناراسب.
ملا مظهر

Onun gözü o kadar keskindi ki karanlık gecelerde taşın yüzünde karınca ayağının nişanını görür.

(Mollā Meẓher)

نیشک (nīšek) = Borçlu, medyun
Ş Sistan şehirlerinden bir şehir.

نیشکر (neyşeker) = Şeker kamışı.

نی لیزه خوردند اندر جگر
بدانسان که هندو خورد نیشکر
هاتقی

Tıpkı Hintli'nin şeker kamışı yediği gibi, ciğerlerine mızrak kargısı yediler.

(Hâtîfî)

شمرمن شعر ست وشعر دیگران هم شعرلیک
ذوق نیشکر کجایابد مذاق ازبوریا
سلمان

Benim şiirim şiirdir; başkalarının şiiri de şiirdir amma tadım kuvveti hasırdan şeker kamışının tadını nerede bulur.

(Selmān)

نیشو (nīṣū) = Bir nevi erik ki âlû-yi Taberî derler Ş Nişter.

نیشه (nīṣe) = Çoban düdüğü, kaval.

باساز بارید چه کاه نیشه شبان
خاقانی

Barbed'in sazına karşı coban düdüğünü ne yapacaksın.

(Hākānî)

Bunun aslı neyçe = küçük düdüktür. Ş Bir nevi erik (Burhān).

نیشه (nīfe) = Uçkur ve uçkur geçecek yer Ş Bohça.

بسانافه مهر ناکرده باز
زنیفه پسی جامه دلفواز
نظامی

Nice mührü açılmamış misk: bohçadan birçok gönlü okşayıcı elbise.

(Nizāmî)

Ş Kürk.

شیرکز مالش عدل تود باغت یابد
گرددش نرم تر از نیفه روباه شود
شری شفره

*Senin adaletinin terbiyesi ile ta-
baklanan aslanın boynu tilki
kürkünden daha yumuşak olur.*
(Şeref Şefrüh)

Bu kelime nâfenin imalesidir. Nâfe göbeğe mensup demektir. Miske de bu cihetle nâfe de-
nilmiştir. Uçkurun göbeğe mû-
nasebeti bellidir. Nife, kürk de-
ğil, tilkinin göbeği etrafındaki
yumuşak tüylerdir ki başka tüy-
lerden yumuşak olur. Bohçanın
düğümü de ortasındadır.

(nîfe sest kerdn) =
Yemek ve istirahat etmek için
hazırlanmak.

اجل دامن بکشتن چست کرده
زمین نیفه بخوردن سست کرده
خسرو

*Ecel öldürmek için acele edi-
yor, yer yemeğe hazır.*

(Husrev)

نیک (nîk) = İyi, güzel.

راسقرا پیشه خودکن مدام
تا نوی درمردو عالم نیکنام
مولانا

*Doğruluğu daima kendine âdet
et ki iki âlemde iyi namlı ola-
sın.*

(Mevlânâ)

Ş Çok. Nîk bed = çok fena.

یکی زن چون بود بادوبرادر
نباشد دوجهان زین نیک بدتر
فخرگرگانی

*İki kardeşin bir karısı olursa
dünyada bundan daha kötü
şey olmaz.*

(Fehri Gargûnî)

Ş Dikkatli mânasını da ifade
eder.

گفتم بدان نیکار که خورشید انوری
گفتا روی نکوترم اونیک بنگری
فرید کاتب

*O güzele parlak güneşsin de-
dim, eğer dikkatli bakarsan
ondan daha iyiyim dedi.*

(Ferid Kâtib)

«یکی کردن» (k.) karşılığı
ummaksızın iyilik etmek.

İyilik et de denize at, balık
bilmezse hâlık bilir.

نیکو (nîkū) = İyi (Ar.) جيد

رفتگارا نام نیکوزده دارد ورنه هست
سالیان تازجهان رفتست سیف ذوالپزن
قالی

*Geçmişleri iyi nam ihya eder;
yoksa Seyfi Zulyezen dünyadan
gideli seneler olmuştur.*

(Kāānî)

(Zulyezen) Hımyer mülûkünden
birinin lâkabı (Oқыānūs). Şeca-
atte ve mızrak atmakta ünü olan
Yemen padişahlarından biri.

نیل (nîl) = Çivit, çivit denilen bo-
ya kendisinden istihsal olunan
bir nevi nebat ve bu nebatın
usaresidir ki birtakım şeyleri
mavi renge boyar.

جامه چاه ترانقش همی است قضا
آسمان جامه خود رنگ همی کرد بنیل
انوری

*Kaza senin devletinin elbisesini
tasvir ediyor; gökyüzü kendi
elbisesini çivitle boyuyordu:
Hasedinden matem ediyordu.*

(Enverî)

§ Yanmış özerlik tohumu ki nazar değmemek itikadiyle çocukların alınına ve kulak tozuna çekilir.

نیل خواهد وخ خورشید مگر وقت زوال
قصر میمون ترا فانی ازان سازد فی
انوری

Güneşin yanağı galiba nazarlık istiyor da ondan dolayı zeval vaktinde senin saadetli köşkünün gölgesini kısaltıyor.

(Enverî)

برگشت و بوجو یاراست بوستان خود را
بگو شمای گلستان بنفشه نیل کشید
خسرو

Bahçe kendini renk ve koku ile süsleyince menekşe güllüğün köşelerine çivit çekti.

(Hu:rev)

Zeden, keşiden, kerden müş-taklariyle kullanılır. Çivide boyamak matem etmekten kinaye olur. (جامه درنیل زدن) (ba.).

نیل خم آسمان (nîl hūmi āsman) =
(k.) Feleğin uğursuzluğu.

نیلک (nîlek) = Nîl'in musaggarıdır
§ Çimdik.

نیلگری کردن (nîlgerî kerdan) =
Çemen ve sebze bitirmek.

نیلگون پردھا ، نیلگون طارم ،

نیلگون وطا (nîlgūn t̄arem, nîl-gūn perdeha, nîlgūn viṭā) =

(k.) Eflāk. "Veta-Vita,, vavın fethi ve kesriyle döşek. Onun yatağı ve örtüsü yoktur mevkiinde (ماله غطاء ولا وطاء) derler.

نیلوفر، نیلوفر (nîlfer, nîlūfer) = Nîl-
lūfer dediğimiz çiçektir, mavi, beyaz ve sarı renklerde olur. Ekseriya su içinde biter, yükselince güneşin hararetiyle çiçek açar. Nîlper, nîlūberk, nîlūper, nîlūpel, nîlūfel de derler.

غوطه زن در آب چشم خویش در دل های شب
پیش آن خورشید تلان مرچو نیلوفر برآر
صالب

Gece yarılarında kendi gözünden akan suyuna dal: o parlak güneşin önünde başını nîlūfer gibi çıkar.

(Şā'ib)

نیل (nîle) = Çivit otu usaresi, gök, mavi.

زهر سوك اومادر ببوشد جامه نیله
فرخی

Anası onun matemini için mavi elbise giyer.

(Ferruḥî)

نیل ز، نیلی پردّه، نیلی حقّه، نیلی دوائر
(nîlî deva'ir, nîlî ḥuḳḳe, nîlî perde, nîlî beḥr) = (k.)
Eflāk.

نیم (nîm) = Yarım, nısıf.

چودر نیم شب سر برآرم ز خواب
تراخوانم وریزم از دیده آب
نظامی

Gece yarısı uykudan kalkınca
seni çağırır ve gözümde yaş
dökerim.

(Niẓāmī)

Ş Hind'e mahsus bir ağaç.

نیماد (nīmād) = Kuvvei mümey-
yize: iyiyi ve kötüyü ayırdeden
kuvvet.

نیم اشکنی (nīm işkenī) = Nīm şi-
keri de denilen bir nevi tatlı.

هر که فاسق باشد اکنون می خورد
والله اوزاهد بود نیم اشکنی
کال

Şimdi her kim fâsık ise şarap
içer, zâhit olan nimişkenî tatlısı
yer.

(Kemāl)

نیم برشت (nīm birişt) = Rafadan:
az pişmiş kabuklu yumurta
(ba.).

نیم بسمیل (nīm bismil) = Yarı bo-
ğazlanmış بسمیل (ba.).

نیم ترک (nīm terk) = Zırh külâhı,
toğalga.

نیم تنه، نیم تن (nīm ten, nīm tene)
= Mintan denilen kollu yelek.

نیم چرخ (nīm çerh) = Halka gibi
bir nevi küçük ok yayı.

نیمچه (nīmçe) = Nīm ten: tahrif ile
mintan dediğimiz elbise (ba.).
Ş Kısa kılıç, Burhan tercemesi
bunu varsak ve kamçı sure-
tiyle tarif ediyorsa da lehçede
varsak = enli yatağan, nimçe.
Kamçı = bir nevi ensiz demir
kılıç mânâlarıdır ki ayrı ayrı
şeyler demek olur.

چو دیدم بزمه گل پای در رکاب آورد
کشید نیمچه ای که خسروست سوار
عبداللہ

Yeşillik gülün ayağını özengide
yani hazır vaziyette görünce
padişah ata bindi diye kılıç
çekti: selâma durdu.

(Muciruddin)

Ş Kısa tüfek.

نیم حایه مینا (nīm haye'i mīna) =
(k.) Gök.

نیم حایه (nīm haye) = Kubbe
Ş Ufkun üstünde görülen fele-
ğin nısıf küresi.

نیم دست (nīmdest) = Küçük mes-
net ve mansip.

دست آفت بدوچه گونه رسد
که درو نیم دست دستورست
انوری

Âfetin eli ona nasıl erişir;
çünkü onda vezir mesnedi var-
dır,

(Enverî)

نیم دینار (nīm dīnar) = Yarım altın
(k) güzelin dudağı.

دوش کرشم بکار نیمه دینار تو
چشم تو بازلف گرفت زلف تو در تابعد
خاقانی

*Dün gece dudağını dişimle
tuttum; gözün zülfe söyledi.
Zülfün büküldü.*

(Hāḳānī)

نیمراست (nīmraṣt) = Musikide bir
makamın adı.

گفته گهی راست گهی نیم راست
دملوی

*Kāh rast, kāh nīm rast maka-
mını terennüm etmiş.*

(Dehlevī)

نیمرس (nīmres) = lâyıkiyle olmamış
şarap, meyva, sebze § Yeni
kanadlanan kuş.

چید هرکس برقدر دالت از بستان فیض
میوه مانیرس از شاخسار افتاده است
میرزاوسی

*Bostandan herkes kendi de'ece-
sine göre feyz aldı, bizim mey-
vamız dalından yarı olgun
olarak düşmüştür: Bizim isti-
fademiz istidadımız nispetin-
dedir.*

(Mirzā Rezi)

نیم روخاکی (nīm rū ḥakī) = (k.)
Yüzün bir tarafını yere koymak.

نیم روز (nīm rūz) = Günün yarısı
(Ar.) نصف النهار

ظالمی را خفته دیدم نیم روز
مدی

*Bir zalimi öğleye kadar uyumuş
gördüm.*

(Sa'dī)

§ Sistan vilâyeti.

چون چتر سنجری رخ بختم سیاه باد
باقدر اگر بود هوس ملک سنجرم
تا ببات جان من خیراز ملک نیم شب
صدم ملک بیروز بیک جو نمی خرم
احمدغزالی

*Fakirliğimle beraber Sencer'in
mülküne heves edersem Senceri
çadır gibi talihimin yüzü kara
olsun, benim canım gece yarısı
saltanatından haberdar olduğun-
dan beri yüz Nimruz mülkünü
yarım arpaya satın almıyorum*.*

(Ahmed Ğezālī)

§ Barbedın icadettiği lâhinlerin
yirmi dokuzuncusu (ba.).

چو گشت نیم روز آن مجلس افروز
خرد نیمه و شدی تا نیمه روز
نظامی

*O meclisi ziyadar eden, nīm-
ruz nağmesini terennüm edince
akıl günün yarısına kadar
kendinden geçerci.*

(Nişāml)

نیم سفته (nīm sufte) = (k.) Eksik
ve kapalı söz; bunun doğrusu
gevheri nīm suftedir.

نیم شیکری (nīm şikerī) = نیمه اشکری
(ba.).

نیمکار (nīm kār) = Şakirt § Gün-
delikçi § Noksan şey.

* Gece yarısı saltanatından maksat
gece'eri edilen ibadetle kazanılacak ahret
saltanatıdır.

دواولملش بدرج تنك تاري
مه ازرويش ايشغل نيكاري
خسرو

*İnci, onun lâlinden karanlık,
dar kutuda; ay onun yüzünden
eksiltmekte, tenakuzla meşgul.*
(Husrev)

نیم کاسه زیر کاسه داشتن
(nīm kāse
zīri kāse dašten) = (k.) Hile
etmek.

نیمک
(nīmlik) = Çimdik (Nāşiri).

نیم لینک
(nīm link) = Yay zarfı.

بیک تیرای فلک شل کشد
اگر برگشاید بکین نیم لینک
فخری

*Eğer kin ile yay kutusunu açar-
sa bir ok ile feleğin ayağını
topal eder.*

(Fehri)

Ş Yay mânasına da gelir Fehri
bu beyti yay'a misal getirmiştir.
Mâna, yaya küşad verince de-
mek olur Ş Yükün bir dengi
Ş. Hoş ve yakışıklı.

نیمور
(nīmūr) = Tenasül aleti.

نیمه
(nīme) = Yarım Ş Kadın yüz
örtüsü.

نیم هلال
(nīm hlāl) = (k.) Güzelin
dudağı

نیناد
(nīnad) = Sabır.

نې نه اوډې (neyi nihavendī) =
Bir karıştan uzun, kalemden in-
ce, ukdeleri çok, hoş kokulu
bir nevi kamyş. Hind kamyşı,
altın kamyş da derler (Ar.)
قصب الزریره

نېنیا
(nīnyā) = (ba.) نانخواه.

نېو
(nīv) = Şeci, bahadır.

کرم وکامل وصافی ضمیرمت
شجاع و صفدروکین تووونو توت
فخری

*Kerim ve kâmil, kalbi te-
mizdir; şeci, saffı harb yarıcı,
intikam alıcı bahadır.*
(Fehri)

Ş Oluk, bu mânaya (nav) in
imalesidir.

نېو
(nīyū) = Tarçın nev'inden bir
kabuk (Ar.) قوته

نېو
(neyū) = Doğru, müstakim.

نېواد
(nīvad) = Şecaat.

نېوار
(nīvar) = Yer ile gök arası
(Ar.) جو

نېواره
(nīvāre) = Oklağı, oklava.

نېو باریدن
(neyevbāriden) = Yut-
mak mânasına gelen evbariden
kelimesinin menfisi. Evvelinde
hemze olduğu için nefi edatı

gelince hemze (y) ye kalbolunmuştur.

نیوتش (nīvteṣ) = Cinsî münasebet.

نیوتور (nīvtūr) = Kibir ve gurur.

نیورونیوار (nīver ū nīvar) = Yer ile gök arasındaki yağmur, kar, bulut gibi hâdiseler.

نیوراد (nīvrad) = İntizam

نیوساد (nīvsad) = Sabit olup zeval bulmıyan (Ar.) ناسیری (Nāşirî).

نیوسوم (nīvsūm) = Yemeğe karşı çok hırs ve tamah.

نیوش (nīyūṣ) = Niyüşiden = işitmek, dinlemekten emir.

پند حکیمان صداقت شنو
گر بود گوش حقیقت نبوش
شاعر

Hakikat dinleyici kulağın varsa hükemanın sözünü sadakattla dinle.

(Şā'ir)

Ş Tahfif ile (y = ی) nin hazfedildiği de vardır.

تا لغوشم وصوصه کس بعدازین
عهد کردم لذو کردم ای معین
مولانا

Ey muin! Bundan sonra kimşenin vesvesesini dinlememiye âhdettim, nezrettim.

(Mevlânâ)

gibi müştak-katı da kullanılır.

الای نبوشند هوشیار
یکی نفر گفت آرمش گوش دار
قالی

Dikkat et ey akıllı dinleyici! Sana güzel bir söz söylerim, dinle.

(Kā'ānî)

نیوشه (niyūṣe) = İki kişi konuşurken kulak kabartıp dinlemek (Ar.) استراق سمع Maksat işitilen sözü söylenmesi münasip olmıyan kimselere haber verip fitne çıkarmaktır.

چه نبوشه خواجه به نیکی وصلحت
چه نبوشه نادان افشته وغوغاست
رودکی

Efendinin hep kulak kabartması iyilik ve sulhe, cahilinki bütün fitne ve kavgaya dairdir.

(Rūdeki)

نیوند (nīvend) = Anlayış & Üzerlik tohumunun kırmızısıdır.

نیوه (nīve) = Nâle, efgan.

اشنوی نبوه خروشانرا
رودکی

Cuş u huruşa gelenlerin nâlesini işitmez misin?

(Rūdeki)

نیوه چمینه (nīve'i çemîne) = Evliyanın istedikleri zaman bedenlerinden ayrılmaları (Ar.) خلع بدن (Nāşirî).

(V) = Arapça elifbenin 26 ncı, Farsçanın 22 nci harfidir. Ebced hesabıyla 6 rakamını gösterir. (۶) birkaç kısımdır: (1) Atıf edatıdır: atıf vavı iki mevkie mahsustur. Biri bir şahıstan sudur eden iki karşılıklı fiil arasına girip ikinciye birinciye bağlar. Reft u âmed = gitti ve geldi. Öbürü bir işte müşterek olan iki isim arasında bulunur: Bağ ve hânere hıridend = bağ ve evi satın aldılar. Bu (v—) cümleinin başında bulunursa üstün okunur.

نقد و راسخ در اصلاح گوشتد
و اگر اصلاح نتواند خوشد
جای

Kudretleri yettiği kadar ıslaha çalışırlar; eğer ıslah mümkün olmazsa susarlar.

(Cāmî)

Cümlelerin ortasında bulunup kendisinden evvel (و ا) harflerinden biri bulunmazsa (و) sakin üst tarafı ötre okunur.

من وانكار شراب اين چه حكايت باشد
حافظ

Benim şarabı inkâr etmekliğim, bu nasıl lâf! : hâşâ ben bu işi yapamam.

(Hâfız)

اگر تو تمانی مانند بجای
بل و مسجد و خان و مهمالمرای
معدی

Eğer sen kalmazsan köprü, mesçit, han, misafirhane yerinde kalır.

(Sa'dî)

Ve eğer bu harflerden biri bulunursa vav ötre okunur (dānā-vu nādān = bilen, bilmeyen). (Sebū vu sāğēr = testi ve kadeh) (Hāme vu nāme = kalem ve mektup) (Dānī vu pursī = bilirsin ve sorarsın) atıf "vav,"ı bazan mülâzimet mânasını ifade eder.

اگر دعوتم رد کنی در قبول
من دوست و دامان آل رسول
معدی

(Yarabbi) eğer duamı reddetsen de, kabul etsen de ben elimle Peygamber evlâtlarının eteğine sarılıp ayrılmam.

(Sa'dî)

İstib'ad mevkiinde de kullanılır (Hafızın yukarda yazılan «من وانكار» mısraında belirtildiği gibi.)

(2) Hale delâlet eder.

شنیدم که می گفت و باران دمع
فرو می دودش بمارض چو شمع
معدی

*İşittim ki gözyaşı yağmuru
mum eriyip kendi üzerine ak-
tığı gibi yanağa akararak diyor-
du.*

(Sa'dî)

(3) (Ya) gibi terdid ifade eder.

گل همین پنج روز و شش باعد
وین گلستان همیشه خوش باشد
معدی

*Gül ancak beş ya altı gün de-
vam eder. Halbuki bu gülistan
daima hoştur.*

(Sa'dî)

Kelimenin ortasında bulunan (ج) mârufe, meçhule, mâdule adla-riyle üçe taksim olunur. (Vav-ı mârûfe) makabli ötre ve med ile açık surette telâffuz olunan (ج) dir : Dür = uzak. Mür = ka-rınca. (Vav-ı meçhule) vav-ı mârufe gibi üst tarafı ötre ise de ötresine işba' verilmeyip ha-fifçe yani (ج) ile ötre arasında telâffuz olunan (ج) dir : (Gür = mezar) (Sebû = testi). (Vav-ı mâdule) üstün (ج) dan sonra (ا و پ در ز س ش ن ه ی) harflerinden evvel gelen (ج) dir ki telâf-fuz zamanında başka harfe ge-çilir. Bu (ج) harekesi halis üstün olmayıp ötreye çaldığından bir adı da vavı işmamdır.

(huvâb = uyku), (hud = kendi), (hur = güneş), (huzem = buhar), (hüste = ezilmiş), (hüş = hoş), (hünd = efendi), (hühel = eğri), (huy = ter).

Bunlar tâb, şad, ser, azm, heste, veş, çend, sehl, mey. gibi te-lâffuz olunurlar. Vavı mâdulenin

ötre ve esresinin (ج) dan sonra geldiği de vardır:

Ahûr = hayvanın barındığı yer.
hîş = kendi — akraba.

Vasatta bulunan (ج) lardan biri de vav lâfzıdır ki bir yazılıp iki okunur:

tâvus = tavus, kâvus = pâk ve asil.

Kelimenin sonunda bulunan vav tasgir, işba', nispet ifade ettiği gibi bir de mücerret üst tara-fının ötresini beyan için gelir. Tasgîr: hâlû = dayıcık, pesru = çocuk.

İşba': kemâlû, cemâlû.

Nispet: hindû = hindli, âbû = ni-lüfer çiçeği.

Makablinin ötresini beyan eden: tu = sen, du = iki.

Velik, velikin kelimelerinin ev-velkilerindeki (ج) lar terdidi ifade eden evvelki (ج) zait addolunur: hak ba menest ve ya ba o = ben mi haklıyım yoksa o mu?

وا (va) = Aş, yemek.

گرت نرمت همی باید بصحرای قناعت شو
که آنجا باغ دریاغت و خوان درخوان ووا دروا
سنائی

Tenezzüh istersen kanaat sah-rasına git; çünkü orada müte-addit bahçeler ve sofralar ve yemekler vardır.

(Senâ'î)

Ş Baz = باز gibi yine, geri, tekrar, bir daha mânasınadır.

هزار یوسف گم گشته و اتوانی یافت
مرآتین جمال خود اریفشای
نجیب الدین

*Kendi cemalin yeninin ucunu
silkersen kaybolan bin Yusufu
tekrar bulursun.*

(Necibuddin)

آنش المسرده از کاروان و ماندنام
هرهاتم هفته خاکستر نشینم کرده اند
واصف

(Bk.) خاکستر

Ş Açık = baz ; der va kun = ka-
pıyı aç.

بگلزار جالش تا چو شبنم دیده واکردم
باندک گمری از مهر او خودوا فنا کردم
میرزا محمد

*Onun güzelliği gülistanında çiğ
gibi gözümü açınca onun mu-
habbetinin azıcık hararetiyle
kendimi mahvettim.*

(Mirzā Mehmed)

بدان ناخن جوان هر عقده واکرد
بجز آن عقده کورا خدا کرد
جای

*O tırnakla Cenabı Hakkın bağ-
ladığı düğümden maadasını
çözmek, açmak mümkündür.*

(Cāmî)

Ş Ba (با) mevkiinde kullanılır. Ba o
guftem = ona söyledim diyecek
yerde va o guftem denilir Ş Has-
talığın şiddeti zamanında söy-
lenen vay kelimesinin muhaf-
fefdır Ş Tahassür ve teessüf
ifade eder Ş Kelimenin evve-
linde bazan zait olur. Mevlâna
(هین زدن ز نام وارهان) aman beni ka-
dınların elinden kurtar Ş Uzak,
ırak.

و ابا (vaba) = Anlayış kuvveti, zekâ.

و ابردن (vaberdan) = Yufka açmak.

وات (vat) = Söz Ş Kürk, vatger
kürkçü.

منت خدای را که بازار عدل او
بازست جفت صمود و گرگست و انگر
فخری

*Elminneti lillâh ki onun adaleti
pazarında toğan sa've ile çift,
kurt kürkçüdür.*

(Fehrl)

Sa've = serçe nev'inden kuyruk
salan kuşu Ş İrmak.

واتر (vater) = Ziyade uzak, sonun-
daki (ter) تری tafdil edatıdır.

واتگر (vatger) = Sözcü, hikâyeci,
şair Ş Kürkçü.

نهاد روی بحضرت چنانکه دویه پر
به تیم واتگران آید از در تیاس
ابوالعباس

*İhtiyar tilkinin orman kapısın-
dan kürkçüler dükkânına gel-
diği gibi huzura teveccüh etti.*
(Ebûl'abbâs)

واج (vac) = (Ler) dilinde soru, sual
mânasınadır. Ebi vaci = ez men
mi pursi = benden soruyorsun
demektir.

ای واجی چرا بی نام و نشانی
کسی کش عاشقه چش نام و چش نماند
باطاهر

*Niçin adın ve ârın yoktur di-
ye benden sorarsın; âşık olan
kimsenin nam ve ârı olur mu?*

(Bâbâ Tâhir)

واچار (vaçar) = Çarşı, pazar;
vaçar, bazardan daha doğru-
dur, çünkü Farsçada (b) ile (z)
az kullanılır.

واچیدن (vaçiden) = Dermek, dev-
şirmek, hususiyle yüzde hid-
detten neşet eden buruşukluğu
açmak, gidermek.

واح (vah) = Yakîn, karşılığı gu-
man = zan dır.

گمان برم که بدو ملک نماید باقیست
بصد دلیل مبرهن گمان من شد واخ
فخری

*Zannederim ki saltanat ona
ilelebet bakidir. Yüz müsbet
delil ile zannım yakîne mübed-
del oldu.*

(Fehrî)

Ş Güzel bir şey görüldüğü veya
işitildiği zaman söylenen ve
tekrarlanan bir kelimedir. Ne
kadar güzel, ne şaşılacak şey
gibi = âh.

واخوردن (vahürden) = Karşılaş-
mak, mülâkat etmek.

واحدن (vahiden) = Biribirinden
ayırarak, ditmek. Vahide = atıl-

mış, hallaçlanmış, didilmiş pa-
muk ve yün.

واد (vad) = Oğul

یکی مرد بد نام او هفت واد
ازیراکه او را پسر هفت زاد
فرمودی

*Heftvad namında bir adam
vardı; çünkü onun yedi oğlu
doğmuştu.*

(Firdevsî)

وادارنک (vadarenk) = Ağaç ka-
vunu.

واده (vade) = Asıl, madde ve temel
Ş Zemzeme ve huruş ile tefahür
etmek.

وادیب (vadyab) = Bozulmuş, el-
den gitmiş, kullanılacak hali
kalmamış şey.

وادیان (vadiyan) = Rezene denilen
tohum.

وادیح (vadic) = Asma çardağı
Ş Asma kolunda üzüm bittiği
yer ki asmanın gözüdür Ş Diz-
lik, potur.

واره، وار (var, vare) = Teşbih
edatıdır.

جز مدح تو گر نقش کنم بروخ کاغد
باد از کفم انگشت قلم وار شکسته
سوزنی

Kâğıdın yüzüne senin methinden başkasını nakşedersem elimden parmağım kalem gibi kırılınsın.

(Sūzenî)

زمین وارم دها کردی به-یق
تو رفیق چون فلک بالا نشستی
نظای

Beni yer gibi alçakta bıraktın. Sen gittin felek gibi yükseğe oturdun.

(Nizāmî)

Ş Nevbet, kerre.

گل دگر ره بگلستان آمد
وارد باغ و بوستان آمد
رودی

Gül yine gülistana geldi. Bağ ve bostanın neubeti geldi.

(Rūdekî)

Ş Resim ve âdet.

فرسخ آن کسی که وار خود ایشانست
کار خود را برار خود پرداخت
بای

Âdetini tanıyıp işini âdetiyle telif eden kimse uğurludur.

(Cāmî)

Kerre ve merre mânasına (بار) barın müradifidir: yekvar = yekbar = bir kerre, duvar = dubar = iki kerre Ş Yük, şuturvar = deve yükü, harvar = eşek yükü. Harvari, şuturvari de denir Ş Miktar: camevar = bir donluk, bir robuk, külâhvar = bir serpuşluk. Lâyık: şahvar = padişaha lââyık, guşvar = kulağa lââyık Ş Sahip: ayalvar = ayal sahibi, ümitvar = ümit sahibi, rahvar = yol sahibi, yollu; bu

kelimede yola, yarıyan mânasına liyakat edatı da olabilir.

بسی زینت خود اندو زمانه نوهیدم
مگر که لطف تو بآرم امیدوار گفتم
قائمی

Zemanede kendi talihimden çok ümitsizim meğer ki senin lûtfun beni tekrar ümitvar ede.

(Kāānî)

وَارَحَد (varehd) = Tembel, üşengen.

وَارَدَن (varden) = Börekçi merdanesi.

وَارَسَه (vareste) = Kurtulmuş, azade, fariğulbal.

زهرماند گویا جدا کن مرا
بوارستان آشتا کن مرا
هاتقی

Beni âcizlerden ayır; azadelerle tanıştır.

(Hatîfî)

وَارِغ (variğ) = Su bendi Ş Kuyumcu lehimi Ş Asma çardağı.

وَارَن (varen) = Dirsek. Vavın zammiyle mâkûs mânasına (varun) muhaffefi.

وَارُونَه، وَارُون (varün, varüne) = Ters, dönmüş, makûs = uğursuz, na mübarek. Bâzgûne (ba.).

ندام بخت را بامن چه کیست
یک نالم یک زین بخت وارون
لیبی

*Bilmem bana talihimin ne kini
vardı; bu ters talihimden kime
nâle edeyim kime?*

(Lebibî)

ای برادر برکه نالم من
زین جفای سپهر وارونه
شاگرد بخاری

*Ey birader! Bu makûs feleğin
cefasından ben kimin yanın-
da nâle edeyim?*

(Şakiri Buḥārî)

وادی (varî) = Teşbih edatıdır: gül-
vari = gül gibi.

وازیج (vaznîç) = Salıncak.

واژ (vaj) = Gümrük, haraç = bac.
Vajhavah = gümrükçü, vajgâh =
gümrük alınan yer.

وارغ (vajeğ) = Hurma ağacı lifi
yahut ottan yapılan urgan § As-
ma çardağı.

واژه (vaje) = Kelime.

واژبان (vajban) = Büyükler, ekâbir.

واس (vas) = Buğday başağı.

واسوختن (vasūhten) = Yüz çe-
virmek.

رخت گرمست ازو کلها نسوزد
خا بر از کرده خود وا نسوزد
نورس

*Senin yanağın sıcaktır, ondan
çiçekler yanmaz, bahar kendi
işlediği işten yüz çevirmez.*

(Nevrës)

واشامه (vaşame) = Kadın baş ör-
tüsü.

زکیسویت مرا ده یادکاری
زواشامه مرا ده غمگساری
فخر گرگانی

*Bana zülfünden bir yadigâr,
örtünden bir gamkûsar bağışla.*
(Fehri Gurgânî)

واشکرده (vaşkerde) = Seri ha-
reketli, hazır, müheyya.

واشینگ (vaşing) = Davul çalan,
davulcu, ramazan davulcusuna
vaşingî derler.

واشه (vaşe) = Atmaca = ba.

واف (vaf) = Bülbul, hanende ba.

واک (vâk) = Karabatak kuşu, mu-
arrebî واق.

واکردن (vakerden) = Açmak.

المنه له که دگر بخت من از خواب
بیدار شد و دیده بیدار تو وا کرد
صلمان

Allaha çok şükür yine benim talihim uykudan uyandı da gözüm senin yüzünü gördü.

(Selmân)

وال (vâl) = Bir nevi büyük ve pul-lu balık. "Bâl," de derler.

دین زدرویشان طلبی خواجگان پرشکوه
زانکه گوهر از سدای پای نه ازماهی وال
کال

Dini fakirler, dervişlerden ara, azamet sahibi reislerden değil; çünkü inciyi sedeften bulursun, "vâl," denilen büyük balıktan değil.

(Kemâl)

والا (valâ) = Yüksek § Bir nevi ipekli ince kumaş ki yüz örtüsü yapılır § Valâd (muḥ.) دك (ba.).

والاد (valâd) = Ev örtüsü, sakaf

از سده برکشید بنیادش
بغلاک رفراشت والادش

پورهای جای

Temelini balıktan kurdu, sakafını felege yükseltti.

(Pārbehāyi Cāmî)

§ Kemer ve kubbe kalıbı § Temel ve esas.

همچنین همچنین همی فرمای
ای فلک رفعت و فرشته نهاد
تا بانبال تو تمام شود
این بناراکه کرده والاد
اسماعیل کال

Ey felek gibi yüksek, melek tâbiatlı ! Böylece muttasıl ferman et ki esasını kurduğun bu bina senin ikbalinle tamam olsun.

(İsmâ'il Kemâl)

Cihangiri bu şiiri kubbe ve kemer kalıbı mânasına misal getirmişse de tercümemiz veçhile temel mânasına almak münasiptir sanırım. Valâdger=yapıcı, duvarcı. Lügatler nakışlı bina, harç ile yapılmış binada kullanılan harç, duvar kuru gibi muhtelif mânalarda yazmışlarsa da şahit getirdikleri beyitler bunları ispat etmiyor (Cihangiri).

والان (valân) = Razyane, rezene denilen nebat=badyane. Valân iki kısımdır, büyüğüne razyane, küçüğüne şebt=dereotu derler.

والانه (valâne) = Yara.

والو جانیدن (valūcanīden) = Bir kimsenin sözünü taklidetmek. Türkçesi yansılama.

واله (vale) = Ilgımsalgım = serap.

از شوق رویت جانب خوری کنم نگاه
چون آتشی از عطش بسوی واله می رود
سیف الدین

Yüzüne iştiyakımdan susuzun susuzluktan serap tarafına gittiği gibi güneşe bakıyorum.

(Seyfuddin)

§ Bir nevi ipek kumaş § Nâle. Bir işte ikdam mânalarında da görülmüştür.

والیس (valīs) = İskenderin nedimlerinden bir hekim.

والی سهرانجم (valî'î sipihri encum) = (k.) Mirrih yıldızı.

وام (vam) = Borç, vamî, vamdâr = borçlu, medyun.

برهنه تنی يك دوم وام كرد
تن خویش را کسوتی خام کرد
سعدی

خام (ba.).

بود شیخی دائماً نو و امداد
از جواهر ندره که بود آن نامدار
مولانا

*Bir şeyh vardı ki cömertlikle
şöhretinden dolayı daima borç-
lu idi.*

(Mevlânâ)

§ Renk ve boya.

وامران (vamran) = Zerdeçavın
küçük nev'i ki kırlangıç otu da
derler.

وام زمین (vami zemîn) = İnsan
vücudundaki toprak cüz'ü: gû-
ya insan zeminden istikraz et-
miştir çünkü vam = karz, ze-
min = yerdir.

وان (van) = Gibi = benzer, ma-
nend; muhaffefi ven dir. (ba.)
§ Koruyucu, puştivan = sırtı mu-
hafaza eden, koruyan, destek
بلوان (ba.).

وانج (vanc) = Mercimek.

وای (vay) = Acı ve sıkıntı zama-
nında telâffuz olunur bir kelime
§ Tahassür ve teessüf de ifade
eder.

بخت بد و محنت عالی بلاست
وای بر آن کسی که بدین مبتلاست
شاهر

*Fena talih ile himmeti yüksek
olmak belâdır. Yazık o kimse-
ye ki buna müptelâdır.*

(Şâir)

§ İç merdivenli kuyu § Azgın,
doğru yoldan sapan.

وایاوی (vayavay) = Feryat.

وایه، وایا (vaya, vaye) = Hacet,
gerekli, zaruri = bââyâ, bâiest.

ملکرا زحری که وایا بود
نگوثر دعای وایا بود
دهلوی

*Padişaha lâzım ve gerekli olan
en iyi tılsım ahalinin duasıdır.*
(Dahlevî)

§ Murat ve maksut.

وایه جای همین لغت بود
گر نیاید وایه او وای وای
جای

*Cāmî'nin isteği senin kırmızı
dudağındır, maksadı ele geç-
mezse vay yazık.*

(Cāmî)

§ Hisse ve nasip, mal ve metaç,

زیر پا آور هوای نفس را
کم بدو ده وایه های نفس را
عطار

Nefsin arzusunu ayak altına al; nefsin nasiplerini ona az ver.

(‘Aṭṭār)

Vayedar = nasipli.

وَبَاسَكَ (vebasek) = Esneme = hamyaze = dehandere = faje.

وَرَّ (veber) = Farsça lügatler, ke-diye benzer, gök renkli, kuyraksuz bir hayvan diye tarif ediyorlar. Bu kelime Okyanusta banın sükûniyle ada tavşanı, ak tavşan diye tarif edilmiştir.

وَبَرْدَكَ (veberdek) = Bilmece, yalıltmaç.

وَت (vet) = Kürk. Vat muḥ. vetker = kürkcü وات (ba.).

وَتَكَ (vetek) = Bildircin kuşu.

وَتَكَوْ (vetkej) = Üzüm çekirdeği.

وَجَنَكَ (vecenk) = Kuş gagası.

وُجُودُ سَازِ مَعَادِنِ (vucud sāzi me-ādin) = (k.) güneş.

وَجَهْ (vech) = Yüz ve cihet mânalarına Arapçadır amma İranlılar masraf, harçlık ve vazife mânasına kullanırlar.

چو پشه طلعتا وزرای تو وجه من
اکلون سه ماه رفت که تأخیری کنند
سلمان

Ey yüzü güneşe benziyen! Senin vezirlerin şimdi üç ay oluyor ki benim vazifemi tehir ediyorlar.

(Selmān)

وَجَرَ (veçer) = Fetva; veçerger = müftü.

وَحَرَ (veher) = Yer, mekân.

وَحْشَ (vehş) = Hayvanlarda ayağa su inme denilen ve topallıklarına sebeb olan bir hastalık ş (h) sükûniyle başlangıç, iptida, esresiyle bu hastalığa tutulan hayvan ş Türkistanda bir vilâyet ş Bedaḥşanda bir vilâyet.

شنیدم که بگریست دانای وحش
که یارب مرا این شخصرا توبه بخش
سعدی

İşittim ki Vehş şehrinin âlimi, Yarabbi! Bu şahsı tövbeye muvaffak et diye ağladı.

(Sa’dî)

وَحْشَتَ (vehşet) = Pençe i duzdidenin dördüncü günü نچه دزدیده (ba.).

وَحْشُوزَ (vehşur) = Peygamber.

جمال دبی و دین نسبت تو بارتوبت
بود پند شهان همچو امت و وحشور
فخری

Dünya ve dinin cemali! Padi-

şahlar nezdinde senin mertebe cihetiyle derecen ümmetle Peygamberin derecesi gibidir.

(Fehrî)

Nâşirî, (dest-ver) kelimesinde olduğu gibi aslı (vehş-ver) = ilham sahibi demek istiyor ise de (vehş) kelimesinin ilham mânasına geldiğini (vehş) maddesinde yazmamıştır. Aslı vehş-ver = ilham sahibidir.

وَحْشُورِنِهَاد (vehşürnihad) = Şeriat, vahşürbend, vahşüpend de derler (Nâşirî).

وَحْشَبْرَك (vehşberk) = Horasani denilen nebat ki solucan otu da derler.

وَحْشَبَه (vehşîne) = Beyaz renkli bir kuş. Bu kelimenin evvelindeki vav, âtifedir. Cihangirî ve Burhan nefsi kelimeden zannetmişler (Reşidî) خَشَبَه (ba.).

وَحْ وَحْ (veh veh) = Oh oh: Görülen şey tab'a hoş geldiği zaman söylenen bir kelimedir, veh veh, vah vah da denir. Alay tarzında da söylenir.

کندم وجو مباح گو امسال
نان کادرس خوش بود وخ وخ
نزاری

Bu sene buğday ve arpa olmayıversin; oh oh, darı ekmeği hoş olur.

(Nizārî)

وَد (ved) = Hakim, faziletli § Kızgın ve sıcak.

وَدْحَن (vedhîn) = Su koyunu.

وَر (ver) = Sahip mânasıdır. Kinever = kinli. Pişever = sanat sahibi, danişver = bilgin.

بایان رسد کیسه سیم وزر
نگردد نهی کیسه پیشه ور
سعدی

Gümüş ve altın kesesi sona erer; sanat sahibinin kesesi boş olmaz.

(Sa'dî)

§ (Ber - ر) lâfziyle müteradiftir, ba ile vav arasında tebadül vardır yani biri diğerinin mevkiinde kullanılır § "vāger," muhaffefidir.

نکو کوی ور دیر گوی چه غم
سعدی

(ba.).

§ Çocukların talim tahtası: ver-midehed = talim veriyor § Hararet.

وَرَا (vera) = Onu: o ra «اورا» yahut veyra «ویرا» muhaffefi.

ناگهان مردی ورا بیدار کرد
چشم چون یکشاد پنهان گشت مرد
مولانا

Ansızın onu bir adam uyandırdı ve gözünü açtığı zaman kayboldu.

(Meulānā)

وَرَارُود (verarud) = Irmak arkası:

Arapça Maverâünnehrin tercümesidir. Ceyhun nehri mecrasının kuzeyindeki memleketlerdir.

اگر چهلوانی ندای زبان
ورارود را ماوراء النهر دان
فردوسی

*Eğer Pehlevi dili bilmezsen
Verarud'u Maverâünnehir bil.*
(Fırdevsî)

Nemeksud vezninde verezrud da denir. En doğrusu izarudur. (ba.) azarod.

وَرَاژ (vuraz) = Erkek domuz (R-) şeddeli de olur.

چو وراز خوگست خوش پوی وچاپک
فرید

Erkek domuz gibi hoş ve çabuk koşucudur.
(Ferîd)

وَرَاغ (verag) = Ateş şulesi.

آتش عشق چون خود پنهان
کز زبام کشید زبانه وراغ
علی فردوسی

Aşk ateşi nasıl gizlenir; çünkü dilimden ateşin şulesi dilini gösteriyor.

(‘Alî Ferkedî)

Ş Aydınlik, parılık.

بیشتر زین روزکاری داشت الحق چنانک
بود حال و نالم ازوی باورارغ ویا مراغ
ابن یعین

Bundan evvel bir zaman geçirdim; doğrusu öyle bir zaman ki ondan hal ve şanımlı parlak ve aydın idi.

(İbnî Yemîn)

Bu mânanın birinci mâna ile farkı yok gibidir.

وَرَام (veram) = Hafif, kolay, kıymetsiz.

عطاء او بورامست زائرانش را
گمان مبرکه جز او کسی عطا دهد بورام
فروغی

Onun ziyaretçilerine ihsanı kolaydır; zannetme ki ondan başkası sühuletle ihsan eder.
(Ferruhî)

جهان پر ازخس و خار ویر ازورام شدهاست
ناصر

Cihan çörçöple ve ehemmiyetsiz şeylerle dolmuştur.
(Nâşır)

وَرَانِبَر (veranber) = O taraf.

ناگه شی ورا نبر گردون برآمدیم
مولانا

Ansızın bir gece feleğin o cihtine yükseldim.
(Mevlânâ)

وَرَايِ پَسْت وُ بُلَنْد (verayi pest a bulend) (k.) Yer ve gökünü ötesi ki feleki âzamdır. Hükema "lâ halâ ve lâ melâ," derler ve âlemi lâhute derler ki âlemi nâsut ve melekûtun fevkindedir.

وَرِپُوشَه (verpūše, ver-pūšte) = Kadın başörtüsü.

وَرْت (vert) = Çıplak, uryan.

وَرْتَاچ (vertac) = Ebegümecei =

nankelağ = tüle = afitab perest
= nilüfer.

مهر چپ و راحت ی فکند ترکس ازخار
ورتاج بریسارش وریخان برعین
مولانا

*Nergis mahmurluktan başını
sola ve sağa düşürüyor; ay
çiçeği solunda, sümbül sağında.*
(*Mevlânâ*)

کشاده دیده بینا ستاره چون ترکس
درآب رفته کل آفتاب چون ورتاج
منصور شیرازی

*Yıldız görücü gözünü nergis
gibi açmış, güneşin çiçeği ni-
lûfer gibi suya gitmiş.*
(*Menşûr Şîrâzî*)

وَرْتِج (vertic) = Bildircin.

گشته درچنکل عشق تو گرفتار دلم
همجو ورتیج که درچنکل بازست اسیر
شاعر

*Gönlüm doğanın pençesine düş-
sen bildircin gibi senin aşkın
pençesine giriftar olmuş.*
(*Şâ'ir*)

وَرَج (verc) = Kadr ve kıymet § Ko-
parmak, kazmak § Katı, sert.
Kıymet ve koparmak mânâ-
larına erc "ارج" de denir.

ای بوج و کامکاری ثانی اسفندیار
وی بعدل و نامداری ثانی نوشیروان
امیر معزی

*Kıymette ve muradına ermekte
İsfendiyâr'ın, adalet ve şöhet-
te Nûşîrvân'ın ikincisi!*
(*Emîr Mu'izzî*)

میرافرازان دولترا بفر ایزدی یاور
ستیکانان ملترا بوج حیدوی قاهر
ابونصر احمد رافعی

*Devletin ulularına Allahın ina-
yetiyle yardımcı; milletin za-
limlerini haydarane sertlikle
kahredici.*

(*Ebû Neşr Ahmed Râfî'i*)

وَرَج (vrehc) = Çirkin = ferehc.

وَرْد (vird) = Şakirt, mürit.

وَرْدَان (virdan) = Siğil.

وَرْدَك (verdek) = Gelin cihazı.

وَرْدَنَه (verdene) = Börekçi mer-
danesi § Dolap oku.

وَرْدُوك (verdük) = Çerden çöpten
yapılmış kulûbe.

وَرْدَه (verde) = Güvercin yuvası =
Burcu kebuter. Burhan, mutlak
burc mânasına da yazmıştır.
§ Güvercincilerin güvercin ürkü-
tüp uçurdıkları değnek. Nâşîrî
(verde)ye yalnız Arapça "semanî
= سماى" denilen kuş demiştir.

وَرْدِج (verdic) = Vertic.

وَرَز (verz) = Hâsıl etmek, vücuda
getirmek, kesbetmek, özenmek,
itiyat, meşk ve idman etmek
mânalarına gelen (verziden) den
(İsmas), emir.

در و گهر و زر و دهر و رزی و بنفی
هست این شیم خوب کزین نیست شیم به
نزد کفر و تو زوزیدن صد بار
بنفشیدن در و گهر و زر و دهر به
سوزی

*İnci ve elmas elde eder ve ba-
ğışlarsın, bu güzel ahlâktan
daha iyi ahlâk yoktur. Senin
cömert avucunun yanında inci,
elmas, altın ve para bağışla-
mak ele geçirmekten iyidir.*

(Süzenî)

Ekin ve ziraat mânasına birinci
mânadan alınmıştır. Çünkü zira-
at, hâsıl etmek yani mahsul ele
geçirmekten ibarettir.

گوشت برکاو ورزه نیکو تر
زینت مرده دانشت و هنر
سنائی

*Et çift öküzünün üzerinde da-
ha iyidir. İnsanın ziyneti ilim
ve hünerdir.*

(Senâ'î)

§ Hirfet ve sanat.

شما دیرماید و خرم بودی
برامش سوی ورزش خود روید
فردوسی

*Siz çok yaşayınız ve mesrur
olunuz. Kalb rahatı ile kendi
iş ve sanatınızla meşgul olunuz.*

(Fırdevsî)

§ = مرز (ba.) § Maveraünnehir
ve maveraünnehirde bir çay.

ورزاو (verzav) = Çift öküzü : Verz-
gâv muh.

ورز رود (verzrūd) = Ceyhun nehri.

ورزکار (verzkâr) = Ekinci, berz-
kâr.

ورزگاؤ (verzgâv) = Çift öküzü.

ورزگن (verzegen) = Kerkeden
vezninde su ile dolu bardak.

ورزم (verezm) = Ateş.

بهر برتاب تو بردیده بدخواه تو باد
تا بود راستی برکج ازتاب ورزم
سوزی

*Eğri ok ateşin hararetiyle doğ-
rularup düzeldikçe senin uzun
menzilli okun düşmanınin gö-
züne isabet etsin.*

(Süzenî)

ورزه (verze) = Verz.

ورزی (verzî) = Ekinci.

کان شد تن ورزی تقم کار
فردوسی

*Tohum eken ekincinin vücudu
yay gibi oldu.*

(Fırdevsî)

ورزیدن (verzîden) = Sây etmek,
özenmek (ba.).

درچنین موسم که وقت جام عشرت خوردنست
زهد ورزیدن طریق عمر ضایع کردنست
هصمت

*İşret kadehini içecek böyle bir
mevsimde sofuluğa özenmek
ömrü zayi etmek yoludur.*

(İşmet)

وَرَس (vers) = Deve yuları. (v) nin ötresiyle ardıc yemişi.

وَرَسَاخِيدَن (versahiden) = Yalamak = lîsiden.

وَرَسَاز (versaz) = Maverâünnehirde bir vilâyet.

توکشیدی بجاب ورسان
لشکر انبه وسپاه دراز
عبدالواسع

Kalabalık ve ağır askeri Versaz cihetine sen sevk ettin.

(‘Abdulvâsi’)

Ş Zarif, yakışıklı kimse Ş Saz sahibi : aslı izafetle ver-i sazdır.

وَرَسْتَاد (verestad) = Muhtaç olanlara verilen maaş, vazife.

خدایا توی جلدرا دستگیر
ورستاد جودت زما وامگیر
ه-جندی

Yarabbi! Bütün mahlûkların destgiri sensin; cömertliğin icabı olan vazifeyi bizden esirgeme.

(‘Ascedî)

وَرَسْتَان (verestan) = Ümmet.

وَرَسَن (versen) = İp ve bağ

وَرَسَنَك (versenk) = Acip, bedî‘
Ş Denk taşı = basenk.

وَرَسَیج (versic) = Ev örtüsü, tavvan, sakaf.

بین که قبة تعظیم او کجا باشد
چو هست کیوان صد بار زیر سبج
فخری

Zuhal onun sakafından yüz derece aşağı olunca bak yani var kıyas et ki onun kubbei azameti nerede olur.

(Fehrî)

Ş Eşik; birinci mânaya şahit getirilen Fehrînin beyti eşik mânasını ispata daha münasiptir.

وَرَشَان (verşan) = Yabancı güvercin. Bu kelime Arapçadır. Farside murğî ilâhî derler.

وَرَشْتَان (verestan) = Ümmet; doğrusu berberuşan.

وَرَشْتَن (veresten) = Yıkamak.

وَرَشَك (verşek) = Eczacı çantası. Veşrek, veşterek şekillerinde de vardır.

وَرَشِم (verşim) = Kısım, cüz : verşimi evvel = birinci kısım Ş Kur’anı kerim suresine de denir.

وَرَغ (verğ) = R (ر) nin sükûnu yahut kesriyle suyun cereyanını kesmek için önüne konulan bend = berğ.

دل برد مرا نیز بمرهم نشمرد
گفتا که چه سودست و رخ آب ببرد
فرخی

*Gönlümü aldı götürdü de beni
insan yerine saymadı. Ne fayda,
su bendini su götürdü, dedi.*

(FERRUHİ)

§ Ziya ve şûle.

کل راجه پوی خیزد ازده کلاب زن
مه راجه ورغ باغداد صدچراغدان
رودکی

*On tane gül suyu serpin gül
kokusunu nerede verebilir (ayın
ziyası yanında) yüz meşalenin
ne ehemmiyeti vardır.*

(RÜDEKİ)

(v) nin ötresiyle bulanıklık, kü-
duret.

وَرَعَسْتُ (verġest) = Bergest.

وَرَفَّانَ (verrefān) = Şefî, şefa-
atkâr.

دوستی چون با کمنه از شوق آمرزش شما
دوستت را پیش تو من ورفان آورده ام
لنک سکا

*Ey şah! Affe iştihakından gü-
nah ile dost olduğun için ben
senin dostunu huzuruna şefa-
atçi getirdim.*

(LENK ŞEKÂK)

وَرَقِ أَقْتَابَ (vereki āfitab) = k.
Mahbubun yanağı.

وَرَقِ بَادَ (vereki bad) = (k.) Dil.

وَرَقِ گَرْدَانِ (verek gerdanî-

den = (k.) Vaziyet ve üslûbu
değiştirmek.

سخن وران چو حدیث سخنبران خواند
حدیث تو چو در افتد ورق بگرداند
حسن

*Edibler güzellerden bahsettikle-
ri zaman senin sözün bahis
mevzuu olunca durumu deĝi-
tirirler.*

(HESEN)

ورق و دوات و کاغذ همه جمع کرد ترکس
که بوصف چشم خوبان ورق سیاه سازد
غی

*Nergis güzellerin gözünü öğ-
mek için bir müsvedde yapmak
arzusuyle defter, hokka, kâğıd
gibi şeyleri bir araya getirdi.*
(ĠENL)

ایغین جتان منه بر اهل حق
کین خیال تست برگردان ورق
مولانا

*Haklıya böyle bûhtan etme,
zira bu senin hayalindir. Va-
ziyeti deĝiştir.*

(MEVLÂNÂ)

وَرَكْ (verek) = Kara çalı denilen
dikenli furun çalısı.

وَرَكَارَ (verkâr) = Karpuz, hıyar
gibi, yere yapışan, gövdesiz
nebat.

وَرَكَاكَ (verkāk) = Göçken deni-
len yırtıcı kuş = şîri guncuşk.

Luri kuşu, kırmızı papağan di-
yenler de vardır.

گرنگبرد بطلش اندوچای
کتر آید همای ازورکاک
فرخی

*Eğer huma onun sayesinde bir-
leşmezse göçkenden daha de-
ğersiz olur.*

(*Ferruhi*)

وَرَكُوشِي (*verkuşî*) = Salkım küpe.

وَرَكُوه (*verkūh*) = Isfahana yakın
dağ üzerinde gönlü ferahlan-
dıran bir kasaba.

وَرَل (*verel*) = Sakankura benzer
bir hayvan. Türkçesi bermece
imiş, sakankur = bir nevi kum
keleri: sakankurun başı ince ve
uzun, rengi sarıya çalarmış.

وَرَل مَاهِي (*verel mahî*) = Sakan-
kur وَرَل (ba.).

وَرَمَال زَدَن (*vermalzedēn*) = Can
havliyle kaçmak.

وَرَمَالِيدَن (*vermalīden*) = Sığın-
mak, çemrenmek (k.) kaçmak.

وَرَمَانْدَغِي (*vermandegî*) = Karın
ağrısı.

وَرْنَا (*verna*) = Berna.

وَرَنَامِه (*vername*) = Bername.

وَرَنَج (*verenc*) = Haris.

وَرَنَجَن (*verencen*) = Bilezik =
birencen; el bileziğine dest
verencen, ayak bileziğine pay
verencen derler.

وَرَنَجِه (*verence*) = Bir Rus pehlivanı.

وَرَنِه (*verne*) = Yoksa ve illâ.

حبيب تست از چشم گوهرین نداری ورنه ما
هر يك اندر بحر معنی گوهر يكدانه ایم
معنی

*İnci görücü göze malik değilsen
senin aybındır; yoksa bizim
her birimiz mâna denizinde
tek taneli inciyyiz.*

(*Sa'dî*)

وَرَوَارِه (*vervare*) = Berbare =
vervan = siğil.

وَرَوَرِه (*ververe*) = Tiyon denilen
küçük bir hayvan.

وَرُوغ (*vuruğ*) = Donukluk, bula-
nıklık, iğbirar.

بیا ساقی آن آب آتش فروغ
که ازدل برد رنج وازجان وروغ
فخر گمرگانی

*Saki o ateş parıltılı şarabı ge-
tir ki gönülden meşakkati, ruh-
tan iğbirarı gidersin.*

(*Fehri Gurgānî*)

§ Geçirme = aruğ.

وَرَهْمَينَ (verhemîn) = Serzemin
vezninde buğday ve arpa unu ile
karışık pişirilen ekmek (Ar.)
علیت

وَرِیَا (verya) = Varyoz denilen bü-
yük demir tokmak.

وَرِیب (vurīb) = Eğri, çarpık.

گام پای مردم شوریده خود
هم زگام دیگران پیدا شود
يك قدم چون رخ زبالا تا نشیب
يك قدم چون فیل رفته بر وریب
مولانا

*Âştık olan kimsenin ayağının
adımı başkalarının adımından
bellidir. Şatrancın ruhu gibi
bir adım yukarıdan aşağıya,
fili gibi bir adım eğri gitmiştir.*
(Mevlânâ)

Türkçe (verev) bundan mah-
raçtır.

وَرِیز (virīz) = Patlıcan fidanının
usaresi.

وَرَز (vez) = Veziden = esmekten
emir.

وَرَزَان (vezan) = Esici, veziden =
esmekten sıfatı müşebbehe.

بمزلت کر بسته باد خزان
آسیم بهاری زهر سو وزان
نظای

Güz rüzgârı gitmeğe hazırlan-

mış, bahar rüzgârı her taraftan
esici.

(Nizâmî)

وُزُرْک (vuzurk) = Buzurk.

وَزَغ (vezeğ) = Kurbağa.

وَزَغَه (vezeğe) = Ağılı keler.

وَزْک (vezek) = Ak kavak ağacı
§ Kav.

وَزْمَه (vezme) = Kış sonu ve o za-
man esen yel.

وَزِیدَن (veziden) = Yel esmek § Sıç-
ramak, atılmak, seğırtmek.

وزیدی ای صبا برهمزدی گلهای وعناوا
شکست زان میان شاخ گل نورسته مارا
بدیدم الزمان

(ba.).

وَزِیر (vezir) = Zerdeçav, sarı ağaç.

وَزِیرِی (vezirî) = Sultanî incir,
lop incir.

وَرَج (vej) = Hışım, gadab.

برفق ووی وزین کرد خلقوا تسخیر
بکین و بطش نکردد به بی ثباتی و وُر
فخری

*Mülâyemet ve metîn fikir ile
halkı teshir etti, kin ve şiddetle,
sebatsızlık ve hiddetle değil.*

(Fehrî)

وَزَن (vejen) = Necaset.

وَزَنَك (vejenk) = Yay tozu : yay'a ve ok temreninin geçeceği yere sarılan sargı.

پی کان ترا خون دشمنست سریش
فی سهام ترا از دل عدوت وزنک
منصور شیرازی

Senin yayın için tutkal, düşmanın kanıdır. Senin oklarının boğazı için sargı düşmanın kalbindendir.

(Menşūr Şirāzī)

Ş Bir şeyin kenarına sūs için ilâve edilen saçak, pervaz
Ş Yama.

وَزُول (vujul) = Topuk kemiği, aşık = becul.

گر من بدست بازی هر غم وزولی
زیرک نبودی و حردمند کولی
مولانا

Eğer ben her keder kumarbazlığına aşık olsa idim, zeki ve âkil olmaz, ahmak olurum.

(Mevlânâ)

Ş Kavga, ihtilâl Ş Acı taam.

وَزُولَنَدَه (vujulende) = Kavgacı, kavgayı tahrik edici.

وَزُولِیْدَن (vujuliden) = Karıştırmak, niza ve kavgayı tahrik etmek, kışkırtmak.

وَزُوْه (vejuh) = Damdan yağmur damlamak.

وَرَه (vejeh) = Karış (Ar.) وجب .

وَسَن (ves) = Çok Ş Kâfi = bes.

وَسْتَا (vesta) = ایستا (ba.).

وَسْتِی (vesti) = Şerh, terceme.

وَسَّد (vussed) = Mercan = bussed.

وَسْكَرْدَه (veskerde) = Eli çabuk, çevik, işinde tecrübeli.

وَسْنَاد (vesnad) = Çok.

چو نعمت ازلی باد ملک تو یحد
چو لطف لم یزلی باد عمر تو وسناد

فخری

Senin mülkün ezelî bir nîmet gibi sonsuz, ömrün lemyezelî bir lûtf gibi çok olsun.

(Fehri)

وَسَنَك (vesenk) = لیو دارو (ba.).

وَسَن (vesen) = Bulaşık, alûde,

حضرتی کز قدر زبید بگرچه او
دامن همت ز فکر داند وسن
حارصش کیوان و برجیشش ندیم
آفتابش شمع و گردونش لگن
امامی

Öyle bir zat ki her ne kadar o himmeti eteğini bulaştırmaz. Yani böyle şeylere tenezzül etmezse de Zuhâl bekçisi; ber-

cis nedimi; güneş şem'ası; felek, şamdanı olmaya lâyıktır.

(İmāmî)

وَسَنِي (vesnî) = Ortak, koma: bir erkeğin nikâhı altında olan kadınlardır.

دوستانم همه مانند و سنی شده اند
هم از آنست که دامن نه درم ماند و نه زور
عسجدی

Bütün dostlarım benimle ortak gibi olmuşlar, ondan dolayı benim ne param, ne kuvvetim kaldı.

(‘Ascedî)

وَسَه (vese) = Çomak, sopa.

بوسه سربکوب دشمنان
من بکوبم اگر توا وسه نیست
سوزنی

Sopa ile düşmanların başını ez; eğer senin sopan yoksa ben ezeyim.

(Sūzenî)

وَش (veş) = Güzel, hoş.

باد گرچه وش آمد و دلکش
بر حدت بگذرد نباشد خوش
سنائی

Rūzgâr hoş ve dilkeş gelirse de pislik üzerinden eserse hoş olmaz.

(Senā’î)

Ş Halis, seçkin.

عشق بود ارگنج پنهان فی المثل
نقد خود را وش نموده-ت از ازل
داعی

Meselâ aşk gizli hazine ise de

ezelden beri nakdini halis gümüş göstermiştir.

(Dā’î)

Edatı teşbih Ş Türkistanda güzelleri ve ipek dokumalarıyla meşhur bir şehir.

برای نازکی پای سایه پرور دش
بساط کوه که غار است اطلس وش باد
کال

Onun saye perverde olan ayagının nazikliği için dikenden ibaret olan dağ döşemesi Veş atlası olsun.

(Kemāl)

Ş Sarık ucu = نس (ba.).

وُشَاق (vuşak) = Taze hizmetkâr, vuşak, uşak çocuk mânasına Türkçedir, Farside kullanıldığı için yazılmıştır (Nāşirî).

وُشَاقَانِ چَمَن (vuşakani çemen) = Taze fidanlar.

وُشَانِ (veşani) = شایان (ba.).

وَشْت (veşt) = Güzel.

خوی زشت تو نگردد بهامت وشت
مولانا

Senin çirkin huyun güzelleşmiştir.

(Mevlānā)

Ş Raks, sıçrama.

وَشْتَن (vešten) = Oynamak, raks etmek.

یارم درآمد از دو وشتن کنید وشتن
این خاندرا زوشتن گلشن کنید گلشن
شاه قاسم

*Sevgilim, yârim kapıdan girdi,
raksediniz raks; bu evi raks-
tan güllüğe çeviriniz güllüğe.*

(Şâh Kâsım)

وُشْرَكْ (vuşrek) = Eczacı çantası
(ba.). وورشك

وَشْفَنَكْ (veşfenk) = Semizotu.

وُشَاكْ (vuşek) = Çadıruşağı de-
nilen pus.

وُشْكَدَانَه (vuşkdane) = Çitlenbik
(Ar.) حبة الخضر

وَشْكُرْدِيدَنْ، وَشْكُرْبِدَنْ، وَشْكُرْدَنْ
(veşkerden, veşkeriden,
veşkerdiden) = İşleri sür-
atle becermek, celâdet ve ik-
dam göstermek.

وَشْكِلَه (veşkile) = Salkımdan
ayrılmış üzüm tanesi.

وَشْكُولِيدَنْ، وَشْكُولِيدَنْ
(veşkulî-
den, veşkülîden) = İşte! ça-
buk olmak = veşkerden.

وَشْكَنَه (veşkene) = Tenasül aleti.

وَشْم (veşm) = Buhar, hususiyle sis.
Bir ejderi tarif ederken:

دو چشم از بر سر چو دو چشمه خون
زوشم دهانش جهان تیرهگون
فردوسی

*Başının üzerinden iki gözü kan
çeşmesi idi. Ağzının buharın-
dan dünya karardı.*

(Firdavsi)

§ Bildircin (Ar.) سلوی .

دو جنب علو همت چرخ
مانندۀ وشم پیش چرخست
شاعر

*Felek senin ulûvü himmetin
yanında toğanın yanında bil-
dircin gibidir.*

(Şâ'ir)

§ Nakış ve tasvir.

وَشْمَكْ (veşmek) = Deri ayakkabı.

وَشَنْ (veşen) = (ba.). وشن

وَشْنَادْ (veşnad) = Çok ve kalabalık
olan şey. Doğrusu sin «س» ile dir
(Cihangiri).

وَشْنَكْ (veşenk) = Pamuk çarkında
pamuktan taneı ayıran demir
mil.

بکى هر دو چشم خویش ازین
همچو حلاج دانهوا بوشنک
شاعر

*Hallacın mil ile tane çıkardığı
gibi hasislikten kendi iki gözün-
nü çıkarırsın.*

(Şâ'ir)

§ Karpuz kavun kümesi.

وَشْنِ (veşnî) = Kırmızı renk.

شد از یم رخها چو برك وزان
مر تیغ چون دست وشى وزان
اسدى

Yanaklar korkudan asma yaprakları gibi, kılıcın ucu kırmızıya boyıyanların eli gibi oldu.
(Esedî)

وَشَيْئَه (veşîne) = Zırh.

آبرو ازوشنه بگذاړی
همچو خياط سوزن ازوشی
مرزبان فارسى

Oku, terzinin iğneyi Veş ipliğinden geçirdiği gibi zırhtan geçirirsin.

(Merzbānı Fārsî)

(ba.) . وش

وَعَسْت (veğest) = Zâhir ve aşikâr.
“veğesten, açıklamak, meydana çıkarmak.

وَوَغْغ (veğveğ) = Kurbağa sesi.

وَوَغِش (veğîş) = Çok canlı olmıyan şeyler hakkında kullanılır.

چو خط دست خطا بخش تو بریائی
کدام جعد مصلل، کدام زلف وغیش
سوزنى

Hangi birbirine merbut kıvrıkcık saç, hangi gür zülûf, yakışıklılıkta senin Hatayı bağışlıyan iyi yazına benzer.

(Süzənî)

وَفْتِ زُور (vek̂ti zūr) = Harb zamanı.

وَكْ (vek) = Kurbağa = bek Ar.
ضفدع .

وَكَّانَا (vekânâ) = Hurma ve üzüm salkımından bir parça (ba.) .

وَكَّة (vukte) = Nokta.

وَكُوكْ (vekūk) = Köpek havlaması.

وِل (vil) = Çiçek, hususiyle asma çiçeği (Ar.) قهاح الكرم .

مسلسل زلف بروو ریته داری
ول وسئل بهم آئینه داری
بریشان چون گری آن تار زلفان
هر تار دلی آویته داری
باباطاهر همدانی

Zincirleme zülfün yüzünün üstüne dökülmüş, çiçekle süm-bül birbirine karışmıştır. Her telinde bir gönül asılı olan o zülûfleri nasıl dağıtırısın.

(Baba Tahir Hemedânî)

Rite=rihte, amite=amihte, geri =giri, avite=avihte.

وَلَادَه (vilâde) = İğne ağırşığı (Ar.) نَلَه .

وَلَانَه (velâne) = Yara.

وُلَانِي (vulânî) = Taze şarap.

وَلَاوْ (velâv) = Dağılmış, eczası birbirinden ayrılmış şey.

وَلَج (velec) = Bildircın.

پخته پس مرغ بصد گونه طرز
ازولج ولبو ودراج وچرز
دهلوی

*Bildircın, çil, turaç, toydan yüz
tŭrlŭ biçimde birçok kuş pişir-
miş.*

(Dehlevî)

Lâmin sŭkûniyle de sahihtir.
Bir atı zemme dair :

چوزه‌وا ماند اگر چوزه بود درته‌زین
ولج‌وا ماند اگر ولج بود مادرزاد
مولانا مظهر

*Pitice benzer, eğer eyerin altın-
da piliç olursa; bildircına ben-
zer, eğer bildircın ahır hayvanı
ise.*

(Mevlânâ Meẓher)

وُلْغُونَه (vulġüne) = Allık = کاکرنه
(ba.).

وَلْوَالِي (velvālī) = Semerkand lŭ-
gatinde bumar dolması.

وَلْوَلَه (velvele) = Kavga, şamata
(Ar.) . واوللا .

وَلَه (veleh) = Kahır ve hışım. (L) nin
şeddesiyle de doğrudur. Ş Âşık.

وَلَهْزَدَه (velehzede) = Sevgilinin
hışımına uğrıyan ve kahır çe-
ken âşık: veleh okunur. Arapça
aşktan hâsıl olan hayret mâna-

sına geldiğinden hayretzede
demek olur.

وَلِي (velī) = Fakat, lâkin mâna-
sinadır.

ولی طائفه میوه دزدی ترسم
که باغ سخت بزکست وباغبان تنها
دهلوی

*Fakat meyva çalan tayfadan
korkuyorum; çŭnkŭ baġ çok
büyük ve baġcı yalnızdır.*

(Dehlevî)

وِلِين (vilīn) = Temriye denilen cilt
hastalığı (Ar.) قوبا .

وَن (ven) = Teşbih ifade eder =
van.

بیر کابل و سردار قندهار نوشت
سنگری نامه از دیک و بوی میثون
قانی

*Kâbil emîri ve Kandehar pa-
dişahına renk ve koku cihetiyle
cennete benzer lâtif bir mektup
yazdı.*

(Kâñnî)

دیک فعلی گرک بوئی غرم دنگ
بیرجه آمو دوی رو باه حبله‌گور ون
منوچهری

*Pars atılışlı, ceylân hareketli,
kurt koşuşlu, yaban koyunu
seğirtişli, bebr sıçrayışlı, âhu
yürüyüşlü, tilki hileli, yaban
merkebi gibi bir at.*

(Minâçihri)

Nâşiri bu şiirde hayvanlara
verilen makbul sıfatlardan
(gŭr) a bir sıfat verilmemesin-

den buradaki (ven) in (den) olmasını yani yaban merkebi salınışlı mânasına alınmasını muvafık buluyor, şu hale göre misal olamaz demektir. § Çitlenbik. Burhan, sâf ve katıksız mânasiyle belki mânasına edat-ı ızrab olarak da yazmıştır.

وَنَانَه (venāne) = Tekerlek ve müdevver ekmek.

وَنَج (venec) = İsrar ve izac edici, sakil.

وارستانه در بنجید چون ونج باشد گدای
سنای

Dilenci müziç olursa eşikten kımıldamaz.

(Senâ'î)

Nunun sükûniyle "venc,, serçe kuşu mânasınadır.

وَنَجْنَك (vencenek) = Fesleğen.

وَنَجْنَكِله را همی نمونه کند
در کاستان بزان و بنجی
خمر و

Gülistanda fesleğene benziyen zülfiyle muttasıl fesleğeni nûmune ittihaz eder.

(Husrev)

وَنَد (vend) = Kab kakak. § Kelimenin sonunda (mend) gibi nispet ifade eder; devletvend = devletmend = devlet sahibi.

وَنَدَسَار (vendsar) = Dairenin merkezi olan nokta.

وَنَدَه (vende) = Su-teresi.

وَنَدِيدَاد (vendîdad) = Zend kitabının beş kısmından bir kısım زند (ba.).

وَنَزْد (venjed) = Çitlenbik ağacının zamkı.

وَنَك (venek) = Ada tavşanı. Renk vezninde kâf-ı farsî ile boş, hâli (k.) eli boş, yoksul, müflis.

زین شعر شاعرانرا گردد یقین که من
از هزل وجد تو انگرم از زر و سیم و نك
موزی

Bu şiirden şairlere malûm olur ki ben lâtife ve ciddiyet cihe-tiyle zengin, altın ve gümüşten yoksulum.

(Sûzenî)

§ Çirkin, kerih, seda ve avaz mânasına (bang) den çevrilmiştir.

وَنَكُول (venkûl) = Zaruri ve vücudu lâzım olan şey.

وَنَكِه (venkih) = Belki müradifidir.

وَنَك (venenk) = Üzerine hevenk asılan sicim.

نبود عجب بدوات شاه او بنام او
گردد رَحِیقِ مختوم از گور برونه
موزی

*Şahın devleti sayesinde eğer
sicim üzerindeki üzüm hevengi
onun namına mühürlenmiş ha-
lis şarap olursa şaşılmaz.*

(Süzənî)

Ş Budanmış asma.

شاد باش ای دو چشم دشمن تو
سال و ماه از گریستن چو و ناله
فری

*Ey düşmanın iki gözü ay ve
yıl ağlamaktan budanmış as-
maya dönen ! Sevin.*

(Ferruñî)

Ş Üzerinde salkımı olan asma
çubuğu.

وینِجِد (venījed) = ویند (ba.).

وه (veh) = Beğenme, tahsin yerin-
de irad olunur bir kelimedir.

ودوه آن غزوه بموقع او
خه خه آن خنده بهنگامش
هدایت

*Onun yerinde olan gamzesi ne
hoş ne hoş; onun zamanında
olan handesi ne güzel ne güzel.*

(Hidāyet)

Teessüf mevkiinde de kullanılır.
Hıyabandan naklen Gıyas:

دم مردن زمستی توبه کردم وه ندانستم
بجای توبه دودستم کنون پیمانه بایستی
یغما

*Öleceğim zaman sarhoşluktan
töbe ettim, yazık, bilemedim;
şimdi benim elimde töbe yeri-
ne kadeh gerekti.*

(Yeğmā)

وهریز (vehrīz) = İran şehzade-
lerinden bir bahadır.

وهشت (vehşet) = Ayın dördüncü
günü, pençei duzdide پنجه دزدیده
(ba.).

وهل (vuhl) = Çam yahut ardıc
ağacı.

وهمنش (vehmeniş) = Zend ve Ba-
zend lûgatinde sözü ve işi, dili
ve kalbi Hak Taalâya karşı dü-
rüst olan kimse, vavın kesriyle
güzel huylu ve tabiatlı (Nāşirî).
Bu kelime iki cüzden mürek-
keptir sanırım veh = ne güzel,
meniş = tabiat mânalarına gel-
diğinden ne güzel tabiatlı de-
mek olur.

وهنک (vehenk) = Hayvanın ko-
lanını geçirdikleri ağaç halka,
üzengi yerinde de kullanılır.
Ş Kadınların semirmek için ye-
dikleri yumuşak bir tohum, kar-
nıyarığa benzer.

وی (vey) = O mânasına gaib za-
miri.

برمهر چرخ وشبوه او اعتقاد نیست
ای وای بر کسی که شد ایمن زمکر وی
حافظ

*Feleğin muhabbetine, naz ve
işvesine güvenilmez. Dostlar!
Onun hilesinden emin olanın
vay haline.*

(Hāfız)

Ş Vay = eyvah, yazık muhaffefi.

نه زمن ياد ميکني نه دلم شاد ميکي
همه بيداد ميکني وي ازين شوخي تو وي
شاعر

*Ne beni hatırlıyorsun; ne gön-
lümü şad ediyorsun; hep zu-
lüm ediyorsun. Yazık, senin
şuhluğuna yazık.*

(Şâ'ir)

Ş Miktar. Meselâ ekilen bir şeyin
yüz katı zahire hâsıl olmuşsa
(sad vey galle dade) = yüz katı
zahire vermiş denir.

گر صالح وگر فاسق بر فطرت خویشم من
کو تنعم لککو بفشان وزما بستان ده وي
نزاری

*Ben salih olsam da, fâsık ol-
sam da kendi fıtratım üze-
reyim; iyi tohum saçsın da
bizden on mislini alsın.*

(Nizârî)

Vavın zammiyle bir kelimedir
ki kadınlar taaccüb ve hayret
mevkiinde kullanırlar.

بعبرت گفت زال مولع زر
که وي وي جان مادر جان مادر
نزاری

*Paraya haris olan kocakarı
hayretle vay ananın canı; vay
ananın canı! dedi.*

(Nizârî)

ويد (vîd) = Gaip, mefkut.

مراد اين شده ازين دولت حاصل
اميد او شده چون نام او ز عالم ويد
فخري

*Bunun (dostunun) muradı dev-
letinin uğuriyle husule gelsin,*

*onun (düşmanının) ümidi; adı
gibi dünyadan yok olsun.*
(Fehri)

ويدا (vîda) = Gaip, mefkut, eksik.
bazı lûgatlerde (v) üstündür.

چو نعل آدميان باد دولت باقي
چو شخص اهرمان باد دشمن ويدا
فخري

*İnsanların nesli gibi devletin
baki olsun; şeytanların şahsı
gibi düşmanın kaybolsun.*
(Fehri)

Ş Peyda ve zâhir Ş Dert ve
elem.

ويدانك (vîdank) = Birbirine ka-
vuşmıyan, bitişmiyen ve iltiyam
bulmıyan şey.

ويدستر (vîdester) = Bidester.

ويده (vîde) = Çare ve ilâç.

ويدیدن (veydîden) = Çare ara-
mak Ş Yitmek, kaybolmak, ek-
silmek, eksiltmek.

وير (vîr) = Fehim ve idrak, zihin,
bir şeyi hatırdı tutmak, hıfz-
etmek.

چه افتاد ای عزیزان مرشبارا
که شد یکبارتان یاد من ازوير
مجد همگر

*Ey azizler! Size ne ârız oldu
ki beni hatırlamak tamamen
zihninizden çıktı.*

(Mecdi Hemger)

حیلتقر شناخت نتواند
جز کسی تیز هوش و روشن ویر
نامر

Dünyanın hilesini aklı keskin, anlayışı parlak bir kimse-den başkası anlıyamaz.

(Nāqır)

(Tizvir) دیزر (ba.). § Feryat ve figan.

ای جوان زیر چرخ پیر مباح
یاز دورانش دوزخبر مباح
یا برون شو ز چرخ چون مردان
ودنه باوای وای و ویر مباح
سنائی

Ey genç! Felçğin altında ihtiyarlama; yahut devranından muztarip olma; ya mertler gibi felektan dışarı çık, ya vay vay ve figan ile hemdem olma.

(Senâ'î)

§ Isfahanda bir köy.

دل زمن بردند و دارندش بزلف خویش بند
لاله رخساران ویر و سرو فدان مرند
غزالی

Vir'in lâle yanaklıları, Heren-d'in selvi boyluları benim gön-lümü alıp zülûflerine bağladılar.

(Gözâli)

Yai meçhule ile ahmak, (دیزر) ke-limesindeki izaha (ba.).

ویرا (vîra) = Kuvvei hâfıza sahibi.

یکی مرد ویرا نباید نخست
که گوید نیو شیدها را درست
ابوالعباس

İşittiklerini doğru söylemek için iptida kuvvei hâfıza sahibi bir adam lâzımdır.

(Ebül'abbâs)

ویراف (vîraf) = Bir Mecusî pa-pâzı olan Erda'nın babası. اردا (ba.).

ویران (vîran) = Harap mânasına-dir ki umranın zıddıdır.

مشت آبی میکند خواب گرانرا تارومار
قطره اشکی ویرای عالم بدست
صاب

Bir avuç su ağır uykuyu dar-madağan eder; bir katre göz yaşı, âlemi viran etmek için kâfidir.

(Şa'ib)

§ Virane, harabe.

تا یکی باشم طفیل بوم دوویرانها
من که از سبک حوادث می توانم خانه صاحت
کام

Hâdisatın taşından ev yapabi-len ben ne vakte kadar virane-lerde baykuşun sığıntısı olayım.

(Kelîm)

ویرج (vîrec) = Eğir: Yaban mer-sini.

ویره (vîre) = Karpuz ve hıyar gi-bi sakı olmayıp yere yayılan, yahut kabak ve sarmaşık gibi ağaca sarılan nebat.

ویره ویر (vîj, vîj) = Mahsus, hassa.

زما بر همه پادشاهان درود
بویژه که عدلش بود تار و پرود
فردوسی

Bizden bütün padişahlara dua, hususiyle çözüğü ve atkısı ada-

*let olan yani bütün hareketleri
âdilâne olan padişaha.*

(*Firdevsî*)

صد و سیر و یژه شه درز
غلافش زهیا نگارش گهر
اسدی

*Padişaha mahsus, kını ipek ku-
maştan, nakşî elmastan yüz
otuz altın kalkan.*

(*Esedî*)

§ Halis, katıksız:

ما عز و مشک و یژه و ما فید، گومری
باجه، زر ساوی و با نفعه آهی
منوچهری

*Şerefte halis misk, kıymette
incisin; mertebede halis altın,
menfaatte demirsin.*

(*Minūcihrî*)

§ Temiz, sâf. Vije derun=kalbi
temiz. Vijân=hasas.

ایا و یژگان مادی و امانی بچنک
نه روی گریز و نه جای درنگ
عنصری

*Vamık harbde havas ile kaldı.
Ne kaçmanın vechi ne durmaya
mahal vardı.*

(*Uşari*)

ویس (*vīs*) = Ramin'in mâşukunun
ismi رام (*ba*).

در آورده بویسه دیت رامین
چو زرین طوق اندر سرو سیمین
فخرالدین

*Ramin, gümüş servide altın
gerdanlık gibi Vise'ye el uzat-
mış.*

(*Fehreddin*)

(v) nin üstüniyle telâffuz edildiği
de vardır.

بوی رامین می رسد بر جان ویس
بوی جان می آید از سلطان او ویس
مولانا

*Vis'in canına Ramin'in kokusu
erişiyor, Sultan Üveys'ten can
rayıhası geliyor.*

(*Mevlânâ*)

§ Efrasyabın seraskeri, Piran
Visenin babası.

ویشه (*vīše*) = Orman=bişe.

ویشیده (*vīšide*) = Sarılmış, do-
laşmış=pîçide masdarı vişiden
§ Döşenmiş, mefruş.

ویک (*vīk*) = Yai marufe ile iğre-
nildiği zaman telâffuz olunur bir
kelimedir. Yayi (ی) mechule ile
taltif makamında kullanılır. Ey
nîkbaht, ey talihli! demektir.

سخن گفتن خوب و گردار نیک
دگر د کهن تا جهانست و یک
فردوسی

*Ey iyi talihli! güzel söz söy-
lemek ve iyi harekette bulun-
mak cihan durdukça eskimez.*

(*Firdevsî*)

§ Vay gibi teessüf makamında
da kullanılır.

گر زی فلاح شکایتی آرد کسی ز شاه
باصبح ز چرخ نشود الا که ویک ویک
فخری

*Bir kimse felek cihetine padi-
şaktan şikâyet ederse felekten
teessüften başka bir şey işitmez.*

(*Fehri*)

"Tuhfetülabbab," beddua ve nef-

rin mânasına alıp şu beyti irad-etmiştir.

ماده گفتا هیچ شرم نیست ویک
 اس سبک-اری نه بد دانی نه نیلک
 شاعر

Kadın cevaben, lânet olsun, hiç utanman yok mudur? Çok boş kafalısın; ne kötüyü, ne iyiyi bilirsin, dedi.

(Şâ'ir)

وَيْل (veyl) = Fetih ve zafer, fırsat.

او چو خورشید و خیم چون ذره است
 ذره بر مهر چون بیاید ویل
 فخری

O, güneş; hasım, zerre gibidir. Zerre güneşe nasıl zafer yap olur.

(Fehri)

(ba.) ویدانک = ویلان

وَيْلَه (vīle) = Yüksek ses, feryat.

چو وعد خروشان یکی ویله کرد
 تو گفتی بدرید دشت نبرد
 فردوسی

*Gürleyen gök gürültüsü gibi bi-
 bağırış bağırdı ki duysa idin
 savaş yeri yarıldı zannederdin.*
 (Firdevsi)

وَيْم (vīm) = Duvar sıvayacak be-
 yaz çamur.

سرای خود را کرده ستانه زرین
 بسقف خانه پدو برنبدیده کهکل و ویم
 سوزنی

Kendi evine altın eşik yaptırmış, babasının evinin damında samanlı ve beyaz çamur görülmemiş.

(Sūzenî)

وَيْن (vīn) = Renk, boya & Siyah
 üzüm.

وَيْنَد (vīned) = Görür.

وَيْنَدَانَك (vīnedanek) = Misk.

وَيْو (veyū) = Gelin.

(h) = Arapça elifbenin 27 nci, Fars-
çanın 23 üncü harfidir. Ebced
hesabıyla 5 rakamını gösterir.
İki kısımdır: Asli yahut mel-
fuzi = okunur (h), muhtefi yahut
gayri melfuzi = okunmaz (h)
Okunur (h), kelimenin ecza-
sından olup cemilendiği zaman
üst tarafı ister üstün, esre, ötre
olsun, hali üzere kalan, tasgir
yani küçültme halinde üstün,
izafet halinde esre olan (h) dir.
Rah = yol, rahha = yollar, girih
= düğüm, girihha = düğümler,
kuh = dağ, kuhha = dağlar,
sipah = asker, sipahan = as-
kerler, enduh = iç sıkıntısı, en-
duhhan = sıkıntılar, rehek =
küçük yol, girihk = küçük
düğüm, girih rişte = iplik dü-
ğümü, kuh Elvend = Elvend
dağı. Melfuzi tâbiri, kelime-
nin sonuna muhtas olmayıp
her, mihr gibi baş ve ortada
gelen (h) lere de şamil bulun-
masındandır.
Okunmaz (h), kelimenin ecza-
sından olmayıp bir maksada
mebni kelimenin sonuna geti-
rilen (h) dir ki came = libas,
hame = kalem gibi başlıca üst

tarafının üstününü yahut çi, ni
gibi esresini beyan eder.

Okunmaz (h) nin aksamı şun-
lardır: Hai teşbih, dendan = diş,
dendane = destere ve tarak gibi
dişe benzeyen şeyler. Zeban =
dil, zebane = terazi dili, toka
dili, ateş yalını. Dehan = ağız,
dehane, dehene = hayvan gemi
mânasında alem-i has olduğun-
dan bu (h) ye tahsisine de derler.
Hai mastari: Girye = ağlama,
hande = gülme, puye = koşma.

İsmi alet yapmak için bazı emir-
lerin sonuna getirilen (h): Avize
= askı, rende = rende. Bu üç ne-
vi (h) ye hai nakliye de derler.
Nisbet ifade eden (h): Merdane
= mertçe, yekşebe = bir gecelik,
sadsale = yüz yıllık, yüz yaşında,
dih merde = on adam kadar,
merdane ve emsaline hai liya-
kat; sadsale, dih merde gibilere
hai miktarı de denir.

Danende = bilen, gûyende =
söyliyen kelimelerinin nihayet-
lerindeki (h) failiyet, rişte =
dökülmüş, şikeste = kırılmış
kelimelerinin nihayetlerindeki
(h) mefuliyettir.

Duhtere, pusere kelimelerinin
(h) leri tahkir ifade eder.

Hai âtufe: Amede refti = gelip gittik. Ez taamı feragat yafte suvar hahem şud = yemekten kalkıp ata bineceğim.

Zaide: Aşikâre, azade. Kelime-nin ortasında da zait olarak bulunduğuy vardır. Rustem, Rust-hem = meşhur pehlivan. Zerduşt, Zerduşt = ateşperestliği icade-den şahıs Zerîne = altından yapılmış şey, altın. Sîmîne = gümüşten yapılmış şey, gümüşlü gibi kelimelerde (y) nisbet; (n) nisbeti tekit için olduğundan sonundaki (h) lere zait demek münasıptır. İzfet haliyle yai vahdet ve yai zamir ile birleşince (y) gibi okunan hemzeye; tasgir ve cemi haliyle yai masdariye ile birleştiği zaman (g) ye tebdil olunur:

Hame'î men = benim kalemim. Hame'î = bir kalem. Haste'î = hastası. Hamekek = kalemci. Bendegan = kullar. Asudegî = istirahat.

ها (ha) = İşte mânâsıdır = İnek.

کعبه چه کنی یا حجر الاسود وزمزم
ها عارض زلف و خط ترکان خطائی
خاقانی

Hacerülesvet ve zemzem ile Kâbeyi ne yapacaksın. İşte Hata güzellerinin yanağı, zülfü, hattı. (Hâkânî)

Ş Cansız şeyleri cemilemek için isimlerin sonuna getirilir.

نیم خلد میورد بطرف جویبار ها
خاقانی

Irmaklar tarafında cennet rüz-gârı esiyor.

(Kâânî)

هاذخت (haduht) = Yirmi bir kı-sımdan ibaret olan Zendden bir kısım.

هادریش (hadervîş) = Türki-s-tanda daima şiddetli rüzgârlara mâruz bir sahradır: vaktiyle bir-kaç seyyah derviş bu sahranın rüzgârları ve toz toprakları ara-sında birbirlerini kaybedip, ha derviş, ha derviş diye arkadaş-larını aradıklarından, bu sahra-nın adı, Hadervîş kalmıştır.

هادوری (hadūrî) = Çok yüz-süz bir sınıf dilenci.

معدیشی نه که با عزت و قناعت آن
ہادی بروم چون گرای هادوری
اثر افسریت

Bir maişet yok ki onun izzet ve kanaatiyle yüz-süz dilenci gibi her kapıya gitmiyeyim.

(Egîr Ahsiketi)

Cem'î haduryandır. Resmî gün-lerde yolları dolduran seyirci-lere de denir.

دعای ده کنند ولیکن چو شگری
ها دورین کوی و گدایان برزند
سنائی

Köy dıvası ederler, fakat dik-kat edersen köyün dilencileri ve çarşının sâilleridir.

(Senâ'î)

هادی (hadî) = Taşıyanı köpek dala-mıyan bir nevi taş.

هادی مَہدی غلام (hadī'i mehdī gulam) = Cenabı Peygamber aleyhisselâm.

ہار (har) = Tertip üzere bir sıraya dizilmiş şeyler, hususiyle inci, la'î ve o gibilerin dizisi.

زود ہار و ہار برادر
گشت ہار و ہارید در بر
فخرالدین گرجانی

Anasının derdi, biraderinin firakından göğsündeki inci dizisi kopmuş.

(Fehreddin Gurgānī)

Ş Boyun Ş İnsan ve hayvan tersi Ş Kokmuş et Ş Deli, hususiyle kudurmuş köpek Ş Deve yuları Ş Hariden = öğünmekten emir.

ہارپا (harpa) = Trahonya denilen ayaklı bir cins ufak balık.

ہاریش (hariş) = Öğünüş, masdarı hariden.

ہارو (harū) = Enderosun sevgilisi.

نہ من کمتر از اندروم بہر
نہ ہارو و نہ نیز عذرا بہر
عنصری

Ben muhabbette Enderos'tan, çehrede Haru ve Azra'dan aşığı değilim.

(Unşuri)

ہاروت فن (harūt fen) = k. Sihirbaz

ہارون (harūn) = Hazreti Musanın biraderi Ş Postacı, nakip Ş Aciz ve hayret mânalarına Farsi olmayıp ismi a'cemîdir.

ہارون آستانہ گردون (harūni āsi-tane'i gerdūn) = k. Ay.

ہاری (harī) = Kirizci, lâğım temizleyici, çöpçü. Sonundaki ya edatı nisbettir.

ہاز، ہارو، ہاز (haj, hajū, haje) = Mütchayyir, sakit, bir yerde kalakalmış.

مہوارہ می دو سپس دانش زبراک
گندہ بود آن آب کہ استادہ بود ہاز
ناصر

Daima ilmi takibet; zira bir yerde kalakalmış olan su kokar. (Nāşir)

Ş Hakir ve zelil.

فلک کرچہ بیش از قیامت و دہم
برہمت تو حقیرست و ہاز
فخری

Felek her ne kadar kıyas ve vehme sığmazsa da senin himmetinin yanında hakir ve zelildir. (Fehri)

Ş Fena, çirkin.

ہاریدن (hajīden) = Bakmak, hayran olmak Ş Ağlamak.

ہاروبیدن (hajūbīden) = Hayret etmek, şaşmak Ş Âciz olmak.

هاس (**has**) = Diğer, bir daha, da-
hi, de § Hiras=korku muh.

طبیق کردم و کنون بشیانم
تا چنین چیزها نگویم هاس
مختای

*Lâtife ettiğimden dolayı piş-
manım, bir daha sakın böyle
şeyleri söylemiyeyim.*

(Muhtârî)

هاك (**hak**) = Yumurta.

هاكله، هاكره (**hakre, hake**) =
Dili tutuk, peltek.

بدور معدلتش وهزان دزد ازیم
شدند هاكره از كاف كاروان گفتن

تاریخ معجم مؤلفی

*Onun adaleti devrinde hırsız
yolkесicilerin, kervanın kâfını
söylemekten dilleri tutulmuştur.*
(Tarihi Mu'cem Mu'ellifi)

Naşîrî bu lûgatte Reşîdîden il-
ham alarak şöyle mühim bir
mütalâa ve itiraz dermeyeran
ediyor ki şayanı dikkattir. Bu
lûgatte Cihangîrî hata etmiş.
Mezkûr beyti Sûzenîye nisbet
ederler, memduhu methe dair
hurufa riayetle şöyle demiştir:

زعین عدلش زای زبان دزد براه
چو هاكره شده از كاف كاروان گفتن

*Onun adaletinin aynından, ha-
raminin zeban'ının zası yani di-
linin ucu, kervanın kâfını söy-
lemekten düğümlemişti: ker-
vana tecavüz şöyle dursun diliyle
işarete muktedir değildir.*

Cihangîrî hakreyi bir lûgat zan-
niyle dili tutuk mânasını ver-
miştir. İkinci lûgatte de (l) yi (r)
den çevrilmiş saymıştır ki ha-
tai fâhiştir.

هاكول (**hakul**) = Sıçan otu.

هال (**hal**) = Top oynanacak mey-
danın iki tarafına konulan mil-
lerdir ki süvariler ortaya ko-
nan topa ellerindeki çevgen ile
vurup bu millerin arasından
geçirirler.

شاه ماش ای مقبل فرخنده حال
کوی معضرا همی بر سوی هال
مولانا

*Ey hali kutlu, ikbal sahibi!
Sevin, mâna topunu mil tara-
fına götür.*

(Mevlânâ)

§ Karar ve ârâm.

این باز سیه پیشه نگر ی پر و چنگال
گر هیچ نه آرام همی یابد و نه هال
ناصر

*Bu kanatsız ve pençesiz siyah
renkli toğana bak ki ne ârâm,
ne kararı vardır.*

(Nâşîr)

§ Küçük kakule = هیل (**ba**).

هاله (**hale**) = Ay ağılı mânasına
Arapçadır.

تاگرد. ماه رویت خطات شده است هاله
چشمی چو ابر دارم الهی بسان ژاله
هدایت

*Aya benziyen yüzünün etrafın-
da hattın hâle teşkil ettiğinden*

beri gözüm bulut, göz yaşıım
dolu gibidir.

(Hidāyet)

§ Renk ve levn § Müfsit fitne-
kâr § Meşalelerde yakılan yağlı
çam ve meşe odunu.

هامل

(hamal) = Misil, nazir.

این آتش و این باد و سم آب و دگر خاک
هر جا موافق نه بیکجا و نه هامل
خمر روی

*Bu ateş, bu rûzgâr, üçüncüsû
su, diğeri toprak; her dördü
muvafık olarak ne bir yerde
bulunur, ne naziri vardır.*

(Husrevî)

هامان

(haman) = Firavunun veziri.

هاماوران

(hamaveran) = Yemen

§ Şam.

هامراه

(hamrah) = Yoldaş = hem-
rah.

ساک و گزک همسایه و هامراه
بدنش همه ساله پویان براه
فردوسی

*Köpek ve kurt bütün yıl ona
komşu ve yoldaş olarak yola
gitmekte refakat ettiler.*

(Firdevsî)

هامرز

(hamerz) = Pehlevi lisanın-
da kalk = ber hîz mânâsıdır,
mukabili hani = otur.

هامن

(hamun) = Sahra, hamūn
muḥ.

هامواره، هاموار

(hamvar, ham-
vare) = Daima.

برفتند گردنکشان هاموار
بنزدیک مستطهر کامکار
زجاجی

*Kuvvet ve kudret sahipleri da-
ima bahtiyar Mûstazharın ya-
nına gittiler.*

(Zuccācî)

بر رویان کیتی هامواره
شده بر بزمگاه او اطاوه
ذخر گزگانی

*Dünyanın güzelleri daima onun
meclisinde görülmüş.*

(Fehri Gurgānî)

§ Düzgün, muntazam.

قدیم و محدث و نیک و بد و لطیف و کثیف
خطیر و بد خطار و هاموار و ناموار
نامر

*Kadîm ve hâdis, iyi kötû, lâtif
ve kesif; muhataralı, muhataras-
sız, biçimli biçimsiz.*

(Nâşır)

هاموز

(hamūn) = Sahra (Ar.) قاع.

آمد شب ای جمال هان اندر زمام آور چل
تا بر آیشیم روزمان بشورم این هامون و دل
هدایت

*Ey deveci ! Gece geldi. Haydi
deveye yularını geçir ki derhal
bineyim. Bu ovayı ve tepeyi
geçeyim.*

(Hidāyet)

muḥ. hamen.

های

(hamî) = Sergeşte ve hayran
(Ar.) هانم

هامیان (hamyan) = Para kesesi =
hemyan.

هامیان از سیم و زر پرداختن
به که سکه منعینق انداختن
سعدی

Keseyi gümüş ve altından boşaltmak mancınık taşı atmak-tan hayırlıdır.

(Sa'dî)

هان (han) = Tenbih ve tahzir edatıdır, emir ve nehide kullanılır.

هان تا سکه نان کمی نیاشی
یا گریه خوان کسی نیاشی
نظامی

Aman sakın kimsenin ekmeğinin köpeği, yahut bir kimsenin sofrasının kedisi olmayasın.

(Nizâmî)

Ş Çabuk ol ve acele et, haydi mânasına tahrik ve teşvik ifade eder.

دریاست مجلس شاه دریاب و نت دریاب
هان ای زبان کشیده که تجاوت آمد
حافظ

Padişahın meclisi deniz gibidir. Vakti geçirme, ey ziyan çeken! Haydi ticaret zamanı geldi.

(Hâfiz)

Ş Teskine de delâlet eder.

فلک باسد اگر هیبت تو گوید هان
زمین بجنبید اگر حشمت تو گوید هین
شاعر

Eğer senin heybetin dur derse felek durur; eğer senin haşmetin haydi derse harekete gelir.

(Şâir)

هاوشت، هاوُش (havûş, haveşt)
= Ümmet ve tebaiyet edenler mânasına Zend lûgatidir.

هاوَن (haven) = Havan.

بزرگی نتوان است باد درجنبر
بکشد نتوان سود آب درهاون
قائمی

Hile ile rûzgârı çembere geçirmek, hud'a ile suyu havanda ezmek mümkün değildir.

(Kâânî)

های (hay) = Vay.

هایا های، های های (hay hay, haya hay) = Matemzedelerin fi-ganı ve ağlamalarının sedası.

این بگفت و گریه درشد های های
مولانا

Bunu söyledi ve hay hay diye ağlamağa başladı.

(Mevlânâ)

بگریست بهای های و فریاد
کرد از پدرش بنوحه دریاد
نظامی

Hay hay ve feryat ile ağladı, pederini nevha ile yâd etti.

(Nizâmî)

Birincisi tahrik ve tacil de ifade eder.

هایا هوی (haya hūy) = Zevk ve safa edenlerin velveleleri.

فلک از مجلس انس تو پرست ازهایا هوی
عالم از گریه خشم تو پرست ازهایا های
انوری

Felek, senin ülfet ve ünsiyet edilen meclisinden hay ve huy ile; dünya, hasmının ağlamasından hay ve vay ile doludur.
(Enverî)

Hay huy, hoya hoy da denir.

هَابِنَه، هَابِنَه (habine, habîne) =
Herayine muhaffefidir (ba.).

هَبَاك (hebak) = Tepe.

یَکِ گِرَز زَد تَرکِ وَا بَرهَبَاک
کِه اَز اسبِ اَندَر آمد هَابَدَم بِهَبَاک
فَر دَوسِی

*Türkün tepesine bir topuz vurur
vurmaz attan taprağa düştü.*
(Fırdevsî)

هَبَد (hebed) = Ekincilerin tarla düzledikleri sürgü; (p) ile de doğrudur.

هَبَر (heber) = Cerahat, irin.

کَس چو چاهِ دَستِ بَر زخون وهَبَر
مَردم اَزوی چِه کار یَابَد وَفَر
بُورِ بَها

.... kan ve irin ile dolu bir kuyu gibidir. İnsan ondan ne faide ve revnak bulur.
(Pärbehā)

هَبَك (bebek) = El ayası.

هَبِيد (hebîd) = Ebucehil karpuzu (Nâşîrî). Ebucehil karpuzunun çekirdeği (Burhan).

هَبِيُون (hebyūn) = Afyon.

هَبَج (hec) = Mızrak ve direk gibi dikilen ve durdurulan şey.

چَم قَدر جِمالِ الحَقِّ والدِّینِ کِه سَعدَاتِ
اَز نِزَهٗ اَو کَرَد عِلْمِ هَای مَظَفَرِ هَج
فَخرِی

Kadr ve mertebede Ceme benziyen cemaülhak veddin ki saadet; zafer bayraklarını onun mızrağından dikmiştir.

(Fehrî)

Heckerden = dikmek.

هَبَاوَر (hecaver) = Hatada, güzel-
leriyle meşhur bir belde.

ای کَرده رُوحِ بَولِ لعلِ تُو نَو گَری
مَحبوبِ اَرَبِی و لَنگارِ هَبَاوَرِی
بُورِ بَها

Ey, ruhi lebi lâ'line hizmetkâr olan Özbek mahbubu ve Hecaver güzeli!

(Pärbehā)

هَبْدَه (hecde) = Sayılardan on sekiz.

هَبْدَه (hecend) = Ermeniler hıyarı denilen nebat = bergest.

نَه هَم قَییت لعلِ باشَد بَلور
نَه هَم تَرکِ کَلتار باشَد هَبْدَه

ع-ج-د-ی

Ne billûr, lâ'l kıymetinde, ne hecend nar çiçeği renginde olur.
(‘Ascedî).

هَیْر (hecir) = Guderz'in oğlu:
Suhrab onu Sebzvar'da esir
etmiştir.

هیر دلاور میا ترا بدست
بران باره بزرگ برانست
فردوسی

*Bahadır Hecir hazırlandı, o seri
yürüyüşlü ata bindi.*

(Fırdevsi)

Ş (h) nin ötresiyle, güzel, iyi.

شاه جهان گفت زودشت بر
که دروین ما این نباشد هیر
فردوسی

*İhtiyar Zerdüş, cihan padişahına,
bizim dinimizde bu iyi
değildir, dedi.*

(Fırdevsi)

هَدَمَان (hedman) = Başkasını nef-
sine tercih ki Arapça 'isar da
denir.

هَدَنَك (hedenk) = Kır at.

هَدَه (hude) = Hak, sahih Ş Faide.
Bihude = nahak, bâtil, faidesiz.

مهر خواهی زمن و بد مهری
هده خواهی زمن و بیبده
قطران

*Benden muhabbet ve şefkat is-
tiyorsun, kendin muhabbetsiz
ve şefkatsizsin; benden hak
istiyorsun, kendin haksızsın.*

(Keŋrān)

هَدِی (hedī) = Yağmur suyuyla
husule gelen ekin.

هَدِیْه (hedīne) = Mərdiven, basa-
mak.

هَدِیْه دَنداز (hediye'i dendan) =
Diş kirası.

هَر (her) = Umum ifade eder bir
kelimedir (Ar.) کَل.

هر ورق دفتر است معرف گردگار
هَدِی

*Her bir varak, marifeti ilâhî-
yeye dair bir defterdir.*

(Sā dī)

İstifham edatları که، کجا، کدام، ke-
limelerinin evveline gelince bun-
ları istifhamdan tecrideder:
Herçi = herçiz = her şey Ş Her-
kuca = hercâ = her yer Ş Herki
= herkes = her kimse Ş Buğday
arasında biten ve delice denilen
nebat. (H) nin zammiyle kork-
mak, yürek oynamak

هَرَا (herra) = Helîle denilen müs-
hil ilâç Ş At haşasına konulan
altın ve gümüş kabara, göğüs-
lük, yular gibi, ata ait şeyler.
Kabara ve kakma şeklinde he-
lîleye benzediği için bu mâna-
ya da gelmiştir.

هری زین چو اختر و برکتوان چو چرخ
افکنده بخت زیور عیدی برافش
خاقانی

*Eyerin kabarası yıldız, giyimî
felek gibi; talih onun al atını
bayrama mahsus sūsle sūslemiş.*

(Hākānī)

هـ (hurra) = Korku, haşyet
 § Kılıç parıltısı.

زهرای حمله زهرای تیغ
 شده آب خون دودل تند میغ
 نظامی

Hücum korkusundan, kılıç parıltısından, bulutun öfkeli kalbinde su kan oldu.

(Nizâmî)

§ Yırtıcı canavar sesi gibi korkunç ses.

نه آوای مرغ و نه هرای دد
 فرو شسته کیتی لب ازینک وید
 فردوسی

Ne kuş sedası, ne yırtıcı hayvan sesi; dünya iyi ve kötüden dudağını yıkamış: vazgeçmiş.

(Fîrdevsî)

هـ (hirra) = Aşağıya dökmek, dökülmek ve döküldüğü zaman çıkan ses § Herat şehri, Horasanda bir nehir § İyi bahtlı, mesut kimse § Herat evvelce İranın Horasan şehrine bağlı iken şimdi Afgan idaresinde bulunan şehir: Hirî, Hira da denilirse de (h) nin üstün olması münasıptır هری (ba.)

هـ (hiras) = Korku; hirasiden = korkmaktan (ismas.), emir.

بیزدان هراں کس که شد ناسایان
 بدل اندو آید زهر - و هراس
 فردوسی

Cenabı Hakka şükretmeyen kimsenin kalbine her cihetten korku gelir.

(Fîrdevsî)

(H)nin fethiyle dikenli bir ağaç. Hirasendegân = müttakî ve zâhitler.

هـ (hirase) = Korkutacak şey, hususiyle bostan korkuluğu.

هـ (hirasiden) = Korkmak, belinlemek, etrafa şaşkın şaşkın, bel bel bakmak.

چه باشد هرا - بدلت زان کسی
 که دادهم از خانه دشمن بی
 نظامی

O kimseden ne korkuyorsun ki evde de birçok düşmanı vardır.

(Nizâmî)

هـ (heraş) = Kusmak, kay.

زجه توبه نکند خواجه بهرجا که بود
 قدیمی بخورد راست کشد زوه هراش
 شهید

Her nerede olursa bir kadeh şarap içince hemen kay eden efendi acaba şarap içmeye neden töbe etmez.

(Şehîd)

هـ (herayend) = Mahiyet.

هـ (herayine, herayine) = Elbette, şüphesiz, naçar.

گر نگردد هروس جالت نایینه
خود بین شود هرآینه آن که ننگرد
سلمان

*Geline benziyen cemalin ayna-
ya bakarsa hodbin : kendini be-
ğenici olur, herhalde bakma-
ması iyidir.*

(Selmān)

ازدود آه ماست صفای جالت تو
روشن کند هرآینه خاکستر آینه
شانی

*Senin cemalinin saffeti bizim
ahımızın dumanındandır. Göl
aynayı şüphesiz ziyadar eder.*

(Şānī)

هرآینه بود (herayinebūd) = Cena-
bı vacibülvücut.

هرنبذ (hirbed) = Hîrbed (muḥ.)
هیربد (ba.).

هرنبک (hurbanek) = Karamuk ya-
hut kakule denilen nebat, çokça
yenmesi akli bozarmış (Ar.) زوان.

هرنبو (herbū) = Fesleğene benzer
bir çiçek.

اگرچه هرنبو چون ضمیران بود در شکل
کجا توان شبیه ضمیران هرنبو کرد
اخ-یکتی

*Her ne kadar herbu şekilde
fesleğene benzerse de fesleğeni
herbuya teşbih nerede müm-
kündür?*

(Ehsiketi)

هرپاسب (herpasb) = Sebai sey-
yareden her biri. Herpasyan =
seyyareler.

هرتوز (hertūz) = Doğru söz.

هرجان (hercan) = Yabani badem.
Arapçada yağına "zeytühercan,"
derler.

هرج و مرج (hercumerc) = Karma-
karış: Birbirine uymıyan insan-
ların cemiyetinde ve muha-
rebede olan hal.

هرجانی (herca'ī) = Bir yerde dur-
mıyan, sebatsız.

هرزد (hered) = Zerdeçav denilen
sarı ağaç.

هرروزه (herrūze) = Daima, mut-
tasıl Ş Her günkü zikir ve evrat.

هرزه (herze) = Beyhude, abes,
faidesiz.

یکچند هرزه عربگذاشت
شاعر

*Birkaç faidesiz şeyle ömür
geçti.*

(Şāir)

هرزه درای (herzederay) = Yan-
şak, mânasız söz söyleyici, çan
çan eden.

هرزه دزد (herzeduzd) = Değersiz
eşya çalan hırsız.

هرزه لای (herzelay) = Herzederay.

هرزیدن (hersiden) = İmdat ve
muavenet etmek.

هرس (hers) = Sakaf örtecek direk.

هر سه دختر (her se duhter) =
Benatūna'sh denilen üç yıldız ki
na'sh denilen dört yıldızla mec-
muuna yediker derler.

هر سه نوع (her se nev) = Mevalidi
selâse: Cemat, nebat, hayvan.

هر شه (herşe) = Sarmaşık otu
(Ar) habülmesakin.

هر قیل (hirkil) = Rum padişahların-
dan biri.

کسی هرقل تیغ هندی یکسر
بر سر قیصر صلیبا همه بشکن
فرخی

Hirkilin zünnarını tığı hindi ile
kes; kayserin başı üstünde bu-
lunan bütün salipleri kır.

(Ferrāhî)

هرش (hurg) = Akılsız, ahmak,
şaşkın.

هر کار (herkar) = Taştan mamul
yemek çömleği, mutlak içinde
yemek pişirilen zarf.

بیامد زن از خانه با شوی گفت
که هر کاره و آتش آور نبفت
فردوسی

Kadın evden geldi. Kocasına
gizlice tencere ve ateş getir
dedi.

(Fırdevsî)

Ş Her işe karışan adam.

هر گاه (hergâh) = Her zaman.

هرگز (hergiz) = Asla, daima,
ebedî, hiçbir vakit.

هرگز صیت کرم ناید بگوش
یا کرم خود نیست یامن خود کرم
ناصر بخاری

Keremin şöhreti hiçbir vakit
kulağıma gelmez; ya Kerem
hakikaten yoktur, yahut ben
sağırım.

(Nâşırı Buhârî)

دل در جهان میند که با کس وفال کرد
هرگز نبوده دور زمانرا تبدل
سعدی

Dünyaya gönül bağlama ki
kimseye vefa etmedi; zamanın
devri hiçbir vakit tebeddülüz
değildir.

(Sa'dî)

Hergizî = daimî, ebedî.

ای طمع کرده زنادهای بدمر هرگز
نافزوی و کمی مرهرگز را کی سزی
ناصر

*Bilgisizliğinden dolayı ebedî
ömür isteyen kişi ! Artış ve ek-
silişle ebediyete nasıl liyakat
kesbedersin.*

(Nāşır)

هَرْمَس (hurmas) = Şeytan.

هَرْمُسْت ، هَرْمُس ، هَرْمُزْد ، هَرْمُزْ

(hurmuz, hurmuzd, hur-
mus, hurmust) = Her şemsi
ayın birinci günü ve bu günün
işlerini idareye memur sayılan
melek.

بگیرای شاه آزاده ملک طبع و ملکزاده
ز دست دلبران باده بدین هَرْمُزْد و هَرْمُزْ
عنصری

*Ey melek tabiatlı ve melik zade
olan hür padişah! Bu ağustosun
birinci günü dilberlerin elinden
bâde al.*

(Unşuri)

ایشه گفت فردا بهرْمُزْد روز
چو بیدار شود شمع کیتی فروز
بفرمان تامهتران سپاه
بیایند یکسر بدین بارگاه
زراشت

*Padişaha, yarın ayın birinci
gününde âlemi tenvir eden gū-
neş çıkınca emret ki askerın
büyükleri hepsi bu bargâha gel-
sinler dedi.*

(Zerâteşt)

Ş Müşteri yıldızı Ş Behmen bin
İsfendiyanın oğlu Ş Nuşirvanın
oğlu, Hürmüs, Hazreti Idrisin
de ismidir ki ona Hürmüsülhu-
ramise; saltanat, nübüvvet ve

hikmeti cemettiğinden dolayı
(müselles binnime) derler.

ارعلامش داده دهر محدث
یک ثلث هرْمُس مثلث
خاقانی

*Hâdis olan zaman onun ilminin
üçte birini Hürmüsü müsellese
vermiş.*

(Hākānî)

Ş Hürmüz, Gül adındaki sevgi-
linin âşıkıdır, bunların hikâye-
lerini şeyh Attar hazretleri naz-
metmiştir. Hürmüzd perşembe
günü mânasına da gelir.

هَرْد (hirend) = Curcan civarında
büyük bir nehir.

هَرْنُوت (hernūt) = Mekk ve hile, kin
ve adavet.

هَرْنِڈَسَاو (hernīdsav) = Ateş-
perest İranilerin ilk peygamber
addettikleri (Mehabad) ın âdabı
cihandariye dair tasnif ettiği
kitap ki ismi (Peymanı Fer-
henk) dir.

هَرُو (herv) = Şecaat.

هَرَوَانِه (hervane) = İşkence ve
eziyet. Darüşşifaya da derler;
çünkü orada delileri tedavi için
tazibederler.

بفرمود کاین را بهروانگه
برند و کشندش هم انجانبه
فردوسی

*Emret ki onu mücazat mahal-
line götürsünler ve orada helâk
etsinler.*

(Fırdevsî)

هشت دیوانه حکم کن شاه
تا برنش بسوی مروانه
فخری

*Padişahım! delidir, emret ki
onu şifahaneye götürsünler.*

(Fehri)

هَرُوتُم (herütüm) = Karnıyarık
tohumu.

هَرُوك (hervek) = Hüsrevü Per-
vizin ismi.

هَرُول (hirvul) = Hurle denilen,
burçak nev'inden hayvan yemi.

هَرُوم (herüm) = Bir cengâver
ismi § Bilâhare Berda' namını
alan şehir.

بفرمود تا فیلسوفی بروم
بر دنامه نزدیک شهر مروم
فردوسی

*Emretti ki bilâdı Rumdan bir
feylesof, Herum şehri civarına
mektup götürsün.*

(Fırdevsî)

هرومش لقب بود زانگار
کنون بردعش خوانده آموزگار
نظامی

*Onun lâkabı evvelâ Herum idi;
şimdi ehli talim ona Berda'
ismini vermiş.*

(Nizâmî)

هَرُوهل (herühil) = Susam posası,
harekesi meçhuldür (Burhanı
Katı' ve Cami')

هَرُوی (hirevî) = Herate mensup
§ Yedi nevi Farsça lûgatten bir
nevi.

هَرَه (hurre) = Mak'ad deliği

هَرَهَفَت (her heft) = Kadınların
yedi nevi süsü: Kına, rastık,
allık, üstübeç, sürme, altın
varak, kalemisk. Zamanımızda
kına ile altın varak melûktür.
Kalemisk yerine de levanta,
kolonya kullanılmaktadır.

کنیزیانی همه هر هفت کرده
جو روح دویس زربشت پرده
جامی

(ba.)

هَرِه، هَرِه (hirî, hirah) = Herat
şehri.

گر کسی پرسد ترا کن شهرها خوشتر کدام
در جواب از راست خواهی گفتن اورا گوهری
این چهارا هجو دریادان خراسان راسد
در میان آن صدف شهرم می چون گوهری
شاعر

*Eğer bir kimse sana şehirlerden
hangisi daha hoştur diye sorur-
sa ona cevapta doğrusunu söy-
lemek istersen, Herat de; bu
dünyayı deniz, Horasanı sedef
farzet, o sedefin ortasında Herat
şehri inci gibidir.*

(Şa'ir)

همه اعیان و بزرگان نشأ و رو هرا
شاعر

*Nişabur ve Hirah'ın bütün eşrafı
ve büyüklükleri.*

(Şā'ir)

هَر یار (**heryar**) = Ekseriya atlarda
zuhur eden fazla diş = هزار (ba.).

هَر پَرین (**hurin**) = Korkunç ses =
hurra.

هَر پَره (**hirive**) = Herat şehrine
mensup = Hirevî, Hirî Ş Halis
altın Ş Fahişe.

هزار (**hezar**) = Bin adedi.

فضل خدا را که تواند شمار کرد
یا کسیت آنکه شکرهای از هزار کرد
سعدی

*Allahın fazlu keremini kim sa-
yabilir; yahut onun binde birinin
şükrünü ifa edecek kimdir?*

(Sa'dî)

Ş Bülbül.

گفتم که ماریافت هزاران بگلستان
گفتار گلستان رخ من به هزار نار
قائمی

*Bülbüllerin gülistana girme-
lerine izin verildi dedim. Be-
nim yanağım gülistandan bin
kere iyidir dedi.*

(Kā'ânî)

Her iki mânaya kıyasî ve gayri
kıyasî olarak (an) an ve «ها» ha
ile cemilenir. Âhırında «an» ile
bülbül mânasına müfret olarak
da kullanılır Ş Tavla oyununun

dördüncü nev'i (ba). Hafız
Şirazinin

(صفری بلبل شوریده و تغیر هزار)

(عندلیبا راجه پیش آمد هزاران راجه شد)

demesinden hezarın bülbülden baş
ka bir kuş olduğu anlaşılıyor.

هزار اسب (**hezaresb**) = Harezmd
metin bir kale.

هزار اسب فزون اردو هزار اسب گرفت
همه را ترشده از خون خداوندان تنگ
فرخی

*Hezaresbde, hepsinin kolanı
sahiplerinin kanından ıslanmış
iki binden fazla at zaptetti.*

(Ferrūhî)

هزار اسپند (**hezarispēnd**) = Kır-
mızı üzerlik.

هزار آستین (**hezarāstīn**) = (k.)Deniz.

هزار آفشان (**hezarefshan**) = Hezar
rahşan, hezar keşan, ak asma,
ören gülü, bin kulaç denilen
nebat. Nâşirî hezar rahşanın
aslı hezar çeşandır, lûgat sa-
hipleri yanılmışlardır diyor.

هزار آواز، هزار آوا (**hezarāva, he-
zarāvaz**) = Bülbül yahut bül-
bül nev'inden bir kuş.

هزار بر (**hezarbur**) = Horasanda
bir kale.

هزارپا (hezarpa) = Kırkayak.

هزارپسر (hezarpiser) = Yılan çikarar otu.

هزارتابه (hezartabe) = Güneş.

تای تابد هزار تابه
از کنبه این بلند طارم
ست

Bu yüksek çatılı kubbeden güneş doğdukça.

(Seyfî)

هزارتوی، هزارخانه، هزارتوی (hezartūy, hezarhane) = Kırkbayır: geviş getiren hayvanların üçüncü mi-desi.

هزارچشمه (hezarçeşme) = Saratan illeti, kanser. Türkçesi, kalbur çibani.

هزاردستان، هزارداسنان (hezardas-tan, hezardestan) = Bülbül yahut bülbül nev'inden bir kuş.

هزار دستان دستان زدی بوقت بهار
کنون همی نژاد تادرامده است خزان
هزار دستان امروز دورخاسانست
عجلاس ملاک اینک همی زنددستان
فرخی

(ba.) دستان.

هزارمیخ (hezarmîh) = Derviş hırkası: Çok yamalı olduğundan bu isim verilmiştir Ş Yıldızları itibariyle gökten kinayedir.

هزاک (huzak) = Aptal, her söze kanan.

بیایدداشت دائم خویشرا راست
نباید بود مردمرا هزاکا
دقیق

Kendini daima doğru tutmalı; halkın budalası ve söze kananı olmamalı.

(Değîkî)

هزد (hezd) = Kunduz.

هزدکند (hezdkund) = Kunduz hayası.

هزماز (hezman) = Herzaman muh.

بوشت ابد تجرید پس چون انبره طبلان
نگاریدم بسرخ وزرداشک وچهره هزمازش
خاقانی

Ebcedi tecridi yazdım, sonra onu çocukların talim tahtası gibi her zaman göz yaşı kırmızı ve çehre sarısı ile süsledim. Yani nefsin arzu arından sıyrıldıktan sonra sararmış çehre ve kanlı göz yaşlarımla Allu-hıma yalvardım.

(Hakānî)

(ba.) ابد تجرید نوشتن

هزؤ (hezū) = Şeci, bahadır.

هزوان (hezvan) = Lisan, dil.

هزینه (hezîne) = Harç ve masraf.

کردم هزینه درره مدح تو نقد عمر
وراندکی بمآنده ازان هم برای تست
کال

Ömür nakdini seni medih yolunda sarfettim; her ne kadar az kalmışsa da yine senin içindir.

(Kemâlî)

§ Eviât ve iyalin nafakası.

همه عالم عیال جود ویند
اودهدشان هزینه وکابین
ابوالفرج

Bütün dünya onun cömertliğinin ailesidir. Onun cömertliği sayesinde geçinirler, nafakalarını ve ağırlıklarını o verir.

(Ebülferec)

§ Hazine mânasına da gelir.

هزده (hejde) = Sayılardan on sekiz. (هشتده) den çevrilmiştir.

هزه‌هاژ (hejhaj) = Atlarda zuhur eden fazla diş = heryar.

هزیر (hujîr) = Güzel, iyi.

همیشه وعده او نادرست و ناز درست
همیشه عادت او نامزیر و روی هزیر
قطران

Onun va'di daima yalan, nazı tamamdır; onun âdeti duima çirkin, yüzü güzeldir.

(Keŧrân)

ای فخر آل اردشیر ای مملکتز ناگزیر
ای همچنان چون جان و تن اناووافعال دور
دنیق

*Ey Erdşîr sülâlesinin medarı
iftiharı! ey, memleket kendisine
muhtaç olan! ey, aynıyle can ve
vücut gibi âsar ve efali güzel!*
(Deŧikî)

§ Çevik, âkil ve basiretkâr
§ Uğurluluk ve saadet mânasını da ifade eder.

نوروز فرخ آمد و افروز آمد و هزیر
باطالام سعادت و با کواکب منیر
منوچهری

*Mübarek nevrüz iyi ve güzel
geldi, saadet getirici talih ve
parlak yıldızla geldi.*

(Minūçihri)

هست (hest) = Var, vardır mânasına olup menfisi yok, yoktur mânasına « نیست » tir.

« که داند جز او کردن از نیست هست »
سعدی

Ondan başka yoktan var eylemeyi kım bilir?

(Sa'dî)

« راحتی نیست دران خانه که جاری هست »
سعدی

Hasta olan evde rahat yoktur.
(Sâ'dî)

هسته (hestere) = Saz ve çubuktan örülmüş çuval şeklinde bir şeydir ki onunla kireç ve kerpiç taşır = زبیر (ba.).

هستو (hestū) = Muķir ve muterif

بهشتیش هستو شوی از تخت
اگر خویش را شناس درست
اسدی

*Eğer ker.dini tamamen bilersen
iptida onun varlığına inanırsın.*
(Esedî)

Ş Çekirdek = heştü. Hak, doğruluk, eşyanın hakikatı mânalara da gelir.

هستودان (hestüdan) = Azerbaycanda hüküm süren padişahların birincisi. Meşhur şair Ketran bunu methedenlerden dir.

هسته (heste) = Çekirdek = heste. Mevcut mânasını da ifade eder.

هستی (hesti) = Varlık (Ar.) vücut Ş Hodbinlik Ş Hodpesendlik, eneiyet, muhakkikler nazarında vücudu mutlak ki halıkı mevcudatın vücududur.

هر چیز در زمانه هستیت معتبر
چون ذات وی که هستی از آن دارد افتخار
قانی

*Dünyada her şey varlıkla
iftihar eder; onun zatından
başka ki varlık onunla iftihar
eder.*

(Kāani)

هسد (hesed) = Yaba (Reşidî).

هسیر، هسر (heser, hesir) = Buz.

گردد از سردی دم اعدا
آب دلازمه بکه هسر
فخری

*Düşmanın soğuk nefesinden
su, hazıranda Mekke'de buz tutar.*
(Fehri)

امروز از حیات دوشینه بندرو
چاینت پرزانش وطیه است پرغشیر
سنائی

*Bugün dün gecenin hacaletinden
bendinin ruhu pür hararet,
tab'ı soğuktur.*
(Senâ'î)

هسك (hesek) = Ekincilerin harman savurdıkları yaba Ş Saz ve kamıştan yapılmış harman kalburu, tipir.

هش (heş) = Gitmek.

گر بر تهمت عشق بمصاف
غزالین

*Eger harbde Tehemten'in yanına
gidersen.*
(Izzeddin)

Ş Balçık.

هش (huş) = Akıl, hûş muh.

ی باش طیب عیسوی هش
امانه طیب آدمی کش
نظامی

İsa akıllı tabip ol; adam öldürücü tabip değil.
(Nizâmi)

Ş Ruh ve can Ş Mevt, helâk.

هشپلك (huşpulek) = Güvercinle oynayanların çaldıkları ısılk.

هَش زَدای (huşziday) = (k.) Şarap.

هَشْت (heşt) = Sekiz adedi.

هَشْت (hişt) = Hişten = salivermek, bırakmak, sakınmak, salandırmaktan mazi.

قیامت کسی بی اندوشت
که معنی طلب کردو دعوی هشت
سمعی

Kıyamet günü bir kimseyi cennette görürsün ki dâvayı bıraktı da mânayı istedi.

(Sa'di)

هَشْتَاد (heştad) = Sayılardan seksen.

هَشْت بُستان، هَشْت باغ،

(heşt bağ, heşt bustan) = Cennetin sekiz tabakası ki şunlardır:

Huld, Darüsselâm, Darülkarar, Adn, Me'va, Naim, İliyyin, Firdevs.

هَشْت دَهان (heşt dehan) = Ebegümece & Ödağacı.

هَشْت گَنْج (heşt genc) = Hüsrevin sekiz hazinesi: gençi arus, badaver, dıbei husrev, efrasyab, suhte, hadra, şâdâver, bar.

ه. ه. منظر، ه. مَرْنِی، هَشْت. اوْی

هَشْتِکَلِ رِضْوَان (heşt me'va, heşt mer'a, heşt menzer, heşt

heykeli rîzvan = (k.) Cennetin sekiz tabakası هَشْت ماغ (ba.).
& (k.) Eflâk.

هَشْتَفِیْل (heştifil) = Yağan havucu: Mühri Süleymani, çarhı felek de derlermiş.

هَشْتَنَك (heşenk) = Müflis, fakir = bitik.

هَشْتَوِش (heştviş) = Hamsei müsteraka'nın beşinci günü پنجده (ba.).

هَشْت و مُشْت (heştumuşt) = İki veya daha ziyade kimselerin tokat tokada kavgaları.

هَشُو (huşū) = Akıl, huşumend: akıllı = huşmend.

هَشُوَار، هَشُوَار، هَشُوَار (huşvar, huşivar, huşyar = Zeki, akıllı, basiret sahibi.

دست بر پشت مازمالیدن
بتلف نه کار هشوارست
کلن بد اخلاق و بد مروترا
سنگ بر سر زدن مزاوراست
سمعی

Taltif suretiyle yılanın sırtını sığamak akıllı işi değildir; çünkü o çirkin huylunun ve mürüvetsizin başına taş vurmak lâıktır.

(Sa'di)

خبر یافت لختی شه کاردان
هشیوار و یا هنک و بیایودان
فردوسی

Vâkıfı umur, zeki, vakur, çok bilen padişah bir miktar vâkıf oldu.

(Firdavsi)

هَف (hef) = Çulha tezgâhı, çulha tarağı diyenler de vardır.

هَفْت (heft) = Sayılardan yedi.

هَفْت (hlft) = Kurumaya yüz tutan yaşı şey.

هَفْت (huft) = Su içerken arada alınan soluk.

یاد داری که یار موسم کل
دردکان ققائی سرپل
برق و دوشاب مفتی خوردیم
هرایک هفت هفت مفتی خوردیم
جای

Hatırlar mısın geçen sene gül mevsiminde köprü başında bir şerbetçi dükkânında bedava karlı pekmez içiyorduk; her birini soluk ala ala içiyorduk.

(Câmî)

هَفْت آبا (heft āba) = ... Âsya, ... eyvan, ... bam, ... būnyan, ... perdei ezrak, ... perkâr, ... hadra, ... sakaf, ... tarem, ... tabak, (k.) eflâki seb'a.

هَفْت آینه (heft āyine) = ... Ahtan,

... ejdeha, ... banu, ... hatûn, ... rahşan, ... sultan, ... şem'î, ... mihrab, (k.) kevakibi seb'a.

هَفْت برادران، هَفْت آورنگ (heft evrenk, heft biraderan) = (k.) Yediger tâbir olunan yıldızlarıdır ki dördüne naaş, üçüne benatûnnaaş derler.

تا برین هفت فلک سیر کنند هفت اختر
همچنین تا که بدیوار بود هفت آورنگ
فرشی

Seb'ai seyyare, eflâki seb'a üzerinde seğrettikçe, yediger yıldızı duvardaki asma gibi oldukça.

(FERRUHÎ)

هَفْت اصل (heft âsl) = ... Rukkai edken, ... şadırvanı edken, ... fers, ... net', ... dükkân, ... rasad, ... alefhane, ... zemin, (k.) yedi zemin tabakası ki yedi iklimdir.

هَفْتَاد کَشْتِ (heftadkeştî) = Hayvanlara ârız olan yetmiş türlü hastalık.

هَفْتَاد و دُوشاخ، هَفْتَاد و دُوکَشْتِ (heftadūdū keştî, heftadūdū şah) = (k.) Yetişmiş iki fırkai dâlle.

هَفْت ألوان (heft elvan) = Türlü dediğimiz yemek § (k.) Hazreti İsay'a ait mâide.

هفت اندام (heft endam) = Baş, göğüs, karın, iki el, iki ayak. Göğüs ve karın yerine iki yanı sayanlar da olmuştur.

گزرزبات مدح آن شاهی تند
هفت اندامت شکایت می کنند
مولانا

Eğer dilin o padişahı methediyorsa yedi âzan şikâyet ediyor.
(Mevlânâ)

هفت برک (heft berk) = Kulapa denilen nebat.

هفت پدر (heft peder) = Yediger denilen yedi yıldız, yedi kat gök.

چارمادر که اندوهفت پدر
من زیك مادر و زیك پدرم
دهلوی

Dört ana = anasırı erbaa, yedi babâ = eflâki seb'a kim oluyorlar, ben bir ana bir babadanım
(Dehlevî)

هفت بجه، هفت راه، هفت پرده (heft perde, heft rah, heft melle) = Gözde olan perdeler, heft perde yedi kat göke ve sazda olan yedi perdeye de denir.

هفت پیر (heft pîr) = Yedi pîrler, yedi büyükler: Kuranı Kerimin kıraatinin üstadlarıdır: Nâfî, İbnî Kesir, Ebu Ömer, İbnî Âmir, Âsım, Hamza, Kesâf.

هفت مرزدان، هفت مرزد، هفت تنان (heft tenan, heft merd, heft merdan) = Eshabı kehlîf ş Ahyarı seb'a, yedi Büyüklükler.

هفت جوش (heft cūş) = Eritilmiş demir, ruhi tutya, kurşun, bakır, kalay, altın, gümüş.

یکی گرزشش چلوی هفت جوش
که می و بخت مغز سرانرا بکوش
فردوسی

Baştan beyni kulağa döken yedi nevi madenden yapılmış altı dilli topuz.

(Fırdevsî)

هفت حال (heft hal) = (k.) Her zaman: Yedi halden murat yedi gündür.

هفت حکایت (heft hikâyet) = Heft endamda yazılan âzanın hassalarına ve hallerine işarettir.

هفت خط (heft heṭ) = Cemin ka-dehindeki şu çizgiler: Hattı cevîr, hattı Bağdat, hattı Basra, hattı ezrak, hattı eşk, hattı kâ-seger, hattı furudine ş (k.) Yedi iklim.

هفت خلیفه (heft helîfe) = Ruhun yedi halifesi olan iç âza: Mide, ciğer, akciğer, yürek, öd,

dalak, böbrek § Ruhi hayvanî: akıl, görüm, işitim, tadım, kokum, dokunum, kuvayi hissiyeden kinayedir. = هفت اندام (ba.) Secde yeri olan yedi âza: alın, iki el ayası, iki diz, iki ayak baş parmakları.

هفت خزینه (heft hezine) = (k.) Mide, ciğer, akciğer, yürek, öd, dalak, böbrek § Yedi kat felek.

هفت خوان (heft huwan) = İkidir: Biri Mazenderanda hapsedilen Keykâvus kurtarmak için Rüstemin yedi günde katettiği merhaleden ibarettir ki her merhaleden birçok insanlar, hayvanlar, devlerle uğraşarak Keykâvus kurtarmıştır. Diğeri İsfendiyaarın kız kardeşlerini kurtarmak için Belhten Ruyinezer şehrine yedi günde aynı suretle gidip Ercası katl ile hemşirelerini kurtarmıştır.

هفت دانه (heft dane) = Buğday, arpa, nohut, mercimek, bakla, böğrölce ile pişirilen aşure.

هفت در هفت (heft der heft) = (ba.) مرهفت.

هفت دور (heft devr) = Yedigere taallük eden yedi devir.

هفت ده (heft de) = On yedi. Süslenmiş, bezenmiş yerinde de kullanılır.

هفت رنگ (heft renk) = Yedi renktir ki her biri bir yıldız mensuptur. Siyah-zuhale, hâkimüşteriye, kızıl-mirrihe, sarı-güneşe, ak-zühreye, gök ve mavi-utarite, cengâri-aya § Nakışlı şey, مرهفت (ba.).

هفت زرد (heft zerde) = Katmer zerin (Ar.) عهر مضاعف.

هفت سلام (heft selâm) = Kurânı Kerimde (selâm) ile başlayan yedi ayeti kerime.

هفت قلعه خیبر (heft kal'e'i heyber) = Hayber kalesinin müştemil olduğu yedi hisin

هفت قلم (heft qelem) = Yedi nevi yazı ki erkamı seb'a tâbir olunur: sülüs, muhafak, tevki, reyhani, rika, nesih, talik.

هفتک (heftek) = Kurânı Kerimin dörtte biri ki yedi cüz ve iki hizibden ibarettir.

هفت کار (heft kâr) = Yedi türlü iplikle dokunmuş kumaş.

بار فراخ پن یعنی نسیم نوبهار
بر پن گسترد فرشی از پرند روزگار
ابن یمن

Yine çimen ferraşı yani ilkbahar rüzgârı yedi renkli atlastan çimene yaygı döşedi.

(İbnî Yemîn)

هفت گنجینه (heft gencîne) = Yedi maden ki şunlardır: Altın, gümüş, bakır, demir, kurşun, kала, piring.

هفت گیسودار (heft geysūdar) = Yediger § (k.) Yedi felek.

هفت مرّد (heft merd) = هفت تن (ba.).

هفت مغز (heft megz) = Bir nevi tatlı مالکانه (ba.).

هفت میوه (heft mīve) = Yedi türlü meyva: Kuş üzümü, taifi denilen üzüm ki bizim çavuş üzümü nev'indendir, kuru incir, kuru kayısı, kuru şeftali, hurma, Buhara eriği.

هفت و شش (heft u şeş) = (k.) Yediger ile altı yön.

هفت و نه (heft u nuh) = Her heft maddesinde geçen yedi nevi kadın süsü ile başkaca dokuz tane kadın süsü, başa takılan süs, kordon, gerdanlık, küpe, burun halkası, kol bağı, el bileziği, ayak bileziği, yüzük.

عروس دولت تو باد هفت و نه کرده
بیام قصر جلال تو تا باید مسکون
خبرو

Arusu devletin süslenip celâl ve azametinin köşkünün sathında ilelebed meşkûn olsun.
(Husrev)

هفت و هشت (heft u heşt) = (k.) Husumet § Köpek sesi.

هفته (hefte) = Hafta dediğimiz yedi günlük zaman.

زمانه روزه چو يك هفته درگذشت شهر
مه دوهفته من شد تعریف يك شبه وار
سوزی

Ramazandan bir hafta kadar geçince benim iki haftalık ayım: ayın on dördüne benzeyen güzelim, bir gecelik ay gibi nahif ve zayıf oldu.
(Süzeni)

هفوش (hefveş) = Bir nevi yemek.

هفه رفه (hefe refe) = (ba.) مرهفت.

هكچه (hukçe) = Hıçkırık (Ar.) فواق

ازاعتلی انكه هكچه گردد يارش
بايد كه كنى مقبى دركارش
يوسف طيبي

Bir kimse mide dolgunluğundan hıçkırığa tutulursa onu tedavi için kay verici bir ilaç vermek lâzımdır.

(Yäsufi Teblbi)

هگز (hegriz) = Asla, daima, ebedî, hiçbir vakit mânasına hergiz maktûbudur.

مردی ووزو هگز آزاد آزاده مجوی
مردم آرا دان کزو آزاده را آزار نیست
نامر

*İnsanlığa sa'yet, hiçbir zaman
hürri incitme; insan onu bil ki
hür olan kimse ondan incin-
mez.*

(Nâqır)

هکری (hekri) = Yağmur suyu ile
hâsıl olan ekin.

هکک (hukkek) = Hıçkırık.

زب ستان پسینه دشمن فروشان
چونز احتلای خون دل اورا هکک بود
دهلوی

*Yürek kanı imtilâsından düş-
mana hıçkırık ârız olursa sine-
sine mızrak suyundan dök.*

(Dehlevî)

Bu mazmun, kinaye tarikiyle
hıçkırmanın bazan su ile tes-
kin edildiğini gösteriyor.

هککل (hukel) = Mantarın yenmiyen
nev'i.

هکوی (hukvi) = Şaşkın, hayran.

هکوی (hukuvî) = Tereddüt & Şa-
rap & (h) ve (k) nin ötresiyle
ermemiş kavun, kelek.

هکک (hukke) = Hıçkırık.

هککک (hukhuk) = Ağlarken bo-
ğazdan gelen boğuk ses.

صوفی از قرابه می هککک کریه کشاد
گریه خوین او در سجده جای او بین
دهلوی

*Sofu, şarap destisinden ağlama
sesini açtı; lok lok diye şarabı
akıttı, onun kanlı göz yaşını
sofunun secdegâhında gör.*
(Dehlevî)

هؤل (hul) = Kucak = âğuş.

ای عشق خندان همچو گل ای خوش نظر چون هقل کل
خورشید را در کش بول ای شم-وار هل آتی
مولانا

*Ey gül gibi handan olan aşk!
ey akl-i küll gibi hoş nazarlı
aşk! ey (hel-etâ) nın şehsuvarı
güneşi kucakla.*

(Mevlânâ)

هیل (hil) = Bırak, mastarı heşten,
heliden.

لکاهداشتن خون او خدی تا چند
بول بول که برین خاک آستان بچکد
او خدی

*Evhadinin kanını muhafaza ne
vakte kadar; bırak bırak ki bu
eşiğin toprağı üstüne damlasın.*
(Evhedi)

هلا (helâ) = Tenbih, teşvik, tahrik
ifade eden bir kelimedir.

هلازود بشتاب کامد سیاه
زایران ویرما گرفتند راه
فردوسی

*Haydi çabuk ol ki asker İran-
dan geldi ve bize yolu kapa-
dılar.*

(Firdevsî)

تیشه در هریشه کم زن بیا
تیشه زن در گشیدن روزن هلا
مولانا

*Her ormana balta vurma; mü-
tenebbih ol, gel, pencereyi aç-
maya balta vur.*

(Mevlânâ)

هَلَا شَم (helaşem) = Çirkin, âdi,
kötü.

جائی که می‌اشدیم بیکار می‌باشم
یا خطای نویسم یا شعر می‌تراشم
خطی نه سخت نیکو خطی ازین میانه
شعری نه نیک عالی شعری ازین هلاشم
اتوری

*Oturduğum yerde işsiz değilim;
ya yazıcağız yazar, ya şiirceğiz
tanzim ederim; çok iyi yazı
değil, orta derecede; çok âli
şiir değil, bu âdilikte.*

(Enverî)

هَلَالُوش (helalūş) = Fitne, kavga,
kargaşa.

هَلَالُ مَسْطَرَان (hilal menzeran) =
Ay çehreliler.

هَلَالُ مُعْتَبَر (hilali mua'nber) =
(k.) Güzelin kaşı.

هَلَا هِل (helabil) = Semmi katil,
zehir.

هَلَا هَلَا (helahela) = Kolay ve
âsan.

زبان مالی و جانی توان تحمل کرد
ولی شهادت اعدا هلا هلا بود
کمال

*Mal ve cana ait zarara taham-
mül etmek mümkündür; fakat
düşmanların şematetine, kolay
değil.*

(Kemâl)

هَلَاک (heltak) = Kar = berf, bir
kısım lûgatlerde ta (ت) yerine
nun (ن) yazılıdır.

هَلِش (heliş) = Kerkes kuşu.

هَلَاک (hulek) = Düşmana ve kaleye
atılmak üzere mancınık ağacının
başına bağlanıp içine taş dol-
durulan terazi gözü biçiminde-
ki deri torba.

چون هلی شدم. فن بسته منجنیق تن
عید

*Fen ve marifetle vücut mancını-
ğına bağlanmış sapan taşı tor-
bası gibi oldum.*

(‘Amîd)

هَلُل (hulul) = Hulan tâbir olunan
nebatın usaresi.

هَلَمُوت (helemūt) = Lâbada deni-
len nebatın kökü.

هَلَاک (helnak) = Kar, berf mâ-
nasına § Yoğurt kuruşudur.

هَلْدُوز (helendūz) = Ribas nev'in-
den bir nebat.

هَلْسَد (helenend) = Tenbel, işsiz.

هَلُو (hulû) = Hülû dediğimiz tüysüz, sulu ve lezzetli bir cins şeftali § Çocukların ip salıncağı.

هَلُوجِنْ (hulücîn) = Çocukların ip salıncağı.

هَلَوَزُون (helevzûn) = Oda kitabelerinde ve tasvir pervazlarında olan türlü türlü bedîî nakışlar, süsler [1].

هَلْهَلْ (helhal) = Un eleği [2].

هَلْه (hele) = Tenbih ifade eder.

هله هشدار که در شمر بیسی طراری
که بتزویر کلاه از سرمه بردارند
شاعر

Aman aklını başına al; çünkü şehirde çok yankesiciler vardır ki hile ile ayın başından külahını kaparlar.

(Şâ'ir)

هَلْهَلْ (helhil) = Helahil (muḥ.) (ba).

هَلْهَلْیُون (helhelyûn) = Alıc malıc.

هَلْیُو (helyû) = Sepet.

هَلْیَانَه (helyane) = Şahtere denilen nebat.

[1] İranın eski ve yeni bedîî nakışları yedi nevidir: Eslimî, hataî, frengî, nisalî, ebreu, ekreh, selâmî.

[2] Bu kelime «Burhanı Katî» da هَلْهَان = helhan. «Ferhengi Nîzam» da هَلْوَال = helval şeklindedir.

هَلْیُون (helyûn) = Kuşkonmaz denilen nebat.

هَلْیُوی (hilyûy) = Çocukların "ceviz", yahut dolap oyununa denir, dolap oyunu akar suya çingiraklı bir dolap uydurmakla olur.

هَمْ (hem) = Dahi, de, bile, hem mânasına atıf ve iştirak edatıdır. Niz müradifi ise de kullanış itibariyle farkları vardır. Meselâ (hem) kelimesi matuf ve matufu aleyhe getirilir: "Hem namazı kerdem ve hem rûze giriftem = hem namaz kıldım hem oruç tuttum. (Niz) ise yalnız matufe getirilir. Diğer, yekdiğer, cemî', mecmu mânalarına da gelir. Niz ile birlikte iradedildiği de vardır.

هر دو عالم يك فروغ روی اوست
كفتم پیدا و پنهان بیزهم
حافظ

Her iki âlem onun yüzünün bir şulesidir. Sana aşikâr da söyledim gizli de.

(Hâfîz)

هَمَاد (hemad) = Bütün, hep, küll. Hemadî = küllî. Hemadiyan = külliyyat.

هَمَارَه، هَمَار (hemar, hemare) = Daima mânasına hemvare (muḥ) = her zaman § Hesap, endaze, miktar = amar, amare. Daima mânasına hemara da denir.

هُمَاسْ (humas) = Şerik, refik.

هِمَآكْ (hemak) = İşaret (Nāşirî).

هِمَالْ (hemal) = Nazir ve karin, ortak, şerik.

خدای عزوجل هر چه راتو اندیشی
بیافرید و مرا ورا نیافرید هال
عنصری

Cenabı Hak her neyi tasavvur edersen halk etti de onun mislini yaratmadı.

(Unşurî)

رفیق رفته دل گشته باهوش رفیق
هال رفته وتن مانده با بلاش هال
قطران

Arkadaş gitmiş, gönül onun sevgisiyle arkadaş olmuş, şerik gitmiş, vücut onun belâsiyle şerik olmuş.

(Keŋrân)

هِمَانْ (heman) = Ancak mânasına hasr ifade eden bir kelimedir.

چون پدر اسب بر عدم رانده
همان این خانه مرده روی مانده
سنائی

Babası yokluğa at sürdüğü zaman ancak bu ev miras kalmıştır.

(Senâ'î)

Ş Tâcil de ifade eder.

رفتن همان بقتل و برگشتنش همان
شاعر

Maktele gitmesiyle dönmesi bir oldu.

(Şâirî)

Ş Edatı aynî de olur.

رطب ناورد چوب خرزهره بار
چه تنعم افکندی بر همان چشم دار
سمعی

خرزهره (ba.).

هِمَآنَا (hemana) = Gûya, sanırsın ki, zâhiren mevkilerinde kullanılır bir kelimedir. Ma-na = gibi, benzer mânasına da gelir. Bu iki kelime mânîsten = benzemekten alınmış olup, ma-na, hemananın muhaffefi olduğu belli ise de kullanılış itibariyle hemana, ma-nadan daha kuvvetlidir; çünkü hemana aynıyle, tıpkı gibi hakikate yakın bir mâna ifade eder.

دست ارگشاده نیست همانا که دست نیست
فرق میان بسته برور بریده نیست
کلم

El açık yani cömert değilse aynıyle yok demektir; kanadı bağlı ile kanadı kesik arasında fark yoktur.

(Kelîm)

هِمَآنَدْ (hemanend) = Gibi, benzer, Hem manend (muḥ.).

ای خوب خصال ارزخرد یادگیری
باید و پیدار همانند و همانی
ناصری

Ey huyları iyi! eğer akıl ile alâka ve münasebetin yoksa söğüt ve kavağa benzersin.

(Nāşirî)

هِمَّآوَزْ (hemāvaz) = Sesleri uygun Ş Muvafık ve musahip.

روزگار هایون خسرو عادل
که گرگ و میش بتوفیق هم آوارند
سمعی

Âdil padişah kutlu devrin-
de kurtla koyunu uyuşturmaya
muvaffak olmuştur.

(Sa'dî)

هم آور (hemāver) = Efendileri bir
olan köleler = hocataş.

هماوران (hemaveran) = Hama-
vera (muḥ.) (ba.).

همآورد (hemaverd) = Savaşan iki
kişiden her biri. Aslı hemna-
verd = harbleri bir, dir.

بگردان کیتی چنین مرد نیست
کس این چلوانرا هم آورد نیست
فردوسی

Dünyanın pehlivanlarında böy-
le mert yoktur. Kimse bu pēh-
livana karşı savaşacak vazı-
yette değildir.

(Firdavsi)

همآون (hemaven) = İranda bir dağ.

بچاره عدو بر تو کند سود بچاره
گر کوه هاون بتوان سید دادون
قطران

Hemaven dağıntı havanda ez-
mek mümkünse, biçare düşman
sana karşı gelmenin çaresini
bulur.

(Keşrân)

همآویز (hemavîz) = Harbde kar-
şılaşan iki kişiden biri=küfûv,
denk هاوند (ba.) asıl mânası bir-
birine asılıcı demektir.

جرمن لمره بوزده مگریز
بیاکامد عیدالت هاونز
نزاری

Hürmüze, dengin meydana gel-
di, kaçma, diye bir nâra vurdu.
(Nizârî)

Hem âvîz şeklinde de olur.

زمانی نیک هم آویز بودند
زیکدیگر بکین خونریز بودند
نزاری

Birçok zaman kavga edici, kin
ile biribirinin kanını dökücü
idiler.

(Nizârî)

های (humay) = Huma dediğimiz
kuş ki Bahri Muhit adalarında
bulunurmuş, tarif. erine göre gü-
vercin büyüklüğünde, gagası
sarı, kanadı zümrüdi yeşil ve
beyazlıdır, gıdası kemikmiş.

های برمه مرغان ازان شرف دارد
که استخوان خورد و جانور نیاراد
سمدی

Hümanın bütün kuşlara şeref
ve meziyeti kemik yiyip de
canlıyı incitmediğindendir.

(Sa'dî)

Ş İsfendiyanın hemşirelerinden
biridir, onu Ercasp esir edip
Türkistana götürmüştür Ş Beh-
menin kızı ve Darabın valdesi;
otuz yıl hükümdarlık etmiştir,
ona humayı Çihrazât da derler.

یکی دخترش بود نامش های
هنر میدود دانش و پاک وای
همی خواندندی وواجهرژاد
ز کیتی بدیدار او شاه شاد
فردوسی

Hümoy namında hünerli, âlim,
temiz fikirli bir kızı vardı;

ona Çihrazât derlerdi; şah
onun didariyle zeuk alıyordu.

(Fırdevsî)

Ş Hümayunun âşıkının ismi.
Ş Behram Gur'un zevcesi ki
Rum Kayserinin kızıdır Ş İra-
nın son asır şairlerinden iki
kişi Ş Çabuk giden at.

مرکاز است ز اینجا بوم بروم
های خویش خواهم راند تاروم
دهلوی

Benim isim var; kendi atımı
buradan memleketten memle-
kete ta Rum diyarına kadar
süreceğim.

(Dehlevî)

هُمَای بَیْزَةُ دین (humayî beyze'i
dîn) = Seyyidülmürselin Efen-
dimiz Hazretleri.

هُمَایُون (humayun) = Mübarek,
kuvvetli.

شکر حق کز شکوه طلعت شاه
طالع سلطنت هایوانست
فخری

Allaha şükür ki padişahın di-
darının muhabbetinden salta-
natın talihi mesuttur.

(Fehrî)

ای خدای چشمی که او گریان اوست
ای هایون دل که او بریان اوست
مولانا

Onun için ağlanan göz ne mes-
ut, onun yanığı olan yürek ne
mübarektir.

(Meulânâ)

Ş Hümanın mâşukası Ş Çin
fağfurunun kızı ve Nerimanın
mâşukası.

کتابیون خاقان ترابار یس
سخن از هایون مران پیش و پس
اسدی

Hakanın kızı Ketayun, sana yâr
olarak kâfidir; ileri geri Hû-
mayundan bahsetme.

(Esedî)

هُمَبَاز (hembaz) = Ortak, şerik =
enbazz.

تویی که همت تو سر بردان فرو ندارد
که درامد جهان با ملک بود هم باز
ابن یس

Sen osun ki himmetin dünya
işlerinde felekle şerik olmaya
tenezzül etmez.

(İbni Yemîn)

هُمَبَر (hember) = Beraber, yoldaş,
birlikte oturan, yakın.

دردی که گذشت پیغمبر
با گروهی از دوستان همبر
جایی

Peygamber (سلم) dostlardan bir
zümre ile beraber bir yolda gi-
diyordu.

(Cāmî)

گفتم بگل زرد که هم رنگ می
پیوسته مقیم دل بر تنگ می
من عاشق آن کسم که همبوی تو شد
تو عاشق کیستی که هم رنگ می
شاه

Sarı güle benimle hemrenksin
daima benim dar gönlümde yer
etmişsin, ben kokusu seninle bir
olan kimseye âşıkım sen kime
âşıksın ki benimle hemrenksin
dedim.

(Şâir)

Ş Mukabil.

چولشکر کشیدی بحرب معادی
زدی همبر لشکر او همسکر
فرخی

Düşmanla harbe asker sevk ettiği zaman onun askerine mukabil ordu kurardı.

(Ferruhî)

هَمْبُوی (hembūy) = Tarz ve âdetleri bir. Asıl mânası kokuları bir demektir.

هَمْپَا (hempa) = Ayakdaş, yoldaş.

هَمْتَا (hemta) = Müsavi, denk, benzer, eş.

درین دیار بحکمت نبینمت همتا
درین سواد بدانش نبینمت همسر
اتوری

Bu diyarda, hikmette senin mislini görmem; bu şehirde, ilimde senin dengini bulmam.

(Enverî)

Ş Yaşıt; hemcins mânalarına da gelir.

هَمْ تَازِیَانِه (hem taziyan) = Hücüm ve yağma ortağı, ayakdaş demektir.

هَمْ تَرَازُ (hem terazū) = Bir tartıda, muvazin, müsavi, denk.

قوی کرد درجنگله بازوی خویش
یکو شید باهم ترازوی خویش
نظامی

Harbde kendi bazusunu kuvvetlendirdi, kendi akrahiyle uğraştı.

(Niğāmî)

هَمْ تَک (hem tek) = Yoldaş, refik. Tek, tekîden = koşmaktan (İsmas.).

هَمْجَا (hemca) = Azarlama, cefa etme.

هَمْجِی (hemcî) = Yavsı denilen küçük çekirge şeklindeki sinek.

هَمْچُنَان، هَمْچُنِیْن (hemçunan, hemçunîn) = Öylece, böylece.

هَمْخَانِه (hemhane) = Bir ev içinde olanlar.

گفتش یارتوای فرزانه
باتو همواره بود همخانه
جای

Ona ey akıllı / yârin her zaman seninle bir evde ola ... dedim.

(Cāmî)

هَمْخَوَند (hemhend) = Hemçend vezninde, efendileri bir, mirza, mirzade muhaffefi olduğu gibi hemhend, hemhudavend muhaffefidir = hocataş, handkâr, hudavendigâr; "Burhan," noktai mukabil, nakız ve zıd mânasına da yazmış; Nâsırî nakız mânasına ra ile hemherend demıştır.

همداستان

(**hemdastan**) = Birbiriyle söyleşen ve hikâye anlatan iki kişi, musahip, müttefik, sırdaş.

روزگارم صرف شد در انتظار و صلوات تو
دست بایدست اگر همدستان روزگاری
نزاری

Vuslatı beklemekte zamanım sarf oldu; eğer zamanla müttefik isen senden el yıkamak yani vazgeçmek lâzımdır.

(Nizārî)

Hemdastanî = oşur ve haraç: Nuşirvan zamanında halk kendi rızaları ile, bilittifak vergiyi kabul ettiklerinden bu isim verilmiştir. (Ar.) مال الرضا .

همدستان، هم دست

(**hem dest, hem-destan**) = Şerik, refik, müttefik, musahip, kudret ve şevkette müsavi.

چهدانی که همدست گردند و یار
یکی دزد باشد یکی پرده دار
سعدی

Ne bilirsın ki müttefik ve dost olurlar; biri hırsız, biri yatak olur.

(Sa'dî)

İkincisi birincinin cem'idir. Hemdastan mânasına da gelir ve dest bedest elden ele mânasını da ifade eder.

همدم

(**hemdem**) = Nedim ve musahip.

در بهشت بروی دل کسی بازست
که همدی جوتواش همدشین و همرازست
عماد

Cennet kapısı senin gibi nedim ve musahibi ve sırdaşı olan kimsenin yüzüne açıktır.

(İmād)

Solukları bir derecede olan iki dalgıç: Bunlardan biri denize daldığı zaman öbürü hariçte kalır, ikisi de nefes almaz, hariçtekinin tahammülü kalmayınca içerdeki derhal çıkarılır. ş Şarap kadehi.

همراد

(**hemrad**) = Sahavet ve şecatte denk olan kimseler.

همراز

(**hemraz**) = Sırdaş.

با کبوتر باز کی شد همنفس
کی شود همراز عنقا با مکی
مولانا

Doğan, güvercinle nerede musahip, anka sinekle nerede sırdaş olur.

(Meolānā)

همراه

(**hemrafe**) = Mefhum ve meal.

همراه

(**hemrah**) = Yoldaş.

ساغری خواهم دم آخر کنم همراه خواش
موی تن باز آورد جان بلب آورد مرا
کلیف

Son nefeste kendime yoldaş olacak bir kadeh isterim ki du-dağa getirmiş olduğu canı vücuda iade etsin.

(Kelīm)

Muhaffefi "hemreh, dir.

همرس (hemres) = Para, altın.

همرف شده (hemref şude) = Beş yaşında dişleri tamam olmuş at.

همزاد (hemzad) = Yaşıt & Yemekte müşterek yol arkadaşı.

همزه مسمار (hemze'i mismar) = (k.) Eğri çivi. Elifi mismar = doğru çivi.

همسایه (hemsaye) = Komşu.

حقا که با عنایت دوزخ برابرست
رفتن بپای مردم همسایه در بهشت
سعدی

Komşunun yardımıyle cennete gitmek, hakikaten cehennem azabıyla birdir.

(Sa'dî)

همسایه مسیح (hemsayei mesih) = (k.) Güneş.

همسر (hemser) = Müsavi, beraber.

نعمت شاکردی که با استاد خویش
همسری آغازد و آید پیش
مولانا

Kendi üstadıyla müsavat iddiasına kalkışarak meydana çıkan şakirt bedbahttır.

(Mevlânâ)

Ş Refika, eş, zevce.

یکی بر درویش در خاک کیش
چه خوش گفت با همسر زشت خویش
سعدی

Kiş toprağında fakir bir ihtiyar kendi çirkin karısına ne hoş söyledi.

(Sa'dî)

همسنگ (hemseng) = Bir tartıda, muvazin.

هر که با ناراحتان همسنگ شد
درکی افتاد و عقلش دناک شد
مولانا

Doğru olmıyanlarla bir tartıda olan kişi eksikliğe düştü ve aklını kaybetti.

(Mevlânâ)

هم شیکم (hem şikem) = İkiz çocuk.

همشیره (hemşîre) = Kızkardeş, süddaş = havaher.

هم نشوی (hem şūy) = Ortak, koma.

همینان (hem'inan) = Atbaşı beraber, refik, şerik.

هم قدم (hem kadem) = مېبا (ba.).

همگان (hemegân) = Hepsi, cümlesi.

از همگان بی نیاز و بر همه مشفق
و ز همه عالم نهان و بر همه پیدا
سعدی

Hepsinden müstağni, herkese şefkatli, bütün âlemden gizli, her şeyde aşikâr.

(Sa'dî)

هَمگَز (hemger) = Çulha, doku-yucu.

ورا عالی ترین منصب تمامست
قضای همگر و جولاوه دادن
پور جا

Onun derecesi o kadar yüksektir ki bir yamacıya, bir çulhaya kadılık payesi verebilir.
(Pärbehā)

Bu beyitten hemgerin çulha-dan başka bir şey yani yamacı olduğu anlaşılıyor. Şeyh Sa'dî, bir asırda yaşadığı meşhur Şair Hemgeri Şiraziye çulha telâkki etmiştir. Hemger, toplayıcı ve raptedici mânasına çulhaya yakışır bir tâbir ise de şair Hemger çulha değil yamacı idi (Naşirî): Mecdüddini Hemgeri Şiraziye seninle Şeyh Sa'dî, İmamı Hirevîden hanginizin şiiri müreccaktır diye sormuşlar, Hemger:

در شبوه اشعار باجماع امم
هرگز من وسعدی بامای نسیم

Şiirler tanzim etmekte benim ve Sadinin, İmami derecesine erişmeyeceğimize bütün insanlar müttefikdir, cevabını vermiştir.

Kendi derecesini takdir eden Şeyh Sadi buna şöyle zarifane mukabele etmiştir:

همگر که بعمر خود لک کرده است نماز
شک نیست که هرگز بامای نرسد
سعدی

Ömründe hiç namaz kılmıyan Hemger, şüphe yok ki İmamiye erişemez.

(Sā'dî)

هَمگِنان (hemginan) = Hep, bütün insanlar, toplanmış şahıslar, eşhası müctemia. Bu kelime (ی)yi hazf ve sonuna (ان) eklenerek (همگین) hemgîn kelimesinin cem'idir, hafifletmek için (ر) nin harekesi kaldırılmıştır, sonundaki (ین) nisbet edatıdır, (همگی' اینان) muhaffefidir diyenler de vardır.

گر کم شدستم و رگران پشت چه عیبست اندران
باشد به پیش همگنان گوهرگران یا قوت کم
سلمان

Senin yanında gerek eksik gerek ağır oldumsa onda ne ayıp var; herkesin yanında inci kıymetdar, yakut kıymetsizdir.

(Selmān)

(ک) nin ötresiyle işleri, vaziyetleri bir, akran ve emsâl mânasına hemkun (همکن) kelimesinin cem'idir.

چون دگرگون گشت اوضاع زمانه مرئوسر
ما بسببک پیش قانع از چه ایم ای همگنان
عندلیب

Arkadaşlar; mademki zamanın vaziyetleri baştan başu başka-laştı, biz neden eski tarz ve tertip ile iktifa ediyoruz.

(Andelîb)

هَمگُوشَه (hemgūşe) = Hemcins, komşu.

هَمگی (hemegî) = Hepsi.

هَم نَفَس (hem nefes) = Refik, mu-sahip.

صبر مرا هم نفس دود کرد
روی مرا صبر چوین زد کرد
نظای

*Sabır beni dert ile hemdem etti;
sabır benim yüzümü böyle sararttı.*

(Nizāmî)

آنکه صاحب نفسان رفته اند
هیچ کسان مانده کسان رفته اند
دهر که باین همه کس بی کسست
هم نفس من نفس من است

Nazmen ve mealen tercümemiz:

*Sahib nefes olanlar gitti cihan-
dan eyvah*

*Onlar gidince kaldı nâkeslere
bu âlem*

*Birçok vücuda rağmen bîkes za-
vallı dünya*

*Kendi hayalim olsun kâfi re-
fik-u hemdem.*

هم نفس صبح قیامت (hem nefesi
subhi kıyamet) = (k.) Uzun
müddet, kıyamete kadar süren
şey.

هم نشین (hemnişîn) = Beraber otu-
rup kalkan kimse, musahip,
celis, arkadaş. Muhaffefi hem-
şindir.

هم نشینی که ناله بوی بود
خویر زانکه یاره کوی بود
نظای

*Misk kokulu musahib, gevezeden
çok hayırlıdır.*

(Nizāmî)

هموار (hemvar) = Düzgün, bir çır-

pıda, na-hemvar = biçimsiz,
gayrimuntazam.

کودوش قائد و عصا طلی
جریان راه روشن و هموار
هاتقی

*Bu düzgün ve aydınlık yol için
kör gibi yedici ve değnek is-
tersin.*

(Hâtîfî)

§ Daima, muttasıl.

هموار بوستان امید شکفته باد
سعدی دعای خیر تو گوید چو بلبل
سعدی

*Ümidin bostanı daima açılmış
olsun, Sadi sana bülbül gibi
hayırlı dua eder.*

(Sa'adî)

همواره (hemvare) = Muttasil, devam
üzere, her zaman. همواره (ba.).

هموخ (hemūh) = Şem', çerağ, meş-
ale (Nâşirî).

همه (heme) = İhata ve şümül ifade
eden bir kelimedir.

همه تحت و ملکی بزرگ زوال
بجز هلاک فرمانده ذوالجلال
سعدی

*Celâl sahibi ferman vericinin
mülkünden başka bütün taht
ve mülk zeval bulur.*

(Sa'adî)

همی (hemî) = İstimrar ifade eden bir
kelimedir, fiillerden önce geti-

rildiği gibi soniarına getirildiği de vardır.

همی گریتم از مردمان بکوه و بدشت
که از خدای نبودم بدگری پرداخت
سعدی

*Allahtan başkasiyle meşgul ol-
madığım için, insanlardan mut-
tasıl dağa ve sahraya kaçı-
yordum.*

(Sa'dî)

برای بار مهربان آیدهمی
روذکی

*Sevgili yârin bir teviye kokusu
geliyor.*

(Rûdeki)

Zait olduğu da vardır, hemî ref-
tem = reftem muzariin evvelin-
de mi gibi hal edatı olur. Bazı
defa evveline gelecek kelime ile
aralarına başka kelime girer.

تو مارا همی راه کندی برآه
بسرلا جرم دوفتادی بیچاه
سعدی

*Sen bizim yolumuzda muttasıl
kuyu kazardın; şüphesiz başı-
nın üstüne kuyuga düştün.*

(Sa'dî)

همیان (hemyan) = Bele bağlanan
uzun para kesesi § Kemer § Bel.

عقده زهمیان درم برگرفت
جلوه بیدان کرم درگرفت
جای

*Para kesesinden düğümü çöz-
dü, kerem meydanında cilvesaz
oldu.*

(Câmî)

همیدون (hemîdūn) = Şimdıcik, bu
zaman, böyle.

زودم امسال با اقبال و فروزی و فتح آمد
همیدون سال دیگر بامرور از قندهار آید
لامی

*Bu yıl Rum diyarından ikbal,
muzafferiyet ve feth ile avdet
etti. Başka yıl böylece meser-
retle Kandihardan gelsin.*

(Lāmî)

همیشک جوان (hemîşek cevan) =
Herdemtaze dedikleri kaya
koruğu denilen nebattır (Ar.)
سی‌المام

همیشه (hemîşe) = Daima, her
zaman.

همیشه خوان او باشد نهاده
چنان چون خوان ابراهیم آزر
فرخی

*Azerin oğlu Hazreti İbrahimin
sofrası gibi onun sofrası daima
kurulu olsun.*

(Ferruî)

همیشه تاود تنگ و فراخ و خرم و فرخ
دل عاشق غم هجران شب وصل و رخ دلبر
مبادا بسته و دور و جدا و خالیت هرگز
لب از خنده، کف از سحر، دل از شادی، سراز افسر
عبدالواسع

*Âşıkın gönlü daima dar, ay-
rılık kederi geniş, vuslat gecesi
sevinçli, dilberlerin yanağı kutlu
oldukça; dudağın tebessümden
mahrum, elin kadehten uzak,
gönlün sevinçten ayrı, başın
taçtan hâli kalmasın.*

(Abdülvâsî)

همیشه هست (hemîşe hest) = (باق)

Bâkî ismi celilinin tercümesidir, daima duran demektir.

همین (hemîn) = Heman gibi edatı hasırdır.

گرم ره بنایی بدانجا که اوست
همین چشم دارم ز لطف تو دوست
سه دی

Onun bulunduğu mevkiin yolunu bana gösterirsen, sen dostun lûtfundan ancak bunu beklerim: başka lûtuftan istemem.

(Sa'dî)

Sonuna (که) getirilirse çabukluk ifade eder.

همینکه دید در آویخت برگریانش

Görür görmez yakasına sarıldı.

هن (hen) = Minnet. Naşirî bu mânânın Miyar, Şerefname, Mecma, Tuhfetülâhbabda olmadığını, Cihangirinin Arapça minnet mânasını ifade eden (men)i hen okuduğunu Reşidî ile Burhanın ona uyduklarını yazıyor.

هناهین (henahîn) = İnsan ve at gürültüsü, harıltısı.

هنایش (henayîş) = Tesir ve nüfuz.

هنباز (henbaz) = Ortak, şerik = enbaz.

هنبان (henban) = Dağarcık, enban.

هنج (henc) = Henciden = çekmek, çıkarmaktan emir & Muvafık.

هنجار (hencar) = Tarz ve kaide.

گراز دنیا برنجی راه ما گیر
کون بهتر نه راحت و نه هنجار
ناصر

Eğer dünyadan incinirsen bizim yolumuzu tut; çünkü bundan daha iyi ne yol, ne tarz ve reviş vardır.

(Nâşır)

Bu kelime asıl cadde, şահrah mânasıdır. Evvelki mâna da bundan alınmıştır.

شب تاریک من زانیشه تو
چو نفت اندوده مرغی پیش آذر
که اندر موج خون گرم کرده هنجار
که اندر بحرغم پیریده لنگر
عمق

Karanlık gece ben senin endişenden, ateşin önünde nefte bulanmış kuş gibiyim, kâh kan dalgasında yolumu kaybetmişim, kâh keder denizinde demiri koparmışım.

(Um'uk)

هنجام (hencam) = Elinden iş gelmiyen battal, tenbel kimse.

هنجیدن (henciden) = Çekip çıkarmak, soymak; kılıç çekmek, esvap ve kabuk soymak gibi.

هِنْد (**hind**) = Hindistan dediğimiz büyük ülke. Şehnamenin bazı beyitlerinde (çend) gibi birinci harfi üstün olan kelimelerle ka-fiyeleşmiştir.

هِنْد (**hend**) = Hestend (*muḥ.*) vardır demektir.

هرکار که گشت بر تو مشک
عاجز مشو و بپاش خر سند
از مرد خرد پیرس زیراک
جز تو بیجهان خردوران هند
ناصر

Sana güç gelen her işte aciz gösterme, kanaat et, sabırlı ol, akıllı adama danış; çünkü dünyada senden başka akıllılar vardır.

(Nāqir)

Tarik, kaide = hencar.

هِنْدِبا (**hindba**) = Türkçede hindi-ba dediğimiz nebat mânasına Arapça olup Farsisi kâştı ve hindi bid dir.

هِنْدِسان (**hindisan**) = Hindistan muhaffefidir.

هِنْدَوَان (**hendevan**) = Belh kalesi.

هِنْدَوَانَه (**hindvane**) = Karpuz, kavun.

هِنْدُوبَار (**hindubar**) = Hindistan, sonundaki bar çokluk ifade eder § (*k.*) Yazı hokkası.

هِنْدُویِ اَزْدَهَا (**hindūyi ejdeha**) = (*k.*) Hindistanda yapılan kılıç, seyfi mühenned.

هِنْدُویِ پِر , **هِنْدُویِ بَارِیکْبِن**

هِنْدُویِ سِیْهَر , **هِنْدُویِ چَرْنَح** ,

هِنْدُویِ هَفْتَمِ چَرْنَح, **هِنْدُویِ سَبْدِ رَدَان**,

(**hindūyi barīkbīn, hindūyi pīr, hindūyi çerḥ, hindūyi sipihr, hindūyi gunbed gerdan, hindūyi heftm çerḥ**) = (*k.*) Zuhâl yıldızı. Siyah renk ona mensuptur.

هِنْدُویِ دَرِیَانِشِن (**hindūyi derya-niṣīn**) = (*k.*) Kalem.

هِنْدِی (**hindī**) = Hintli, Hint memleketine mensup § Menevişli kılıç.

اندکف خطیب چه هندی چه کندا
سراج

Hatibin elinde ha kılıç, ha pı-rasa.

(Sirac)

هِنْدِی (**hnner**) = Sanat ve marifet, hünermend = hünlerli, ehli sanat.

طاق بهتر از همه خوبان و ترا جفت
سدور بدین شیوه هنرمند نیاید
یغما

Hünlerde bütün güzellerden tek-sin; bu şivede sana çift olacak hünlerli yüz asırda gelmez.

(Yeğmā)

هنگ (heng) = Ağırılık, vekar.

نه بسمه اترس ماند هوش
نه بشتازیم ماند هنك
قانی

*Ne başlarda korkudan akıl ka-
lır, ne vücutlarda korkudan ve-
kar ve temkin.*

(Kāānī)

§ Kasd ve azim § Mağara.

همی بود چندی جنگ اندرون
ز کرده بشریان دل پر خون
فردوسی

*Ettiğinden pişman, yüreği pür
hun olarak tir müddet mağa-
rada idi.*

(Firdevsî)

§ Vezin ve miktar § Sadme
§ Kuvvet, hengin = kuvvetli
§ Kavim, asker § Hıfz ve hi-
maye § Akıllılık.

بدو گفت شیده که این نیست هنگ
که مازنده ایم و ترا رای جنگ
فردوسی

*Şiyde, ona biz sağ oldukça se-
nin savaş fikrinde olmağlığın
akıllılık değildir, dedi.*

(Firdevsî)

h (ه) nin kesriyle bağırsak sızın-
tısı, buruntu.

هنکار (henkar) = Sertlik, şiddet,
masdarı hengâriden.

هنگامه، هنگام (hengam, hen-
game) = Vakit, zaman.

زبانرا نکهدار درکام خویش
نفس برمن جز هنگام خویش
نظای

*Dilini ağzında muhafaza et,
vakti gelmeyince söz söyleme.*
(Nişāmî)

چو هنگامه خواب بودش بخت
ببازارگان چیز دیگر نگفت
فردوسی

*Uyku vakti gelince uyudu, ba-
zırgâna başka şey söylemedi.*
(Firdevsî)

Hengâm kelimesi başlıca fasıl
ve mevsim gibi mahdud ve mu-
ayyen zamana delâlet edip kâh
gibi daima umumî değildir.
§ Topluluk, toplantı yeri.

دورن چارسو هیچ هنگامه نیست
که کیسه بر مرد خودکامه نیست
نظای

*Bu çarşıda hiç bir mecma' yok-
tur ki hodgâm olan kimsenin
kesesini çarpan olmasın.*

(Nişāmî)

خلق آنجا شدند هنگامه
آذری

Halk orada toplandılar.

(Azerî)

هنگام ننگ و نبرد (hengamı nen-
ku neberd) = Harb vakti.

هنگامه گیر (hengamegîr) = Hi-
kâye söyleyici, oyuncu, hokkâ-
baz, çarşı ve pazarlarda halkı
başlarına toplayıp leke tozu,
diş macunu gibi şeyler satanlara
hengâmegir denilebilir.

نگبرد خردمند روشن ضمیر
زبان بند دشمن ز هنگامه گیر
سمدی

*Fikri parlak, akıllı düşmanın
dil bağını hokkabazdan almaz.*
(Sa'dî)

هنگامی (hengamî) = Anında
tevellüt ve tekevvün eden sinek,
pire gibi şeyler (Ar.) خلق الساعه .

هنگفت (henguft) = Kalın, sık,
muhkem.

بهترین جامه بود هنگفت
مرصرا استاد چون گفت
سنائی

*Elbisenin âlâsı kalın ve sık
olanıdır, bana üstadım böyle
söyledi.*
(Senâ'î)

Mecazen çok mânasını da ifade
eder.

هنگه (henge) = Hengâme (muht.).

هنمد (henmed) = Su yüzünde pey-
da olan yosun.

هنوناس (henūnas) = Dergâhı ilâhî-
nin mukarripleri olan zevatı
âliye.

هنوند (henvend) = Şerm, hayâ.

هنوز، هنیز (henūz, henîz) = Şimdi,
el'an mânasına dilimizde medsiz
olarak kullanılır.

رفی ومن ملازم این منزل هنوز
زاب دژه بکوی تو پادریکم هنوز
جای

*Sen gittiğinden beri ben hâlâ bu
duraktayım; senin mahallende
göz yaşımdan ayağım çamur-
dadır.*

(Cāmî)

Henî suretinde tahfif edilir.

هزاران داغ ویش از سینم اشمرت
هی اشمرت از اشمرت ویشی
باباطاهر

*Göğsümden binlerce dağdan
fazla saydı; henüz sayılmı-
yanlar sayılanlardan fazladır.*
(Baba Tâhir)

اشمرت = شمرت
نشمرد = نشمرده
هوی = هنوز
ویشی = بیشی

هو (hev) = Yaradan akan irin ve
sarı su : İn cerahatra hev burde
= bu yara su kapmış.

هو (hū) = Ah.

آه چشم پر آب و دل پر زهوی
فردوسی

*Bütün gözümüz yaşla, gönüller
âh ile dolu.*

(Firdausî)

دران ساعت که مانایم و هوئی
ز آرزوش فرو بگذارد موئی
عطار

*O saatte ki bizim ile bir nefes
kalır; hayatımızdan bir nefes-
lik zaman kalınca bizi aftan
kıl kadar alıkoyma.*

(Attâr)

İkaz ve haberdar etmek yerin-
de de kullanılır,

هَوَپرست (hevaperest) = Nefsinin isteklerine mağlûp olan.

هَوَاحوِی (hevacūy, hevahah) = (k.) Sevgili, (k.) âşık.

هَواری (hevarī) = Otak, büyük çadır.

هَوَازِی (hevazī) = Defaten, birdenbire.

آن مرا شیرین چو جانست و کرای چون جهان
از جهان و جان هَوَازِی کس ندارد دست باز
قطران

O bana can gibi tatlı, dünya gibi kıymetlidir; dünya ve candan kimse birdenbire el çekmez.

(Qetrān)

هَوَاسِیدَن (hevasīden) = Hararetten dudak çatlamak, tepsirmek.

هَوَاسِیدَه (hevasīde) = Tepsirmiş dudak.

هَوَایِ خَفْتَانِ پُوش، هَوَایِ سِنجَابِی (hevayī sincabī, hevayī heftanpūş) = (k.) Bulutlu hava.

هَوَایِ (hevayī) = Mânasız, bâtil söz & Hava fişengi & Heva ve hevase mağlûp kimse.

هَوَبر (hüber) = Omuz, kucak & Himaye ve sıyanet.

هَوَبرَه (hevbere) = Hayran. Hūbre, toy kuşu = ebre = çerez.

هَوَجَرَه (hūcere) = Çoban değneği denilen nebat.

هَوُحْت، هُوُح (hūh, hūht) = Beytūlmukaddes = dejhūht.

هَوُحِیدَن، هُوُحْتَن (hūhten, hūhīden) = Çekmek, dışarı çıkarmak. Mecma' ve Şerefnamede dışarı gelmek ve peyda olmak mânaları da vardır. Hūhte = iç-diş edilmiş hayvan & Paçavradan yapılan kav & Ateşte kururken sararan esvap ve havlu gibi şeyler.

هَوُد (hūd) = Şeyler = berhūd.

هَوُدَر (hūder) = Çirkin, müstekreh.

هَوُدِل (hūdīl) = Rasat: Gökteki yıldızları gözleme.

هَوُدِل بِنْد (hūdīl bend) = Râsıt: Gökteki yıldızların vaziyetini tâyin eden kişi.

هَوُدِلْگَاه (hūdīlgah) = Rasathane.

هَوُدَه (hūde) = Hak = مد (ba.).

هَوْر (hūr) = Güneşin isimlerinden biri.

ز عکس ی زودو جام بلور
سپهری شدایوان پرازماه وهور
فردوسی

*Sarı şarap ve billûr kadehin
aksinden köşk, ay ve güneşle
dolu bir felek oldu.*

(Firdevsî)

Ş Tali^c (talih).

زیبون فزون بود هومان بزور
هنر عیب گردد چوررگشت هور
فردوسی

*Human kuvvette Bijenden fazla
idi. Talih, dönünce hüner ayıp
olur.*

(Firdevsî)

هَوْرَحْش (hūrḥeş) = Güneş. Aslı
hūr rehş = güneş parıltısı.

هَوْرَشِيد (hūrşīd) = Güneşin isim-
lerinden biri.

هَوْرَمُزْد، هَوْرَمُزْ (hürmuz, hür-
muzd) = (ba.) اورمز، هرمز.

هَوْر (hūr) = Pirinçten yapılan ma-
denî tastañ çıkan ses gibi kes-
kin ve şiddetli ses.

بازبانگ اندر اولتاه چور
آهو آزادشد ز نیچه پوز
نظامی

*Ahu, parsın pençesinden yine
kurtuldu diye bir çığlık koptu.*
(Nizâmî)

هَوْرَه (hūje) = Kuyruk salan kuşu.

هَوْس (hūs) = Vavı meçhule ile he-
ves, arzu.

دودخ کن زخلق بط خونی
همچودوی تدر وچشم خروس
وزم برزم اختیار مکن
هست مارا بنوه هزاران هوس
ابن یعین

*Sālūn yūzū ve horoz gözū gibi
olan şarabı sūrahinin boğazın-
dan kadehe dök, savaşı meclise
tercih etme; bizim kendimize
göre binlerce hevesimiz vardır.*
(İbnî Yemîn)

(ba.) بل

هَوْش (hūş) = Akıl, temyiz.

الای هنرمند بسیار هوش
اگرهوشمندی بمن دارگوش
سعدی

*Ey çok akıllı hüner sahibi!
dalgınlık etme, eğer akıllı isen
beni dinle.*

(Sa'dî)

Ş Ruh, can.

اگرچه چرخ دهد مهلتش ولی آخر
بدست شحنة تهرتو اش برآید هوش
فخری

*Her ne kadar ona felek müsaade
verirse de nihayet senin kahrın
zabıtasının elinde can verir.*

(Fehri)

Ş Ölüm.

وراهوش درزابلستان بود
بدست یل بودستان بود
فردوسی

هَوَلِ (hevlī) = Henüz eğer vurulmamış tay.

هُوم (hūm) = Feridunun evlâtlarından bir zâhit ismidir. Efrasyap, Keyhüsreve mağlûp olup firar ile dağlarda gizlenince Hum bir aralık yakalayıp Keyhüsreve teslim etmiştir § Mecusilerin ibadet zamanlarında çubuklarını elde tuttukları çama benzer bir ağaç (Ar.) هوم الجوس .

هُومَان (hūman) = Efrasyabın seraskeri Piran Visenin kardeşi.

هَوْن (hevn) = Sürülmüş ve nadas olmuş kesikli tarla.

هُون (hūn) = Tekit edatıdır.

هُوْ (hūv) = Ortak, koma.

هُوْی (hūy) = Korku.

هُوَيْد (huveyd) = Havîd: Deve hör-gücüne vurulan semer.

برآوردم زماش تا بنا گوش
فرو هشتم هویدش تا بنگاهل
منوچهری

Yularını kulağına kadar çıkardım. Havîdini boyun köküne kadar salıverdim.

(Minūçihri)

Hanın fethi vavın kesriyle de doğrudur.

هُوَيْدَا (huveyda) = Zâhir ve aşikâr.

هُوَيْدِک (huveydīk) = Zındık reislerinden biri.

هُوَيْش (hūyeş) = Hüviyyet (Nâşirî).

هُوَيْه (hūye) = Omuz, yağrın.

هُه (huh) = Ağızdan bu suretle ses çıkarmak, huh demek. Huhkerden = hohlamak.

هُی (hey) = Vardır mânasına, Deri lûgatidir.

گفت یارب مر ترا خالصان هیند
که مبارک دعوت و فرخ پیند
مولانا

Yarabbi! senin has bendelerin vardır ki duaları mübarek vezizleri uğurludur, dedi.

(Mevlânâ)

§ Tehdit yoluyla ikaz ifade eder.

خویشتن در نظرش جلوه همی کرد جهان
آسمان گفت که خود را چه کنی رسواهی
انوری

Onun nazarında cihan kendisi cilve ediyordu; gök, hey, kendini ne rûsva ediyorsun dedi.

(Enverî)

چو گوئل نقاب برافکند مرغزد هوو
منه زدست پیاله چه می کنی هی هی
حافظ

Gül, nikabını atınca kuş ötmeye başladı. Hey, bana bak, ne yapıyorsun, elinden kadehi bırakma.

(Həfif)

Ş İstihza ve tahsin yerinde de kullanılır. At sürmek mânasına da gelir ki buna (heykerden) de denir.

هَيْتَال (heytal) = Buhara lûgatinde heykeli kuvvetli adam, dilimizde (hantal) denir Ş Hetlan, Bedehşan, Talikan vilâyetlerine de Heytal denir. Arap kaidesince cemileyip heyat ile derler. Heytal aslında Buhara, Hucend, Semerkant gibi Maverâünnehir şehirlerine, hakikatte bütün Türkistana itlak olunur (Nâşirî).

هَيْتَان (heytan) = Yalan.

هَيْج (hîç) = Madum, yok olan, yahut yok denilecek derecede az olan.

این همه هیچست چون می بگذرد
بخت و تخت و امر و نهی و گیر و دار
سعدی

Mademki geçiyor; talih ve taht, emir ve nehi, tutup zaptetme; bunların hepsi hiçbir.

(Sa'dî)

گر هیچ سخن گویم باتوز شکر خوشتر
مد کینه بدل گیری صداشک فروبوی
منوچهری

Sana şekerden daha hoş, biraz söz söylesem kalbinde yüz kin tutarsın, yüz göz yaşı dökersin.

(Minūçihri)

هَيْچَكْس (hîçkes) = Nâkes, sifle.

چند چون گل هوس بزم خسان خواهی کرد
چند هم صبیقت هیکسان خواهی کرد
ملک فی

Ne vakte kadar gül gibi çör-çöplerin; alçakların meclisine heves edeceksin, ne vakte kadar nâkeslerle konuşacaksın.

(Melek Femi)

هَيْد (heyd) = Ekinci yabası.

هَيْدَح (heydeh) = Sıçrayıcı, atılıcı, tizrefar, serkeş at. Hey = at. Deh = güzel (Ar.) Merhum Asım Efendinin bunu çalık atla tarifinin hikmeti anlaşılamadı; çünkü çalık, yürümeyip yan kalkıyan attır ki makbul değildir. Arapça mukabili olan at mânasınadır.

هَيْر (hîr) = Ateş Ş İbadet ve taat.

هَيْرَاد (hîrad) = Güler yüzlü, beşuş.

هَيْرَبُد (hîrbud) = Ateşgede reisi. Ateşgede hizmetçisine ve mutlak ateşpereste de denir.

هیرسا (hīrsa) = Kuvvet ve kudret sahibi olmakla beraber yaşadığı müddetçe kadınlarla düşüp kalkmıyan riyazetkâr kişi.

هیرک (hīrek) = Keçi yavrusu.

هیرمند (hīrmend) = Sistanda büyük bir nehir.

صراپردہ زورلپ هیرمند
بفرمان پیروز شاه بلند
فردوسی

Yüksek padişahın muzaffer emriyle Hirmend kenarına çadır kurdu.

(Fırdevsî)

هیرون (hīrūn) = İçi dolu bir nevi kamış ki tuzaklı kamış derler. Bazı lûgatler yaban hurması demişler ş Tuzak = kuş yeleğinin toz halindeki uçuntusu.

هیز (hīz) = Puşt : Bu kelime hamam taşı mânasına da geldiğinden elden ele geçen şey mânayı mecazisinden alınmış demektir.

هیزم (hīzum) = Odun.

خزانرا کسی دوعروسی نتواند
مگر وقت آن کاب وهیزم نتواند
نظامی

*Su ve odun kalmadığı zaman-
dan başka eşekleri bir kimse
dügüne çağırmadı.*

(Nizâmî)

گر باد بدوزخ نکشایم چه سازیم
ماراکه متاعی بجز از هیزم ترونست
کلم

*Yaş odundan başka metaimız
olmazsa yükü cehennemde aç-
mıyalım da ne yapalım.*

(Kelîm)

هیش (hīş) = Hiç.

هرکه آمد هرکه آید بگذرد
این جهان محنتسرای بدش نیست
دیگران رفتند و ما هم میرویم
کیست کادرا منزلی در پیش نیست
احمد جای ترا بندی دهد
آخر ترا بش دنیا هیش نیست
احمد جای

*Her kim geldiyse her kim gelir-
se geçer; bu dünya bir mihnet-
haneden fazla bir şey değildir.
Başkaları gittiler, biz de gide-
ceğiz. Önünde bir durak yeri
olmıyan kim vardır. Ahmed
Cami sana bir nasihat versin:
ahretle meşgul ol; dünya hiç-
bir şey değildir.*

(Ahmed Câmî)

Hindistanda dokunan bir nevi keten bezi.

هینگر (heyger) = Yelesi, kolları, kuyruğu siyah doru at (Ar.) کیت.

هیل (hīl) = Baharattan, küçük kakule.

هیللا (heyla) = Atmaca kuşu.

هیلوی (heylāy) = Çocukların ce-
viz oyunu.

هیلَه (hīle) = Burhan, lâfız ve mânâ itibariyle hilenin mûradifi demişse de Nâşirî, Burhan'dan naklederek bu mânaya hiçbir kitapta rasgelmediğini beyandan sonra Ferhengi Şuuri'de (h) nin üstüniyle hane sahibi mânasına olduğunu yazıyor. Müellifi Türk olan Ferhengi, İranlıların itimada şayan gördükleri şu nakilden anlaşılır. § Kasırğa.

هیم (heyem) = Hestem = varım, muhatapta heyî = varsın.

هیلیدن (hīliden) = هیلدن (ba.).

هیمه (hīme) = Odun, kütük.

گرگست اندیشه توکلشی
در بود خاری توعمیده کلخی
مولانا

Eger düşüncen gülse güllük-sün, eğer diken ise külhan kütüğüsün.

(Mevlânâ)

§ Et suyu = küştabe.

هیمه تر فوروختن (hīme'i terfurūhten) = Hile ve dubara etmek.

هین (hīn) = Tekit, tahrik, teşvik, ta'cil, tahzir yerlerinde kullanılan bir kelimedir.

چو شنید ز اول شه این گفتگوی
بجم گفت هین چاره خویش جوی
اسدی

Padişah bu dedikoduyu işitince Cem'e çabuk bunun çaresine bak dedi.

(Esedî)

قائل تکبیر فتح از آسمان گوید که هین
القتال ای حیدر ثانی که النصر معن
انوری

Gökten fetih tekbirini alan der ki: Ey Hayderi sâni! haydi harbe; nusrat seninle beraberdir.

(Enverî)

§ En yakın için ismi işaretir; işbu, işte bu mevkiindedir § Söz söylemek, tekellüm § Araç seylâp mânasıdır.

ز زندگی چه تتم برد عدو چون و
اساس عمر نهادست برگذر که هین
فخری

Düşman haya'tan istifade eder; çünkü o, ömrün temelini seylâp geçidine koymuştur.

(Fehri)

هیناهین (hīnahīn) = Çok acele mânasını ifade eden bir kelimedir.

رخنه کرد نظم حال مرا
در چنین کبرودار هینا هین
انوری

Muharebede böyle çok acele etmek benim halimin intizamını bozdu.

(Enverî)

هَيُون (heyūn) = Mahmil devesi.

مرکب شعر و هیون علم و ادب را
طبع سخن من عیان و مهاو است
ناصر

Şiir atına ve ilim ve edep de-
vesine benim söz turtan ta'b'im
dizgin ve yulardır.

(Nāşır)

ترا کوه پیکر هیون می برد
چه فانی که بر ما چه شب می رود
سعدی

Seni dağ vücutlu mahmil devesi
götürüyor. Ne bilirsin ki bizim
gecemiz nasıl geçiyor.

(Sa'dî)

§ Mecazen her büyük hayvan
§ At mânasına da gelir.

هَيَوْد (hīvend) = İffet ve nezahet.

هَی (heyî) = Hestî = varsın.

ی (y) = Arapçanın 28 inci, Farsçanın 24 üncü harfi olup Ebced hesabıyla on rakamını gösterir. Bu harf kelimenin sonuna eklendiği zaman maruf ve meçhul adlariyle ikiye ayrılır [*]. Marufun kısımları şunlardır: Masdariyet, Nisbet, Mütakellim (y) si, Hitap (y) si. Masdariyet: tevangeri = zenginlik. Dervîşi = fakirlik ki zengin ve fakir olmak demektir. Nisbet: Şirazi = Şirazlı. Liyakat:

دوخانه مارخوردنی چیزی نیست
ای روزه برو ورنه ترا خواهم خوره
سعدی

Bizim evimizde yenmeye elverişli bir şey yoktur. Ey oruç! git, yoksa seni yiyeceğim.

(Sa'dî)

Mütakellim:

نوید نورچشمی آفتاب آن صفحه دورا
منو قبله کاهی خواند آن غراب ابرورا
ضیائی

Güneş, o yüzün safhasına; benim gözümün nuru yazar; hilâl, o kaşın mihrabına kıblegâhım der.

(Ziyai)

[*] Şimdiki İran edibleri bu farkı kaldırmışlarsa da Ferhengimizde yeri geldikçe bu farka işaret edilmiştir.

Hitap: Reftî = gittin. Çunî = nasılsın. Tuyî = sensin.

Meçhul: İki nevidir: İstimrarî, vahdet.

İstimrarî: Mazî şuhudinin müfret ve cemi gaibi ile müfret mütakellimine getirilir.

Hürdî = yer idi. Hürdendî = yerler idi. Hürdemî = yerdim.

خوردی که خاطر برآمایدش
ندادی که فردا بکار آیدش
سعدی

Yemezdi ki fikri rahat etsin; vermezdi ki yarın işine yarasın.
(Sa'dî)

Vahdet: Merdî = bir adam. Zenî = bir kadın. Bu (y) bazı mevkide tenkir, tâzim, tahkir, taaccüp, miktar ifade eder.

Tenkir:

دل نمی دانم که دورازمن کجا افتاده است
این قدر دانم که بجای دریا افتاده است
واقف

Gönül, bilmiyorum ki benden uzaklaşıp nereye düşmüştür; şu kadar biliyorum ki bir yerde belâya düşmüştür.

(Vâkıf)

Tahkir ve tâzim:

جوی بازدارد بلای درشت
عصای شنیدم که عوچی بکشت
سعدی

Bir arpa miktarı şey mühim belâya mâni olur; işittim ki hakir bir asâ, koca Uc'u öldürdü.
(Sa'dî)

Taaccüp :

چشم بد دور علی دارم
من و بخت و دامن صغرا
بیای

Allah nazardan saklasın; ben, Mecnun ve sahra eteği; şayanı hayret bir âlemimiz var.

(Peyâmî)

Miktar:

اگر گنجی کی برعمیان بخش
رسد هر که خدا را برنجی
سودی

Eğer bir hazineyi umuma bağışlarsan her ev sahibine bir pirinç miktarı isabet eder.

(Sa'dî)

Bir de zait (y) vardır ki mevsuf ve muzafların sonlarına getirilir: Danayi dehr = zamanın âlimi. Ahuyi sefid = Mümtaz dilber. "Yai marufe," makablinin kesresine işba' verilerek telâffuz edilen "Yayi meçhule," işba' verilmiyerek telâffuz edilen ya suretinde tarif edilmişse de İran ediblerinin beyanları veçhile bugün yai meçhule de marufe gibi telâffuz olunmaktadır.

یا (ya) = Atıf harflerinden olup terdid edatıdır, (ya) ve (yahut) ile tercüme olunur; şek ve ibhama delâlet eder; tura ya biraderi tura didem = seni yahut biraderini gördüm. Ş Muhayyerliğe delâlet eder.

یاچودیدارم نمودی دل نبایستی شکست
یا نبایستی نمود اول مرا دیدار خویش
سودی

Ya didarını gösterince gönlümü kırmamalı idin, ya iptida bana yüzünü göstermemeliydin yani bu ikiden birini yapmakta muhayyersin, fakat ikisini cem etmemelisin.

(Sa'dî)

یاب (yab) = Mânasız, herze.

جز بدمج اوسخن گفتن همه یادست و دم
جز بهراو هنرجستان همه یادست و یاب
قصران

Onun medhine dair olmıyarak söz söylemek hep rüzgâr ve nefes, ona muhabbetten başka hüner aramak hep beyhude ve mânasızdır.

(Keṭrân)

Ş Yaften = bulmak dan emir, (isfa. muh. vas.).

معدده معد کرده بی نان و آب
کی شود از قوت روان بهره یاب
جای

Mide, ekmek ve su için hazır lanmış; ruhun gıdasından nereden nasibini alır.

(Câmî)

یابان (yaban) = Sahra, beyaban (muh.).

یابز (yabiz) = Padişahların istihkak erbabına verdikleri arazi.

کترین یابزی زاحسات
ملاک قفقور و قیصرو رایست
علی شطرنجی

*Senin az ihsan ettiğin arazi
Kayser, Fağfur, Rayin mülkü
kadardır.*

(Ali Şetrenci)

ياختن

(**yahten**) = Çekmek çıkar-
mak mânasına ahten mura-
difidir. Kasdetmek, el uzatmak
§ Vurmak § Atmak § Aşikâr
etmek § Sormak mânalarına da
gelir.

زمان تا زمان دست بر یاختی
سرشکش زمرگان پیشداختی
فردوسی

*Zaman zaman elini uzatıyor,
kirpiğinden göz yaşı atıyordu:
siliyordu.*

(Firdevsî)

ياخته

(**yahte**) = Yahtenden mazii
nakli ve ismi mef'ûl olduğu
gibi; oda § Misil ve nazir
§ Küçük küp mânalarına da
gelir.

ياد

(**yad**) = Anma, hatırdan tutma.

یادت نمی کنم همه عمر زانکه یاد
آنکس کنند که دلبرش از یاد می رود
سعدی

*Bütün ömrümde seni hatırla-
mıyorum, çünkü o kimse hatır-
lar ki dilberi hatırdan çıka.*

(Sa'dî)

Bu şiirin mazmunu ta'kidı mâ-
neviye misal getirilen şu şiire
benzer.

من نمی آیم از آن درگویی تو
زانکه خوه دیدم روی تو
شاعر

*Seni daima görmek istediğim
için mahallene gelmiyorum:
hiç mahallenden ayrılmıyorum
ki geleyim demektir.*

(Şâir)

§ Uyanıklık.

نبودی جدازو بغواب و بیاد
فردوسی

*Uykuda ve uyanıklıkta ondan
ayrı değildi.*

(Firdevsî)

§ Nakış ve nigâr.

که بر آب و گل نقش ما یاد کرد
رودی

*Su ve çamura yani su ve çamur
halitasına bizim suretimizi kim
nakşetti.*

(Rûdeki)

ياد بُد

(**yadbud**) = Kuvvei hâfıza.

ياد بُود

(**yadbūd**) = Yadigâr, arma-
ğan.

يادداشتن

(**yaddaşten**) = Hatırdan
tutmak ve hıfzetmek. Yaddaş =
hatırdan mahfuz olan umur.

يادگار

(**yadigar**) = Ahbablar ara-
sında birbirine verilen hediye.
Andırıcı.

يادکاری ز آدمی زادست
سخنست آن دگر همه یادست
نظامی

*Âdem oğlunun yadigârı sözdür.
Ondan başkası hep rüzgârdır.*

(Nizâmî)

گفت که یادکارش جز نام نیک چیست
گفتا رنیک نامی به چیست یادکار
قائمی

Onun iyi namdan başka ne yadigârı var dedim? iyi nam-lılıktan daha iyi ne yadigâr var dedi.

(Kāānî)

یادکردن (yadkerden) = Anmak.
Bazan cüz'i sâni hazfolunur.
یاد (ba.).

یاد ایامی که باماداشی
گاه جنگ از ناز و گاهی آشی
جاءالدین

Bizimle naz içinde kâh cenk-leştiğin kâh barıştığın günleri hatırla.

(Behâeddîn)

یار (yar) = Dost, yardımcı.

بامن ای یار اگر یارمی یاری کن
نه چو یاری که همه زخم زند هاوترا
نزاری

Ey dost; eğer benim dostum isen bana yardım et; fakat havanı döğen havan eli gibi değil.

(Nizārî)

Ş Havan eli.

ز برق تیغ روشن شد شب تار
سر دشمن چو هاوترا گرز چون یار
نزاری

Karanlık gece kılıç parıltısından aydınlandı. Düşmanın ba-sı havan, topuz, havan eli gibi.

(Nizārî)

Ş Yara (muğ.). یارا (ba.).

یارا (yara) = Kuvvet ve kudret.

چنان درکنه اوصاف تو با جز گشت ادراکم
که از بس دهشت و حیرت ندارم دم زدن یارا
امای

Senin evsafının künhünde idra-kim öyle âciz oldu ki ziyade dehşet ve hayretten söz söyle-meye kudretim yoktur.

(Imāmî)

یار اسپند (yarispēnd) = İsfendi-yar bin Küştasbın ismi: İspendiya-rın maktûp şekli İsfendi-yar mev-kiinde kullanılmış demektir.

تا که در اطاع دهر در یاز است
وخ بهرام واسط یار اسپند
انوری

Behramın ruhu ve İsfendi-yarın atı feleğin satranç tahtasında oyunda oldukça.

(Enverî)

Cihangîrî ve Burhan böyle yaz-mışlardır. Nâşirî bunları naklet-tikten sonra Behram, Şemsî ayların yirminci, marisfend yir-mi dokuzuncu gününün isim-leridir ve yarispēnd değil ma-risfend olacak; Cihangîrî ile Burhan hatâ etmişler diyorsa da mezkûr mütalâa şayanı te-emmüldür.

یازرس (yarres) = İmdada erişici, meşdetkâr.

بهر حال خواهم از وی یازرس
که اورا جاهد ار یازست و بس
فردوسی

Herhalde ondan imdat isterim; çünkü onun yârî ancak Cenabı Haktır.

(Firdavî)

يارستن (yaresten) = Güc yetmek, muktedir olmak.

چو اندر تبارش بزرگی بنود
تبارست نام بزرگان شنود
فردوسی

(ba.) تبارست.

يارفروشی (yarfurūši) = Dostu tarif ve tavsif etmek.

هر کجا که روم وصف دوستان گویم
برای یاد فروشی دکان نمی باید
حسن

Nereye gitsem dostları vasfedirim ; dostu tarif ve tavsif için dükkân lâzım değildir.

(Hesen)

Dostu ehemmiyetsiz bir şeye satmak, değişmek, feda etmek mânasını da ifade eder.

دوست بهیچم فروخت با همه یاری
یار فروشی درین زمانه همیست
طالب

Dost bu kadar dostlukla beraber beni hiçe sattı ; zamanenin yâr-fûruşluğu böyledir.

(Tâlib)

يارك (yarek) = Döl yatağı (Ar.)
مشبهه § Bedehşanilere mahsus
bir nevi nağme.

ياركي (yarekî) = Kuvvetlilik, celâdet.

يارمند (yarmend) = Dost, muin.

همش راهبر باش هم یارمند
فردوسی

Ona hem yol gösterici, hem muin ol.

(Firdevsî)

وگرش بخت یارمند بود
نام بردار وارچند بود
اوحدی

Eğer talih ona yâr olursa meşhur ve mesut olur.

(Evhedî)

يارنامه (yarname) = Güzel iş, ameli hayır, iyi namlilik.

چند ازین لای یارنامه تو
دوچین منزل کشیف ویزد
یارنامه گزین که برگزد
این همه یارنامه دوزی چند
ستائی

Böyle kesif ve alçak mevkide haşmet ve tahammül ile ne vakte kadar iftihar edeceksin. Ameli hayrı ihtiyar et ki bu haşmet ve tahammül birkaç günde geçer.

(Sen'î)

Bize misal olacak üçüncü mısradaki yarnamedir. Öbürleri (ب) ile (ba.) یارنامه در.

ياره (yare) = Bilezik.

گر مثل دوزوم است تو نعل افکند
یاره کند در فرمان دست شهور و سنین
خاقانی

Meselâ muharebe gününde eğer senin atın nalını atarsa ay ve yılların eli onu derhal bilezik yapar.

(Hākānî)

Gerdanlık mânasına da gelir.
 § Müshil bir hap. Muarrebi
 (یارج) dir § Kuvvet ve takat.

لطف بکرم چاره بپاوه کند
 عدالت ستم از زمان آواره کند
 درگلشن عدل تو صبارا نبود
 آن باره که پیراهن گل پاره کند
 رودی

*Senin lûtfun muhtaçlara imdat
 eder, keremle adaletin, zulmü
 zamaneden uzaklaştırır. Senin
 adaletin güllüğünde saba gülün
 gömleğini yırtamaz.*

(Rûdeki)

جز زهره کرا یاره که بوسد پایش
 جزیره کرا یاره که بوسد دستش
 مه-ق

*Zühre yıldızından başka aya-
 ğını öpmeye kimin kudreti,
 bilezikten maada elini öpmeye
 kimin takati vardır.*

(Mehistî)

یاری (yarî) = Ortak olan kadınlar,
 Koma=enbag=vesni. İki erkek
 kardeşin karıları, elti.

چه نیکو سخن گفت یاری یاری
 که تاکی کشیم ازخسردل وخواوی
 رودی

*Kaynanamızdan ne vakte kadar
 zillet ve hakaret göreceğiz diye
 bir ortak bir ortağa yahut bir
 elti eltisine ne güzel bir söz
 söyledi.*

(Rûdeki)

§ Yardım, yarîger = yardımcısı.

چه یاری کند مفقرو جوشم
 چویایو نکرد اختر روشم
 سعدی

*Parlak talih bana yardım etme-
 dikçe tulga ve zırhım ne yar-
 dım eder.*

(Sâdî)

ولیکن توا بخت یاریگرست
 زمینت وهی آسمان جاگرست
 نظای

*Fakat senin talih, yardımcın;
 yer, kulun; gök, kölendir.*

(Niẓāmî)

§ Dostluk.

یاز (yaz) = Yaziden den emri hazır
 yaziden (ba.).

یازیدن (yaziden) = Uzamak, boy
 çekmek.

گر صبح وصال در پی اوست
 گو باش شب فراق یازان
 سیف اسفرلکی

*Vuslat sabahı onu takib ediyor-
 sa firkat gecesi uzasın.*

(Seyfi İsferengi)

§ Meyil ve kasdetmek.

تویافی زخدای جهان هزار ظفر
 بیک شکست آشاید که سوی غم یازی
 عامد

*Sen Cenabı Haktan bin zafer
 buldun; bozgunluk sebebiyle
 gam cihetine meyletmek yakış-
 maz.*

(İmād)

§ El uzatmak § Ölçmek § Adım-
 lamak. Müştakkatı yaz, yazan,
 yazış, yazende şekillerindedir.

غمرا بر نه دردایکی طفل شکوفه است
 یازان سوی او ازچه گشادست دهانرا
 انوری

Eğer bulut çiçek çocuğunun süt-ninliği fikrinde değilse onun tarafına meylederek neden ağ-zını açmıştır.

(Enveri)

اگرچند باشد شب دیر باز
برد آبرگی هم نماند دواز
ادی

Eğer çok uzıyan gece de olsa onda karanlık uzun müddet kalmaz.

(Esedî)

Çabuk adım atana (tundyaz), ağır hareket edene (dîryaz) derler.

نشد از پر یرة - ندیاز
فردوسی

Çabuk hareketli atın üzerine bindi.

(Firdevsî)

ياسن (yas) = Yasemin.

ياسا (yasa) = Resim ve kaide.

ياسان (yasan) = İran ateşperest-lerinin dördüncü peygamberleri Ş Lâyık ve sezavar.

ياسينج، ياسنج (yasic, yasic) = Ok.

دی یاسنج ز ترکش چنانکه گم شده
دل را شکاف و بسج او در میان طلب
خاقانی

Dün sevgilinin ok mahfazasın-dan bir ok kaybolmuş; kalbini yar da okunu onun ortasında ara.

(Hâkânî)

عجب دلتنك و یازم زحد بگذشته تیازم
تو کوئی هرچند دارم دوصد یسیج گرگانی
خاقانی

Çok kederli ve hastayım; ke-derimi paylaşmak derecesi geç-miştir; zannedersin ki ciğerim-de iki yüz gurgâni ok var.

(Hâkânî)

ياسمين، ياسمون، ياسمن، ياسم (yasem,

yasemen, yasemûn, yase-mîn) = Yasemin dediğimiz küçük ve beyaz yapraklı, güzel kokulu çiçek. Ful de bu nevi-dendir. Asım Efendi gece sefa gündüz cefa denilen çiçekleri de bu nev'e katmıştır.

پریدار حوری، یاسمن خد
دری رفتار چوری نارون فد

سوزنی

چوری (ba.).

گر نبود او نیایدی زمین
در درون نه گنج و بیرون یاسمین
مولانا

Eğer o olmasa idi, yer, içinde hazine; dışında yasemin bul-mazdı.

(Mevlânâ)

(ba.) ياسا = یسون یاسه

يافتن (yaften) = Bulmak.

شاید سرار دگم اوتافتن
که نتوان ارو بهتری یافتن
نظامی

Onun hükmünden baş çevirmek lââyık değildir; çünkü ondan daha iyisini bulmak mümkün değildir.

(Nizâmî)

مشکلت از دست وجو آزادکارا یافتن
از سبکباری بی این کاروان معلوم نیست
صائب

Dünya ile ilgilerini kesenleri aramakla bulmak mümkün değildir. Hafif yüklü oldukları için bu kervanın izi belli değildir.

(Şā'ib)

Mevlânânın geçen beytinde olduğu gibi yabiden şeklinde de kullanılır.

یافته (yafte) = Yaften: Bulmaktan mazii nakli ve ismi meful & Makbuz plusası.

یافیر (yafir) = Oyuncu, köçek.

یایه (yafe) = Zayi, kaybolmuş.

گویا فاشو قلاده صبین آسمان
نور کف خجسته او زیور تودا
شمعی

Semanın gümüş gerdanlığı zayi olsun; onun mübarek avucunun nuru senin ziynetin olsun.

(Şemsi)

Ş Mânasız söz, hezeyan.

نافه را کیخست رنگین مرزها کرد و کفت
نیله بدرای نداری صورت زیبای من
نافه گفتش یافه کم گو کایت معنی مراست
اینکه اینک هجرت گویا دم بویای من
خاقانی

Renkli deri miske serzenişler etti de çok fena renklisin; benim yakışıklı şektiim sende yok dedi. Nafe ona şöyle cevap verdi: halt etme ki bende mânevi emare

var, nah işte, benim güzel kokan kanım haber verici bir delil, dedi.

(Hākānî)

یاقوتِ سربسته، یاقوتِ خام (yakuti ham, yakuti serbeste) = (k.) Dilberin dudağı.

یاقوتِ مُذاب، یاقوتِ روان (yukuti revan, yakuti muzab) = Göz yaşı & Şarap.

یا کند (yakend) = Yakut. Yakut, yakend muarrebidir.

بکاتوباشی گردندی خطر خوان
چست راجه خطر مرکبا بودیا کند
شا کر بخاری

Sen nerede olursan güzeller muhataradan salim kalır; her nerede yakut bulunursa âdi kırmızı taşa ne tehlike var.

(Şākiri Buḥārî)

یال (yal) = Boyun, gerdan, boyun kökü.

ازور سیده بتو نقد صد هزار درم
زبنده بودن او چون کشید باید یال
عنصری

Ondan sana yüz bin dirhem nakit erişmiştir; onun kölesi olmaktan nasıl boyun çekmeli; ondan nasıl yüz çevirmeli.

(Unşarl)

Ş Kol & Atın boynundaki saçı.

مران خیل پیراهن دریدند
دم ویال ستورائرا بریدند
فرقومی

*Fırka reisleri gömleklerini yırt-
tılar, atların kuyruk ve saçla-
rını kestiler.*

(*Firdevsî*)

Aslı muyal olup muyi hazf ile
yal derler. Boy bos mânasına
gelen bal ile birlikte kullanılır
Ş Evlâdü iyâl mânasına da ge-
lir بالند (ba.). Ş Sarhoş ve hay-
vanların sarhoşça hareketleri.
Yüz mânasına da görülmüştür.

بالغ (yaluğ) = Büyük şarap kade-
hi ki bazan kerkedan boynu-
zundan yaparlar (Şuûrî).

بالمند (yalmend) = Aile sahibi.

ضمیمہ بالندم تنگدستم
چہ خوانم داستان رامی و وہسی
سورئ

*Zayıfım, aile sahibiyim, faki-
rim; Rami ile Veysi hikâyesini
ne okuyayın.*

(*Süzənî*)

یالہ (yale) = Sığır boynuzu.

یام (yam) = Menzilhane beygiri.

یان (yan) = Hezeyan, hasta sayık-
laması.

ما سخن تو ہمہ سخنہا یانست
فرخی

*Senin sözüne karşı bütün söz-
ler hezeyandır.*

(*Ferruhî*)

Sofiyeye göre mükâşefe mâna-
sıdır.

یانہ (yane) = Havan, dibek.

همچو یاد شد، سرگزشت
تچو یانہ کنند سر دشن
شاعر

*Düşmanın başını havan gibi
yapmak için senin topuzunun
başı havan eli gibi olmuş.*

(*Şā'ir*).

Ş Keten tohumu.

یاود (yaved) = Bulur = yabed.

یاور (yaver) = lane ve imdat edici.

چاره ما ساز که بی یاورم
گرتو برای بکه رو آورم
نظای

*Bizim çare nize bak ki yardım-
cımız yoktur; eğer sen koğar-
san yüzümüzü kime çevirelim.*

(*Nizāmi*)

Ş Şemsi ayların onuncu günü =
eban Ş Havan eli.

دور از سرگز او کرده یاور
قشا از سر خصم او کرده اوار

نزاری

*Kader, onun gürzünün ucundan
havan eli, kaza onun hasmının
başından havan yaptı.*

(*Nizari*)

Yaverî = yardım.

ترا باوری کرد فرخ مروت
سعدی

Sana mübarek melek yardım etti.

(Sa'dî)

یاوند (yavend) = Bulurlar = yabend
Ş Padişah.

یاوه (yave) = Kayıp = mânasız söz.
yafe.

تو بخور غم که نگردد یاوه او
بلکه عالم یزوه گردد اندرو
مولانا

*Sen gam çekme ki o, kaybolmaz;
belki âlem onda (Peygamber.
ş.a) kaybolur.*

(Meulânâ)

اگر ناطق طبل پریاره
سعدی

کرماه (ka.),

یائی (yai) = Hasta, keyifsiz.

سالار سیاهان چوملاک شد بیاهان
برشد هوا همچو بوی مرغ هوایی
گرچه هوا برشته چون مرغ همیدون
ورچه بزمن درشته چون مردم یائی
فرزند بدرگاه فرستاد و همی داد
بر بندگی خویش بیکیاره گوانی
منوچهری

*Isfahan seraskeri Isfahan şahı
olunca havadaki kuş gibi ha-
vaya yükseldi; her ne kadar
şimdi kuş gibi havaya yüksel-
miş ve hasta adam gibi yere
girmişse de padişahın dergâ-
hına oğlunu gönderdi ve def-
aten ubudiyetini ispat etti.*

(Minâcîhri)

Buradaki "yai,"nin "mai," olması
ezher cihet muvafıktır. Hattâ

nezdindeki divanda da öyle
yazılıdır. Mâna kuş gibi hava-
ya yükselmiş, dalgıç gibi deni-
zin dibine inmişse de demek
olur. Çünkü hasta adam gibi ye-
re girmişse demek muvafık de-
ğildir. Nâşirî de bu fikirdedir.

یب (yeb) = Temrenli ok.

یبات، یباب (yebab, yebat) = Yı-
kık, harap. Bu kelime viran
mânasına Arapçadır; Farsçası
(beyab) dır.

بلست (yebest) = Ermeniler hıyari
= bergest.

یناق (yetak) = Muhafaza. Yetakî
= muhafız, bekçi: Türkçe hır-
sızlık mal saklıyan mânasına
geldiğinden herhalde Türkçedir.

یتیم دریا (yetimi derya) = İri taneli
inci.

یح (yeh) = Buz.

یخدان، یخچال (yehçal, yehdan) =
Buzhane (Şuuri). İkincisi et'ime
ve hulviyat sandığı (Çıyās).
Buzluk (Halîmî).

دردنهافسره آبدهان
ازدم سرد همچو یخدانست
کال

Soğuk nefesten ağızlarda tük-rük buzluk gibi tutmuştur.

(Kemāl)

“Yeğdan,, seferberlikte kullanılan iki adet sandıktır ki birbirine bağlayıp hayvana yükletirler. İki nevidir: Birine “Yeğdanı şerbethane,, derler ki içinde et’ime ve hulviyat bulunur. Diğerine “Yeğdanı sandıkhane,, derler ki içinde elbise hıfz olunur. “Yeğdan keş,, hizmetçilerin en aşağısıdır [Mustalehat].

يَهْجَه (yeğçe) = Dolu = tekrek = jale.

يَهْ دَر بِيْهِيْشْت (yeğ der bihişt) = Kar helvası.

يَهْجِنْ (yeğhîn) = Buzlu.

يَهْجِي (yeğhî) = Pişmiş ki ham mukabilidir § Pişmiş et § İhtiyaç zamanında kullanılmak için her neviden biriktirilen zahire.

يَهْجِ (yeğ yeğ) = Deveyi çökertmek için söylenilen lâfız.

يَهْجِه (yedreh) = Sarmaşık otu.

يَهْجِه (yedehe) = (ba.).

يَهْجِ (yera) = İnsanın derisinde, kâğıt, deri gibi şeylerde husule gelen buruşukluk.

يَهْجِ (yerağ, yereğ) = Uzak yerlere gide gide alışmış pişkin at. Türkçe yaranmış tâbir olunur, böyle ata karaciğer de derler (‘Aşım Efendi). Yaran-dırmak = atı koşu için zayıflatmaktır. Nâşiri bunu (y) nin ötresiyle yazıp şimdi yorga ile meşhurdur ve Türkçe olacaktır diyor.

يَهْجِ (yeramîğ) = Kuşkonmaz denilen nebat = marçube.

يَهْجِ (yerhefc) = (ba.).

يَهْجِ (yerkanî şude) = (k.) Sararmış.

يَهْجِ (yermer) = İntizar ve terakkup.

يَهْجِ (yermek) = Akçe, altın.

يَهْجِ (yerna) = Kına (Ar.) حنا .

يَهْجِ (yeryan) = Semerkant denilen memleket.

يَهْجِ (yez) = Yabancıdan muhafaza için bahçe ve çayır etrafına çevrilen dikenli çalı.

يَهْجِ (yezdadî) = Pişmiş yumurta ortasına dökülen kıyma.

خورد بخالفان تو خون دل و جگر
قوت موافقان تو یزدادی و عسل
طیان

*Sana muhalefet edenlerin ye-
meği yürek ve ciğer kanı, mu-
vafıklarının rızkı kıymalı yu-
murta ve baldır.*

(Tegyān)

یَزْدَان (yezdan) = Yaradıcı, Halik ki
Hak Taalâ Hazretlerinin isim-
leridir.

گفت پیغمبر که یزدان مجید
آزبی هر درد درمان آفرید
مولا ما

*Hazreti Peygamber buyurdu ki
Halıkı Zîşan her dert için der-
man yarattı = Iyzid.*

(Meulânâ)

یَزْدَانِ بَهْش (yezdan behş) = Hür-
müz bin Nuşirvanın veziri.

یَزْدِ گِرد (yezdıgird) = İran pa-
dishahlarından birkaçının ismi.
Bunların sonu Yezdigird bin
Şehriyar idi. Muarrebi (یزدجرد).

یَزْک (yezek) = Mukaddimetülceyş
öncü ki daima askerin önünde
giden süvarilerdir. Evvelce çer-
hacı derlerdi Ş Bekçi Ş Casus.

یَزْنَه (yezne) = Enişte : Kızkardeşin
kocası.

یَسَار (yesar) = Uğursuz şahıs.

یَسَال (yesal) = Bayramlarda çi-
çeklerden yapılan başlık.

یَشْت (yeşt) = Zend kitabının ak-
samından bir kısım.

یَشَف (yeşf) = Yeşim denilen
kıymetli yeşil taş. Muarrebi
(یشف) dir.

کوه تن اگر چه یغم گردد
ارزخم اجل چو یشم گردد
احمد کرمانی

*Vücut dağı yeşim olsa da ecelin
darbesinden yün gibi olur, da-
ğılır.*

(Ahmed Kirmānî)

یَشْک (yeşk) = Köpek dişi denilen
sivri diş.

از دهانی و عده امید فرسوده شود
پیلوا خرطوم و دندان شیر را چنگال و بشک
سوزی

*Ümit vâdesinin uzunluğundan
filin hortum ve dişi, aslanın
pençesi ve köpek dişi eskir.*

(Sūzenî)

Ş Çiy, şebnem Ş Halis, sâf.

یَشْمَه (yeşme) = Tabaklanmayıp
el ile oğularak kullanılacak bir
hale getirilen deri.

یَغَام (yeğam) = Gulyabani.

یَغْتَج، یَغْتَج (yeğtec, yeğtanc) =
Emsaline nisbeten zararı az olan
bir nevi sarımtırak alaca yılan.

دعا و مدح او را ورد خود ساز
که الهی بانو کم باشد زیفتنج
فخری

*Onun dua ve medhini nefsi
muhafazaya vesile ittihaz et ki
engerek yılanı sana alaca yı-
landan daha zararsız olsun.*

(Fehrî)

Mecmaüifürs'te ğ (غ) yerine
f (ف) yazılmıştır.

یَغْلَاوِیْ، یَغْلَا (yeğla, yeğlavî) =
Saplı tava.

یَغْلِغْ (yeğlîğ) = Temrenli ok. Nâsırî
k (ق) ile yazarak ok mânasına
Türkçedir diyor.

یَغْمَا (yeğma) = Türkistanda güzel-
leriyle meşhur bir şehir Ş Çapul.

لگفتنت که یغمارود دل سمدی
چو دل بمشوه دهی دلبران یغمارا
سمدی

*Ey Sa'dî! Yeğma dilberlerinin
işvesine gönül verirsen gönlün
yağmaye uğrar demedim mi?*

(Sa'dî)

Ş İranın müteahhir şairlerinden
nazım ve nesirlerinde muvaffak
güzide bir edib.

می رود در پی ترکان یغما
چه کند کار جهان واروانست
یغما

*Yeğmā, Türklerin izini takib-
ediyor. Ne yapsın, feleğin işi
tersinedir.*

(Yeğmā)

(ba.) خوان یغما

تَغْمَانَاز (yeğmanaz) = Çin haka-
nının kızı ve Behram Gurun
karısı.

یَغْنَاع (yeğna^c) = Sırma ve kıláb-
danla işlenmiş bir nevi kalpak,
take.

یَغْه (yeğhe) = Yaka dediğimiz.

یَغْ (yek) = Bir, ki sayıların baş-
langıcıdır sonuna tenkir ĩ (ی) si
ilâve edilerek yekî = biri, deni-
lirse maduddan ibaret olur.

یَغْ اَسْبَه (yek esbe) = Bir atlı, bir
ata malik.

یَغْ اَسْبَه شد و دوا سبه می راند
نظامی

(ba.) دوا سبه

Ş (k.) Güneş.

یَغْ اَنْدَاز (yek endaz) = Attığı ok
amaca ulaşan.

یَغْ اَنْدَازِ کَلَمَتِ بَرِخَرِ اَرْدَمِ زَنْد
همچو سوافارش زبان بیرون کشد گردون ز کام
کال

*Debiri felek = feleğin kâtibi de-
nilen Utarit yıldızı senin ya-
nılmaz kaleminle iddiaya kal-
kışırsa felek, ok gezi gibi di-
lini ağzından çıkarır.*

(Kemāl)

Ş Atıldıktan sonra arkasından
gidilmeyen, aranmıyan değer-
siz ok.

نازده برهیدی سینما
چرخا هیچ يك انداز نمائید
اثر اندیش

Feleğin bizim göğsümüz amacına vurulmamış hiç oku kalmadı.

(Eşîruddîn)

Ş Dağ ve ırmak kenarlarında insan ve hayvanın çıkıp i mesi mümkün olmıyan ve yukarıdan aşağıya kadar dümdüz ve uçurum olan yer Ş Beraber ve müsavi mânasına da gelir.

بَگانه، یَگان (yegan, yegane) = Bir tane, biricik, dengi ve benzeri olmıyan.

ورانگویم از ارکان دولست یکی
که او بجای زارکان دولست یگان
سوزنی

Ona devlet erkânından biridir demem; belki o, mevki itibariyle devlet erkânının bir tanesidir.

(Şüzzenî)

من زجان شده بنده مه یکانه خود را
جای

Kendi biricik mahına candan bende olan benim.

(Câmî)

Ş Muvafık mânasına da gelir. Yegân yegân = birer birer: (Yegan yegan şumur ebcedi huruf ta hutti) ebced harflerini huttiye kadar birer birer say yani, Elif = bir. B = iki. C = üç... Yek yek de denir.

از نصه و قطعه و تصدیقه
يك يك بنوشته بر حریده
نظامی

Hikâye, kıta ve kasideden işittiklerini birer birer deftere yazmış.

(Nizâmî)

یَگانه گوی (yegane gñy) = Mü'mini muvahhid, Allahın birliğini söyleyen: iman sahibi.

یَگانه گو کسی باشد که اوترک کسی کرد
خسرو

Mü'mini muvahhid, benliğinden vazgeçen kişidir.

(Hüsrev)

یَگانی (yeganî) = Yegânegî muhaffefidir, bir, birlik, vahdet demektir.

خدا را یَگانی بدان و از پس آن
هر چه گفت رسولش و را مصدق دان
نامبر

Allahı bir bil; ondan sonra da Resulü ne söyledi ise onu tasdik et.

(Nâşîr)

يَک آویز (yek āvîz) = Varsak denilen kısa kılıç بیچه (ba.). Salık denilen zincirli topuz mânasına da gelir.

يَک بَک، بَکایَک (yekayek, yek-beyek) = Birer birer Ş Ansızın, nagehan. Yek beyek şüphe ve yakîn mânalarına da görülmüştür.

آنچه لیائی بخانه خود دید
هست بر کومه یکایک او دید
مولانا

Kaba sakallının kendi evinde
görmediği, köseye birer birer
bellidir.

(Mevlânâ)

يَكْبَارِی، يَكْبَارِه، يَكْبَارِکِ، يَكْبَارِ
(yekbar, yekbaregî, yek-
bare, yekbesî) = Defaten, bir
oğurdan, hep birlikte.

صمغ شو يکبارگی توکوش وار
تاز حلقه لعل یایی کوشوار
مولانا

Sen la'î halkadan küpe takın-
mak için tamamıyla kulak ol, ta
ki la'î halkadan küpe bulasın.
(Mevlânâ)

چو عرم پندیک هفتادشد
امیدم یکباروه بردهشد
فردوسی

Ömrüm seksene yaklaşıncâ ümi-
dim tamamen mahvoldu.
(Firdavsi)

يَكْ پَهْن كَشْتِي (yek pehn keştî) =
(k.) İslâm dini.

يَكْتَا (yekta) = Bir tane, yalnız,
eşsiz & Bir kat & Astarsız elbise
ki sade denir.

چلوی مرغله معوجانشین
از همه یکتا شو و تنهانشین
جای

Her siflenin yanında oturma,
köşene çekil, yalnız otur.

(Câmî)

يَكْتَه (yek teme) = Tenha, yalnız
başına.

Ferhengi Ziya

يَكْ تِیْغ كَرْدَز (yek tiğ kerdên) =
& (k.) Düzlemek, tesviye etmek.

يَكْ چَشْم (yek çeşm) = Tek gözlü
(k.) bir şeyin dışını gören, zâ-
hir bin & Za'fî basar sahibi & Mü-
nafık & Mü'min, muvahhid.

يَكْ چَنْدِي (yekçendî) = Biraz vakit.

يَكْدَانِه (yekdane) = Bir tane
& Dengi bulunmıyan inci.

گرچه شام و صبح شکرکه ضایع نگشت
قطره باران ما گهره یكدانه شد
حافظ

Akşam ve sabah ağlamamız
şükür ki zayi olmadı. Bizim
yağmurumuzun katresi emsalsiz
inci oldu.

(Hâfız)

& Aralarına iri taneli inci konu-
lan inci dizisi.

هر دوی دان از آن دو گوهر
يكدانه گردن دو پیکر
خاقانی

O iki inciden her birini cevza
burcunun gerdanlığı say.

(Hâkânî)

يَكْدَسْت (yekdest) = Bir elli & (k.)
bir tarz ve üslûbda, bir cinsten
olan eşya, müsavi.

يَكْدِش (yekdiş) = (ba) & Ehli
tahkik indinde nefsi hassei in-

sanidir ki lâhut ve nasuttan mürekkeptir. Mahbub ve matluba da denir.

يَكْدَكْ (yekdek) = Yarı ısınmış şey, ılık.

يَكْدِيلْ، يَكْدِيلْ (yekdil, yekdile) = Müttehit ve müttefik يَكْرُو (ba.) § Riyadan âri.

دلداوی و یکدیل نمودی
وانگه بخلاف قول بودی
نظامی

Dildarlık ve ittihat gösterdin ve sonra sözünün hilâfına hareket ettin.

(Nizâmî)

يَكْرَانْ (yekran) = Soy at.

حلقه شده دائره اساسيه
نقطه آن دائره يكران شاه
عماد

Asker daire gibi halka olmuş, o dairenin noktası padişahın atı. ('Imād)

Lûgatlerin bir kısmı kendisi kı-zıl, yelesi ile kuyruğu beyaz, bir kısmı sarı ve kırmızı arası bir renkte olan at ki lisanımızda al tâbir olunur diye tarif etmişler. Üç ayağını basıp ard ayaklarından birini hafifçe bükerek tırnağının ucunu yere değdiren at diyenler de vardır. Atın bu hareketine Arapça "safun,, derler. Müruruzaman ile mutlak at mânasına istimal edilmektedir. Süruri, kâfî fârsi ile zaptetmiştir.

يَكْرِشْتَه (yekrişte) = Uygun, müt-tefik.

يَكْرِكَابِ (yekrikabî) = Yedek atı § (k.) Bir işe hazırlık.

يَكْرَنْكْ (yekrenk) = Sıtku ihlâs sahibi, riya ve nıfaksız kimse. Yekrengî = sıtku ihlâs.

عکس رای مو بروں برد دورنگی جهان
گشت دوسایه عدلت همه عالم يكرنك
ملان

Senin rey ve tedbirinin aksetmesi dünyanın iki renkli olmasını giderdi, adaletinin sayesinde bütün âlem sıdık ve ihlâs sahibi oldu.

(Selmân)

يَكْرُوهْ، يَكْرُوهْ (yekrû, yekrûye) = Müttehit, müttefik.

گفتمش یکدلم و یکروست شو
یاستکار وجفا جوست یثو
جای

Ona, seninle müttehit ve müt-tefik midir? yoksa sana karşı zâlim ve cefakâr mıdır? dedim. (Câml)

يکرويه همه شهر مظاهان
شدند آن پاک دامن را گواهان
نظامی

Bütün İsfahan şehri onun iffe-tine şehadette ittifak etti. (Nizâmî)

§ Zâhir. Yekru kerdên = ülfet ve dostluğu terk etmek.

يَکَرَه (yekreh) = Bir yol, bir defa.

چند سوي سن آيم بهوايت چو سبا
يکره ای سرو سوي قامت رهنا بجا
چای

Senin muhâbbetinle saba gibi kaç defa çimen tarafına gele-yim ? Ey doğru servi, bir kere güzel boyunu göster.

(Cāmi)

يکره ای کاش در آينه بدیدی رخ خویش
تابدانی دل ارباب محبت چو قست
بغا

Keşki bir kere aynada kendi yüzünü görseydin de erbabı muhabbetin kalbi nasıl olduğunu bilseydin.

(Yeğma)

Ş Riyasız ve nifaksız.

يَکَزَبَان (yekzeban) = Hepsinin sözü bir.

يَکَزَهْم (yek zehm) = Sam bin Nerimanın lâkabıdır. Büyük bir ejderi bir defada öldürdüğünden bu lâkap verilmiştir. Onun topuzuna da yek zehm derler.

من آن گرزیک زخم برداشتم
به راهبان چای نگذاشتم
فردوسی

Ben o yek zehm olan topuzu kaldırdım; askeri hemen orada bıraktım; tepeledim.

(Firdavsi)

يَکَسَالَه (yeksale) = Bir yaşında, bir yıllık.

چرا آتش دگر داد یسار چیز
رها کرد آن دخل یکساله نیز
نظای

Ondan başka ona daha çok şey verdi; o bir senelik varidatı da bıraktı.

(Nişāmî)

يَکَسُون، يَکَسُون (yeksan, yeksūn) = Daima Ş Müsavi, beraber, bir üslûpta.

فرق صرت سبز باد همچو سر سرو
تا که سر سرو صبز باشد یکسان
سوزی

Servinin başı mütemadiyen yeşil oldukça senin de başın servinin başı gibi teravetli olsun.

(Süzēni)

ای واهب عقل و باعث جان
با حکم تو هست و نیست یکسان
نظای

Ey akıl ihsan edip can bağışlıyan! senin hükmüne karşı varla yok müsavidir.

(Nişāmî)

يَکَسَر (yekser) = Bir baştan bir başa Ş Yalnız başına Ş Ansızın.

بنج و شش می بخورد دیر گل گشت
روی آن روی نیکوان یکسر
فرشی

ی (ba.).

جهان وام خویش از تو یکسر برد
بجریعه فرستد اباغیر برد
نظای

Dünya senin borcunu senden tamamen alır; yudumla gönderir kadehle götürür.

(Nişāmî)

يَكْسَرَه (yeksere) = Defaten, bir oğurdan.

يَكْسُو (yeksū) = Bir taraf.

يَكْسُوَارَه (yeksuware) = Bir atlı, yalnız § (k.) Güneş.

يَكْسُونُ، يَكْسُونُ (yeksūn, yeksūne) = Yeksan.

يَكْ نِشَسْت، يَكْ نِشَسْت (yek şest, yek nişest) = Hemnişin, refik.

يَكْشَبِه (yekşenbih) = Pazar günü.

يَكْشَبِه (yekşebe) = Bir gecelik.

طی زمان بین مکان و سلوک شعر
کاین طفل یکشبهه صدساله می رود
حافظ

Şiirin sülûkündeki tayyi zaman ve mekâna bak ki bu bir gecelik çocuk: bir gecede tanzim edilen şiir, yüz yıllık yola gidiyor: uzak mesafelere intişar ediyor.

(Hâfız)

Usuli Farsi sahibi, yüz yaşında adam kadar yürüyor suretinde tercüme etmiştir.

يَكْنُورِد (yeknevred) = Bir çırpıda, yeknesak.

يَكْ گِرِه (yek girih) = (k.) Uygun, benzer, müşabih, müttetik.

يَكُون (yekūn) = Renkli, ipekli bir nevi kumaş.

يَكُونِه (yekūne) = Bir türlü. Ash yek güne.

يَكْ وَنِمْ سَاز (yek u nîm saz) = Sazendelik fenninden bir fenni mahsus.

يَكْ كِتَاز (yekketaz) = Düşmana yalnız hücum eden cengâver.

زهر دو طرفی بکه تازان نیز
کشادند برهم کان ستیز
هاتفی

Her iki taraftan seri hareketle cengâverler birbirlerine kavga oku attılar.

(Hâtîfî)

يَكِينَا (yekîta) = Üstad ve muallim.

يَلَه، يِل (yel, yele) = Pehlivan.

بروز نبرد آن یل ارجمند
بتیغ و بختنچر بگوز و گند
فردوسی

(ba.) خنچر

منم آن پیل دمان و منم آن شیر یل
بهرام گور

O kükremiş fil, o pehlivan aslan, benim.

(Behrām Gūr)

§ Salıvermek.

گله از خود گنم که تاجو من
خدت چون نوی چرایله کرد
انوری

Benim gibi bir kimse senin hizmetini niçin bıraktı diye kendimden şikâyet ediyorum.

(Enverî)

§ Kâbe yolunda salıverilmiş deveye (şutri yele) denir. (Ar.)
مطلق العنان § Eğri.

بر سر یله نهاد کلاه و تشنه تند
این حوصله کرات که آن سولگه گند
خسروانی

Başına serpuşunu eğri koyup öfkeli oturdu. O tarafa kimin bakmaya cesareti var.

(Hürevânî)

§ Fahîşe=haşnî = şadhuvar = geş.

گشته یل زن همه برابگن نی
همچو زنان یله از مهری
امیر خسرو

Ahlâksız kadınların şırap sebebiyle bağıştıkları gibi hepsi ney sesi üzerine yalelli diyorlardı.

(Emîr Hürev)

§ Bir şeye asılı olan şey.

ای موسی جان چوبان شده
در طور بیا ترک کله کن
تکیه گره توحش شده نه عصا
انداز عصا و انرا یله کن
مولانا

Ey can Musası! çoban olmuşsun, Tura gel, sürüyü bırak; senin itimatgâhın Haktır, asâ değil, asâyı bırak ve onu as.

(Mevlânâ)

§ Koşturucu, seğırtici.

دلبران و شیران این سلسله
شدند از پی صید دولت یله
غزالی

Bu silsilenin bahadır ve aslanları devleti sayd için koştular. (Gözâli)

§ Herze ve beyhude § Yalnız, تنها.

یلا یلا (yelā yelā) = Gel gel = biya biya (Ar.) تعال تعال .

بلك (yelek) = İran şahlarına mahsus bir nevi serpuş.

تا من بنو زماه توشب را برم بروز
زان پیش کز سوز به در کشی یلک
سوزی

Ben senin ayının nuriyle geceyi gündüz edinciye kadar sen ondan önce aya samurdan serpuş çekersin.

(Sūzenî)

§ Endişeden farig olan gönül.

بَلْکَن (yelken) = Mancınık.

یلدا (yelda) = Güz faslının sonu, kış mevsiminin iptidası olan gece ki aralık ayının altısından başlayıp altı gün devam eden müddettir.

شب یلدا ی غمرا سحری پیدائیت
گریه های سحرها اثری پیدائیت
شاعر

Kederimin uzun gecesinin seheri görünmüyor, seher vakti ağlamalarımın bir tesiri yoktur.

(Şâir)

يَلْمَة (yelme) = Bir nevi kaftan.

يَلْعُوج (yelencūh) = Ödağacı.

يَلِيزَن (yelīzen) = Hanende. Yelī nakarata işarettir. Veyahut yellelli, yalelli diye terennüm eden.

يَمَام (yemam) = Balıkcin kuşu.

يَمْرُو، يَمْرَدَة (yemrede, yemrū) = مردم گناه (ba.).

يَمْرُود (yemrūd) = Nazik tabiatlı, hoşmeşrep insan & Taze filiz.

يَمْسُو (yemsū) = Barut.

يَمَك (yemek) = Türkistan padişahlarından biri ve güzelleriyle meşhur memleket.

بارکات قبله کاه مشکویان خطا
آستانات مسجدکاه مامرویان ملک
سلطان

Senin dergâhın, saçları misk kokulu Hatalıların kiblesi, senin eşiğin ay yüzlü Yemeklilerin secde yeridir.

(Selmān)

يَمْگَان (yumgan) = Bedaşanda bir kasaba. Şif sairlerinden meşhur Nâşir Husrevin medfeni orada yahut o civardadır.

زَنهار خدایم من یَمْگَان
لَنکو بَنگر گُرفَتارم مِهَنداو
نامر

Ben Yumgānda Hakkın himayesindeyim, iyi bak, beni mûp-telâ sanma.

(Nâşir)

يَمِينَة (yemīne) = Mide.

يَنْبَلُو (yeneplā) = Pazar yeri & Kâr-van ve kafilé & Emtia.

يَنْبُوت (yenbūt) = Keçiboynuzunun yabancı nev'i.

يَنْتُون (yentūn) = Sadef denilen nebatın zamkı.

يَنْق (yenq) = Peynir mayası.

يَنْگ (yeng) = Tarz, reviş, kanun.

سَخَن بَنَاهَا گرچه سَخَنوَران هستند
شَنامی آنکه سَخَن کس لِهروود زین یَنْگ
ذوالفقار شیرازی

Ey şiir ve inşanın hāmisi her ne kadar söz erleri varsa da kimsenin bu tarzda söz söylemeyeceğini bilirsin.

(Zulfikāri Şilāzî)

Ş Vekar ve temkin Ş Ot aralarında bulunan bir nevi sarı böcek.

يُو (yū) = Bir=yek.

يُوب (yūb) = Kıymetkar oda döşemesi.

يُوبه (yūbe) = *Bunu* lügatler arzu ve temenni mânasına almışlarsa da Nāşirî tahtie ile arzu ve temenni mânasına bûye dir diyor *بو.ه* (ba.).

يُوت (yūt) = Hayvan. kırımı.

يُوجه (yūce) = Damla, katre.

يُوجه (yūhe) = Çiftleşme lezzetini tamamen duymak.

يُوز (yūz) = Yüziden = aramak, istemekten (*İsmas.*), emir (*İsfa. muh. vaş.*) Dilenci mânasına deryūze bundan alınmıştır. Rezmyūz = kavga arayıcı demektir. § Pars denilen hayvan. (Ar.) *فهد*.

توپا برفته چواهو
امسال بیامدی چوبوزی
سمدی

*Sen geçen sene ahu gibi gittin
bu sene pars gibi geldin.*

(Sa'di)

§ Zagar § Sıçrama.

يُوزك (yūzek) = Yüzün küçültmesi, ismi tasgiridir § Hayvanın öteye beriye yuvarlanması, ağnamak denilir § Zagar.

يُوزه (yūze) = Zagar § Dilenci § Ağaç özdeği.

يُوزیدن (yūziden) = Aramak, talep ve tecessüs etmek.

يُوسف زرين رسن، يوسف روز (yūsufi rūz, yūsufi zerrīn resen) = (k.) Güneş.

يُوسف زريق نقاب (yūsufi zeybek nīkab) = (k.) Bulut içinde olan güneş.

يُوسف گورك مَسْت (yūsufi gürk mest) = (k.) Mâşuk, sevgili.

يُوسفي كردن (yūsufi kerdn) = Padişahlık etmek.

يُوسه (yūse) = Dülger bıçkısı.

يُوش (yūş) = Aramak, tefehhüs etmek.

نه پیدا بدازخون تن رزم يوش
اصدی

(ba.) *رزم. يوز*

يُوغ (yūğ) = Boyunduruk.

ای همه قول تو نفاق و دروغ
پیش دنیا تو کردن اندر یوغ
سناقی

Ey bütün sözū nifak ve yalandan ibaret olan! sen dünya

önünde boynu boyunduruklusun:
ona merbutsun; dünya seni bir-
takım menahiye çeker, götürür.
(Sanā'î)

يوك (yūk) = Furun üzerine konu-
lan demir şiş ki üzerine büryan
asarlar § Üzerine yufka koyup
furuna yapıştırdıkları değirmi
yastık şeklindeki şey = refide.

يوكان (yūkan) = Ana rahmi =
būkan, biri öbüründen bozul-
muş olmalı.

يولاح (yūlāḥ) = Otsuz, şenliksiz,
harap yer. Burhan Cami غ (ğ)
ile yülāğ demiştir.

يُون (yūn) = Eyer keçesi, teğelti.

چوبر بالای میمون او
برزم اندر خدیو او
بود فرخ فریدون او
عدو ضحاک غوم اختر
نظران

O harbde meymenetti ata eyer
keçesini koyunca yani ata bi-
ninçe kendisi mesut Feriduna;
düşmanı, talihi kötü Dahhake
benzer.

(Ketran)

Ş Pul, mangır.

با اس حدیث و نظم قرآن
یونی نرزد حدیث یونان
خاقانی

Nazmı Kur'an ve nassı hadise
karşı Yunan sözü pula değmez,
beş para elmez.

(Hākānî)

يُوْه (yūhe) = Delice doğan.

يَهُودَانَه (yehūdane) = Yahudi
kadınlarının Müslümanlardan
tefrik edilmeleri için omuz-
larına diktikleri sarı parça
(Ar.) غيار .

SON

YANLIŞ-DOĞRU CETVELİ

Sayfa	Madde	Yanlış	Doğru
1353	شيك	شيشه (ba)	شيشه (ba)
1358	صفر کردن		صفر مکن اهر دو انگشت خویش از گهر هر هنری مدت خویش جای
			Kendi iki parmağın için her hünerin incisinden avcını hâli etme: güzel yazı yazayım diye her hünerden mahrum olma. Cāmī
1363	طبل	davuleu	طبل زن = davuleu
1364	طبل	طبل خوار	طبله خوار
1367	طیغور	mutlak kuş envayına gâmilirdir	
1372	عروس	عروسى	عروسى
1373	عطف کردن	عطف کردن	عطف کردن
1376	عیش ده روزه	عیش ده روزه	عیش ده روزه
1389	غروب	içinde iken üzümü	içinde iken akiki
1393	غلغل	فرخ	فرخ
1396	غنچه‌برش	kurba	kurbağa
1402	غیم	غیم gim	غیم
1407	فتال	tarafını	tarafı
1410	فراختا	tenkna	tengna
1415	فر بود	ferbud gîş	ferbud kiş
1416	فرت	kumaşın	dokunan bir kumaşın
1417	فرخار	reng ve boy	rengü buy
1419	فرخو	گفت	گفت
»	»	yanacağını	yatağını
1421	فرزند	فرزند خاوی	فرزند خاوری
1422	فرسا	بدو گفتم شاعر	بدو گفتم سعدی
1423	فرسنگ	1200 adımlık	5 kilometrelik
1437	فرهنگ	ibadetin	inayetin
»	فرهنج	ilim ve edeb muarif	ilim, edeb, marifet
1439	فریاد	benim	yenim
1440	فرید	ferid	furid
»	»	inci (Burhân)	inci mânasına Arapçadır

Sayfa	Madde	Yanlış	Doğru
1444	فش	نشى	فش
1446	فقفور	padişahların lâkabıdır	meşhur bir padişah
1448	فلاخن	saysan ve	saysanda
1449	فلنشد	بجود	بجهد
1450	فافل المکشدن	ateşe efsunlayıp birkaç biber atmak	birkaç tane biberi efsunlayıp ateşe atmak
1452	فجودکان	eski İranlılar	İran Mecusileri
»	فهرست	müeyyede residinin	Müeyyede Reşidî (f) nina
1454	فیروزه کاخ	فیروزه مرتعد	فیروزه مرقد
»	فیروز	pençeî der'üzide	pençeî düzdide
»	فسا	elakuşu	ala kuş
1457	قاضى گبرنگ	قاضى گبرنگ	قاضى گبرنگ
1459	قدر انداز	oktan	her oktan
1470	ك	20	22
1477	کار آسى	denilen meşhur	denilen kuş yahut meşhur
1483	کاهه نواز	bu evden eve	bu evden o eve
1484	کاشانه	küçük ve âakir ev (Cihāngirî) Ş Kuş yuvası	küçük ve hakir ev Ş Kuş yuvası (Cihāngirî)
1499	کبتر	kanı gibi	kanı yani şarap gibi
1500	کبر	cesur bir pehlivan	cesur Zal
»	»	kevrdir kevrba, kevrva	keverdir kevrba, kevrva
1502	کبيده	hatırı kırılmış	vurulmuş, dövülmüş.
1505	کت	rüe (ba)	bir gün Rey şehrinde bir vazicik beyhude yere söyleyip duruyordu
»	کتابه	ebedî	hiç solmıyan
1522	کردنگ	meşreb	meşreblî
1523	کوسنج	کرتاخ	kertahtır (ba.)
1525	کوشمت	کرف و کرف	(کوزف = کرف)
»	کرك	عزت	عزت
»	»	ومله	ومله
1526	»	hayırsız	hırsız
1527	کرگس	kerkenz	kerkenez
1533	کزی	komur	gümüş
1535	کزددم	akrebi cerare derlerdi. Burhan kejdumi cerareye kejdkdum	akrebi cerrare derlerdi. Burhân kejdumi cerrareye kejdum

